

MP
K 88946
2

ივ. ჯავახიშვილი

საქართველოს

ისტორია

XI-XV

საკანონი

6

სახელგამი

თბილისი

1949

ივ. ჯავახიშვილი

წ.ბ. 2019-12372
88946
K
2
MP

საქართველოს ისტორია

(XI—XV საუკუნეები)

(მოკლე მიმოხილვა)

თბილისი
საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა
1949

ივ. ჯავახიშვილის არქივში დაცუ-
ლი ხელნაწერი დასაბუქდად გაამზადა
სიმ. ყაუხჩიშვილმა

საქართველოს სამეფოს პოლიტიკური და კულტურული გაძლიერების ხანა

ბაგრატ III (975, 980—1014) და საქართველოს საგოლოო
გაერთიანება

ქართველთა სამეფოებს შორის X საუკუნის განმავლობაში მიმდინარე ბრძოლა ეგრეთწოდებულ აფხაზთა მეფის, დასავლეთ საქართველოს მფლობელის გამარჯვებით დამთავრდა: მან აგრეთვე აღმოსავლეთ საქართველოს, ქართლის თემის, უდიდესი ნაწილის ხელში ჩაგდებაც შესძლო. მაგრამ მხოლოდ მას შემდეგ, რაც აფხაზთა სამეფო ტახტზე უსინათლო თევდოსი ავიდა პოლიტიკური საქმეების სრული არეულობის გამო, დიდგვარიან აზნაურებმა ც-კი შეიფხნეს, რომ სუსტი მმართველი ქვეყანას უბედურების მეტს არაფერს უქადდა. ამიტომ, ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწის იოანე მარუშისძის თაოსნობით, მათ მიმართეს ტაოს თემის იმდროინდელს განთქმულ მბრძანებელს დავით დიდ კურაპალატს თხოვნით, რომ ან მას საქართველოს მართვა-გამგეობის ტვირთი თვითონ ეკისრა, ან არა და აფხაზთა და ქართველთა სამეფოს ტახტზე თავის მახლობელი ნათესავი, შვილობილი ბაგრატ მეესამე, დაესვა.

დავით დიდი კურაპალატი მთელს მახლობელ აღმოსავლეთში ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწე იყო: მისი სამფლობელოს მთავარ ნაწილს ტაო შეადგენდა, მაგრამ მას სხვა მიწებიც ეკუთვნოდა. მაგრამ დავით კურაპალატმა პირადად ასეთი მოვალეობის თავის თავზე აღება არ მოინდომა, არამედ დათანხმდა, რომ სამეფო ტახტზე ბაგრატ მესამე დაესვა, რომელიც აღმოსავლეთსა და დასავლეთ საქართველოს გაერთიანებდა: 974—975 წელს დავით დიდი კურაპალატი თავისი ჯარით ქართლში მოვიდა და თან ბაგრატ შესამეც მოიყვანა. ხოლო რაკი ის იმდროს ჯერ კიდევ სრულწლოვანი არ იყო და თვითონ ქვეყნის მართვა-გამგეობა არ შეეძლო, ამიტომ მას მზრუნველად მისივე მამა გურგენი დაუნიშნა.

ბოანე მართვის პოლიტიკური გეგმა იმაზე იყო დამყარებული, რომ ბაგრატ III მამით ქართველთა მეფის შთამომავალი იყო, დედის მხრით-კი ის „აფხაზთა მეფეების“ მემკვიდრედ ითვლებოდა. უსინათლო მეფე თევდოსის-კი შთამომავლობა არა ჰყავდა და, ამგვარად, ერთადერთი პირი, რომელსაც იურიდიულადაც უფლება ჰქონდა აღმოსავლეთისა და დასავლეთი საქართველოს სამეფოები გაეერთიანებინა, მართლაც მხოლოდ ბაგრატ მესამე იყო.

თვით ბაგრატ მესამის, მისი დედისა და მამის საჯდომ ქალაქად იმ დროს უფლისციხე იყო: უსინათლო თევდოსი, რომელიც ამის შემდგომაც მეფობის მოვალეობის ასრულებას ისევე განაგრძობდა, დიდგვარიან აზნაურთა სათამაშო ბურთად იქცა: ქვეყანა იმდენად აირია, რომ სახელმწიფო საქმეების წესიერად მართვა-გამგეობა სრულებით შეუძლებელი შეიქნა. ამიტომ აფხაზეთის, ე. ი. დასავლეთ საქართველოს დიდგვარიანმა აზნაურებმა სთხოვეს ბაგრატ III-ს, აფხაზეთში გადასულიყო და აქაური საქმეების მოწესრიგებაც მასვე ეკისრა. 978 წ. მართლაც ის დასავლეთ საქართველოში მივიდა, თავისი უსინათლო ბიძა მეფე თევდოსი თავის პაპა დავით დიდ კურაპალატთან გაგზავნა, დედა-კი აღმოსავლეთ საქართველოში, უფლისციხეში, დასტოვა აღმოსავლეთ საქართველოს საქმეების განსაგებლად. მაგრამ მხოლოდ 980 წლის შემდეგ, როდესაც ის სრულწლოვანი შეიქნა, მას საშუალება ჰქონდა მთლიანად მეფური მოვალეობის ასრულებას შესდგომოდა.

სანამ ქვეყანაში უწყესობა მძვინვარებდა, დიდგვარიანი აზნაურები მოწადინებული იყვნენ, რომ ძლიერ ხელისუფლებას საქართველოში წესიერება დაემყარებინა, მაგრამ, როდესაც ისინი დარწმუნდნენ, რომ ბაგრატ მესამე იმდენად მტკიცე ნებისყოფის პიროვნება აღმოჩნდა, რომ მათ თვითნებურ მოქმედებას უმაღლ საზღვარს უდებდა, მაშინ-კი ამ დიდგვარიან აზნაურთ თავიანთი მოქმედების წინანდელი თავისუფლება ისევ მოენატრათ და პრივილეგიების დათმობა უკვე აღარ სურდათ. ამის გამო, როდესაც ბაგრატ მესამემ საქმეების მოსაწესრიგებლად აღმოსავლეთ საქართველოში მოინდომა გადმოსვლა, ქართლის დიდგვარიანი აზნაურები მას საზღვარზე დაუხვდნენ, რომ მისთვის გზა შეეკრათ და აღმოსავლეთ საქართველოში აღარ გადმოეშვათ: ქართველი დიდგვარიანი აზნაურები უმეფობის ხანაში თვითნებურ მოქმედებასა და თავისუფლებას იმდენად იყვნენ მიჩვეულნი, რომ მათთვის პარპაშის უწინდელი შესაძლებლობის შეზღუდვა, რასაკვირველია, ძალიან უსამოვნო იყო და ის საქციელიც, რომელსაც მათ მიჰპართეს, სწორედ ამითვე აიხსნება.

ბაგრატ მესამე ისეთი ადამიანი არ იყო, რომ ამნაირი დაბრკოლების წინაშე უკან დაეხია: ის მაშინვე თავის ჯარითურთ დაიძრა, დიდგვარიან აზნაურებს შეებრძოლა, დაამარცხა ისინი, ქართლში გადმოვიდა და ქალაქ უფლისციხიდან თავისი დედა გამოიყვანა და იმ დროიდან მოყო-

ლებული ქვეყნის მართვა-გამგეობას ქართლშიც უკვე თვითონ შეუდგა. ამრიგად, აფხაზეთის, ე. ი. დასავლეთ საქართველოს, და აღმოსავლეთ საქართველოს შუაგულის, ქართლის, ადმინისტრაციული მართვა-გამგეობის გაერთიანება ამიერითგან ბაგრატ III-ს უკვე მთლიანად განხორციელებული ჰქონდა.

მხოლოდ ქართლში იყო კიდევ ერთი უძლიერესი ფეოდალი, ეგრეთწოდებული კლდეკარის ერისთავთ-ერისთავი დარჩენილი, რომლის სამფლობელო თრიალეთიდან მოყოლებული მანგლისის ხეობამდე იყო გადაჭიმული: თრიალეთი, ატენის, სკვირეთისა და მანგლისის ხეობანი მის საგამგეოს წარმოადგენდა. კლდეკარის ერისთავმა რომ იგრძნო ის განსაცდელი, რომელიც მას ბაგრატ III-საგან მოელოდა, მაშინვე ისეთ საშუალებას მიჰმართა, რომელიც, მისი წარმოდგენით, მას ბაგრატის წინააღმდეგ ბრძოლას გაუადვილებდა: დავით დიდ კურაპალატს ჩააგონა. ვითომ ბაგრატ მესამე სწორედ პირადად მასთან საბრძოლველად ემზადებოდა. დავით კურაპალატმა ეს ამბავი დაიჯერა და თვითონაც ჯარშეყრილი ბაგრატის წინააღმდეგ დაიძრა იმ დროს, როდესაც ბაგრატი კლდეკარის ერისთავის დასამორჩილებლად მიდიოდა. ამით უკვე მდგომარეობა იმდენად გართულებულა, რომ შესაძლებელი იყო ნაშვილიშვილებსა და პაპას შორის შეტაკება მომხდარიყო, მაგრამ ბაგრატ მესამემ ბრძნული წინდახედულებით სისხლის ღვრა თავიდან აიცილა: ის მარტოდმარტო წარუდგა დავით კურაპალატს და საქმის ნამდვილი ვითარება, თავისი შეიარაღების მიზეზი, მოახსენა. მან განუმარტა, რომ მის ერთადერთ მიზანს კლდეკარის ერისთავთ-ერისთავის თვითნებობის აღაგმვა წარმოადგენდა. მაშინ დავით კურაპალატმა შეილობილს დაუჯერა: ურჩ მოხელეზე მიანება და დასახული ამოცანის შესრულებისათვის სრული საშუალება მისცა. ამგვარად, 989 წელს ბაგრატ მესამემ კლდეკარის ერისთავთ-ერისთავის დამორჩილება შესძლო.

1001 წელს დავით კურაპალატი გარდაიცვალა. დავით კურაპალატის სამფლობელოს, ტაოს, რომელიც ქართველ ტომთა მოსახლეობის განდენილობის უკიდურეს სამხრეთ-დასავლეთ სანაპიროს წარმოადგენდა, თავისთავად ცხადია, საქართველოს გაერთიანებისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. დავით კურაპალატს იმედი ჰქონდა, რომ მისი სიკვდილის შემდგომ ეს მისი საბრძანებელიც საქართველოს შეუერთდებოდა. ბაგრატ მესამე, ვითარცა მისი შვილობილი, მისი მფლობელი განდებოდა. მაგრამ, გაიგო თუ არა ბიზანტიის კეისარმა ბასილ II ბულგართმუსურელმა დავით კურაპალატის სიკვდილის ამბავი, მაშინვე მრავალრიცხოვანი ჯარითურთ ტაოსაკენ წამოვიდა. ბაგრატ III და მისი მამა გურგენ მეფეც ტაოსაკენ გაეშურნენ. მათ იმედი ჰქონდათ, რომ თავიანთ პოლიტიკურ წადილს მიადწევდნენ და დავით კურაპალატის შემკვიდრეობას მიიღებდნენ. ამიტომაც ბიზანტიის კეისარს საზღვარზე დახვდნენ და მიესალმნენ.

თუმცა ბასილმა ორივენი პატივისცემით მიიღო, მაგრამ, ვერაგული განზრახვით, ბაგრატ მესამეს კურაპალატობის წოდებულობა მიანიჭა, მის მამას გურგენ მეფეს-კი, დასამცირებლად და მამაშვილს შორის უსიამოვნების ჩამოსაგდებლად, ბიზანტიის უფრო დაბალი საკარისკაცო წოდებულება, მაგისტროსობა მისცა. ბიზანტიის კეისარს იმედი ჰქონდა, რომ ამ გზით ის მამაშვილს შორის ისეთს შულღს ჩამოაგდებდა, რომელიც თავის მიზნის მიღწევას გაუადვილებდა. ბიზანტიის კეისარის მიზანი-კი იმაში მდგომარეობდა, რომ თავის სამფლობელოებისათვის საქართველოს თემებიც შეეერთებინა. რაკი საქართველოს პოლიტიკური მისწრაფებანი და ბიზანტიის პოლიტიკური გეგმა ერთიერთმანეთს ძირითადად ეწინააღმდეგებოდნენ, თუ არა შებრძოლებით, სხვა არავითარი საშუალებით ამ ორი ერთიმეორის საწინააღმდეგო წადილის მოგვარება არ შეიძლებოდა. ამიტომაც ამ მემკვიდრეობის გამო საქართველოს და ბიზანტიას შორის შემდეგშიც კარგა ხნის განმავლობაში იყო კიდევ ბრძოლა.

1008 წელს ბაგრატ მესამის მამა, გურგენ მეფე, გარდაიცვალა, მის უშუალო გამგებლობაში სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო, ე. ი. შავშეთ-კლარჯეთი, სამცხე და ჯავახეთი იმყოფებოდა. ამიერიდან ბაგრატ მესამე საქართველოს ამ ნაწილის უშუალო გამგედაც იქცა.

რაკი სამხრეთის ამ თემების შემოერთებაც უკვე განხორციელებული ჰქონდა, ერთადერთი თემიღა დარჩა, რომლის ხელში ჩაგდებაც ბაგრატ III-ს საშუალებას მისცემდა საქართველოს სახელმწიფო საზღვარი ტომობრივი განფენილობის აღმოსავლეთის კიდემდე მიეყვანა: კახეთ-ჰერეთი იმ დროს ისევ ცალკე სამეფოს წარმოადგენდა. ბაგრატ მესამე 1010 წლის ახლო ხანში ჯარითურთ კახეთს შეესია, მისი მეფე დაიჭირა, აფხაზეთში წაიყვანა, თვით ჰერეთსა და კახეთში-კი თავისი მოხელე ახნაურები ჩააყენა. ამგვარად, კახეთიცა და ჰერეთიც უკვე შემოერთებული იყო. საქართველოს კიდევ მხოლოდ თბილისის საამიროლა აკლდა. მაგრამ მისი დაპყრობისათვის ჯერ კიდევ შესაფერისი პოლიტიკური პირობები არ იყო.

მართალია, უკიდურეს სამხრეთ-დასავლეთს კუთხეშიც, კლარჯეთშიც, ადგილობრივი მთავრების წარმომადგენლები ჯერ კიდევ იყვნენ, სახელდობრ, ე. წ. „კლარჯთა ხელმწიფენი“ სუმბატ და გურგენი, ძენი ბაგრატ არტანუჯელისანი, მაგრამ რაკი ბაგრატ მესამეს კარგად ესმოდა, რომ, სანამ საქართველოს თითოეულ თემში მმართველთა ცალცალკე წარმომადგენლები იქნებოდნენ, გინდ იზოგინებდნენ, საქართველოს საბოლოო პოლიტიკური გაერთიანება შეუძლებელი იქნებოდა, ამიტომ 1011-12 წ. მან კლარჯთა ეს ხელმწიფენი, სუმბატ და გურგენი ძენი ბაგრატ არტანუჯელისანი, ფანასკერტის ციხეში მდიწვიდა და იქვე დააჭერინა. ორივე სიკვდილამდე მას ციხეში ჰყავდა, სამფლობელო-კი ჩამოართვა.

ამგვარად, საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების გეგმის უდიდესი ნაწილი უკვე განხორციელებული იყო. მხოლოდ განძის ამირა ფადლონი არ აღწევდა საქართველოს მოსვენებას: დროგამომშვებით ის კახეთსა და აღმოსავლეთ საქართველოს შემოესეოდა და აოხრებდა ხოლმე. ამიტომ ბაგრატ მესამემ მისი სამაგალითოდ დასჯა გადაწყვიტა: 1011—12 წ. მან ფადლონის წინააღმდეგ გაილაშქრა, მაგრამ წინასწარ სომეხთა შეფეხს გაგიკს მიჰმართა, რომ ამ ლაშქრობაში მასაც მიეღო მონაწილეობა. სომეხთა მეფე გაგიკი თვითონაც იყო მოწადინებული, რადგან არც სომეხთს ჰქონდა მისგან მოსვენება. ბაგრატ მესამე და გაგიკი შეერთებული ძალით ფადლონის სამფლობელოს, რანს, შეესივნენ, ქალაქს, შანქორს, მიაღწენ, ეს ქალაქი აიღეს და თვით ფადლონი ისეთ მდგომარეობაში ჩააგდეს, რომ იძულებული იყო დაჰმორჩილებოდა და ზავი ეთხოვა. ბაგრატ მესამე თავის სამხედრო საბჭოს შეეკითხა, მიეღო თუ არა ეს წინადადება და, დასტურის შემდეგ, ფადლონთან ზავი შეჰკრა: ფადლონმა სრული მორჩილება და ყოველწლიური ხარკის ძლევა იკისრა.

ამრიგად, არამც თუ ბაგრატ მესამემ თბილისის საამიროს გარდა მთელი საქართველოს გაერთიანება მოახერხა, არამედ მან განძის ამირას ყმადნაფიცად ქცევაც შესძლო. თბილისის საამიროც, მართალია, ჯერ კიდევ დაპყრობილი არ იყო, მაგრამ, მტრით გარშემორტყმული ციხის მსგავსად, მისი საბოლოო ბედი მაინც უკვე განწირული იყო.

36 წლის მეფობის შემდეგ, საქართველოს ამ ენერგიულმა პირველმა გამაერთიანებელმა ბაგრატ მესამემ 1014 წელს თავისი დღენი ფანასკერტის ციხეში დალია. მისმა ერთგულმა თანამებრძოლმა და საქართველოს განთქმულმა სარდალმა ზვიად ერისთავმა ბაგრატ მესამის ცხედარი იქითგან წაასვენა და ბაგრატ მესამისგანვე აგებულს ბედიის ტაძარში მიაბარა მიწას.

გიორგი I (1014 — 1027)

შინაური და საბარეო ბრძოლა საქართველოსა და ბიზანტიას შორის
დავით კურაპალატის სამფლობელოს გამო

გიორგი I მცირეწლოვანი იყო, როდესაც მას ბედმა სამეფო ტახტი არგუნა. გაერთიანებული საქართველოს მეფის ხელისუფლების ტვირთის ასაღებად ის, რასაკვირველია, შესაფერისად მომზადებული ვერ იქნებოდა. ქართლ-კახეთის აზნაურებმაც უმაღლეს გარემოებით ისარგებლეს და აუჯანყდნენ: კახეთიდან გააძევეს ბაგრატ მესამის დაყენებული აზნაური მოხელეები და თავიანთი წინანდელი მმართველი მოიწვიეს. ამგვარად კახეთიც და ჰერეთიც გაერთიანებულ საქართველოს ისევ ჩამოჰშორდნენ.

ასეთ პირობებში გიორგი I-მა გადასწყვიტა, რომ ის, რაც მის მამას ბაგრატ მესამეს გაუერთიანებელი დაურჩა, იმისი დასაკუთრება მაინც მოეხერხებინა. მან ისარგებლა შემთხვევით, რომ ბიზანტიის კეისარი ბასილი II, ბულგართამამუსვრელად წოდებული, 1014 წ.-დან 1016 წლამდე ბულგარელებს ეომებოდა, და იმ მიზნით, რომ დავით დიდი კურაპალატის ყოფილი სამფლობელო საქართველოსათვის შემოეერთებინა ბიზანტიის საზღვარი გადალახა და ტოი დაიპყრო.

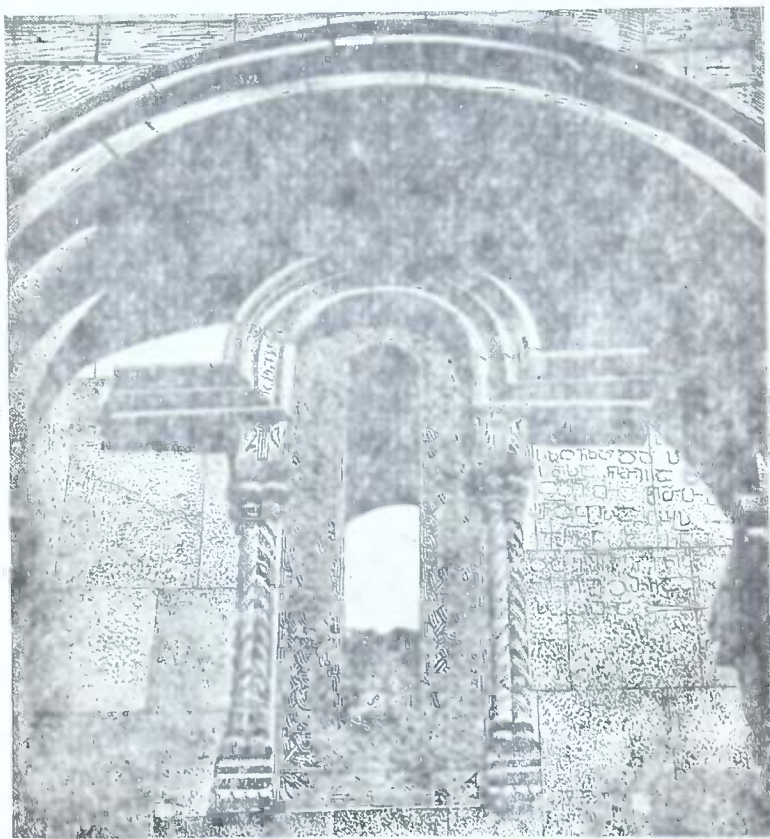
როდესაც ბასილი II ბულგარელთა წინააღმდეგ მოწყობილი ლაშქრობიდან ძღვედამოსილი დაბრუნდა, გიორგი I-ს შემოუთვალა, დაპყრობილი ქვეყანა თავისივე ნებით დაეტოვებინა და იმ სამფლობელოთი დაკმაყოფილებულიყო, რომელიც მას პირადად ეკუთვნოდა. გიორგი I-მა ეს წინადადება უარყო, ამაზე მეტიც, მან მაჰმადიან მფლობელ ალ-ჰაქიმთან საიდუმლო მოლაპარაკებაც-კი დაიწყო, რომ მათ შეერთებული ძალით ბიზანტიის წინააღმდეგ გაელაშქრათ. ბასილ II კეისარს არც ეს საიდუმლოება და არც სამზადისი არ გამოჰპარვია, ამიტომ 1021 წელს მან თითონვე საპასუხო ლაშქრობა მოაწყო, მაგრამ ისე-კი, რომ გიორგი I-ს წინასწარ არავითარი ეჭვი არ აღუძრა, რომ სწორედ საქართველოში შემოსასევად ემზადებოდა.

ლაშქრის შესაფერისად მომზადების შემდგომ, თავისი მრავალრიცხოვანი ჯარითურთ ის უეცრად დაიძრა. გიორგი I იძულებული იყო, საჩქაროდ მის წინააღმდეგ ამხედრებულიყო. ბრძოლა ბასიანში მოხდა. რამდენიმე ხნის განმავლობაში ქართველები და ბიზანტიელები ერთი-ერთმანეთის პირისპირ იდგნენ, მაგრამ არც ერთი მხარე ბრძოლის დაწყებას არ აპირებდა. ბოლოს ქართველებმა უბრძოლველად უკან დაიხიეს და გიორგი I-მა ოლთისში მოსვლის შემდგომ, ოლთისი დასწვა, ხოლო იქიდან კოლას გადავიდა. რაკი ბიზანტიის კეისრის ჯარი უკან მოსდევდა, სოფელ შირიმში დიდი ბრძოლა მოხდა. ამ ბრძოლაში ბევრი დაიხოცნენ, მათ შორის ქართველთა გამოჩენილი სარდლები რ ა ტ ი ძ ე ლ ი პ ა რ ი ტ ის ა და ხ უ რ ც ი ც. კეისრის ჯარმა გაიმარჯვა, ქართველები-კი დამარცხდნენ.

გიორგი პირველმა აქედანაც დაიხია, ქალაქ არტაანში მივიდა. მაგრამ კეისარიც კვალდაკვალ დადევნებული მისდევდა მას. მან ქალაქი არტაანი გადაწვა. ამის შემდგომ გიორგიმ სამცხეში დაიხია. ბასილი II ჯავახეთის გზით ცდილობდა მას დასწეოდა და გზადაგზა გავლილ ქვეყანას აოხრებდა. ამის შემდგომ გიორგი იძულებული იყო უკვე თრიალეთში გადასულიყო. აქ მას წანართა და შაქელთა მეშველი ჯარი მოუვიდა და ესლა-კი ბრძოლის განახლება შეეძლო, მაგრამ მაშინ უკვე ბიზანტიის კეისარმა გადაწყვიტა უკან დახევა და შინ დაბრუნება. ზამთარი მოახლოვებული იყო და საზამთროდ იგი თავის სამფლობელოში, ხ ა ლ დ ი ა შ ი, გადავიდა და ქალაქ ტრაპიზონის მახლობლად დაიბანაჟა. ქალაქ ტრაპიზონის მახ-

ლობლად მდგომი ბიზანტიის კეისარი, დიდ სამზადისში იყო: მას გადაწყვეტილი ჰქონდა, აფხაზეთში შესასევად ხომალდები გაეგზავნა.

გიორგი I-მა რომ ეს ამბავი გაიგო, გადასწყვიტა საზავო მოლაპარაკება განეხლებინა და კეისარს ამ მიზნით დაზავების პირობების გამოსარკვევად თავისი მოციქული მიუგზავნა კიდეც. მაგრამ იმავე დროს, როდესაც გიორგი I-ის დესპანები ბიზანტიის კეისართან მოლაპარაკებას აწარმოებდნენ, ქსი ფემ ბიზანტიის კეისრის წინააღმდეგ აჯანყება დაიწყო. ამით გიორგი I-მა უშალ მსარგებლა და აჯანყებულ ქსიფესა და ფოკასთან მოლაპარაკება გააბა, ბიზანტიის კეისარს-კი ზავზე უარი შეუთვალა. მაგრამ ბასილ II-მ აჯანყების ჩაქრობა მოახერხა და გიორგი I-ს დამარცხებული ფოკას მოჭრილი თავი გამოუგზავნა, რათა მისთვის ეგრძობინებინა, რომ მისი ყველა საიდუმლოება მან კარგად იცოდა. კეისარმა ამასთანავე შემოუთვალა, რომ დაპყრობილი ქვეყანა უკან დაებრუნებინა.

იხანი (აშქამად თურქეთის საზღვრებშია), სარკმელი ქართული ასომთავრული წარწერებით, XI ს.

გიორგი I-მა ბიზანტიელებთან მოსალაპარაკებლად ზვიად ერისთავი წარუგზავნა, მაგრამ ამავე დროს ის ცდილობდა, მოლაპარაკება რეგორმე გაეჭიანურებინა. მაშინ ბიზანტიის კეისარმა დაასწრო და კვლავ ომი ატყდა. ომის დროს ქართველები დამარცხდნენ და 1023 წელს გიორგი I იძულებული გახდა უკვე მეტად მძიმე ზავის პირობებს დასთანხმებოდა. ამ ზავის პირობების მიხედვით, გიორგი I-ს უნდა დავით კურაპალატის ნაქონები მთელი ქვეყანა, ყველა ციხეებიტურთ, ტაოსა, კოლა-არტაანსა და ჯავახეთში დაებრუნებინა; ამას გარდა, იგი იძულებული იყო თავისი მცირეწლოვანი შვილი ბაგრატე მძევლად მიეცა, რომელიც ზავის დაურღვევლობის საწინდრად სამი წლის განმავლობაში ბიზანტიაში უხდა ყოფილიყო.

ბასილ II-მ მცირეწლოვანი ბაგრატი თან წაიყვანა და სამი წლის შემდგომ, 1025 წელს, მართლაც მამას უკან დაუბრუნა. ამ წელს თითონ ბიზანტიის კეისარიც გარდაიცვალა და, თუმცა კონსტანტინე კეისარმა, სამეფო ტახტზე ასვლისთანავე, მცირეწლოვან ბაგრატის დასაბრუნებლად თავისი მოხელეები დაადგენა, მაგრამ ბაგრატი უკვე საქართველოში იყო შემოსული და მისი უკან წაყვანა შეუძლებელი შეიქმნა. გიორგი პირველი 1027 წელს გარდაიცვალა და მის მამიერ სამეფო ტახტზე მცირეწლოვანი ბაგრატი იქმნა აყვანილი.

ბაგრატ IV (1027—1072)

ბრძოლა საქართველოს გაერთიანების დასამთავრებლად, აგრეთვე ბარაჟი მტრის და დიდგვარინი აზნაურების წინააღმდეგაც

ბაგრატს მძიმე სახელმწიფო ტვირთი ერგო მემკვიდრეობად: დამარცხებული ქვეყანა და შინაურობაში აწეწილ-დაწეწილი საქმეები. ყველა ამის მოსაწესრიგებლად საჭირო იყო ძლიერი ხელისუფლების პატრონი მეფე-მმართველი. იმ დროს მცირეწლოვანი ბაგრატი-კი, რასაკვირველია, ასეთი მოვალეობის ასრულებას ვერ შესძლებდა. საქართველოს მაშინდელ მეფეს საქმეს ის გარემოებაც ურთულებდა, რომ ბიზანტია თავისი საზღვრების გასაფართოებლად აქტიურ პოლიტიკას აწარმოებდა და საქართველოს და ბიზანტიის პოლიტიკური მიზნები ამ მხრივ ერთი-ერთმანეთს ეწინააღმდეგებოდა. ამავე დროს დიდგვარიან აზნაურთა ორჭოფული და ვერაგული მოქმედება ისედაც რთულ მდგომარეობას უფრო აუარესებდა. ტათელი აზნაურნი პირდაპირ განდგომილებასაც კი არ უკადრისობდნენ. 1027 წელს ისინი ბიზანტიელთა მხარეზე გადავიდნენ და მათ ხელში მყოფი ყველა ციხეები გადასცეს.

1028 წელს საქართველოს ბიზანტიის სარდალი შემოესია დიდი ჯარითურთ და ქვეყნის აოხრება დაიწყო. ასეთი განსაცდელის დროსაც აზნაურებმა თავიანთი ორჭოფული მოქმედებით ბიზანტიელებს საქმე გაუად-

ვილეს: ბიზანტიის სარდალმა თავისი მდგომარეობის გაუმჯობესება იმდენად სამხედრო მოქმედებით არა, რამდენადაც აზნაურთა გადაბირებით მოახერხა. მათი მოქმედებით ქვეყანა და ბაგრატ IV დიდ განსაცდელში იყო ჩავარდნილი და მხოლოდ ს ა ბ ა მ ტ ბ ე ვ ა რ ი ს თავგამოდებულმა მოღვაწეობამა და შავშეთის ენერგიულმა დაცვამ გადაარჩინა მთელი ეს კუთხე ბერძენთა მძლავრობისაგან. მან თავისი საეპისკოპოსოს მცხოვრებლებსაგან ჯარი შექმნა და ბიზანტიელთა და მოღალატე აზნაურთა სამხედრო ძალას თავისი სამშობლოს ერთგული, ქართველი ხალხის სამხედრო ძალა დაუპირისპირა. ამან ბაგრატ IV-ს ბრძოლა გაუადვილა. რაკი ამ გზით მიზნის მიღწევა უკვე შეუძლებელი შეიქმნა, მაშინ ბიზანტიის მთავრობამ მდებრივ ხალხის შესაცდენად და გადასაბირებლად დემეტრე უფლისწული შემოიყვანა საქართველოში: ბიზანტიის მთავრობას უნდოდა ამით ხალხისათვის მოეჩვენებინა, ვითომცდა მას დამპყრობელობითი მიზანი-კი არ ჰქონდა დასახული, არამედ მხოლოდ ქართველი უფლისწულის გამეფება სწადდა.

კონსტანტინე კეისრის 1028 წ. გარდაცვალებამ საქართველოს საშუალება მისცა ოდნავ დამშვიდებულიყო: ბიზანტიელების მხრით მანაც ასე მდგრად მოტანილი იერიშები ოდნავ შესუსტდა. ბაგრატ IV-ის დედამ ამით ისარგებლა და ასეთი დამლუპველი ბრძოლა, რომელიც ორ მეზობელ სახელმწიფოს შორის ამდენის ხნის განმავლობაში იყო ატეხილი, შემდეგშიც რომ აღარ განმეორებულიყო, ბაგრატის დედა, მარიამ დედოფალი, 1030—1031 წ. ბიზანტიაში გაემგზავრა და ბიზანტიის კეისართან ბერძენთა და ქართველთა შორის მშვიდობიანობისა და ზავის ჩამოგდებაზე დაიწყო მოლაპარაკება. დასახული მიზნის მიღწევა მან მოახერხა კიდევ: ზავი დადებულ იქმნა. საზავო პირობები და მშვიდობიანი ურთიერთობა რომ განმტკიცებულიყო, მან ბიზანტიის კეისარს ბაგრატისათვის საცოლოდ ბერძენთა უფლისწული ელენე სთხოვა, რაზედაც თანხმობა მიიღო კიდევ. ამას გარდა ბიზანტიის კეისარმა ბაგრატ მეოთხეს კურაპალატობის პატივიც მისცა. ამ გარემოებამ, დაზავებამა და დამოყვრებამ, ბიზანტიასა და საქართველოს შორის მშვიდობიანი ურთიერთობა დაამყარა.

სამწუხაროდ, ამ ელენე დედოფლის სიცოცხლე ხანმოკლე აღმოჩნდა: ის მალევე გარდაიცვალა. ბაგრატმა მეორე ცოლად ბორენა შეირთო. ელენეს გარდაცვალება და ბიზანტიის აქტიური პოლიტიკის განახლება თითქოს ერთი და იგივე იყო. 1032 წელს ბიზანტიელებმა დაიწყეს ინტრიგები ბაგრატის ნახევარძმის დემეტრეს ასაჯანყებლად: ის კეისართან გაიქცა და ანაკოფიის ციხე აფხაზეთში ბერძენებს გადასცა. უს გარემოება იმას უდრიდა, რომ აქამდის სამხრეთითგან მეზობლად მყოფ ბიზანტიელებს, ამდროიდან საქართველოსთვის ჩრდილოეთიდანაც ალყის შემორტყმის საშუალება მისცემოდათ. ბაგრატს უფლება არ ჰქონდა, ამისათვის პასუხი არ გაეცა, მაგრამ მას საამისოდ მაშინ არ ეცალა.

რადგან იმ დროს მას თბილისის ამირას ჯაფარის წინააღმდეგ ჰქონდა ბრძოლა დაწყებული.

ლიპარიტ ამირასა და ქართლის ერისთავის ივანე აბასაისძის თაოსნობით დაწყებული ეს ბრძოლა თბილისის საამიროს მოსასპობად ამირა ჯაფარის შეპყრობით დამთავრდა: 1032 წელს ლიპარიტმა და ივანე აბასაისძემ მისი ხელში ჩაგდება და ბირთვისის წართმევა მოახერხეს. მაგრამ ამ დროს ლიპარიტის მოწინააღმდეგე დიდგვარიანი აზნაურები ბაგრატ IV-ს შეუხმდნენ და მათთან ჯერ კიდევ მცირეწლოვანმა ბაგრატ IV-მ ამირა განათავისუფლა. ამგვარად, ქართველთაგან ხელში ჩაგდებული თბილისის ისევ თბილისის საამიროდ დარჩა.

მხოლოდ 1037 წ. კვლავ შესაძლებელი გახდა, რომ თბილისის დაპყრობის გეგმის განხორციელებას ისევ შესდგომოდნენ. ბაგრატ IV-მ ამისათვის კახთა მეფეც მოიშველია თავის ჯარითურთ და თბილისს ორი მხრით ალყა ჰქონდა ორი წლის განმავლობაში შემორტყმული. თბილისელები საშინელ გაპირვებაში იყვნენ ჩავარდნილი: სიძვირე და შიმშილობა მძვინვარებდა ქალაქში. ისეთი მდგომარეობა შეიქმნა, რომ თბილისის ამირას გადაწყვეტილი ჰქონდა, ან დაჰზავებოდა, ან გაქცეულიყო, მაგრამ სწორედ ასეთ ვარემოებაში ბაგრატმა 1039—40 წ. მოულოდნელად ამირასთან ზავი დასდო, ისე-კი, რომ ლიპარიტ ამირასათვის ამის შესახებ წინასწარ არც-კი შეუტყობინებია. რასაკვირველია, ამ მოქმედებას შეუძლებელია ლიპარიტის უკმაყოფილება არ გამოეწვია, მით უმეტეს, რომ ამ შემთხვევაშიც ბაგრატ IV-ის საქციელი ლიპარიტის მოწინააღმდეგე დიდგვარიან აზნაურთა ჯგუფის ოინებისა და გავლენის შედეგი ყოფილა.

ცხადია, რომ ასეთს პირობებში დამოკიდებულება ბაგრატ IV-სა და ლიპარიტს შორის უნდა გამწვავებულიყო. მართლაც, თუმცა ამის შემდეგ ბაგრატმა კახეთში გაილაშქრა და იქ ძლევამოსილი ომი გადაიხადა კიდევ, მაგრამ, შინაური მტრების შიშით, ბაგრატი იძულებული გახდა კახეთიდან უკან დაეხია, რადგან სწორედ იმ დროს 1044—5 წ. ბაგრატ-ლიპარიტს შორის დაუნდობელი ბრძოლა ატყდა, რომლის დასასრული საქართველოს მხოლოდ თვით ლიპარიტის შეპყრობამ აღიწინა. ლიპარიტი უკმაყოფილო იყო იმ დამოკიდებულებით, რომელიც ბაგრატს ჰქონდა მასთან.

ლიპარიტ ამირა, როგორც ძლიერი პიროვნება საქართველოში და განთქმული სარდალი, კარგად იყო ცნობილი მთელს მახლობელ აღმოსავლეთში: ბიზანტიელებიც, მაჰმადიანი მმართველებიც მას დიდის პატივისცემით ეპყრობოდნენ, მაგრამ ბიზანტიის მთავრობა ცდილობდა, რომ ის თავის სასარგებლოდ და საქართველოს მეფის წინააღმდეგ გამოეყენებინა, მეტადრე მას შემდგომ, რაც გამოირკვა, რომ ბაგრატ IV-სა და ლიპარიტს შორის ესოდენ დიდი პოლიტიკური უთანხმოება იყო ჩამოვარდნილი, ამის გამო ლიპარიტსა და ბაგრატს შორის

ატეხილ ბრძოლაში ბიზანტიელები ლიპარიტის მხარეზე იყვნენ. ბიზანტიელებთან შეთანხმებით, ლიპარიტმა ბაგრატ IV-ის წინააღმდეგ ბიზანტიიდან დემეტრე უფლისწული გამოიყვანა გასამეფებლად.

ასეთ პირობებში ბაგრატმა გადასწყვიტა, რომ სჯობდა ლიპარიტს შეჭრივებოდა და ამ გზით მშვიდობიანობა დაემყარებინა: ის მართლაც შეურვივდა ლიპარიტს, ქართლის ერისთავად დანიშნა და ამ დროიდან მოყოლებული მასა და ამ ძლიერ ერისთავს შორის მცირე ხნით მაინც ნორმალური ურთიერთობა დამყარდა.

1045 წელს ქალაქ ანისის „ბერებმა“ (მოქალაქეთა უფროსებმა) ბაგრატსა და მის დედას, სომეხთა მეფის ასულს, ანისი და ცხრა ციხე შესთავაზეს. ბაგრატი დაიძრა თავის ჯარითურთ, სომხეთის სამეფოს ყოფილი დედაქალაქი ანისი ცხრა ციხითურთ ჩაიბარა და სათანადო ზღლისუფლების მეთაურობით ანისში თავისი მეციხოვნე ჯარი ჩააყენა.

ბაგრატმა გადაწყვიტა, რომ ამის შემდეგ მას უკვე შეეძლო ბიზანტიისათვის ანაკოფიის ციხეც წაერთმია. 1046 წელს ის თავის ჯარითურთ გაემგზავრა და ანაკოფიის ციხეს ალყა შემოარტყა, მაგრამ სწორედ ამ დროს თბილისის ამირა გარდაიცვალა და ქალაქ თბილისის წარმომადგენლებმა ბაგრატს მოციქული მოუგზავნეს, რომ თბილისში ჩამობრძანებულყო და საქართველოს დედაქალაქი ჩაებარებინა. ეს წინადადება იმდენად ხელსაყრელი იყო, რომ ბაგრატ IV-მ გადასწყვიტა ანაკოფიის ციხისათვის დროებით თავი მიენებებინა და უშუალო თბილისისაკენ გამოემშურა. ქალაქ თბილისის წარმომადგენლები დიღომთანვე დახვდნენ და დედაქალაქში დიდის ამბით შეიყვანეს. მხოლოდ ისინი ციხეში გამაგრებულნი უწყვედნენ წინააღმდეგობას. ამგვარად, თბილისი საქართველოს შემოუერთდა. ესოდენ აღზევებულს ბაგრატ IV-ს კახთა მეფე გაგიციცი ეწვია სადარბაზოდ, მაგრამ სწორედ იმ დროს ლიპარიტი კვლავ ბაგრატ IV-ს აუჯანყდა და ბაგრატის მიერ ანისის მმართველად დანიშნული ერისთავი აბუსერიძე, უშუალოდ, ბიზანტიელთა ინტრიგების წყალობით, შეიპყრო. ლიპარიტის ამ მოლაღატურმა მოქმედებამ საქართველოს ანისიც დააკარგვინა და თბილისიც უნდა ხელიდან გამოსცლოდა.

მეფესა და ლიპარიტს შორის გაჩაღდა დაუნდობელი, გამწვავებული ბრძოლა, რომელიც მთელი 1046—1047 წლის განმავლობაში მიმდინარეობდა და რომელშიც კახეთისა და ქართლის დიდგვარიანი აზნაურებიცა და დიდი სამღვდლო პირებიც მხურვალე მონაწილეობას იღებდნენ. რაკი ლიპარიტს ბიზანტიის მთავრობა უჭერდა მხარს, ბაგრატი მეტად გაჭირვებულ მდგომარეობაში ჩავარდა: ამიტომაც ბაგრატმა სცადა, თავის ძლიერ ქვეშევრდომს როგორმე შეჭრივებოდა, მაგრამ ლიპარიტმა ეს წინადადება უარპყო. ამის შემდეგ ბაგრატი ლიპარიტის წი-

ნააღმდეგ ბრძოლისათვის მზადებას შეუდგა, მაგრამ ლიპარიტმა დაასწრო და მეფე დაამარცხა.

ლიპარიტმა გამარჯვება უმთავრესად ბიზანტიის მძლავრი დახმარების წყალობით შესძლო. ბიზანტიის დახმარება-კი ორი გარემოებით აიხსნებოდა: ლიპარიტი განთქმული მოლაშქრე იყო და მას, როგორც ცნობილ სარდალს, მტრებიცა და მოწინააღმდეგეებიც აფასებდნენ. ბიზანტიისათვის ის ძვირფასი იყო აგრეთვე, როგორც საქართველოს შინაურობაში შუღლიანობის ჩამოსაგდებად მათთვის გამოსადეგი საუკეთესო იარაღი. ლიპარიტმა სამაგიეროს გადასახდელად ბიზანტიელებთან ერთად თურქების წინააღმდეგ ლაშქრობა იკისრა. ამას მათთვის, რასაკვირველია, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და დიდ სამსახურსაც წარმოადგენდა.

სწორედ ერთს ასეთ ლაშქრობაში ლიპარიტი თურქებმა 1048 წელს დაატყვევეს და საქართველომაც ბაგრატ IV-ის დაუძინებელი მტრის თავხედური და მოღალატური ქცევისაგან ოდნავ მოისვენა. ბაგრატ IV-ს ამ ტყვეობამ საშუალება მისცა გაძლიერებულიყო, ძალა მოეკრიბა და შინაურობაში წესიერების დამყარებას შესდგომოდა.

ბიზანტიელებისათვის ცხადსაყოფელად, რომ ულიპარიტოდაც მას მარტო პირადადაც მათთვის ძვირფასი დახმარების გაწევა შეეძლო, ბაგრატი ბიზანტიელებს თურქების წინააღმდეგ მიეშველა ბრძოლაში. საქართველოს მეფის ისევე გაძლიერების გამო და ამ ხელსაყრელ პირობებში თბილისელებმა ბაგრატს საქართველოს დედაქალაქი კვლავ შემოსთავაზეს და ბაგრატმა შემოიერთა კიდეც თბილისი.

ამრიგად, საქართველოს სრულიადი გაერთიანება თითქმის უკვე დამთავრებული იყო, რომ 1051 წელს, ბიზანტიის მთავრობის გულმოდგინე ცდით, ლიპარიტი თურქთა ტყვეობიდან განთავისუფლდა. მის მოსვლასთანავე მდგომარეობა საქართველოში ძირიანად შეიცვალა: ბაგრატმა მაშინვე თბილისი მიატოვა და წავიდა. დაბრუნებული ლიპარიტი კვლავ გაძლიერდა, ბაგრატ მეფე-კი ისეთ მდგომარეობაში ჩავარდა, რომ მას სხვა აღარავითარი საშუალება არ ჰქონდა იმას გარდა, რომ ბიზანტიაში წასულიყო და ბიზანტიის მთავრობასთან მოლაპარაკების გზით თავისი და ლიპარიტის გამწვავებული ურთიერთობის მოწესრიგება ეცადნა.

1054 წელს ბაგრატ IV მართლაც ბიზანტიაში გაემგზავრა, მაგრამ ლიპარიტს ბიზანტიის სამეფოს კარზე იმდენად დიდი გავლენა ჰქონდა, რომ ბაგრატ IV-ს კარგა ხანს დასჭირდა მოცდა, სანამ მას საქართველოს საზღვარს იქით მყოფს, ბიზანტიის დედაქალაქ კონსტანტინოპოლში ჩასვლის ნებართვა მოუვიდოდა. ბიზანტიის მთავრობას ცხადად ლიპარიტის მხარე ეჭირა და ის არ მალავდა, რომ ბაგრატის უკმაყოფილო იყო. როდესაც ბაგრატმა კონსტანტინოპოლში ჩასვლა მოახერხა და მოლაპარაკება დაიწყო, ბოლოს როგორც იყო დაზავების პირობების დადება მოხერხდა. ეს მხოლოდ ბიზანტიის კეისრის უშუალო მონაწილეობით

მოხერხდა. ბაგრატ-ლიპარიტს შორის ასეთი შეთანხმება იყო დადებული: ლიპარიტი სცნობდა ბაგრატის მეფობას მთელ საქართველოში, ლიპარიტი-კი, სანამ ცოცხალი იქნებოდა, უნდა მესხეთის ნახევრის მთავარი ყოფილიყო. ამგვარად, ბაგრატის ურჩი ფეოდალი, მაგრამ კეისრის პოლიტიკურ ზრახვათა ერთგული განმასხვრციელებელი ბიზანტიის მთავრობის წყალობით უხვად იქმნა დაჯილდოებული.

როდესაც ბაგრატ IV ჯერ კიდევ ბიზანტიაში იმყოფებოდა, ლიპარიტი მცირეწლოვანი გიორგი უფლისწულის აღმზრდელად იყო დანიშნული. გიორგი უფლისწული მეფედაც-კი აკურთხეს, ლიპარიტი-კი მის მზრუნველად იქცა. ამგვარად, საქართველოს სახელმწიფო საქმეების მართვა-გამგეობა მთლიანად ლიპარიტს ჩაუვარდა ხელში.

ბიზანტიის სატახტო ქალაქში ზავის დადების შემდგომ, ბაგრატ მეფეს საშუალება ჰქონდა 1057 წელს საქართველოში დაბრუნებულიყო. ამ დროიდან მოყოლებული ბაგრატ-ლიპარიტის ურთიერთობა გარეგნულად მაინც მოწესრიგებული ჩანდა, მაგრამ ასეთი გზითა და ასეთი საშუალებით დადებული შეთანხმება, რასაკვირველია, ვერ იქნებოდა ვერც ხანგრძლივი და არც სახეირო. ბოლოს ლიპარიტის ბატონობასა და მედიდურს მოპყრობას მისი ქცევით მობეზრებულმა თვითვე დიდებულმა აზნაურებმა დაუდეს საზღვარი. გათამამებულმა ლიპარიტმა თავისი კანდიდირი ქცევით ისეთი დიდგვარიანი აზნაურებიც-კი ააღელვა, რომლებიც წინათ მისი მომხრენი იყვნენ და მას თანაუგრძნობდნენ. ამ უკმაყოფილოთა მეთაურმა სულაქალმახელმა ლიპარიტ ამირა შეიპყრო და ბაგრატს შეუთვალა, რომ მისი დაუძინებელი მოწინააღმდეგე მის ხელთ იმყოფებოდა. ბაგრატი მივიდა და დატყვევებული ლიპარიტი ჩაიბარა. მაგრამ ლიპარიტის დაჭერა და მისი სამფლობელოს ხელში ჩაგდება ერთი და იგივე არ იყო: მას ერთგული მომხრენი ჰყავდნენ:—მისი მეციხოვნენი, რომლებიც მის სამფლობელოში იმყოფებოდნენ, არ აპირებდნენ დათმობას და მანამდე უწყევდნენ წინააღმდეგობას ვიდრე მეფისაგან ლიპარიტის უვნებლად გაშვების აღთქმა არ მიიღეს. მხოლოდ ამის შემდეგ—ლიპარიტის მეციხოვნეებმა კლდეკარი გადასცეს.

ბაგრატის ტყვეობაში მყოფი ლიპარიტი იძულებული იყო პოლიტიკური საქმიანობისა და მოღვაწეობისათვის საბოლოოდ თავი დაენებებინა: ლიპარიტმა აღთქმა დასდო, რომ საქართველოდან წავიდოდა და ბერად შედგებოდა. მართლაც, მან თავისი სამშობლო მიატოვა და ათონის ქართველთა მონასტერში, ანტონად სახელდებული, ბერად აღიკვეცა.

ბიზანტიაში წასული იყო ლიპარიტის ვაჟიშვილი ივანეც. მისი იქ ყოფნა საქართველოს პოლიტიკური მიზნებისათვის სახიფათო იყო. მისი მამა ლიპარიტიც მოწადინებული იყო და მით უმეტეს ბაგრატ IV-ც, რომ ის თავის სამფლობელოში დაებრუნებინა. 1059 წელს ის

მართლაც საქართველოში ჩამოვიდა და ბაგრატ IV-მ მას საგვარეულო მამული მთლიანად დაუბრუნა. ბაგრატ IV-ის მიზანი იყო, რომ ბიზანტიის მთავრობას საშუალება არ ჰქონოდა, მძლავრი ლიბარტიის შვილი ივანე თავისი მიზნებისათვის საქართველოს წინააღმდეგ გამოეყენებინა.

რაკი ლიბარტი პოლიტიკური ასპარეზიდან ჩამოშორებული იყო და ათონის მონასტერში მწიგნობრობის მოღვაწეობას შეუდგა, ბაგრატს ასეთი უძლიერესი მეტოქე და მოწინააღმდეგე ჩამოსცილდა, მას შეეძლო პოლიტიკური გეგმის განხორციელებას უკვე თავისუფლად შესდგომოდა. მართლაც, 1060 წელს მან კახეთის დაპყრობაც მოახერხა, ბიზანტიის კეისრისაგან სეფასტონის წოდებულმა და პატივი მიიღო. ეს ბაგრატის საგარეო ურთიერთობაშიც გაძლიერების ცხადად მომასწავებელი გარეგნული ნიშანი იყო.

საქართველოში მშვიდობიანობის დამყარებამ ბაგრატს საშუალება მისცა წესიერების დამყარებას შესდგომოდა, მაგრამ ესლა განსაცდელი უკვე სხვა მხრიდან მოადგა ქვეყანას: 1065 წელს ალფარსლან სულტანი დაიძრა და საქართველოს შემოესია. სელჯუქიანელთა საგვარეულოს ამ ძლიერმა წარმომადგენელმა საქართველოს აოხრება შესძლო და ჯავახეთის ახალქალაქი აიღო, გაცარცვა და დიდძალი ხალხი ამოხოცა. საქართველო უნდა დაჰზავებოდა შემოსეულ მტერს. ზავის ერთი პირობათაგანის თანახმად, ბაგრატ IV-ის დისწული კეთილმეზობლობის დასამყარებლად ალფარსლან სულტანზე იქნა მითხოვებული. ამავე დროს 1065 წ. ბაგრატის ასული მართა ბერძენთა მეფეზე გათხოვდა და ამ მხრივაც ბიზანტიასთან ურთიერთობა გაუმჯობესდა.

რაკი, ამრიგად, ალფარსლანთანაცა და ბიზანტიასთანაც დამოკიდებულება გამოკეთდა, შესაძლებელი იყო საქართველოს გაერთიანებისათვის ბრძოლა კვლავ განახლებულიყო და ბაგრატიც 1068 წელს კახეთს შეესია. მაგრამ გარეშე პოლიტიკურმა გარემოებამ ბაგრატ IV ისევ განსაცდელში ჩაავდო: სულტანი კვლავ შემოესია საქართველოს, კახთ ბატონი მტერს მიემხრო და ბაგრატი იძულებული გახდა კახეთიდან უკან დაეხია. 1068 წელს სულტანმა ჯერ ქართლი ააოხრა, შემდეგ არგვეთიც. აოხრების გამო საქართველოში შიმშილობა ჩამოვარდა. მხოლოდ ზამთრის სიფიცხემ აიძულა სულტანი ზავის დაუდებლივ საქართველოდან წასულიყო, მაგრამ სულტანმა წასვლის წინ თბილისი და რუსთავი განძის პატრონს ფადლონს მისცა. გათამამებული ფადლონი საქართველოს მოსვენებას არ აძლევდა. ამიტომ ბაგრატმა თბილისის სანაგებში მოთარეშე ფადლონს ჯარი მიუსია. აქ დამარცხებული და გაქცეული ფადლონი ყალბეთის მახლობლად შეპყრობილ იქნა.

ამის შემდეგ ბაგრატ IV თბილისს მიაღდა და აიღო, საამიროს ციხეებიც ჩამოართვა. მაგრამ იმის მაგიერ, რომ თბილისი მთლიანად შემოეერთებინა საქართველოსათვის, მან ქალაქი და საამირო თბილისის ამირე-

შის ერთ მეგვიდრეთაგანს გადასცა იმ პირობით, რომ ის ვითარცა ყმად-
ნაფიცი წლიურად 44000 დრაჰკანს გადაიხდიდა.

ბაგრატ IV-მ დაჭერილი ფაღლონი, დიდი ხევეწისა და დიდი სულტა-
ნის შუამდგომლობის შემდგომ, განათავისუფლა, რასაკვირველია, სამა-
გიეროდ გაგიკეთისა და გაგის მიღებით, მაგრამ, ტყვეობითგან თავის
დახწვევის უმალ, ფაღლონმა მაშინვე თავისი უპირობა გამოიჩინა და და-
ღებული ფიცი გასტეხა. ამის საპასუხოდ ბაგრატმა განძა ააოხრა.

ასეთ ვართულეზულ პოლიტიკურ მდგომარეობაში ერანის მმართველი
სულტანი ყოველნაირად ცდილობდა, რომ საქართველო, რომელიც
მან ორჯერ ააოხრა, იურიდიულადაც, ხელშეკრულებითაც, დაემორჩი-
ლებინა. ის სთხოვდა ბაგრატ IV-ს, რომ საქართველოს ხარკის გადახდა
ეკისრა ყოველწლიურად, მაგრამ ბაგრატი არას გზით ამაზე არ თან-
ხმდებოდა. ამის მაგიერ მეფე ყოველწლივ ძღვენს უგზავნიდა, ხარკის
დადებაზე-კი უარს ამბობდა, ასეთი დიპლომატიური ხერხით ბაგრატი
საქმეს აჭიანურებდა ისე, რომ ხარკის დადება. საქართველოზე ვერც
სულტანმა მოახერხა და ასეთი მონობის იურიდიულად დაკანონება არც
ბაგრატმა მოისურვა.

ორმოცდახუთი წლის განმავლობაში მღელვარებითა და ბრძოლით
სავსე მეფობის შემდეგ ბაგრატი 1072 წელს ავად გახდა და ვარდაიცვა-
ლა. ბაგრატი რთული პიროვნება იყო და ამიტომაც მისი მოღვაწეობის
პირუთვნელად დახასიათებაც ადვილი არ არის. პირად ღირსებასთან
ერთად, რომელიც მას, როგორც აქტიურ პოლიტიკურ მოღვაწეს, ჰქონ-
და, არაერთი დიდი ნაკლიც მოეპოვებოდა. მართალია, ბაგრატ IV-ის
ღროს საქართველოს გარეშე მტრებისაგან მოსვენება არ ჰქონდა, მაგ-
რამ საქართველოს მაშინდელი შედარებითი სისუსტის მთავარ მიზეზს
მანაც ის შინაური ბრძოლა წარმოადგენდა, რომელიც იმ ხანაში სა-
ქართველოში დიდგვარიან აზნაურთა წყალობით წარმოებდა.

ბიორბი II (1072—1089)

ბაგრატ IV-ის მაგიერ სამეფო ტახტზე საქართველოში 1072 წელს
ჭაბუკი ვაჟიშვილი ვიორბი II ავიდა. პირადად მას არაერთი კარგი თვი-
სება ჰქონდა: რჩეულ ცხენოსან-შვილდოსნად ითვლებოდა, უხვ მწყა-
ლობელადაც იყო ცნობილი, მაგრამ სუსტი ნებისყოფის ადამიანი იყო
და სახელმწიფო საქმეების მართვა-გამგეობისათვის მესაჭედ არ ვარგო-
და. მას უფრო გართობა და ნადირობა იტაცებდა, ვიდრე სახელმწიფო
საქმეებზე ზრუნვა. ამავე ღროს მის მეფობაში საქართველოში ფრიად
მნიშვნელოვანი საგარეო და საშინაო ამბები მოხდა, რომელთათვის სწო-
რედ ძლიერი ნებისყოფის პატრონი და კარგი სახელმწიფო მოღვაწე
იყო საჭირო.

გიორგი II-ის ხასიათის სისუსტით უპირველესად, რასაკვირველია, საქართველოს დიდგვარიანმა აზნაურებმა ისარგებლეს, რომელთა თვითნებობის ალაგმვა მან სრულებით ვერ მოახერხა. უკვე ერთი წლის შემდგომ, 1073 წელს, ნიანი იკვებულის ძე, ივანე ძე ლიპარიტისა და ვარდან სვანთა ერისთავი განუდგნენ მეფეს და ქვეყანა არიეს. ნიანიმ ხომ იმდენი კანდიერება გამოიჩინა, რომ სატახტო ქალაქი ქუთაისი-კი დაიპყრო და სახელმწიფო საქურჯულე ჩაიგდო ხელში. ვარდანმა სვანები ააჯანყა, მათთან ერთად საეგროს შეესია და მისს დარბევას შეუდგა. ხუმცა გიორგი II-მ აჯანყებულნი დაიმორჩილა, მაგრამ იმის მაგიერ, რომ სხვებისათვის სასწავლებლად სამაგალითოდ დაესაჯა, მაინც მან ყველანი წყალობით დაფარა: თითოეულს მათგანს სამფლობელო გაუღიდა.

რასაკვირველია, ასეთ პირობებში დიდგვარიან აზნაურ მოხელეებს ადვილად შეეძლოთ დაესკვნათ, რომ მათთვის ურჩობა უფრო ხელსაყრელი იყო, ვიდრე მორჩილება, რადგან ასეთი ურჩობა მათ სამფლობელოს გადიდებდას უქადდა. მართლაც, ივანე ძე ლიპარიტისა გიორგი მეფეს ისევე აუჯანყდა. თუმცა გიორგი II-მ ივანე მეორეჯერაც დაამარცხა, მაგრამ საქმის გათავება ამისდა მიუხედავად მაინც შეთანხმება-შერიგებით ირჩია. ამავე ივანე ლიპარიტის-ძემ შემდეგ გიორგი მეფის ციხოვანიც კი მოატყუა, ამნაირად გაგის ციხე ხელში ჩაიგდო და საქართველოს დაუძინებელ მტერს, განძის პატრონს ფადლონს, მიჰყიდა. ასეთი კანდიერებისათვის, ცხადია, ის სამაგალითოდ უნდა ყოფილიყო დასჯილი; მაგრამ გიორგი II-მ ვერც ამ შემთხვევაში გამოიჩინა გამბედაობა.

სულტან მელიქ-შაჰი რომ 1073 წელს საქართველოსაკენ გამოემგზავრა, იმავე ივანემ გზაზევე თავისი შვილი ლიპარიტი მიაგება. ამგვარად, საქართველოს ერთი უძლიერესი ფეოდალთაგანი საქართველოს მოსისხლე მტერს მიემხრო. ივანე ლიპარიტის-ძემ მელიქ-შაჰთან მაინც დიდხანს ვერ შესძლო დარჩენა და იქიდან გამოიპარა. ამის საპასუხოდ მელიქ-შაჰმა გამოილაშქრა და სამშვილდე, რომელიც ივანე ლიპარიტის-ძეს გიორგი მეორისაგან ჰქონდა ნაწყალობევი, წაართვა, მთელი ეს ქვეყანა ააოხრა და შემდეგ უკან გაბრუნდა.

1073—74 წ. უკვე მელიქ-შაჰის სარდალი მივიდა, მაგრამ მას გიორგი მეფე დახვდა საქართველოს ჯარითურთ და ფარცხასთან დიდი ბრძოლა მოხდა. ამ ბრძოლაში საქართველოს ჯარმა გაიმარჯვა და მელიქ-შაჰის სარდალი დამარცხებულ იქმნა.

ამის შემდეგ გიორგი მეფე ტაოში გადავიდა. აქ ტაოში, როგორც ჩანს, წინასწარი მოლაპარაკების თანახმად, მას ბიზანტიის სახელმწიფოს დიდი მოხელე, აღმოსავლეთის, ანუ ანატოლიის მხედართმთავრისა და ერისთავთ-ერისთავის თანამდებობის მქონე ბრიგოლ ბაკურ იანიძე ესტუმრა. იგი საქართველოს ისტორიაშიც განთქმულია იმ თავისი ღვაწლით, რომელიც მას მიუძღვის პეტრიწონის ქართველთა

მონასტრის დაარსებით. პეტრიწონის მონასტერი ცნობილი იყო, როგორც ქართული ფილოსოფიური აზროვნების კერა და იოანე პეტრიწის სახანე. გრიგოლ ბაკურიანისძის მოსვლა უბრალო დარბაზობას არ წარმოადგენდა: გიორგი მეფეს გრიგოლ ბაკურიანისძემ მის განკარგულებაში მყოფი კარის ციხე გადასცა ყველა მისი მიმდგომი ქვეყნებით, ე. ი. მახლობელი სანაწებით. გიორგი II-მ გადმოცემული ტერიტორია, რასაკვირველია, სიხარულით მიიღო და კარის ციხე-ქალაქში შეაგულ აზნაურთაგან მეციხოვნე ჯარი ჩააჭენა.

გრიგოლ ბაკურიანისძის მიერ გადადგმული პოლიტიკური ნაბიჯი შემთხვევითი არ იყო: სწორედ ამ ხანაში მახლობელ აღმოსავლეთში დაიწყო თურქების დიდი გაძლიერება და ის ბრძოლა, რომელიც უკვე კარგა ხანია ბიზანტიასა და თურქებს შორის მიმდინარეობდა, 1074 წელს ბიზანტიასა და თურქებს შორის დადებული ხელშეკრულებით დამთავრდა. ამ შეთანხმების ძალით ბიზანტიელებმა აღმოსავლეთის ქვეყნის უდიდესი ნაწილი, რომელიც მათ მფლობელობაში იმყოფებოდა, დასთმეს. ეს, რასაკვირველია, უპირველესად ბიზანტიის დაუძღურების მაჩვენებელი იყო, მაგრამ ამავე დროს საქართველოსათვისაც ეს ფრიად სამწუხარო მოვლენა იყო, რამდენადაც ამ დროიდან მოყოლებული საქართველოს, წინანდელ ბიზანტიის მაგიერ, სამხრეთ-დასავლეთითაც მოსაზღვრედ უკვე თურქთა სამფლობელო აღმოუჩნდა.

ამ პოლიტიკური ცვლილებების შედეგი საქართველოსათვის მალევე საგრძნობი გახდა: თურქებმა კარის ციხე-ქალაქი ჩაიგდეს ხელში, რომელიც საქართველოს გრიგოლ ბაკურიანისძისაგან ჰქონდა მიღებული. ასეთ განსაცდელის ჟამს, ზოგ დიდგვარიან აზნაურთა შინათგამცემლობით, სხვა თურქმა ტომებმა დასავლეთ საქართველოში შეჭრა შესძლეს და ყველის ციხეში მდგომ გიორგი II-ს თავს დაესხნენ. მტრის ეს შემოსევა იმდენად მოულოდნელი იყო, რომ გიორგი II მას სრულებით მოუშვადებელი დახვდა. ამის წყალობით თურქებმა ადვილად მოიპოვეს გამარჯვება. მათ დიდძალი ქონება ჩაუვარდათ ხელში, მათ შორის ძვირფასი ოქროს და ვერცხლის ჭურჭელიც, რომელიც ჯერ კიდევ ბაგრატ III-ის დროს იყო გაკეთებული. დამარცხებული გიორგი II იძულებული იყო აჭარიდან აფხაზეთში გადასულიყო.

თურქებთან გათამამებას უკვე აღარავითარი საზღვარი არ ჰქონდა და 1080 წელს მათი დიდი შემოსევა დაიწყო, რომელსაც ქართულს საისტორიო იმდროინდელს წყაროებში „დიდი თურქობა“ ეწოდებოდა. ამ დიდი შემოსევის დროს კლარჯეთი, შავშეთი, აჭარა, შემდეგ სამოქალაქო, არგვეთი და თვით ქართლიც-კი დარბეული და აოხრებულ იქნა. იმას გარდა, რომ მტერთან ბრძოლაში დიდძალი ხალხი დაიხოცა, სოფლები და ქალაქები განადგურებული იყო, ქვეყანა მტრის თარეშისაგან აოხრდა და ნორმალური სასოფლო-სამეურნეო მუშაობაც სრუ-

ლებით შეუძლებელი შეიქმნა: სადაც კი მტრებს ხელი მიუწვდებოდათ, ყველგან ხენა და თესვა შესწყდა.

ამ თურქების შემოსევამ საქართველო საშინელ გაქირვებაში ჩააგდო და ხალხი უკიდურეს განსაცდელში იყო ჩაყარნილი. გიორგი II-ს არავითარი არც ნებისყოფა და არც გამბედაობა არ აღმოაჩნდა, რომ გათავისმამებელი მტრისათვის სამხედრო წინააღმდეგობა გაეწია. გიორგი II-მ გადასწყვიტა, რომ დამორჩილების გარდა მას სხვა არავითარი გამოსავალი არ ჰქონდა. დიდგვარიან აზნაურებთან ბჭობის შემდგომ, მეფემ ეს საერთო გადაწყვეტილება განახორციელა კიდეც; მელიქ-შაჰთან წავიდა და მასთან დასავებაზე დაიწყო მოლაპარაკება.

თუმცა მელიქ-შაჰმა გიორგი II დიდი პატივისცემით მიიღო, მაგრამ ყველაფერი, რაც კი მას თავისი მიზნის მისაღწევად საჭიროდ მიაჩნდა, გამოიყენა. კერძოდ, მან გიორგი II-ს კახეთი და ჰერეთი შეაძლია, რომელნიც მის სამფლობელოს არ შეადგენდნენ და რომელთა მიცემაც ამიტომ მას არც შეეძლო. მაგრამ მელიქ-შაჰს ეს ხერხი პოლიტიკური გერაგობის მიზნით ჰქონდა გამოყენებული, რომ ერთი მხრით ამ გზით საქართველოში უთანხმოება და მტრობა ჩამოეგდო, მეორე მხრით-კი ასეთი უხვი „სახუქრით“ გიორგი მეორე ყოველწლიური ხარკის გადახდაზე დაეთანხმებინა. პოლიტიკური სიბეცით გიორგი II-ს მართლაც მოსჩვენებია, რომ კახეთისა და ჰერეთის გადმოცემა ხელსაყრელ გარემოებას წარმოადგენდა.

როდესაც მელიქ-შაჰმა, საზავო პირობების მიღების შემდგომ, ჰერეთისა და კახეთის საქართველოსთან შესაერთებლად მას თავისი საკუთარი ჯარი გამოაყოლა, გიორგი II-ს ეგონა, რომ ამით მართლაც მიზანშეწონილი იქნებოდა. ამ მტრის ჯარი და ქართველთა შეერთებული ძალა მართლაც კახეთის და ჰერეთის საბეფოს შეესია და გიორგი II-მ გე-ჯ-ი-ნ-ი-ს ციხის გარემოცვა დაიწყო, მაგრამ, იმისდა მიუხედავად, რომ იქ საკმაოდ მრავალრიცხოვანი მხედრობა იდგა, გიორგი II-მ ამ ციხის აღება მაინც ვერ მოახერხა. ამავე დროს უკვე შემოდგომა დაიწყო და დაზამთრდა, თვლიც მოვიდა. დადგა, როგორც ისტორიკოსი მოგვითხრობს, ნადირობის ხანა და გატაცებულმა მონადირემ გიორგი II-მ ამ ფრიად მნიშვნელოვან სახელმწიფო საქმეს თავი მიანება და სანადიროდ გაეშურა, ვეჟინის გარემოცვის დამთავრება-კი თავის ხელქვეით მოხელეებს და სამხედრო პირებს მიანდო.

ამ ცხადი პოლიტიკური ქარაფშუტობის წყალობით, კახთა მეფეს აღსართანს სრული საშუალება ჰქონდა გიორგი II-ს უსუსური ზრახვა გაექარწყლებინა იმავე გზით, რომლითაც გიორგი II-ს თავისი პოლიტიკური გეგმის განხორციელება ჰსურდა, აღსართანმა მისთვის სამაგიეროს გადახდა გადასწყვიტა: კახთა მეფე აღსართანი მელიქ-შაჰთან წავიდა და შეევედრა, კახთა სამეფო კვლავ მის ხელში დაეტოვებინა. ამ საკითხის გადაწყვეტის შესაძლებლობა მელიქ-შაჰისათვის ფრიად ხელსაყრელ გა-

რემოებას წარმოადგენდა, რადგან ამ შემთხვევაშიც პირობის დამდები ის უნდა ყოფილიყო: თუ გიორგი II-ს მან ყოველწლიური ხარკის გადახდა მოსთხოვა, აღსართანს ამის საფასურად წინასწარ პირობად დაუდო, გამაჰმადიანებულყო. აღსართანმაც ეს პირობა მიიღო, გამაჰმადიანდა და იმავე სულთან მელიქ-შაჰის დასტურითა და ბრძანებით გაძლიერებული ისევ თავის სამფლობელოში დაბრუნდა. ამით გიორგი II-ს გულუბრყვილო პოლიტიკური გეგმა მთლიანად ჩაიშალა.

შინაურ უმწეო პოლიტიკურ მდგომარეობას, საქმეების ასეთს აწეწდაწეწას ზედ სტიქიური უბედურებაც დაერთო: 1088 წელს საქართველოში კატასტროფიული მიწისძვრა დაიწყო, რომელიც მთელი წლის განმავლობაში გრძელდებოდა. ამ კატასტროფიულმა მიწისძვრამ დიდძალი ციხე-ქალაქები და სოფლები იმსხვერაპლა. ამ დროს მთლიანად დაინგრა განთქმული თმოგვი ციხითურთ, მრავალი ხალხიც დაიღუპა და გადარჩენილნიც უსახლკაროდ დარჩნენ. ამას ჯერ ზედ მკაცრი ზამთარი, ხოლო შემდეგ, გაზაფხულზე, სამინელი წყალდიდობა მოჰყვა, რომელმაც ქვეყანას აგრეთვე შემდეგ დიდი ზიანი მიაყენა. ყველა ამ თავზე დამტყდარი უბედურების ზეგავლენით, თუ ეგების აგრეთვე სხვა, ჩვენთვის ჯერ უცნობი, მიზეზების გამო, გიორგი II გადადგა, მეფობას თავი დაანება და 1089 წელს საქართველოს სამეფო ტახტზე მისი ქაბუკი ვაჟიშვილი დავითი, შემდეგ აღმაშენებლად წოდებული, ავიდა.

საქართველოს სოციალური და კულტურული ვითარება XI—XII საუკუნეში

შესაძლებელია გადაჭრით ითქვას, რომ ბაგრატ მესამიდან მოყოლებული საქართველოს სახელმწიფოებრიობას მტკიცე საფუძველი ჩაეყარა. ბაგრატ III-მ პირველმა შეიგნო ის სახელმწიფოებრივი ამოცანა, რომლის გადაუჭრელადაც საქართველოს დამოუკიდებელი არსებობა შეუძლებელი იყო. ბაგრატ III-მ, როგორც ვიცით, თითქმის მთელი საქართველო გააერთიანა; თბილისის საამიროს გარდა, სუყველაფერი შემოერთებული იყო. მაგრამ მის მომდევნო მეფეებმა გიორგი I-მა, ბაგრატ IV-მ და გიორგი II-მ ამ საქმის განხორციელება და ბოლომდის მიყვანა ვერ მოახერხეს და არამც თუ საქართველოს მთლიანობა სრულიად ვერ აღადგინეს, არამედ ისიც-კი ვერ შეინარჩუნეს, რაც საქართველოს ბაგრატ მესამემ შესძინა.

ამის მთავარი მიზეზი ის იყო, რომ ისეთს სახელმწიფოებრივ პოლიტიკას, რომელსაც ბაგრატ III აწარმოებდა, ღირსეული განმაგრძელებელი საქართველოში აღარ აღმოაჩნდა.

საქართველოს საზოგადოებრივი წყობილება XI—XII საუკუნეებში პატრონყმობაზე დამყარებული წესწყობილება იყო (ფეოდალიზმი). იმდროინდელი მთელი საქართველო პატრონებად და ყმებად იყო დაყოფილი. პატრონი ერთსადაიმამვე დროს მზრუნველსაცა და მფლობელსაც, კერძო მესაკუთრესაც ნიშნავდა. მაგრამ ამასთანავე პატრონი მეფესაც ეწოდებოდა, ხოლო მის ქვეშევრდომებს ყმები ერქვათ, თუნდაც-კი ისინი ძლიერებითა და ქონებრივი სახსრით უზვად აღჭურვილი დიდგვარიანი აზნაურები ყოფილიყვნენ.

ამ დიდგვარიან აზნაურ მეფის ყმებსაც თავიანთი ყმები ჰყავდათ, რომელთათვის ისინი პატრონნი იყვნენ. ეს მათი ყმები მათგან უფლებრივად და ქონებრივად იყვნენ დამოკიდებულნი. ამ ყმებსაც თავიანთი მხრით შესაძლებელია ჰყოლოდათ და ჩვეულებრივ ჰყავდათ კიდევ ყმები, რომელთათვის ისინი პატრონები იყვნენ. ამრიგად, მთელი ქვეყანა თითქოს პატრონყმობის უღელში იყო შებმული. ეს სოციალური მოვ-

ლენა როგორც კერძო ურთიერთობაში, ისე მაშინდელი სახელმწიფოებრიობისათვისაც იყო დამახასიათებელი.

ყმობა და პატრონყმობა სხვადასხვა ნიადაგზე იყო აღმოცენებული. მაგ. ტყვედ ჩავარდნილი პირი შესაძლებელია ყმად გამხდარიყო. მისი მდგომარეობა უფლებრივადაც და ქონებრივადაც სხვა ყმებზე უარესი უნდა ყოფილიყო. ნასყიდ ყმათა კატეგორიაც არსებობდა. ყმათა ერთს ჯგუფს ისინი შეადგენდნენ, რომელნიც, როგორც შეუძლებელი მოვალენი, სასამართლოსგან ვალის გადახდამდე იყვნენ ყმად მიცემულნი. მათი მდგომარეობაც, რა თქმა უნდა, მძიმე იყო. მაგრამ იყვნენ ყმები, რომელთა პატრონყმური ურთიერთობა ნებაყოფლობითს შეთანხმებაზე დამყარებული იყო. ასეთ ყმებს და ასეთ ყმობას ნებიერი ყმა ეწოდებოდა. ასეთი ყმობის მთავარ მიზანს გავლენიანი და ძლიერი მფარველ-დამცველის მოპოება შეადგენდა. როდესაც ასეთი ნებაყოფლობითი შეთანხმება წერილობითი საბუთითაც იყო აღბეჭდილი, რომელსაც მაშინ სიგელი ეწოდებოდა, ასეთ ყმას სიგლოსანი ერქვა. ისეთი ყმებიც იყვნენ, რომელნიც ამა თუ იმ პატრონის თავიანთ ყმობას ხალხის აღწერის დავთარის შედგენის დროს განაცხადებდნენ და ჩააწერინებდნენ. ასეთ ყმას თავდაწერილი ეწოდებოდა.

სრულებით ცხადია, რომ ნებაყოფლობით ყმობაზე დამყარებული ურთიერთობა გაცილებით უკეთესი უნდა ყოფილიყო და იყო კიდევ, ვიდრე სხვა კატეგორიის ყმებისა. ამ შემთხვევაში პატრონყმური ურთიერთობა ორგვარი გზით იყო ხოლმე მოწესრიგებული: ან ზნე-ჩვეულებაზე დამყარებული პატრონყმობის პირობებით, ან და წერილობით საბუთში საგანგებოდ აღნიშნული პირობებით. ასეთი უპირატესი მდგომარეობა სიგლოსნებსა ჰქონდათ, ხოლო ნებიერთა და თანაკწორთა პატრონყმური დამოკიდებულება ზნე-ჩვეულებას ემყარებოდა. სიგლოსნებსა და ნებიერთ გარკვეულ პირობებში პატრონისაგან წასვლის უფლება ჰქონდათ.

ყმას თავისი მიწა ჰქონდა, თავისი ფუძე მოეპოვებოდა, რომელზედაც ის იჯდა და რომელიც მის საკუთრებას შეადგენდა. მაგრამ იყვნენ ისეთი ყმებიც, რომელთაც პატრონისაგან ჰქონდათ მიწა მიღებული და რომელნიც პატრონის მიწაზე ისხდნენ; რა თქმა უნდა, თავისუფალი გლეხებიც იყვნენ, რომელნიც არავის ყმად არ ითვლებოდნენ და უშუალოდ სახელმწიფო დაწესებულებებს ექვემდებარებოდნენ.

პატრონი ვალდებული იყო თავისი ყმა და საყმო პირადადაც და ქონებრივადაც დაეცვა ყველგან და ყოველთვის, სადაც და როდესაც-კი მისი დანმარება საჭირო იყო. ყმის მოვალეობას პატრონის ერთგული სამსახური, მასთან და მის საყმოსათვის ერთად საბრძოლველად გასვლა, საპატრონყმო გადასახადების გამოღება და სამუშაოდ გამოსვლა შეადგენდა. თითოეული ამ მოვალეობათაგანის სიდიდე და რაოდენობა

ყმობის პირობაზე იყო დამოკიდებული. ყმათა სხვადასხვა კატეგორიების ქონებრივი მდგომარეობაც ამისდა მიხედვით განსხვავდებოდა. ყველაზე უკეთესად ისინი გრძნობდნენ თავს, რომელთაც შეუვალა ანუ იმუნიტეტი ჰქონდათ მინიჭებული, ე. ი. რომელნიც გადასახადბეგრისაგან განთავისუფლებულები იყვნენ.

ყმები მეფესაც ჰყავდა, რომელთაც სამეფო ანუ სახელმწიფო ყმები ეწოდებოდათ, აზნაურებსა და სხვა წოდების წევრებსაც, — დასასრულს, საეკლესიო ყმებიც არსებობდნენ, რომელნიც მონასტრებისა და ეკლესია-საეპისკოპოსო საყდრების ყმებად ითვლებოდნენ და უმეტეს შემთხვევაში მეფე-დიდებულთაგან გადაცემულნი, ნაწყალობევი ანდა შეწირულები იყვნენ ხოლმე იმ პირობით, რომ შემწირველის სულის მოსახსენებლად და ალაპის გადასახდელად ასეთ ყმებს მონასტრისა, თუ ეკლესიისათვის ყოველწლიურად სანთელ-საკმე-ლი და სანოვავე უნდა მიეცათ.

საქართველოს მოსახლეობა წოდებრივ ფენებადაც იყო დაყოფილი. უმაღლეს წოდების წევრს აზნაური ეწოდებოდა. აზნაურნი იყვნენ მემამულენი, ანუ მემკვიდრეობით მქონებელნი, ანდა მოსაკარგვენი, ე. ი. რომელთაც ეს წოდება სამსახურით ჰქონდათ მოპოვებული, ციხიანი და უციხონი, რომელთაგან პირველნი აზნაურთა უფრო გავლენიანსა და ძლიერ ჯგუფს წარმოადგენდნენ.

მეორე წოდებრივი ფენა შესდგებოდა ვაჭრებისაგან.

მესამე ფენას მსახურნი წარმოადგენდნენ.

მეოთხე ფენა სოფლის მოსახლეობისა, გლეხობისაგან შესდგებოდა.

აზნაურთა წოდება შთამომავლობისა, სამსახურისა და ქონებრივი სახსრისდა მიხედვით რამდენიმე ჯგუფად იყოფებოდა. რაკი სამსახურს მაშინ დიდება ერქვა, რომელ აზნაურსაც სამსახური ჰქონდა, დიდებული ერქვა. ამგვარად დიდებული აზნაურნი ერთდამივე დროს წოდებრივი უპირატესობის მქონებელნიც იყვნენ და სამსახურებრივი უპირატესობითაც მოსილნიც.

მაგრამ წოდებრიობა საქართველოში მკაცრად განკერძოებულ დახშულ სოციალურ ერთეულს არ წარმოადგენდა, არამედ შესაძლებელი იყო ადამიანი დაბალი წოდებითგანაც აღზევებულიყო, ისევე როგორც მაღალი წოდების წრითგან ჩამომცრობილიყო. აღზევება ორგვარი გზით იყო შესაძლებელი: ან მეფის წყალობით, ან პირადი ღირსებითა და სამსახურით შეეძლო ადამიანს აღზევების უფლება დაემსახურებინა და მეფეს ის თავის უფრო დაბალი წოდებითგან უფრო მაღალ წოდებრივ ფენაში აეყვანა.

მაგრამ ყოველი წოდებრივი ფენისათვის შესაფერისი ეკონომიური საფუძველიც იყო საჭირო: ყოველ წოდებას სახელმწი-

უოს წინაშე თავისი სამსახური ჰქონდა სამხედრო ბერი-
რის სახით, რისთვისაც გარკვეული ქონებრივი სახსარი
უნდა ჰქონოდა, რომ თავისი მოვალეობა პირნათლად შეესრულებინა:
ამიტომ თუ ამ თუ იმ წოდების წარმომადგენელს სამი თაობის განმავ-
ლობაში თავისი წოდების მოვალეობის პირნათლად ასრულების ძალა-
აღარ ჰქონდა, ის თავის წინანდელ წოდებას ჰკარგავდა და უფრო დაბალ
წოდებრივ ფენაში გადადიოდა. ვერავითარი ძალა მას იმ წოდებრივ
ღირსებას, რომელიც მის საგვარეულოს ჰქონდა, ვეღარ შეუწარმუნებ-
და. ამგვარადვე, თუ ერთხელ აღზევებულის მემკვიდრენი სამი თაობის
განმავლობაში ამ აღზევებით მოპოვებულს ღირსებას შეინარჩუნებდნენ,
ისინი წინანდელ თავის წოდებითგან გამოდიოდნენ და უფრო ზემდგომ
წოდებაში გადადიოდნენ ხოლმე.

ჯერ კიდევ IX საუკუნეში ისეთი მდგომარეობა იყო საქართველოში,
რომ წოდებათა შორის არსებული განსხვავება ცხოვრების ყველა სფე-
როში არ ჩანდა. ამ მხრივ დამახასიათებელი ვითარება იყო სამონასტრო
და საეკლესიო წესწყობილებაში. ამ ხანაში სამონასტრო ძმობაში დიდ-
ვგარიანი აზნაურების გვარიშვილების წარმომადგენელნი და გლეხო-
ბითგან გამოსული პირები თანასწორუფლებიან წევრებად ითვლებო-
დნენ: უბრალო მეცხვარე მონასტერში შესვლის, სათანადო განათლები-
სა და განსწავლის შემდგომ, შესაძლებელი იყო მაღალი თანამდებობის
პირი გამხდარიყო: მონასტრის უფროსადაც ყოფილიყო დადგენილი და
ეპისკოპოსადაც-კი აერჩიათ. ამის მაგალითები იმდროინდელს საისტო-
რიო თხზულებებში არაერთი მოგვეპოება.

მაგრამ IX საუკუნის შემდეგ მდგომარეობა თანდათანობით შეიცვალა
და აზნაურთა წოდებამ ყველა სხვა წოდებებთან შედარებით განსა-
კუთრებული უპირატესობა მოიპოვა. X საუკუნეში იგი იმდენად გაბა-
ტონდა, რომ მონასტრებშიც-კი თითქმის არავის შეიძლო შესულიყო
ბერად, თუ რომ ის აზნაურთა წოდებას არ ეკუთვნოდა. ისეთი გამონაკ-
ლისი-კი, როდესაც დაბალი წოდებითგან გამოსული პირები მონასტ-
რებში ძმებად იყვნენ ხოლმე მიღებული, უმთავრესად საქართველოს გა-
რეშე მდებარე მონასტრებში გვხვდება. თვით საქართველოში-კი სამო-
ნასტრო ძმობის შემადგენლობა, თუ მთლიანად არა, მისი დიდი უმრავ-
ლესობა მაინც აზნაურთა წოდებას ეკუთვნოდა.

ამ მომხდარს ცვლილებას მარტო სამონასტრო წესწყობილებისათვის
არ ჰქონდა მნიშვნელობა, არამედ გარკვეულ გავლენას ის აგრეთვე
მთელ სახელმწიფოზედაც ახდენდა, რადგან, საეკლესიო კანონების ძა-
ლით, ეპისკოპოსად შესაძლებელი იყო მხოლოდ ისეთი პირი კურთხეუ-
ლიყო, რომელიც წინათ ბერმონაზონი იყო და სამონასტრო ცხოვრების
ყველა საფეხური გავლილი ჰქონდა. რაკი მონასტრის ძმობა ამ ხანში,
აზნაურთა წოდების შვილებისგან შესდგებოდა, ამიტომ ეპისკოპოსადაც
ამავე ხანში აზნაურთა წოდებითგან გამოსულ პირებს აყენებდნენ და

ქართული ეკლესიის მესაქეობაც დიდგვარიან აზნაურთა წოდებას ჩაუვარდა მთლიანად ხელში. ცხადია, რომ რადგან მღვდლების კურთხევა უმთავრესად ეპისკოპოსის ნებასურვილზე იყო დამოკიდებული, დიდგვარიან აზნაურთა წრითგან გამოსული ეპისკოპოსებიც უპირატესობას თავიანთ წრის წევრებსვე მისცემდნენ და მღვდლებად, ხუცესებად, მათ აკურთხებდნენ. ამას საქართველოს სახელმწიფოებრიობისათვის უარესი მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან ერისკაცობაში დიდგვარიანი აზნაურთა იყო გაბატონებული და, ამრიგად, ეკლესიის მღვდელთმსახურნი და ერისკაცობის მაღალი ფენა წოდებრივად უმჭიდროესად იყვნენ დაკავშირებული. ამავე დროს საქართველოში ძლიერი სახელმწიფოებრიობის შექმნა სრულებით შეუძლებელი იყო, თუ რომ დიდგვარიან აზნაურთა წოდებრივი უპირატესობა-თვითნებობა ალაგმული არ იქნებოდა და ტენტრალურ ხელისუფლებას საშუალება არ მიეცემოდა, დიდგვარიან აზნაურთა ურჩობა საერთო სახელმწიფო ინტერესების დაცვის მიზნით აელაგმა.

საქართველოს მეფეთაგან პირველად ბაგრატ III-მ შეიგნო, რომ საქართველოში მტკიცე სახელმწიფოებრიობის დამყარება და ქვეყნის გაერთიანება მანამდე შეუძლებელი იქნებოდა, სანამ უფლისწულთა და დიდგვარიან აზნაურთა თვითნებობა უღმობლად არ აილაგებოდა. ამით აიხსნება, რომ ბაგრატ III-მ თავისი მეფობის პირველი წლებითგანვე მოყოლებული დიდგვარიან აზნაურთა ყოველ ურჩობასა და თვითნებობას მკაცრი წინააღმდეგობა გაუწია. დასავლეთი საქართველო იქმნებოდა, თუ აღმოსავლეთი, მისი ისტორიკოსის ცნობით, ბაგრატ III ყველგან და ყოველთვის ერთნაირად იქცეოდა ხოლმე: ურჩ და მოწინააღმდეგე მოხელე აზნაურებს უყოყმანოდ გადააყენებდა ხოლმე და მათ მაგიერ თავის ბრძანებათა მორჩილ აღმასრულებლებს ნიშნავდა. ბაგრატ III-ს საქართველოს ასე სწრაფად გაერთიანება და მტკიცე სახელმწიფოებრიობის შექმნა სწორედ ამან შეაძლებინა.

მისი შვილი გიორგი I, სამწუხაროდ, ამ მხრით სრულებით უმწეო პიროვნება გამოდგა, მაგრამ ბიზანტიასთან ბრძოლაში მისი უმწეობის ერთ მიზეზთაგანს სწორედ დიდგვარიან აზნაურთა ორგულობა შეადგენდა.

ბაგრატ IV, უფრო ძლიერი პიროვნება აღმოჩნდა: მას ისეთივე ამოცანა ჰქონდა მიზნად დასახული, როგორც ბაგრატ III-ს, მაგრამ მის მეფობაში საგარეო პოლიტიკური ვითარება გაცილებით უფრო რთული იყო, ვიდრე ბაგრატ III-ს დროს და ამასთანავე, როგორც სახელმწიფო მოღვაწეც, ბაგრატ IV, თავის პაპას ღირსებითაც ძალიან ჩამოუვარდებოდა.

ბაგრატ IV-ის მეფობის უდიდესი ძალა და დროც აგრეთვე თვითნებად დიდგვარიან აზნაურებთან ბრძოლას შეეწირა: დაუნდობელი ბრძოლის წარმოება მას ჯერ ლიბარიტთან უხდებოდა. საქართველოს პოლიტიკურ

საქმეთა მიმდინარეობა ხშირად სწორედ იმაზე იყო დამოკიდებული, თუ რა განწყობილება არსებობდა ბაგრატ მეოთხესა და მის ამ ვითომცდაყმას, ნამდვილად-კი ყოვლად შემძლე მბრძანებელს ლიპარიტ ამირას შორის. როდესაც ბაგრატ IV-მ ბოლოს ლიპარიტის თავითვან მოშორება შესძლო, აიძულა ის პოლიტიკური მოღვაწეობისათვის თავი დაენებებინა და საქართველოთვან გახიზნული ათონის ქართველთა მონასტერში უბრალო ბერად შემდგარიყო, შინაურობაში თითქოს მშვიდობიანობა უნდა დამყარებულიყო, მაგრამ ამ ერთი უკვე დამორჩილებული და უვნებლად ქცეული ყმის მავიერ სხვები გამოჩნდნენ: ხუთნი ძმანი ა ბ ა ხ ა ს-ძ ე ნ ი, რომელთავან ერთი ქართლის ერისთავთ-ერისთავი იყო, სხვებსაც სათანადო მაღალი ხელისუფლება, ანდა სოციალური მდგომარეობა ჰქონდათ. მათ ბაგრატ IV-ის შეპყრობაც-კი ჰსურდათ.

ბაგრატ IV-მ გადასწყვიტა საქართველოში განთქმული ქართველი მოღვაწე გ ი ო რ გ ი მ თ ა წ მ ი დ ე ლ ი მოეწვია: მისი სახელგანთქმულობა მას იმედს აძლევდა, რომ საქართველოში მისი ჩამოსვლა დიდ სარგებლობას მოუტანდა და მშვიდობიანობის დამყარებასა და კულტურულ წარმატებას ხელს შეუწყობდა. გიორგი მანამდე ათონის მთაზე მოღვაწეობდა.

ათონის მონასტრის დაარსებას ქართული კულტურის ისტორიაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა. საერთოდ უნდა ითქვას, რომ საზღვარგარეთ მყოფ ქართველთა სავანეების კულტურული მნიშვნელობა ფრიად დიდი იყო, იმიტომ რომ სწავლა-განათლების კერა საშუალო საუკუნეებში ყველგან სამონასტრო დაწესებულებებში იყო მოთავსებული. იმ დიდი კულტურული მემკვიდრეობის გარდა, რომელიც საქართველოს წარსული საუკუნეების განმავლობაში დაუჩვენებელი ჰქონდა, უცხოეთში მყოფი მონასტრების წყალობით საქართველოს შეეძლო მაშინდელი განათლებული ქვეყნების კულტურული განვითარების ყოველი წარმატებისათვისაც თვალყური ედევნებინა. ყველაფერი, რაც-კი იქ ახალი და მნიშვნელოვანი იწერებოდა, ანდა კეთდებოდა, უცხოეთში დაარსებულს ქართველთა სავანეებში მომუშავე ქართველი მოღვაწეების, მწერლების, მეცნიერებისა და ხელოვანთა წყალობით საქართველოსაც საშუალება ჰქონდა სცოდნოდა: საუკეთესო თხზულებანი ან ითარგმნებოდა, ანდა ვადმოქართულებული იყო ხოლმე.

უცხოეთის ქართულს სავანეებს შორის ყველაზე დიდი ღვაწლი ამ ხანაში ათონის მონასტერს მიუძღვის. იოანე და ეფთვიმე მთაწმიდელების მიერ დაარსებულს ამ სავანეში, რომელშიც 300 ქართველი ბერი იყო თავმოყრილი, X საუკუნის დამლევითვან მოყოლებული ორ მთავარ ამოცანას ჰქონდა ყურადღება მიქცეული. იოანე მთაწმინდელისაგან დასახულ მიზნის თანახმად ეს სავანე ქართული კულტურის ცენტრად უნდა ქცეულიყო: ყველაფერი, რაც ქართულ მწერლობას, მსოფლიო ლიტერატურასთან შედარებით, აკლდა, აქ უნდა ყო-

ფილიყო შევსებული. ამისათვის მან თავისი ვაჟიშვილი ეფთვიმე საგან-გებოდ განსწავლა და მან ისე ზედმიწევნით შეითვისა ბერძნული, რომ ისევე თავისუფლად შეეძლო წერა, როგორც თავის დედა-ენაზე. მის კალამს მრავალი ქართულად დაწერილი ნაშრომი ეკუთვნის და ბერძნულადაც რამდენიმე მოეპოვება. ეფთვიმეს ღვაწლია, რომ პირველად მან მისცა საშუალება საბერძნეთის მწერლობას აღმოსავლეთში გაჩენილი ვარლამისა და იოდასაფის თქმულება, ეფთვიმეს მიერ ქართულად „ს ო ბ რ ძ ნ ე ბ ა ლ ა ვ ა რ ი ს ა“-დ სახელდებული; გაეცნო და იქით-გან დასავლეთი ევროპის საზოგადოებრიობაც მას ხარბად დასწავებოდა. მის კალამსვე ეკუთვნის „აბუკურა“, რომელიც ქართულითგან აგრეთვე მანვე გადაიღო ბერძნულად.

ეფთვიმე მთაწმიდელი შესანიშნავი იყო აგრეთვე, როგორც სოციალურ პრობლემებზე მოაწროვნე პიროვნება და როგორც სამართლის თეორიის გამოჩენილი მკვლევარი, დიდი შემოქმედებითი ნიჭით დაჯილდოებული ადამიანი.

ათონის ქართველთა საგანის სამონასტრო წესწყობრლება მას დამყარებული ჰქონდა ორ ძირითად პრინციპზე, რომელთა თანახმად საგანეში შემავალთათვის წოდებრიობა და კერძო საკუთრება მკაცრად იყო უარყოფილი. ეს ორი დებულება უნდა ყველას უცილობლად მიეღო და სიტყვის შეუბრუნებლივ დაეცვა და იმ სასტიკ წესებს დაჰმორჩილებოდა, რომელიც ათონის ქართველთა მონასტერში იყო შემოღებული. ტანისამოსიცა და საცვალაც-კი არ შეიძლებოდა, რომ ვისმე თავის საკუთრებად მიეჩნია და ყველაფერი საერთო უნდა ყოფილიყო! ამგვარადვე ყველანი ვალდებულნი იყვნენ სამონასტრო ფიზიკურს სამუშაოში მონაწილეობა მიეღოთ.

დიდგვარიან აზნაურთა წრითგან გამოსულ პირთათვის, რომელნიც ათონის ქართველთა მონასტერში ბერად აღკვეცის მიზნით იყვნენ საქართველოთგან ჩამოსულნი, ქართველთა ძმობისათვის ზემოაღნიშნული სოციალურ-ეკონომიური მოძღვრების თანახმად სავალდებულოდ ქცეული მკაცრი მოთხოვნების ასრულება ადვილი არ ყოფილა: გიორგი მთაწმინდელის მოწმობით, ბევრი ასეთი დიდგვარიანი აზნაურის შვილი, ან არ მიუღია ეფთვიმეს, ან გაუჭეებია, იმიტომ, რომ მათ ამ მოთხოვნისაგან შეგუება ვერ შესძლებიათ.

ძველი დროითგან მოყოლებული სამონასტრო იერარქიული წესწყობილება საქართველოში მონარქიულს პრინციპზე იყო დამყარებული. ე. ი. მონასტრის მამასახლისი სამონასტრო დაწესებულებებში ყველა მოხელეებს თვითონ ნიშნავდა, სიკვდილის წინ თვითონ ასახელებდა იმ პირსაც, რომელიც მისი ვარდაცვალების შემდეგ მონასტრის მამასახლისად უნდა გამხდარიყო.

ასეთ პირობებში მყოფ მონარქიულ წესწყობილებაზე დამყარებულს მონასტერს შემდეგში ღირსეული მემკვიდრეები მამასახლისთა შორის

ვერ აღმოაჩინდნენ. ქართველთა ათონის მონასტრის დიდი გავლენის გამო, რომელიც მას ათონის სხვა მონასტრებს შორისაცა და ბიზანტიის კეისრის სამეფო კარზეც ჰქონდა, შავ-გიორგად წოდებული ათონის ქართველთა მონასტრის მამასახლისი ბიზანტიის კეისრის სასახლეშიც გავლენიანი პირი იყო. მას კეისრის წინააღმდეგ მოწყობილ საკარისკაცო პოლიტიკურ შეთქმულებაში გარეულობა დაჰბრალდა და იგი დასჯილ იქმნა. მაგრამ ამ მამასახლისის დასჯასთან ერთად, ქართველთა მონასტერიც განსაცდელში ჩავარდა: ათონის ქართველთა მონასტერი სამჯერ გაჩხრეკილი და გაძარცვული იყო. ბერძენ ბერებს ქართველების ათონითგან მთლად გაძევებაც-კი ჰქონდათ განზრახული. მათ უნდოდათ, რომ ეს დიდი და მდიდარი საეანე მთლიანად ჩაეგდოთ ხელში.

ათონის მონასტრის ძმობა დარწმუნდა, რომ საეანეზე თავსდამტყდარი განსაცდელი წესწყობილების იმ დებულების შედეგი იყო, რომლითაც ძმობას საშუალება ჰქონდა მოსპობილი მამასახლისობისათვის შესაფერისი პირი შეერჩია და რომელიც მონასტრის უფროსად მემკვიდრეობით დანიშნულს პირს უგდებდა ხელში. ამის შეგნებამ სამონასტრო წესწყობილების ამ ძირითადი დებულების შეცვლის აუცილებლობა ცხად-ჰყო. ძმობა იმ აზრს დაადგა, საეანეს ბედ-იღბალი შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნეს უზრუნველყოფილი, თუ დანიშნაზე დამყარებული მონარქიული წესის მაგიერ მთელი ძმობის ნებაზე დამყარებული არჩევანის წესწყობილება იქნებოდა შემოღებული. სწორედ არჩევანი იყო მიღებული იმ წესად, რომელსაც წინანდელი ერთპიროვნული მართვა-გამგეობის წესი უნდა შეეცვალა. ათონის ქართველთა მონასტერში 1031 წლისათვის, უცხოეთში მყოფი ყველა ქართველთა საეანეების წარმომადგენლებთან შეთანხმებით, მონასტრის თანამდებობის პირად დადგენისათვის არჩევაზე დამყარებული წესი იქმნა შემოღებული. სამ დასახელებულ კანდიდატიდან მამასახლისად ის პირი ითვლებოდა ხოლმე არჩეულად, რომელსაც ამ სამთაგანს წილგდებია ერგებოდა.

ამგვარად, ძველად არსებული მონარქიული წესწყობილების მაგიერ, ქართველთა ჯერ უცხოეთში მყოფსა და შემდეგ თვით საქართველოს მონასტრებშიც დამყარდა რესპუბლიკური წესწყობილება, მთელი ძმობის მონაწილეობით მომხდარი არჩევანისა და საქმეთა განხილვის პრინციპზე დაფუძნებული. ამას უაღრესი მნიშვნელობა მართო საქართველოს ეკლესიისათვის-კი არ ჰქონდა, არამედ ქართული სახელმწიფო წესწყობილებისათვისაც.

ასეთს სოციალურ-ეკონომიურ მოძღვრებათა სფეროში იყო აღზრდილი გიორგი მთაწმიდელი, რომელიც ეფთვიმე მთაწმიდელის მოღვაწეობის გამგრძელებელი იყო, როგორც სალიტერატურო ისევე აგრეთვე სამონასტრო ასპარეზზედაც: მისი მრწამსიც წოდებრი-

ობისა და კერძო საკუთრების უარყოფა იყო, რომლისთვისაც თავგამოდებული ბრძოლა მას საჭიროდ მიაჩნდა კიდევ.

როდესაც ბაგრატ IV-მ გიორგი მთაწმიდელს მეთრეველ სთხოვა საქართველოში დაბრუნებულიყო და თავისი ნაყოფიერი მოღვაწეობა უცხოეთითგან მთლიანად საქართველოში გადმოეტანა, ყოყმანის შემდეგ მან თანხმობა განაცხადა და 1060 წელს საქართველოში მოვიდა.

გიორგი მთაწმიდელს საქართველოში დიდი ამბით დახვდნენ: თვით ბაგრატიცა და მისი ყველა ხელისუფლები და დიდებულები, იმგვარადვე როგორც ხალხიც გახარებული იყო. ასეთი საზეიმო დახვედრისდა მიუხედავად, გიორგი მთაწმიდელის ფხიზელ გონებას და კარგად მჭრელ თვალს. საშუალება ჰქონდა საქართველოს მაშინდელი მდგომარეობის უარყოფითი მხარეებიც დაენახა. სწორედ ამ ხანაში საქართველო განსაცდელში იყო ჩავარდნილი, ერთი მხრით იმის გამო, რომ შიმშილობა მძვინვარებდა, მეორე მხრით აგრეთვე იმ შინაური ბრძოლის წყალობითაც, რომელიც საქართველოში წინათ ხშირად არღვევდა ხალხის მყუდროებას და იმ დროისათვის მხოლოდ ოდნავ ჩანდა მინელებული.

გიორგი მთაწმიდელთან, როგორც გამოჩენილ მოღვაწესთან, საქართველოს მოსახლეობის ყველა ფენის წარმომადგენლები მრავლად მოდიოდნენ. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის მდგომარეობა, რომელიც შიმშილობასთან დაკავშირებული იყო. გიორგი მთაწმიდელი რწმუნდებოდა, რომ ის თანამდებობის პირნი, რომელნიც მოვალენი იყვნენ გაჭირვებულ ხალხზე ეზრუნათ, ამ სტიქიურსა და შინაური უწყესობით გამოწვეულ უბედურებას სრულებით გულგრილად ეკიდებოდნენ: ხალხს დამხმარე არ უჩანდა, გულშემატკივარი თითქოს არ იყო. თვით სამღვდლო პირებიც-კი, რომელთაც ამ შემთხვევაში თავიანთ, სამრევლოსადმი გულშემატკივრობა ყველაზე მეტად უნდა გამოეჩინათ, ამ გაჭირვებას სრულებით გულგრილად ეპყრობოდნენ. გიორგი მთაწმიდელის ბიოგრაფს მოთხრობილი აქვს, რომ სწორედ იმ ხანაში, როდესაც საქართველოში ისეთი საშინელი შიმშილობა მძვინვარებდა, რომ მშობლებიც-კი თავიანთ შვილებს უპატრონოდ სტოვებდნენ, რაკი გამოკვების საშუალება სრულებით მოსპობილი ჰქონდათ, ასე მიტოვებული ობლად დარჩენილი ბავშვებისა და მოზრდილების დამხმარეც-კი არავინ ჩანდა.

მაშინ გიორგი მთაწმიდელმა მათი შეგროვება და მათზე მზრუნველობა თვითონ იკისრა: 80-მდე ასეთი სხვადასხვა ჰასაკის, უმთავრესად-კი მცირეწლოვანი გაჭირვებული, შიმშილისაგან განსაცდელში ჩავარდნილი სული მოკრიფა თავის გარშემო და მათს გამოკვებასა და მათთან მუშაობასაც-კი შეუდგა.

როდესაც გიორგი მთაწმიდელი დარწმუნდა, რანაირი დამოკიდებულება ჰქონდა უმადლეს სამღვდლოებს თავის თანამოძმეებისადმი, აღმფრთხილებლმა მათ პირში მხილება დაუწყა. ის განცვიფრებული იყო

იმ გულქვაობით, რომელსაც ზოგი ამ მღვდელმთავარ-ეპისკოპოსთაგანი ადამიანისადმი იჩენდნენ, იმ დროს როდესაც თავიანთი პატივმოყვარეობისა და სახელის მოხვეჭის გულისათვის არაფერს არ იკლებდნენ და თავიანთ მოღვაწეობას განაგრძობდნენ წინანდებურად. ერთ მათგანს გიორგი მთაწმიდელმა პირში უთხრა: შენ რომ სახელის მოსახვეჭად დიდებულ ტაძრებს აშენებ, განა ეს გვაქვს მცნებად და ანდერძად მოცემული? რასაც შენ სჩადისარ, ეშმაკის შთაგონების შედეგია. განა მოძღვარმა არ თქვა: მე მშვიერი ვიყავი და თქვენ პური არ მეცითო?!

ორნამენტის ნიმუში სამთავისიდან, 1030 წ.

გიორგი მთაწმიდელი რომ ამ 80 სულის განსწავლას და სამღვდელმსახურო სამსახურისათვის მომზადებას შეუდგა, ვინც ასაკად მოსული შეიქმნა და უკვე საკმაოდ განსწავლული აღმოჩნდა, სოციალურ წარმოშობისა და მიუხედავად, იმ ხელისუფლების ძალით, რომელიც მას ჰქონდა, ისინი მღვდლებად აკურთხა. იმ დროისათვის საქართველოში ეს სრულებით გაუგონარი ნაბიჯი იყო, რადგან, როგორც ვიცით, უკვე X საუკუნის მეორე ნახევრიდან მოყოლებული ყველგან წოდებრიობა იყო გაბატონებული, მათ შორის ეკლესიაშიც, და ეპისკოპოსებიც ხუცესებადაც მხოლოდ მაღალი წოდებითგან, ე. ი. აზნაურთა წოდებითგან გამოსულ გვარიშვილებს აყენებდნენ. გიორგი მთაწმიდელმა-კი გუშინდელი ყმები და გლეხთა წოდებითგან გამოსულნი, განსწავლის შემდგომ. ხუცესებად აკურთხა, რა თქმა უნდა, ეს მაშინდელი პატრონყმურ-წოდებრივი რწმენის ცხადსა და კადნიერსა შებღალტვას წარმოადგენდა

და ამიტომაც საქართველოში მაღალ წრეში დიდი განცვიფრებაცა და უკმაყოფილებაც გამოიწვია.

გიორგი მთაწმიდელმა ბაგრატ მეოთხეც-კი, რომელმაც ის მოიწვია და რომლის წინადადებითაც მას ჭყონდიდის საეპისკოპოსო საყდრის მესაჭეობა უნდა ეყისრა, არ დაინდო. მართალია, გიორგი მთაწმიდელი დიდგვარიან აზნაურთა წოდებრიობის უპირატესობის აშკარად წინააღმდეგი იყო და ადამიანის აღზევებისათვის უმთავრეს მნიშვნელობას პირადს ღირსებას ანიჭებდა, მაგრამ ის დარწმუნდა, რომ საქართველოში არსებული უწესოება ნაწილობრივ თვით ბაგრატის მოქმედებითაც იყო გამოწვეული. ბაგრატს უჩიოდნენ, რომ მართლმსაჯულებას ვერ იცავდა, ყოველთვის პირუთვნელი, მიუღღომელი მოსამართლე არ იყო, რომ თითონ ის საეკლესიო ხელისუფლების განაწილების დროსაც უანგარო სახელმწიფოებრივი მოსახრებით-კი არ ხელმძღვანელობდა, არამედ საეპისკოპოსო საყდრებს ისეთ პირებს აძლევდა ხოლმე, რომელთაც მეფისათვის უფრო მეტი ძღვენის მირთმევა შეეძლოთ. ამიტომაც გიორგი მთაწმიდელმა უშიშრად დაიწყო ბაგრატის მხილება.

ის დამოკიდებულება, რომელიც ამ მხილების გამო, როგორც საქართველოს ეკლესიის უმაღლესი სამღვდელოების წარმომადგენლებს, ისევე ბაგრატ IV-სა და გიორგის შორის დამყარდა, როგორც ჩანს, თითონ გიორგი მთაწმიდელისათვის იმდენად მძიმე იყო, რომ იმისდა მიუხედავად, რომ გიორგი მთაწმიდელი საქართველოში საბოლოოდ დასარჩენად იყო ჩამოსული და თავისი შემდეგი მოღვაწეობა უნდა სამშობლოში განეგრძო, 1065 წელს საქართველოთგან ისევ წავიდა.

საქართველოთგან ათონის მთაზე დაბრუნების მიზეზი სწორედ ის გამწვავებული ურთიერთობა უნდა ყოფილიყო, რომელიც გიორგი მთაწმიდელის დემოკრატიული მიმართულებისა და დემოკრატიული მოქადაგეობის გამო საქართველოში დამყარებულა. დიდგვარიან აზნაურთა წრითგან გამოსულ გვარიშვილებისათვის, რა თქმა უნდა, უსიამოვნო გარემოება იყო მისი ასეთი საჯარო მხილებაცა და მისი გაბედული მოქმედებაც, როდესაც მის მიერ განსწავლული დაბალი წრითგან გამოსული პირები ხუცესებად აკურთხა და ამით ის სოციალური წესი დაარღვდა, რომელიც საქართველოში ერთი საუკუნის განმავლობაში მანც განმტკიცებული იყო. გიორგი მთაწმიდელი ათონის მთაზე დასაბრუნებლად გზად მიმავალი კონსტანტინოპოლში ხანმოკლე ავადმყოფობის შემდეგ ვარდაიცვალა.

ამისდა მიუხედავად, მის მოღვაწეობას ფრიად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოსათვის: თუმცა გიორგი მთაწმიდელი თავის სამშობლოში მხოლოდ ხუთი წლის განმავლობაში იყო, მაგრამ ასეთი მცირე ხნის განმავლობაში მან პირველხარისხოვანი პრობლემის წამოყენება და ნაწილობრივ გადაჭრაც მოახერხა. ეს ამასთანავე ისეთი ამოცანა იყო, ურომლოდაც ვერც საქართველოს სახელმწიფოებრიობა განმტკიცდებ-

ბოდა, ვერც მისი კულტურული წარმატებისა და განვითარებისათვის შეიქმნებოდა მთლიანად ხელსაყრელი პირობები. მისი უცილობელი ღვაწლია, რომ დემოკრატიული პრინციპი და პირადი ღირსების უპირატესობა საგვარეულო და წოდებრივ უპირატესობასთან შედარებით პირველად მან წამოაყენა საქართველოში. როგორც მხოლოდ მონასტრის მამასახლისს, გიორგი შთაწმიდელს, რასაკვირველია, არ შეეძლო თავისი სოციალური მრწამსი მთლიანად განეხორციელებინა, მას ხომ ამის საშუალება და კანონიერი უფლება ჰქონდა, მაგრამ ამ საკითხის წამოყენებით მისი მერმინდელი განხორციელებისათვის მან უკვე საკმაოდ მოუშინა ნიადაგი და ამით სახელმწიფო ხელისუფლებას გაუადვილა დემოკრატიზაციისათვის უფრო ფართოდ მოეკიდა ხელი და განეხორციელებინა.

XI საუკუნის განმავლობაში, როგორც თვით საქართველოში, ისევე უცხოეთში მყოფ ქართულ ცენტრებშიც დიდი კულტურული მუშაობა მიმდინარეობდა. ამ დროისათვის მომწიფდა ქართველთა ეროვნული თვითშემეცნებაც. უცხოეთში მყოფს ქართველებს მრავალჯერ ჰქონდათ საშუალება დააწმენებულიყვნენ, რომ სარწმუნოება და ეროვნება ერთი და იგივე არ იყო, როგორც მათ წინათ ეგონათ. მაშინდელი წარმოდგენით ქრისტიანი მართლმადიდებელი თავის თავს მართლმადიდებლად სთვლიდა, ეროვნება მას თითქოს დავიწყებული ჰქონდა ხოლმე. სხვა სარწმუნოების წარმომადგენელს-კი, მეტადრე მაჰმადიანს, თითქმის თავის მტრად სთვლიდა, ან არადა ყოველ შემთხვევაში მოწინააღმდეგედ. საბერძნეთში ყოფნამ ქართველები დაარწმუნა, რომ, იმის მიუხედავად, რომ ისინიცა და ბერძნებიც მართლმადიდებელნი ქრისტიანენი იყვნენ, მეტოქეობა მათ შორის, როგორც პოლიტიკურს, ისევე ეკონომიურ ნიადაგზე აღმოცენებული, იმაზე მაინც ნაკლები არ იყო, ვიდრე ე. წ. „ურწმუნო“ და უცხო თესლთა და ქართველებს შორის არსებობდა. ამ მეტოქეობას ბიზანტიისა და საქართველოს პოლიტიკური გეგმების წინააღმდეგობა აღვივებდა. იმ გამწვავებულმა ბრძოლამ, რომელიც ბერძნებსა და ქართველთა შორის ათონის შთაზედაცა და სხვაგანაც ბიზანტიის საკეისროში წარმოებდა, უკიდურესობამდიც-კი მიიყვანა, რომ ათონის ქართველთა მონასტერში ისევე, როგორც პეტრიწონის ქართველთა სავანეში სამონასტრო წესდებაში სავანგაშო მუხლიც-კი იყო. შეტანილი, რომ არც ერთი ბერძენი მონასტერში წევრად მიღებული არ ყოფილიყო, ეს მონასტრები მხოლოდდამხოლოდ ქართველთათვის უნდა ყოფილიყო განკუთვნილი.

ამავე თვალსაზრისით საგულისხმოა ის ბრძოლაც, რომელსაც საქართველოს ეკლესიის წინააღმდეგ ანტიოქიის საპატრიარქო აწარმოებდა. საქართველოს პოლიტიკურმა და ეკონომიურმა გაძლიერებამ ქართული ეკლესიის დაპატრონება ძალიან ხელსაყრელ და მიმზიდველ ამოცანად აქცია. ამიტომ ანტიოქიის საპატრიარქომ გამოქვეყნა ძველი, უკვე დიდ

ხანია სრულებით მივიწყებული, ცნობა ქართული ეკლესიის ანტიოქიის საპატრიარქოსაგან დამოკიდებულების შესახებ და მოისურვა, რომ საქართველოს ეკლესია წინანდებურად ანტიოქიის საპატრიარქოსაგან ყოფილიყო დამოკიდებული. იქვე, ანტიოქიის ეკლესიის მესვეურთა წრეში შემუშავდა დებულება, რომლის მიხედვითაც ქართული ეკლესიის დამოკიდებულება უკანონოდ ყოფილიყო ცნობილი და საქართველოს ეკლესიის საკეთემპყრობელს უნდა წინადადება მისცემოდა, ან ანტიოქიის პატრიარქს დაპმორჩილებოდა, ან-და ამ ურჩობის გამო, მსოფლიოს დანარჩენ პატრიარქებთან შეთანხმებით, შესაფერისი მსჯავრი და სასჯელი უნდა დასდებოდა.

რასაკვირველია, ანტიოქიის საპატრიარქოს აქ უმთავრესად ეკონომიური გამოჩენის იმედი ალაპარაკებდა: საქართველოს ეკლესია რომ მას დაპმორჩილებოდა, საქართველოს ანტიოქიის საპატრიარქოსათვის უნდა ყოველწლიურად გარკვეული გადასახადი ეძლია და, ცხადია, რომ იმ დროს უკვე გამდიდრებული საქართველოდან, შესაძლებელია, საკმაოდ დიდი შემოსავლის მოლოდინი ჰქონდა, რომ ამ მომხიბლავი მიზნით გატაცებული ყოფილიყო.

რა თქმა უნდა, ანტიოქიის საპატრიარქოს გაბატონების შესაძლებლობა საქართველოსათვის ორი თვალსაზრისით იქნებოდა უსიამოვნო. ერთი მხრით ის წარმოადგენდა ქართული სახელმწიფოებრიობის უკვე ზანტიციებული დამოუკიდებლობისათვის სახიფათო და თავმოყვარეობის შემლახველ გარემოებას, მეორე მხრით ეკონომიურადაც საზიანო იქნებოდა.

ბრძოლა ამის წინააღმდეგ მხოლოდ იმ ნიადაგზე იყო შესაძლებელი, რომელზედაც მაშინდელი მსოფლმხედველობისა და მოძღვრების მიხედვით უნდა ყოფილიყო დამყარებული. ამისათვის-კი უნდა საქართველოში ქრისტიანობის დამყარების ისტორია ყოფილიყო გამოკვლეული, სახელდობრ, ქართული ეკლესია მართლაც თავითგანვე ანტიოქიისაგან იყო დამოკიდებული, თუ არა? ამ ისტორიული ამოცანის გამორკვევის მოვალეობა მაშინდელმა გამოჩენილმა ქართველმა მეცნიერებმა თავი იდვეს: პირველად ეფთვიმეთაწმიდეღმთა, ხოლო შემდეგ ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობის უფლება საჯაროდ სწორედ გიორგი მთაწმიდეღმთა დაასაბუთა, რომელმაც არამც თუ ანტიოქიის საპატრიარქოს მესვეურთა მიერ ყველა წამოყენებული დებულებანი გააბათილა, არამედ ცხადპყო, რომ, თუ უფლებებზე მიდგებოდა საქმე, საქართველოს ანტიოქიის საპატრიარქოზე ნაკლები უფლებები არ ჰქონდა და უფრო ანტიოქიას ჰპართებდა დამორჩილება, ვიდრე საქართველოს.

საბერძნეთისა და მახლობელ აღმოსავლეთის განათლების მნიშვნელოვან ცენტრებში სვანეების ქონებამ საქართველოს საშუალება მისცა ყველაფერი სცოდნოდა, რაც-კი რამ საუკეთესო იყო მაშინდელს.

მსოფლიოში, და ამ გარემოებამ შეაძლებინა თავისი კულტურული წარმატება სწრაფად და შეუჩერებლად განეფითარებინა. თვით საქართველოშიც და საქართველოს გარეშე მდებარე ცენტრებშიც. ამ ხანაში ბევრი სხვადასხვა თხზულება დაიწერა. ქართული ამდროინდელი კულტურის აყვავებისათვის ყველაზე დამახასიათებელია ქართული საისტორიო მწერლობის დიდი წარმატება. ამ ხანაში არა ერთი ისეთი საისტორიო საუცხოო თხზულება იყო დაწერილი, რომელნიც ყოველი ერის საუკეთესო საისტორიო თხზულებათა კრებულს დამამშვენებდნენ. მათ შორის გიორგი მთაწმიდელის საისტორიო ნაშრომი აღსანიშნავი, რომელიც ათონის საეპისკოპოსოს დაარსებისა და საქმიანობის ისტორიას მოგვითხრობს. მისი შინაარსი ფრიად მნიშვნელოვანს სოციალ-ეკონომიურსა და კულტურულ პრობლემებსაც გვისურათებს. სოციალური მოძრაობის ისტორიის გასაშუქებლად საქართველოში საყურადღებოა და ძვირფასი აგრეთვე თვით გიორგი მთაწმიდელის ზიოგრაფის გიორგი ზუციანის მიერ დაწერილი თხზულება. ამავე ხანითვან ვადაჩენილია საერო საისტორიო მწერლობა, რომელთა შორის „მატიანე ქართლისაი“-ა მნიშვნელოვანი.

მაშინდელი ქართული საისტორიო მწერლობის ყველაზე უფრო საყურადღებო თვისებას ის წარმოადგენს, რომ იმდროინდელს ქართველ ისტორიკოსებს თავიანთს თხზულებებში, პოლიტიკურ ამბებს გარდა, რომელთა შესახებაც იმ ხანის მემკვიდრეებსა და ისტორიკოსებს ჩვეულებრივ ჰქონდათ ხოლმე საუბარი, სოციალური, ეკონომიური და კულტურული პრობლემების გაშუქებისათვისა და ისტორიისათვისაც აქვთ უხვად დათმობილი ადგილი.

ქართული იმდროინდელი მეცნიერების დიდი წარმატების დამამტკიცებელია ეფთვიმე მთაწმიდელის ფილოლოგიური ნაშრომი, მეტადრე-კი მისი მოღვაწეობა სამართლის თეორიის სფეროში. მას ორი თხზულება ეკუთვნის: ერთი მათგანი „მცირე სჯულის კანონია“, რომელიც საეკლესიო, სამოქალაქო და სისხლის სამართლის კანონმდებლობის ერთგვარს ენციკლოპედიას წარმოადგენს. ბოლოში იქ ეფთვიმე მთაწმიდელს ზოგადი მოძღვრება აქვს დართული ზორტმოქმედების შესახებ, კერძოდ მკვლევლობის სხვადასხვა სახეობის კვალიფიკაცია და ზოგადი ცნებების განმარტება მოეპოვება. ეს საყურადღებო ძეგლია. ქართული იმდროინდელი იურიდიული აზროვნების მაღალი დონისა და თვით ეფთვიმეს შემოქმედებითი დიდი ნიჭის ცხადი დამამტკიცებელი.

მაშინდელი ქართული კულტურის მიღწევად უნდა ის დიდი ძირითადი ცვლილებაც ჩაითვალოს, რომელიც, როგორც უკვე აღნიშნული იყო, სამონასტრო წესწყობილებებში მოხდა, სახელდობრ მონარქიული წესწყობილების უარყოფა და ყველა მონაწილეთა თანადგომითა და ერთნებაობით არჩევაზე და რესპუბლიკური მართვა-გამგეობის წესზე დამ-

ყარებული წყობილება. ამ გარემოებას საქართველოს შერმინდელი ისტორიისა და განვითარებისათვის ფრიად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

აგრეთვე ქართული ხელოვნების დარგებითაც იმ ხანაში კულტურის დიდი წარმატება მქდავანდება: იმდროინდელმა ხუროთმოძღვრებამ მშვენიერი ძეგლები დაგვიტოვა, რომელთაგან შესაძლებელია ბაგრატი III-ის მიერ აგებული ქუთაისის დიდებული ტაძარი, ბედია და სხვაც მრავალი იყოს დასახელებული. ქუთაისის ტაძარი ქართული ხუროთმოძღვრული ხელოვნების იმდენად მომხიბლავს ძეგლს წარმოადგენდა, რომ ამის შეგნებით თვით ბაგრატიც მის კურთხევაზე ყველა მეზობელი სახელმწიფოების წარმომადგენლები მოიწვია და დიდი ზეიმით აკურთხა.

ამრიგად, იმ შინაგანი და გარეშე მტერთან ბრძოლისდა მიუხედავად, რომელიც საქართველოში წარმოებდა, წინა საუკუნეებში დაწყებული კულტურული მუშაობა მაინც შეუჩერებლივ მიმდინარეობდა და საქართველო წარმატების გზაზე მტკიცედ იდგა. ამიტომაც მისი ნაყოფი უფრო მეტად მომდევნო ხანაში გახდა საგრძნობი, როდესაც ამ კულტურის სრული გაფურჩქვნისა და აყვავებისათვის პოლიტიკური პირობებიც შესაფერისი შეიქმნა.

საქართველო, ვითარცა მახლობელი აღმოსავლეთის მოქონავე და უძლიერესი სახელმწიფო

დავით II აღმაშენებელი (1089—1126)

დავით მეორე, შემდეგში აღმაშენებლად წოდებული, გამეფებისას 16 წლის ყმაწვილი კაცი იყო. პოლიტიკური და სოციალური მიზეზების გამო საქართველო მაშინ საშინელ მდგომარეობაში იმყოფებოდა. დავითის მამა, გიორგი II, როგორც დავრწმუნდით, თავისი მოვალეობის ღირსი ვერ გამოდგა. ამას გართულებული მძიმე საერთაშორისო პირობებიც დაერთო ზედ: სელჯუკიან თურქთა იერიშები და თარეში, რომელიც წლობის განმავლობაში წარმოებდა, მტრის გამუდმებული თავდასხმისაგან აღმოსავლეთი საქართველო იმდენად იყო აოხრებული, რომ ქართლის შუაგული ტყით დაბურულ ქვეყნად იქცა და საუცხოვო სანადირო ადგილადაც-კი გახდა. ისტორიკოსის ცნობით, ამ შუაგულ ქართლშენადირობაც-კი საშიში ყოფილა, თუ რომ წინასწარ არ დარწმუნდებოდნენ, რომ, ნადირს გარდა, იქ მოთარეშე მტერიც არ იყო დამალული.

დავითის გამეფებამ ცხადჰყო, რომ იმ მძიმე პირობებშიც, რომლებშიც მაშინ საქართველო იმყოფებოდა, შესაძლებელი ყოფილა ბევრი რამ გაკეთებულიყო, მდგომარეობა საგრძნობლად გამოსწორებულიყო. ქვეყანას რომ ღირსეული მესაჭე ჰყოლოდა.

დავით აღმაშენებელმა უპირველესად სცადა, დაშინებული გაბნეული ხალხი დაემშვიდებინა. ზოგის გამხნევებით, ზოგის დარცხვინით მან გაქცეულ-გაფანტული ხალხის დაბრუნება მოახერხა. საბედნიეროდ ამავე დროს თვით თურქთა ძლიერების შესუსტებაც ცხადად გამოძევავდა, 1092 წელს რომ მელიქ-შაჰი სულტანი გარდაიცვალა. თურქთა დიდს საბრძანებელში შინაური უთანხმოების ნიადაგზე აღმოცენებულმა ბრძოლამ მათი ხელისუფლებაც დაამცირა.

მაგრამ დავით აღმაშენებლის ღვაწლს მაინც უფრო ის შეადგენს, რომ დიდგვარიან აზნაურებს მალე აგრძნობინა, რომ წინანდელი უსუსური ხელისუფალის მაგიერ სამეფო ტახტზე უკვე ძლიერი პიროვნება იყო, რომელიც არც ერთს მათგანს თვითნებობას და ურჩობას არ აპატიებ-

და. როცა 1093 წ. ლიპარიტი ამირამ, მაგალ., თავისი მამაპაპისეული მიმართულების გზაზე დადგომა დაიწყო და დავით აღმაშენებლის წინააღმდეგ შეთქმულების მოწყობას შეუდგა, ამბის გაგებისთანავე, დავითი მხოლოდნელად მას თავს დაეცა, შეიპყრო და ციხეში დაამწყვდევნა. ამით მან ყველას აგრძნობინა, რომ თავისი მამის პოლიტიკის მაგიერ. რომელიც აჯანყებულ დიდგვარიანი აზნაურების საჩუქრებით

დავით აღმაშენებელი. გელათის ფრესკა.

მომადლიერებას ცდილობდა, ის ასეთი ურჩობის განზრახვისათვის დაუყოვნებლივ მკაცრ პასუხს გასცემდა.

ხეწწნა-ვედრების შემდგომ დავითმა ლიპარიტი ციხითგან გამოუშვა და აბატია, თანამდებობაც და ყველაფერი დაუბრუნა, რაც მას წართმეული ჰქონდა. მაგრამ ლიპარიტმა მაინც თავი დიდხანს ვერ შეიკავა და კვლავ წინანდელი ზრახვის განხორციელებას შეუდგა. შეიტყო თუ არა ეს, დავით აღმაშენებელმა 1094—1095 წწ. ლიპარიტი ისევ დაიჭირა და ეხლა უკვე ორი წლის განმავლობაში ციხეში დაპატიმრებული ჰყავდა. შემდეგ, 1097 წელს, მეფემ გადასწყვიტა, რომ ლიპარიტის გამოსწორება შეუძლებელი იყო, და ამიტომ მისი საქართველოთგან სამუდამოდ მოშორება არჩია: ვაძევა საქართველოთგან და თვით მასაც და მის შვილსაც მთელი ქონება ჩამოართვა.

ორი წლის შემდგომ ცხადი შეიქმნა, რომ მახლობელ აღმოსავლეთში მაჰმადიანთა წინანდელი ძლიერების თუ დასასრული არა, დასუსტების

ხანა მაინც უკვე დაწყებული იყო: 1097 წელს ჯვაროსნებმა იერუსალიმის აღება შესძლეს, რაშიც ამ მაჰმადიანთა უძლეველობას, რასაკვირვე-

ლია, სახელი გაუტეხა. რამდენადაც საქართველოსაც მაშინ უძთავრესად ამ მაჰმადიან სახელმწიფოებთან და სხვა პოლიტიკურ ერთეულებთან უხდებოდა ბრძოლა, საქართველოსათვის ეს გარემოება ფრიალ ხელსაყრელი იყო. დამახასიათებელია, რომ დავით აღმაშენებელმაც სწორედ ამის შემდგომ სელჯუქიან სულტნებისათვის ხარკის ძლევა შესწყვიტა და ამით საქართველოს სრული დამოუკიდებლობა აღადგინა.

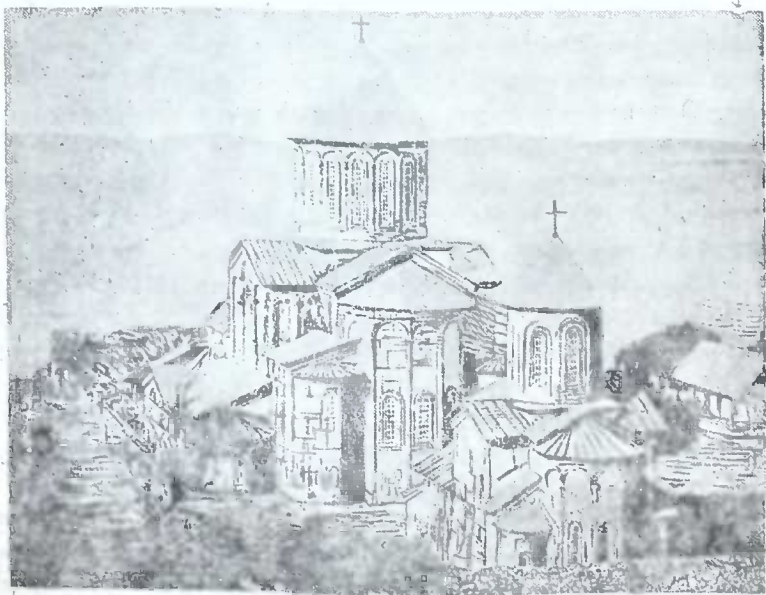
მაგრამ საქართველოს აღდგენილი დამოუკიდებლობას განმტკიცება, რასაკვირველია, მართო ამ საშუალებით არ შეიძლებოდა: მტერს ჯერ კიდევ ბევრი რამ ეკავა საქართველოში. მისი მამის დროითგან მოყოლებული, საქართველოს მიწა-წყლის არაერთი მნიშვნელოვანი ადგილი მტერს ჰქონდა შენარჩუნებული და ვიდრე ეს ადგილები განთავისუფლებული არ იქნებოდა, მანამდის საქართველოს დამოუკიდებლობის შემდეგშიც დაცვა შეუძლებელი იქნებოდა. იმის გარდა, რომ საქართველოს დედაქალაქი თბილისი წინანდებურად მტრის ხელში იმყოფებოდა, ასეთი მნიშვნელოვანი ციხეც, როგორც სამშვილდე იყო, ხომ აგრეთვე მტერს ეკავა. ამიტომ დავით აღმაშენებლის უახლოეს მიზანს საქართველოს გარეშე მტრის ნაშთებისაგან განთავისუფლება შეადგენდა.

დავით აღმაშენებლის მოქმედების გეზი და ტაქტიკის დამახასიათებელი თვისება მტერზე მოულოდნელი და სწრაფი თავდასხმა იყო. რაკი საქართველოს ჯერ კიდევ მცირე სამხედრო ძალა მოეპოვებოდა, მხოლოდ ამგვარი მოულოდნელი თავდასხმით შეეძლო მრავალრიცხოვან მტერს, რომელიც თვით საქართველოში იყო შემოჭრილი, შედარებით უფრო ნაკლები მსხვერპლთა და იმედიანად გაჰკლავებოდა. ჩვეულებრივ, როდესაც ის გალაშქრებას აპირებდა, წინასწარ სულ სხვა მიმართულებით მიდიოდა ხოლმე, რომ მტრის ჯამუშებს საშუალება არ ჰქონოდათ თავიანთ მბრძანებლებისათვის სწორი ცნობა მიეტანათ. მოულოდნელი თავდასხმის წყალობით დავით აღმაშენებელმა თანდათანობით, მაგრამ მოკლე ხანში, მტრისაგან დაპყრობილი მნიშვნელოვანი ადგილების უკან დაბრუნება შესძლო.

მინც მთავარს ამოცანას, რასაკვირველია, ბაგრატ III-ის შემდეგ გაუარესებული პოლიტიკური მდგომარეობის გამოსწორება შეადგენდა: საქართველოს უნდა დაჰბრუნებოდა აღმოსავლეთით მდებარე ისეთი მნიშვნელოვანი თემიც, როგორც იყო კახეთი, რომელიც, როგორც ვიცით, უკვე ბაგრატ III-მ შემოიერთა. მაგრამ გიორგი I-ის დროს კვლავ ჩამოჰშორდა; კახეთის მნიშვნელოვანი სიმაგრე დასავლეთით ზედაზნის ციხე იყო, რომელიც კახთა მეფეებს ეკუთვნოდათ. 1101 წელს დავით აღმაშენებელმა ეს ზედაზნის ციხე კახთა მეფეს წაართვა. ხოლო 1102 წელს რომ კვირიკე კახთა მეფე გარდაიცვალა და მის მავიერ სამეფო ტახტზე მისი უნიჭო დისწული აღსართანი იქნა აყვანილი, კახეთის დამოუკიდებელ არსებობასაც აღსასრული მოუახლოვდა. მინც ამ შემთხვევაში დავით აღმაშენებელი არ აჩქარებულა, რამდენადაც ამის

მოგვარება მაინც და მაინც დიდ სიძნელეს უკვე აღარ წარმოადგენდა, სამაგიეროდ მან მთელი თავისი ყურადღება ამაზე უფრო მნიშვნელოვანი პრობლემის გადაჭრას მიაქცია.

იმ შემთხვევითი და განცალკევებული ბრძოლის მაგიერ, რომელსაც მისი წინამორბედი საქართველოს მეფეები, თუნდაც ისეთი ძლიერი პიროვნება, როგორც ბაგრატ მესამე იყო და შემდეგ ბაგრატ მეოთხეც, აწარმოებდნენ, დავით აღმაშენებელმა გეგმიანი, სისტემური პოლიტიკის წარმოება დაიწყო. დავით აღმაშენებელის ღვაწლია, რომ მან შეიგნო, რომ მთავარი ამოცანის გადაწყვეტა მხოლოდ კარგად მოფიქრებული, მიზანშეწონილი, ზოგადი პოლიტიკის წარმოებით შეიძლებოდა. დავით მეფემ გაითვალისწინა ის გარემოება, რომ დიდგვარიანი აზნაურები მთავრობის წინააღმდეგ ბრძოლის დროს მარტონი არ იყვნენ, რომ მათ ძალას მარტო მათი საპატრონურო ჯარი არ შეადგენდა, რომელიც მათთან ერთად გამოდიოდა საბრძოლველად და რომლის საქართველოს მტრების წინააღმდეგ ლაშქრობაში მეფის ჯართან ერთად მონაწილეობა მხოლოდ მათ პირად ერთგულებაზე იყო დამოკიდებული: თუ ესა თუ ის დიდგვარიანი აზნაური მეფეს განუდგებოდა, მისი ჯარიც, უმეტესწილად, მეფესთან ერთად საბრძოლველად არ გამოვიდოდა; პირიქით. შესაძლებელი იყო, რომ მეფის მოწინააღმდეგეთა ბანაკში აღმოჩენილიყო და მეფეს შეჭობილიყო კიდევ.

ველათი. საერდო ხედი. სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან.

დავით აღმაშენებელს ისიც კარგად ესმოდა, რომ მაინც მთავარ უბედურებას ის შეადგენდა, რომ დიდგვარიან აზნაურებს ზურგს ისეთი ძლიერი ორგანიზაცია უმაგრებდა, როგორც მაშინ ეკლესია იყო, რომლის მესვეურნი და მაღალი ხელისუფალნი, ეპისკოპოსებიც, ყველანი დიდგვარიან აზნაურთა წრის შვილნი და წარმომადგენლები იყვნენ. ყოველი უთანხმოების დროს, რომელიც დიდგვარიან აზნაურებსა და მეფის ხელისუფლებას შორის ჩამოვარდებოდა, ეკლესიის მეთაურნი, ვითარცა წოდებრივი შთამომავლობით დიდგვარიან აზნაურებთან დაკავშირებულნი, თავიანთი წოდებრივი სულისკვეთებით უფრო იყვნენ გამსჭვალულნი, ვიდრე სახელმწიფო ინტერესებით. ამიტომაც ზოგიერთი მათგანი მეფე-აზნაურთა შორის ამტყდარი უთანხმოების დროს საიდუმლოდ, თუ დაუფარავად, სწორედ ამ ურჩ და მოღალატე დიდგვარიან აზნაურ ხელისუფლებს უჭერდნენ მხარს. დავით აღმაშენებელმა გადასწყვიტა, რომ სანამ ეკლესიის მესაჭეობა და თანამდებობის მიღება პირად ღირსებაზე-კი არა, არამედ წოდებრივ შთამომავლობაზე იქნებოდა დამყარებული, მანამდე შესაძლებელი იყო ეკლესია დიდგვარიან აზნაურთა მოკავშირე და, მამასადამე, სახელმწიფო მეთაურის მოწინააღმდეგე აღმოჩენილიყო.

დავით აღმაშენებელმა გადასწყვიტა ასეთი. შესაძლებლობისათვის ბოლო მიეღო, ამისთვის-კი დიდგვარიან აზნაურთა წრითგან ღირსებით-კი არა, არამედ მაღალი შთამომავლობის გამო ეკლესიის მესვეურებამ ქვეულთა შეცვლა იყო საჭირო. ამის განხორციელება მეფეს პირადად არ შეეძლო, რათგან ქართულ ეკლესიას შინაგან წესწყობილებაში დამოუკიდებლობის უფლება ჰქონდა და მეფე მის წესწყობილებაში ვერ ჩაეროდა. ეკლესიის წესწყობილების დემოკრატიზაციის განხორციელება მხოლოდ საეკლესიო კრების საშუალებით შეიძლებოდა: მარტო მას ჰქონდა უფლება მთელი ეკლესიისათვის სავალდებულო და უცილობელი დადგენილება მიეღო. დავით აღმაშენებელს ამ ამოცანისათვის ბრძოლა შედარებით ოდნავ გადავილებული ჰქონდა, ნიადაგიც მისთვის ნაწილობრივ გიორგი მთაწმიდელის მიერ საქართველოში 1060-1065 წ. გაწეული ქადაგებითა და პრაქტიკული საქმიანობით იყო მომზადებული. მაგრამ ის, რაც გიორგი მთაწმიდელმა გააკეთა, მხოლოდ პირველ ცდას წარმოადგენდა. დავით აღმაშენებელმა გადასწყვიტა, გიორგი მთაწმიდელის კერძო თაოსნობა და მაგალითი მთელს საქართველოში გამოეყენებინა და ქართული ეკლესიის სრული დემოკრატიზაცია განეხორციელებინა.

წინასწარ კარგად მოფიქრებული გეგმის მიხედვით და საეკლესიო კრებისათვის ხელმძღვანელთა მარჯვედ შერჩევის შემდგომ, დავით აღმაშენებელმა 1103 წელს ე. წ. რ უ ი ს-უ რ ბ ნ ი ს ი ს ს ა ე კ ლ ე ს ი ა კ რ ე ბ ა მოიწვია, ამ კრებისათვის მონაწილედ მან ყველა გამოჩენილი სამონასტრო მოღვაწეები გამოიხმო. მას სამართლიანად:

ჰქონდა იმედი, რომ სწორედ ამ დემოკრატიულად განწყობილ სამონასტრო მონაწილეების საშუალებით შეეძლო მას დიდგვარიან აზნაურთა-ეპისკოპოსთა მოწინააღმდეგე ძლიერი ჯგუფი შეექმნა.

დამახსიათებელია, რომ დავით აღმაშენებელმა ამ საეკლესიო კრების განსახილველი საკითხების პირველ მუხლად სწორედ ეს ამოცანა წამოაყენა, რომ ეპისკოპოსნი, რომელნიც „მამულობით“ (ე. ი. მეძვედრეობით) უფრო, ვიდრე ღირსებით საეკლესიო თანამდებობის მფლობელად იქცნენ, რომელთაც თავიანთი ეპისკოპოსობა მაღალი წოდებრივი შთამომავლობის წყალობით ჰქონდათ მიღებული და არა პირადი ღირსებისა და დამსახურების გამო, რომ ყველა ასეთი პირები გადაყენებული ყოფილიყვნენ და მათ მაგიერ, წოდებრივი შთამომავლობისა და მიუხედავად, ამ დიდი თანამდებობისათვის პირადი თვისებებით ღირსნი და განსწავლულნი აერჩიათ.

რუის-ურბნისის კრებისათვის წინასწარი სამზადისისა და მიუხედავად მაინც ძალიან გამწვავებული ბრძოლა გაჩაღდა. პირველ მუხლში აღნიშნული დებულების განხორციელება, მხოლოდ ხანგრძლივი კამათისა და მოწინააღმდეგეთა დაუნდობელი ბრძოლის შემდგომ, უეჭველია, სახელმწიფო ხელისუფლების ძლიერი გავლენის წყალობითაც მოხერხდა: დიდგვარიან აზნაურთა წრითგან გამოსული ეპისკოპოსნი გადაყენებულ იქმნენ და მათ მაგიერ, შთამომავლობისა და მიუხედავად, ისეთი პირები აირჩიეს, რომელნიც შესაფერისად განსწავლულნიცა და განათლებულნიც იყვნენ და თავისი ზნეობრივი თვისებებითა და მსოფლმხედველობითაც ამისათვის გამოსადეგად უნდა ყოფილიყვნენ მჩინეულნი.

ამრიგად ის, რის ქადაგებაც პირველად გიორგი მთაწმიდელმა გაბედა, დავით აღმაშენებელმა განახორციელა: ქ ა რ თ უ ლ ი ე კ ლ ე ს ი ა ს დ ე მ ო კ რ ა ტ ი უ ლ ი წ ე ს წ ყ ო ბ რ ლ ე ბ ა უ კ ვ ე დ ა მ ყ ა რ ე ბ უ ლ ი ი ყ ო. ამათ დავით აღმაშენებელს საშუალება მისცა დიდგვარიან აზნაურთათვის ისეთი ძლიერი მოკავშირე ჩამოეშორებინა, როგორც მაშინდელი ეკლესია იყო. მოგვეპოვება ცნობა, რომ დავით აღმაშენებლისა და დიდგვარიან აზნაურთა წრითგან გამოსულ ეპისკოპოსების ბრძოლაში შიომღვიმის მონასტერმა დავით აღმაშენებელს დაუჭირა მხარი და ურჩი ეპისკოპოსი შეაპყრობინა. საქართველოს ზერმინდელმა ისტორიამ ცხადჰყო, რომ ამ სოციალურს რეფორმას ეკლესიაში საქართველოს სახელმწიფოებრიობისათვისაცა და კულტურული წარმატებისათვისაც ფრიად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

დავით აღმაშენებელს თავისი შემდგომი პოლიტიკური და სოციალური პროგრამის განხორციელება უკვე გაბედულად შეეძლო განეგრძო. ესლა უკვე კახეთის შემოერთებაც შეიძლებოდა. 1104 წელს ე. ი. ერთი წლის შემდგომ, უეჭველია, დავითთან წინასწარი შეთანხმებით, ჰერეთის დიდებულმა საგვარეულოებმა ა რ ი შ ი ა ნ ე ბ ი ს მეთაურობით აღსართან მეფე შეიპყრეს და დავითს გადასცეს. ჰერეთ-

კახეთი, ამრიგად, შემოერთებული იყო, და მისი დამოუკიდებელი არსებობა მოისპო. მაგრამ განძის ათაბაგმა ეს სამტრო ნაბიჯად მიიჩნია: მისთვის, რასაკვირველია, უფრო ხელსაყრელი იყო, რომ მეზობლად დაქუცმაცებული საქართველო ჰყოლოდა, ვიდრე გაერთიანებული და ძლიერი. ამიტომ 1104-1105 წ. განძის ათაბაგსა და დავით აღმაშენებელს შორის ბრძოლა წარმოებდა. დავით აღმაშენებელმა განძის ათაბაგის დამარცხება შესძლო და ამ გამარჯვებამ მას საშუალება მისცა. კახეთის შემოერთება საბოლოოდ განემტკიცებინა.

შემდეგ დავით აღმაშენებელი ქართული კულტურის და განათლების ცენტრის შექმნას შეუდგა, მან გელათის მონასტრის აგება გადასწყვიტა, რომელშიც მისი გეგმით საქართველოში და საქართველოს გარეშე მყოფი ყველა გამოჩენილი მოღვაწე მეცნიერი პირები უნდა ყოფილიყვნენ თავმოყრილნი. 1106 წელს მან, მართლაც, გელათის მონასტერი ააგო, გამოჩენილი ქართველი ფილოლოგოსები და მეცნიერი ბერები შემოიკრიბა, უსრუთველყო ისინი ქონებრივადაც და ყველა სხვა მხრივაც და ისეთი პირობები შეუქმნა, რომ გელათი, ისტორიკოსის სიტყვით, მეორე ათინად ქცეულიყო. ამგვარად, გელათში ქართული მაშინდელი კულტურისა, განათლებისა და მეცნიერების, დიდი კერა, პირველი აკადემია, შეიქმნა.

დავით აღმაშენებელი მართლ იმ ცვლილებით, რომელიც მან ეკლესიაში მოახდინა, არ დაკმაყოფილდა. დემოკრატიული წესწყობილების დამყარებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, მაგრამ დავით აღმაშენებლის პოლიტიკური მიზნების განსახორციელებლად საჭირო იყო, რომ ეკლესია სახელმწიფოს დაპყრობილებოდა, რომ, ეკლესიის შინაგანი ავტონომიისდა მიუხედავად, სახელმწიფოს საშუალება ჰქონოდა თვალყური ედევნებინა ყველაფრისათვის, რაც ეკლესიაში ხდებოდა, რომ მისი დასტურის გარეშე არაფერი არ გაკეთებულიყო. ამგვარად უნდა ეკლესიაში სახელმწიფოს პოლიტიკური კონტროლის მეტავალყურების შესაძლებლობაც შექმნილიყო. ამ მიზნის მიღწევა პირდაპირი ჩარევით არ შეიძლებოდა და დავით აღმაშენებელმაც იმას მოხერხებული და მარჯვე საშუალებით მიაღწია: ეკლესიას უფლებრივად დამოუკიდებლობა უნდა შენარჩუნებული ჰქონოდა, მაგრამ დავით აღმაშენებელმა ისეთი საშუალების გამოიხატა მოახერხა, რომ ეკლესიის წიაღში მიმდინარე ყოველგვარი მოძრაობა და ცვლილება მისთვის უცნობი არ დარჩენილიყო.

სახელმწიფო მართვა-გამგეობის სათავეში და მეფის შემდგომ პირველი მოხელე საქართველოში ძველი დროითი მთავლებული, მწიგნობართ-უზუცესი იყო, მაგრამ ეს მეფის მოადგილე მწიგნობართ-უზუცესი დავით აღმაშენებელამდე და დავით აღმაშენებლის დროსაც ერისკაცი იყო. ამ ერისკაც-ხელისუფალს საშუალება არ ჰქონდა, როგორც მისაუბრეს, ეკლესიისათვის თვალყური ედევნებინა და დავით აღმაშენებელმა წესად შემოიღო, რომ მწიგნობართ-უზუცესი იმავე

დროს ჭყონდიდელ მთავარ ეპისკოპოსად ითვლებოდა: ამიერიდან ჭყონდიდლობა მწიგნობართ-უხუცესის კუთვნილებად იქმნა ჭკეული. ჭყონდიდელი საქართველოს ერთი უდიდესი და უგავლენიანესი საეპისკოპოსო იყო. მწიგნობართ-უხუცესს, როგორც ვაზირთა: საბჭოს თავმჯდომარეს, სახელმწიფო საქმეებით დატვირთულს, რასაკვირველია, სად შეეძლო საეპისკოპოსო მოვალეობის ასრულებისათვის მოეცალა. ეს დავით აღმაშენებელს არც აინტერესებდა. მას უნდოდა მხოლოდ, რომ მწიგნობართ-უხუცესისათვის ასეთი ხელისუფლების გადაცემიდი საეკლესიო საქმეებში მონაწილეობის მიღებისა და ჩარევის კანონიერი უფლება და საშუალება ჰქონოდა. როგორც ეკლესიის წევრს, მას ეცოდინებოდა, რაც-კი ეკლესიაში ხდებოდა. ყველა საეკლესიო საკითხები, რომელიც მთავრობასა და მეფეს უნდა მოჰხსენებოდა, სწორედ მწიგნობართ-უხუცესის პირით უნდა ყოფილიყო მოგვარებული. ამგვარად, მწიგნობართ-უხუცესი სახელმწიფოს წარმომადგენელი იყო ეკლესიაში და ეკლესიაში მთავრობაში. ხოლო, რაკი ის უპირველესად საერო ხელისუფალი და იმავე დროს მეფის მოადგილე იყო, ამ გარემოების მარჯვედ გამოყენებით, დავით აღმაშენებელმა ეკლესიის დამორჩილება უმტკივნეულოდ მოახერხა.

რაკი ზემოაღნიშნული მნიშვნელოვანი პოლიტიკური სოციალური და სახელმწიფო პრობლემები მოგვარებული ჰქონდა, დავით აღმაშენებელი თავისი პოლიტიკური და სამხედრო გეგმის განხორციელებასაც უკვე გაბედულად შეუდგა. საქართველოს მაშინდელი მდგომარეობა ქვეყნის მმართველს აღმოსავლეთისა და სამხრეთის საზღვრების გამაგრებას უკარნახებდა: საქართველოს აღმოსავლეთის საზღვარი ბუნებრივად დაცული არ არის, მტრის შემოსევის შესაფერხებლად ისეთი დაბრკოლება და ისეთი ბუნებრივი ზღუდე, როგორც საქართველოს ჩრდილოეთით და სამხრეთ-დასავლეთით მოეპოვება, არ არსებობს. სწორედ ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ ყველა დიდი შემოსევა საქართველოში, ან აღმოსავლეთის ანდა სამხრეთ-აღმოსავლეთის გზით ყოფილა. ამასთანავე X და XI საუკუნეებში საქართველოს აღმოსავლეთით მდებარე წინანდელი ალბანეთის ტერიტორია თურქ ტომების მიერ იყო წალეკილი და ოდინდელი ქრისტიანული ალბანეთის მაგიერ აქ უკვე მაჰმადიანთა სამკლობელოები გაჩნდა, რითაც საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა საგრძნობლად გართულდა და გაუარესდა.

დავით აღმაშენებლის ამოცანას წარმოადგენდა, რომ მას შემდგომ, რაც მან საქართველოს დამოუკიდებლობა აღადგინა, საქართველო მოშავლისათვისაც მტრის ყოველგვარი შემოსევისაგან უზრუნველყო. ამ დროს-კი საქართველოს დაცვა აღმოსავლეთით თუნდაც იმიტომაც იყო გამწვანებული, რომ უმნიშვნელოვანესი ციხე-ქალაქები ჯერ კიდევ მტრისგან ჩამორთმეული არ იყო. ამიტომ 1110 წელს მეფემ გაილაშქრა და სამშვილდის ციხეს მიადგა. სამშვილდის ციხე-ქალაქი უძ-

ლიერესი სიმაგრეთაგანი იყო აღმოსავლეთ საქართველოში. რასაკვირველია, მას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, როგორც მიუვალად მიჩნეულ ციხეს, მაგრამ აგრეთვე, როგორც სავაჭრო გზაზე მდებარე ქალაქსა და ეკონომიურ ცენტრსაც. დავით აღმაშენებელმა სამშვილდის აღება მოახერხა და ეს უკვე თავისთავად მისთვის იმდენად დიდი გამარჯვება იყო და ამავე დროს თურქ ტომთათვის იმდენად დიდ დამარცხებას წარმოადგენდა, რომ ამით შეშინებულმა თურქებმა სომხეთის ციხეები თითონვე მიატოვეს და გაიქცნენ. დავით აღმაშენებელს ამის შემდგომ მხოლოდ მათი დაპყრობა-ლა დარჩენოდა.

თავის სამხედრო ტაქტიკის წყალობით ე. ი. მტერზე უეცარი თავდასხმით, მოკლე ხნის განმავლობაში მან შეუჩერებელი წინსვლა და ახალახალი ადგილების დაპყრობა მოახერხა. 1115 წელს დაფიქმა თურქებს თბილისის აღმოსავლეთით მდებარე ფრიად მნიშვნელოვანი ადგილი—ქალაქი რუსთავი წაართვა, რომლის შემოერთებაც საქართველოსათვის ყოველმხრივ დიდი შენაძენი იყო.

1116 წელს დავით აღმაშენებელმა უკვე დასავლეთ საქართველოსაკენ, შავი ზღვის სანაპიროზე მოთარეშე თურქ ტომების ასალაგამავად გაილაშქრა და იქაც იმავე თავის სამხედრო ხერხის საშუალებით ძლიერ მოსილება მოიპოვა.

1117 წელს მეფეს თავისი სამხედრო მოქმედება ისევ აღმოსავლეთ საქართველოში გადმოაქვს და ამ დროს ციხე გიშის აღება მოახერხა. შემდეგ დავით აღმაშენებელმა თავისი უფლისწული დემეტრე შირვანში გაგზავნა სალაშქროდ. დემეტრემ ამ ლაშქრობაში დიდი გულადობა და გამჭრიახობა გამოიჩინა და გამარჯვებული დაბრუნდა იქითგან. 1118 წელს დავით აღმაშენებელმა საქართველოს და სომხეთის საზღვარზე მდებარე ულიერესი სიმაგრე ლორის ციხე და აგარანი აიღო. ლორის ციხის აღებას იმ მხრივ ჰქონდა მნიშვნელობა, რომ მომავალი მტრისათვის გზა შეეკრა. ლორის ციხის ესოდენი სამხედრო მნიშვნელობის გამო, ეს სიმაგრე საქართველოს ჯარის მხედართმთავარს, ამირსპასალარს ჰქონდა ხოლმე ჩაბარებული.

დავით აღმაშენებელმა ამაზე უფრო ფართო გეგმა დაისახა, მაგრამ მას კარგად ესმოდა, რომ უფრო ფართო პოლიტიკური გეგმის განხორციელებისათვის შესაფერისი სამხედრო ორგანიზაციის შექმნაც იყო საჭირო. თვით საქართველოშიც შინაურობაშიც, ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცება აუცილებელ წინასწარ პირობას წარმოადგენდა. ქართველ მეფეთა შორის პირველმა დავით აღმაშენებელმა მიაქცია ყურადღება იმ არანორმალურ მდგომარეობას, რომელშიც საქართველოს მეფე იმყოფებოდა. მის განკარგულებაში მხოლოდ პატრონყმობის წესწყობილებაზე დამყარებული ჯარი და მხედრობა იყო. მართალია, მასაც თავისი საკუთარი სამფლობელო ჰქონდა, მაგრამ თითოეულ დიდგვარიან აზნაურს ასეთივე საპატრონყმო სამფლობელო მოეპოვებოდა და მისი

საპატრონჲმოს ყველა ყმა მოლაშქრენიც მასთან ერთად, ვითარცა ბატონთან, გამოდიოდნენ საბრძოლველად. სანამ მეფის ქვეშევრდომი ძლიერი ყმა ერთგული იყო, მისი მონაწილეობა ლაშქრობაში საქართველოს მეფეს უზრუნველყოფილი ჰქონდა, მაგრამ საქმარისი იყო მეფესა და დიდგვარიან აზნაურს შორის რაიმე უთანხმოება ჩამოგარდნილიყო, რომ მას ამ ჯარის არამც თუ მონაწილეობის, არამედ ერთგულების იმედიც უნდა გადაეწყვიტა: შესაძლებელი იყო ის მოწინააღმდეგესაც-კი მიჰმხრობოდა. ასეთ მდგომარეობაში შეუძლებელი იყო, რომ საქართველოს მეფის შინაური პოლიტიკაც-კი დიდგვარიან აზნაურთა ნება-სურვილისაგან მთლად დამოუკიდებელი ყოფილიყო. საგარეო პოლიტიკის ყველა ამოცანების განსახორციელებლად ხომ მუდამ მზადყოფი სანდო სამხედრო ძალა უნდა ჰყოლოდა თავის განკარგულებაში.

დავით აღმაშენებელმა ეს გარემოება კარგად შეიგნო და იცოდა, რომ სანამ მას დიდგვარიან აზნაურთა ნება-სურვილისაგან დამოუკიდებელი, კარგად გაწვრთნილი სახელმწიფო ჯარი არ ეყოლებოდა, მანამდის მას არც დიდგვარიან აზნაურთა თვითნებობის ალაგმისა და თავისი სახელმწიფოებრივი გეგმების განხორციელების აღმასრულებლად ქცევა შეეძლებოდა, არც ისეთი ვაბედული საგარეო პოლიტიკის წარმოების საშუალება ექნებოდა, რომელიც საქართველოს გარეშე მტრის შემოსევისაგან სამუდამოდ უზრუნველყოფდა. დავით აღმაშენებელმა, თავის განთქმულ მწიგნობართ-უხუცესსა და ვაზირთა ყოველთა უპირველეს გიორგი ჭყონდიდელთან შეთანხმებით, გადასწყვიტა, დიდგვარიან აზნაურთა საპატრონჲმო ჯარს გარდა, დამოუკიდებელი, მხოლოდ მის განკარგულების ქვეშე მყოფი საქართველოს სახელმწიფო მუდმივი ჯარი შეექმნა.

დასახული მიზნისათვის ნაჭირავები ჯარი არ ვარგოდა: მის განსახორციელებლად ხალხი იყო საჭირო, ისეთი მოსახლეობა, რომელიც დიდგვარიან აზნაურებთან პატრონჲმური ურთიერთობით არ იქნებოდა დაკავშირებული. რადგან იმდროინდელ საქართველოში ასეთი მოსახლეობის დიდი რაოდენობით შოვნა არ შეიძლებოდა, მან გადასწყვიტა, რომ ჩრდილო კავკასიიდან ყივჩაყთა ტომები გადმოესახლებინა, რომელთაც წინათაც ნაჭირავებ ჯარად საქართველოში არა ერთხელ უმსახურაით. მათი მეთაურის ასულიც თვით დავით აღმაშენებელს ჰყავდა თანამეცხედრედ (ე. ი. მეუღლედ) მოყვანილი. უკანასკნელი გარემოება მას აიმედებდა, რომ, საქართველოში გადმოსახლებისას, ყივჩაყები მასთან უფრო იქნებოდნენ დაკავშირებული, ვიდრე დიდგვარიან აზნაურებთან, რომლებთანაც მათ არავითარი, არც ნათესაური და არც ტომობრივი ურთიერთობა არ ჰქონდათ.

დავით აღმაშენებლის ანგარიში აგრეთვე იმ გამოცდილებაზედაც იყო დამყარებული, რომ ყივჩაყები კარგ სამხედრო მებრძოლ ძალას წარმო-

ადგენდნენ: გამბედავი და გულადი მეომრები, თანაც თავიანთ სიტყვის და აღთქმის ერთგული აღმასრულებელი იყვნენ. შთამომავლობით თვით ყივჩაყები თურქები იყვნენ, მაგრამ ჩრდილო კავკასიაში მყოფი ყივჩაყები, რასაკვირველია, მოსახლეობის ტომობრივი მიკუთვნილებით უკვე ნამდვილ თურქულ მოსახლეობას აღარ წარმოადგენდნენ, არამედ მებრძოლთა ისმთავარი ძალა, რომელიც საქართველოში გადმომოყვანილი იყო, საფიქრებელია, უმთავრესად ჩრდილო კავკასიელ ტომთაგან იქნებოდა შემდგარი.

დავით აღმაშენებლის გეგმა რთული გეგმა იყო: მას დიდი ჯარის შექმნა ჰქონდა განზრახული: 40 ათასი მარტო ცხენოსანი ჯარის კაცი უნდა ჰყოლოდა და 5 ათასი შონასპად წოდებული პირადი მცველი. 40 ათასი მხედარი რომ მარტოდ-მარტო გადმოსულიყო, მათ საქართველოში ცხოვრება, რასაკვირველია, გაუძნელდებოდათ და ისინი მკვიდრ მოსახლეობადაც ვერ იქცეოდნენ, ამიტომაც დავით აღმაშენებელმა ყივჩაყნი თავიანთ ოჯახებითურთ გადმოასახლა.

ამრიგად, დავით აღმაშენებელს ისეთი რთული ამოცანა ჰქონდა განსახორციელებელი, როგორც იმ დროისათვის 45 ათასი ოჯახის სხვა ქვეყნიდან გადმოყვანა, დასახლება, მიწითა და სხვა ყველა საჭირო სახმარით უზრუნველყოფა უნდა იყოს მიზნული. ამ შემთხვევაში დავით აღმაშენებელს მარტო სამხედრო მიზანი არ ჰქონდა დასახული. ეს იქიდანაც ჩანს ცხადად, რომ ჩრდილო კავკასიიდან გადმოსაყვან ყივჩაყთა მოსახლეობის დასაქმყოფილებლად მან ადგილი სწორედ შუაგულ ქართლში შეარჩია და იქ დაასახლა ყივჩაყები. შუაგული ქართლი-კი, როგორც აღნიშნული გეჰონდა, ბაგრატ მეოთხისა და გიორგი მეორის დროს თურქთა მრავალჯისი შემოსევის გამო საშინლად აოხრებული იყო. მოსახლეობა იქ, ან ათხელებული ანდა სრულებით მოსპობილი იყო. ამიტომ ყივჩაყთა ოჯახების გადმოსახლება და იქ დამკვიდრება ქართლის შეთხლებული მოსახლეობის გამრავლებასაც უღარიდა და ამ მხრივ, მასადაამე, ეს საშუალება მარტო სამხედრო მიზნებით ნაკარნახევი ღონისძიება-კი არ იყო, არამედ ამავე დროს პოლიტიკური ამოცანის საახალშენო პოლიტიკის, განხორციელებასაც წარმოადგენდა.

წინასწარი მოლაპარაკების შემდგომ 1118 წელს დავით აღმაშენებელი თავისი მწიგნობართ-უხუცესის თანხლებით ჩრდილო კავკასიისაკენ გაემგზავრა. ყივჩაყთა გადმოსახლება ადვილი ვანსახორციელებელი საქმე არ იყო იმიტომაც, რომ თვით ყივჩაყები საქართველოს მოსახლერენი არ იყვნენ, არამედ საქართველოსა და ყივჩაყეთს შუა მდებარე ქვეყანაში ოსები ცხოვრობდნენ. ოსებსა და ყივჩაყებს შორის-კი მტრობა იყო ჩამოვარდნილი და ოსებს არ ჰსურდათ, რომ ისინი საქართველოში გადმოეშვათ.

ამგვარად, დავით აღმაშენებელს უნდა ისე მოეწყო საქმე, რომ ყოფიყთა და ოსთა შორის არსებული მტრობა და შუღლი დაეცხრო და მათი მშვიდობიანი შეთანხმება მოეხერხებინა. მან ეს შესძლო. დავით აღმაშენებლის ჩრდილო კავკასიის საზღვარზე გამოჩენისთანავე, მასთან ოსთა ყველა სამფლობელოების უფროსები მივიდნენ მორჩილებისა და ერთგულების გამოსაცხადებლად. მეფემ მათ ყოფიყებთან ფიცისა და ზავის წიგნი დაადებინა და სიტყვა ჩამოართვა, რომ ყოფიყებს საქართველოში გადმოსასახლებლად მშვიდობით გამოათარებდნენ. როგორც გამოცდილ პოლიტიკოსს, დავით აღმაშენებელს კარგად ესმოდა, რომ მარტო ეს საკმარისი არ იყო: ამ სულშეკრულების ასრულების უზრუნველსაყოფად, მან ოსთა მთავრებს მოსთხოვა, რომ გზაზე მდებარე ყველა მნიშვნელოვანი ციხეები საქართველოსათვის კოფილიყო გადმოცემული. ეს პირობა მათ ასრულეს და დავით აღმაშენებელმა ყველა ამ ციხეებში საქართველოს მეციხოვნე ჯარი ჩააყენა. ამის შემდგომ ოსები თავიანთ სიტყვას ვერ დაარღვევდნენ და საქართველოში მომავალ ყოფიყებს ვერ დაეცემოდნენ.

ამგვარი სიფრთხილით მოწყობილი გეგმის საშუალებით დავით აღმაშენებელმა საქართველოში 45 ათასი ყოფიყთა ოჯახი გადმოსახლა, რომლითაც 45 ათასი ჯარის კაცი უნდა გამოსულიყო. დასახლებისას მათ მიწა ჰქონდათ მიჩნეული და მიეცათ ყველაფერი, რაც სამხედრო სამსახურისათვის სჭირდებოდათ: ცხენები, იარაღი და სხვა. მერმე დავით აღმაშენებელი ამ ყოფიყთა ჯარის გაწვრთნასა და ორგანიზაციას შეუდგა. ორი წლის განმავლობაში ამ საქმეს მან მთელი თავისი ენერგია მონადომა და უკვე ორი წლის შემდეგ საქართველოს საუკეთესოდ გაწვრთნილი პირველხარისხოვანი 45 ათასი ცხენოსანი ჯარისკაცის შემცველი ლაშქარი მოეპოებოდა.

მუდმივი ჯარის შექმნა მარტო საგარეო პოლიტიკის მიზნებით არ იყო ნაკარნახევი: ამიერიდან დავით აღმაშენებლის უანკარგულებამი დიდი სამხედრო ძალა იყო, რომლითაც მას სწრაფად შეეძლო ურჩობისა და დალატის ყოველი განზრახვა თავშივე ჩაეხშო, რომელსაც კი დიდგვარიან აზნაურთა წრე დააპირებდა. მართლაც, ისტორიკოსის ცნობითგან ირკვევა, რომ ამ მხრივ დავით აღმაშენებელს სამაგალითოდ ჰქონია საქმე მოწყობილი: დიდგვარიანი აზნაურების ურჩობა თუნდაც რომ განზრახული ყოფილიყო, მეფეს ყოველთვის დროზე გაუგია და უმალ მოუსპია.

რაკი შინაურობაში დავით აღმაშენებელმა სრული მშვიდობიანობა დაამყარა და თავისი ხელისუფლება განამტკიცა, თავისუფლად შეეძლო უკვე იმ დიდი საგარეო პოლიტიკური ამოცანის განხორციელებასაც შესდგომოდა, რომელიც მას დასახული ჰქონდა. მეფეს ესმოდა, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის შენარჩუნებაცა და მტრის შემოსევისა და თარეშისაგან უზრუნველყოფა შეუძლებელი იქნებოდა, სანამ მას

და საქართველოს მთავრობას საქართველოსაკენ ყველა მნიშვნელოვანი ვზების შეკვრის საშუალება არ ექნებოდა. ამიტომაც დავით აღმაშენებელმა გადასწყვიტა, რომ ისეთი ადგილები დაეპყრო, საიდანაც საქართველოს მუდამ საფრთხე მოელოდა ხოლმე.

უკვე 1120 წელს დავითმა აღმოსავლეთისაკენ, შირვანში, გალაშქრა და იქ ქალაქი კაბალა აიღო. ამ გამარჯვებამ მახლობელი აღმოსავლეთიც შეადრწუნა და თვით საქართველოში მყოფი მაჰმადიანებიც, რომელთაც საქართველოს პოლიტიკური გაძლიერება თავიანთთვის საზიანოდ ჰქონდათ მიჩნეული. განჯა-თბილის-დმანელი ვაჭრები, რომელთა ხელშიც აღმოსავლეთ კავკასიისა და აღმოსავლეთ საქართველოს მსხვილი ვაჭრობა იყო, მახლობელი აღმოსავლეთის ყველაზე უფრო ძლიერ სულტნებთან და მთავრებთან გაემგზავრნენ და სთხოვეს, რომ შეერთებული ძალით მათ საქართველოს ძლევამოსილი წინსვლისათვის წინააღმდეგობა გაეწიათ და მისი პოლიტიკური გაძლიერება შეეჩერებინათ.

მახლობელი აღმოსავლეთის მაჰმადიან სულტან-მთავრებმა და ათაბეგებმა ეს თხოვნა შეისმინეს და 1121 წელს 300 ათასი მეომრისაგან შემდგარი ჯარითურთ საქართველოს წინააღმდეგ გამოილაშქრეს. ამ ბრძოლას უნდა გადაეწყვიტა, ჰქონდა, თუ არა, დავით აღმაშენებლის დროინდელს საქართველოს უკვე იმოდენა ძალა მოკრებილი, რომ მახლობელი აღმოსავლეთის მაჰმადიან მფლობელთა გაერთიანებულ მხედრობას გაჰმკლავებოდა. სწორედ ამ ბრძოლამ დამტკიცა, რომ მუდმივი ჯარა და საბატრონეყო ლაშქრობის შეერთებული გაწვრთნილი სამხედრო ძალა ამოდ არ იყო დავით აღმაშენებლის მიერ შექმნილი: ამ ბრძოლაში ბრწყინვალე გამარჯვება მან მოიპოვა. ყველა მახლობელ აღმოსავლეთის მფლობელებს ამ გამარჯვების შემდგომ შეეძლოთ დარწმუნებულიყვნენ, რომ ამ დროითგან მოყოლებული ყოველი მათი შემოსევისათვის საქართველოში სამაგიეროდ ყოველთვის ღირსეულ პასუხს მიიღებდნენ.

დავით აღმაშენებელმა გადასწყვიტა, რომ ესოდენ ბრწყინვალე გამარჯვების შემდგომ შესაძლებელი იყო საქართველოს დედაქალაქიც საბოლოოდ შემოერთებული ყოფილიყო. 1122 წელს ის მიაღვა თბილისს და ალყა შემოარტყა. თბილისში მყოფმა მაჰმადიანებმა მედგარი წინააღმდეგობის გაწევა სცადეს, მაგრამ მაინც ვერას გახდნენ: დავით აღმაშენებელმა თბილისი ძალით აიღო. წინააღმდეგობით გაჯავრებულ გულზე, მეფემ პირველ დღეს მოწინააღმდეგენი სასტიკად დასაჯა, მაგრამ შემდეგ მალე თავისი მრისხანება წყალობად შესცვალა და ბრძანება გასცა, რომ თბილისის მცხოვრებნი, ეროვნებისა და სარწმუნოებისა მიუხედავად, ისეთ მდგომარეობაში ყოფილიყვნენ ჩაყენებული, რომ არც ერთი მათგანის ეროვნული და სარწმუნოებრივი გრძნობა შელახული არ ყოფილიყო.

ამიერიდან დავით აღმაშენებელმა საქართველოს სახელმწიფოს ცენტრი ქუთაისიდან თბილისში გადაიტანა და დედაქალაქად აქცია. 400 წლის განმავლობაში უცხოელთა ხელში მყოფი საქართველოს დედაქალაქი ქართველობას დაუბრუნდა. ამ გამარჯვებას, ცხადია, თვით საქართველოსათვის უაღრესი მნიშვნელობა ჰქონდა და მთელს მახლობელ აღმოსავლეთშიც დიდი სახელგანთქმულობა მოუპოვა.

თბილისის დაკარგვა მახლობელ აღმოსავლეთის მაჰმადიანებისათვის ადვილი ასატანი მარცხი არ იყო. ამიტომაც მათ სცადეს საბასუხო ლაშქრობა მოეწყოთ. მართლაც, 1123 წელს სულტანი გამოემართა. როდესაც სულტანი შირვანში მოვიდა, შირვანშაჰი შეიპყრო, შამახია აიღო და დავით აღმაშენებელს მუქარით აღსავსე წერილი გამოუგზავნა, რომ შენ დაბურულ ტყიან ქვეყანაში იმალეები და, თუ გინდა, გამოიდი შემებრძოლდეთ, დავით აღმაშენებელი თავის ჯარით დაიძრა. გაიგო თუ არა ეს ამბავი სულტანმა, მაშინვე მთელი თავისი ჯარითურთ გაიქცა. დავით აღმაშენებელმა ქალაქი შამახია აიღო და მთელი მისი სანახები, შირვანიც დაიპყრო. ამას გარდა დარუბანდის მმართველსაც ქალაქი შაბურანი წაართვა.

1123 წელს დავით აღმაშენებელს უკვე შეეძლო სომხეთის მრავალი ციხე-ქალაქიც ჩაეგდო ხელში, ხოლო ამის შემდეგ ამავე წელს კოლხისაინის თურქების წინააღმდეგ გალაშქრებასაც შესდგომოდა. საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთის ამ თემებშიც თურქები განადგურებული იყვნენ.

ჯერი უკვე ციხე-ქალაქ ანისზეც მიდგა. ქალაქი ანისი მანუჩის შთამომავალ შედადიანთა გვარის წარმომადგენელს აბულ-სუფარს ეპყრა. მართალია, ის საქართველოს ყმადნაფიცად ითვლებოდა, მაგრამ შინ ქცევას არ შეიძლება აღწვოთება არ გამოეწვია ანისის სომეხთა მოსახლეობაშიცა და სხვა ქრისტიანებშიც: მან გადასწყვიტა, ციხე-ქალაქი ანისი კარის ამირასათვის 60 ათას დინარად (ოქროს ფულით) მიეყიდა. ამავე დროს განთქმული ანისის ეკლესია მიზგითად გადააკეთა. აბულ-სუფარის ასეთი საქციელით აღწვოთებულმა ანისის ქალაქის მესვეურებმა დავით აღმაშენებელს შემოუთვალეს, რომ მათთვის დახმარება გაეწვია და ქალაქი ანისი მაჰმადიან მფლობელებისაგან განეთავისუფლებინა.

1123 წელს 20 აგვისტოს დავით აღმაშენებელი მართლაც 60 ათასი ჯარისკაცითურთ ქალაქს მიაღდა და, სამი დღის მედგარი ბრძოლის შემდგომ, ანისი აიღო. ამ გამარჯვებას საქართველოსათვის ფრიად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ჯერ ერთი რომ ანისი ერთ უძლიერეს ციხეთაგან წარმოადგენდა, რომლის მფლობელობა საქართველოს საშუალებას აძლევდა სამხრეთითგან მომავალ მტრებისათვის გზა შეეკრა. ამას გარდა ანისი სამხრეთის სავაჭრო გზაზე იყო და მდიდარი ქალაქიც იყო, ამიტომაც მისს საქართველოსთან შემოერთებას ეკონომიური თვალსაზრისი-

თავ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. სომხებისათვისაც ეს ფრიად სასიხარულო ამბავი იყო, რათა ანისის მცხოვრებთა უმრავლესობას სომხები შეადგენდნენ, — ანისი ხომ წინანდელი სომხეთის სამეფოს დედაქალაქი იყო, — ანისის საქართველოსთან შემოერთება იმავე დროს სომეხთა მაჰმადიანთა მონობისაგან განთავისუფლების დასაწყისი იყო და სომხებს საშუალება ეძლეოდათ მშვიდობიანს ცხოვრებას შესდგომოდნენ და ყოველმხრივი წარმატება დაეწყოთ. ყველა ეს გარემოება, რასაკვირველია, იმდენად მნიშვნელოვანი იყო, რომ დავით აღმაშენებელს არ შეეძლო ანისის საქმეების მოგვარებისათვის განსაკუთრებული ყურადღება არ მიექცია: ანისი მას არავისთვის არ გადაუცია, არამედ მან უშუალოდ სახელმწიფო დარბაზს დაუმორჩილა, ხოლო ანისის გამგედა ბუღელეთი და მისი შვილი ივანე დანიშნა, მეციხოვნე ჯარად-კი იქ მესხი აზნაურები და მათი ლაშქარი ჩააყენა.

ასევე მოიქცა ის იმავე 1123 წელს, როდესაც შირვანი დაიბყრო: შირვანში მან ქვეყნის მცველად ჰერეთ-კახეთის დიდი მოლაშქრენი დასტოვა, ამ ქვეყნის გამგებლად-კი საქართველოს სამეფოს მთავრობის თავმჯდომარე, მწიგნობართ-უხუცესი ჭყონდიდელი, გიორგი ჭყონდიდელის ძმა დანიშნა.

დავით აღმაშენებელი ზემოაღნიშნულითაც არ დაკმაყოფილებულა: მას უკვე ამაზე ფართო პოლიტიკური გეგმა ჰქონდა შედგენილი და 1123 წლითგან მოყოლებული უკვე ამ გეგმის განხორციელებისათვის მზადებაში იმყოფებოდა. ეს გარემოება მახლობელ აღმოსავლეთის მფლობელებს არ გამოჰპარვიათ და, რაკი ისინი დარწმუნდნენ, რომ, დავით აღმაშენებლის ბრძნული პოლიტიკის წყალობით, საქართველო იმდენად გაძლიერებული იყო, რომ მათ შორის მას მოწინააღმდეგე უკვე აღარავინ უჩანდა, ამიტომ ცდილობდნენ, უხვი ძღვენისა და საჩუქრების მირთმევით დავით აღმაშენებელი მოემშვიდობებინათ და თავითგან აეცდინათ ის განსაცდელი, რომელიც მათ მოელოდათ. დავით აღმაშენებელი ამ მზადებაში იყო, რომ 1125 წელს 24 იანვარს, ხანმოკლე ავადმყოფობის შემდგომ, თბილისში გარდაიცვალა.

დავით აღმაშენებლის პიროვნება, მისი საზინაო და საგარეო პოლიტიკა

იმისდა მიუხედავად, რომ დავით აღმაშენებელს სამეფო ტახტზე ასვლა და საქართველოს მესაჭეობის ხელში აღება 16 წლის ჭაბუკს მოუხდა, მან მმართველის გასაოცარი თვისებები გამოიჩინა. დავითი ფართო და მრავალმხრივი განათლების პატრონი იყო: ქართულ მწერლობას გარდა, რომლის საფუძვლიანი ცოდნა და ღრმა შეგნება მას მთელი თავისი მოღვაწეობის განმავლობაში კარგად ეტყობოდა, მან აგრეთვე მეზობელთა ერების ენები, არაბული და სპარსულიც, საფუძვლიანად იცო-

და. იმის შესახებ თვით მაჰმადიან მწერლებისაგანაც უცილობელი ცნობები მოგვეპოვება: ის თურმე ურთულეს საკითხებზე თავისუფლად ეკამათებოდა სპარსელ და არაბ მეცნიერებსა და ღვთისმეტყველებს. ამასთანავე დავით აღმაშენებელს ფართო მრავალმხრივი ცოდნა და მსოფლმხედველობა ჰქონდა: ვარსკვლავთმრიცხველობაც-კი მის ცნობისმოყვარეობას იზიდავდა.

დავით აღმაშენებლის საყვარელი დარგი ისტორიული მწერლობა იყო. ვითარცა მწერლობის ძეგლებით გატაცებულ მკითხველს, მას დიდი და ძვირფასი წიგნთსაცავი მარტო თავის სასახლეში კი არ ჰქონდა, არამედ გზაში და ლაშქრობაში სატარებელი, „სათანაო“ წიგნთსაცავიც მოეპოვებოდა: ყველგან, საცა ის მიდიოდა, თან საგზაო წიგნთსაცავიც მისდევდა და როდესაც-კი მას მოცლა ამის საშუალებას აძლევდა უმაღ კითხვას იწყებდა ხოლმე. ისტორიკოსი მოგვითხრობს, რომ მისი სახელმწიფო პოლიტიკაც სწორედ ამ საისტორიო თხზულებათა შინაარსის ღრმა ცოდნაზე იყო დამყარებული. წარსულის ძლიერი ერების ბედობა და თავგადასავალის ცოდნა მას საშუალებას აძლევდა თავის პოლიტიკურ მოღვაწეობაში გამოეყენებინა. სახელდობრ ამავე ისტორიკოსს აღნიშნული აქვს, რომ სწორედ ძველი ქართველი საისტორიო მწერლობის ცოდნამ დაარწმუნა მეფე, რომ ღიდგვარიან აზნაურთა ურჩობა და მოლაღატური ქცევა საქართველოს მეფეების წინააღმდეგ შემთხვევითი მოვლენა არ იყო, და ამანვე შეაგნებინა, რომ ამის მოსპობა მხოლოდ შესაფერისი სამხედრო ძალის შექმნით შეიძლებოდა. საქართველოში მუდმივი ჯარის დაწესების აუცილებლობის გადაწყვეტილებაც სწორედ ამაზევე იყო დამყარებული.

რასაკვირველია, დავით აღმაშენებელი უპირველესად თავისი ქვეყნისა და სახელმწიფოს პოლიტიკურსა და კულტურულ აღორძინებაზე ზრუნავდა. ამით იყო გამოწვეული მისგან გელათის დაარსებამ, რომელიც მას თავისი გეგმის თანახმად ჰსურდა მეორე ათინად და ჰკადემიად ექცია. ამისვე გამოიმკვლავნებელია გამოჩენილ მაშინდელ მეცნიერ-ფილოსოფოსების მისი მფარველობაც, მათ შორის არსენიყალთოელი, მაგრამ ამავე დროს ის საჭიროდ სცნობდა, რომ მფარველობა უცხო ქვეყნის მაჰმადიან პოეტებისა, სუფიებისა და მეცნიერებისათვისაც გაეწია. იქაურივე წყაროებითან ვიცით ჩვენ. რომ გამოჩენილ მაჰმადიან პოეტებისა და მეცნიერებისათვის თბილისში მან საგანგებო თავშესაფარი დააარსა, სადაც ისინი თავისი მოღვაწეობისათვის საუკეთესოდ იყვნენ უზრუნველყოფილნი.

დავით აღმაშენებლის ღვაწლია, რომ მან, ვითარცა სახელმწიფოს პრძენმა მესაქემ, საქართველოს სოციალური და სახელმწიფო წესწყობილების შეცვლის აუცილებლობა შეიგნო. პირველი მისი დიდი სახელმწიფო გეგმიანი ნაბიჯი ქართული ეკლესიის დემოკრატიზაციის განხორციელება იყო: პირადი ღირსებისათვის უპირატე-

სობის მინიჭება წოდებრიობასთან შედარებით. ის, რაც პირველად გიორგი მთაწმიდელმა წამოაყენა და ნაწილობრივ მისი განხორციელება-ც-კი სცადა, დავით აღმაშენებელმა ქართულ ეკლესიაში მთელი სახელმწიფოს საზომითა და მთელი სახელმწიფოს სივრცეზე განახორციელა.

მეორე მის უდიდეს ღვაწლს საქართველოს წინაშე მ უ დ მ ი ვ ი ჯ ა რ ი ს დაწესება შეადგენს. საქართველოს მეფეებს ამან საშუალება მისცა დიდგვარიან აზნაურთა თვითნებობა და ურჩობა აელაგმათ და სახელმწიფო განემტკიცებინათ.

დავით აღმაშენებელის მესამე დიდ ღვაწლად უნდა ის ცვლილება ჩაითვალოს, რომელიც მან საქართველოში მ ა რ თ ლ მ ს ა ჯ უ ლ ე ბ ი ს ს ფ ე რ ო შ ი შეიტანა. წინათ სსსამართლოს უმაღლესი საფეხური, უზენაესი მართლმსაჯულება, მეფის ხელში იყო. ამგვარად მართლმსაჯულება და მართვა-გამგეობა შეერთებული იყო. სანამ საქართველო შედარებით პატარა საშეფოს წარმოადგენდა, ასეთი შეერთება შესაძლებელი იყო ასე-თუ-ისე უზიანოდ განხორციელებულიყო, მაგრამ მას შემდგომ, რაც დავით აღმაშენებელმა საქართველო ფართო პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოიყვანა და მახლობელი აღმოსავლეთის სადარაჯოზე მდვომს იმოდინა საქმეები გაუჩნდა, რომ მას სრულებით საშუალება არ ჰქონდა ამ მნიშვნელოვანი მოვალეობის, უზენაესი მართლმსაჯულების, ასრულებასაც გასძლოლოდა და ქვეყნის მართვა-გამგეობის ყოველდღიური საკითხებისათვისაც ეზრუნა, ამიტომ დავით აღმაშენებელმა გადასწყვიტა უზენაესი სსსამართლო შეეჭმნა და ეს გადაწყვეტილება განახორციელა კიდევ: კოლეგიურ წესზე აგებული, სამი მსაჯულისაგან შემდგარი საქართველოს უ ზ ე ნ ა ე ს ი ს ა ს ა მ ა რ თ ლ ო დაარსა. ეს სსსამართლო ყველა იმ საკითხებს არჩევდა და სწყვეტდა, რომელნიც წინათ მომჩივართა მიერ აჯა-მომხსენებლის სახით მეფისათვის იყო ხოლმე წარდგენილი.

როგორც დავით აღმაშენებელის ფართო განათლებასა და მსოფლმხედველობას შეეფერებოდა, ის სარწმუნოებრივი და ეროვნული საკითხის სფეროშიც ფართო პოლიტიკის მიმდევარი იყო: ყოველთვის ცდილობდა ყველასათვის დაენახებინა, რომ ის ყველა სარწმუნოების და ეროვნების წარმომადგენელს თანაბრად ეპყრობოდა. მაჰმადიან ისტორიკოსების ცნობით, თავისი ამგვარი დამოკიდებულების დასამტკიცებლად ის მაჰმადიანთა მიზგიოთებშიც შედიოდა. ამავე დროს ქართულს საისტორიო წყაროში ისეთი ცნობაც მოგვეპოება, რომლითაც ზოგიერთი ქრისტიანული გარდმოცემებისადმი მისი სკეპტიკური დამოკიდებულებაც ცხადად მტკიცდება. მაგალითად, ვიცით, რომ მას საეჭვოდ მიაჩნდა გადმოცემა სვეტიცხოველში უფლის კვართის დაცულობის შესახებ.

როგორც არაბი და სპარსელი, მაჰმადიანი ისტორიკოსების, ისევე სომეხთა ისტორიკოსების ცნობებითგან ჩანს, რომ ასეთი ბრძნული წინდა-

ხედული პოლიტიკით დავით აღმაშენებელმა საერთო პატივისცემა და სიყვარული დაიმსახურა, როგორც საქართველოში ისევე აგრეთვე მაჰმადიან, სპარსელ, თურქ და სომეხთა მოსახლეობაშიც. მათ აღნიშნული აქვთ, რომ მაჰმადიანთა არცერთს საბრძანებელში მაჰმადიანები ისე კარგად არ გრძობდნენ თავს, როგორც საქართველოში დავით აღმაშენებლის დროს.

დავით აღმაშენებელი, რა თქმა უნდა, ქვეყნის კეთილდღეობისათვის მზრუნველი მმართველიც იყო. მას კარგად ესმოდა, რომ მართო სამხედრო გამარჯვებით სახელმწიფოებრივი აღმაშენებლობა ვერ განხორციელდებოდა, ამიტომაც ყოველნაირად ეცადა, რომ გზები და ხიდეები საქართველოში შესაფერისად ყოფილიყო მოწყობილი. იქ, სადაც მანამდე ნიადაგის ბუნებრივი თვისებების გამო მოგზაურობა გაძნელებული იყო, მან გზები შეაკეთებინა და ქვაფენილყვანა, ე. ი. ქვებით მოაფენინა, ხოლო გვიმაუ ჩქარ მდინარეებზე ხიდეები ააგებინა, გზებზე ფუნდუკები, ანუ მგზავრთათვის განკუთვნილი სასტუმროები, ააშენებინა. თითქოს იმის საპასუხოდ, როცა განძელ-თბილელ-დმანელმა მაჰმადიანმა ვაჭრებმა, უეჭველია, თავიანთი კომერციული ინტერესების შელახვის შიშით, მახლობელ აღმოსავლეთ მაჰმადიან მფლობელებს სთხოვეს, საქართველოს წინააღმდეგ გამოელაშქრათ, დავით აღმაშენებელმა ყოველი ღონისძიება იხმარა ამ მაჰმადიან სოვდაგრებისათვის ეჩვენებინა, რომ მათთვის საქართველოს სახელმწიფოებრიობა არაფრით საზარალო არ იქნებოდა: ვაჭრობა-აღმზიციმობისათვის ყოველნაირად ხელშემწყობი პირობების შექმნით მეფემ მათ საშუალება მისცა თავიანთი მოღვაწეობა წინანდებურად თავისუფლად განეგრძოთ.

ვითარცა ქვეყნის კეთილდღეობისათვის მზრუნველს, დავით აღმაშენებელს მოსახლეობის ჯანმრთელობისათვის ჰქონდა ყურადღება მიქცეული. ამისათვის მან საგანგებოდ ქსენონი ააგებინა, უზრუნველყო ყველაფრით და იქ სხვადასხვა სნეულებით შეპყრობილი ავადმყოფები მოათავსებინა. დროდადრო მიდიოდა ხოლმე ქსენონში, რომ შეემოწმებინა, თუ რამდენად პირნათლად ასრულებდნენ თავიანთ მოვალეობას ის თანამდებობის პირნი, რომელთაც ამ ავადმყოფებზე მზრუნველობა და მათი მოვლა ჰქონდათ დავალებული.

დავით აღმაშენებლის მოსიყვარულე გული, თავისდათავად ცხადია, ხელოვნების დარგშიც ჩანდა: მხატვრული მწერლობა იყო ის თუ სამეცნიერო, ჰოეზია თუ მუსიკა, თითოეული დარგი მას აინტერესებდა და ყველგან ცდილობდა, რომ ახალ-ახალი ნაწარმოები შექმნილიყო. ჩვენამდის მოაღწია ერთმა ცნობამ, რომლითგანაც ირკვევა, თუ რამდენად მაღლა იდგა უკვე დავით აღმაშენებლის დროს ქართული მუსიკის განვითარების დონე: სამუსიკო ნაწარმოების ტექსტსა და მუსიკის ჰანგს მაშინ თურმე სხვადასხვა პირები სწერდნენ. მაშასადამე, ამ ხანაში უკვე ჰანგის დამწერი კომპოზიტორები იყვნენ საქართველოში

თვითონ დავით აღმაშენებელს მიუხედავად ასეთი პირებისათვის სათანადო საგალობლის ჰანგის დაწერა უკვე არსებული ტექსტისათვის.

დასასრულ, ქართული სააღმშენებლო ხელოვნების ძეგლური სიდიადეც კარგად არის აღბეჭდილი მისი დროის ნაგებობაში, მათგან საკმარისია თუნდაც დასახლებული იყოს. ქართული ხუროთმოძღვრული ხელოვნების ისეთი მშვენიერი ძეგლი, როგორც ვ ე ლ ა თ ი ს მ ო ნ ა ს ტ ე რ ი ა.

მოკლედ, შესაძლებელია ითქვას, რომ ქართული იმდროინდელი კულტურის არცერთი დარგი არ იყო, რომელშიც დავით აღმაშენებელს თავისი მზრუნველობა არ გამოეჩინოს და რომლისათვისაც თავისი ძლიერი გამამხნეველი მფარველობა არ გაეწიოს. ამიტომაც დავით აღმაშენებელს ფასდაუდებელი ღვაწლი მიუძღვის, როგორც ქართული სახელმწიფოებრივობისა და სოციალური წესწყობილების ისევე კულტურული აღორძინების წინამუ.

დემეტრე I (1125 — 1155)

დემეტრე I უკვე თავისი მამის დავით აღმაშენებლის დროსვე იყო პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოსული. შირვანში სალაშქროდ გაგზავნილს, მას საშუალება ჰქონდა თავის მამისა და თავის სამშობლოსათვის დემეტრიცებინა, რომ ის თავის დიდებული მამის ღირსეული შვილი იყო. მართალია, მას გულადი და თავგამოდებული მებრძოლის სახელი ჰქონდა მოხვეჭილი, წინდახედული და ბრძენი პოლიტიკოსის თვისებებიც ჰქონდა, მაგრამ მაშინდელი საქართველო იმდენად დიდ სახელმწიფოდ იქცა და ისეთი რთული ამოცანები გაუჩნდა, რომ მათი გადაჭრა მხოლოდ დავით აღმაშენებელივით დიდი ნიჭითა და სახელმწიფოებრივი უნარით დაჯილდოებულ ადამიანს შეეძლო.

დავით აღმაშენებლის დროს, რომ საქართველო განმაცვიფრებელი სისწრაფით პატარა სამეფოთგან დიდ სახელმწიფოდ იქცა, მის საზღვრებში უკვე მარტო ქართველები აღარ იყვნენ მოქცეული, არამედ ამ დროს საქართველო სხვადასხვა ეროვნებისა და სხვადასხვა სარწმუნოების აღმსარებელ მოსახლეობისაგან შესდგებოდა. მას ყველა მახლობელ დიდ სახელმწიფოებთან ჰქონდა ურთიერთობა და თვითონაც მახლობელ აღმოსავლეთის ერთ უმნიშვნელოვანეს პოლიტიკურ ძალად იყო ქცეული. მისი სამხედრო ძლიერების სწრაფი ზრდა და მრავალი ქვეყნების შემოერთება, მათს პოლიტიკურს მომტკიცებასა და მართვა-გამგეობის ამა თუ იმ წესით მოწყობას პირველხარისხოვან გადაუდებელ ამოცანად ზდიდა. დავით აღმაშენებელს ბედმა არ დააცალა, რომ ეს ამოცანა თვითონვე საბოლოოდ გადაეწყვიტა. ეს მოვალეობა მემკვიდრეობით დემეტრე I-ს უნდა ეკისრა, მაგრამ დემეტრე I-ს ისეთ მდგომარეობაში მოუხდა მოღვაწეობა, რომ ამნაირი ისტორიული ამოცანის განხორციელების საშუალება არ ჰქონდა.

დავით აღმაშენებლის სიკვდილის შემდეგ მახლობელი აღმოსავლეთის მაჰმადიანმა მმართველებმა გადასწყვიტეს, ყოველნაირი ღონისძიება გამოეყენებინათ, რომ დაკარგული სამფლობელოება და ქვეყნები ისევ მაჰმადიანთა საბრძანებლად ექციათ. უპირველესად ბრძოლა ქალაქ ანისის წინააღმდეგ დაიწყო: იერიში იერიშს მოსდევდა და ქალაქ ანისის ხელში ჩასაგდებლად გააფთრებული ბრძოლა წარმოებდა. ანისის ყოფილ ამირას აბულ-სუვარის ხორასანში გაქცეული ერთი შვილთაგანი ცდილობდა ყოველნაირად, რომ ანისი კვლავ საბრძანებლად მიეღო. დემეტრე I მტრის იერიშს ხანგრძლივ წინააღმდეგობას უწევდა, მაგრამ ბოლოს მაინც იძულებული გახდა ხანგრძლივი ბრძოლით შექმნილი დამძაფრებული მდგომარეობა მშვიდობიანი შეთანხმებით დაეცხრო: ~~აბულ-სუვარის~~ შვილს ქალაქი ანისი დაუბრუნა, მაგრამ როგორც დამოუკიდებელ მმართველს-კი არა, არამედ, ვითარცა საქართველოს ყმადნაფიცს. ეს პირობა მან მთელი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში პირნათლად აასრულა კიდევ.

შესაძლებელია ითქვას, რომ დემეტრე I-ის ასეთი უფრო მოგერიებითი, ვიდრე აქტიური, მისი მამისაგან დაწყებული პოლიტიკის წარმოების წესი, მთლიანად ნებაყოფლობითი არ უნდა ყოფილიყო. დემეტრე I-ის მოქმედება იმ შინაგანი გამწვავებული მდგომარეობით იყო გამოწვეული, რომელიც მთელი მისი მეფობის განმავლობაში ასე საგრძნობი ყოფილა. უკვე 1130 წელს დემეტრე I-ის უფროსმა ვაჟიშვილმა, დავით უფლისწულმა, და ივანე აბულეთის ძემ დემეტრე I-ისა და მისი უმცროსი ვაჟიშვილის გიორგის წინააღმდეგ შეთქმულება მოაწყეს. ამავარად მეფე ისეთ მდგომარეობაში ჩავარდა, რომ მას მარტო დიდგვარიან აზნაურებთან-კი არ უხდებოდა ბრძოლა, როგორც წინათ იყო ხოლმე, არამედ ის თავის საკუთარ შვილსაც-კი უნდა შებრძოლებოდა. ივანეს მამამ, მოხუცებულმა აბულეთმა, ამ შეთქმულების ამბავი დემეტრე I-ს აცნობა. დემეტრემ დავით უფლისწული და ივანე აბულეთის ძე დმანისის ციხეში შეაწყვიტა, მაგრამ შემდეგში, 1131 წელს მეფემ ივანე აბულეთის ძე განათავისუფლა და საშუალება მისცა მას თავისი დანაშაული სამხედრო მოქმედებით გამოესწორებინა. მართლაც, მან ამავე წელს გაილაშქრა და გ ა რ ნ ი ს ი აიღო.

დემეტრე I-ის მეფობის მთელს განმავლობაში 1130 წელს გამომჟღავნებული ამ შეთქმულების ანარეკლი მაინც ჩანდა და ეს, რასაკვირველია, ბოორავდა დემეტრე I-ის საგარეო მოქმედების თავისუფლებას და მტრების წინააღმდეგ ბრძოლას უხელმძღვანელებდა.

1138 წელს დემეტრემ განძაში გაილაშქრა, განძა აიღო და მისი ქალაქის კარები გამარჯვების ნიშნად საქართველოში ჩამოიტანა. ეს კარები მან ველათის მონასტერს შესწირა, სადაც შესაფერისი ქართულ წარწერითურთ ის დღემდე დაცულია.

1138 და 39 წ. წ. განმავლობაში რანში საშინელი კატასტროფულბ შიბ

წისძვრა მოხდა, როდესაც ქალაქი განძა დაინგრა და მცხოვრებნიც ~~მბა~~ ვალნი დაიღუპნენ.

დავით უფლისწულის პირველი შეთქმულება უკანასკნელი შეთქმულება არ იყო. ლმობიერება, რომელიც მამამ თავის შვილისადმი გამოიჩინა, ამოა გამოდგა და მის გამოსწორებას არაფერი უჩანდა. 1145 წელს და ვითმა თავის მამისა და ძმის წინააღმდეგ კვლავ შეთქმულების მოწყობა დაიწყო. დამახასიათებელია, რომ ამ შემთხვევაშიც შეთქმულებასი მხურვალე მონაწილეობას ივაცე ივანე აბულეთის-ძე იღებს. დემეტრე პირველმა ივანე აბულეთის-ძე შეიპყრო და სასტიკადაც დასაჯა, თავისი უმადური შვილი-კი ამ შემთხვევაშიც დაინდო.

გასაკვირველი არაფერია, რომ დემეტრე I-ს, დავით უფლისწულის ასეთი მოღალატური მოქმედების შემდეგ, უბრაატესობა თავისი მეორე უაჟიშვილის გიორგისათვის მიენიჭებინა. ცხადად ჩანდა, რომ თავის მემკვიდრედ მამას გიორგი ჰყავდა განზრახული და არა დავითი. დავითის პატივმოყვარეობა-კი იმდენად დიდი იყო, რომ არამცდაარამც დათმობა არ სურდა და მესამეჯერაც კვლავ სცადა, სახელმწიფო ხელისუფლება ჩაეგდო ხელში, მაგრამ ეს მესამე შეთქმულებაც გამოიქცაენდა და შეთქმულებს მონაწილე მოღალატე დიდებულები სასტიკად დაისაჯნენ.

რასაკვირველია, საქართველოს ძეგის შინაურობაში ასეთი მდგომარეობის ამბავი შეუძლებელია მეზობლებს არ სცოდნოდათ და სრულებით ბუნებრივია, რომ მათ ამ გართულებული მდგომარეობით ესარგებლათ. მართლაც, 1153—54 წ. არზრუმის ამირა ს ა ლ დ უ ხ მ ა, ანუ სალისმა ანისზე იერიში მიიტანა. მაგრამ მისი ცდა ამოა გამოდგა: ის დამარცხდა და თვითონაც დატყვევებულ იქმნა. ასეთი გამარჯვებისდა მიუხედავად, დემეტრე I-მა არზრუმის ამირა განათავისუფლა და შან გაუშვა. შესაძლებელია, რომ ასეთი მშვიდობიანი პოლიტიკა ამ შემთხვევაშიც, ან შინაური გართულებული მდგომარეობით იყო გამოწვეული, ან მისი შესაძლებლობის შიშით იყო ნაკარნახევი.

დემეტრე I-მა 1154—55 წ. მეფობას თავი დაანება და ბერად შედგა. რაც მოულოდნელ და გაუგებარ ამბავად გვეჩვენება, თუ არ გავითვალისწინებთ, რომ ეს ნაბიჯიც შესაძლებელია უნებლიეთი და იძულებითი ყოფილიყო. სამეფო ტახტზე დავით მესამედ წოდებული მისი მოუსვენარი, შვილი ავიდა, მაგრამ ექვს თვეზე მეტი მეფობა მას არ დასცალდა.

დავითის პირველივე განკარგულება მისი ერთგული დასჯილი მომხრის, ივანე აბულეთის ძის, შვილის თირქაშის განთავისუფლება და ამირსპასალარად დანიშვნა იყო.

თავისით გარდაიცვალა, თუ არა დავითი, გამორკვეული არ არის, მაგრამ ისტორიკოსი არ მალავს, რომ მამაც-კი ევედრებოდა ღვთაებას, მისი უმადური და უღირსი შვილისათვის სიცოცხლე შეემოკლებინა. დემეტრე I-ის მოქმედება ცხადად ამქცაენებს იმ ტრაგიკულ მდგომარეო-

ბას, რომელშიც საქართველოს სამეფო სახლი მაშინ იმყოფებოდა; გარდაიცვალა თუ არა დავით III, დემეტრე კვლავ მონასტრიდან გამოვიდა, თვითონაც კვლავ გამეფდა და თავისი საყვარელი შვილი გიორგი მესამეც 1156 წელს თვითონვე აიყვანა სამეფო ტახტზე.

ამრიგად, დემეტრე I-ის პირადი მამაცობისა და მხნეობისა მოუხედავად, თავის ოჯახშივე შექმნილი უთანხმოების გამო, უნდა უეჭველად სიფრთხილე გამოეჩინა, რომ ამ შინაური ბრძოლით გარეშე მტერს არ ესარგებლა და საქართველოსათვის ზიანი არ მოეყენებინა. ასეთ პირობებში მისი მოქმედების გეზად, აქტიური პოლიტიკის მაგიერ, რომელსაც მისი მამა აწარმოებდა, უნებლიეთ მოგერიებითი უნდა ყოფილიყო. მას ის მაინც უნდა შეენარჩუნებინა, რაც საქართველოს დავით აღმაშენებელმა შესძინა. მაგრამ დემეტრე I-მა ამის მთლიანად განხორციელება-კი ვერ მოახერხა. თუ დავით აღმაშენებელმა ანისი მთლიანად შემოუერთა საქართველოს, დემეტრე I იძულებული იყო დამოკიდებულება ყმადნაფიცობად შეეცვალა. რასაკვირველია, ეს ქვეყნის დაკარგვას არ უღრიდა, მაგრამ რომ ეს მაინც მარცხი იყო, ამის უარყოფა მაშინაც არავის შეეძლო.

ამგვარად, გამწვავებული შინაგანი მდგომარეობის გამო, დემეტრე I-ის დროს არამც თუ საქართველოს პოლიტიკური ზრდა შეფერხდა, არამედ წინანდელი მონაპოვარის შენარჩუნება-კი ძნელი გახდა.

ბიოგრაფია III (1156—1184)

დემეტრე პირველის უმცროს ვაჟიშვილს უპირველესად უნდა მამის 30 წლის მეფობის განმავლობაში და ძმის ხანმოკლე ბატონობის დროს საქართველოს მოდუნებული ძლიერების კვლავ აღდგენაზე ეზრუნა. ცხადია, რომ ეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში იყო შესაძლებელი, თუ შინაურობაში მშვიდობიანობა დამყარდებოდა და ქართული სახელმწიფოებრიობა კვლავ განმტკიცდებოდა. დავით მესამის სიკვდილმა საქართველოსაცა და გიორგისაც საშუალება მისცა, რომ მყუდროება დაემყარებინა. მარტო ეს გარემოებაც უკვე ცხადყოფს, რომ ვართლებული შინაური მდგომარეობა, რომელიც დემეტრე I-ის დროს საქართველოში იყო, უფრო თვითონ დავით უფლისწულის პატემოყვარეობითა და მოღალატური ქცევით იყო გამწვავებული, ვიდრე სხვა რომელიმე მიზეზით.

გიორგი III ისეთივე აქტიური საგარეო პოლიტიკის მიმდევარი გამოდგა, როგორისაც მისი პაპა იყო. რაკი გარეშე მტრებს იერიში საქართველოს წინააღმდეგ ჩვეულებრივ აღმოსავლეთითა და სამხრეთითგან მოჰქონდათ ხოლმე, ამიტომ გიორგი მესამის დროსაც საქართველოს მთავრობას თავის უპირველეს ამოცანად უნდა სახელმწიფოს საზღვრის უშიშროება მიეჩნია და სწორედ ამ ორი მხრით უზრუნველყო. ეს გარემოცვა ქვეყნის მესაქცეს იმავე პოლიტიკის წარმოებას ავალებდა, რო-

მელსაც უკვე დავით აღმაშენებელი დაადგა: მაჰმადიანთა გაერთიანებული ძალის იერიშები, რომელიც მაზლობელ აღმოსავლეთის მუსლიმან მმართველებს მოჰქონდათ, შესაძლებელი იყო მხოლოდ იმ შემთხვევაში ყოფილიყო შეჩერებული, თუ ის გზა, რომლითაც მათ საქართველოში შემოჭრის საშუალება ჰქონდათ, ან მთლად შეკრული, ანდა გაძნელებული მიიხდებოდათ.

ისევე, როგორც თავის დროზე დავით აღმაშენებელმა განსაკუთრებული ყურადღება სწორედ ანისის ციხე-ქალაქის ხელში ჩაგდებას მიაქცია და იქ საქართველოს მეციხოვნე ჯარი ჩააყენა, ეხლაც, ყველაზე უწინარეს, უნდა დემეტრე I-ის მეფობაში მომხდარი მარცხი ყოფილიყო გამოსწორებული. ამიტომ შემთხვევითი მოვლენა არ არის, რომ გიორგი II-მ თავისი პირველი ლაშქრობა ანისისაკენ მიმართა. 1161 წელს ზაფხულში 3.000 ცხენოსან ჯარისკაცითურთ ის ანისის მამინდელი მმართველის ყმადნაფიცი ფადლონ შედღიანის შესაყრობად და ანისის შემოსაერთებლად მოულოდნელად ანისისაკენ გაემართა, მაგრამ ფადლონმა გაქცევა მოასწრო. გიორგი III-მ ანისი აიღო და საქართველოს ჯარის მხედართმთავარს ამირ-სპასალარ იოანე ორბელის ჩააბარა. მის თანაშემწედ სარგის მხარგძელი და საქართველოს სხვა თემის დიდებული მოხელეები დანიშნა, თვით ქალაქი და ანისის სანახები-კი უშუალოდ სამეფო ტახტს დაუმორჩილდა. ანისის ციხეში მეფემ 2.000 რჩეული მეციხოვნე ქართველი ჯარისკაცი დასტოვა.

ქართველთაგან ანისის კვლავ დაპყრობამ ყველა მეზობელ და მახლობელ მაჰმადიან მმართველებზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა. მაჰმადიანად წოდებული ხლათის მფლობელი იბრაჰიმ ნასირ-ადდინ-სუქმან II, დიარბექირის მმართველი კუტადადდინ ილღანი არდოხის-ძე და არზრუმის მთავარი ალ-მელიქ სალტუხი, ანუ სალიკი, ურთიერთთან შეთანხმების შემდგომ, იმავე წელს მრავალრიცხოვანი შეერთებული ლაშქრითურთ ქალაქ ანისს მიაღწენენ იმ მიზნით, რომ ეს უმნიშვნელოვანესი ციხე-ქალაქი ისევ საქართველოს ხელითგან გამოეგლიჯათ. გიორგი III-მაც სწრაფად მოუყარა სამხედრო ძალას თავი და მტერთან შესაბრძოლებლად გაემართა. ანისთან მომხდარ ბრძოლაში გიორგი III-მ და საქართველოს ჯარმა ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვეს: შემოსეული მტრის შეერთებული ლაშქარი დამარცხებულ იქნა, ორი ათასი მოლაშქრე ტყვედ ჩაიგდეს, რომელთა შორის 6 მთავარი და 150 ამირა იყო. საქართველოს სახელგანთქმულობისათვის ამ გამარჯვებასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რამდენადაც გიორგი III-ს მაჰმადიანთა შეერთებულ სამხედრო ძალის წარმომადგენლებთან მოუსხდა ბრძოლა და ამ ბრძოლამ ერთხელ კიდევ საქართველოს ძლევა მოსილება გამოამყლავნა.

ამ ბრწყინვალე გამარჯვების აღსანიშნავად გიორგი III-მ ახისის მცხოვრებლებს, ეროვნებისა და სარწმუნოებისა განურჩევლად, 40.000 დრაჰკანი (ოქროს ფული) უწყალობა და გაუნაწილა, ამავე დროს ანისი-

თვან წინათ ტყვედ წაყვანილი ქრისტიანი და მაჰმადიანი მცხოვრებნიც ტყვეობითგან გამოისყიდა.

ანისის შემდეგ ჯერი უფრო სამხრეთით მდებარე მეორე ფრიად მნიშვნელოვან ქალაქ დვინზე მიდგა, რომელიც სომხეთისა და ერაზის აზერბაიჯანის მამონდელ საზღვარზე იყო. ანისის მსგავსად, დვინიც დიდი სავაჭრო გზის პირას იდო და მდიდარ საკომერციო ცენტრად ითვლებოდა. გიორგი III-ს მეთაურობით 30 ათას საქართველოს მხედრობასა და დვინის მფლობელის ლაშქარს შორის 1162 წელს ივლისსა და აგვისტოს განმავლობაში წარმოებდა ომი. ბრძოლა ქალაქის წინ დაიწყო. საქართველოს ჯარმა გაიმარჯვა და მტერი ლტოლვილ-ჰყო. გაქცეულ მტერს კვალდაკვალ დადევნებულმა ქართველმა ჯარმა დვინის ქალაქის კარებამდე მიაღწია და, როდესაც დამარცხებული მტრის ჯარი ქალაქ დვინში შეიჭრა, მას თან კვალდაკვალ საქართველოს ჯარიც შეჰყვა და ქალაქი დვინი აიღო.

ქართველთაგან დვინის დაპყრობის საპასუხოდ ილდიგუზ ათაბაგმა და სულთან არსლანმა თავიანთი შეერთებული მრავალრიცხოვანი ლაშქრით 1163 წელს საქართველოს სახელმწიფო საზღვარი გადმოლახეს. გაგი აიღეს და მთელი სანახები ააოხრეს. გიორგი III-მ მამონდე ჯარის შეყრა დაიწყო, მაგრამ, სანამ ის ლაშქრითურთ იქამდის მიაღწევდა, შემოსული მტერი ნაძარცვითა და ტყვეებითურთ უკან გაეშურა. ქართველებს ეს შემოსევა უბრალო თარეში ეგონათ და მტერს აღარ დასდევნებინან, შესაძლებელია იმიტომაც, რომ შესაბრძოლველად საკმაოდ მომზადებული არ იყვნენ. მაგრამ არც ამის შემდგომ მოჰპყრობიან ამ საქმეს სათანადო სიფხიზლით. მტრის ერთმა მოკავშირეთაგანმა-კი, ხლათის სულტანმა, გიორგი III-ის შესაცდენად თავისი ელჩი აახლა, ვითომცდა მშვიდობიანობაზე მოსალაპარაკებლად, ნამდვილად-კი, როგორც შემდეგში გამოირკვა, ეს ელჩი საჯაშუშოდ ყოფილა წარმოვლენილი. მას საქართველოს ჯარის ბრძოლისათვის მზადყოფის გაგება და დაბნაყების ადგილის გამორკვევა ჰქონდა დავალებული.

როდესაც ელჩად მოვლენილმა ამ ჯაშუშმა ყველა საჭირო ცნობები შეაგროვა და დააწმუნდა, რომ გიორგი მეფე სრულებით უდარდელად იდგა სანადიროდ გამზადებული, წავიდა და თავის მბრძანებლებს მოახსენა. რაკი მაჰმადიან მახლობელ სამფლობელოების მესვეურნი დააწმუნდნენ, რომ გიორგი III-ს ჯარი შეყრილი არ ჰყავდა, მათ, მოლალატეებთან წინასწარი შეთანხმებით, ისე უეცრად მოახერხეს საქართველოში შემოჭრა, რომ სანადიროდ მდგომმა გიორგი III-მ და მისმა ამაღამ გასაწყრება და ტყვეობიდან თავის დაღწევა ძლიერ მოახერხეს.

ამ დროითგან მოყოლებული მაჰმადიან მმართველთა შეერთებული სამხედრო ძალა გამუდმებულ ბრძოლას აწარმოებდა ანისის უკან დასაბრუნებლად. ბოლოს, როდესაც ამ ბრძოლით ორივე მხარე საკმაოდ მოიღალა, ელდიგუზ ათაბაგი და გიორგი III-ის და, რუსუდანი, სულტანის

ცოლ-ყოფილი ქვრივი, მოწინააღმდეგეთა შორის შუამავლად გამოვი-
დნენ და 1165 წელს გიორგი III შეთანხმებაზე დაიყოლიეს: მან წინან-
დელი მაჰმადიანი მფლობელის შემკვიდრე, არსლანი, საქართველოს
ყმადნაფიცად შეიწყნარა და ანისი გადასცა. მაგრამ, როგორც მალე გა-
მოირკვა, გიორგი III-საგან გადადგმული ეს ნაბიჯი მხოლოდ მოზღვა-
ვებულ მტერთან ბრძოლისაგან მოქანცულ ქვეყნის დასასვენებლად გა-
მოყენებული დროებითი საშუალება იყო.

ანისის საკითხის მშვიდობიანი შეთანხმებით მოგვარებამ, დიდგვარიან
აზნაურ მხედართმთავრებს საშუალება მისცა, რომ გიორგი მეფისაგან
სხვა მიმართულებით სამხედრო მოქმედების წარმოება მოეთხოვათ. 1166
წელს მათ გიორგი მეფეს გამოუცხადეს, რომ ერთსადაიმავე დროს სხვა-
დასხვა მიმართულებით მას მეზობლებისათვის ომი გამოეცხადებინა. ამ
შემთხვევაში ისინი იმით ხელმძღვანელობდნენ, რომ უომრად დარჩენა
მათთვის ხელსაყრელი არ იყო: ძლევა მოსიღმა ბრძოლამ და ომიანობამ
ისინი ამ ხელობას მიაჩნია და ყოველი ასეთი ლაშქრობა ხელსაყრელ
საქმედ აქცია. გიორგი III-ს აფიქრებდა ის, რომ ამგვარი ომის წარ-
მოებისათვის ძალის დიდი დაძაბულობაც იყო საჭირო და შინაური წე-
სიერების თვალსაზრისითაც სახიფათო იყო. ამიტომ დასტურის მიცე-
მამდე მან ყველას ფიცი ჩამოართვა, რომ საქართველოში მშვიდობიანო-
ბა იქნებოდა დაცული. დაწყებულ ომში უმთავრესი ყურადღება მინც
აღმოსავლეთის საზღვარს ჰქონდა მიბყრობილი და მნიშვნელოვანი სამ-
ხედრო მოქმედება სწორედ რანში იყო. საქართველოს ჯარი ამ
ქვეყანაში შეიჭრა და განძამდის შიადწია.

ჩრდილოეთ კავკასიაში მყოფს მაჰმადიან მფლობელებს დარუბანდის
გზით იერიში მოჰქონდათ შირვანშაჰზე, რომელიც საქართველოს ყმად-
ნაფრცი იყო. შირვანშაჰად ამ დროს გიორგი III-ის დისწული აღსარ-
ოანი იყო, რომელსაც მანუჩაჰრ ახისტან (უდრის ქართულს აღსარ-
თანს) ბენ-კესრანი ეწოდებოდა სახელად. საქართველო ვალდებული იყო,
ვიტარცა შირვანის მფარველი, გაჭირვებაში მყოფი მისი ყმადნაფიცი
შირვანშაჰისათვის დახმარება გაეწია, და სწორედ ამით აიხსნება, რომ
გიორგი III-მ 1167 წ. თავის ჯარითურთ იქითკენ გაილაშქრა, ქალაქი
შაბურანი და დარუბანი აიღო და შირვანშაჰის სამფლობე-
ლო ჩრდილოეთის მტრის საშიშროებისაგან უზრუნველყო. დარუ-
ბანდი მან საქართველოს ყმადნაფიცს თავის დისწულს შირვანშაჰს გა-
დასცა.

როდესაც საქართველოს სახელმწიფოს აღმოსავლეთის საზღვარი ამ-
გვარად სრულებით უზრუნველყოფილი იყო და ამ დროითგან მოყოლე-
ბული საქართველოს ჯარის მიერ დაპყრობილი დარუბანდიც მისი ყმად-
ნაფიცი შირვანშაჰის ხელში იმყოფებოდა, ესეა უკვე გიორგი III-ს ანი-
სის ბედობლის საბოლოოდ გამოსწორებაც შეეძლო. იმ ნებითსა, თუ
უნებლიეთს დათმობას, რომელსაც შუამავალთა თხოვნით გიორგი III

უნდა დასთანხმებოდა, მან 1173 წელს ბოლო მოუღო. ანისში გალაშქრების შემდგომ, იქ მყოფი ამირა გიორგი III-მ საქართველოში წამოიყვანა და ოდინდელი სომხეთის სამეფოს დედაქალაქი, შემდეგში მაჰმადიან ამირას საჯდომად ქცეული ანისი, საქართველოს შემოუერთა.

ანისის უაღრესი სამხედრო მნიშვნელობის გამო, საქართველოს მთავრობის ამ ნაბიჯის შემდეგ, მაჰმადიანი მფლობელნიც საპასუხოდ დაირაზმნენ. მათ წინანდელი მდგომარეობის აღდგენა სწადდათ, მაგრამ მათი ყოველი ცდა ამო გამოდგა. ამგვარად სამხრეთით მდებარე უაღრესად მნიშვნელოვანი ეს ციხე-ქალაქი კვლავ საქართველოს სახელმწიფოს უცილობელ კუთვნილებად იქცა და, რასაკვირველია, ამერიტოვან ამ ციხე-ქალაქს ძლიერი სამხედრო მეციხოვნე ჯარი იცავდა.

მოსალოდნელი იყო, რომ ეხლა მაინც საქართველოში სრული სიწყნარე და მშვიდობიანობა უნდა დამყარებულიყო. ვარეშე მტერს ყოველ შემთხვევაში აღარ შეეძლო იმედი ჰქონოდა, რომ საქართველოს საზღვრის გადმოლახვა დაუსჯელად ჩაუვლიდა, მაგრამ 1177 წელს მოულოდნელად სამაგიეროდ შინაური ბრძოლა ატყდა და აჯანყება დაიწყო ისე უეტრად, რომ გიორგი III-ს ამის მსგავსი ამბის შესაძლებლობის ეჭვიც კი არ შეჰპარვია. ის მცირე ამაღლეთურთ თბილისის გარეთ ისვენებდა, სწორედ ამ დროს სომხეთში მყოფმა საქართველოს ჯარის ამირსპასალარმა იოანე ორბელიმ მოულოდნელად აჯანყება დაიწყო. მიზნად მას გიორგი მეფის დატყვევება და მის მაგიერ საქართველოს სამეფო ტახტზე გიორგი III-ის უფროსი ძმის დავითის ვაჟიშვილის, დემნა უფლისწულის, აყვანა ჰქონდა დასახული. დემნა იოანე ორბელის სიძე იყო.

იოანე ორბელს დიდგვარიან აზნაურ ხელისუფალთაგან ბევრნი მიემხრნენ, ისე რომ მებაზობეთ შეუგროვდათ 30.000 მებრძოლიც. ქართული სახელმწიფო სამართლის ძალით, იოანე ორბელს უფლება ჰქონდა, როგორც ამირსპასალარს, ჯარი შეეყარა და ამითვე უნდა აისხნებოდეს ის გარემოება, რომ გიორგი III იოანე ორბელის იღუმალ ზრახვას სრულებით ვერ მიუხვდა და ეჭვიც-კი არ შეჰპარვია, თუ სამხედრო ვარჯიშობის გარდა რისთვის უნდა ყოფილიყო ეს ჯარი შეყრილი.

გიორგი III განსაცდელში ჩაყარდებოდა, მას რომ ხასიათის სიმტკიცე არ გამოეჩინა: ის უმაღლეს თბილისში მივიდა და მონასპების უფროსი, ნაყენჩაყარი ყუბასარი დაიბარა თავისთან და სამხედრო ძალის მოკრებას შეუდგა. ამ გარემოებამ მებაზობეთა ბანაკში მყოფ დიდგვარიან აზნაურ ხელისუფალთაგან ბევრნი გამოაფხიზლა. პირველმა გამრეკელმა-თორელმა მიატოვა დემნა უფლისწული და იოანე ორბელი და მორჩილების მოსახსენებლად გიორგი მეფესთან გამოცხადდა. მას სხვებმაც მიჰბადეს, მათ შორის მხარგრძელებმაც. როდესაც იოანე ორბელმა და მებაზობეებმა დაინახეს, რომ გიორგი III ჯარს თავს უყრიდა, ლორის ციხეში შესვლა გადასწყვიტეს და იქ გამაგრება ამჯობინეს. ამავე დროს მეზობელ მაჰმადიანთა სამფლობელოებში მათ თა-

ვიანთი თანამოაზრე დიდგვარიანი აზნაურები გიორგი მეფის საწინააღმდეგოდ მამული ჯარის სათხოვნელად აფრინეს. მაგრამ საბედნიეროდ საქართველოს სამხედრო ძალის ყოფილი მთავარსარდალის იოანე ორბელისა და მის თანამოაზრე მეამბოხეთა ეს მოლაღატური მცდელობა ამაო გამოდგა.

გიორგი მეფეს უკვე საკმაო სამხედრო ძალა ჰქონდა მოკრებილი, რომ აჯანყებულთა წინააღმდეგ მოკლე ხანში აქტიური მოქმედება დაეწყო. ის ლორის ველს მიაღწა, შემდეგ ლორის ციხეც გარემოიკვა და აჯანყებულთა ზრახვების გასაქარწყლებლად ბრძოლა დაიწყო. საქმის ასეთი მიმდინარეობით აღშფოთებული მეამბოხეთა ბანაკი თანდათან ილეოდა. ბოლოს ასეთი მდგომარეობა დემნა უფლისწულმაც კი ველარ აიტანა. ციხითგან საბლით ჩამოეშვა და თავის ბიძას წარუდგა, პატიების მოთხოვნელი. შეჰდევ თვით ამ აჯანყების მომწყობი იოანე ორბელიც იძულებული იყო მეფეს დაჰმორჩილებოდა. ამგვარად, აჯანყება ჩაქრობილ იქმნა. გიორგი III-მ დამნაშავენი სასტიკად დაასჯევინა: საქართველოში მოქმედი მამინდელი სისხლის სამართლის ძალით, თითოეულს მათგანს დანაშაულისდა მიხედვით კანონით განკუთვნილი სასჯელი დაუნიშნეს და იოანე ორბელი და აჯანყების სხვა მეთაურნი სიკვდილით იქნენ დასჯილნი. დაისაჯა დემნა უფლისწულიც, რომელმაც კანონით განკუთვნილი სასჯელი ვერ აიტანა და გარდაიცვალა.

ამ აჯანყებამ გიორგი III დაარწმუნა, რომ დიდგვარიან აზნაურთა გულის მოგება ვერაფრით ვერ მოხერხდებოდა და მათს უჩრობასა და მოლაღატურს მეგვიდრეობას, ზოგად უკიდურეს ღონისძიებათა გარდა, ვერაფერი შეაჩერებდა. ამიტომ მან გადასწყვიტა, მარჯვე შემთხვევით ესარგებლა და შეთქმულებაში და აჯანყებაში გარეული ყველა დიდგვარიანი მოხელეები, რომელნიც-კი სასჯელს გადურჩნენ, თანამდებობითგან გადაეყენებინა, ხოლო, დასჯილთა და გადაყენებულ დიდგვარიან აზნაურთა მაგიერ, პირადი ღირსებით დაწინაურებული ხელისუფლები დაენიშნა. ასეც მოიქცა სწორედ და ამირსპასალარის იოანე ორბელის მაგივრად საქართველოს ჯარის მხედართმთავრად ნაყიფიყარი ყუბა-სარი დანიშნა, რომელმაც გიორგი III-ს იოანე ორბელის და დემნას აჯანყების დროს თავისი ერთგულებითა და სწრაფი მოქმედებით განსაკუთრებული სამსახური გაუწია. ამგვარადვე მან აზნაურთა ყმობიდან აღზევებული მისგანვე აღზრდილი აფრიდონიც დაწინაურა და მსახურთუხუცესის თანამდებობა მისცა. ჭიბერიც, რომელიც ამ აჯანყების დროს აგრეთვე მისი ერთგული აღმოჩნდა, ასევე დაწინაურებულ იქნა. გამრეკელი-თორელიც, რომელიც იოანე ორბელის ჯგუფითგან პირველი მიემხრო გიორგი მეფეს, ამგვარადვე მაღალი ხელისუფლების მინიჭებით დააჯილდოვა. ასევე და ამავე დროს ჩანა ყუთლუ-არსლიც დაწინაურებული.

ამრიგად, დემნა-იოანე ორბელის აჯანყების ჩაქრობის უმაღლესი გიორგი მესამემ სახელმწიფო აპარატის იმგვარივე რეფორმა განახორციელა, როგორც თავის დროზე დავით აღმაშენებელმა, რუს-ურბნისის 1103 წლის საეკლესიო კრების საშუალებით, ეკლესიაში მოახდინა. როგორც მაშინ ქართული ეკლესიის მღვდელმსახურთა დემოკრატიზაცია მოხდა, ისევე ესლაც საქართველოს დარბაზის კარსა მდგომ მოხელეთა დემოკრატიზაცია იქმნა განხორციელებული. პირად ღირსებას ამ შემთხვევაშიც წოდებრიობის წინაშე უპირატესობა მიანიჭა და ისეთი მაღალი თანამდებობის პირნი, როგორც საქართველოს სახელმწიფო სათავეში მდგომი ვახირთა საბჭოს წევრები და მათი თანამშემწენი იყვნენ, წინანდელი წესის მიხედვით დიდგვარიან აზნაურთა წრითვან-კი არ იქმნენ შერჩეულნი, და მათი შთამომავლობისა და წოდებრივი მიკუთვნილობის გამო-კი არ იყვნენ დანიშნულნი, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ პირადი ღირსებისა და სამსახურით მოპოებული უფლების წყალობით. ამას საქართველოს სახელმწიფო წესწყობილებისათვის ფრიად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

თავიანთი უპირატესობის დაკარგვას, დიდგვარიან აზნაურთა წოდების წარმომადგენლები, რასაკვირველია, ასე ადვილად ვერ შეურიგდებოდნენ: მომავალში, ადრე თუ გვიან, ბრძოლის ატეხა ამის გამო იყო მოსალოდნელი, მაგრამ ძლევამოსილი და გამარჯვებული გიორგი III საკმაოდ ღონივრად გრძნობდა მაშინ თავის თავს, რომ ასეთი წინააღმდეგობისა არ შეჰშინებოდა.

როდესაც აჯანყების ჩამქრობი მეფე საქართველოს დედაქალაქში დაბრუნდა, მოულოდნელად აქ მას საეკლესიო კრება დახვდა, რომლის დადგენილებაც ამ კრების მესვეურებმა წარუდგინეს. თუმცა საეკლესიო კრება მეფეს მტრებზე გამარჯვებას ულოცავდა, მაგრამ იმავე დროს თხოულობდა, რომ საეკლესიო ქონებაზე და მამულებზე დაწესებული სახელმწიფო გადასახადები მოსპობილი ყოფილიყო და ეკლესიის შეუვალობა მეფეს ისევე აღედგინა, როგორც წინათ იყო. მოლოცვასთან ერთად თანდართული მოთხოვნა გიორგისთვის, უეჭველია, არაფერს სასიამოვნოს არ წარმოადგენდა, რამდენადაც ეკლესიის ქონებაზე სახელმწიფო გადასახადების შემოღება სახელმწიფო საქიროებით იყო გამოწვეული, მაგრამ ასეთი განსაცდელისა და აჯანყების თავითვან აცილების შემდგომ, მას, რასაკვირველია, არ შეეძლო ამგვარი საკითხის გამო ეკლესიასთან უთანხმოება ჩამოეგდო და გიორგი III-ც დათანხმდა. ჩვენამდე მოღწეულს ამის მაუწყებელ სიგელში მას აღნიშნული აქვს, რომ ეკლესიაზე არსებული სახელმწიფო გადასახადი მას ვითომც თვითონაც უხდოდა მიესპო და ამიტომაც ეკლესიის შეუვალობა აღადგინა.

დემნა უფლისწულის სიკვდილის მერმე საქართველოში საბიჭო გვარის მამრობითი შთამომავალი აღარავინ დარჩა: გიორგი III-ს, ქალიშვილის თამარის მეტი, არავინ არ ჰყოლია. აჯანყებამ გიორგი მესამე და-

არწმუნა, რომ საქართველოს სახელმწიფოებრიობა შინაგანი უთანხმოებისა და ბრძოლისაგან უზრუნველყოფილი არ იქნებოდა, თუ რომ ტახტის მემკვიდრეობის საკითხი მისი სიცოცხლის დროშივე არ გადაწყდებოდა.

სამეფო ტახტზე საქართველოში ქალი არასდროს არ მჯდარა, მახლობელ აღმოსავლეთისათვისაც ასეთი მოვლენა უცნობი იყო, ამიტომ ამ საკითხის გადაწყვეტას დიდი სამზადისი სჭირდებოდა. 1178 წ., წინასწარ ნიადავის შემზადების შემდგომ, გიორგი III-მ სახელმწიფო დარბაზში მოიწვია და შეეკითხა, შესაძლებელი იყო, თუ არა, რომ თამარი მას თავის თანამოსაყდრედ დაესვა. გიორგი მეფეს თანამოსაყდრეობის წესი ამ შემთხვევაში სრულებით შეგნებულად ჰქონდა არჩეული: სანამ ის ცოცხალი იყო, მას ამ საკითხის გადაწყვეტაზე გავლენის მოხდენა შეეძლო, ხოლო ეს საკითხი რომ პირველად მხოლოდ მისი სიკვდილის შემდგომ გამხდარიყო გადასაწყვეტი, დიდგვარიან აზნაურებს შეეძლოთ სრულებით დამოუკიდებლად ემოქმედნათ.

ქალიშვილის თანამოსაყდრედ დასმაზე დაყოლიება გიორგი მესამისათვის და სახელმწიფო დარბაზისაგან დასტურის მიღება ადვილი საქმე არ იყო, რათგან ეს ერთი მხრით ქალისა და მამაკაცის თანასწორუფლებიანობის საკითხზე იყო დაკავშირებული, ხოლო მეორე მხრით იმავნადაც, თუ რამდენად შესაძლებელი იყო, რომ ყმაწვილ ქალს ისეთი დიდი სახელმწიფო ბედობალი ჩაჰბარებოდა ხელში, როგორც მაშინ საქართველო იყო.

ქალისა და მამაკაცის თანასწორობის საკითხი ქართული მწერლობისათვის მაშინაც მთლად უცნობი საკითხი არ იყო. ამაზე წინათაც არა ერთხელ ყოფილა მსჯელობა, თუმცა მართალია, უმთავრესად სარწმუნოებრივ საკითხთან დაკავშირებით, იმის გამო, რომ ქართველთა განმანათლებელი მამაკაცი-კი არა, არამედ ქალი იყო, მაგრამ მაინც ამ სარწმუნოებრივ საფარველს ქვეშ მამაკაცისა და ქალის თანასწორობის ზოგადი საკითხის ანარეკლი ჩანდა. ქართულ საეკლესიო-საისტორიო მწერლობაში ეს საკითხი, ქალის თანასწორობის პრობლემა, მოციქულთა-სწორობის თვალსაზრისით იყო განხილულ-გადაწყვეტილი. მაგრამ მაშინ ეს იმდენად პრაქტიკული საკითხი არ იყო, რამდენადაც თეორიული, აქ-კი იგი უკვე უაღრესად პასუხსაგებ სახელმწიფოებრივ ამოცანას წარმოადგენდა.

მეფედ კურთხევის საკითხი მაშინ ორი თვალსაზრისით წყდებოდა: ერთი სახელმწიფო თვალსაზრისი იყო, მეორე საეკლესიო-სარწმუნოებრივი. მეფის კურთხევის წესიც ორგვარი არსებობდა—სახელმწიფო-საეკლესიო და საეკლესიო. პირველისათვის დარბაზის დასტური იყო საჭირო, მეორეს, რასაკვირველია, ეკლესიის თანხმობა სჭირდებოდა. რამდენადაც მაშინდელი წესით მეფეს, სამოქალაქო კურთხევის გარდა, მეფედ ცხება და საეკლესიო კურთხევაც სჭირდებოდა, რომ კანონიერ მეფედ ყოფილიყო ცნობილი, იმდენად, ეკლესიის დასტურის გარეშე, ქალის თანამო-

საყდრედ დასმაც, რასაკვირველია, არ შეიძლებოდა. ამგვარად, გიორგიმ მესამეს უნდა უნებლიედ ეკლესიის მესვეურთათვის მიემართა და ცდილიყო, რომ უპირველესად მათგან მიეღო თანხმობა; რადგან ყველაზე მეტი წინააღმდეგობა სწორედ ამ საეკლესიო წრეებიდან იყო მოსალოდნელი.

ვიდრე ეს საკითხი საჯაროდ იქნებოდა გადატანილი, გიორგიმ მესამეს ის, რასაკვირველია, უნდა კერძო მოლაპარაკებისა და დათანხმების გზით მოეხეტრებინა. ამ დროს საქართველოს ეკლესიის საჭეთ-მპყრობელად ნიკოლოზ გულაბერისძე იყო, პროგრესული მიმართულების წარმომადგენელი, ცნობილი ქართველი მწერალი და ფილოსოფოსი, რომლის მომხრეობა ამ შემთხვევაში სრულებით უზრუნველყოფილი იქნებოდა. მაგრამ, რომელსაც ძალიან საეჭვო იყო ამ შემთხვევაში კონსერვატორთა წრეებში გავლენა ჰქონოდა. ამ წრეების მეთაური მიქელ მირიანისძე იყო და გიორგი III-ს, მისი გავლენიანობის გამო, სწორედ მასთან მოუხდა მოლაპარაკება. რა პირობები იყო შეთანხმებისათვის წარდგენილი არ ვიცით, მაგრამ 1178 წელს გიორგი III-მ თამარის თანამოსაყდრედ დასმისათვის ეკლესიისაგან დასტური მიიღო.

ამავე დროს საქართველოს ეკლესიაში ცვლილება მოხდა: ნიკოლოზ გულაბერისძე კათალიკოსობითგან გადადგა და მის მაგიერ კათალიკოსად მიქელ მირიანისძე იყო დასმული. საფიქრებელია, რომ ეს ჯილდო იმ მომხრეობისა და იმ ღვაწლისათვის უნდა ჰქონდეს მიღებული, რომელიც მას გიორგი მესამის წინაშე მიუძღოდა, საეკლესიო კონსერვატიულ წრეებში თამარის თანამოსაყდრეობის საკითხის უმტკივნეულოდ მოგვარებით. ამნაირად, თამარი თავისი მამის თანამოსაყდრედ იქცა და 1178 წლითგან მოყოლებული მას საშუალება ჰქონდა სახელმწიფო საქმეების მართვა-გამგეობის წესები შეეთვისებინა და ქვეყნის მესაჭირობის ხელოვნებაში გაწვრთნილიყო.

1184 წელს მარტში რომ გიორგი III გარდაიცვალა, თავის ნორჩ ქალიშვილს მან დიდი მრავალრიცხოვანი მოსახლეობისა და სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენელთა შემცველი სამეფო დაუტოვა. მას საქართველოს ისტორიამაც დიდი და უაღრესი პასუხსაგები ამოცანები და მოვალეობაც დააკისრა.

თამარ მეფე (1184 — 1213)

ამ ხანის პოლიტიკური და სოციალური მოძრაობანი. საქართველოს სახელმწიფო წესწყობილების შეცვლა. შინაური და საგარეო პოლიტიკა და საქართველოს მახლობელი აღმოსავლეთის მოწინავე სახელმწიფოდ ქცევა

დავით აღმაშენებლის მეფობითგან მოყოლებული საქართველო ისეთი სისწრაფით გაიზარდა და იმდენად დიდ სახელმწიფოდ იქცა, რომ მისი მესაჭეობა კარგად გამოცდილისა და გამობრძმედილი სახელმწიფო მოღვაწისათვისაც-კი ძნელი განსაგებელი უნდა ყოფილიყო, მით უმეტეს. ძნელი იქნებოდა ნორჩი ქალისათვის, რომელსაც მხოლოდ ექვსი წლის გამოცდილება ჰქონდა. უეჭველია, საქართველოს მმართველთა წრის არა ერთს წარმომადგენელთაგანს შესაძლებელი იყო გულწრფელად შეჰპარვოდა ეჭვი, თუ რამდენად მოახერხებდა თამარი თავის მოვალეობის პირნათლად ასრულებას. საყურადღებოა, რომ, მამის სიკვდილის შემდეგ, თამარი სახელმწიფო საქმეების მართვა-გამეგობას არ შესდგომია, თითქოს ის ამისათვის საქართველოს სახელმწიფო დარბაზის სათანადო დასტურს უცდიდა.

ამ დროს ქვეყნის მესაჭეობა თამარის მამილის, რუსუდანიის, ხელში იყო. ეტყობა თვით დარბაზის წევრთა შორისაც-კი საცილობლად იყო ქცეული თამარის საქართველოს ერთადერთ მეფედ დასმის მიზანშეწონილობა. ამიტომ ისევე იმავე საკითხის გარჩევას შეუდგნენ, რომელზედაც ჯერ კიდევ მისი მამის გიორგის სიცოცხლის დროს ჰქონდათ მსჯელობა.

უეჭველია, ამ შემთხვევაშიც უნდა გადაეწყვიტათ, ჰქონდა, თუ არა, ქალს უფლება, რომ სახელმწიფოს მესაჭედ გამხდარიყო და მიზანშეწონილი იყო, თუ არა, რომ ასეთი პასუხსაგები მოვალეობა მას ჩაჰპარებოდა. ცხადია, რომ მოწინააღმდეგე ჯგუფი ამ შემთხვევაში გაცილებით უფრო ძლიერი იქნებოდა, ვიდრე თამარის მამის სიცოცხლის დროს. ამიტომ თამარისათვის სამეფო ტახტზე ასვლისა და გამეფებისათვის დასტურის მისაღებადაც წინანდელზე გაცილებით მეტად სჭირდებოდა

ნიადაგის მოსამზადებლად მუშაობა. ამ შემთხვევაშიც, რასაკვირველია, გადამწყვეტი მნიშვნელობა წინასწარს საიდუმლო მოლაპარაკებას უნდა ჰქონოდა და მისთვის ხომ გავლენიანი შუამავლები იყვნენ საჭირო. ასეთ შუამავლად ამ შემთხვევაშიც, როგორც ირკვევა, იგივე, გიორგი მესამის მეფობის უკანასკნელ წლებში კათალიკოსად ქვეული მიქელ მირიანისძე გამოსულა.

ღარბაზმა მსჯელობის შემდეგ თამარს დასტური მისცა.

ისევე როგორც თანამოსაყდრედ დასმისათვის დასტურის მისაღებად ამ საქმის მომგვარებლის დაჯილდოება გახდა აუცილებელი, ამ შემთხვევაშიც იმავე პირს თავისთვის გარკვეული პირობის წამოყენება არ დაჰვიწყებია და ქართული ეკლესიის საჭეთმპყრობელი მიქელ მირიანისძე სწორედ ამ ხანში საქართველოს სახელმწიფოს ვაზირთა საბჭოს თავმჯდომარედ ხდება, მწიგნობართ-უხუცესად და ვაზირთა ყოველთა უპირველესადაც იქცა და სწორედ ეს იყო ნაკისრი საქმის მოგვარებისათვის მიღებული ჯილდო, რომელიც თამარის მამიდას, რუსუდანს, მიქელმა დასტყუა.

ამრიგად, მიქელი ერთსა და იმავე დროს ქართული ეკლესიის მესაქვე იყო და ვაზირთა ყოველთა უპირველესად და მწიგნობართუხუცესადაც იქცა. ეს საქართველოს ისტორიაში არამცთუ არაჩვეულებრივი, არამედ სრულებით გაუგონარი ამბავი იყო. ამასთანავე იმით დავით აღმაშენებლის მიერ განხორციელებული რეფორმა, რომლითაც მან ქართული ეკლესიის სახელმწიფო ხელისუფლებისათვის დამორჩილება მოახერხა, სრულებით გაბათილებულ იქმნა. მიქელ კათალიკოსმა ამაზე მეტიც მოახერხა: მან ამ საქმის სრული მოტრიალება-კი შესძლო, რაკი ამიერთგან ქართული ეკლესიის საჭეთმპყრობელს საშუალება მიეცა ერთსა და იმავე დროს საქართველოს მეფის თანამემწე და მოადგილედ ყოფილიყო, ე. ი. უზენაესი საეკლესიო ხელისუფლების მქონე-ბელს სახელმწიფოს მართვა-გამგეობის შესაჭვობაც ჩაუვარდა ხელში.

საეკლესიო წრებთან ამ საკითხის მოგვარების შემდგომ და სახელმწიფო ღარბაზის დასტურის მიღების უმალ, თამარი საქართველოს მეფეთ-მეფედ იქნა კურთხეული და როგორც დამოუკიდებელი ქვეყნის მესაჭე სამეფო ტახტზე ავიდა. ის ცვლილება, რომელიც სახელმწიფოს მართვა-გამგეობლაში მწიგნობართ-უხუცესის ხელისუფლების კათალიკოსისგან მიტაცების წყალობით მოხდა, ვერაფრად ესაიშვნა. ამიტომაც თამარი პირველად სწორედ ამ მარცხის გამოსწორებისთვის ზრუნვას შეუდგა. ამ შემთხვევაში მას თავისუფლად მოქმედება არ შეეძლო, რადგან მიქელ კათალიკოსს მწიგნობართუხუცესობა და ვაზირთა უპირველესობა მისივე მამიდისაგან ჰქონდა მიღებული. რაკი თამარს არ შეეძლო პირდაპირ ემოქმედა და მწიგნობართ-უხუცესის თანამდებობა წაერთმია, პატივმოყვარე მიქელ კათალიკოსის წინააღმდეგ წამოყენებულ იქმნა მხოლოდ საეკლესიო ბრალდება, რომელიც,

უკეთუ დამტყიდებოდა, მას საქართველოს ეკლესიის საჭეთმპყრობელობას დააკრვეინებდა და ამის შემდგომ, რასაკვირველია, ის ველარც მწიგნობართუხუცესისა და ვაზირთა ყვეელთა უპირველესის ხელისუფლებას შეინარჩუნებდა.

ასე მოფიქრებული გეგმის განსახორციელებლად საეკლესიო კრების მოწვევა იყო საჭირო, რათგან ეკლესიის საჭეთმპყრობელის გადაყენება მხოლოდ საეკლესიო კრებას შეეძლო.

კათალიკოსის გადასაყენებლად საეკლესიო კრებისაგან დასტურის მიღება ადვილი არ იყო, რამდენადაც მიქელ კათალიკოსს მრავალრიცხოვანი მომხრენი ჰყავდნენ, რომელნიც საეკლესიო ხელისუფლების საერო ხელისუფლებასზე გაბატონების მის წადილსა და პოლიტიკას ცხადად. თუ იღუმალად თანაუგრძნობდნენ.

ცხადია, რომ თამარ მეფესაც უნდა თავისი სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის მომხრენი დაერაზმა. ამიტომაც მან უცხოეთიდან ყველა გამოჩენილი საეკლესიო-სამონასტრო მოღვაწენი დაიბარა, მათ შორის პალესტინიდან მიქელ კათალიკოსის უწინარეს ქართული ეკლესიის მესაქედ ნამყოფი ნიკოლოზ გულაბერისძეც. ლიხთიმერეთითგან აშვე მიზნით გადმოიყვანა ანტონ საღირისძე. როცა პროგრესულად განწყობილი და მოაზროვნე ყველა მოღვაწენი ჩამოვიდნენ, თამარ მეფემ საეკლესიო კრება მოიწვია, რომელიც თვითონვე გახსნა და რომელსაც

თამარ მეფე (ბეთანიის ფრესკა).

სთხოვა მიქელ კათალიკოსის საეკლესიო მოღვაწეობის კანონიერება გაერჩია: საეკლესიო კრებას ბრალდების საფუძვლიანობა და დანაშაულებების სიმძიმე უნდა გადაეწყვიტა, ხოლო შემდეგ შესაფერისი განაჩენიც დაედო.

საეკლესიო კრების თავმჯდომარედ თამარმა ნიკოლოზ გულაბერისძე დანიშნა. კრების მდივნობა-კი ანტონ საღირისძეს დაევალა. უკვე ეს გარემოებაც იმ იდუმალ ზრახვას ამყლავნებდა, რომელიც თამარის მეთაურობით საქართველოს მმართველ წრეებს ჰქონდათ. ამას კრების თავმჯდომარისა და მდივნის საქართველოს ეკლესიის კათალიკოსის მიქელისადმი წარგზავნილი მიმართვაც დაერთო ზედ, რომ მათ საეკლესიო კრებაზე მისი დასწრება სასურველად არ მიიჩნდათ, თუმცა ის ამ საეკლესიო კრებას, რომელიც მის მოქმედებას არჩევდა, უნდა როგორც ბრალდებული მაინც დასწრებოდა.

ყოველგვარი ცდისა და ხანგრძლივი გამოძიების მიუხედავად, საეკლესიო კრების მონაწილეთ კათალიკოსის მოქმედებაში ვერაფერი ისეთი საეკლესიო ხასიათის დანაშაულება ვერ აღმოაჩინეს, რომ მისი გადაყენებისათვის კანონიერი საფუძველი ყოფილიყო. ამიტომ საეკლესიო კრებამ მიქელის გადაყენების დასტური თამარსა და მთავრობას არ მისცა. ახალგაზრდა მეფისათვის, რომლის პირველივე ნაბიჯი ასეთი მარცხით დამთავრდა, ეს მეტად უსიამოვნო გარემოება იყო.

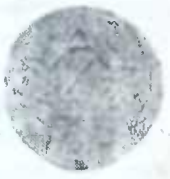
რაკი მიქელ კათალიკოსის წინააღმდეგ საეკლესიო ხასიათის ბრალდება ვერ დადასტურდა და მისი ამ გზითა და ამ საშუალებით გადაყენება ვერ მოხერხდა, თავისთავად უკვე უხერხული იყო, რომ თამარს მისთვის მწიგნობართუხუცესობა წაერთმია, რადგან ეს თანამდებობა მას მისივე შამისაგან სწორედ სამეფო ტახტზე მის ასაყვანად ზღლის შეწყობისათვის ჰქონდა ჯილდოდ მიღებული. ამრიგად, საქმე ისე დატრიალდა, რომ მეფისა და კათალიკოს-პატრიარქ მწიგნობართუხუცესს შორის სრული უსიამოვნება უნდა დამყარებულყო და მისი გადაყენება-კი შეუძლებელი შეიქმნა.

ამ მარცხმა, რომელიც იმავე დროს ეკლესიის კონსერვატიული წრეების გამარჯვებას წარმოადგენდა, აგრეთვე დიდგვარიანი აზნაური მოხელეებიც გაათამამა, რომელთაც თავიანთი თანამდებობა დარბაზის კარსა მყოფ და უმაღლეს სხვა დაწესებულებებში ჯერ კიდევ შენარჩუნებული ჰქონდათ. ის ცვლილება, რომელიც გიორგი III-მ იოანე ორბელ-ღემნას აჯანყების ჩაქრობის შემდგომ სახელმწიფო მართვა-გამგეობის სფეროში მოახდინა, როდესაც მან დიდგვარიან აზნაურ მოხელეებს ვაზრობა და მათი თანამემწეობა წაართვა და მათ მაგიერ პირადი ღირსებითა და სამსახურით დაწინაურებულ-აღზევებული უკვარონი დანიშნა, მაშინაც, რასაკვირველია, ამ დიდგვარიან აზნაურთა წრეში აღშფოთებას გამოიწვევდა, მაგრამ დამარცხებულთ თავიანთი ზრახვა და ბოღმა უნდა უჩებლიეთ გულში ჩაეკლათ, ეხლა-კი, როდესაც სამე-

ფო ტახტზე მამაკაცის მაგიერ უკვე ნორჩი ქალიშვილი იჯდა, როცა იმავე დროს კათალიკოს-პატრიარქთან შებრძოლების დროს მას მარცხი მოუვიდა, დიდგვარიან აზნაურ ხელისუფლებმა გადასწყვიტეს, რომ მათ უკვე დრო დაუდგათ და წინანდელი უპირატესობის დასაბრუნებლად სრული საშუალება მიეცათ. ეს მოხელეები გაიფიცნენ და თამარ მეფეს კოლექტიური განცხადება წარუდგინეს, რომელშიც აღნიშნული ჰქონდათ, რომ ამიერიდან ისინი უგვარო და უხამსი ხელისუფლების ბრძანებასა და განკარგულებას, რომელთა ხელქვეშეთაც ეს მსახურეული და ძველი საგვარეულოების წარმომადგენლების შვილები იმყოფებიან, აღარ დაემორჩილებოდნენ. ამასთანავე მათ გარკვეული პირობები დაასახელეს, რომელთა დაუყოვნებლივ გადაყენებასაც გადაჭრით მოითხოვდნენ.

გადასაყენებლად დასახლებულთა შორის პირველი ამირსპასალარი ყუბასარი აღმოჩნდა, შემდეგ მსახურთუხუცესი აფრიდონი და სხვები, რომელთა სახელებიც საისტორიო წყაროში აღნიშნული არ არის.

თავიანთი მოქმედებისა და მოთხოვნილებისათვის გარეგნული კანონიერების მისანიჭებლად, ყუბასარის წინააღმდეგ მოსაზრება იყო წამოყენებული, რომ მას ფილენჯად წოდებული სნეულებისაგან დრო-გამომწეებით მოძრავობისა და მეტყველების უნარი ეკარგებოდა ხოლმე, მაგრამ აფრიდონის წინააღმდეგ მათ ასეთი ბრალდება ვერ მოსძებნეს და მის შესახებ მხოლოდ იმას თქმა შეეძლოთ, რომ ის აზნაურის ყმობისაგან მეფის წყალობით მსახურთუხუცესობამდე იყო აღზევებული. სწორედ აქ გამომჟღავნდა მათი ნამდვილი გულისტკივილი.

თამარისა და დავითის ფული, 1200 წლისა.

თამარს რომ გაფიცვილ გაძლიერებული ეს პოლიტიკური მოთხოვნა წარუდგინეს, რასაკვირველია, მას ადვილად შეეძლო მიმხვდარიყო, თუ რით იყო დიდგვარიან აზნაურ მოხელეთა ეს უღვთიანობა გამოწვეული: ყუბასარს ისინი იმიტომ-კი არ ებრძოდნენ და მისი თავითგან მოშორება იმიტომ-კი არ ჰსურდათ, რომ მას სნეულებისაგან მოქმედების უნარი ეკარგებოდა ხოლმე, არამედ მხოლოდ იმიტომ. რომ მათთვის ყუბასარი როგორც იოანე ორბელ-დემნას აჯანყების ჩაქრობის პირველი მეთაური ყველაზე საძულველი პიროვნება იყო. აფრიდონიც ნიშანში ამოსაღებ მოხელედ იმიტომ იქცა, რომ ის დაბალი წოდებითგან, აზნაურთა ყმობითგან, გამოსული და აღზევებული იყო, პიროვნება, რომელიც მათ, როგორც დიდგვარიან აზნაურებს, დამორჩილებული უნდა ჰყოლოდათ; ეს ადამიანი-კი მათ ეხლა ბატონად ჰყავდათ დასამული.

საქართველოს ჯერედ გამოუბრძმედელ ქალიშვილს მმართველზე ამ გაუგონარმა ამბავმა თავზარდამცემი შთაბეჭდილება მოახდინა. უმ-

წვდომარეობაში ჩავარდნილმა თამარმა გადასწყვიტა, რომ დათმობის გარდა, სხვა არავითარი საშუალება უკვე აღარ არსებობდა; მაგრამ იმავე დროს მას არ ჰსურდა, რომ მისი მამისა და სახელმწიფოს ისეთი ერთგული მოხელე: როგორც ყუბასარი იყო, გაეწირა: მისი ღვაწლის დაფიქვბა მას არას გზით არ შეეძლო. მაგრამ, რადგან ყუბასარი ამ დროს მართლაც ავადმყოფობდა, მან გადასწყვიტა ეს მონათხოვნი დაეკმაყოფილებინა და ამირსპასალარის თანამდებობითგან განეთავისუფლებინა. გაფიცული დიდგვარიანი აზნაურების მოთხოვნის მეორე ნაწილზე-კი, სახელდობრ, რომ ყუბასარს, მთელი ქონებაც ჩამორთმეოდა, უარი განუცხადა და არ შეასრულა: ამირსპასალარობასთან დაკავშირებულს სამოხელეო სამფლობელოს გარდა, მთელი დანარჩენი ქონება შეუნარჩუნა და, როგორც ისტორიკოსი მოგვითხრობს, ამ დამსახურებულ სახელმწიფო მოღვაწეს სიკვდილამდე დიდი პატივისცემითა და მზრუნველობით ეპყრობოდა. აფრიდონიც ამგვარადვე დაემხო და თანამდებობაც დაკარგა. ამრიგად, ორი ისეთი მნიშვნელოვანი ხელისუფლება როგორც სრულიად საქართველოს მთელი ჯარის მეთაურობა, ამირსპასალარობა, და მსახურთუხუცესის თანამდებობა იყო, უგვაროთა ხელითგან იყო გამოგლეჯილი და განთავისუფლებული.

თამარის უნებურად მომხდარი ეს ცვლილება საქართველოს ახალგაზრდა მეფის მეორე დიდი მარცხი იყო. მეტის თქმაც შეიძლება: ის მართო თამარის მარცხს-კი არ წარმოადგენდა, არამედ დავით აღმაშენებელისაგან, მეტადრე-კი მისი მამის გიორგის დროს მოპოვებული გამარჯვების მთელი შედეგის გაქარწყლებასაც უდრიდა.

რამდენადაც ბრძოლის მოსაგებად წარმოებული იერიში თანხმობრივ იყო მოწყობილი, იმდენად გამარჯვებით მოპოვებული დავლის განაწილებისას ატყდა გაფიცულ დიდგვარიან აზნაურთა შორის გამწვავებული ბრძოლა. თითოეულს მათგანს უნდოდა, რომ ამირსპასალარობა, ანდა მსახურთუხუცესობა სწორედ თვითონ მიეღო და სხვას არ ჰრგებოდა.

გაფიცულ დიდგვარიან აზნაურთა შორის ატეხილი ამ ბრძოლით მეჭურჭლეთ-უხუცესმა ყუბასარს-მამა ისარგებლა, რომელსაც პოლიტიკური გეგმის თანამგარძნობთა საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ჯგუფი აღმოაჩნდა. ისინი ერთად შეიყარნენ და ფიცის წიგნი დასდეს, რომ თამარ მეფეს მონათხოვნი წარუდგინონ და მისი ასრულებისათვის ერთსულოვნად იბრძოლონ. პირველი შემთხვევა გვაქვს აქ, როდესაც პოლიტიკური საკითხის განსახორციელებლად ძველს საქართველოში ფიცზე დამყარებული შეთანხმებული პოლიტიკური დასი გვევლინება.

თამარისათვის წარმოდგენილი მონათხოვნი შემდეგს პოლიტიკურ დებულებას შეადგენდა: ისანში, სამეფო სასახლის მახლობლად უნდა დადგული ყოფილიყო „კარავი“, რომელშიც თავისუფლად მსხდომარენი მოსხენებას მიიღებდნენ და ბრძანებას გასცემდნენ, წყალობის ღირსთ წყალობას მიჰყენდნენ, დასასჯელს რისხვას მიაგებდნენ: ეს ჩვენი დად-

გენილება მეფეთ-მეფესა და დედოფალს თამარს მოხსენდეს ხოლმე და სრულ იქმნეს ხოლმე განგებული ჩვენით.

ისანში იყო მოთავსებული საქართველოს მეფეთ-მეფის სასახლე და საქართველოს უმაღლესი დაწესებულება — სახელმწიფო დარბაზი. დარბაზი თვით მეფის სასახლეში იყო. დარბაზის წევრთ მეფე იწვევდა ხოლმე და სახელმწიფოს სხვადასხვა მნიშვნელოვანი საქმეების შესახებ ეკითხებოდა რჩევას. მაგრამ დარბაზის მოწვევა მხოლოდ და მხოლოდ მეფის ნებაყოფლობასა და სურვილზე იყო დამოკიდებული, ეხლა-კი ყუთლუ-არსლანის დასი თხოულობდა, რომ სასახლის გვერდით კარავი ყოფილიყო დადგმული იმ მიზნით, რომ იქ შეფისაგან დამოუკიდებლივ და მეფის დაუსწრებლივ სახელმწიფოს მართვა-გამგეობასა და უზენაეს მართლმსაჯულებასთან დაკავშირებული საქმეები განეხილათ. ამ დაწესებულების გადაწყვეტილება უნდა მეფისთვის ეცნობებინათ, რომელსაც ამ გადაწყვეტილების მხოლოდ ასრულების უფლება ჰქონდა დატოვებული. ცხადია, რომ აქ „კარავი“ ჩვეულებრივი მნიშვნელობით კი არ არის ნახმარი, არამედ დარბაზის მსგავს დაწესებულებად.

ამგვარად, ყუთლუ-არსლანის პოლიტიკური დასის მონათხოვნი, მოკლედ რომ გამოისახოს, იმაში მდგომარეობდა, რომ მეფეს კანონმდებლობითი ხელისუფლება უნდა ჩამორთმეოდა და მთლიანად ამ ახალ დაწესებულებას უნდა გადასცემოდა. მეფეს ისინი მხოლოდ აღმასრულებელ ხელისუფლებას უტოვებდნენ.

ცხადია, თუ რა დიდი განსხვავებაა ამ მონათხოვნსა და იმ მონათხოვნს შორის, რომელიც თამარ მეფეს გაფიცულმა დიდგვარიანმა ახნაურ-მოხელებმა წარუდგინეს. ამ უკანასკნელთა წადილი იყო მხოლოდ თავიანთი წინანდელი წოდებრივი უპირატესობა დაებრუნებინათ. ყუთლუ-არსლანის დასს-კი რაიმე წოდებრივი უპირატესობის მოპოვება მიზნად დასახული არ ჰქონია, არამედ უნდოდა, რომ სახელმწიფო წესწყობილება ისე შეცვლილიყო, რომ ქვეყნის მართვა-გამგეობა და მართლმსაჯულება მარტო მეფის სურვილზე არ ყოფილიყო დამოკიდებული.

ყუთლუ-არსლანის დასის მონათხოვნი, რა თქმა უნდა, დიდგვარიან ახნაურ მოხელეთა მონათხოვნზე ბევრად უფრო მოულოდნელი იყო. მეფეცა და მისი მრჩევლები განცვიფრდნენ, როდესაც გაიგეს, რასაც ეს დასი თხოულობდა. თამარი უმალ მიხვდა, რომ მისი ასრულება მეფის ხელისუფლების თითქმის მოსპობას უდრიდა. სახელმწიფოს იმდროინდელ მესვეურთა რჩევით, თამარმა განკარგულება ვასცა, რომ ამ პოლიტიკური დასის მეთაური დაეჭირათ. თამარის მრჩეველთ ეგონათ, რომ მეთაურის დაჭერა ამ მოძრაობას ჩააქრობდა და დასიც თავისთავად დაიშლებოდა. მაგრამ ეს მოლოდინი სრულებით არ გამართლდა.

ყუთლუ-არსლანის დაჭერის უმალ, მისი თანამოაზრენი კვლავ შეიკრიბნენ და ხელმეორედ ფიცის წიგნი დასდეს, რომ მათ მეფეს გადაჭრით თავიანთი მეთაურის, ყუთლუ-არსლანის, უენებლობა და განთავსუფ-

ღლებაც მოსთხოვონ და იმ პოლიტიკური მონათხოვნის ასრულებაც, რომელიც წინათ ჰქონდათ წარდგენილი. ხოლო, თუ ყველა მათი მონათხოვნის შეწყნარებული არ იქნებოდა, გადასწყვეტეს, სასახლის წინააღმდეგ გალაშქრების წინაშეც არ შეჩერებულიყვნენ. ამ გეგმის და გადაწყვეტილების განხორციელებისათვის მზადებასაც-კი შეუდგნენ.

ამგვარად, ურთიერთობა იბღენად გამწვავდა, რომ საქმე სამხედრო ძალას უნდა გადაეწყვიტა. ესოდენ პასუხსაგებ დროს თამარმა ბრძნული წინადაცულობა გამოიჩინა და თავის ჩვეულებრივ მრჩევლებს ორი გამოიჩინილი ქართველი მანდილოსანი ამჯობინა, რომელნიც სიბრძნითა და გავლენიანობით იყვნენ ცნობილნი მაშინდელ საქართველოში: ამ უთანხმოებისა და განსეთქილების მშვიდობიანად მოგვარება მათ დაავალა. ყუთლუ-არსლანის აჯანყებულ პოლიტიკურ დასს მოსალაპარაკებლად თამარმა კ რ ა ვ ა ი ჯ ა ყ ე ლ ი, დედა სამძივართა, და ხ ვ ა შ ა ქ ც ო ქ ა ლ ი, დედა ქართლის ერისთავთ-ერისთავის რატიისა, მიუგზავნა. ამ ორმა მანდილოსანმა უაღრესად პასუხსაგები პოლიტიკური დავალებისა და კონფლიქტის მოგვარება მოახერხეს. შეთანხმება ურთიერთ დათმობით გახდა შესაძლებელი. თამარმა შეუთვალა, რომ, ყუთლუ-არსლანს გარდა, დატრიალებული ამბის პასუხს ის არავის მოსთხოვდა. ამასთანავე თამარი დათანხმდა, რომ ამიერითგან მას საქართველოს დიდებულთა თანადგომითა და ერთნებობით გადანაწყვეტი წარსდგენოდა ხოლმე დასამტკიცებლად. დასის წარმომადგენლებმა თავიანთ მხრივ აღიარეს, რომ ისინი ერთგულებას განუტეხადებენ თამარ მეფეს, დაემორჩილებიან და მის ხელისუფლებას სცნობენ.

ამგვარად, თამარ მეფემ დარბაზის თანადგომის, ე. ი. სახელმწიფოს საქმეების განხილვა-გადაწყვეტის მონაწილეობის უფლება აღიარა, მაგრამ სამაგიეროდ უარყო, რომ მეფეს ამ დადგენილების ასრულების გარდა სხვა აღარავითარი ხელისუფლება არ ჰქონოდა: თავისთვის მან დამტკიცების უფლება შეინარჩუნა. მართლაც, ამ დროითგან მოყოლებული, ქართულ საისტორიო წყაროებში ყოველ ცნობას დიდი თანამდებობის პირთა დანიშვნის შესახებ ისეთი გამოწვევები ახლავს, რომელთა კვალი წინანდელ საისტორიო ძეგლებში არსად ჩანს: ასეთ შემთხვევაში უკვე ნათქვამია ხოლმე „თანადგომითა და ერთნებობითა დიდებულთა შვილთავე სამეფოთა“ თამარმა დაამტკიცაო ესა და ეს პირიო.

საკმარისია XI საუკ. დამდეგს ქართულს სამონასტრო წესწყობილებაში მომხდარი ცვლილება გავიხსენოთ, როდესაც წინანდელი მამასახლისისაგან თანამდებობის პირთა დანიშვნის მონარქიული წესი რესპუბლიკურ წესად შეიცვალა და მონასტრებში ძმობის ყველა წევრთა „თანადგომითა და ერთნებობით“ მოწყობილი არჩევნები იქმნა შემოღებული, რომ თამარის დროს ყუთლუ-არსლანის დასის პოლიტიკური მოძრაობის შედეგად საქართველოს სახელმწიფო წესწყობილებაში მომხდარი ცვლილების იდეური სათავეის სადაურობა ცხადი შეიქმნეს. უეჭველია, იქ იმა-

ვე მოძღვრებისა და იმავე პროგრამის ანარეკლი გვაქვს, რომელთაც XI საუკუნეში ქართული მონასტრების მონარქიული წესწყობილება რესპუბლიკურ წესწყობილებად შესცვალეს.

ამგვარად, ამიერიდან საქართველოს მეფეთ-მეფის ხელისუფლება სახელმწიფო დარბაზის თანადგომითა და ერთნებობით იყო შეზღუდული. საქართველოს სახელმწიფო წესწყობილებაში მომხდარი ეს ფრიად მნიშვნელოვანი ცვლილება იმ ცვლილების საგულისხმო და წინამორბედ ანალოგიურ მოვლენას წარმოადგენს, რომელიც XIII საუკ. დამდეგს ინგლისში, როგორც ცნობილია, მოხდა, და „მაგნა ხარტა ლიბერტატუმ“-ის შექმნითა და ინგლისის მეფის ხელისუფლების შეზღუდვით დამთავრდა.

ამ შეთანხმებამ საქართველოს ხანგრძლივი პოლიტიკური მყუდროება მინიჭა. მართალია, დიდგვარიანი აზნაურები შემდეგშიც რამდენჯერმე შეეცადნენ მდგომარეობა თავიანთ სასარგებლოდ გამოეწორობინათ, მაგრამ მათი ყოველი ასეთი მცდელობა ამაო გამოდგა და პოლიტიკური მყუდროება საგრძნობლად აღარ შერყეულა.

შეთანხმების შემდეგ ახლად შემოღებული წესის თანახმად, თამარ მეფემ ისეთი პირები დაამტკიცა ვაჭირებად და მათ თანაშემწეებად, რომელნიც თამარის მამის, გიორგი III-ის, გაზრდილნი, ანდა შეზრდილნი იყვნენ, და რომელთა ერთგულებაც იოანე ორბელ-დემნას აჯანყების დროს გამოემყდევინა.

ხემალინშულ მნიშვნელოვან სახელმწიფო პრობლემის მოგვარების შემდგომ, საქართველოს სახელმწიფოს მესვეურთა საზრუნავს თამარისათვის ქმრის მოძებნა წარმოადგენდა, რადგანაც მას, როგორც ქალს, არ შეეძლო საქართველოს ჯარის მთავარსარდლობა ეკისრა, როგორც ამას ჩვეულებრივ მეფეები ასრულებდნენ.

იმ დროს მეფის პირად მონაწილეობას ომში ფრიად დიდი გამამხნევებელი მნიშვნელობა ჰქონდა. 1185—86 წ., სახელმწიფო დარბაზის წევრთა გადაწყვეტილებით, რუსეთიდან ჩამოყვანილი იყო უფლისწული გიორგი რუსი, რომელთანაც ქორწინება მოხდა, მაგრამ ცოტახნის შემდეგ, როდესაც უარყოფითი მხარეები გამოემყდავნა, ის საქართველოთგან გააძევეს. მას ნება დართეს კონსტანტინოპოლში გამგზავრებულიყო.

1189 წელს თამარისათვის საქმროდ ოსთა მეფის შთამომავალი, დედით ქართველ მეფეთა ბაგრატიონთა ასულის შვილი დავით უფლისწული იყო დასახელებული. ის თამარის მამიდასთან, რუსუდანთან იზრდებოდა და მისი ხასიათის თვისებებიც, სიმამაცე და განსწავლულობაც, ყველასათვის კარგად იყო ცნობილი. ამიტომაც ეს არჩევანი დარბაზის ერმაც და თვით თამარმაც მორწონეს.

1190—91 წ. გიორგი რუსმა, უეჭველია, დიდგვარიან აზნაურებთან წინასწარ შეთანხმებით, დაკარგული ხელისუფლებისა და საქართველოს მეფეთ-მეფის ქმრობის კვლავ დაბრუნება სცადა. სახელმწიფოს დავალო-

ბით ბინანტიაში წარგზავნილი მეჭურჭლეთ-უხუცესის ნაცვალ ადმოჩნდა სწორედ იმ შუამავლად, რომელიც დიდგვარიან აზნაურთა წრის დავალებით გაძევებული გიორგი რუსთან აწარმოებდა მოლაპარაკებას. გიორგი რუსს ისეთი ვავლენიანი და დიდი პოლიტიკური მოღვაწენი მიეჭზნენ, როგორიც გუზანი, კლარჯეთისა და შავშეთის ერისთავთ-ერისთავი, ბოცო სამცხის სპასალარი ციხისჯვარელი-ჯაყელი და მსახურთ-უხუცესი ვარდან დადიანი იყვნენ.

გიორგი რუსი ჯერ მესხეთის თემში შემოიჭრა, შემდეგ-კი იქითგან დასავლეთ საქართველოში გადაიყვანეს და გეგუთში მეფედ დასვეს. მარტო მის მომხრეთა სოციალური სადაურობა, დიდგვარიან აზნაურთადმი მიკუთვნებლობაც ცხადპყოფდა, რომ ეს გეგმა მთლიანად დიდგვარიან აზნაურთა მიერ წინანდელი პოლიტიკური უბრაატესობის დასაბრუნებლად მოწყობილს მცდელობას წარმოადგენდა: უუქველია, მათ ან იმედი ჰქონდათ, რომ გიორგი რუსს თავიანთ სათაწამო ბურჲად აქცევდნენ, ანდა დარწმუნებული უნდა ყოფილიყვნენ, რომ გიორგი რუსი წოდებრივ უბრაატესობათა შენარჩუნების მომხრე იყო.

ამ ამბით შემფოთებულმა თამარმა აღმოსავლეთ საქართველოს ყველა დიდი ხელისუფლები მოიწვია, რომელთაგან ყველამ განდგომილებამი გაურევლობა და მისი ერთგულება შეჰფიცეს. თამარმა სცადა, დიდგვარიან აზნაურთა ჯგუფის ეს უგუხური საქციელი მშვიდობიანი მოლაპარაკებით შეეჩერებინა, რომელიც ძმათა შორის სისხლის ღვრით უნდა დამთავრებულყო, მაგრამ მისი ცდა ამაო გამოდგა: გიორგი რუსის მომხრე აჯანყებული დიდგვარიანი აზნაურები ორ ჯგუფად გაიყვნენ და ერთი ჯგუფი თავის ლაშქრითურთ აღმოსავლეთ საქართველოში, ქართლში, გაღმოვიდა და ამ თემის აოხრება დაიწყო, მეორე ჯგუფი კიდევ ციხისჯვრის გზით სამცხეში გადავიდა და ქალაქი ოძრხე გადასწვა.

თამარის ერთგულმა აღმოსავლეთ საქართველოს მოხელეებმაც ჯარს თაჲი მოუყარეს და ჯავახეთში გაემგზავრნენ საბრძოლველად, სადაც აჯანყებულთა მთავარი ძალა იმყოფებოდა. ამ თემში, თმოგვსა და ერუშეთს შუა, მემამოხეთა და საქართველოს მთავრობის ჯარს შორის დიდი ბრძოლა მოხდა. თამარის მომხრე ჯარმა ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვა, აჯანყებულები-კი დამარცხდნენ და გაიფანტნენ. მართალია, ეს მემამოხეთა უკვე მნიშვნელოვანი ძალის განადგურებას წარმოადგენდა. მაგრამ ქართლში შეჭრილი მეორე ნაწილი ჯერ კიდევ გასანადგურებელი იყო და ეხლა ჯერი მათუხდაც მიდგა. როდესაც ქართლში მყოფმა მემამოხეებმა ჯავახეთის ჯგუფის დამარცხების ამბავი გაიგეს, უბრძოლველად გაიქცნენ.

გიორგი რუსის მომხრეთა რიცხვი ეხლა უკვე შემცირდა და მათ ბრძოლა აღარ შეეძლოთ. ამიტომ ამ დიდგვარიანმა აზნაურებმა თამარს შუამდგომლები მიუგზავნეს, რომ თავიანთთვის უნებლობის ფიცა მიეღოთ; მაშინ ჰპირდებოდნენ, რომ გიორგი რუსს დაჭერილს მიჰგერიდნენ. თამარ-

მაც უვნებლობა უწყალობა. აჯანყებულები გადმოვიდნენ და ერთგულ-
ბა შეჰფიცეს და გიორგი რუსიც მოჰკვარეს. დადებული აღთქმის თანახ-
მად, თამარმა გიორგი რუსი კვლავ გააძევა, აჯანყებაში გარეულ ყველა
მომხრეებს-კი თანამდებობა ჩამოართვა და მათ მაგიერ თავისი ერთგული
ხელისუფლები დანიშნა.

გუზანი, კლარჯეთისა და შავშეთის ერისთავთ-ერისთავი, რომელიც
გიორგი რუსის აჯანყებაში იყო გარეული, შემდეგშიც თავისას არ იშ-
ლიდა. მან წინანდელზე მეტი ღალატიც-კი იკადრა: ის შაჰ-არმენთან წა-
ვიდა და ტაოს, კარისა, ვაშლოვანისა და სხვა ციხეების მტრისათვის გა-
დაცემას შეჰპირდა. შაჰ-არმენმა გუზანის ცოლშვილის წასაყვანად და
ჯადმოცემულ ციხეებში მეციხოვნეთა შესაყენებლად მრავალრიცხოვანი
თურქი მოლაშქრენი გამოგზავნა. მაგრამ დიდგვარიან აზნაურის ამ მო-
ხელის ასეთმა მოღალატურმა ქცევამა და თინმა მინც ტყუილად ჩაუარა,
რადგან გუზანის ცოლშვილის წამყვან შაჰ-არმენის ლაშქარს ზაქარია
ფანასკერტელი დაედევნა, დაამარცხა კიდევ და გუზანის ცოლშვილიც
ჩაიგდო ხელში.

1192—93 წ. თამარის პირშმო ვაჟიშვილი გიორგი-ლამა დაი-
ბა და ამის აღსანიშნავად ლაშქრობა იყო მოწყობილი ერთი მხრით
არზრუმის, კარნუ-ქალაქის, მიმართულებით და მეორე მხრით საქართ-
ველს არეზის სანაპიროებისაკენ.

1193 წელს გიორგი რუსმა ხელმოკრედ სცადა თავისი ბედი ისევ წაღმა
მოეტრიალებინა; კონსტანტინოპოლიდან რანში მოვიდა ათაბაგთან და
იქითგან კაპზეჩოვანში, ე. ი. ქიზიყში შეიჭრა, მაგრამ ეს მეორე მცდე-
ლობა პირველზე უარესად დამთავრდა: ის უმალ დამარცხებულ იქმნა და
უკვალოდ გადაიხვეწა.

როდესაც გიორგი III გარდაიცვალა და სამეფო ტახტზე ნორჩი ქალი-
შვილი თამარი ავიდა, ყველა მეზობლებს ეგონათ, რომ ესლა-კი სამაგიერ-
ოს გადახდის დრო დაუდგათ, მაგრამ ეს იმედი არ გაუმართლდათ; სა-
ქართველოს სამხედრო ძლიერება ოდნავადაც არ შესუსტებულა, იმისდა
მიუხედავად, რომ საქართველოს სამეფო ტახტზე მამაკაცის მაგიერ ქალი
იჯდა. თამარს ხასიათის დიდი სიმტკიცე და მამაცური ნებისყოფა ჰქონ-
და; ქვეყნის შესაქეობასაც კარგად ახერხებდა, იმისდა მიუხედავად, რომ
მას მაინც-და-მაინც საშუალება არ ჰქონდა სახელმწიფო მართვა-გამ-
გეობის საქმეებში ხანგრძლივი გამოცდილება მოეპოვა.

მეზობელი მაჰმადიანი მმართველები დროგამოშვებით ცდილობდნენ,
რომ აქ-თუ-იქ, ამათუიმ მხრითგან იერიში მოეტანათ და საქართველოსა-
გან შემოერთებული ადგილები ისევ უკან დაებრუნებინათ. ერანის აზერ-
ბაიჯანის ამირთ-ამირას ყიზილ-არსლანის ათაბაგის შვილი აბუბეჭრ
ათაბაგი 1192 წელს შირვანს შეესია, რაკი ის საქართველოს ყმდნადიცი
იყო. ამ დროს შირვანში საშინელი მიწისძვრა მოხდა, შამახის ზღუდე-
ები დაინგრა. ამ მიწისძვრის მსხვერპლად, აღსართან შირვანშაჰმა და

მისმა სიტყვებში ამირ-მირმანმა აბუბექრ ათაბაგის შემოსევას წინააღმდეგობა ვერ გაუწიეს და საქართველოს მთავრობას და თამარს სთხოვეს, მათთვის დახმარება გაეწიათ და აბუბექრის ძალმომრეობისაგან დაეცვათ. საქართველოს მთავრობამაც თავისი მოვალეობის ასრულება აღუთქვა და დიდ სამხედრო სამზადისს შეუდგა.

1195 წელს საქართველოს მრავალრიცხოვანი სამხედრო ძალა დაიძრა. შანქორთან დიდი და სისხლისმღვრელი ბრძოლა მოხდა, რომლის დროსაც მტერი საშინლად დამარცხდა, ისე რომ ათაბაგმა თავისთავი ლტოლვით გადაარჩინა, მხოლოდ ძღვევამოსილ ქართველთა ჯარს თვით მაჰმადიანთა ხალიფისაგან უძღვეველობის მოსანიჭებლად გამოგზავნილი ლაზო-დროშა ჩაუვარდა ხელში და დიდძალი დავლაც ერგო. მაშინვე ქალაქ შანქორითგან მცხოვრებნი გამოეგებნენ, ქალაქის კლიტე-გასაღები მოართვეს და მეფე დავითსა და ქართველთა ჯარის მხედართ მთავრებს შიგ შებრძანება სთხოვეს.

შანქორი და მისი სანახები კვლავ დაპყრობილ იქნა, მაგრამ საქართველოს მთავრობას იგი თავის უშუალო მფლობელობად არ უქცევია. არამედ ამირ-მირმანს გადასცა, ვითარცა მის ყმადნაფიცს. მერმე ქართულმა მხედრობამ განძახედაც გაილაშქრა, მაგრამ განძასთან მიახლოებისთანავე განძელებმა თავიანთი წარმომადგენლები მოაგებეს და უბრძოლველად დამორჩილება მოახსენეს. საქართველოს ჯარის მთავარსარდლობა ჯარითურთ განძაში შევიდა და, მოპოვებული ბრწყინვალე გამარჯვების აღსანიშნავად, განძის მმართველის სასახლეში დიდი დარბაზობა გადაიხადა.

შინც აბუბექრ ათაბაგი, რომელიც დატყვევებას და სიკვდილს ლტოლვით გადაურჩა, არ ისვენებდა, და რაკი სამხედრო ძალით შირვან-შაჰისა და მისი სიძის მოსპობა ვერ მოახერხა, მან მოსყიდული მომწამვლელების მიგზავნით ამირ-მირმანს მოუღო ბოლო და მოაკვლევინა.

საქართველოს სამხედრო ძლიერება ამ დროითგან მოყოლებული თანდათან სულ უფრო და უფრო მატულობს. მისი სამხედრო მოქმედების ასპარეზად საქართველოს სამხრეთით და დასავლეთით მდებარე სანაპიროები იქცნენ. 1196 წ. გელაქუნი და ამბერდი იყო აღებული. 1201 წელს ბოჯნისი იქნა შემოერთებული. რაკი აბუბექრ ათაბაგი შინც წინანდებურად არ ისვენებდა, მის დასასჯელად კვლავ იყო ლაშქარი გაგზავნილი და 1203—1204 წ. სამხედრო მოქმედება დენამდის და მის სანახე-ბაშდის წარმოებდა.

ამავე ხანაში დასავლეთის თურქობამაც დაიწყო იერიშის მოტანა საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთის თემების წინააღმდეგ. ამიტომ მათ ასალაგმავად და გასანადგურებლადაც საქართველოთგან გაგზავნილი იყო ჯარი, რომელმაც გაიარა პალაკაციო, არტანი და სხვა თემები, დაიპყრო ხახული, ოშკი და ბანა.

1204 წელს თამარი იძულებული გახდა საქართველოს სამხედრო მოქ-

მედება უფრო შორეულ მანძილზედაც-კი გადაეტანა. უცხოეთითგან ჩამოსულ ქართველი სავანეები წარმომადგენლებს თამარ მეფემ 1204 წელს დიდი ქონებრივი შეწირულება გადასცა, მაგრამ უკან დაბრუნებისას ამ მონასტრების წარმომადგენლებს ბიზანტიის კეისარმა ეს ფული ჩამოართვა და დაისაკუთრა. ასეთი გაუფონარი საქციელისა და კადნიერების დასასჯელად, თამარმა საქართველოს მხედრობა წარგზავნა და ბიზანტიის სახელმწიფოს იმ სანაპიროს შეუსია, რომელიც საქართველოს მოსაზღვრე იყო და რომელშიც ქართველთა მონათესავე ლაშებისა და ჭანების ტომები ცხოვრობდნენ.

ამ ლაშქრობის დროს საქართველოს ჯარმა ლაზიკა დაიპყრო, ტრაპიზონი, სამისონი, სინოპი, კერასუნი, კოტიორა აიღო და ერაკლიამდის მიიღწია. მთელი ეს შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთი სანაპირო საქართველოს მთავრობამ ბიზანტიას ჩამოართვა და ცალკე საკეისრო შექმნა. ამ საკეისროში მან შთამომავლობით ბერძენი უფლისწული ალექსი კომნენოსი გაამეფა, რომელიც დედის მხრით ქართველ მეფეთა ბაგრატიონიანთა მონათესავე და საქართველოში ნამყოფი იყო.

ამნაირად, საქართველოს მეზობლად ამ დროითგან მოყოლებულთა თვით საქართველოს წყალობითვე შექმნილი საკეისრო გაჩნდა, რომელიც ქართველთა მონათესავე ტომით იყო დასახლებული, პოლიტიკურადც საქართველოს სახელმწიფოებრივობასთან იყო უმჭიდროესად დაკავშირებული. ტრაპიზონის საკეისროში საქართველოს ჰეგემონია ხუფევდა. მისი მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი ქართველთა მონათესავე ჭანების ტომისაგან შესდგებოდა. ბერძენთა მოსახლეობა მხოლოდ ქალაქებში იყო და მარტო მალაღი წრის ფენას ეკუთვნოდა, მაგრამ ამ მალაღი წრის ფენაშიც ქართულ მოსახლეობასაც საკმაოდ ჰყავდა თავისი წარმომადგენლები.

ბიზანტიის საკეისროს დაარსების შემდეგაც, ქართული ჯარი იქითგან მთლად არ წამოსულა, რადგან თამარისა და საქართველოს მთავრობის ზემოაღნიშნული მოქმედება მხოლოდ დასაწყისი იყო შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართ დასახული პოლიტიკის გეზისა, რომლის ანაკლი შემდეგშიც ჩანდა და რომლის გარშემო ბრძოლაც ბიზანტიასა და საქართველოს შორის მთელი XIII და XIV საუკუნის განმავლობაში წარმოებდა.

მომდევნო, 1204—05 წელს საქართველოს ჯარი ჯერ ხლათში და შემდეგ მანასკერტამდე და არქეშამდე შლიდა თავის მოქმედებას. 1205 წელს საქართველოს მთავრობამ გადასწყვიტა დაეპყრო ის ერთადერთი სამ უმნიშვნელოვანეს ციხე-ქალაქთაგანიც, რომელიც საქართველოს ჯერ კიდევ შემოერთებული არ ჰქონდა და რომლის ფლობა მას სამხრეთითგან მომავალი გარეშე მტრის საშიშროებისაგან უზრუნველყოფდა. თამარმა თავისი ჯარი კარის ციხე-ქალაქის ასაღებად წარგზავნა. კარის-ციხე კარის ამირას ეჭირა, რომელიც ხლათის მმართველს შაჰ-არმენს ემორჩი-

ლებოდა. საქართველოს ჯარის მოახლოებისთანავე კარის ამირამ შაჰ-არმენს დახმარება სთხოვა, მაგრამ შაჰ-არმენი არც დაძრულა და არც აღმოუჩენია დახმარება. გარემოცვა კარგა ხანს გაგრძელდა, მაგრამ მაინც საქართველოს ჯარის სრული გამარჯვებით დამთავრდა. ამრიგად, სამხედრო თვალსაზრისით უდიდესი მნიშვნელობის მქონებული ანისისა და დვინის შემდეგ უდიდეს ციხეთაგანი ეს ციხე-ქალაქი კარიც საქართველოს საზღვრებში მოექცა. თამარ მეფემ, კარის მცხოვრებთა თხოვნის თანახმად, კარის ციხე-ქალაქი არავის არ გადასცა, არამედ უშუალოდ სახელმწიფო ტახტს დაუმორჩილა. როგორადაც კარის ციხის აღება საქართველოს ძლევამოსილობისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა, ისევე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ამ ამბავმა მთელს მახლობელ აღმოსავლეთშიც.

საქართველოს ამ გამარჯვებით ყველაზე მეტად რუმის სულტანი რუკნადინი იყო აღშფოთებული, რომელმაც კარის აღების უმაღლეს მებრძოლ ყველა მაჰმადიან სამფლობელოების უფროსებთან გააბა მოლაპარაკება, რომ შეერთებული ძალით საქართველოს წინააღმდეგ გამოელაშქრათ და; არამცთუ კარის ციხე-ქალაქი უკან დაებრუნებინათ, არამედ საქართველოც-კი გაენადგურებინათ.

მოკავშირეებმა რომ 400 ათასი ჯარისკაცისაგან შემდგარ ლაშქარს მოუყარეს თავი, რუკნადინმა თამარ მეფეს მუქარითა და უკმეხი გამოანათქვამებით სავსე ეპისტოლე გამოუგზავნა, რომელშიც წინადადებას აძლევდა, უბრძოლველად დაჰმორჩილებოდა. ასეთი უკმეხი მომართვის მიღებისთანავე, თამარ მეფემ 1206 წელს ბრძანება გასცა, რომ საქართველოს მხედრობას თავი მოეყარა. ეს განკარგულება ისეთი სისწრაფით იქმნა ასრულებული, რომ მას საშუალება ჰქონდა უკან მიმავალი რუკნადინის ელჩისათვის საქართველოს მთელი ლაშქარი კვალდაკვალ დაედევნებინა. ვარძიაში მისვლის შემდეგ, თამარმა ესოდენ გადამწყვეტ ომში მიმავალი საქართველოს მხედრობა დალოცა და გამარჯვება უსურვა.

საქართველოს მხედრობამ რუკნადინთან ბრძოლა მოულოდნელი თავდასხმით დაიწყო. რუკნადინს არ ეგონა, რომ საქართველოს ჯარი ასეთი სისწრაფით ამხედრებას მოახდენდა და ბრძოლას შეუდგებოდა. რუკნადინის ჯარი სასტიკს ბრძოლაში საშინლად დამარცხდა, ისე რომ თვით რუკნადინი და მისი მოკავშირე აბულუსტანის მფლობელი მულის-ედინტოღრილ-შაჰი ტყვეობას ძლივს გადაურჩნენ. მათი დროებო, მთელი მათი ქონება რაც-კი თან ჰქონდათ, საქართველოს ძლევამოსილ ლაშქარს ჩაუვარდა ხელში.

ამ გამარჯვებამ საქართველოს სამხედრო ძალის სამხრეთ-დასავლეთითაც სრული უძლევლობა გამოამჟღავნა და, რა თქმა უნდა, ამას შეუძლებელია მახლობელ აღმოსავლეთში უდიდესი შთაბეჭდილება არ მოეხდინა.

დამარცხებული, შორეულ თემში განიზნული რუქნადინი მაინც იმედს არ ჰქარგავდა, რომ საქართველოს სამაგიეროს გადაუხდოდა, მაგრამ ამისათვის მზადებაში გარდაიცვალა და განზრახვა აუსრულებელი დარჩა.

1207 წელს თამარის მეუღლე დავითი გარდაიცვალა და მის მაგიერ თამარმა სამეფო ტახტზე თანამოსაყდრედ თავისი თორმეტი წლის ვაჟივილი გიორგი ლაშა აიყვანა. დავითის სიკვდილის მიუხედავად საქართველოს სამხედრო ძლიერება მომდევნო წლებში არამცთუ შესუსტებულა, არამედ გამარჯვებას გამარჯვება მოსდევდა.

1208 და 1209 წელს არჭეში იქნა აღებული. მართალია, 1208 წელსვე მოულოდნელად საქართველოს ერანთვან არდაველის სულტანი შემოესია. მან იმ გარემოებით ისარგებლა, რომ აღდგომა დღეს ქრისტიანთა წესით ქალაქის კარები დილა ადრეან იღებოდა ხოლმე და ყველა მორწმუნენი ეკლესიებში იყვნენ სალოცავად. საიდუმლო მზადების შემდგომ, არდაველის სულტანი ამ წელს თავისი ლაშქრითურთ ანისს დამიანად თავს დაესხა და იმ დროს, როდესაც რიყრაჟზე ქალაქის კარები გაღებული იყო, შეესია, ეკლესიებში მყოფი ხალხი ამოხოცა და ისევე სწრაფად, როგორც შემოიჭრა, ერანში დაბრუნდა.

მოახსენეს, თუ არა თამარს ამ კადნიერი შემოსევის ამბავი, საპასუხო დამსჯელი ლაშქრობის მოწყობა უმალვე გადაწყდა. იმ დროს, როდესაც მაჰმადიანთა დიდი დღესასწაული იყო, როცა მაჰმადიანებმაც დასვენება-განცხრომა იცოდნენ ხოლმე, ასევე სასწრაფოდ საქართველოს მხედრობაც არდაველის სულტანისა და მისი მოსახლეობის დასასჯელად არდაველში გაეშურა. იმავე წესით, როგორც ანისი იყო დარბეულ-დაწოკებული, დარბეულ და დაწოკებულ იქნა არდაველიც, ხოლო არდაველის სულტანი სიკვდილით დასაჯეს.

ერანში გალაშქრებამ ქართველ მხედართმთავრებს ერანის სრული პოლიტიკური უმწეობის სურათი გადაუშალა. ისინი დარწმუნდნენ, რომ ერანის დაპყრობა ძნელი საქმე აღარ იყო, ხოლო, რაკი ერანის სხვადასხვა ცალკეული ამირებისა და მფლობელების მეკობრული, ყაჩაღური თავდასხმისაგან საქართველოს მყუდროება ირღვეოდა ხოლმე, ამიტომ 1210 წელს საქართველოს ჯარის მხედართმთავარმა, ამირსპასალარმა ზაქარია მხარგრძელმა და სხვა მაღალმა ხელისუფლებმა თამარს გეგმა წარუდგინეს, რომ ერანში დიდი ლაშქრობა მოწყობილიყო. ამ საკითხის გადაწყვეტა თამარმა სახელმწიფო დარბაზს გადასცა, რომელმაც, მსჯელობის შემდგომ, დასტური მისცა და თამარ მეფემაც ეს გადაწყვეტილება დაამტკიცა.

სათანადოდ მომზადების შემდგომ, საქართველოს მრავალრიცხოვანი მხედრობა ერანისაკენ გაემართა. პირველად მარანდი იყო აოებული. მარანდის აღებამ თავრეუზე (უდრის ახლანდელ თავრიზს) ისეთი შთაბეჭ-

დილება მოახდინა, რომ თავრეყელებმა თავიანთი წარმომადგენლები მოაგებეს და უბრძოლველად დამორჩილება მოახსენეს. ამ ამბავმა ქართველი მხედრობა გაახარა, რადგან აქ საქმე სისხლის დაუღვრელად, ხარკის დადებით მოგვარდა. ქალაქი მიანაც ასევე მოიქცა. შემდეგ უყენი და ზენგანიც (უღრის ახლანდელ ზენჯანს) იყო აღებული: ზენგანმა საქართველოს ჯარს წინააღმდეგობა გაუწია და მისი დამორჩილება მხოლოდ ბრძოლის შემდგომ გახდა შესაძლებელი. ძლევათმოსილი ქართული მხედრობა წინ იწევდა: ყაზვინიც იქნა დაპყრობილი. დავლით დატვირთულმა ლაშქარმა რომ-გურსაც-კი მიაღწია და აქ უკვე იმდენად დიდი დავლა დაგროვდა, რომ ლაშქრობის გაგრძელება შეუძლებელიდა შეიქმნა და ძლევათმოსილი ჯარი უკან უნდა დაბრუნებულიყო. არას დროს საქართველოს ჯარს ესოდენ შორეული ლაშქრობა არ ჰქონია.

დიდი ხნის განმავლობაში საქართველოს ჯარის დაუბრუნებლობის გამო, გავრცელდა ხმა, ვითომც ჯარი დამარცხებულიყოს. მიანელებმა დაიჯერეს და მეციხოვნე ქართველთა რაზმი, რომელიც იქ იყო ჩაყენებული, დახოცეს. მხოლოდ ერთი მათგანი შემთხვევით გადაურჩა ამ ქლევას და დაიმალა. როდესაც საქართველოს გამარჯვებული ჯარი უკან დაბრუნდა და მიანელებმა ეს ამბავი შეიტყვეს, შეშინებულნი საქართველოს მხედართმთავრებს მიეგებნენ და დანაშაული, რომელიც მათ ჩადენილი ჰქონდათ, დაუმალეს: ქართველ მეციხოვნეთა დაუხვედრელობა მიანელებმა იმით ახსნეს, ვითომც ქართველი მეციხოვნენი მეზობელ ქალაქში ყოფილიყვნენ გამგზავრებულნი, მაგრამ ამ დროს გადარჩენილი დამალული ქართველი მეციხოვნე გამოჩნდა და მხედართმთავარის წინაშე წარსდგა და მან პირში ამხილა მიანელების ჩადენილი დანაშაულება. ამ ვერაგობისა და სიცრუისათვის მიანელები სასტიკად იქნენ დასჯილნი, რის შემდეგ საქართველოს ჯარმა სამშობლოში დასაბრუნებლად განაგრძო სვლა.

ამგვარად ერანის ჩრდილოეთი ნაწილი, ე. წ. ერანის აზერბაიჯანი საქართველოს ყმადნაფიცად იქცა და ყოველწლიური ხარკის ძლევა იკისრა. ასეთი ბრწყინვალე გამარჯვების აღსანიშნავად, დიდი დარბაზობა იყო მოწვეული, რომლის დროსაც თამარ მეფეს ერანითგან დაბრუნებული მხედრობა წარუდგა და თან მოტანილი დავლა მიართვეს. ეს თამარის მეფობის უკანასკნელი დიდი ლაშქრობა იყო და ამის შემდგომ საქართველოს მშვიდობიანობა გარეშე მტრისაგან დარღვეული აღარ ყოფილა.

1212 წელს გარდაიცვალა ზაქარია ამირსპასალარი და მის მადეერ მისი ძმა იოანე ათაბაგი იყო დანიშნული.

ფხოელთა და დიდოელთა აჯანყების ჩასაქრობად იოანე ათაბაგის მეთაურობით 1212 წელს პატარა სამხედრო ექსპედიცია იყო გაგზავნილი საქართველოს ჩრდილოეთ სანაპიროზე, ხოლო 1213 წელს ავადმყოფობის შემდგომ თამარ მეფე გარდაიცვალა.

ამრიგად, თითქმის ოცდაათი წლის განმავლობაში სრულყოფილ საქართველოს ბრძნული საკეთილშობილოება და შორსგამჭვრეტელი პოლიტიკით, თამარმა ბრწყინვალედ დააგვირგვინა საქართველოს სახელმწიფო აღმშენებლობის ის დიადი საქმე, რომელიც მისი სახელოვანი წინაპრის დავით აღმაშენებლის მიერ იყო დაწყებული, მამაკაცის დაუღალავი დიდი ჭკუით, მხნეობით და სამაგალითო მამაცობით შექმნილი ეს ხელთუქმნელი ნაგებობა, ქალის სიბრძნითა და ნებისყოფით იყო დამთავრებული.

საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის მართვა საუკუნეში

სახელმწიფოებრივი და სოციალური პრობლემები. მემკვიდრეობა.
მემკვიდრეობა. ხელმწიფობა

მეთორმეტე საუკუნის განმავლობაში მოწინავე პროგრესული მოღვაწეებისა და მთელი მშრომელი ქართველი ხალხის გამუდმებული მუშაობით, წარმატებისათვის დაუცხრომელი ზრუნვითა და პროგრესული სოციალური და სახელმწიფოებრივი იდეალებისათვის ბრძოლით, საქართველოდ მასობრივი აღმოსავლეთის პირველხარისხოვან პოლიტიკურ ძალად იქცა.

დავით აღმაშენებლის, გიორგი მესამისა და თამარის შორს გამჭვრეტელმა გეგმიანმა სახელმწიფოებრივმა აღმაშენებლობამ, საშინაო და საგარეო წინდახედულმა პოლიტიკამ წინათ პატარა სამეფოდ მყოფი საქართველო, რომელიც ქართველ ყველა ტომთა მთელ მოსახლეობასაც კი ვერც შეიცავდა, შედარებით მოკლე ხნის განმავლობაში ძლიერ და სახელგანთქმულ სახელმწიფოდ აქცია, რომლის გავლენა მაშინდელი მასობრივი აღმოსავლეთის საერთაშორისო ურთიერთობაში კარგად იყო საგრძნობი. ამ ხანაში, ასეთს სწრაფ ზრდასთან დაკავშირებით, მას არაერთი ფრიალ მნიშვნელოვანი პრობლემის გადაწყვეტაც მოუხდა.

პირველი ამოცანა, რომელიც საქართველოს სახელმწიფოებრივობის განმტკიცებისათვის უნდა გადაწყვეტილი ყოფილიყო, წოდებრიობისა და პირადი ღირსების ურთიერთობის პრობლემა იყო. საშუალო საუკუნეებში, ფეოდალურ წესწყობილებაში განმტკიცებული მსოფლმხედველობაცა და რწმენაც უპირატესობას შთამომავლობასა და წოდებრიობას აკუთვნებდა. ეს ურყევ ჭეშმარიტებად მიჩნეული მაშინდელი რწმენა დავით აღმაშენებლის ხანაში საქართველომ დაარღვია და ადამიანის პირად ღირსებას, წოდებრივ შთამომავლობასთან შედარებით, უპირატესობა მიანიჭა. მოწინავე მთაწარევე საზოგადოებაშიცა და სახელმწიფო მართვა-გამგეობის სფეროშიც საქმიანობა სწორედ ამ ძირითად ახალ მოძღვრებაზე იყო დამყარებული.

ამავე მეთორმეტე საუკუნის განმავლობაში საქართველოში სახელმწიფო წესწყობილების ისეთი მნიშვნელოვანი ამოცანაც გადაწყდა, როგორც მეფისა და დიდგვარიან აზნაურთა ხელისუფლების ურთიერთობის პრობლემაა. საუკუნეთა განმავლობაში მიმდინარე ბრძოლა, რომელიც მეფესა და დიდგვარიან აზნაურებს შორის ჯერ მხოლოდ წოდებრივი უპირატესობის შესანარჩუნებლად წარმოებდა, როცა მეფის ხელისუფლება ამ უპირატესობის შესლუღვა-მოსპობას ცდილობდა და ახერხებდა კიდევ, თამარის დროს, ყუთლუ-არსლანის მეთაურობით მოქმედი პოლიტიკური დასისაგან წამოყენებული მოძღვრებისა და მონათხონის წყალობით სახელმწიფო დარბაზის ერთაგან მოპოვებული უფლებით მეფის ხელისუფლებით დაძაბვრდა: ამ ხანითგან მოყოლებული დარბაზის ერთა თანადგომა და ერთნებობა მეფის ბრძანების სიმტკიცისათვის საჭირო გახდა.

საქართველოს სახელმწიფოებრივობის სინამდვილემ ქართველ მოწინავე მოაზროვნე საზოგადოებას საშუალო საუკუნეებისათვის ისეთი რთული საკითხიც გადააწყვეტინა, როგორც ქალის ხელისუფლებების პრობლემაა. მაშინდელმა საქართველომ ეს საკითხიც ქალის სასარგებლოდ გადასწყვიტა: სამეფო ტახტზე აყვანილ იქნა ქალი, მაგრამ ისე-ქი არა, როგორც ჩვეულებრივ იყო ხოლმე, მხოლოდ ვითარცა დედოფალი, არამედ, როგორც ქვეყნისა და სახელმწიფოს სრულუფლებიანი საქეთმპყრობელი და მეფეთ-მეფე, მისი მუდღე-ქი მხოლოდ მის თანამეცხედრედ იყო ცნობილი და ქმრობით მას არც მეფეთ-მეფობა და არც მესაჭეობა არ მიჰნიჭებია. მეთორმეტე საუკუნის საქართველოს პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ქალის გავლენა სხვაგვარივალად მოჩანს.

მას შემდგომ, რაც საქართველო თავისი ტომობრივი ბინადრობის საზღვრებს გასცილდა და საქართველოს სამეფოში სხვადასხვა ეროვნებათა და სარწმუნოების აღმსარებელთა წარმომადგენელი ხალხიც მოექცა, ქართულ სახელმწიფოებრიობას გადასაწყვეტი გაუხდა უცხო ეროვნებათა წარმომადგენლებისა და სხვა რწმენის აღმსარებელთადმი დამოკიდებულებისა და პოლიტიკის პრობლემაც. მართლმადიდებელ ქრისტიანთა გარდა, საქართველოს სახელმწიფოში იყვნენ მონოფიზიტი სომხებიც, მაჰმადიანნიც,—სპარსნი, თურქნი და არაბებიც,—რომელთადმი დამოკიდებულების გარკვეული გეზი უნდა ჰქონოდა სახელმწიფო ხელისუფლებას. საქართველოში ამ საკითხისადმი სხვადასხვა დამოკიდებულება არსებობდა: ეკლესიის, როგორც ქართველი, ისევე სომეხი წარმომადგენელი, რასაკვირველია, იმ აზრისანი იყვნენ, რომ ჰეგემონია ქრისტიანებს უნდა ჰქონოდათ, ხოლო მაჰმადიანი ქვეშევრდომები ისეთსავე მდგომარეობაში ყოფილიყვნენ, რა მდგომარეობაშიც მაჰმადიანთა ქვეყნებში ქრისტიანები იმყოფებოდნენ, ე. ი. დაბეჩავებულნი და გადასახადებით

ერთი-ორად მაინც უნდა ყოფილიყვნენ დატვირთულნი, საქართველოს მთავრობა დავით აღმაშენებლითგან მოყოლებული მაინც ამ შეხედულებას არ იზიარებდა: თავისი სახელმწიფოებრივი პოლიტიკა მას სრულ თანაწილობაზე ჰქონდა აგებული; ეროვნული უფლება-შეზღუდვილობა იმდროინდელ საქართველოში არ არსებობდა. რასაკვირველია, კერძო ცხოვრებაშიცა და არც ცალკეულ შემთხვევაში სხვადასხვა მოქიშპე სარწმუნოების წარმომადგენელთა შორის მტრობა საქართველოშიც იყო, მაგრამ თვით საქართველოს მთავრობა, როგორც დავით აღმაშენებლის, ისევე თამარის მეფობაში, თვით ქრისტიანთა სხვადასხვა მოძღვრების წარმომადგენელთა შორისაც-კი ყოველი ასეთი ატეხილი მტრული განწყობილებისა და შუღლიანობის შენელებისათვის ზრუნავდა. ქართველ მართლმადიდებლებისა და მონოფიზიტ სომეხთა სამღვდლოების წარმომადგენელთა საეკლესიო კრებები, რომელნიც დავით აღმაშენებლის დროსაც და თამარის დროსაც ეკლესიათა შესათანხმებლად იყო მოწვეული, შეთანხმების მაგიერ, ყოველთვის დამოკიდებულების უფრო გამწვავებით მთავრდებოდა ხოლმე და პირადად დავით აღმაშენებელსაცა და თამარ მეფესაც ასეთი კამათის გამწვავებულ ვნებათა ღელვის დაცხრობა-დაშოშმინება უხდებოდათ.

ეროვნულ-სარწმუნოებრივი განსხვავებისდა მიუხედავად, ქვეყნის ერთიანი სრული თანაწილობის პრინციპით, რომელსაც საქართველოს მთავრობა იცავდა, მტკიცდება საუცხოოდ იმ საგანგებო სასამართლოს შემადგენლობითაც, რომელიც საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარის მწიგნობართ-უხუცესისა და ვაზირთა ყოველთა უპირველესის განკარგულებით სომეხთა ორს ეკლესიასა და სავანეს შორის ძვირფასი ოქროს ჯვრის გამო ატეხილი დავის გასარჩევად იყო მოწვეული: ამ არაჩვეულებრივი სასამართლოს წევრებად მოწვეულნი და დანიშნულნი იყვნენ როგორც სომეხთა ეკლესიის მღვდელ-მთავარნი, ისევე ქართული ეკლესიის მესვეურნი. ესეც უკვე თავისდათავად გაუგონარი ამბავი იყო, რამდენადაც საკითხი სომეხთა ეკლესიას ეხებოდა მხოლოდ, მაგრამ ამაზე უფრო განმაცვიფრებელი და საყურადღებო ის არის, რომ ამავე სასამართლოს სრულყოფილებიან მსაჯულ წევრებად მოწვეული იყვნენ თბილისისა და განძის განთქმული ყადიები და მაჰმადიანთა სჯულის მეცნიერნიც, რაც მაშინდელ მახლობელ აღმოსავლეთსა და დასავლეთ ევროპაშიც სრულებით წარმოუდგენელი რამე იყო.

ადვილი მისახვედრია, თუ რა უკმაყოფილება უნდა გამოეწვია ქრისტიანთა ეკლესიების მღვდელმსახურთა წრეში სასამართლოს შემადგენლობის ამნაირს შერჩევას, მაგრამ, რაკი საქართველოს მთავრობა ამ საკითხს იურიდიულ საკითხად სთვლიდა, მას საჭიროდ მიაჩნდა რომ ის სარწმუნოებრივი თვალსაზრისით კი არა, არამედ სახელმწიფოებრივი თვალსაზრისით ყოფილიყო განხილულ-გადაწყვეტილი. ამიტომაც იყო:

რომ ამ საგანგებო სასამართლოს თვით საქართველოს სახელმწიფოს მთავრობის სათავეში მდგომი მწიგნობართუხუცესი და ვაზირთა ყოველთა უპირველესიც დაესწრო პირადად, რომელსაც ამ საკითხის განხილვის დროს საქართველოს სახელმწიფო ინტერესები უნდა დაეცვა. ეს სასამართლოცა და მისი შემადგენლობაც ნათლად ამტკიცებს და ამჟღავნებს იმ თანასწორობის გეზსაც, რომლის დაცვასაც საქართველოს მაშინდელი მთავრობა ყოველ ასეთ შემთხვევაში ცდილობდა, და იმ პირთუხუცესობასაც, რომლის მიხედვითაც საჭიროდ სთვლიდა, რომ სახელმწიფო საკითხები, სარწმუნოებრივი და ეროვნული გამწვავების მიუხედავად, გადაწყვეტილი ყოფილიყო. ამიტომაც არის, რომ საქართველოში მყოფი მაჰმადიანები თვით არაბულ-სპარსული იმდროინდელი ისტორიული წყაროების ცნობებითაც, თავიანთ თავს ბევრ მუსლიმან სახელმწიფოს ქვეშევრდომებზე უკეთესადაც გრძნობდნენ და უკეთეს მდგომარეობაშიც იმყოფებოდნენ.

აქართველ მოსახლეობის მიწა-წყლის შემოერთებასთან ერთად, უნდა აგრეთვე მათი სახელმწიფოებრივი მოწყობის წესიც გადაწყვეტილი ყოფილიყო. ამ მხრივ საქართველოში ორგვარი პოლიტიკის გეზი არსებობდა: ან უშუალო შემოერთება და სახელმწიფოს საზღვრებში მოქცევა, ანდა ყმადნაფიცობისა და ვასალური დამოკიდებულების დამყარება. ჩრდილოეთ კავკასიაში მყოფი პოლიტიკური ერთეულები სწორედ ამ უკანასკნელი წესით იყვნენ საქართველოსთან დაკავშირებულნი და საქართველოს სახელმწიფოს ყმადნაფიცობი გახდნენ. თუმცა შირვანი და რანი თავდაპირველად უშუალოდ შემოერთებულ იქნენ, მაგრამ შემდეგ ეს ქვეყნებიც ყმადნაფიცობის წესზედ იყვნენ მოწყობილნი. სამხრეთით მდებარე მაჰმადიანთა სამფლობელოებიც აგრეთვე საქართველოს ყმადნაფიცებად იყვნენ ქცეულნი, ყოფილი სომხეთის სამეფოს სომეხთა მიერ დასახლებული ტერიტორია-კი საქართველოს სახელმწიფოს უშუალო მფლობელობას და კუთვნილებას წარმოადგენდა.

სომხურ თემებში დამყარებული წესის განსხვავება იმით აიხსნება, რომ როდესაც იქ საქართველოს სახელმწიფოებრივობა შედიოდა, თითქმის მთელი საუკუნით უწინარეს იქ სომხური ხელისუფლება უკვე მოსპობილი იყო და საქართველო ამ ტერიტორიას მაჰმადიან მმართველებს ართმევდა. ადგილობრივი სომხური ხელისუფლება, რომელთანაც ყმადნაფიცობის წესით პოლიტიკური დამოკიდებულების დამყარება შესაძლებელი ყოფილიყო, არ არსებობდა. საქართველოს მთავრობა, მეტადრე თამარის ხანაში, მაინც აქაც გარკვეულ პოლიტიკას დაადგა და ამის წყალობით სომეხთა მიერ დასახლებული ტერიტორია თანდათან შემოკრიბა და მისი გაერთიანებაც ხდებოდა შესაძლებელი. მათ სხვადასხვა თემს, რასაკვირველია, თავთავიანთი დანიშნული მმართველები ჰყავდათ, მაგრამ თავიანთი ეროვნული მოთხოვნების დაკმაყოფილების სრული სა-

შეაღება ჰქონდათ. პოლიტიკურად-კი მათი არსებობა საქართველოს სახელმწიფოებრივობის ფარგლებში იყო გათვალისწინებულიცა და განხორციელებულიც.

ს ა ე რ თ ა შ ო რ ი ს ო და ს ა ხ ე ლ მ წ ი ფ ო თ ა შ ო რ ი ს ო და მ ო კ ი დ ე ბ უ ლ ე ბ ა შ ი საქართველოს მთავრობა, მეტადრე თამარის ხანითგან მოყოლებული, მეზობელთა შორის პოლიტიკური წონასწორობის და ხელშეუხებლობის პრინციპს მისდევდა: ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში, როდესაც ვინმე სხვის სამფლობელოში შეჭრას გაბედავდა, საქართველო თავის თავს მოვალედ სთვლიდა, რომ ჩარეულიყო და შელახულის უფლებები აღედგინა. ყველა ამ გარემოებათა გამო, საქართველომ თავისი პოლიტიკური ძლიერების განმტკიცებასთან ერთად, ს ა ე რ თ ა შ ო რ ი ს ო და მ ო კ ი დ ე ბ უ ლ ე ბ ა შ ი ც დ ი დ ი გ ა ჭ ლ ე ნ ი ს მ ო პ ო ვ ე ბ ა მ თ ა ხ ე რ ხ ა.

საქართველოს ესოდენი ზრდა და სახელგანთქმულობა, რომლის ანარეკლმა ისეთ შორეულ ქვეყნებამდისაც-კი მიადწია, როგორც მაშინდელი საქართველოსათვის დასავლეთი ევროპა იყო, იმ დიდ კულტურულ მუშაობაზე იყო დამყარებული, რომელსაც ძველი მარაგის საფუძველზე მთელი ამ საუკუნის განმავლობაში გამოჩენილი ქართველი მწერლები, მეცნიერნი და ხელოვანნი აწარმოებდნენ. ქ ა რ თ უ ლ ი ს ა მ ე ც ნ ი ე რ ო ფ ი ლ ო ლ ო გ ი უ რ ი და ფ ი ლ ო ს ო ფ ი უ რ ი მ წ ე რ ლ ო ბ ა უადრესად დაწინაურდა. გამოჩენილი ქართველი მთარგმნელები და ფილოლოგოსები ურთულეს სამეცნიერო საკითხებს დასტრიალებდნენ და არკვევდნენ. საქართველოს მაშინ ისეთი გამოჩენილი ფილოსოფოსები ჰყავდა, როგორც ე ფ რ ე მ მ ც ი რ ე, ი ო ა ნ ე პ ე ტ რ ი წ ი, ა რ ს ე ნ ი ყ ა ლ თ ო ე ლ ი და ტარიჭისძე იყვნენ. თითოეულს მათგანს ფილოსოფიური და სამეცნიერო კვლევა-ძიების თავისუფლებისათვის მოუხდა ბრძოლა, მეტადრე იოანე პეტრიწს, რომლის მოღვაწიობა ჯერ ბიზანტიის-სახელმწიფოში მყოფ პეტრიწონის ქართველთა მონასტერში დაიწყო, შემდეგ ბიზანტიის დედაქალაქ კონსტანტინოპოლში მიმდინარეობდა. სულ ბოლოს-კი საქართველოში იყო გადმოტანილი. ორმა ცოდნაზე დამყარებული სამაგალითო ზედმიწევნითი თარგმანების გვირდით, მათ საუცხოოვო საკუთარი კომენტარები და ზოგადი მოძღვრების შემცველი დებულებებიც შექმნეს და დაუტოვეს შთამომავლობას.

უხვად გაიფურჩქნა ამ ხანაში აგრეთვე ქართული ს ა ი ს ტ ო რ ი ო მ წ ე რ ლ ო ბ ა ც. ამ დროს დაწერილი იყო ისეთი შესანიშნავი საისტორიო ნაშრომები, როგორიც ძველ წყაროებზე დამყარებული ეფრემ მცირის გამოკვლევაა, დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ბრწყინვალე თხზულება და თამარ მეფის სამი ისტორიკოსის ფრიად შინაარსიანი საყურადღებო ნაწარმოებია. სახელმწიფო და პოლიტიკური ამბების გარდა, ამ ავტორებს სოციალური პრობლემებიცა და კულტურული ყოფა-

ცხოვრების ამბებიც არ ავიწყდებოდათ. ამიტომაც არის რომ მათ თხზულებებში საქართველოს მაშინდელი კულტურული ვითარებისა და სოციალური ბრძოლის შესასწავლად უხვი ცნობები მოგვეპოვება. ამ თხზულებათა შინაარსის მრავალფეროვანება და თვით საისტორიო წერის მაღალი ტექნიკა ამ ნაშრომებს პირველხარისხოვან საისტორიო ძეგლებად ხდის.

საქართველოს, ძველი ქართული კულტურის გარდა, ამ ხანაში ელიზბურთის კულტურის შემკვიდრებაც საკმაოდ ჰქონდა შეთვისებული, რამდენადაც, რასაკვირველია, ბიზანტიაში გადარჩენილ თხზულებათა საშუალებით ამის შესწავლა შეიძლებოდა. ბერძნულის საფუძვლიანმა ცოდნამ ქართველ მეცნიერებს საშუალება მისცათ ბერძნული თხზულებები ბერძნულადვე წაეკითხათ. ამგვარად, ელიზბურთის აყვავებისათვის მათ შესაფერისი მომზადებაც მოეპოვებოდათ და თვით საქართველოშიც ამისათვის ხელშემწყობი პირობებიც ჰქონდათ, რამდენადაც, საქართველოს მაღალი კულტურული დონის წყალობით, არაერთი ის საკითხი, რომელსაც ელიზბურთი დასტრიალებდა, საქართველოსათვის საგულისხმო და გასაგები იყო. და ამით აიხსნება, რომ ქართველმა მეცნიერებმა (ეფთვიმე ათონელმა, იოანე პეტრიწონელმა და სხვებმა) არა ერთი ძვირფასი ნაწარმოები შესძინეს ბიზანტიურ მწერლობას.

ქართული კულტურის თავისებურებას, დასავლეთის იმდროინდელ კულტურასთან შედარებით, მაინც ის წარმოადგენს, რომ, ვითარცა აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მიჯნაზე მდებარე ქვეყანას, საქართველოს სრული საშუალება ჰქონდა, ქრისტიანულ კულტურას გარდა, ისლამობის ნაიდაგზე შექმნილს ახალს ფრიად თავისებურსა და მრავალფეროვანს არაბულ-სპარსულ კულტურასაც გასცნობოდა. იმ დროს, როდესაც ამ ხანაში დასავლეთ ევროპასა და ბიზანტიას, ასურელებს და სომხებსაც მხოლოდ საეკლესიო მწერლობა ჰქონდათ, საერო-კი ჯერ არ მოეპოვებოდათ, ქართულმა კულტურამ უკვე მდიდარი, მშვენიერი საერო მწერლობის შექმნა შესძლო.

ქართველ ხალხს უძველესი დროითგან თავისი მდიდარი ხალხური პოეზია და მრავალფეროვანი ხმები და საკრავიერი მუსიკა ჰქონდა, ისევე, როგორც სახიობაც. მკაცრი ქრისტიანული და ასკეტური მოძღვრების მიერ ხალხური შემოქმედების ამ წინათ დევნილმა დარგმა თანდათანობით თავისი ძალის კვლავ მოკრება შესძლო და უკვე მეთვთაე საუკუნისათვის ქართული საერო მწერლობის განახლების დასაწყისი მკაფიოდ საგრძნობი გახდა.

XI და XII საუკუნეში ამ საერო მწერლობის, როგორც მნიშვნელობა და გავლენა, ისევე შემოქმედებითი ოდენობა სწრაფად იზრდება. პირველ ხანებში მაჰმადიანთა საერო მწერლობის ჰანგების მიმბაძველობით შეფერადებული, თანდათანობით ის დამოუკიდებელ შემოქმედების გზას აღგე-

ბა. იმ შემთხვევაშიც, როდესაც ქართველ მწერლებს დედნად სპარსული, ან არაბული მხატვრული ნაწარმოები ჰქონდათ აღებული, მათ მაინც თავიანთი ამოცანები, თავიანთი მიზნები, თავიანთი მსოფლმხედველობა ამეტყველებდა; ყველაფერი, რასაც თვითონ ისინიც-კი თარგმანს უწოდებდნენ, მართლაც ყოველთვის თარგმანი არ იყო, არამედ იქ მათი საკუთარი შემოქმედება არის ჩაქსოვილი. ამ მხრივ, თუნდაც ქართული „ვისრამიანი“ საყურადღებო, რომელიც სპარსულ დედანს არც ღირსებით, არც დედაზრით ფახრედინ გურგანელის მიერ მშვენიერ ლექსად დაწერილ საუცხოვო რომანს არაფრით ჩამოუვარდება, იმისდა მიუხედავად, რომ ქართველ ავტორს თავისი თხზულება პროზად უჭეს დაწერილი იოანე შავთელის „აბდულ მესია“ და ჩახრუხადის ხოტბანი ხომ მაშინდელი საქართველოს მაღალხარისხოვანი კულტურის საუცხოვო გამომძლავნებელია: ასეთ თხზულებათა შინაარსის გაგება მხოლოდ ფართო და ღრმა განათლების მქონებელს საზოგადოებას შეეძლო და იმავე დროს ლექსთაწყობის ხელოვნებაში იმ მაღალ დონემდე მიღწევაც, რომლის მგალითებიც მათ ნაწარმოების ყოველ სტრიქონში განმაცვიფრებელი ოსტატობით არის გულუხვად გაბნეული, მხოლოდ უაღრესად დახელოვნებულ მგოსანს ძალუძდა.

მაშინდელი მხატვრული ქართული მეწარმობის უდიდესი ნაწილის დეკარგულობის გამო, ამჟამად საშუალება არა გვაქვს, იმდროინდელი ქართული მხატვრული მეწარმობის მრავალფეროვანება და ღირსება მთელი სისრულით წარმოვიდგინოთ, მაგრამ მარტო შოთა რუსთაველის უკვდავი ქმნილება „ვეფხისტყაოსანიც“, სხვაც რომ აღარაფერი გვქონოდა შერჩენილი, მაშინდელი ქართული მხატვრული მეწარმობის განვითარების მაღალი დონის ცხადსაყოფელად კმარა. შესაძლებელია გადაუჭარბებლივ ითქვას, რომ შოთას „ვეფხისტყაოსანი“ არაჩვეულებრივი მოვლენაა იმდროინდელი, როგორც აღმოსავლეთისა, ისევე დასავლეთის მეწარმობისათვის. პირველი სტრიქონიდან მოყოლებული დასასრულამდე ეს ქმნილება მომჯადოებელ შთაბეჭდილებას ახდენს მკითხველებზე, მარტო იმიტომ კი არა, რომ მისი ლექსი უზადოა, რომ მისი რითმა სიმდიდრითა და მუსიკალობით სწორუპოვარია, რომ მისი შედარებანი ისეთივე მარჯვე, მოხდენილი და ლამაზია, როგორიც თვით საქართველოს ბუნება, არამედ იმიტომაც, რომ თავიდან ბოლომდე, მთელი ნაწარმოები მარტო სიყვარულის გრძნობით-კი არ არის გამსჭვალული, როგორც ეს ჩვეულებრივ რომანებში და პოემებში იყო ხოლმე, არამედ იქ თვით მგოსანიცა და მისი გმირებიც დიდ საზოგადოებრივსა და სოციალურ პრობლემებსაც დასტრიალებენ.

შოთას უკვდავ თხზულებაში ქალისა და მამაკაცის თანასწორობა, რაინდული სიყვარული და ძმათნაფიცობაა შექმნილი, ეროვნებისდა მიუხედავად. მისი მოქმედი პირები მხოლოდ ეგოისტური გრძნობით გატაცებული და მარტო თავიანთ ბედნიერებაზე მზრუნველი ჩვეულებრივი არ-

სებანი არ არიან; ჩვენი მგოსნის ქალებიც-კი ეროვნული და საზოგადოებრივი მოვალეობის შეგნებით დაჯილდოებულ გმირებს წარმოადგენენ: მათი მოქმედება მართო პირადი ბედნიერების წაღლით არ არის ნაკარნახევი, არამედ უკიდურეს განსაცდელის დროსაც-კი მათ თავიანთი სამშობლოს ბედნიერება არ ავიწყდებათ, რაზედაც ზრუნვა მათ პირად ბედნიერებაზე მეტად აწუხებდათ. ამ მხრივ იმდროინდელ მხატვრულ მწერლობაში შოთას ქმნილება ობოლ მარგალიტს წარმოადგენს.

სწორედ საზოგადოებრივი და სოციალური პანგებით, ადამიანის ბუნების ფსიქიკის იშვიათი ცოდნითა და ფილოსოფიური სიბრძნით უხვად დაყურსვილობა ანიჭებს „ვეფხისტყაოსანს“ არაჩვეულებრივს მომხიბვლელობას. ეს უკვდავი პოემა სამი ძირითადი პრობლემის გასაშუქებლად არის დაწერილი: ქალისადმი რაინდული სიყვარული, გმირული თავგანწირულების მშვენიერება და ეროვნებისა და სარწმუნოებისდა მიუხედავად ძმადნაფიცობის მომხიბლავი სილამაზე. ყველა ამან „ვეფხისტყაოსანი“ შოთას თანამედროვეთათვისაც უებრო თხზულებად აქცია და შემდეგში ქართულ მწერლობისათვის დღევანდლამდის იგი სწორუპოვარ პაგალითად დარჩა: ვერც ხნიერებამ, ვერც მსოფლმხედველობის თვალსაჩინოდ შეცვლამ შოთა რუსთაველსა და მის ქმნილებას გენიალობისა და უკვდავების შარავანდედი ვერ დაუჩრდილა, იგი ყველასათვის ისეგ წინანდებურად ბრწყინავს და მომხიბვლელია.

ქართულ მხატვრულ მწერლობას გვერდს ხელოვნების სხვა დარგებიც უმშვენიებდნენ. შესაძლებელია ითქვას, რომ ხელოვნების არც ერთი დარგი არ მოიპოვება, რომელშიც ამ ხანაში საუცხოოვო ძეგლები არ ყოფილიყოს შექმნილი: ხუროთმოძღვრებამაც, მონუმენტური კედლის მხატვრობამაც და ხელნაწერებს შესამკობად განკუთვნილმა მინიატურებმა, ჭედვითმა ხელოვნებამ, თუ მინანქრებმა, მუსიკამაც-კი ბევრი პირველხარისხოვანი ნაწარმოები და ქმნილება შესძინა საქართველოს.

საკმარისია დასახლებული იყოს ისეთი დიდებული ძეგლები, როგორიც არის უბისის, ყინცვისის, გელათის კედლის მხატვრობა და მოზაიკა, ანდა, როგორიც ჯრუჭის ოთხთავია, წყაროსთავისა და ტბეთის სახარებათა, ხახულისა და ანჩისხატების მოჭედულობა, ისევე, როგორც ბეჭა და ბეშკენ ოპოზარების განმაცვიფრებელი ოქრომქანდაკებლობის ხელოვნების სხვა ქმნილებაც.

აღსანიშნავია აგრეთვე ქართული მუსიკის ამევე ხანაში დიდი დაწინაურება: მრავალხმიანობის გაჩენასა და განვითარებასთან ერთად, საკომპოზიციო ხელოვნება ცალკე დარგად გამოეყო ისე, რომ ამ დროს საგლობლების სიტყვებისა და ჰანგის შემთხვევლნი საქართველოში სხვადასხვა პირები იყვნენ. მაშინდელი ქართველი კომპოზიტორებისაგან შეთხზული ჰანგები საგლობლო ნიშნებით შემკულს ფოლიანტებში იყო დაცული, რომელთაგან დღევანდლამდის ზოგი გადარჩენილია.

ხუროთმოძღვრების ძეგლთა შორის იმდენად ბევრი ნაგებობა არსებობდა იმ დროს, რომელთა მშვენიერება ადამიანის ყურადღებას უნებლოეთ იპყრობს, რომ ყველას ჩამოთვლა შეუძლებელიც-კია: იკორთის, სამ-

ქართული ხალხური ორნამენტი ხეზე
(მერხი, ქსნის ხეობიდან).

თავროს, ბერთუბნის, ბეთანიისა და სხვა ტაძრები ამ დიდი ხელოვნების მრავალმეტყველოლი მოწმენი არიან, იმისდა მიუხედავად, რომ თითოეული მათგანი საუკუნეთა განმავლობაში ძალზე დაზიანდა და წინანდელი ბრწყინვალეებიდან ბევრი რამ უკვე დაკარგული აქვთ. მაგრამ იმ მაღალი დონის გასათვალისწინებლად, რომელსაც ამ დროს ქართულმა ხუროთმოძღვრებამ მიაღწია, კიდევ ერთის დასახელება საკმარისია: მარტო მთლად კლდეში გამოკვეთილი ვარძიის მონასტერიც, მრავალი სენაკებითა და საუცხოვოდ მოხატული ეკლესიითურთ, დაანახვებს ადამიანს თუ რამდენად ძლიერი იყო ხელოვნების ეს დარგი მაშინდელს საქართველოში.

ამრიგად, ქართველი ხალხის კულტურის განვითარებისა და დიდი წარმატების ის საფეხური, რომელიც მან ბეთორმეტე საუკუნეში განვლო, თინასწორი სიძლიერით არის განსახიერებული ცხოვრებისა და შემოქმედების ყოველსფეროში, პოლიტიკური და სახელმწიფოებრივი წყობილება იყო, თუ სოციალური პრობლემების ძიება-გადაჭრა,

ეკონომიკა იყო, თუ გონებრივი და მატერიალური კულტურა.

მაშინდელი საქართველოს ძლიერების მთავარ საფუძველს სწორედ ეს

თანასწორი განვითარება და წარმატება წარმოადგენდა: ამან შეაძლებინა ქართველ ხალხს მომდევნო საუკუნეებში დატრიალებული დიდი პოლიტიკური და ყოველგვარი სხვადასხვა თავსდამტყდარი უბედურება და განსაცდელი ისე აეტანა, რომ სამი საუკუნის განმავლობაში მრავალგვარი დაბრკოლებისა და მრავალგვარი ხიფათისდა მიუხედავად საქართველომ მაინც სახელმწიფოებრივობა და მთლიანობა შეინარჩუნა.

მაშინდელს საქართველოში განსაკუთრებული ყურადღება ჰქონდა ეკონომიურ პრობლემებს მიპყრობილი. უკვე დავით აღმაშენებელი მიმოსვლისა და სავაჭრო გზების გაუმჯობესებაზე ზრუნავდა: ძნელად სავალი გზები გაასწორებინა და ქვაფენილჰყვნა, მდინარეებზედაც სათანადო ადგილას ხიდები ააგო. ერთი ნაგებობის ნაშთი ბესლეთის ხიდი დღევანდლამდისაც დაცულია.

თამარმა ჯავახეთისა და მთელი მესხეთის საქართველოს შუაგულთან, დედაქალაქ თბილისთან, მჭიდროდ დასაკავშირებლად, რადგან მესხეთი საქართველოსთვის მარცვლეულის მარაგის ნამდვილს ბედელს წარმოადგენდა და მესაქონლეობისათვისაც აუცილებელი საუცხოვრო საზაფხულო საძოვრების მქონებელი იყო, პირდაპირი უმოკლესი გზა გააყვანინა თრიალეთზე. ამასთანავე გადმოსავლის იქ-აქეთ საქარავნო ფუნდუკები (სასტუმროები) ააშენებინა, რომ ქარბუქისა და ზამთარში თოვლის ნამჭერის დროს მგზავრებსა და ქარავნებს იქ თავის შეფარება და საჭმელ-სასმელისა და პირუტყვისათვის საკვების შოვნა შესძლებოდათ.

XII საუკუნეში საქართველოში მოსახლეობის სწრაფ ზრდასთან დაკავშირებით და მეურნეობის გაინტენსივების მიზნით საქართველოს მთავრობამ, თამარის ბრძანებით, ორი დიდი სარწყავი არხი გაიყვანა: ერთ მათგანს, ალაზნის არხს, 119 კილომეტრი სიგრძე ჰქონდა და 53.000 ჰექტარ მიწას რწყავდა; მეორე სამგორის არხს 20 კილომეტრი ჰქონდა სიგრძე.

ამავე ხანაში წყალსადენების გაყვანასაც განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდნენ. მაგ. 1202 წ. ანტონ მწიგნობართუხუცესმა შიომღვიმის უდაბნოს სხალტიდან 7 კილომეტრის სიშორიდან, ქედს იქიდან, წყალსადენი გაუყვანა, რომელიც ამ სავანეს დღელამეში 243.000 ლიტრს წყაროს წყალს აწვდიდა. როგორც არხები ისევე წყალსადენი მაშინდელი ქართული ჰიდროტექნიკური ცოდნის მაღალი დონის დამამტკიცებელია.

დაწინაურებულს სასოფლო მეურნეობასა და მესაქონლეობასთან ერთად, საქართველოს ამ ხანაში აღებმიცემოდაც, როგორც შიგნითი, ისევე სავაჭრო განვითარებული ჰქონდა. ქართველ სოფეაგრებს მაშინ ისეთ შორეულ ქვეყნებთან ჰქონდათ სავაჭრო ურთიერთობა, როგორც ეგვიპტე იყო სამხრეთით და რუსეთი ჩრდილოეთით. საექსპორტო ვაჭრობა ფართოდ იყო გავრცელებული. ეგვიპტიდან, ალექსანდრიიდან, მაგ., საუკეთესო ლირსების მატყლი მოჰქონდათ. თვით საქართველოდან, გეორგრაფ ზაქარია ყაზვინის ცნობით, ბამბა, მალემსრბოლი

ცხენები და ჯორები, საუკეთესო ხარისხის მატყლი, აბრეშუმი, ტანისამოსი, ხალიჩები, ქურქები, სინდიყი (ვერცხლის წყალი) და სხ. გაჰქონდათ. იტალიელ მოგზაურების სიტყვით, საქართველოს საექსპორტო ვაჭრობის ერთ-ერთ საგანთაგანს საუცხოვო ოქროქსოვილებიც შეადგენდა. ნავთიცი-კი მიჰქონდათ აქლემებითა და გემებით საქართველოს სახელმწიფოდან.

საქართველო, თავისი ინტენსიური მეურნეობისა და ფართო აღებმცემობის წყალობით, ფინანსიურად მდიდარი ქვეყანა იყო. სპარსელი გეოგრაფის ამდღაჰ ყაზვინის ცნობით, საკუთრივ საქართველოს (უყმადნაფიცო ქვეყნებოდ) ყოველწლიური სახელმწიფო სალაროს ფულადი შემოსავალი 3.750.000 ოქროს მანეთს უდრიდა. ამავე ხანაში-კი მცირე აზიის შემოსავალიც-კი 2.475.000 მან., არაბეთისურაყის 2.250.000 მან. და ფარსის 2.153.460 მან. შეადგენდა მხოლოდ. დას. ევროპის ქვეყნებიდანაც, ზომბარტით, ინგლისის მეფის შემოსავალი 1300 წელს 4.000.000 ოქროს ფრანკს, ხოლო საფრანგეთის 1311 წელს 3.000.000 ფრანკს არ აღემატებოდა. საქართველოს შემოსავლის ზემოაღნიშნული შემოსავლის თანხა მხოლოდ ფულადი შემოსავლის ოდენობაა. ამას გარდა მას სულადად დაწესებული გადასახადების შემოსავალიც ჰქონდა. მხოლოდ სწორედ ასეთმა ეკონომიურმა კეთილდღეობამ მისცა საშუალება საქართველოს და ხალხს აეტანა ის საშინელი პოლიტიკური და ეკონომიური განსაცდელი, რომელიც მას XIII საუკუნეში დაატყდა თავს, მეტადრე მონღოლთა ბატონობის ხანიდან მოყოლებულად.

გიორგი IV ლაშა (1213 — 1222) და მონღოლთა პირველი გამორჩენა

12 წლის იყო გიორგი-ლაშა, როდესაც, მამის სიკვდილის შემდგომ, მისმა დედამ თამარმა თანამოსაყდრედ დაისვა. რასაკვირველია, ამ დროს მას ჯერ საშუალება არ ექმნებოდა მართვა-გამგეობის რთულ ხელოვნებაში გაწრთვნილიყო. 20 წლის შეიქმნა ის, როდესაც მისი სახელოვანი დედა გარდაიცვალა და ბედმა ამ ჭაბუკ მეფეს 1213 წელს საქართველოს საჭეთმპყრობელობა არგუნა.

საქართველოს სწრაფი პოლიტიკური ზრდის გამო, თამარის მემკვიდრეს ფრიად პასუხსაგები მოვალეობა უნდა დასწოლოდა: სხვასაც ყველაფერსაც რომ თავი დავანებოთ, მრავალ ახალ შემოერთებულ ქვეყანას ხომ მომტკიცება და სახელმწიფოებრივი მოწყობა სჭირდებოდა. ეს მხოლოდ მიზანშეწონილი, კეთილმოსურნე სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობითა და შორსგამჭვრეტელი სოციალური პოლიტიკით იყო შესაძლებელი. ქვეყნის მმართველს ამ რთული მოვალეობის ასასრულებლად დავით აღმაშენებლის ნებისყოფა და სიბრძნე და თამარის შორსგამჭვრეტელობა უნდა ჰქონოდა. სამწუხაროდ, გიორგი-ლაშას, პირად მიმზიდველ თვისებებით, — რაინდული სულისკვეთებით, სიმაჰაცითა და თავისუფალი აზროვნებით დაჯილდოვებულობისდა მიუხედავად, ვითარცა დედისერთა განებივრებულს შეიღს, ჟინიანი ადამიანის ხასიათი ჰქონდა, თვითნება და ჯიუტი ადამიანი იყო. მისს აჩქარებულ ხასიათს ქვეყანა არაერთხელ რთულ მდგომარეობაში ჩაუგდია.

მას შემდგომ, რაც სამეფო ტახტზე თამარის მაგიერ ჭაბუკი მეფე აღმოჩნდა, მეზობლებმა გადასწყვიტეს, რომ დადგა დრო, როდესაც მათ საქართველოს ყმადნაფიცობისაგან განთავისუფლების საშუალება მიეცემოდათ. პირველი ასეთი მაგალითი სხვებს განძის ათაბაგმა მისცა: ის საქართველოს განუდგა, ხარკის ძღვევაზე უარი განაცხადა და დამოუკიდებლობის აღდგენა მოისურვა. გიორგი-ლაშამ საქართველოს მთავრობასთან ერთად გადასწყვიტა, რომ ასეთი მცდელობისათვის დაუყოვნებლივ წინააღმდეგობა გაეწია, რომ სხვებსაც ამ მაგალითისათვის არ მიებაძათ. სასწრაფოდ შეკრებილი ჯარითურთ იოანე ათაბაგის შეთაურებით გიორგი-ლაშაც პირადად განძის ათაბაგის წინააღმდეგ გაემგზავრა.

ამ ამბის გაგებისთანავე ათაბაგმა უბრძოლველად ქ. განძამდე დაიხია და წინააღმდეგობის გაწევა მხოლოდ ქალაქში გადასწყვიტა. საქართველოს მთავარსარდლობამ არჩია, რომ, პირდაპირი იერიშის მიტანის მაგივრად, ქალაქი განძა და განძის ათაბაგი გარემოცვით აეძულებინა, რომ დამორჩილებულიყო. გარემოცვის წესით, განძის ალებისათვის, რასაკვირველია, უფრო ხანგრძლივი დრო იყო საჭირო, ვიდრე პირდაპირი იერიშის მიტანისათვის. გიორგი-ლაშას იმპულსური ხასიათი-კი ასეთი ბრძოლის წესს ძნელად ურიგდებოდა და, როდესაც მთავარსარდლის დაყოლიება მან ვერ მოახერხა, რომ ბრძოლა იერიშის მიტანით გადაწყვეტილიყო, მან, განძის გარსემომსავლელად და პირდაპირი იერიშით საქმის გადასაწყვეტად, მთავარსარდლის დაუკითხავადა და უცნობელადაც-კი თავისი ჯარის ნაწილიდან ოთხი ათასი მეზობლი წაიყვანა.

მეფისაგან ასეთი მცირერიცხოვანი ნაწილითურთ სამხედრო მოქმედების დაწყება განძის ათაბაგს არ გამოჰპარვია და იმ დროს, როდესაც გიორგი-ლაშა თავის ჯართურთ უკვე ქალაქს უკან იყო მოქცეული, მოულოდნელად განძის ზღუდის კარები გაიღო, განძიდან მოლაშქრეთა საკმაოდ დიდი ნაწილი გამოიჭრა და ცხარე ბრძოლა ატყდა. აუცილებელი უბედურების თავიდან აშორება მხოლოდ გიორგი-ლაშასი და მის თანამებრძოლ სამხედრო მეთაურთა პირადი მამაცობის წყალობით შეიქმნა შესაძლებელი. ამ ბრძოლას ორივე მხრიდან დიდძალი მსხვერპლი შეეწირა. განძელები ასეთს მედგარს წინააღმდეგობას არ მოელოდნენ, ამიტომაც შედრკნენ და უკან დაიხიეს. მაგრამ გიორგი-ლაშას რაზმიც უკვე იმდენად შეთხლებული იყო, რომ მას დადევნება აღარ შეეძლო და განძაში შეჭრაც ვერ მოახერხა. ამრიგად, ჭაბუკ მეფის მიერ დასახული ამოცანა მიუღწეველი დარჩა.

საქართველოს ჯარის მხედართმთავარი ივანე ათაბაგი შემფოთდა, როდესაც გაიგო, რომ მეფე ოთხი ათასი ჯარისკაცითურთ უცნობელად საომრად წასულიყო. მოსალოდნელი განსაცდელის თავითგან ასაცილებლად, ივანე ათაბაგი საქართველოს ჯართურთ მისაშველებლად დაიძრა და იმ დროს, როდესაც უკვე შუა გზაზე იყო, უკან მომავალი გიორგი-ლაშა და მისი ძალზე შეთხლებული რაზმი შეხვდა. ათაბაგმა მეფეს ცხარე საყვედური გამოუცხადა, რომ ქართული სამხედრო საძარტლის დარღვევით, მან, მთავარსარდლის უცნობელად, ბრძოლა დაიწყო. ივანე ათაბაგმა და სხვა მხედართმთავრებმა მეფეს განუცხადეს, რომ თუ მომავალში კიდევ ასეთი რამ მოხდებოდა, ისინი სამახურსაც თავს დაანებებენ და სამეფო დარბაზსაც ჩამოჰშორდებიან. ისტორიკოსი მოგვითხრობს, რომ ჭაბუკი მეფე გულწრფელად შეწუხდა, ცხენიდან ჩამოხტა და ბოდიში მოიხადა მთავარსარდლის წინაშე.

ბოლოსდაბოლოს მაინც მთავარსარდლობის მიერ არჩეული წესი უფრო სამართლიანი გამოდგა. გარემოცვამ განძელები ქალაქში ისეთ განსაცდელში ჩააგდო, იქ ისეთი შიმშილობა ჩამოვარდა, რომ განძის ათაბაგი,

იძულებული გახდა, საქართველოს მთავრობისათვის შენდობა ეთხოვა და ზავის პირობები განეხილა. გიორგი-ლაშამ ეს საკითხი სამხედრო საბჭოს გადასცა, რომელმაც განძის ათაბაგის ვედრების შეწყნარება შესაძლებლად სცნო. დიდძალი ძღვენის მირთმევის შემდგომ, ყმადნაფიცობის აღთქმის დადების მერმე და ყოველწლიური ხარკის ხვედრის გადაცემის უმალ, საქმე მოგვარებულად იყო მიჩნეული და საქართველოს ჯარი იქიდან შინ დაბრუნდა.

ეს ყმადნაფიცთა ურჩობის მხოლოდ პირველი შემთხვევა იყო: საქართველოს სამხრეთის და სამხრეთ დასავლეთის მეზობლებმაც სცადეს თავიანთი დამოუკიდებლობის აღდგენა და ყმადნაფიცობისაგან განთავისუფლება. ამიტომ 1219 წელს გიორგი-ლაშასა და საქართველოს მხედრობას სამხრეთითა და სამხრეთ-დასავლეთის სანაპიროებისაკენ გალაშქრებაც მოუხდათ ოროტნისა და სხვა იმ ციხეების ასაღებად ნახტევანმდის, რომელთა დამორჩილება იყო საჭირო. ეს მოხერხდა კიდეც. შემდეგ ხლათის სულტნის ყმადნაფიცობის აღდგენაც საჭირო გახდა და კარნუ-ქალაქის წინანდებურად მომტკიცებაც მოხერხდა.

ამრიგად, საქართველოს, როგორც აღმოსავლეთით, ისე სამხრეთ-დასავლეთით მდებარე ყველა ყმადნაფიცმა სამფლობელოებმა იგრძნეს, რომ, მეფის სიჭაბუკისდა მიუხედავად, საქართველოს მოპოვებული სამფლობელოს დაცვის უნარი მაინც შენარჩუნებული ჰქონდა.

ყველა საზღვარზე, ამგვარად, მშვიდობიანობა დამყარდა. სწორედ ამ დროს დასავლეთ ევროპიდან გიორგი-ლაშას რომის პაპის ჰონორიუსის ეპისტოლე მოუვიდა, რომლითაც ის სთხოვდა, რომ მისი მეთაურობით ევროპელ ქრისტიან სახელმწიფოთაგან განზრახულს ჯვაროსანთა ომში საქართველოსაც თავის ჯარითურთ მიეღო მონაწილეობა. რომის პაპს უნდოდა, რომ საქართველოს სახელმწიფოს სამხედრო ძალას თავისი მონაწილეობით ევროპელ ჯვაროსანთათვის მაჰმადიანთა წინააღმდეგ პალესტინაში სამხედრო მოქმედება გაეადვილებინა.

გიორგის რაინდულს სულისკვეთებას ასეთი გეგმა კარგა ეგუებოდა და მანაც სიამოვნებით განაცხადა თანხმობა, რაც რომის პაპს აცნობა კიდეც. ის სამზადისსაც შეუდგა, მაგრამ მოულოდნელად მთელი ეს გეგმა ჩაეშალა იმის გამო, რომ თვით საქართველოს საზღვარზე გამოჩნდა ახალი, მანამდე სრულებით უცნობი მტერი, რომლის წინააღმდეგ ბრძოლა დასჭირდა. ეს მტერი მონღოლები იყვნენ.

მონღოლები, არამც თუ ქართველებისათვის, არამედ მთელი მახლობელი აღმოსავლეთისათვისაც სრულებით უცნობ ეროვნებას წარმოადგენდნენ. ისინი პირველად ჩინვისხანმა გააერთიანა, ფართო საისტორიო და პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოიყვანა და, ზვარაზმშაპ მუჰამედის წინააღმდეგ ომის გამო, მონღოლები დამარცხებულს მუჰამედსა და მის შვილს ჯალალედინს დაედევნენ. ლტოლვილი მუჰამედი რომ მოკვდა,

შემდგომ მონღოლები ბრძოლას უკვე მისი ვაჟიშვილის ჯალალედინის წინააღმდეგ შეუდგნენ. რამდენჯერმე დამარცხების შემდეგ, ხვარაზმ-შაჰ ჯალალედინმა სცადა, ერანში ფეხი მოეკიდა და თავისი დაუძინებელი მტრებისათვის იქიდან გაეწია წინააღმდეგობა. ჩინგისხანმა მის კვალდაკვალ დასადევნებლად თავისი ოთხი სარდალი მოწინავე ლაშქრით თურთ წარმოგზავნა, რომელთაც ამას გარდა ადგილობრივი პირობების, დაზვერვაც დაავალა.

ლტოლვილი ჯალალედინის უკან დადევნებულმა მონღოლთა ჯარმა საქართველოს საზღვრებს მიაღწია. ჩინგისხანის დავალებით ცნობების შეგროვების შემდგომ, მას უნდა პირი ისევე თავის სამშობლოსაკენ ებრუნებინა და ჩრდილოეთის გზით მონღოლეთში მისულიყო. ერანიდან მომავალთ, მათ უნდა დარუბანდის გზით კავკასიონის ქედი გადაელახათ. ასე და ამგვარად მონღოლები 20 ათასი ჯარისკაცითურთ საქართველოს საზღვარს მოადგნენ, უმთავრესად საჭირო საძოვრების საძებნელად ამ ჯარს ვეზი და სუბუღაი მეთაურობდნენ. ეს ისე მოულოდნელად და ისეთი სისწრაფით მოხდა, რომ საქართველოს ხანაპირო ჯარმა მხოლოდ მიმავალი მოწინააღმდეგის უკან დადევნება მოასწრო.

გიორგი-ლაშა მაშინვე შეუდგა ლაშქრის შეყრას, მაგრამ, როდესაც ბრძოლაზე მიდგა საქმე, მონღოლებმა ჩინგისხანის მიერ შემოღებული ბრძოლის ხერხი გამოიყენეს, რომლის მიხედვითაც მათი ჯარი ჩვეულებრივ ორ ნაწილად იყოფებოდა ხოლმე. ერთი მოწინააღმდეგეს პირისპირ ებრძოდა, მეორე წინასწარ გარკვეულ ადგილას ჩასაფრებული ჰყავდათ და, პირისპირ ბრძოლის დაწყების შემდგომ, გარკვეულ დროს რაზმი განზრახ უკან იხევდა და ვითომც მიზნობდა იმ ადგილამდე, სადაც მათ ჯარი ჰყავდათ ჩასაფრებული. როდესაც ისინი ამ ადგილს გასცილდებოდნენ, მონღოლთა ჩასაფრებულ რაზმი უნდა უეცრად ამოცვივებულიყო. განზრახ უკან დახევი მონღოლთა რაზმიც მაშინვე შეჩერდებოდა და ორმხრივ მოქცეულ მოწინააღმდეგეს ბრძოლას აუტეხდა. ამგვარ სამხედრო მოქმედების მოულოდნელობა შუაში მომწყვდეულ მოწინააღმდეგეზე თავზარდამცემ შთაბეჭდილებას ახდენდა და მონღოლები ამის წყალობით ჩვეულებრივ ადვილად იმარჯვებდნენ ხოლმე.

ამ შემთხვევაშიც საქმე ასევე დატრიალდა. გიორგი-ლაშასი და საქართველოს მხედართმთავრის მეთაურობით მებრძოლი ჯარი დამარცხდა. მაგრამ მონღოლები მაინც საქართველოს მხედრობას არ დასდევნებია, არამედ ისევე თავიანთთვის შესაფერისი საძოვრების საძებნელად გაბრუნდნენ.

ერთი წლის შემდგომ მონღოლები მოვიდნენ, მაგრამ ამ დროისათვის საქართველოს უკვე საკმაო სამხედრო ძალა ჰყავდა თავმოყრილი და, როდესაც მონღოლებმა ქართველთა ჯარის მზადება გაიგეს, საქართვე-

ლოს უბრალოდ ვაგეცალწენ, მთები გადალანეს და თავიანთი ზბრძანების ქვეყანაში დაბრუნდნენ.

საქართველოს მთავრობას ეს ბრძოლა შემთხვევითი მოვლენა ეგონა და იმდენადაც-კი არ მოუქცევია მისთვის ყურადღება, რომ სწორედ ამ, 1220 წელს, მემათიანეს, რომელსაც ეს ამბავი აქვს მოთხრობილი, საქართველოში შემოსეული ამ ხალხის სახელი არც-კი აქვს აღნიშნული. სამი წლის შემდგომაც, როცა რუსუდან მეფე და ივანე ათაბაგი რომის პაპს სწერდნენ, ამ ამბის გარემოებას ასე ატყობინებდნენ: მონღოლები ჩვენ კარგი ქრისტიანები გვეგონა და ამიტომ მათ საწინააღმდეგოდ ბრძოლისათვის არ მოვმზადებულვართ, მაგრამ შემდეგ გამოირკვა, რომ ისინი ცუდი ქრისტიანები ყოფილანო. კარგად ცნობილია, რომ მონღოლებს ქრისტიანებთან არაფერი საერთო არ ჰქონდათ, რომ ისინი წარმართი შამანები იყვნენ. აქედან ჩანს, თუ რამდენად მცდარი წარმოდგენა ჰქონიათ ამ ახალ მტერზე და რამდენად ეჭვი არ შეჰპარვიათ, რომ ამ ხალხის გამოჩენით მთელი მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიაში სრულებით ახალი, მრავალგვარი განსაცდელითა და უბედურებით სავეს, ზანა იწყებოდა.

გიორგი-ლაშა, მონღოლების გაცლის შემდგომ, თავისი დის რუსუდანის გათხოვების საკითხით იყო გართული. 1222 წელს ის მოვკანში გაემგზავრა შირვან-შაჰზე თავისი დის დასანიშნავად, და აქ ამ საქმის მოწყობაში გართული ის მოულოდნელად ავად გახდა და ამავე წელს 18 იანვარს გარდაიცვალა, როგორც ჩანს ჭრილობისაგან, რომელიც მას მონღოლებთან შეტაკების დროს უნდა ჰქონოდა მიღებული.

გიორგი-ლაშა თავისუფალი აზროვნებისა და დამოუკიდებელი შეხედულების და ქცევის მიმდევარი ადამიანი იყო, გასართობის მოყვარულიც, სუფიების მოძღვრების თაყვანის მცემელიც. მას თავის ხანმოკლე სიცოცხლის განმავლობაში ცოლი არ შეუერთავს, უყვარდა ერთი ველისციხელი მანდილოსანი, რომელიც სხვაზე იყო გათხოვილი და რომლისაგანაც მას შვილი შეეძინა, დაეთად წოდებული. სამღვდლოებამ გიორგი-ლაშა თავისი გულის სატრფოს დაამორა და ქმარს დაუბრუნა, მაგრამ მას ამის შემდგომაც ცოლი არ შეუერთავს. და სატრფოსათვის არ უღალატნია.

გიორგი-ლაშამ ისეთ დროს გამოიჩინა უდარდლობა, როდესაც საზღვარგარეშე მისი მოვალეობა დაძაბულ მოღვაწეობასა და ქვეყნის კეთილდღეობაზე მზრუნველობას თხოულობდა. მარტო ის გარემოება-კი არ იყო გამაფრთხილებელი, რომ საქართველოს საზღვარზე მანამდე სრულებით უცნობი ახალი მტერი გამოჩნდა, არამედ ამ დროისათვის უკვე 1218 წელს ცხადი საგრძნობი შეიქმნა ჯერჯერობით გამოურკვეველი მიზეზების გამო ამტყდარი, ეკონომიური კრიზისის დასაწყისიც: ფასები გაზრდილა და ცხოვრება გაძნელებულა, ყველგან ასეთი მდგომარეობა იყო საქართველოში, თუ არა, ამის შესახებ ჯერ და-

ნამდვილებით ცნობები არ მოგვეპოვება, მაგრამ სამხრეთის სანახებში, კერძოდ ქალაქ ანისში რომ ასეთი გაჭირვება ყოფილა, ამის შესახებ იმდროინდელს ძეგლშიც გვაქვს ცნობები დაცული.

ფასების ზრდასა და ცხოვრების გაძვირებასთან დაკავშირებით, ანისის მართლმადიდებელ სამღვდლოებსა ქართველ და სომეხ ქალკედონიან მრევლისათვის წესების ასრულებისათვის განკუთვნილი გასამრჯელო იმდენად გაუდიდება, რომ ამ ნიადაგზე მრევლსა და სამღვდლოებს შორის დიდი უთანხმოება ჩამოვარდნილა. მრევლს უარი განუცხადებია ასეთი დიდი გასამრჯელოს მიცემაზე, ხოლო სამღვდლოებს ამის საპასუხოდ წესების ასრულებაზე უთქვამს უარი. ასეთ გამწვავებულ დამოკიდებულებაში მრევლშიც აღმოჩენილან ისეთი პირები, რომლებსაც ეკლესიაში სიარულისათვის თავი დაუნებებიათ. ატეხილი შუღლი იმდენად გამწვავებულა, რომ ამ საქმის მოსაწესრიგებლად თვითონ ქართული ეკლესიის საჭემპყრობელის კათალიკოს-პატრიარქის ჩარევა გახდა აუცილებელი.

1218 წელს ეტიფიანე ქართლისა კათალიკოსი, იმის მომიზეზებით, რომ ანისში ახლად აგებული ეკლესია უნდა ყოფილიყო ნაკურთხი, ანისში ჩავიდა და ეს საქმე გაარჩია. მან მოისმინა როგორც მრევლის, ისევე სამღვდლოების ჩივილი და ურთიერთი ბრალდება. საქმის გაცნობის შემდგომ, კათალიკოსმა ასეთი მსჯავრი დასდო: მრევლს მხარი დაუჭირა და გასამრჯელოს გადიდება მოჭარბებულად სცნო. იმდროინდელი ეკონომიური პირობებისა და მიხედვით, მან შესაძლებლად დაინახა, რომ ის ნიხრი, რომლის შემოღებასაც ანისის ქართული სამღვდლოება მოითხოვდა, ერთ მესამედად შემცირებული ყოფილიყო. ამრიგად აქ, ეკონომიურ ნიადაგზე, მრევლსა და სამღვდლოებს შორის აღმოცენებული ბრძოლის სურათი გვაქვს, მაგრამ 1218 წელს ამ ბრძოლის მხოლოდ დასაწყისი იყო. როგორც შემდგომში დავრწმუნდებით, ამ ნიადაგზე ატეხილ ბრძოლას კვლავ უფეთქია და თანდათანობით უფრო და უფრო გაძლიერებულა კიდევ.

რუსულან მეთე (1222 — 1246)

ჯალალადინის შემოსევა საქართველოში და მონღოლთა ბატონობის დამყარება

როდესაც 1222 წელს გიორგი-ლაშა მოულოდნელად გარდაიცვალა, საქართველოს სამეფო ტახტზე ასაყვანი პიროვნების საკითხი კვლავ ქალის უფლება-მოსილობასთან უნდა ყოფილიყო დაკავშირებული. ამ შემთხვევაში საქმე უფრო იმის გამო იყო გართულებული, რომ ლაშავიორგის ვაჟიშვილი დარჩა, და ვითაღ წოდებული. მაგრამ, ქართული სახელმწიფო სამართლის ძალით, უკანონო შვილს თავისი მამის მემკვიდრეობის უფლება არ ჰქონდა და თავისი მამის სოციალურ ფენაზე

უფრო დაბალი საფეხური ეკავა ხოლმე. ამიტომაც დავითი საქართველოს მემკვიდრედ არც თითონ გიორგი-ლავას ჰყოლია სიკვდილის წინ მიჩნეული, არც სხვას ვისმე მოსვლია ფიქრად, რომ რუსუდანის მაგიერ ის შეიძლებოდა ყოფილიყო აყვანილი.

ამგვარად, საქართველოს სამეფო ტახტი ისევ ქალმა დაიკავა. რუსუდანის გამეფებით საქართველოსათვის ახალი არაფერი არ მომხდარა: თამარის შემდგომ სამეფო ტახტზე ქალის მეფობის შესაძლებლობა არავის გააკვირვებდა, მაგრამ, სამწუხაროდ, რუსუდანი თამარი არ იყო. სილამაზის გარდა, როგორც ჩანს, მას თავისი დედის სხვა თვისებები არ ჰქონია დამკვიდრებული. ამის გამოც ის იმდროინდელი რთული და პასუხსაგები პოლიტიკური სავარეო და შინაური მდგომარეობისათვის შესაფერის მმართველად ვერ გამოდგა.

რაკი 1222 წელს ბედმა რუსუდანს საქართველოში მეფობის ხელისუფლება არგუნა, ცხადია, რომ შირვანშაჰთან მისი ქორწინება უნდა ჩაშლილიყო. შირვანშაჰი ყმადნაფიცი იყო და უხერხული იყო, რომ ყმადნაფიცი საქართველოს სამეფო ტახტზე ყოფილიყო მეფესთან ერთად. ამიტომ საქართველოს სამეფოს მესვეურებმა გადასწყვიტეს, რომ მის მაგიერ რუსუდანისათვის 1223 წელს არზრუმის მფლობელის შვილი მ უ ლ ი ს ე დ ი ნ ი მოეყვანათ, რომელსაც, პირად სილამაზესთან ერთად, საქართველოს მთავრობის თვალსაზრისით ის ღირსებაც აღმოაჩნდა, რომ მან გაქრისტიანება იკისრა, ოღონდ-კი საქართველოს მეფის რუსუდანის ქმრობის ღირსი გამხდარიყო.

მისგან რუსუდანს უფროსი ქალიშვილი თამარი და შემდეგ ვაჟი-შვილი დავითი შეეძინა, რომელსაც მერმე დავით ნარინი ეწოდა.

1222 წლიდან მოყოლებული 1225 წლამდის საქართველო წვრილ-წვრილ ომებში იყო ვართული. საქართველოს მთავრობის მაშინდელ მესვეურებს ივანე ათაბაგის მეთაურობით, როგორც ჩანს, იმდროინდელი საერთაშორისო მდგომარეობის სერიოზულობა სრულებით შეგნებული არ ჰქონდათ: ის, რაც ხვარაზმმა მუჰამედს დაემართა, მათთვის გაძაფრთხილებელ გარემოებად ვერ გამოდგა და როდესაც ხვარაზმმა მუჰამედმა ჯერ კიდევ თავის სიცოცხლის დროსვე განიზრახა, ერანის აზერბაიჯანი თავისი ვაჟუნის ქვეშ მოექცია და მისი დაცვა თავის მოვალეობად დაესახა, მუჰამედის ამ მოქმედებამ საქართველოს მთავრობის პოლიტიკური სიფხიზლე ვერ გააძლიერა.

როდესაც მამის სიკვდილის შემდგომ მუჰამედის შვილმა ჯალალედინმა ერანში გამაგრება სცადა და მაჰმადიანთა მთავრობა იკისრა, მან რუსუდანს და საქართველოს მთავრობას მუქართა და ქადილით სახე წერილი გამოუგზავნა და ნებაყოფლობით დამორჩილება მოსთხოვა. მახლობელ აღმოსავლეთში მდებარე მაჰმადიანთა სამფლობელოების უფროსებს მან შემოუთვალა: დადგა დრო, როდესაც ქართველთა მძლავრობას ბოლო მოეღება და მაჰმადიანობა წინანდებურად გამარ-

ჯგებული იქნებაო. ჩემს მიზანს მხოლოდ ეს შეადგენს, მას შემდგომ, რაც საქართველოს ქედს მოვახრევენ და მაჰმადიანობის გამარჯვებას უზრუნველვყოფ, კეთილ-მეზობლურ დამოკიდებულებას დავამყარებ თქვენ ყველასთანაო. ამ მფლობელებს გულუბრყვილოდ ეგონათ, რომ ეს მართლაც მისი ნამდვილი გულისნადები და გულწრფელი განზრახვა იყო, მაგრამ შემდეგში დარწმუნდნენ, რომ ძალზე მოტყუედნენ.

ჯალალედინის მუქარამ საქართველოს მმართველ წრეებში მედიდური დამოკიდებულება გამოიწვია და მას ასეთი დამცინავი პასუხი გაუგზავნეს: მამა შენი შენზე უფრო ძლიერი იყო, სწერდნენ ისინი, მაგრამ მონღოლებისაგან მას რაც დაემართა, ეს შენც კარგად გეცოდინება; იგივე მონღოლები საქართველოს საზღვრებს მოადგნენ, მაგრამ იძულებულნი იყვნენ უკან დაეხიათო. ამ პასუხიდან ჩანს, რომ საქართველოს მთავრობის მესვეურთ პოლიტიკურ საქმეთა იმდროინდელ მიმდინარეობაზე მაშინ*სრულებით მცდარი წარმოდგენა ჰქონდათ და მონღოლთა მეთაურის ჩინგისხანის მიერ გამოგზავნილი მოწინავე რაზმის მოქმედება შეცდომით მონღოლთა მთავარი ძალის ლაშქრობად ჰქონდათ მიჩნეული, მათი ნებაყოფლობით წასვლაც თავიანთ გამარჯვებად და მონღოლთა დამარცხებად მოსჩვენებიათ. ასეთ პირობებში ადვილი გასაგებია, რომ საქართველოს მთავრობის სათავეში მდგომი სამხედრო პირები ჯეროვანი სიფხიზლით ვერ მოეკიდებოდნენ იმ საშიშროებას, რომელიც ქვეყანას მოელოდა, როგორც ჯალალედინის ისევე მეტადრე, რასაკვირველია, მონღოლთა შემოსვლისაგან.

საქართველოს მთავრობა მაინც ნელნელა სამხედრო მზადებას შეუდგა. ჯალალედინმა გადასწყვიტა, რომ დასწრება სჯობდა და ამიტომ სანამ საქართველო სამხედრო სამზადისს დაამთავრებდა, 1225 წელს შემოდგომას, დიდძალი ჯარითურთ საქართველოს საზღვრები გადმოლახა და დვინის სანახების აოხრება დაიწყო. დვინის სანახების აოხრების ამბავს საქართველოს მთავრობა, შექველია, უკვე უნდა შეეფიქრიათებია, მაგრამ ჯალალედინი ისეთი სისწრაფით მოქმედებდა, რომ ჯერ კიდევ ჯარის შესაფერისი რაოდენობა თავმოყრილი არ იყო საქართველოში, რომ ის დვინის სანახებიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით დაიძრა და ცნობილს ციხე-ქალაქს, მაღალ კლდეზე მდებარე გარნისს მიადგა.

დვინის აღება ჯალალედინს იმიტომ არ უცდია, რომ მან გადასწყვიტა, რომ დასწრება სჯობდა, სანამ საქართველოს ჯარი შესაფერისად მომზადებული მისთვის წინააღმდეგობის გაწევას მოახერხებდა. გარნისის თავზე მას საქართველოს ჯარი დახვდა, ქვევით ჯალალედინი იდგა თავისი ლაშქრითურთ, მწვერვალზე საქართველოს ჯარი იმყოფებოდა. ქართველები მეშველი ჯარის მოლოდინში ბრძოლის დაწყებას არ აპირებდნენ, ამისდა მიუხედავად ხვარაზმმაჰმა გადასწყვიტა, რომ თვითონვე დაეწყო იერიში, სანამ ქართველები წინააღმდეგობის გასაწევად სპეციალად გამაგრდებოდნენ. თავგანწირული ბრძოლის შემდეგ, ჯალალ-

ედინმა გარნისთან გაიმარჯვა, საქართველოს ჯარი-კი სასტიკად დამარცხდა.

გარნისის აღება საქართველოსათვის დიდი მარცხი იყო და შესაძლებელი იყო ადამიანს ეფიქრა, რომ ის უმალ უფრო ჩრდილოეთისაკენ წამოვიდოდა მაგრამ, რადგან მას ღვინი ჯერ კიდევ დაპყრობილი არ ჰქონდა, ამისათვის, გარნისთან სათანადო ლაშქრის რაოდენობის დატოვების შემდგომ, ღვინის ასაღებად წავიდა. ღვინი აიღო კიდევ და ეს მდიდარი ქალაქი თავის ლაშქარს მთლიანად გააძარცვინა. შემდგომ მან გადასწყვიტა სამხედრო მოქმედება საქართველოს წინააღმდეგ მარტო სამხრეთიდან-კი არ ეწარმოებინა, არამედ აღმოსავლეთის მხრიდანაც დაეწყო და თავის ლაშქრის ერთი ნაწილი განძის ასაღებად წარუგზავნა. ამგვარად ერთსა და იმავე დროს სამხედრო მოქმედება საქართველოს წინააღმდეგ ორის მიმართულებით წარმოებდა. ჯალალედინს ეს გარემოება საშუალებას აძლევდა, რომ საქართველო უფრო მძიმე მდგომარეობაში ჩაეყენებინა.

მას შემდგომ, რაც ჯალალედინი ჩრდილოეთისაკენ დაიძრა, რუსულდანი დასავლეთ საქართველოში გადავიდა, თავისი რეზიდენცია ქუთაისში გადაიტანა, ხოლო თბილისში დედაქალაქისა და ციხის დაცვა თბილისის ციხისთავს მიანდო.

1225 წელს დეკემბერში ჯალალედინი თბილისს მოადგა. საქართველოს მთავარსარდლობას სრული დაბნეულობა ეტყობოდა: ამირსპასალარის ხელმძღვანელობა არსად არა ჩანდა. ამავე დროს ჯალალედინი მარტო სამხედრო საშუალებით-კი არ მოქმედებდა, არამედ ჯაშუშებისა და მოსყიდულთა საშუალებითაც: 1226 წელს 9 მარტს, თბილისის მაჰმადიანთა მოღალატური მოქმედების წყალობით, როდესაც თბილისის ციხისთავი ზურგიდან მიპარული მოღალატის მიერ ვერავლად იქნა მოკლული, ქალაქ თბილისში ჯალალედინის ჯარმა შეჭრა მოახერხა და ქალაქი დაიპყრო.

საქართველოს დედაქალაქში საზარელი, ველური ძარცვა-გლეჯა და ზალხის ელეთა ატყდა ხვარასნელთა ჯარის და ჯალალედინის წყალობით: დაუნდობლად ხოცავდნენ სქესისა, წლოვანებისა და ეროვნებისა და განურჩევლად. თვითონ მაჰმადიანთაც ამ დაწიოკების დროს სანაზურად გაუხდათ რომ ჯალალედინისაგან ასე ბრიყვეულად მოტყუებულნი დარჩნენ. დამახასიათებელია, რომ მოღალატეთა შორის თბილისში თვითონ რუსუდანის ქმარ-ყოფილი, არზრუმის მფლობელის შვილი მუღისედინიც-კი აღმოჩნდა. როდესაც ჯალალედინმა თბილისი ხელში ჩაიგდო, ის ხვარაზმშაჰს წარუდგა და ქრისტიანობა უარყო, ხვარაზმშა არზრუმის მმართველის შვილს მაჰმადიანობის ღალატს სიამოვნებით აპატიებდა, რაკი ის საქართველოს გადაუდგა და მის ძლევამოსილ მტერს მიემხრო.

ქალაქ თბილისის აღების შემდგომაც, მდგომარეობა სრულებით ისე-

თი უიმედო არ იყო, როგორც საქართველოს დაბნეულ მთავარსარდალს სჩვენებია. ისნის ციხე ჯალალედინს და მის ჯარს მამაცურად უწყევდა წინააღმდეგობას. მეციხოვნე ჯარი ციხისთავის მეთაურობით იბრძოდა კიდევ. ამავე დროს ძალიან მკაცრი ზამთარი იდგა და ზამთრის სუსხი და ყინვა სამხრეთიდან მოსულ ხვარაზმელთა ლაშქარს დიდად აწუხებდა. მთავარსარდლობას მაინც გადაუწყვეტია, რომ მას შემდგომ, რაც ქალაქი თბილისი ხვარაზმელებს უკვე ხელში ჩაგდებული ჰქონდა, ისნის ციხითვან წინააღმდეგობის გაწევას ვითომც აღარავითარი მნიშვნელობა აღარ ჰქონდეს და, უაზრო მსხვერპლის გაწვევის გარდა, თითქოს არაფერს წარმოადგენდა. ამიტომ ისნის ციხისთავს ბრძანება მოუვიდა, რომ ციხე დაეცალა და მტრისთვის გადაეცა.

თუმცა თბილისის ციხისთავი და მეციხოვნენი ამ განკარგულების წინააღმდეგნი იყვნენ, მაგრამ მთავრობის ბრძანების ურჩობა ვერ გაბედეს და ციხისთავმა ჯალალედინს მოციქული გაუგზავნა შეთანხმებაზე მოსალაპარაკებლად. თვითონ ჯალალედინი იმდენად შეწუხებული იყო ზამთრის სიმკაცრით, რომ დათანხმდა, საქართველოს მეციხოვნე ჯარი ისნიდან გამოეშვა და უფლება მიეცა მისთვის საქართველოს ჯარს შეერთებოდა. უკვე ეს გარემოება ცხადჰყოფს, რომ წინააღმდეგობის გაგრძელების პირობებში შესაძლებელია ჯალალედინს, სიცივისა და ყინვის გამო, თბილისიდან უკან დახევა დასჭირებოდა, მაგრამ მიღებული განკარგულებისა და დადებული შეთანხმების თანხმად, ისნის ციხეც ჯალალედინის ხელში გადავიდა და ამგვარად საქართველოს დედაქალაქი მტერს უკვე მთლიანად ჩაუვარდა ხელში.

თბილისის დაპყრობა ჯალალედინისათვის დიდი გამარჯვება იყო. ამავე დროს საქართველოსათვის ეს დიდ მარცხს წარმოადგენდა, რომლის ანარეკლი მთელს მახლობელ აღმოსავლეთში საგრძნობი უნდა გამხდარიყო: საქართველოს ჯარის უძლეველობის სახელს უკვე დიდი ჩრდილი ჰქონდა მიყენებული.

ამის შემდგომ ჯალალედინმა საქართველოს სხვადასხვა თემებში დამარბეველი ლაშქრის ნაწილები გაგზავნა, მთავარი ბრძოლა-კი 1226 წელს განახლდა. ამ დროსაც საქართველოს სამხედრო ხელისუფლებასა და მთავარსარდლობას ივანე ათაბაგის მეთაურობით წინანდებურად სრული დაქსაქსულობა ეტყობოდა: შეერთებული სამხედრო ძალით წინააღმდეგობის გაწვევის მაგიერ, ცალკეული დიდი სამხედრო ხელისუფლები, თანამდებობის პირნი, სათითაოდ ციხე-სიმაგრეებში ჩაიკეტნენ და მტრისთვის წინააღმდეგობის გაწევას იქ ლაშობდნენ. ბრძოლის ასეთი გეგმა და გამაგრების ცდა, რასაკვირველია, ჯალალედინისათვის ფრიად ხელსაყრელ პირობებს წარმოადგენდა; ეს მას უაღრესად უადვილებდა ბრძოლას. ზოგი ანისში, ზოგი კარში შეიხიზნა და იმ ციხე-ქალაქებში გამაგრება სცადა. ჯალალედინმა თავისი ჯარი ორ ნაწილად გაჰყო და ამ ორი ციხის გარემოცვა დაიწყო. ასეთ პირობებ-

შიც-კი ჯალალედინმა მაინც ვერც ანისისა და ვერც კარას აღება ვერ მოახერხა. რაკი ამ მხრივ მიზანი მიუღწეველი დაურჩია, მან სამხედრო ცბიერებით თბილისში დაბრუნება ირჩია, მაგრამ გულში-კი ხლათის წინააღმდეგ გალაშქრება ჰქონდა გადაწყვეტილი.

ხლათი საქართველოს ყმადნაფიცს სამფლობელოს წარმოადგენდა და ხლათელები საქართველოს უჭერდნენ მხარს ჯალალედინის წინააღმდეგ. თავისი მოქმედება რომ გაეადვილებინა, ჯალალედინმა განზრახ არია გზები, თბილისში წამოვიდა, სამზადისი-კი ხლათის წინააღმდეგ გასალაშქრებლად ჰქონდა. შემდეგ თბილისიდან სწრაფად აიყარა და პირდაპირ და მოკლე გზით ხლათის წინააღმდეგ გაილაშქრა. მაგრამ ქართველებმა ხლათელებს მოსალოდნელი განსაცდელის ამბავი დროულად აცნობეს. ამის წყალობით მათ საშუალება ჰქონდათ ხვარაზმშაჰის ლაშქარს მომზადებული დაჰხვედროდნენ. მას შემდეგ, რაც მათ გაგონილი ჰქონდათ, რაც დაემართა საქართველოს ყმადნაფიცს სხვა სამფლობელოებსა და თვით თბილისში მყოფ ქრისტიანებს და მაჰმადიანებსაც-კი, ხლათელებმა გადაწყვიტეს ჯალალედინისათვის თავგანწირული წინააღმდეგობა გაეწიათ. ჯალალედინმა ხლათის ხელში ჩაგდება მართლაც ვერაზგზით ვერ მოახერხა.

ხვარაზმშაჰისა და მისი ლაშქრის თავაშეებულობამ და ერთი წლის ბატონობამ თბილისელებსაც აუხილა თვალი. ამ მტარვალის მბრძანებლობა და მისი ლაშქრის ძარცვა-გლეჯა თვით თბილისელ მაჰმადიანებისათვისაც აუტანელი შეიქმნა. ამიტომ თავიანთი წინანდელი საქციელი მათ სანანურად გაეხადათ და საქართველოს მთავრობას საიდუმლოდ მოციქულები გაუგზავნეს, რომ როგორმე დახმარება გაეწია და თბილისი ჯალალედინის ბატონობისაგან განეთავისუფლებინა. გონს მოვიდა აგრეთვე რუსუდანის ქმარყოფილი მულისედინიც. ისიც ხვარაზმშაჰს გამოეპარა და საქართველოს მთავრობას თბილისის მდგომარეობისა და იქ დაბანაკებული ხვარაზმშაჰის ლაშქრის შესახებ საიდუმლო ცნობები მიუტანა.

ყველა ასეთი ცნობების მიღების შემდგომ, საქართველოს მთავრობამ გადასწყვიტა თბილისის ასაღებად ყოველივე ღონისძიება ეხმარა. მართლაც 1226 წელს წარგზავნილია ქართულმა ჯარმა თბილისი კვლავ დაიპყრო.

ამავე დროს საქართველოს მთავრობამ გადასწყვიტა, რომ უმწურო მდგომარეობაში ჩავარდნილს აღმოსავლეთით მდებარე თავის ყმადნაფიცს სამფლობელოებსაც მიჰშველებოდა. შაქში და კაბალაში მყოფმა ხვარაზმშაჰის მეციხოვნე რაზმებმა საქართველოს ჯარის მოახლოების ამბავი გაიგეს თუ არა, მაშინვე უბრძოლველად გაიქცნენ და ორივე ციხე-ქალაქი დასტოვეს.

ხლათში მყოფ ჯალალედინს საშუალება ჰქონდა დარწმუნებულიყო, რომ მისი ყოველივე ცდა ხლათის ასაღებად უნაყოფო გამოდიოდა.

პირიქით, ხლათელებმა მისი ჯარის დამარცხება და უკუგდებაც კი შესძლეს, ამავე დროს თბილისი ხელიდან წაუვიდა, შაქი და კაბალაც განთავისუფლებული იყო. ამიტომ მან გადაწყვიტა, ხლათისათვის თავი დაენებებინა და ისევ თბილისში დაბრუნებულიყო. მართლაც, ჯალალედინმა ხლათი მიატოვა და თბილისისაკენ გაემგზავრა. საქართველოს მთავარსარდლობამ გადაწყვიტა წინააღმდეგობა არ გაეწია და 1227 წლის დამლევს, მთავრობის განკარგულებით, თბილისი საქართველოს მეციხოვნე ჯარმა დასცალა, ხოლო ქალაქი რომ ჯალალედინს ისევ ხელში არ ჩაეარდნოდა, გადასწვეს.

ამ დროისათვის საქართველოს ყველა მეზობელს მაჰმადიან სამფლობელოებშიც ჯალალედინისადმი დამოკიდებულება წრულებით შეიცვალა: ყველა დარწმუნდა, რომ ხვარაზმშაჰის საზეიმო დაპირება და აღთქმა, ვითომც ის მხოლოდ მაჰმადიანობის გასაერთოებლად და გასაბატონებლად იბრძოდა, თვალის ასახვევად გამოყენებული ოინები იყო. თითოეულ მათგანს საშუალება ჰქონდა დარწმუნებულიყო, რომ ხვარაზმშაჰი პატივმოყვარეობითა და ბატონობის სურვილით ხელმძღვანელობდა და მისი მმართველობა და მისი ჯარის მოქმედება ქვეყანას, განადგურებისა და დაღუპვის გარდა, არაფერს უქადდა.

ამიტომ რუმის, შამის და ხლათის მფლობელი, შაჰარმენი, შეერთდნენ და საქართველოს მთავრობასთან მოლაპარაკება დაიწყეს ჯალალედინის წინააღმდეგ გაერთიანებული ძალით ბრძოლის მოსაწყობად. შეთანხმების თანახმად, სამხადისი დაიწყო, მაგრამ ჯალალედინის ჯაშუშებს საშუალება ჰქონდათ ხვარაზმშაჰისათვის მოსალოდნელი განსაცდელის შესახებ დროზე ეცნობებინათ. ჯალალედინმა გადაწყვიტა ამ შემთხვევაშიც საქართველოსა და მისი მოკავშირეებისათვის დაესწრო, სანამ ისინი შესაფერისად მომზადებულნი იქნებოდნენ.

1227 — 28 წ. წ. მიჯნაზე, ხვარაზმშაჰი მთელი თავისი ლაშქრითურთ საქართველოს შემოესია და ბოლნისთან დიდი ბრძოლა ისეთ დროს მოხდა, როდესაც ჯერ კიდევ მოკავშირეთა მეშველი ჯარის მოსვლა და მოხმარება შეუძლებელი იყო. დასწრებამ ჯალალედინს არგო და გამარჯვება მას დარჩა. ამ გარემოებამ მას საშუალება მისცა საქართველოს ერთ-ერთი მოკავშირის წინააღმდეგ, ხლათის მმართველის სამფლობელოს დასაპყრობად, სამხრეთის მიმართულებით ბრძოლა განეახლებინა. იმ ხლათისა, რომლის აღებაც მან ორი წლის წინათ ვერაგზით ვერ მოახერხა. თავგანწირული წინააღმდეგობის მიუხედავად ჯალალედინმა ხლათის აღება მაინც მოახერხა. მაგრამ ეს მისი უკანასკნელი გამარჯვება-და იყო: 1230 წელს მას ცნობა მოუტანეს, რომ მისი დაუძინებელი მტრები მონღოლები, რომელნიც ისევე, როგორც დაეშლილი ძალები, ტყის ნადირს დაეძებდნენ ხოლმე, მასაც ისევე დასდევდნენ, უკვე ერანის აზერბაიჯანში შესასვლელად იყვნენ დამზადებულნი. ამ

აშშ-ის გაგება და ჯალალედინის გაქცევა ერთი იყო. ის ჩამოსცილდა საქართველოსაც და 1231 წელს ერთი ქურთი მონის მიერ მოკლულ იქნა.

საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთი განთავისუფლდნენ ამ მოუსვენარი, ნიჭიერი საჩღლისა და სრულებით ბეცი პოლიტიკოსის თა-რეშისაგან, რომელმაც თავისი უგუნური მოქმედებით თავის დაუძინე-ბელ მტრებს, მონღოლებს, მახლობელ აღმოსავლეთში გასაბატონებ-ლად თვითვე მოუშადა ნიადაგი.

დასავლეთ საქართველოში ყოფნის დროს, რუსუდან მეფემ 1230 წელს თავისი ხუთი წლის ვაჟიშვილი დავითი სამეფო ტახტზე დასვა-თანამოსაყდრედ. მაშინდელ სამხედრო და პოლიტიკური მიზეზების გა-მო, აღმოსავლეთ საქართველოს დიდებულნი და დარბაზის წარმომადგე-ნელნი მის თანამოსაყდრედ დასმას ვერ დაესწრნენ.

ჯალალედინის საქართველოდან გაქცევამ რუსუდანს და საქართველოს მთავრობას საშუალება მისცა წინანდებურად გაერთიანებული სამეფოს საქმეების მართვა-გამგეობას შესდგომოდნენ. მაგრამ ჯერ კიდევ ქვეყა-ნა ხეირიანად მომშვიდებული და წესიერებაც აღდგენილი არ იყო, რომ მონღოლები გამოჩნდნენ, ესლა-კი უკვე სრულებით გარკვეული პოლი-ტიკური მიზნებით.

მონღოლთა მთავარი ძალა აღმოსავლეთიდან მოემართებოდა. პირვე-ლად მათ ქალაქი ბარდავი აიღეს, შემდეგ ქალაქ განძას მი-აღწნენ, რომელნიც, როგორც ვიცით, საქართველოს ყმადნაფიცს სამ-ფლობელოებს ეკუთვნოდნენ. მონღოლებმა განძელს წინადადება მის-ცეს, უბრძოლველად დაჰმორჩილებოდნენ, მაგრამ განძის მცხოვრებლები მონღოლთა ამ წინადადებაზე ისე ააღელვა, რომ ბრბოს გონება დააკარგ-ვინა და განრისხებულმა ხალხმა მონღოლთა ელჩები იქვე დახოცა. ამის საპასუხოდ მონღოლებმა ქალაქი განძა აიღეს და მთლიანად გაანადგურეს.

აქედან მონღოლთა ლაშქარი ქალაქ შანქორისაკენ გაემართა. ქალაქი შანქორი, როგორც ვიცით, ამ დროს უშუალოდ საქართველოს ეკუთვნოდა. ის სანაპირო ქვეყნის საქართველოს მმართველს ვარამ გა-გელს ემორჩილებოდა. გაიგეს თუ არა შანქორელებმა განძის ბედილბლი-სა და მონღოლთა ჯარის დაძვრის ამბავი, მაშინვე ვარამ გაგელს კაცე-ბი მიუგზავნეს თხოვნით, რომ თვითონ მისულიყო და ხელმძღვანელობა-ეკისრა მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში. მაგრამ ვარამ გაგელი არც თვი-თონ მისულა და არც თავის შვილისათვის მიუცია უფლება, რომ შანქო-რელების მუდარა და კანონიერი თხოვნა ხელმძღვანელობის მოწყობის-შესახებ ასრულებული ყოფილიყო.

მაინც შანქორელებმა გადასწყვიტეს, რომ მტრისათვის თვითონვე გაეწიათ წინააღმდეგობა და, მართლაც, მედგრად შეებრძოდნენ. მაგრამ ხელმძღვანელობას მოკლებულს ქალაქის მცხოვრებლებს მონღოლთა ჯა-რის უკუქცევა, რასაკვირველია, არ შეეძლოთ. მონღოლებმა ქალაქი აიღეს და ჯერ გაძარცვეს, ხოლო შემდეგ გადასწვეს კიდევ.

მხედრები ძვე ქალაქ გარდაბანამდე მივიდნენ. გადამბა-
ლა ქვირთაო, ხაც მხედრები და, რაც მათ უკვე გზონი-
ვადიწვეტის, ბოლომდე მქნა უბრძოლველად უპირხილებოდნენ.
გონებთაგანველობა, ხოლოც საქართველოს სამხედრო ხელისუფლუ-
ბას და მთავრობას ვარძევს ჯალალდინის შეპისევს ღრის დაერ-
მხათველნი, ხელსაღვანელობის მატერ, მხოლოდ თავიანთი თავის და-
ვზე ფაქობდნენ. ხოლოც მონათესაე მთავრები ღამრები გამოდგნენ,
თავიანთი, თავიანთი მთავრობამაც, რუსუდნისა და ამირსპასალარის შე-
მთავრობა, მონილოდრა მოხლოვების ამბის გაგებისთანავე, თბილისი-
დან ისევ მუთათანი გადავიდა, ხოლო საქართველოს დედაქალაქის დაცვა
თბილისის ციხისთავს ჩაჰხარდა. მთავარსარდალი და საქართველოს ვა-
რსუდნამა სამხედრო ხელისუფლების რჩევით თბილისის ციხისთავს,
მუხამადე, ბრძანება დაუტოვა, რომ, რა წამს თათრები, ანუ მონღო-
ლური დმანისამდე მივიდოდნენ, დედაქალაქი დაეცალა და გასცლოდა.
მონილოები ბოწინაღმდეგის ასეთი დაბნეულობისადა მიუხედავად,
ბრძოლას ფრთხილად აწარმოებდნენ. თუ აქამდე მხოლოდ აღმოჩასულე-
თადან მოდოდნენ, ვხლა სამხრეთიდანც შემოუარეს. საქართველოს
სამხრეთი საზოვარი, ბუნებრივი პირობების წყალობით, საქაოდ არის
გამგრებული ფამბაყის ქელით. შემდეგ მდებარეობს მაღალი მთიანი
ლორე ციხითურთ. ლორის ციხე, იმ უაღრესი მნიშვნელობის გამო, რომ-
მელიც ამ ციხე-ქალაქს საქართველოს თავდაცვისათვის ჰქონდა, ამირსპა-
სალარის საჯდომი იყო.

ამ ხანაში ლორის ციხე მანდატურთ-უხუცესის შანშეს ხელში იყო.
შანშე მხარგრძელის იხეთსავე უმოქმედობას და დაბნეუ-
ლობას იჩენდა, როგორც დანარჩენი მმართველები. თვითონ ამ ციხის
დაცვაზე არ უზრუნვია და ეს უაღრესად პასუხსაგები ამოცანა მხოლოდ
თავის სიმამრს მიანდო. ამიტომაც მონილოებმა ამ ძლიერი ციხის ხელში
წავლება მოახერხეს. შემდეგ ასევე ქალაქი დმანისიც იქნა აღებუ-
ლი, აქაც მონილოებს დიდი წინააღმდეგობა არ უნახავთ, რადგან მანდა-
ტურთ-უხუცესი შანშე, რომლის ბოვალეობასაც სწორედ ამ მთელი თე-
მის დაცვა შეადგენდა, თავის გადასარჩენად აჭარაში გაიქცა.

დმანისის შემდეგ ერთადერთი ციხე-ქალაქი, სადაც საქართველოს
ჯარს მტრისაოვის მელგარი წინააღმდეგობის გაწევა შეეძლო, სამ-
შვილდე-ლა იყო, მაგრამ მონილოებს არც აქ უნახავთ დაბრკოლება.
ამრიგად, თბილისისაკენ ვხა მათ უკვე გახსნილი ჰქონდათ. დედაქალაქი
იმ განკარგულების თანახმად, რომელნიც თბილისის ციხისთავს მთავრო-
ბისაგან ჰქონდა მიღებული, რასაკვირველია, მათ დაცლილი დახვდათ.

ასეთი საბედისწერო შედეგის მიუხედავად, საქართველოს მთავრობას შემდეგშიც არც თავდაცვის თაოსნობა და არც ხალისი არ გამოუჩენია: საქვეყნოდ გამოიგე მოხელენი თითქოს ერთმანეთს ეცილებოდნენ, რომელი მათგანი თავის გადასარჩენად უფრო შორს წავიდოდა. თვით საქართველოს ჯარის მთავარსარდალიც-კი, რომელსაც მონღოლების წინააღმდეგ ბრძოლისათვის ხელმძღვანელობა უნდა გაეწია, ავავ სპასალარიც, ამნაირადვე მოიქცა: იმანაც თავისი მოვალეობა დაივიწყა და კენის ციხეში შევიდა, სადაც მას მონღოლებისათვის ვითომ წინააღმდეგობა უნდა გაეწია. ამრიგად, განმეორდა იგივე, რაც ჯალალედინის დროს მოხდა, საქართველოს ჯარის მხედართმთავრებმა მტერს სამხედრო მოქმედების წარმოება თვითონვე გაუადვილეს: ცალცალკე ციხეებში ჩაკეტნენ და ვითომდა იქიდან აპირებდნენ მტრისათვის წინააღმდეგობის გაწევას. შეერთებული ძალის მაგიერ, მათ დაქსაქსული პატარ-პატარა რაზმები-ღა ჰყავდათ. ქვეყანა ასეთ პირობებში სრულმა დაქსაქსულობამ მოიცვა და სამეფოს მესვეურნი აღარსად ჩანდნენ.

მონღოლებმა ზემოაღნიშნული ვითარებით კარგად ისარგებლეს და სწორედ ისევე, როგორც თავის დროზე ჯალალედინი ორ ციხეს შემოერთებდა, ამ შემთხვევაშიც მონღოლები უპირველესად იმ ციხეს მიადგნენ, სადაც საქართველოს ჯარის მთავარსარდალმა, ამირსპასალარმა, თავი შეაფარა: კ ა ე ნ ი ს ც ი ხ ი ს აღებას მონღოლებმა განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციეს. მეორე მხრით მათ თავიანთი ჯარი ციხე-ქალაქ ანისისას აღებად გაგზავნეს, რომლის სამხედრო თვალსაზრისით უადრესი მნიშვნელობა კარგად იყო მაშინ ცნობილი, და ეს გარემოება, რასაკვირველია, არც მონღოლებისათვის უნდა დარჩენილიყო უცნობი.

მონღოლებმა რომ ანისის მცხოვრებლებს წინადადება მისცეს, უბრძოლველად დამორჩილებულიყვნენ, ანელებამც მტრის წინაშე ქედის მოხრა ისევ იუკადრისეს, როგორც განძელებმა და შანქორელებმა: ანისის მოქალაქეებმაც მონღოლთა ელჩები დახოცეს და ამით თავიანთი მდგომარეობა, რა თქმა უნდა, მეტად გააუარესეს: გაბრაზებულმა მონღოლებმა ანისი აიღეს და მცხოვრებლები ამ დანაშაულისათვის უღმობელოდ გაწყვიტეს.

ჯერ კიდევ ასეთ მთავარსარდალ ავავ მხარგრძელზე მიდგა, რომელიც კენის ციხეში იყო შეხიზნული. ასეთ საერთო დაქსაქსულობის გარემოებაში, ამაზე უფრო უარესი ამბავი მოხდა: მონღოლთა დამორჩილების პირველი მაგალითი სწორედ იმ ადამიანმა მისცა, რომელსაც საქართველოს მთელი ლაშქრის მთავარსარდალობა და ხელმძღვანელობა ჰქონდა დაკისრებული. თავისივე უგუნური საქციელით კენში მომწყვედულმა ავავ მხარგრძელმა გადაწყვიტა, რომ მისთვის უფრო უკეთესი იყო მონღოლებს ნებაყოფლობით დაპმორჩილებოდა, ვიდრე ბრძოლა განეგრძო. მეფისა და მთავრობის დაუკითხავად და ნებართვის გარეშე, მან მონღოლთა სარდალს ჩ ო რ მ ა დ ა ნ ნ ო ი ნ ს მოციქული მიუგზავნა,

რომლის პირითაც მონღოლებს დამორჩილებას უთვლიდა, თუ მას მთელი საგამგეო ქონებას შეუნარჩუნებდნენ და მისი საპატრონუმო ქვეყნისა და საგამგეო ოლქის წინააღმდეგაც სამხედრო მოქმედებას შეაჩერებდნენ.

მონღოლები ამ პირობას სიამოვნებით დათანხმდნენ. თუ თვით საქართველოს ჯარის მხედართმთავარი ბრძოლაზე უარს ამბობდა, მონღოლებს რატომ უნდა ეომათ. ამ ნიადაგზე და ამ პირობით შეთანხმება და ზავი იყო დადებული. მართალია, ეს საქართველოს სახელმწიფოს ღალატს წარმოადგენდა, მაგრამ ავღ მხარგრძელს თავისი მოვალეობა სრულებით და ვიწყებული ჰქონდა და მას, როგორც ჩანს, იმას გარდა სხვა არაფერი აფიქრებდა, რომ თავისი საგამგეო ქვეყანა და თავისი თავი გადაერჩინა და ქონებრივი ავღალიდებაც ხელიდან არ წასვლოდა.

თუმცა მონღოლები ამ პირობებს დასთანხმდნენ, მაგრამ ისინი მაინც ავღ მხარგრძელივით გულუბრყვილოდ არ მოქცეულან: მათ, მართალია, სამხედრო მოქმედება შესწყვიტეს, მაგრამ ავღ მხარგრძელს საგამგეო და საპატრონუმო ქვეყნის ყველა მნიშვნელოვან ციხეებში თავიანთი ჯარი ჩააყენეს. ამით მათ ცხადჰყვეს, რომ, დაზავების მიუხედავად, ისინი ავღ მხარგრძელს მაინც არ ენდობოდნენ.

პირველი სააუგო ნაბიჯის გადადგმა იყო სათაკილო, ხოლო, როდესაც ეს ნაბიჯი სხვამ უკვე გადადგა, მერმე ასეთ მაგალითს სხვებმაც მიჰბადეს. მეორე მიმბადველიც იმავე მხარგრძელის მონათესავე მოხელე აღმოჩნდა, შანაშე მანდატურთ-უხუცესი. მანაც იმავე პირობით მოისურვა შეთანხმება. შანშე მანდატურთ-უხუცესმა ეს, ცოტა არ იყოს, სათაკილო საქმე ამაში უკვე საკმაოდ გამოცდილს ავღ ამირსპასალარს მიანდო: მონღოლთა და მის შორის შეამავლობა ავღ მხარგრძელს სთხოვა და მონღოლები და შანშე იმავე პირობების თანახმად დაზავდნენ, როგორც ამირსპასალარი დაპმორჩილდა მათ.

ამის შემდგომ მონღოლებს ვარამ გაგელიც შეუთანხმდა-მანაც თავისი საგამგეო ქვეყანა მიიღო და დაბრუნდა.

რაკი მონღოლებთან უკვე ასეთი გზით კერძო შეთანხმება დაიწყო, საქართველოს სხვა თემის მმართველნიც ასეთივე წესით მტერთან შეთანხმებას შეუდგნენ. ჰერეთ-კახეთის, ქართლისა და ჯავახეთის ერისთავთ-ერისთავები მონღოლებს ამავე პირობით დამორჩილდნენ. ივანე ყუარყუარე ჯაყელი-ციხისჯვარელი ერთადერთი საქვეყნოდ გამრიგე აღმოჩნდა, რომელმაც თავისი მოვალეობის სრული შეგება შეინარჩუნა და მტერთან მოლაპარაკების დაწყება არ იკადრა, სანამ საქართველოს მთავრობისაგან ამისათვის სათანადო დასტური არ მიიღო. რაკი საქვეყნოდ გამრიგეთა უმრავლესობა უკვე დამორჩილა და მონღოლებს შეუთანხმდა, ივანე ყვარყვარე ციხისჯვარელმა-ჯაყელმა მონღოლებისათვის წინააღმდეგობის გაწევა მოისურვა და შეთანხმებაზე მოლაპარაკებას ის არ შესდგომია. ამის გამო მონღოლებმა მთელი თავიანთი ჯავრი

იმაზე იყარეს და სამცხის თემი მონტოლთა სათარეშოდ იქცა. სრულე-
ბით ცხადი იყო, რომ საქართველოს ერთ პატარა თემს მრავალრიცხო-
ვანი მტრისათვის დიდხანს წინააღმდეგობის გაწევა არ შეეძლო, როდესაც
გარშემო ყველა უკვე მათ მხარეზე იყო გადასული. ამიტომ მან რუსუ-
ლდანი მეფეს მიჰმართა თხოვნით, რომ, რაკი საქართველოში ასეთი
მდგომარეობა დამყარდა, მისთვის ნება დაერთო მონღოლებს შესთან-
ხმებოდა და დაჰმორჩილებოდა. რუსუდანმაც, სხვა რა შეეძლო, ნება
დართო და ამგვარად მთელი აღმოსავლეთი საქართველო მონღოლთა
ხელში გადავიდა.

თვითონ რუსუდანი ასეთი შეთანხმების გზას არ დასდგომია. მას მაინც
იმედი დაჰკარგული არ ჰქონდა, რომ მტრისათვის წინააღმდეგობის გაწევა
კიდევ იქნებოდა შესაძლებელი. დამახასიათებელია, რომ მონღოლებთან
შეთანხმებისდა მიუხედავად, საქართველოს მთავრობის იმ ვაზირმაც,
რომელიც პირადად მონღოლებს დაემორჩილა, რუსუდან მეფესთან ერ-
თად სცადა, რომ მონღოლების საწინააღმდეგოდ ლაშქრობის მოსაწყობ-
ბად ხელშემწყობი პირობები შეექმნა. ასეთი განსაცდელის უამს საქარ-
თველოს მთავრობას მოაგონდა, რომ გიორგი ლაშას დროს ევრობის ეკლე-
სიის მწყემსთმთავარმა, რომის პაპმა, საქართველოს მთავრობას მომართა
თხოვნით, დასავლეთის ქრისტიანი ჯვაროსნებისათვის მამადიან მმართ-
ველთან ბრძოლის გასაადვილებლად სამხედრო დახმარება გაეწია. სა-
ქართველოს მთავრობამ გადასწყვიტა, რომ ესლა, როდესაც განსაცდელ-
ში თვითონ საქართველო ჩავარდა, მას უფლება ჰქონდა, დასავლეთის
ქრისტიან სახელმწიფოებისათვის ასეთივე დახმარების თხოვნით მიე-
მართა.

რუსუდან მეფემ 1229 წლის ახლო ხანებში რომის პაპს გრიგოლ IX-ს
სწორედ ამ მიზნით ეპისტოლე გაუგზავნა, რომელშიც საქართველოში
მონღოლების შემოსევას და ქვეყნის აღმოსავლეთი ნაწილის დაპყრობას
ატყობინებდა, თანაც დასავლეთი ევროპის ქრისტიან სახელმწიფოებს
სთხოვდა, საქართველოსათვის დახმარება გაეწიათ, რომ მონღოლთაგან
განთავისუფლებულიყო. ეტყობა რომის პაპის გულის მოსაგებადა და
სათხოვრის ასრულების უფრო გასაადვილებლად, ეპისტოლეში დამატე-
ბული იყო, რომ საქართველო აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ეკლესიე-
ბის გაერთიანების მოწადინებულ-მონატრული იყო.

ამ წერილმა რომის პაპის საყდრამდე საკმაოდ დავიანებით მიადღია.
1240 წელს დაწერილი საპასუხო ეპისტოლე სამუალებას გვაძლევს გავი-
გოთ, თუ საქართველოს მთავრობის ამ მიმართვას რა შედეგი მოჰყვა.
გრიგოლ IX რუსუდანს ატყობინებდა, რომ დასავლეთ ევროპას საქარ-
თველოსათვის არ შეეძლო დახმარების აღმოჩენა, რადგან თვით ისიც, რო-
მის პაპიც, იქაური შინაური ბრძოლის წყალობით, უმწეო მდგომარეობაში
იმყოფებოდა. ამისდა მიუხედავად, რომის პაპი საქართველოს მთავრობას
ციტომცდა ამხნევებდა: მაინც გულს ნუ გაიტეხთ, ამ ეპისტოლესთან ერ-

თად ჩვენს მისიონერებსაც გიგზავნით, რომელნიც ეკლესიათა გაერთიანების განხორციელებაზე იზრუნავენო. ცხადია, რამდენად თავზარდაცემი უნდა ყოფილიყო რომის პაპის ეპისტოლის შინაარსიც და ის ვარემოებაც, რომ სამხედრო დახმარების მომლოდინე საქართველოს, მეშველი ჯარის მაგიერ, მოქალაქე მისიონერები ეწვევივნ!

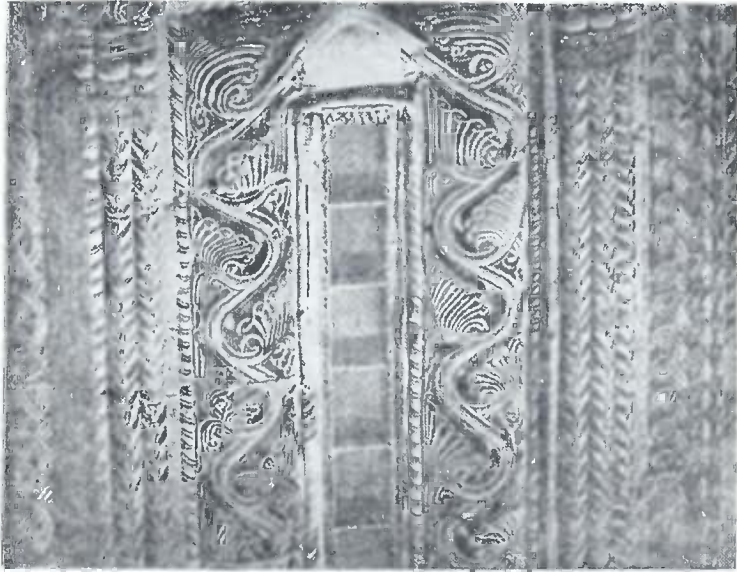
ამგვარად, ის უკანასკნელი იმედიც, რომელიც საქართველოს მთავრობას მონღოლთა ძალმომრეობის თავიდან მოსაშორებლად ჯერ კიდევ ჰქონდა, გაუცრუვდა. ამიტომ საქართველოს მთავრობას უნდა გადაეწყვიტა, რა გზას დასდგომოდა, როგორ მოქცეულიყო. ორგვარი შესაძლებლობა არსებობდა, ან, რაკი მონღოლებმა ლიხის მთის გადალახვა ვერ მოახერხეს და დასავლეთი საქართველო მონღოლთა ბატონობისაგან თავისუფალი იყო, აღმოსავლეთი საქართველო მონღოლთათვის მიენებებინათ, იმ დრომდე სანამ იმდენად მომავარდებოდნენ, რომ ამ დაკარგული ნაწილის დაბრუნება შესძლებოდათ,—ან არადა რაიმე გზით მონღოლებს შესთანხმებოდნენ და მათთან ზავი ჩამოეგდოთ.

პირველი გეგმა საქართველოს მთლიანობისა და სახელმწიფოებრიობის დარღვევას უდრიდა. აღმოსავლეთი საქართველო, ამრიგად, მონღოლთა ხელში უნდა გადასულიყო. მართალია, დასავლეთი საქართველო დამოუკიდებლობას შეინარჩუნებდა, მაგრამ თითქმის ისეთი მდგომარეობა შეიქმნებოდა, რომელიც არაბთა ბატონობის ხანაში იყო. საქართველოსა და ქართველობას ეს ისეთს პოლიტიკურსა და ეროვნულ განსაცდელს უქადდა, რომ საქართველოს მაშინდელ მთავრობას ამაზე დათანხმება არ შეეძლო, სანამ მთლიანობის შესანარჩუნებლად ყოველგვარი საშუალება გამოყენებული არ იყო. მეორე შეთანხმების გზას გულისხმობდა, რომ მთელ საქართველოს მონღოლების უზენაესობის უფლება უნდა ეცნო.

რუსუდანსა და საქართველოს მთავრობას გადაუწყვეტია, რომ პირველი გზა არც მიზანშეწონილი იქნებოდა და არც შეიძლებოდა, ქვეყნის უზიანო გზად ყოფილიყო მიჩნეული: რომ საქართველოს მთლიანობა შეენარჩუნებინა და საქართველოს გაყოფის და დაქუცმაცების საფრთხე თავიდან აეცილებინა, ამიტომ საქართველოს მთავრობამ გადაწყვიტა. მონღოლებთან მოლაპარაკება დაეწყო. რუსუდანმა ამ საგანზე მოსალაპარაკებლად ამირსპასალარი ავაგი და შანშე მანდატურთ-უხუცესი, ვარამ გაგელი და შოთა კუპრი მონღოლთა მთავარსარდალთან თავის მოციქულებად წარგზავნა.

რუსუდან მეფე მარტო მონღოლთა ადგილობრივ სამხედრო ხელისუფლებას ვერ ენდო და ამიტომ საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობის შესახებ, ხელშეკრულებისა და ზავის პირობების გამოსარკვევად გადაწყვიტა, რომ უმჯობესი იყო უშუალოდ მონღოლთა ყაენ ბათოსთან დაეწყო მოლაპარაკება. ამ დავალებით მან საქართველოს უმაღლესი ხელისუფალი მწიგნობართ-უხუცესი და ვაზირთა ყოველთა უპირ-

ველესი წარგზავნა ბათო ყაენის ურდოში. იქიდან მწიგნობართ-უხუცესის დაბრუნების შემდგომ, რუსუდანი თავისი შვილით დავითითურთ 1242—43 წ. აღმოსავლეთ საქართველოში გადმოვიდა, სადაც მას საქართველოს სამეფოს მაღალი ხელისუფლები და მოსახლეობა დახვდა დიდის ამბით.

ქართული ორნამენტის ნიმუში ქვათახევის ტაძრიდან (XIV ს. დამღევი).

ყაენის ურდოში მონღოლთა და საქართველოს შორის შეთანხმება შემდეგნაირად მოხერხდა: საქართველო მონღოლთა ყაენის უზენაესობას სცნობდა, მაგრამ იმ განსხვავებით, რომ აღმოსავლეთ საქართველოში, ვითარცა მონღოლთაგან ძალით დაპყრობილ ნაწილში, საქართველოს ხელისუფლებასთან ერთად მონღოლთა ყაენის უმაღლესი მოხელეების წარმომადგენლები და ჯარიც იქნებოდა; დასავლეთი საქართველო-კი, რომელიც მონღოლებს დაპყრობილი არ ჰქონდათ, წინანდელ მდგომარეობაში დარჩებოდა, მხოლოდ მონღოლთა ყაენისათვის ხარკის საფასურად საქართველო ყოველწლიურად 50.000 ოქროს პერპერას გადაიხდიდა. მონღოლთა ყაენი თავის მხრივ დავით IV რუსუდანის ძეს სრულიადი საქართველოს მეფეთ-მეფედ დაამტკიცებდა.

მას შემდგომ, რაც რუსუდანი და მისი ვაჟიშვილი დავით IV ამ შეთანხმების ძალით აღმოსავლეთ საქართველოში გადმოვიდნენ და ადგილობრივ მონღოლთა მხედრთა მთავართან უშუალო მოლაპარაკება ჰქონდათ. გამოირკვა, რომ ამ მონღოლთა ხელისუფლებას არ შეეძლო დავით IV

თვითონ სრულიად საქართველოს მეფედ დაემტკიცებინა: ამის უფლება მას არ ჰქონდა. ამიტომ მონღოლური წესის თანახმად დავით IV რუსუდანის ძე, ქართველთა დიდი ხელისუფლების თანხლებით, მონღოლთა ურდოში იყო წარგზავნილი, ჯერ ბათო ყაენთან, შემდეგ უკვე მონღოლთა მთელი სახელმწიფოს სათავეში მდგომ დიდ ყაენის ურდოშიაც. ამისათვის, რასაკვირველია, შორეულ ქვეყნებში ხანგრძლივი მოგზაურობა იყო საჭირო და დავით IV რუსუდანის ძესაც იქ ორი წლის განმავლობაში მოუგვიანდა. ბათო ყაენმა რომ ის მანგუ დიდ ყაენის ურდოში გაგზავნა, მას შემდგომ საქართველოში უკვე არავინ იცოდა, თუ რით დამთავრდებოდა ეს საქმე, როგორ დატრიალდებოდა დავით IV რუსუდანის ძის ბედ-იღბალი. იმის ცნობებიც-კი არ ჰქონდათ საქართველოში, ცოცხალი იყო ის, თუ არა.

შვილის შესახებ ამბის უქონლობითა და თავისი სიცოცხლის განმაჯობაში მრავალგვარი პოლიტიკური და ბიზადი უსიამოვნების გამო დაავადებული რუსუდანი 1245 წელს გარდაიცვალა. ამრიგად, რაჟი რუსუდანი უკვე მკვდარი იყო, მისი ვაჟიშვილი დავით IV შესახებ-კი არავითარი ცნობები აღარ მოიპოვებოდა, საქართველო უმეფო ქვეყნად და უპატრონო სახელმწიფოდ იქცა.

მონღოლთა ხელისუფლება, ისევე როგორც მონღოლთა სახელმწიფო და სოციალური წესწყობილებაც, იმ წესწყობილებისა და კულტურის ღონისაგან, რომელიც მაშინ საქართველოში იყო, ძირითადად განსხვავდებოდა. საქართველოში ამბების მერმინდელი მიმდინარეობის გასათვალისწინებლად მონღოლთა მაშინდელი ვითარების მოკლედ დახასიათებაჲ საჭირო. უნდა მათი სახელმწიფო და სოციალური წესწყობილების ძირითადი თვისებები ვიცოდეთ, რომ გასაგები იყოს ის ანარეკლიც, რომელიც მათი ბატონობის შედეგად საქართველოს დაეტყო.

მონღოლთა გაბატონება საქართველოში, ბაძოლა მათ წინააღმდეგ, მათი ბატონობის ანარეკლი საქართველოს სახელმწიფოს წესწყობილებაში და მათი გავლენის შედეგი სოციალ-ეკონომიურ სფეროში

მონღოლების ზოგადი დახასიათება

მონღოლები ორ მთავარ ჯგუფად იყოფებოდნენ: მონღოლებად და თათრებად. ისინი შთამომავლობითაც და ენითაც, თურქებთან ერთად, ერთი მოდგმის ჯგუფს ეკუთვნოდნენ. მათი ფიზიკური თვისებებიც და გარეგნობაც ერთნაირი იყო. ყველაზე მკაფიოდ სხვა მოდგმის ხალხთან განსხვავება მათ სახეზე ემჩნეოდათ. საკმაოდ დიდი თავი ჰქონდათ, შორი შორს ირიბად, ღრმად ჩამჯდარი თვალებითურთ, დაბალი ცხვირი განიერი ნესტოებითურთ, ძალზე გამოწეული ღაწვები, კანის მუქი შეფ-

რადება. ძუის მსგავსად უხეში თმა-წვერ უღვაში ყველა ამით ისინი სხვა მოდემის ხალხთაგან განირჩეოდნენ.

მათი თავდაპირველი სამშობლო ციმბირი იყო. ისინი ბინადრობდნენ ბაიკალის ტბისა და მდინარე ენისეის ზედა ნაწილსა და მდინარე არტიშის ხეობათა გაყოლებით, ამ ფართობზე ეგრეთწოდებული ტყის მონღოლები ცხოვრობდნენ. მონღოლთა მეორე ნაწილი, რომელიც მინდვრად ბინადრობდა და მესაქონლეობის მეურნეობას მისდევდა, ყულუნბუთარის ტბიდან მოყოლებული ალტაის მთების დასავლეთ განშტოებამდის იყვნენ დასახლებულნი.

მონღოლები უბინადრო ყოფაცხოვრების მიმდევარი ხალხი იყო; ერთი ადგილიდან მეორეზე გადადიოდნენ საკვებისა და სხვა საცხოვრებელი სახმარის შემოღების შემდგომ. ტყეში მობინადრე მონღოლთა ტომები უმთავრესად მონადირეობითა და მეთევზეობით ცხოვრობდნენ. ველად მოსახლე მონღოლები მხოლოდ მესაქონლეობას მისდევდნენ, რომელიც მომთაბარეობის პრინციპზე იყო დამყარებული: ზაფხულად ისინი მთაში ადიოდნენ, ზამთრად-კი ბარაბ ჩამოდიოდნენ. მიწათმოქმედება მათ არ ჰქონდათ, ხვნა-თესვას არ მისდევდნენ. მათი არსებობის მთავარი წყარო მესაქონლეობა იყო, რომლის მთავარ დარგად მეცხენეობა ითვლებოდა. რადგან ცხენი მათთვის ძვირფასი იყო, როგორც საწველი ცხოველიც; ისინი ცხენის რძეს სვამდნენ და, ამის გარდა, სხვა ხორცზე მეტად ისინი უმთავრესად ცხენის ხორცით იკვებებოდნენ. მარტო მესაქონლეობა მათ, რასაკვირველია, არსებობისათვის საკმარის სახსარს ვერ მისცემდა, ამიტომ დანაკლისის შეგება მათ მონადირეობით უხდებოდათ. მაგრამ არც ეს იყო საკმარისი და მათი არსებობის მესამე, არაუმნიშვნელო წყაროს მეკობრეობა და ყაჩაღური მტაცებლობა შეადგენდა: ჰეზობლებზე თევდსხმა და მათი ქონების მოტაცება მათი კეთილდღეობის ერთი მნიშვნელოვან წყაროთაგანი იყო.

მონღოლები გვაროვნულ წესწყობილები მქონებელი ხალხი იყო, მაგრამ იმ დროისათვის, როდესაც ჩინგისხანმა მონღოლთა სხვადასხვა ტომების გაერთიანება მოახერხა, გვაროვნული წესწყობილება უკვე საკმაოდ შერყეული იყო: არსებობდა პატრონ-ყმური და მოკიდებული, ფეოდალური წესწყობილება; სხვა ქვეყნების ცნობილი ფეოდალური წესწყობილებისაგან იმ არსებითი განსხვავებით, რომ, მუდმივი ბინადრობის უქონლობის გამო, მათი საპატრონწმყო ერთეულის ვანკარგულებაში მყოფი ფართობიც ცვალებადი იყო ხოლმე, იმისდა მიუხედავად; თუ მათი ბინადრობის ადგილმდებარეობა როგორ იცვლებოდა.

ამ მონღოლური წესის გარდა, ჩინგისხანმა სამხედრო ორგანიზაციაც შემოიღო, რომელიც მთელი მონღოლური მოსახლეობის ათეულებად, ასე-უღუმტად და ათათასეულებად, ანუ ბეგრეულებად დაწესდა. წილებზე იყო დამყარებული. ეს იმას ნიშნავდა, რომ ათეულის ერთე-

ული შესდგებოდა იმდენი ოჯახისაგან, რამდენსაც ზრძოლის ველზე ათი შეიარაღებული მოლაშქრე უნდა გამოეყვანა. ასეულს, ათასეულს, ათიათასეულს, ანუ ბევრეულსაც, რომელსაც მონღოლურად დუმენი ეწოდება, ასევე უნდა ჩინგისხანისათვის, როდესაც-კი სალაშქროდ გამგზავრება იყო სპირო, ასი, ათასი და ათი ათასი მოლაშქრე მიეცა.

ამრიგად, მონღოლური წესწყობილება უმთავრესად სამხედრო ორგანიზაციის წესზე იყო დამყარებული. მთელ მათ ყოფაცხოვრებასაც სამხედრო ხელისუფლება განაგებდა.

საქართველოს სახელმწიფო წესწყობილება, როგორც ჩვენ ვიცით, სულ სხვა პრინციპზე იყო დამყარებული. სამხედრო ხელისუფლება სანოქალაქოს ემორჩილებოდა. სახელმწიფოს სათავეში მწიგნობართუხუცესი და ვაზირთა ყოველთა უპირველესი იდგა, რომელსაც თვითონ სამხედრო დაწესებულებების სათავეში მდგომი ამირსპასალარიც ემორჩილებოდა, ჯარის შეყრის უფლებაც მხოლოდ მას ჰქონდა, გიორგი III-ს მეფობიდან მოყოლებული მაინც. ამავე დროს საქართველო ინტენსიური მეურნეობის მქონებული და მაღალი კულტურული დონის პატრონ სახელმწიფოს წარმოადგენდა.

ამ ორი, მონღოლთა და ქართველთა, ერის სახელმწიფო და სოციალური წესწყობილების განსხვავებას არ შეიძლება, რომ თავისი გავლენა არ მოეხდინა საქართველოზე და XIII საუკუნის საქართველოს ისტორიაც ხომ ამ გარემოების უცვლელად დამამტკიცებელიც არის. საქართველოში დამკვიდრების შემდგომ, მონღოლები საქართველოს იმავე წესით მოწყობას შეუდგნენ, როგორც თვითონ მათ ჰქონდათ, ე. ი. საქართველო დუმენებად დაჰყვეს და მთელი საქართველოს სახელმწიფო რვა ათიათასეულად, ან ბევრეულად იყო დანაწილებული.

პირველ დუმნად შემახის მთებიდან მოყოლებული თბილისამდე გადაჭიმული მტკვრის ჩრდილოეთით მდებარე მიწა-წყალი ითვლებოდა, რომელიც ჰერეთს, კამბეჩიანსა და კახეთს შეიცავდა. მის უფროსად დანიშნული იყო ეგარსლანბაკურციხელი.

მეორე დუმანს სომხეთის სამხრეთი თემები შეადგენდნენ ე. ი. ქვეყანა, რომელიც შანშე და ავაგ მხარგრძელების საგამგეოს წარმოადგენდა. ამ დუმნის უფროსად დანიშნული იყო შანშე მანდატურთ-უსუცესი.

მესამე დუმანი მტკვრის სამხრეთით მდებარე საქართველოს სახელმწიფოს აღმოსავლეთის თემებისაგან შესდგებოდა და შანქორის სანახებიდან მოყოლებული გაჩიანს, ანუ ხაჩენს, ვაგსა და სხვა თემებს შეიცავდა. ეს დუმანი ვარამგაგელს ჰქონდა ჩაბარებული.

მეოთხე დუმნად მიჩნეული იყო ქართლი, რომლის მართვა-გამგეობა და უფროსობაც ერისთავთ-ერისთავს გრიგოლსურამელს ჰქონდა მიცემული.

მეხუთე დუმანი ჯავახეთი იყო, რომლის სათავეში გამრეკელი თორელი იქნა დაყენებული.

მეექვსე დუმანი სამცხისა და მესხეთის დანარჩენი თემებისაგან შესდგებოდა კარნუ-ქალაქამდე. ამ დუმნის უფროსად ცოხისჯვარილი ჯაყელი იყო.

მეშვიდე დუმანი შეიცავდა რაქა-ლეჩხუმს, სამოქალაქოს, ფერსათსა და არგვეტს. მის სათავეში რაჭის ერისთავი იქნა დაყენებული.

მერვე დუმანი ეგრისისა და გურია-აჭარისაგან შესდგებოდა, რომელიც ცოტნე დადიანს ჰქონდა მიცემული.

უნდა გათვალისწინებული გვექონდეს ის გარემოება, რომ დუმნებად დაყოფის შემდგომ, დასავლეთ საქართველოს დუმნებიდან ჯარის გამოყვანა შესაძლებელი იყო მხოლოდ მანამდე, სანამ საქართველოში დავით IV-ის მეთაურობით მონღოლთა ბატონობის წინააღმდეგ აჯანყება არ დაიწყო და სანამ დასავლეთი საქართველო მონღოლთა ხელისუფლების მორჩილებიდან არ განთავისუფლდა. ამ დროიდან მოყოლებული-კი, ცხადია, რომ დასავლეთ საქართველოში დუმნების არსებობა უკვე სრულებით შეუძლებელი იქნებოდა. ამაზე მეტიც ითქმის: რამდენადაც დუმნებად ქვეყნის დანაწილება მონღოლთა ბატონობაზე იყო დამყარებული, ქართველებს-კი არავითარი სურვილი არ ჰქონდათ, რომ ეს ბატონობა შეენარჩუნებინათ და არც მალავდნენ, რომ პირველსავე შემთხვევაში მონღოლთა ბატონობისაგან განთავისუფლებას ეცდებოდნენ,—ძნელი დასაჯერებელია, რომ მონღოლთა სამხედრო ხელისუფლებას, რომლისთვისაც ეს ვარემოება, რასაკვირველია, არაფერს საიდუმლოებას არ შეადგენდა, ამ ქართველ დუმნის მთავრებს ნდობით მოჰპყრობოდნენ. ხოლო მას შემდგომ, რაც აჯანყება მოხდა, მონღოლთა ხელისუფლებას, რასაკვირველია, უნდა შეეგნო უკვე, რომ მისთვის მონღოლური ასეთი წესის საქართველოში არსებობა არამც თუ ხელსაყრელი არ იყო, არამედ პოლიტიკურად და სამხედრო თვალსაზრისით ხიფათსაც-კი უქაღდა. ამით აიხსნება, რომ დუმნების მთავრების ხსენება ქართულ საისტორიო წყაროებში ჰქრება და, როგორც ჩანს, ასეთი დანაწილება შემდეგში მოსპობილა კიდევც.

სამხედრო ხელისუფლების უპირატესობაზე დამყარებულს მონღოლთა მთავარგამგეობის წესს, რასაკვირველია, საქართველოს სახელმწიფო წესწყობილობაზე სხვა მხრივაც უნდა მოეხდინა გავლენა და უმეტეობის ხანაში მისი ანარეკლი ნათლად ჩანს კიდევც. რაკი საქართველოში მეფე აღარ იყო, საქართველოს მაღალ ხელისუფალთა შორის ყველაზე მეტი გავლენა იმ ხელისუფალს კი არა ჰქონდა, რომელსაც, ქართული სახელმწიფო სამართლის ძალით, ქვეყნის მესაჭეობა ეუთუენოდა, მწიგნობართუხუცესს-კი არა, არამედ საქვეყნოდ გამრიგე მოხელესა და მხედართ მთავარს ეგარსლან ბაკურციხელს ჩაუვარდა ხელთ. ასეთი რამ მხოლოდ მონღოლთა წესწყობილების პირობებში იყო შესაძლებე-

ლი: ქართული სახელმწიფოებრივობა ამ საჭვეყნოდ გამრიგე მოხელეს თავისს, მისთვის შესაფერის ადგილს მიუჩინდა.

ეგარსლან ბაკურციხელი ნიჭიერი და ამასთანავე მკერ-
მეტყველი ადამიანი ყოფილა. ამ ორი თვისებით უხვად დაჯილდოვებუ-
ლობის გამო და, უეჭველია, მონღოლებთან დაახლოვების წყალობით, მას
ყველა მთავრებსა და დიდ მოხელეებს შორის უპირატესობა ჰქონდა მო-
პოვებულ: მის სიტყვას საქართველოში ყველანი ემორჩილებოდნენ,
მაგრამ ამ გზით მოპოვებულმა დიდმა ძალამა და ხელისუფლებამ მას ზო-
მეორება დააკარგვინა და წადილი აღუძრა, რომ საქართველოს მთელი
ხელისუფლება ჩაეგდო ხელში. როდესაც მისი ასეთი წადილი ყველა-
სათვის ცხადი შეიქმნა, მაშინ-კი დიდ მოხელეთა შორის მის საწინააღმდე-
გოდ მრავალრიცხოვანი ჯგუფი დაირაზმა, რომელსაც არავითარი სურ-
ვილი არ ჰქონდა, რომ შთამომავლობით და, როგორც ისინი ჰფიქრობ-
დნენ, ღირსებითაც თავიანთი თანასწორი უფროსად გაეხადათ. ასეთი შე-
საძლებლობის თავიდან ასაცილებლად, მათ გადასწყვიტეს, რომ ერთად-
ერთი გამოსავალი. საქართველოს სახელმწიფო ტახტის კანონიერი მემ-
კვიდრის გამოძებნა და სამეფო ტახტზე დასმა იყო.

რაკი რუსუდანი ცოცხალი აღარ იყო, მისი ვაჟიშვილის დავით IV-ის
შესახებაც საქართველოში აღარავითარი ცნობები არ ჰქონდათ, ამიტომ
ეგარსლან ბაკურციხელის მოწინააღმდეგე ჯგუფმა გადასწყვიტა, რომ საქ-
ქართველოს სამეფო ტახტის მემკვიდრედ ლაშა-გ ი ო რ გ ი ს უკა-
ნ ო ნ ო შვილი და ვ ი თ ი წამოეყენებინათ. მონღოლთა ხელის-
უფლებასთან შეთანხმებით, მათ რუმის სასულთანოდან ის 1245.—
46 წ. წ. მოიყვანეს კიდევ და მონღოლთა ადგილობრივ ხელისუფლებას
წარუდგინეს. მონღოლთა მხედართმთავარი ამ შემთხვევაშიც ისე მოიქცა,
როგორც დავით IV-ის საკითხის განხილვის დროს. მან გადაწყვიტა, რომ
დავით V, გიორგი-ლაშას ძეც. მონღოლთა ყაენის ურდოში გაეგზავნა და-
სამტკიცებლად.

მომხრე დიდგვარიან ქართველ მოხელეთა თანხლებით, დავით გიორგი-
ლაშას ძე იმავე გზითა და იმავე მიმართულებით გაემგზავრა, რა გზიდაც
უკვე რამდენიმე წლის წინათ მისი მამიდაშვილი იყო წასული. როდესაც
დავითი გიორგი-ლაშას ძე თავის ამალითურთ მანგუ ყაენის ურდოში მი-
ვიდა. იქ გამოირკვა, რომ დავით IV, რუსუდანის ძე, ცოცხალი იყო. ამ-
რიგად, საქართველოს სახელმწიფო ტახტის ერთი მემკვიდრის, მაგიერ,
მოულოდნელად ორი მემკვიდრე აღმოჩნდა; გაჩაღდა ბრძოლა ორ ბანა-
კად გაყოფილ საქართველოს დიდ ხელისუფალთა შორის. არც ერთს მათ-
განს არ სურდა, რომ ორივე ყოფილიყო გამეფებული, არამედ თითოე-
ული ჯგუფი ფიქრობდა, რომ საქართველოს ერთადერთი საჭეთმპყრო-
ბელად სწორედ მისი კანდიდატი უნდა გამხდარიყო.

რაკი შეთანხმება შეუძლებელი შეიქმნა, საცილობლად ქცეული ეს სა-
კითხი უნდა მონღოლთა დიდ ყაენს გადაეწყვიტა. ბრძოლა სხვადასხვა

საბუთების წამოყენებით წარმოებდა, მაგრამ ბოლოს-და-ბოლოს მთავარი მნიშვნელობა იმ საკითხს მიენიჭა, ჰქონდა, თუ არა, უფლება ქალის შთამომავალს მიეღო მეფობა იმ შემთხვევაში, როდესაც მამრობითი სქესის შთამომავალი არსებობდა, თუნდაც „უკანონო“ შვილის სახით.

დავით გიორგი-ლამას ძის მომხრე ჯგუფი იმ დებულებას იცავდა, რომ ასეთ შემთხვევაში, თუნდაც რომ „უკანონო“ შვილი ყოფილიყო, უპირატესობა ქალის მემკვიდრეობის წინაშე უნდა მამრობითი-სქესის შთამომავალს მიჰნიჭებოდა. მეორე, დავით IV რუსუდანის ძის, მომხრე ჯგუფი ამას კატეგორიულად უარყოფდა და თავის სიმართლის დამამტკიცებელ საბუთიანობას ერთი მხრით იმაზე ამყარებდა, რომ ქართული სამართლით „უკანონო“ შვილს მამის უფლება ეკარგებოდა, მეორე მხრით იმ მოსაზრებაზედაც, რომ დავით IV რუსუდანის ძე უკვე 1230 წელს თანამოსაყდრედ იყო დასმული.

ამ მკაცრი უთანხმოების გამო, რომელიც საქართველოს ორ პოლიტიკურ ჯგუფს შორის საქართველოს სახელმწიფო ტახტზე დასასმელი კანდიდატის გამო ჩამოვარდნილა, ეს საცილობლად ქცეული საკითხი უნდა მონღოლთა დიდ ყაენს გადაეწყვიტა. საქართველოს ეროვნული ინტერესებისათვის საქმის უკვე ასეთი მიმდინარეობა სასიანო იყო, რამდენადაც ასეთი საკითხი უცხო მტრის ძალის გადასაწყვეტ საქმედ არ უნდა ექციათ.

მონღოლებს მრავალცოლიანობა ჰქონდათ წესად: თითოეულ მათგანს იმდენი ცოლის შერთვა შეეძლო, რამდენის შენახვასაც მოახერხებდა. მრავალცოლიანობის წესწყობილებაში კანონიერი და უკანონო შვილის ცნება სრულებით გაუგებარი იყო. მონღოლები თავიანთ მრავალრიცხოვან შვილებს მხოლოდ წლოვანების უფროს-უმცროსობით არჩევდნენ. უფროსს უპირატესობა ჰქონდა. მაგრამ ამასთანავე მონღოლური სახელმწიფოებრივი შეგნებით სრულებით სავალდებულო არ იყო, რომ ყაენად მარტო ერთი პირი ყოფილიყო, არამედ თვითონ ჰინგისხანმაც თავისი უსარმაზარი სახელმწიფო თავის შვილებს შორის გაანაწილა, მხოლოდ ერთს მათგანს, ყველაზე უფროსს, უზენაესი ხელისუფლება მიენიჭა და ის დიდ ყაენად ითვლებოდა.

როდესაც მანგუ ყაენს საქართველოს საცილობელი საკითხი უნდა გადაეწყვიტა, მან ოსევე განსაჯა, როგორც თვითონ იყო მიჩვეული. დამახასიათებელია, რომ დავით V გიორგი-ლამას ძემ და მისმა მომხრე ჯგუფმაც, რაკი მათ იმედი არ ჰქონდათ, რომ ქართული სახელმწიფო სამართლის ძალით გამარჯვებას მოიპოვებდნენ, მანგუ ყაენს სთხოვეს, რომ ეს საკითხი მას მონღოლური სამართლის წესით გადაეწყვიტა. ეს ნაბიჯი სრულ პოლიტიკურ შეუგნებლობას წარმოადგენდა და ქართული სახელმწიფოებრივობის დაღატად უნდა ყოფილიყო მიჩნეული, რამდენადაც ამით მონღოლებს თვითონ ქართველებივე უჩვენებდნენ იმ გზას. რომლითაც მათ შეეძლიათ, ქართული სახელმწიფო სამართალი დაერღ-

ვით. მონღოლთა ყაენისათვის ეს თხოვნა ფრიად სასიამოვნოც იყო და სასარგებლოც. მან სწორედ ასევე გადასწყვიტა. მეფობა დავით V, გიორგი-ლაშას ძეს, როგორც უფროსს, მისცა, მაგრამ დავით V-ს მომხრეთა ჯგუფისა და თვითონ დავით V-ის იმედები მაინც მთლად ვერ გამართლდა; რამდენადაც მონღოლთა ყაენისათვის სრულებით სავალდებულო არ იყო ის, რასაც ქართველები ფიქრობდნენ, მან გადასწყვიტა, რომ მეფედ ორივე დამტკიცებინა: ერთი მათგანი უფროსად იქნებოდა, მეორე უმცროს მეფედ: ისევე, როგორც მათ საყაენოში ერთი დიდი ყაენი იყო, ხოლო დანარჩენი სამნი ჩვეულებრივ ყაენებად ითვლებოდნენ.

ამრიგად, საქმე ისე დატრიალდა, რომ ერთი მეფის მაგიერ საქართველოში ორი დამტკიცებული მეფე აღმოჩნდა. ეს საკითხი მანგუ ყაენმა 1247 წელს გადასწყვიტა.

ორთა გეფორბა სჰჰართველოში

დავით v, გიორგი ლაშას ძე, ულუ-დავითად წოდებული, და
დავით iv, რუსუდანის ძე, ნარინ-დავითად სახელდებული

შესაძლებელი იყო მონღოლთა მბრძანებელის, დიდი ყაენის, გადაწყვეტილების თანახმად, რომ ორსავე დავითსა და მათ მომხრე ჯგუფებს საქართველო ისევე ორ სამეფოდ გაეყო, როგორც თვით მონღოლებს თავიანთი საბრძანებელი ყაენებს შორის ჰქონდათ გაყოფილი. ეს უკვე საქართველოს პოლიტიკური მთლიანობის დარღვევის მომასწავებელი იქნებოდა, მაგრამ უკანასკნელ ეჰამს დავით V-საცა და დავით IV-საც, ისევე როგორც მათ მომხრე პოლიტიკურ ჯგუფებსაც, საკმაო ერთვნიული შეგნება აღმოაჩნდათ, რომ ასეთი უგუნური ნაბიჯი არ გადაედგათ და ქვეყანა თავისივე ხელით განსაცდელში არ ჩაეგდოთ. ორი სამეფოს შექმნის მაგიერ, მათ ირჩიეს ორთა მეფობა განეხორციელებინათ: ორივე დავითი საქართველოს დედაქალაქ თბილისში მოვიდნენ და ერთად დაიწყეს მეფობა.

ორსავე მეფეს სახელიც ერთნაირი ჰქონდათ, ორივეს ზომ დავითი ეწოდებოდა,—ისე რომ, მათ განსასხვავებლად რაიმე დანართის სახელის მიმატება იყო საჭირო, და, მართლაც შემდეგში დავით V, გიორგი-ლაშას ძეს, დავით-ულუ (უფროსი) ეწოდა, ხოლო დავით IV, რუსუდანის ძეს, დავით-ნარინი (უმცროსი, მონღოლური სახელებია) დაარქვეს.

ამ სახელების მსგავსებას გარდა, მათ საერთო თითქმის არაფერი ჰქონდათ.

დავით V ულუ ტანადი კაცი იყო, ლამაზი, მაგრამ ენა-მძიმე და ძალე-მრწმენი, ხასიათიც ფიცხი ჰქონდა. გულუბრყვილო ბავშვივით ყველავფერს იჯერებდა, რასაც კი მას ეუბნებოდნენ, ხასიათის სიფიცხის წყალობით, არა ერთხელ, ამ მალემრწმენობის შედეგად, მას შეცდომა ჩაუდგნია და უბედურება დაუტრიალებია კიდევ.

დავით IV, რუსუდანის ძე, ნარინად წოდებული, ზომიერი ტანადობის კაცი იყო, ტანწვრილი, ლამაზი, მჭერმეტყველი და ენატყბილი მოუბარო ქაბუკი, აუჩქარებელი და გულუხვი ადამიანი იყო.

დავით V ულუს პირველ ცოლად ჯიგდა ხათუნი ჰყავდა, რომელიც შას ჯერ კიდევ მონღოლთა ყაენის ურდოში ყოფნის დროს, ეტყობოდა პოლიტიკური მოსახრებით, 1247 წელს შეურთავს, მაგრამ ამ ჯიგდა-ხათუნისაგან შვილი არ ჰყოლია. 1249—1250 წ.წ. მან ოსი ქალიშვილი ალთუნი მოიყვანა ცოლად, რომლისაგანაც ვაჟიშვილი გიორგი შეეძინა. შემდეგ დავით V ამ ალთუნ ოსს განშორდა და 1251 წელს თანამეცხედრედ რაჭის ერისთავთ-ერისთავის კახაბერიძის ასული გვანცა მოიყვანა, რომლისგანაც ვაჟიშვილი დემეტრე ეყოლა, შემდეგში თავდადებულად წოდებული. მონღოლებისაგან გვანცას სიკვდილად დასჯის შემდგომ 1262 წელს, დავით-ულუმ 1263 წელს მონღოლთა უფლისწული ესუქნი შეირთო.

ჯერ კიდევ იმ დროს, როცა დავით IV რუსუდანის ძე მონღოლთა ყაენის ურდოში იმყოფებოდა და მისი მეფედ დამტკიცების საკითხი გადაწყვეტილი არ იყო, საქართველოს მთავრობამ მისი სახელით 1245 წელს დმანისში ფული მოაჭრევინა, რომელსაც ქართული და სპარსული ზედწერილი ჰქონდა გაკეთებული. ამ ფულზე უკვე აღნიშნულია დავით მეფის ყაენის ყმობა, მაგრამ რომელი ყაენი იყო ნაგულისხმევი, იქ მოხსენებული არ არის. ამ ფულით მტკიცდებოდა, რომ დავით IV რუსუდანის ძეს საქართველოში მეფედ სთვლიდნენ, იმისდა დამოუკიდებელი, თუ მონღოლთა მზრძანებელი ამ საკითხს როგორ გადასწყვეტდა. მაგრამ, რადგან ასეთი ფულის მოჭრა საქართველოს დედაქალაქში, სადაც მონღოლები იყვნენ გაბატონებულნი, შეუძლებელი ყოფილა, საქართველოს მთავრობას ზარაფხანა დმანისში გადაუტანია და ეს ფული იქ მოუჭრევინებია. შემდეგში საქართველოში ცნობის მოსვლისთანავე, რომ ყაენმა მეფობა დაუგვიტოვა IV-ს-კი არ მისცა მარტო, არამედ ორივე დავითი იყო მეფედ დამტკიცებული, რომ ამასთანავე უფროსობა დავით V-ს, გიორგი ლაშას ძეს, ჰქონდა მინიჭებული, ამის შემდგომ დავით IV-ის სახელით ფული მხოლოდ ერთხელ-და, 1252 წელს, მოიჭრა და ეს ფულიც მარტო სპილენძისა იყო 1247 წლიდან მოყოლებული-კი ვერცხლის ფული და 1252 წლის შემდეგ სპილენძის ფულიც მხოლოდ დავით V-ის, გიორგი ლაშას ძის, სახელითა იჭრებოდა.

საქართველოს მფლობელობა მონღოლთა გაბატონების ხანაში

1256 წლამდე, როდესაც მანგუ დიდმა ყაენმა ერანის ილხანად, ანუ ყაენად ჰულაგუ დანიშნა, საქართველო პოლიტიკურად ჩრდილოეთის ულუსის ყაენთან იყო დაკავშირებული; შემდეგ-კი ჰულაგუსა და მის მემკვიდრე ერანის ყაენების ურდოს ექვემდებარებოდა ხალხმე. ამისდა გვარად 1256 წლამდის ორივე დავითს საქართველოს საქმეების მოვლა-

რება ჯერ ბათო უყენთან უხდებოდათ, შემდეგ-კი ასეთი საკითხები უკვე ერანის ილხანის კარზე წყდებოდა.

როდესაც მონღოლები ფართო სახელმწიფო ასპარეზზე გამოვიტნენ, წერა-კითხვა უცოდინარნი იყვნენ. თვითონ ჩინგისხანმაც-კი სიკვდილადე წერა-კითხვა არ იცოდა. ბატონიშვილთა შორისაც ძალიან ცოტანი იყვნენ, რომელთაც ეს ცოდნა მოეპოვებოდათ. მონღოლებმა უღურები-საგან უღურული ანბანი შეითვისეს და ჩინგისხანმა საგანგებო ზომები მიიღო, რომ წერა-კითხვა და მწიგნობრობის ცოდნა მონღოლთა შორის გაეგრცელებინა, მაგრამ მის ცდას, ან თითქმის არავითარი შედეგი არ მოუტანია, ან ძალიან მცირე. ამის გამო მათ სახელმწიფო მართვა-გამგეობისთვის გამოსადეგი მოხელეები ცოტანი ჰყავდათ.

თვითონ მონღოლები უმთავრესად სამხედრო ხელისუფლების წარმომადგენლები იყვნენ, სამოქალაქო ხელისუფლებისათვის. მათ ზემოაღნიშნული უცოდინარობის გამო, სხვა ეროვნების მოხელეთა გამოყენება უხდებოდათ. უღურები, ასურელები, სპარსელები, თურქები და არაბებიც იყვნენ მათ განკარგულებაში. მწიგნობრებად. რომელთაც მონღოლურად ბიტექი ეწოდებოდათ, უმეტეს ნაწილად სწორედ ამ ეროვნების შვილები იყვნენ. რაკი ამასთანავე, თავიანთი დედა-ენის გარდა, მონღოლებმა სხვა უცხო ენები არ იცოდნენ, ამიტომ, მოენებების დახმარების გარეშე, მათ დაპყრობილი მრავალრიცხოვანი ქვეყნებისა და ერების მოსახლეობასთან კავშირის დამყარება არ შეეძლოთ. მონღოლური ენის ცოდნა-კი მხოლოდ იმ ვაჭრებს მოეპოვებოდათ, რომელნიც მონღოლეთში სავაჭროდ წინათაც დადიოდნენ.

ამრიგად, მონღოლთა ხელისუფალნი მთლიანად ამ უცხო წარმოშობისა და ვაჭრული წრიდან გამოსული მოხელე მოენებების სენდისიერებაზე იყვნენ დამოკიდებულნი. თარჯიმანს იმ დროს უდიდესი მნიშვნელობა მიენიჭა: მას შეეძლო ანგარებით ბრალდებულნიც დაედუბა და ხელისუფალნიც შეეცდინა.

თუმცა ხვარაზმშაჰთან ატეხილი უთანხმოების შემდეგ, მონღოლებს ჩინგისხანიდან მოყოლებული, სპარსელებისადმი სიძულვილი ჰქონდათ და მაჰმადიანებსაც მინცდამაინც კარგი თვალთ არ უყურებდნენ, მაგრამ რადგან ერანის ვაჭრებს შორის მონღოლეთში ნამყოფი პირები, რომელთაც მონღოლურის ცოდნა ჰქონდათ, საკმაო რაოდენობით მოიპოვებოდნენ, ამიტომაც საქმე ისე დატრიალდა, რომ მონღოლთა და საქართველოს შუამავლად სპარსელი მოხელეები გახდნენ: სამოქალაქო და საფინანსო მართვაგამგეობა თითქმის მთლიანად მათ ხელში იყო.

ასეთ პირობებში მონღოლთა გამოუცდელიობის გამო და დაპყრობილი ქვეყნებისადმი მათი დამოკიდებულების წყალობით, რომელთაგან ისინი ფულს და ქონებას თხოულობდნენ, ანგარებისაგან თავის დაცვა ძალიან ძნელი იყო. ბოროტმოქმედება საფინანსო სამმართველოში და გადასახადების აკრფის დროს, ძალმომრეობა და ცარცვა-გლეჯა ჩვეუ-

ლებრივ მოვლენად იქცა. ამას ზედ მონღოლთ ბატონიშვილებისა და დიდი სამხედრო ხელისუფლების თავაშვებული თვითნებობაც დაერთო.

მონღოლთა საყაენაოში მაინც აღმოჩნდა შთამომავლობით მონღოლივე მოხელე, ა რ დ უ ნ-ა ლ ა დ წოდებული, რომელიც უღელურული დამწერლობის მცოდნე იყო და ამიტომაც სახელმწიფო მიზნების თვალსაზრისით მთელი მოსახლეობისა და საბრძანებლის აღწერისა და აღთვალვის განსახორციელებლად გამოსადეგი აღმოჩნდა. მონღოლთა ყაენს უნდოდა გაეგო, რამდენი ჯარის გამოყენა შეეძლო თავის სამფლობელოდან გაქირავების დროს და რამდენი გადასახადი უნდა შემოსვლოდა მას მრავალრიცხოვანი ქვეშევრდომებისა და ყმადნაფიცებისაგან.

1254 წელს მთელ მონღოლთა საბრძანებელში ხალხის აღწერა დაიწყო. სხვათა შორის ასეთივე ხალხის აღწერა საქართველოშიც მოახდინეს. რაკი ხალხის აღწერას ორი მიზანი ჰქონდა დასახული, ე. ი. სამხედრო და ფინანსიური, ამიტომაც აღწერის დავთარში ერთი მხრით მოსახლეობის შესახებ შეჰქონდათ ცნობები, მეორე მხრით ქონებრივი მდგომარეობის შესახებ. პირუტყვიც, ყოველგვარი უძრავი ქონება, ყანა, ვენახი, წალკოტი, ბოსტანი, ყველაფერი ეს აღნუსხული იყო. ამგვარად მოსახლეობის მთელი მოძრავ-უძრავი საკუთრება და ქონება მონღოლებს აღნუსხული ჰქონდათ.

ხალხის აღწერის დამთავრების შემდეგ, მონღოლთა ხელისუფლებას საშუალება ჰქონდა გამოერკვია, რამდენი მეომარი უნდა გამოეყენა საქართველოს ბრძოლის ველზე. თითოეულ ცხრა სრულუფლებიან კომლს მონღოლებისათვის ერთი მოლაშქრე უნდა მიეცა და ამ აღთვალვისა და აღრიცხვის კვალობაზე მათ გამოუანგარიშებიათ, რომ ყოველწლიურად საქართველოს უნდა 9 ღუმანი კაცი მხედარი მიეცა, ე. ი. 90 ათასი მოლაშქრე.

90 ათასი მოლაშქრე, მაშინდელ საქართველოს სამეფოში 810 ათას სრულფუძიან მოსახლე კომლს გვაგულისხმებინებს. კომლზე 5 სულის ვარაუდით, ი მ დ რ ი ნ დ ე ლ ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო ს ს ა ხ ე ლ მ წ ი ფ ო შ ი, ს უ ლ ც ო ტ ა, 4.050.000 ო რ ი ვ ე ს ქ ე ს ი ს მ ც ხ ო ვ რ ე ბ ი უ ნ დ ა ვ ი ა ნ გ ა რ ი შ ო თ, ხოლო რაკი 90 ათასი მოლაშქრის ვარაუდი იმ პრინციპზე იყო დამყარებული, რომ ხალხის აღწერის დავთარში შეტანილი უნდა ყოფილიყო მამრობითი სქესის მოსახლეობა 15 წლიდან მოყოლებული 60 წლამდე, მათზე უმცროსი და მათზე უფროსებიც-კი დავთარში არ შეჰქონდათ, ამ მიზეზის გამო შესაძლებელია ითქვას, რომ მაშინდელ საქართველოს სამეფოში სულ 5 მილიონამდე მცხოვრები მაინც უნდა ყოფილიყო. ამ რიცხვში, რასაკვირველია, მართოქართველები არ შედიოდნენ, არამედ სხვა ეროვნების ის წარმომადგენელიც, რომელნიც საქართველოს სახელმწიფოს ეკუთვნოდნენ. ამ ცნობებიდანაც მაინც ჩანს, თუ რამდენად მჭიდრო მოსახლეობა იყო მაშინდელ საქართველოში, იმისდა მიუხედავად, რომ მას უკვე ჯალალ-

ვდინისა და ჩინვისხანის ორი შემოსევის საშინელება ჰქონდა გამოცლილ, და ხალხიც ამ ორ შემოსევას საკმაოდ შეეწირა მსხვერპლად.

ხალხის აღწერის დამთავრების შედგენის შემდგომ მონღოლთა ხელისუფლებამ გადასახადების სისტემის მოწესრიგებაც სცადა, მარტო ის ვარემოებაც, თუ რა ცნობები შეუტანინებიათ მონღოლებს მოსახლეობისა და ქონებრივი მდგომარეობის აღმწესხველ დავთრებში, ცხადად ამტკიცებს, რამდენად ფართოდ ჰქონდათ მათ საგადასახადო დაბეგვრა მოწყობილი. შეიძლება ითქვას, რომ მეურნეობის თითქმის არც ერთი დარგი არ არსებობდა, რომლის დაბეგვრა მათ არ განეზრახათ. სასოფლო მეურნეობაზე დადებულ საყაენო გადასახადს მალი ეწოდებოდა. მალს გარდა, არსებობდა მაშინ ყ ა ფ ჩ ე რ ი, ანუ ყ უ ფ ჩ უ რ ი, რომელიც ქართულ ტერმინს საბალახეს უდრის. ას სულ საქონელზე ერთი სული უნდა გამოეყვანათ და მონღოლებისათვის მიეცათ. შემდეგ ხანაში ეს საბალახე ფულად გადასახადად გახადეს და შეძლებისდაგვარად განსაზღვრული იყო, რომ 10 დინარიდან მოყოლებული (ყველაზე შეძლებული) ერთ დინარამდე იხდიდნენ. უმცირეს გადასახადს მცირე შეძლების მქონებელი იხდიდა.

მონღოლებს სავაჭრო გადასახადიც შემოუღიათ, რომელსაც დამღას ეწოდებდნენ: ასი თეთრის ღირებულების ნასყიდობაზე, სამი თეთრი, ანუ 3%, საყაენო დამღად უნდა გამოერთმიათ.

ამ სახელმწიფო გადასახადების გარდა, სამოხელეო სარგოდ განკუთვნილი გადასახადებიც არსებობდა, რომელთაც ულუფა ეწოდებოდა. მონღოლთა ათასეულის უფროსის, ანუ ათასეულის ნოინისათვის ყოველ სოფელს უნდა ერთი კრავი და ერთი დრაჰკანი (ოქროს ფული) მიეცა ულუფად, ხოლო ათათასეულის უფროსისათვის, რომელსაც დუმენ-ნოინი ეწოდებოდა, ერთი ცხვარი და ორი დრაჰკანი უნდა მიერთმიათ ულუფად.

დასასრულ, მონღოლთა საყაენოში ბეგარაც არსებობდა. ერთი სამხედრო ბეგარა იყო, რომელსაც მონღოლურად თავდაპირველად ყალანი ეწოდებოდა, ქართულად მას სალაშქროს ეძახდნენ. თავდაპირველად ყალანი სამხედრო ბეგარა იყო. მონღოლთაგან დაწესებული მისი ვარაუდი ჩვენ უკვე ვიცით. შემდეგ ყალანიც ფულად გადასახადად აქციეს, მაგრამ თავისდათავად სამხედრო ბეგარაც არსებობდა.

მეორე ბეგარას საიამე ერქვა. მონღოლებს ყველა შარავნებზე, ერთი-ერთმანეთისაგან გარკვეული მანძილის დამორებით, სადგურები ჰქონდათ აგებული, რომელსაც იამე ეწოდებოდა. ამ სადგურებზე მოსახლეობას ყაენებისა, ელჩებისა, მოციქულებისა და მოხელეებისათვის, ზატონიშვილებისათვისაც ცხენები უნდა ჰყოლოდა დამზადებული და კვებაც უნდა დაეხვედრებინა; სადგომიც უნდა მიეცათ იმ სოფლებს, რომელთაც ჰქონდათ ასეთი იამების მომსახურება დავალებული. სხვა

გადასახადები არა ედოთ რა, მაგრამ ამ ბეგარის მოხდა ისეთ საშინელ ტვირთს წარმოადგენდა, რომ სოფლებიდან ხალხი გარბოდა, ოღონდ საიამე ბეგარისაგან როგორმე თავი დაეღწია.

საწმომოყვანილიდანაც ჩანს, თუ რამდენად მძიმედ იყო მონღოლთა გადასახად-გამოსადებელ ბეგრით დატვირთული მოსახლეობა საქართველოში. ეს ყველა გადასახადები, კანონიერადაც რომ ჰქონოდათ აკრეფილი და ბეგარაც რომ წესიერად გადაეხდინებინათ. მაინც მისი ატანა ძნელი იყო. მაგრამ ამ კანონიერს გადასახადზე და ბეგარაზე მეტს უბედურებას მონღოლთა მოხელეების ურცხვი და თავაშვებული თვითნებობა და ბოროტმოქმედება შეადგენდა. მშინდელ უცხოელ მოგზაურების ცნობებითაცა და ყველა ქვეყნებისა და ეროვნების ისტორიკოსების მოთხრობებიდანაც ირკვევა, რომ ხარჯის ამკრეფი მოხელეები და თვით მთლიანი თანამდებობის პირებიც-კი არასდროს კანონით განსაზღვრული გადასახადების ოდენობით არ კმაყოფილდებოდნენ, არამედ მიჰქონდათ ყველაფერი, რის წალბაც შეეძლოთ. ამრიგად, გადასახადების აკრეფა უფრო ყაჩაღთა ბრბოს თარეშს მიაგავდა. ვიდრე სახელმწიფო მოხელეების საქმიანობას. ამის გამო XIII საუკუნის განმავლობაში მონღოლთა საყაენოს სხვადასხვა ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოშიც, არა ერთხელ მომხდარა აჯანყება.

მონღოლთ სახელმწიფოს შემქმნელს მიზნად ორი ამოცანა ჰქონდა დასახული: რაც შეიძლება მეტი ქვეყნების დაპყრობა და რაც შეიძლება მეტი ნადავლისა და ქონების დაგროვება. ამიტომაც, ყოველი ახალი დაპყრობილი ქვეყნის ქონებრივი სახსრის ამოწურვის შემდგომ, მათ დაუცხრომელი წადილი უჩინდებოდათ, რომ სხვა კიდევ დაუმორჩილებელ ქვეყანაშიც შეჭრა და დაპყრობა მოეხერხებინათ: მოლაშქრება და ომიანობა მათ სტიქიურ მოთხოვნილებას წარმოადგენდა.

მონღოლთა უბინადრობის წესი ამ მიზნების განსახორციელებლად მათ განსაკუთრებულ უპირატესობას ანიჭებდა: იმ დროს, როდესაც ბინადარ კულტურულ ხალხებს ბრძოლის ველზე თავისი გაყვანილი ჯარის დანაკლისის შესაგებად დამატებითი ძალა უნდა თავისი ქვეყნიდან ზოგაერთ შემთხვევაში შორ მანძილზე გაეწვიათ, მონღოლები, როგორც უბინადრო ხალხი, საომრად მთელი თავიანთ ოჯახებითურთ მიდიოდნენ და ცოლშვილი და ყველა სხვა ნათესავებიც მათ თან მისდევდნენ. ამის წყალობით დანაკლისის შეგება მათ ადვილად შეეძლოთ, ეს, რა თქმა უნდა, სამხედრო თვალსაზრისით, დიდ უპირატესობას წარმოადგენდა.

სამხედრო მოქმედება ყველაზე უფრო ხელსაყრელი ხელობა იყო მონღოლებისათვის და შემოსავლის წყაროს წარმოადგენდა. სანამდის მათ ძლევამოსილი ლაშქრობის საშუალება ჰქონდათ, ყოველი ახალი ქვეყნის დაპყრობა და გამარჯვება მათ დიდძალ ქონებას უგდებდა ხელში და მდიდარი, მჭიდროდ დასახლებული, კულტურული ქვეყნის გაძარცვის

სრულ საშუალებას უქმნიდა. რაკი მონღოლური წესით ყველა ყმადნაფიცი სამეფოები და სამთავროები ვალდებული იყვნენ მათთან ერთად სალაშქროდ გასულიყვნენ, ამიტომაც დაპყრობილი ქვეყნის ქონება და სიმდიდრე ასეთ ლაშქრობაში მონაწილე სხვა ეროვნების ჯარისკაცებსაც უვარდებოდა ხელში. ასეთ ქონებას ნ ა ს ს ლ ი ეწოდებოდა, რადგან მისი შექმნა მხოლოდ სისხლის დაღვრით შეიძლებოდა.

ზემოთ აღნიშნული გზით ქონების დაგროვება, მონღოლებთან ერთად მებრძოლ სხვა ხალხების წარმომადგენლებისათვისაც იმდენად მიმზიდველი შეიქმნა, რომ ისინიც ამგვარი სახსრით ცხოვრებას მიეჩვივნენ. მონღოლთა მაშინდელ საბრძანებელში შემავალ სხვადასხვა სამეფო-სამთავროების შეთხლებული ქონების შესავსებად ეს ერთადერთი წყარო იყო. მაგრამ სრულებით ცხადია, რომ ასეთი გზით გამდიდრება უმთავრესად მაღალი სამხედრო პირების ხვედრს წარმოადგენდა. ჩვეულებრივ მოლაშქრეს, რასაკვირველია, იმ ნაწილიდან მხოლოდ მცირე ნაწილი თუ ჩაუვარდებოდა, სამაგიეროდ ყოველი ასეთი ლაშქრობა ხალხის სიცოცხლის განწირვასთან იყო დაკავშირებული.

რაც უფრო დრო მიდიოდა და მახლობელი აღმოსავლეთის სხვადასხვა ერები წინააღმდეგობის გაწევას ეჩვეოდნენ, თანდათანობით მონღოლებისათვის ძლევა მოსილი ომის წარმოების შესაძლებლობაც სულ უფროდაუფრო შემცირდა. შემოსავლის ეს წყაროც, ან მთლიანად დაილია, ან არა და მეტისმეტად მცირე შეიქმნა. სამაგიეროდ ყოველი ასეთი ლაშქრობა ქვეყნის მოსახლეობისათვის ორგვარი თვალსაზრისით იყო საზიანო: ჯანსაღი შრომისუნარიანი მამაკაცი ნაყოფიერ მუშაობას სცილდებოდა თავის ქვეყანაში, უცხო ქვეყანაში ლაშქრობის შემდგომ ბევრი მათგანი თავის სამშობლოში ხომ ვეღარც ბრუნდებოდა, არამედ თავისი სიცოცხლეც იქვე უნდა გაეწირა. მაგრამ ამგვარად იმას გარდა, რომ ქვეყანას ინტენსიური შრომის გაგრძელების საშუალება აღარ ჰქონდა და ამის გამო დაწინაურებული მეურნეობა და კულტურაც უნდა დაქვეითებულიყო, მცხოვრებთა რაცხვიც ხომ ამ მოჭარბებული მოლაშქრეობის წყალობით საგრძნობლად შემცირდა და ყველა ამ ქვეყნებს განსაცდელს უმზადებდა.

იმის გასათვალისწინებლად, თუ რამდენად იყო მაშინდელი საქართველო სამხედრო ბევრითა და მოლაშქრეობით დატვირთული, შესაძლებელია აღინიშნოს, რომ 1249 წლიდან მოყოლებული 7 წლის განმავლობაში მუჰლიდების წინააღმდეგ მიმდინარეობდა ომი, რომელიც 1256 წელს ალამუტის ციხის დაპყრობით დასრულდა. მაგრამ ამას მოჰყვა ომი ხალიფასთან, რომლის დროსაც 1258 წელს მონღოლებმა ქალაქი ბაღდადი აიღეს და მთლიანად გაძარცვეს, ხოლო ხალიფა სიკვდილით დასაჯეს. უკვე 1259 წელს ერანის ილხანი თავისი და ყმადნაფიცი ქვეყნების ლაშქრითურთ ეგვიპტის სულტნის წინააღმდეგ ამხედრდა. ყველა

ამ ომებში, მონღოლოთა ყველა ყმადნაფიც ქვეყნებთან ერთად, საქართველოს ჯარიც იღებდა უნებლიედ მონაწილეობას და, რა თქმს უნდა, თითოეულ ამ ლაშქრობას ბევრ ქართველ მეომართა სიცოცხლეც შეეწირა.

საქართველოს სახელმწიფო წესწყობილების შეჩვენა მონღოლთა ბატონობისა და ორთა მფოზობის ხანაში. მესტუმრე ჯიქურის აღწევენა და დამოგზა

მონღოლთა წესით, სახელმწიფო საქმეების მოსაგვარებლად, საქართველოს მეფეებს ისევე, როგორც სხვა ყმადნაფიც სამფლობელოების გამგეებსაც, მონღოლთა ყენის ურდოში გამგზავრებაცა და იქ ხანგრძლივ ყოფნაც ხშირად უხდებოდათ. ამას გარდა, რაკი მათი წესით ყოველ მათ ლაშქრობაში საქართველოს ჯარი თვითონ მეფის უშუალო მეთაურობით უნდა გასულიყო, ამიტომაც საქართველოს მეფეებს საშუალება აღარ ჰქონდათ, რომ თავიანთ ქვეყანაში დარჩენილიყვნენ და თავიანთი ენერგია ქვეყნის მართვა-გამგეობისათვის მოენდომებინათ. ასეთ პირობებში მეფე იძულებული იყო, რომ ქვეყნის მართვა-გამგეობა ვისთვისმე ჩაებარებინა.

ქართული სახელმწიფო სამართლის ძალით, მეფის უშუალო თანაშემწე მწიგნობართ-უხუცესი და ვაზირთა ყოველთა უპირველესი იყო, მაგრამ მონღოლთა ბატონობის ხანაში ეს ძველი პრინციპი უკვე საკმაოდ შეირყა: იმდენად კანონს აღარ ჰქონდა მნიშვნელობა, არამედ პირად ნდობაზე დამყარებულს დეალებას.

ბათო ყენმა რომ დავით V ულუ თავის ურდოში დაიბარა, გამგზავრების წინ ქვეყნის მართვა-გამგეობის მწიგნობართ უხუცესისათვის მინდობის მაგიერ, თავის მოადგილედ დედოფალი ჯიგდა-ხათუნი და მე სტუმრე ჯიქური დანიშნა. იმდროინდელი ქართული სახელმწიფო სამართლით, დედოფალი სახელმწიფო საქმეებში არ ერეოდა, მხოლოდ მონღოლთა წესწყობილება ანიჭებდა ყენის ცოლს ასეთ უფლებას და ამ შემთხვევაშიც მონღოლური წესწყობილების ანარეკლი გვაქვს. ამასვე უფრო მეტსა და კანონის გაუგონარ შელახვას ქვეყნის სათავეში ჯიქურის დატოვება წარმოადგენდა, რადგან სრულებით ცხადია, რომ ჯიგდა-ხათუნს, როგორც მონღოლთა ბატონიშვილს, საქართველოს მდგომარეობის შესახებ მცირე წარმოდგენა უნდა ჰქონოდა და ყველაფერი მესტუმრე ჯიქურზე უნდა ყოფილიყო დამყარებული, რომელიც ამიერიდან მისი მთავარი მრჩეველი და ქვეყნის ნამდვილი მესაჭე გახდა.

მესტუმრე მანდატურთ-უხუცესის მეოთხეხარისხოვანი ხელქვეშეით მოხელე იყო და სრულებით ცხადია, რომ ასეთი დაბალი თანამდებობის პირისათვის ქვეყნის მართვა-გამგეობის გადაცემა იმას უდრიდა, რომ

ყველა ვაზირები, მათ შორის მწიგნობართ-უხუცესიცა და მისი უშუალო უფროსი მანდატურთ-უხუცესიც-კი უნდა დამორჩილებოდნენ. ასეთ საქციელს, თავისთავად ცხადია, შეუძლებელია დარბაზის კარსა მყოფ და სხვა დიდ ხელისუფალთა და მთავრობის სათავეში მოქცეულს ჯიქურს შორის უთანხმოება და შუღლი არ ჩამოეგდოთ.

პირადად მესტუმრე ჯიქური მარჯვე და ენერგიული პიროვნება გამოდგა. დავით V რომ ბათო ყაენთან მიემგზავრებოდა, მან საქვეყნოდ გამრიგეთა შორისაც ზოგი ისეთი პირი ამოარჩია, რომელნიც მან განსაკუთრებული ნდობით აღჭურვა და გარკვეული თემების მართვა-გამგეობა მათ მიანდო. კახეთი ამგვარივე წესით თორღვა პანკელს ჰქონდა მინდობილი, მაგრამ საქვეყნოდ გამრიგე ყველა ასეთი მოხელეებიც უნდა ჯიგდა-ხათუნსა და ჯიქურს დაპმორჩილებოდნენ. რასაკვირველია, ესეც გაუგონარი ამბავი იყო, რამდენადაც ქართული სამართლისა და სამოხელეო წესწყობილების უფროს-უმცროსობის წესი აქ სრულებით დარღვეული იყო.

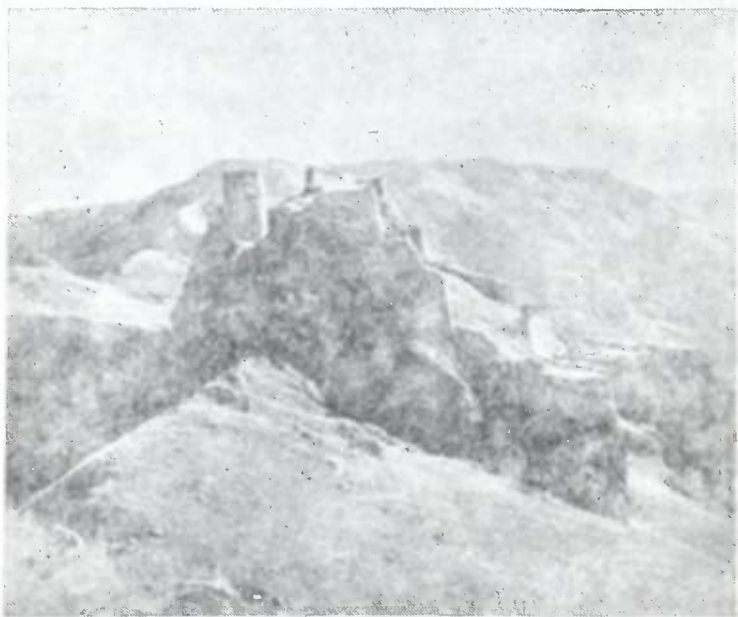
ჯიქური მზრუნველი მმართველი გამოდგა. საქართველოში სრული უშიშროების დასამყარებლად მან მკაცრი ღონისძიებით ქურდ-ავაზაკების აღაგმავცა და თვით ამ ბოროტმოქმედების მოსპობაც მოახერხა. ურჩ საქვეყნოდ გამრიგებელთა დამორჩილებასაც ცდილობდა შეუწელებლივ. ქვეყნის ასეთ გაჭირვებულ მდგომარეობაშიც-კი, მას აღმშენებლობისათვის საჭირო სახსრები უშოვნია. დასასრულ, მისი გული ღარიბ-ღატაკებზე და ქვრივ-ობლებზე მზრუნველობითაც სავსე ყოფილა.

ასეთი ღირსებისდა მიუხედავად, რასაკვირველია, მას შემდგომ, რაც სახელმწიფო სამართლის დარღვევის მაგალითი თვითონ მეფემვე უჩვენა თავის ქვეშევრდომებს და მოხელეთა უფროს-უმცროსობის განრიგებაში ასეთი აღრევა შეიტანა, მტრობის თესლიც ამით ჩათესილი იყო, რა გასაკვირველია, რომ ამას შესაფერისი ნაყოფი გამოელო.

როგორც არაერთხელ მომხდარა, დავით V ულუსაც ბათო ყაენის კარზე ყოფნისას საკმაოდ ხანგრძლივ მოუგვიანდა. კახეთის მმართველმა თორღვა პანკელმა გადასწყვიტა, რომ ალბათ მეფე აღარც დაბრუნდებოდა. მას არავითარი სურვილი არ ჰქონდა, ჯიგდა ხათუნს და ვილაც მესტუმრე ჯიქურს დაპმორჩილებოდა. თორღვამ კახეთის დასაკუთრება მოინდომა. მაგრამ პანკელის მოლოდინი არ გამართლდა: დავით V დაბრუნდა და, არსებული წესის თანახმად, ყველა დიდი მოხელეები, ისევე, როგორც მოსახლეობა, მეფეს მიეგებნენ, თორღვა პანკელს გარდა, რომელმაც შეშინებულმა მეფესთან მისვლა, რასაკვირველია, ვერ გაბედა. დავით V-მ რომ მომხდარი ამბავი გაიგო, თორღვა პანკელს შეუთვალა, მასთან გამოცხადებულიყო.

მრავალგზისი ასეთი შეთვლილობისდა მიუხედავად, ის არ მოვიდა: თორღვა პანკელს იმდენი გამბედაობა არ ჰქონდა, რომ მეფის წინაშე

წამდგარიყო. მაშინ ჯიქურმა გადაწყვიტა, თვითონ ემოქმედნა: თორღვა პანკელს ხორნაბუჯელი მიუგზავნა და შეუთვალა, რომ უვნებლობის ფიცს მისცემდა და მას არაფერი არ ევნებოდა, თუ მეფის სასახლეში თავის ნებით მოვიდოდა და წარუდგებოდა. დავალების თანახმად, ხორნაბუჯელმა თორღვას უვნებლობის ფიცი მისცა და თორღვა პანკელი მართლაც მოიყვანა, მაგრამ, დედოფლის ჯიგდა-ხათუნის ჩავონებით, ფიცმონდობილი თორღვა პანკელი შეპყრობილ იქნა და, მეფის დაუკითხავად, კლდე-კარის ციხიდან გადააგდეს. უკვე ამ უკანასკნელი გარემოებიდან ჩანს, რამდენად იყო საქართველოში არსებული სახელმწიფო სამართალი უკვე დარღვეული და რამდენად თავიანთ თავს ბატონ-პატრონად სთვლიდნენ ჯიგდა-ხათუნი და ჯიქური, მაშინაც-კი, როდესაც მეფე თავის სამეფოში იმყოფებოდა და მართვა-გამგეობაში პირადად და უშუალოდ მონაწილეობის სრული საშუალება ჰქონდა.

ფმოგვის ციხე.

მაგრამ ისევე, როგორც მესტუმრე ჯიქური ქვეყნის სათავეში მეფის პირადმა ნდობამ მოაქცია, იმგვარადვე მისი ბედი უკუღმა დატრიალდა, რა წამს წინანდელი ძლიერი მფარველი მას უკვე აღარ იცავდა. როცა ჯიგდა-ხათუნი გარდაიცვალა და დავით V ულუმ რაჭის ერისთავთ-ერის-

თავის კახაბერიძის ასული გვანცა შერთო ცოლად და დედოფლად დასვა, ჯიქურს ეს არაფრად მოსწონებია და მათ შორის მტრული განწყობილება დამყარდა. ჯიქურს ეგონა, რომ წინანდებურად ის ბატონ-პატრონი იყო და მის განწყობილებაზე იყო ყველაფერი დამოკიდებული. ჯიქურს უმაგალითო აღზევებით დიდი ხელისუფალნი, რასაკვირველია, მეტად უკმაყოფილონი იყვნენ, თვითონ გვანცა დედოფალიც, როგორც რაჭის ერისთავთ-ერისთავის კახაბერიძის ასული, რა თქმა უნდა, ჯიქურს ასეთი გზით აღზევების მომხრე არ შეიძლება რომ ყოფილიყო.

უკმაყოფილო დიდ ხელისუფალთა ჯგუფმა ამ მარჯვე შემთხვევით ისარგებლა და მათი წრიდან ყველაზე უფრო მარჯვემ, სუმბათ ორბელმა, ჯიქურის საწინააღმდეგო ბრძოლის მეთაურობა იკისრა. ჯიქურს მან დასწამა, ვითომც ის ერანის ილხანს ჰულაგუ ყაენს დავით V-ს სიმდიდრეზე საიდუმლო ცნობებს აწვდიდა. საკმარისი იყო ეს ცილისწამება და პოლიტიკური დასმენა დავით V ულუს ყურში ჩაეწვეთებინათ, რომ მალემრწმენ მეფეს უმაღლეს სრულ ჭეშმარიტებად მიეჩნია. შუალამისას მან თავისი საგანგებო მოხელეები ყოვლად ძლიერი მესტუმრე ჯიქურის დასაქერად გაგზავნა. ბრძანება დაუყოვნებლივ ასრულებული იყო: ის სასახლეში მოიყვანეს, მაგრამ დავით V-ს საქმე არც-კი გამოუძიებია და მან გაუსამართლებლივ მისი სიკვდილად დასჯის განკარგულება გასცა.

როდესაც მეორე დღეს, დილით, თბილისის მცხოვრებლებმა მტკვრის პირას რიყეზე გუშინ ჯერ კიდევ ყოვლად ძლიერი მესტუმრე ჯიქურის გვამი გამორიყული ნახეს, ყველანი განცვიფრებულნი იყვნენ და ვერ აეხსნათ, თუ რა უნდა ყოფილიყო ამის მიზეზი. ჯიქურს მემკვიდრეები არ ჰყოლია და მეფის მრისხანებით წუთისოფელს უკვე გამოსალმებულს მზრუნველი აღარავინ არ აღმოსჩენია, რომ მისი გვამი მაინც დასაფლავებული ყოფილიყო. ამ დროს სწორედ დარიბ-ლატაკნი და ქვრივ-ობლები, რომელნიც მრავალჯერ მისი მზრუნველობით იყვნენ დავალებულნი, შეიყარნენ და დავით V ულუს ვედრებით წარუდგნენ, რომ მათთვის ჯიქურის დასაფლავების ნება დაერთო. მალემრწმენი დავით V როგორც ეტყობა იმ დროისათვის უკვე დარწმუნებულა, რომ მისი მსჯავრი აჩქარებით იყო დადებული, და დარიბ-ლატაკებსა და ქვრივ-ობლებს თხოვნა აუღსრულა. მათაც შეერთებული ძალით დამარხეს, წრფელი გულით დაიტრეს მესტუმრე ჯიქური, რომელსაც მათი გაჭირვებისათვის გული შესტკივოდა და მათი მფარველი იყო.

ყველაფრიდან ჩანს, რომ მესტუმრე ჯიქური იმიტომ-კი არ დაიღუპა, რომ მის წინააღმდეგ წამოყენებული პოლიტიკური ბრალდება მართალი იყო, არამედ ქართული სახელმწიფო სამართლისა და მოხელეთა უფროს-უმცროსობის წესის დარღვევით გამოწვეული შუღლისა და სოციალური ბრძოლის მსხვერპლი შეიქმნა.

საქართველოს მძიმე ეკონომიური მდგომარეობა მონღოლთა ბატონობის ხანაში

საქართველო უკვე ჯალალედინის შემოსევა-თარეშისა და მონღოლებისაგან დაპყრობისათვის ბრძოლის დროს ძალზე დაზარალდა. მონღოლთა ვაზატონებამ და მათმა მძიმე ხარკ-ბეგარებმა, მეტადრე-კი მათ მოხელეთა ბოროტმოქმედებამ ხომ ხალხი უკიდურეს გასაჭირში ჩააგდო: ცხოვრება აუტანელი შეიქმნა. ჰულაგუ ყაენმა კიდევ ახალი გადასახადი შემოიღო, რომელსაც თაღარი ეწოდებოდა. ეს გადასახადი კაცის თავზე იყო დაწესებული და შემდეგ გამოსაღებს შეიცავდა: თითოეულს უნდა გამოეღო 100 ლიტრა პური, 50 ლიტრა ღვინო, 2 ლიტრა ბრინჯი, სამი თოფრაკი, 2 საბელი, ერთი ისარი, ერთი ნალი და ერთი თეთრი (ე. ი. ვერცხლის ფული), ხოლო 20 სულ პირუტყვზე ერთი პირუტყვი, ანუ 5% და 20 თეთრი (ე. ი. ვერცხლის ფული).

მთელი ეს ხარკ-ბეგარა-გამოსაღებების ტვირთი, რასაკვირველია, უმთავრესად ხალხს აწვევბოდა: მაღალი წრეები ტვირთის უდიდეს ნაწილს სწორედ ხალხს, მშრომელ მოსახლეობას გადაადებდნენ, და ამიტომაც მონღოლთა ბატონობის დროს ხალხის ეკონომიური მდგომარეობა საზარელი გახდა:

მონღოლთა მძიმე მეხარკეობას ზედ აგრეთვე დიდგარიან მოხელეთა თვითნებობაც დაერთო, რომელნიც, გაჭირვებაში ჩავარდნის შემდგომ ვითარცა ფუფუნებით სავსე ცხოვრებას მიჩვეულნი, თავიანთი მრთხონილების დაკმაყოფილებას ისევ თავიანთი უძემბისა და ხელქვეშეთი მოსახლეობის დაბეგვრით ცდილობდნენ. ხალხის ყველფა, ამგვარად, ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა. მოსახლეობის ასეთი მდგომარეობა იმდენად საერთო მოვლენად იქცა, რომ გაჭირვებაში ჩავარდნილი თვით ეკლესიის მსახურნიც-კი თავიანთი შეთხელებული შემოსავლის გადიდებას უკანონო გზით ცდილობდნენ.

ისევე, როგორც თავის დროზე, 1218 წელს, ანისის ხუცესნი, მაშინდელი ეკონომიური გაჭირვების შემსუბუქებას თავიანთი გასამრჯელოს გადიდებით ლამობდნენ, ამ შემთხვევაშიც დმანისის სამღვდლოებასაც, უკანონო საშუალება გამოუყენებია: გვირგვინთა კურთხევისათვის კურთხილი გასამრჯელო თავის დამატებით წყაროდ უქცევია. დმანისის საყდრის კედლის წარწერაზე დმანისის ეპისკოპოსს აღნიშნული აქვს, რომ დმანისის სამღვდლოება გვირგვინთა კურთხევის დროს ისეთ ქალვაჟთა, რომელთაც ერთმანეთში არავითარი ნათესავობა არ ჰქონდათ, ქორწინების ნებართვისათვის თურმე დამატებითს ფულს სთხოვდა და სანამ ამ ფულს არ მისცემდნენ, ჯვარს არ სწერდა. ისევე, როგორც თავის დროზე ანისის სამღვდლოების საქციელი ებიფანე კათალიკონმა, — დმანელ ეპისკოპოსმაც დაჰკმო და გააუქმა.

რასაკვირველია, მონღოლთა ბატონობის დროს მოსახლეობის ყველა

ფენა, ვაჭრების გარდა, რომელთაც მონღოლები განსაკუთრებულ მფარველობას უწევდნენ და რომელთაც ყოველგვარი ხელშემწყობი პირობები ჰქონდათ შექმნილი, ვაჭირებში იყო ჩაყვანილი. მაგრამ მაინც უნდა ითქვას, რომ ვაჭრების შემდეგ, მონღოლთა ბატონობის დროს, მოსახლეობის სხვა ყველა ფენებზე უკეთეს მდგომარეობაში სწორედ ეკლესია იმყოფებოდა: ეკლესიას შეუვალობის შეღავათი ჰქონდა, ბევრგვარი გადასახადებისაგან ის განთავისუფლებული იყო. ცხადია, რომ ქვეყნის და მთელი მოსახლეობის ეკონომიური გაჭირვების შედეგი ეკლესიასაც უნდა ეგრძნო. ისიც უეჭველია, რომ არც მისი მსახურნი უნდა ყოფილიყვნენ მაინც-და-მაინც კარგ მდგომარეობაში, მაგრამ სხვებზე უკეთეს პირობებში რომ იმყოფებოდნენ, ეს სრულებით ცხადია. ყველგან სიღარიბე იყო. ამის დამადასტურებელი ცნობები მოგვეპოება ზლომად, მაგრამ ყველა ფენაზე მძიმე პირობებში გლახები იმყოფებოდნენ, რომელთა მდგომარეობა ამ ხანაში უკიდურესი შეიქმნა.

თვით საქართველოს მეფეც-კი გაჭირვებულ მდგომარეობაში ჩავარდნილა იმის გამო, რომ მონღოლთა მოხელეები სამზარეულოსათვის შექმნილ ყოველი მასალისათვისაც-კი ბაჟს ართმევდნენ.

ცხადია, თუ რაოდენი უკმაყოფილება უნდა ყოფილიყო საქართველოში ასეთი მდგომარეობის გამო.

მონღოლთა ბატონობის წინააღმდეგ აჯანყება საქართველოში

აუტანელი ეკონომიური გაჭირვების ნიადაგზე საქართველოში აჯანყებამ იფეთქა. აჯანყების მეთაურობა ჯერ დავით IV ნარინმა იკისრა. საფიქრებელი იყო, რომ მას დავით V ულუც მიჰმხრობოდა, მაგრამ ის ამ საქმეში არ გარეულა, ალბათ იმიტომ, რომ, როგორც მონღოლთა წყალობით გამეფებულს, მას უფრო მეტი მორჩილება და უფრო მეტი ერთგულების დამტკიცებაც მართებდა. ამ გარემოებას აჯანყების მიზანშეწონილობა უნდა სათუოდ გაეხადა, რამდენადაც ეს თავიდანვე საქართველოს სამხედრო ძალის დაქსაქსვას უღრიდა. მაგრამ ხალხის აღშფოთება იმდენად დიდი იყო, რომ ასეთმა არახელსაყრელმა მდგომარეობამ აჯანყებულთა სურვილი ვერ შეაჩერა და აღელვებულ ხალხს დავით IV ჩაუდგა სათავეში.

ეს აჯანყება 1259 წელს დაიწყო და აჯანყებულთა და მონღოლთა ჯარს შორის ბრძოლა მოხდა. რასაკვირველია, მონღოლთა ბანაკში დავით V ულუს მეთაურობით მონღოლთა ერთგულად დარჩენილი აღმოსავლეთის საქართველოს ჯარიც უნდა ყოფილიყო და უკვე ეს გარემოება საბედისწერო ვითარებას წარმოადგენდა, რადგანაც ამნაირად უნებლიეთ ძმათა შორის სისხლის ღვრაც მთხდებოდა. ბრძოლა თავდაუზო-

გავი იყო და მან დიდძალი მსხვერპლიც შეიწირა. ორთავე მხრით გულადად იბრძოდნენ, მაგრამ გამარჯვება მაინც ვერც ერთმა მხარემ ვერ მოიპოვა. დავით IV-ს მეთაურობით აჯანყებულთა ჯარმა შონლოლთა ლაშქრის საკმაო დაზიანება შესძლო, იმდენად მაინც, რომ მეშველი ჯარის დახმარების გარეშე მას ბრძოლისათვის ძალა აღარ შესწევდა. მაგრამ თვით აჯანყებულნიც ძალზე დაზარალდნენ და მონლოლთა დამარცხება ვერ მოახერხეს.

არღუნ ნოინი, რომლის მეთაურობითაც ჰულაგუ ყაენის ლაშქარი იბრძოდა, იძულებული იყო თავის მბრძანებელთან დაბრუნებულიყო მეშველი ჯარის სათხოვნელად. ყაენმა ეს თხოვნა, რასაკვირველია, დააკმაყოფილა და ბრძანება გასცა, რომ საქართველოში არღუნ ნოინის მეთაურობით 20 ათასი საუკეთესო მეშველი ჯარი გაეტანებინათ. ამავე დროს ჰულაგუ ყაენმა დავით V ულუს ბრძანება გამოუგზავნა, რომ ის მონლოლებთან ერთად ეგვიპტის სულტანზე გასალაშქრებლად მომზადებულიყო და ამ ლაშქრობაში მონაწილეობა მიეღო.

დავით V-მ თავისი მეუღლე, გვანცა დედოფალი, და უფლისწული დემეტრე, შემდეგში თავდადებულად წოდებული, ბიჯნისში გაგზავნა, თვითონ-კი ჯარითურთ დაიძრა და სამცხეში მივიდა იმ მიზნით, რომ იქიდან ეგვიპტისაკენ ებრუნებინა პირი. სამცხეში მისვლისას, დავით V სამხედრო თათბირი მოიწვია, რომელზედაც მონაწილეთ განუცხადა, რომ მას მონლოლებთან ერთად ეგვიპტის სულტანის წინააღმდეგ გალაშქრება არ ჰსურს. ეს, რასაკვირველია, მონლოლების წინააღმდეგ აჯანყებას უღრბიდა. დავით V დამსწრეთ შეეკითხა, რას იტყოდნენ და რას ურჩევდნენ, თანაც მან დაუმატა, რომ ის ყველას თავისუფლებას აძლევს, ისე მოიქცეს, როგორც მათ სვინიდისი უკარნახებს.

ასეთი მოქმედება საქმის თავიდანვე ჩაშლას უღრბიდა. თუ აჯანყება სპირო იყო, დავით V-ს უნდა დაეფიქსი IV-ს მეთაურობით აჯანყებულ საქართველოსათვის დაეწირა მხარი, რომ ქართველი ერი და ქვეყანა ერთობლივი ძალით შებრძოლებოდა მტერს. მას შემდგომ, რაც მისივე პრალით აჯანყება უშედეგო გამოდგა და ჩაიშალა, ხელმეორე ასეთ ცდას, ამასთანავე გაცილებით უფრო უარეს პირობებში, რა აზრი ჰქონდა, როდესაც არღუნ ნოინს თან სრულებით ახალი მეშველი მონლოლთა ჯარი უნდა მოეყვანა. ამის გარდა, თუ ის აჯანყებას იწყებდა, რა აზრი ჰქონდა თავისუფლების მიცემას და როგორ შეიძლებოდა რომ თითოეული მათგანისათვის ნება დაერთო, ისე მოქცეულიყო, როგორც მათ სვინიდისი უკარნახებდა.

ამრიგად, დავით V-მ საქმე თვითონვე არია. სამხედრო თათბირზე დიდ მოხელეთა უმრავლესობა აჯანყების მოწინააღმდეგე გამოდგა, უეჭველია, იმიტომ, რომ ასეთ პირობებში აჯანყების კვლავ დაწყება უეჭველად დამარცხებით უნდა დამთავრებულიყო, მაგრამ დავით V-მ არც ამ გარემოებას მიაქცია ყურადღება და დამსწრეთ განუცხადა, რომ ის მა-

ინც ეგვიპტის სულტნის წინააღმდეგ ლაშქრობაში მონაწილეთან ერთად არ წავა და საქართველოში დარჩება.

საქართველოში მომავალს არღუნ ნოინს ეგონა, რომ ბრძოლა მოუხლებოდა დავით IV ნარინის მეთაურობით აჯანყებულებთან, მაგრამ დავით IV ნარინმა გადასწყვიტა, რომ აჯანყების და ბრძოლის გავრძელება მიზანშეწონილი არ იყო. ამიტომ მან აჯანყებულთა ლაშქარი თვითონვე დაშალა, ლისთ იმერეთში გადავიდა და იქ გამაგრდა. არღუნ ნოინმა იქ დადევნება ვერ ვაბედა და, ამგვარად, ეს აჯანყება თითქოს თავისთავად მოისპო, მაგრამ სწორედ ამ დროს 1260 წელს დავით V აღმოჩნდა აჯანყებული და არღუნიც მის წინააღმდეგ უნდა შესდგომოდა ბრძოლას.

დავით V-ს მომხრე ძალიან ცოტა-ლა შერჩა: მისი მთავარი საყრდნობი ძალა სარგის ჯაყელი იყო და სამცხის სპასალარის სავამეფოვე წარმომადგენდა იმ მიწა-წყალს, სადაც მას ფეხის მოკიდება შეეძლო. სარგის ჯაყელს და დავით V, გიორგი-ლაშას ძეს, მათასზე მეტი მეომარი არ აღმოაჩნდა.

არღუნ ნოინმა, რომ დავით V-ს აჯანყების ამბავი გაიგო, მაშინვე ამის სპასუხოდ მისი თანამეცხედრე, გვანცა დედოფალი, თავის მცირეწლოვანი შვილითურთ დაიჭირა და მონღოლთა ყაენის ურდოში გაგზავნა, თითონ-კი აჯანყებულებთან ბრძოლის სამზადისს შეუდგა.

სარგის ჯაყელს და დავით V-ს სამხედრო თვალსაზრისით ხელსაყრელი პირობები ჰქონდათ. რამდენადაც ოინი სამცხეში იმყოფებოდნენ, მათ შეეძლოთ სამცხის თემში შესავალ ვიწროებთან გამაგრებულყვენ და მონღოლებისათვის იქ ვასალაშქრებლად ყოველივე ცდა გაეძნლებინათ. მაგრამ ეს უკვე იმის მომასწავებელი იქნებოდა, რომ ისინი აღმოსავლეთ საქართველოს მონღოლებს უთმობდნენ. ასეთი შთაბეჭდილება რომ არ მომხდარიყო, ამიტომ, თუ სხვა მოსაზრებით, მაგრამ სამხედრო თვალსაზრისით მაინც სარგის ჯაყელს და დავით V-ს დიდი შეცდომა მოუვიდათ, რომ ვიწროებიდან გამოვიდნენ, თავიანთი მცირერიცხოვანი ლაშქარი გამოიყვანეს და თავისზე გაცილებით უფრო მრავალრიცხოვან მოწინააღმდეგეს ახალდაბასთან შეებრძოლნენ.

ახალდაბასთან დიდი და სისხლისმღვრელი ბრძოლა მოხდა, რომლის დროსაც, როგორც მოსალოდნელიც იყო, სარგის ჯაყელი და დავით V დამარცხდნენ. შესაძლებელი იყო მონღოლთა ჯარის მეთაური არღუნ ნოინი დამარცხებულებს დასდევნებოდა, მაგრამ ის სიფრთხილით მოიქცა და დადევნება აღარ მოისურვა. შესაძლებელია, ეს აგრეთვე მარტო სიფრთხილით-კი არ აისხნებოდეს, არამედ იმითაც, რომ მონღოლთა ლაშქარსაც საკმაოდ დიდი ზიანი მოუვიდა.

ამრიგად, მოპოვებული გამარჯვების მიუხედავად, არღუნმა, აჯანყებული დავით V-ის ხელში ჩაგდება ვერ მოახერხა და ის იძულებული იყო

კვლავ თავის მბრძანებელთან დაბრუნებულიყო და ისევე მეშველი ჯარი ეთხოვა.

1261 წელს მისში ჰულაგუ ყაენმა არღუნი თავისი ჯარითურთ იმავე ამოცანის ასასრულებლად კვლავ სამცხეში გამოგზავნა, მაგრამ ამ დროისათვის თვით სამცხეში და საერთოდ მესხეთში ცვლილება მოხდა: მოსასწლოებაში განხეთქილებამ იჩინა თავი, მონღოლების წინააღმდეგ გამართებული ბრძოლის მომხრე ბევრი აღარ აღმოჩენილა. ზოგიერთი დიდგვარიან აზნაურთაგანი მონღოლებს მიეგებნენ კიდევ. ასეთ პირობებში ბრძოლის გაგრძელება თითქოს სრულებით უიმედო საქმე უნდა ყოფილიყო. მაინც 20 დღის განმავლობაში არღუნი ნოინის მეთაურობით მთარეშე ლაშქარი სამცხეს აოხრებდა, ქვეყანას დიდი ზიანიც მიაყენა, მაგრამ ამ ვითარებაშიც მაინც ჯაყელთა საჯდომი ადგილის, ციხის-ჯვრის, აღება ვერ შესძლო, დავით V ვერას გზით ხელში ვერ ჩაიგდო. ამიტომ 1261 წელს იენისში არღუნი იძულებული გახდა კვლავ უკან დაეხია.

ასეთი ორგზისი ცდისდა მიუხედავად, მიზნის მიუღწევლობით გაბრაზებულმა მონღოლთა ყაენმა ჯავრი დავით V თანამეცხედრე გვანცაზე იყარა, რომელიც მოაკვლევინა. ამავე ბედს მცირეწლოვანი მისი ვაჟი-შვილი ძლივს გადაურჩა. ამგვარადვე მოკლულ იქნა ამირსპასალარი ზაქარია შანშეს ძე, რომელსაც თავის ცოლთან, სარგის ჯაყელის ასულთან, საიდუმლო მიწერა-მოწერა დაჰბრალდა. სიკვდილადვე დასჯილ იქმნა, დაღებული ხარკის გადაუხდელობის გამო, ხაჩენის (ვაჩიანის) მმართველი პასან-ჯალალიც.

მესხეთის მოსასწლოებაში ჩამოვარდნილი უთანხმოების შემდგომ, მოტადრე მას მერე, რაც ზოგიერთი დიდებულნი მონღოლებს მიეგებნენ, დავით V-ის მესხეთში დარჩენა მიზანშეწონილი აღარ იყო: მასაც უნდა შეეგნო, რომ საქართველოს პატარა თემს, განსაკუთრებულად იმ დროს, როდესაც აღმოსავლეთ საქართველოს უმრავლესობა მონღოლთა ხელში იმყოფებოდა და ნებაყოფლობით თუ უნებლიეთ მასთან ერთად იბრძოდა, მართო სამცხეს დიდხანს წინააღმდეგობის გაწევა არ შეეძლო, და თუნდაც რომ გაეწია, ამას ქვეყნის აოხრების გარდა, სხვა არავითარი შედეგი არ შეიძლება მოჰყოლოდა. ამიტომ სარგის ჯაყელმა დავით V-ს მოახსენა, რომ ბრძოლის გაგრძელებას აზრი აღარ ჰქონდა და ურჩია, რომ ისიც ლიხთ-იმერეთში ისევე გადასულიყო, როგორც მასზე უწინარეს დავით IV რუსუდანის ძე მოიქცა.

სხვა გზა აღარ იყო, ეს რჩევა დავით V-ს უნდა მიეღო, მით უმეტეს, რომ თვითონაც კარგად ხედავდა, რომ მესხეთში დარჩენა მისთვის შესაძლებელია სახიფათოც-კი შექმნილიყო, რამდენადაც მონღოლებს ბოლოს-და-ბოლოს მისი იქ დაჭერა შეეძლოთ. მართლაც დავით V ლიხთ-იმერეთში გადავიდა, სადაც მისი მამიდაშვილი დავით IV რუსუდანის ძე სიხარულით დახვდა.

ორივე დავით მეფის დასავლეთ საქართველოში გადასვლით შემხინაილი მღვრმარეობა

მონღოლების წინააღმდეგ ცალ-ცალკე მოწყობილი აჯანყება და დაქსაქსული ბრძოლის შედეგი საქართველოსათვის, რასაკვირველია, საზიანო გამოდგა. ამის გამო ხეირიც ამას ჰრავითარი არ შეიძლებოდა დაპყროლოდა. მართალია, მონღოლებმა ვერც ერთი აჯანყებული მეფეთაგანი ხელში ვერ ჩაიგდეს, ვერც დასახული მიზნის მიღწევა მოახერხეს, იმდენად, რამდენადაც დასავლეთ საქართველოში, ლიხთ-იმერეთში, გადასვლა ვერ გაბედეს და, მაშასადამე, აჯანყების მეთაურები მათთვის ხელმიუწვდომი დარჩნენ, მაგრამ სამაგიეროდ აღმოსავლეთი საქართველო ბრძოლის ასპარეზად იქცა, აოხრდა და დავით IV და დავით V მიერ აჯანყებით დასახული მიზანიც აგრეთვე განუხორციელებელი აღმოჩნდა, მსხვერპლი-კი მეტად დიდი იყო განწირული. ეს აჯანყება-კი შეერთებული, თანხმობრივი ძალით რომ ყოფილიყო წარმოებული, შესაძლებელია მას სულ სხვა შედეგი მოჰყოლოდა. მაგრამ დავით V საქციელის წყალობით, აჯანყება თავიდანვე ისეთ პირობებში მიმდინარეობდა, რომ გამარჯვების მოპოვება სრულებით შეუძლებელი იყო.

თუ სრულიადი საქართველოსათვის ორი მეფის სახელმწიფო ტახტზე ჯდომა უცილობლად ზედმეტად უნდა ყოფილიყო ცნობილი, მით უმეტეს უცნაური მდგომარეობა შეიქმნა, როდესაც ლიხთ-იმერეთში, საქართველოს დასავლეთ ნაწილში, ორი მეფე აღმოჩნდა. აქ, რასაკვირველია, ბუნებრივად შეიძლება დაბადებულიყო აზრი, რომ ორი მეფე 'აჭირო არ არის და ერთ-ერთ მათგანს უპირატესობა უნდა მიეცეს. ასეთი აზრი დაიბადა კიდევ: დიდებულთა და სამეფოს მესვეურთა შორის კამათი და დაჯგუფება ატყდა. ერთი ნაწილი დავით IV ემხრობოდა, მეორე ნაწილი—დავით V-ს. ისტორიკოსის ცნობით, თითქოს თვითონ ისინი ამ ბრძოლაში გარეული არ იყვნენ, მაგრამ დიდებულთა წრეში გაცხარებული ბრძოლა წარმოებდა.

ამ საკითხის წამოყენების თაოსნობა დავით V-ის მომხრე ამაღას ეკუთვნის, მაგრამ დასავლეთ საქართველოს დიდებულთა შორისაც აღმოჩნდნენ ისეთი პირები, რომელნიც დავით V ემხრობოდნენ და რომელნიც ამტკიცებდნენ, რომ უფრო უპრიანი იქნებოდა, საქართველოს მესაჭეობა დავით V-ს ჰქონოდა. დავა იმავე საფუძველს ემყარებოდა, რა საფუძველზედაც წინათ იყო დამყარებული: ქალისა და მამაკაცის მემკვიდრეობის უფლების საკითხთან იყო ისევ დაკავშირებული.

დავით V-ის მომხრე ლიხთ-იმერეთის დიდებულ მოხელეთა ჯგუფს რაქის ერისთავთ-ერისთავი კახაბერ კახაბერი იყო. ეკუთვნოდა, რომლის საგვარეულოდანაც, როგორც ვიცით, დავით V-ის სიკვდილად დასჯილი თანამეცხედრე გვანცა დედოფალი იყო. შემდეგ ქვაბული ისქენნი და ფარაჯანიანი ი. მაგრამ ლიხთ-იმერეთ-

თის ყველაზე გავლენიანი დიდი ხელისუფალი, საქვეყნოდ გამრიგე მოხელე ბედიანი ჯუანშერიძე, დავით IV-ის იცავდა და სწორედ მისმა გავლენამ ჩაშალა მთელი ის გეგმა, რომელიც დავით V-ის მომხრეებს დავით ნარინის ტახტიდან ჩამოსაგდებად და დავით V საქართველოს ერთადერთ საჭეთმპყრობელად ქცევისათვის ჰქონდა შედგენილი.

ამავე დროს აღმოსავლეთ საქართველოდან ძალიან დამაფიქრებელი ცნობები მოდიოდა: მონღოლებმა ამერთში მეთვალყურედ სოხეხი ვინმე შადინი დასვეს და მას მმართველად დანიშნესაც უპირებდნენ. ეს რომ განხორციელებულიყო, არამც თუ ეს საქართველოს ორ პოლიტიკურ ერთეულად გაყოფის მომასწავებელი იქნებოდა, არამედ მონღოლების მიერ აღმოსავლეთ საქართველოს სრულ დაპყრობასაც კი უდრიდა. საქართველოს პოლიტიკური და ეროვნული ინტერესების თვალსაზრისით, ეს ისეთ საშიშროებას წარმოადგენდა, რომ ამას არ შეიძლება საქართველოს პოლიტიკის მაშინდელი მესვეურნი არ დაეფიქრებინა. ამავე საშიშროებით უნდა ყოფილიყო ნაკარნახევი დავით V შემდეგი ნაბიჯი: მან გადასწყვიტა, რომ მონღოლებთან შეთანხმების გარდა სხვა გამოსავალი აღარა იყო რა და მანაც თავისი მოციქულები გაგზავნა ამ საკითხზე წინასწარ მოსალაპარაკებლად და პირობების გასაგებად. გამამხნევებელი ცნობის და თანხმობის მიღების შემდგომ, დავით V დასავლეთ საქართველოდან გადმოვიდა, ჯერ თბილისში, ხოლო შემდეგ მონღოლთა ყაენის პულგუს ურდოშიც გაემგზავრა.

დავით V-ის მონღოლებთან შეთანხმება და აღმოსავლეთ საქართველოში გადმოსვლა

1262 წელს დავით V და სარგის ჯაყელი ურდოში გაემგზავრნენ. იქ მისვლისას გამოირკვა, რომ წინასწარ საქმის გამოუძიებელი ჰულაგუ ყაენს არაფრის შეპირება არ ჰსურდა. გამოძიება დაიწყო და დაკითხვას თვითონ ჰულაგუ ყაენი აწარმოებდა. დავით V უმწეო მდგომარეობაში ჩავარდა, რამდენადაც საერთოდ ენამძიმე იყო, ლაპარაკი უძნელდებოდა და პასუხის გაცემასაც ვერ ახერხებდა, არამედ სულ სარგის ჯაყელისაკენ იხედებოდა, თითქოს ყველაფერი ამ თემის მმართველის წაქეზებით მომხდარიყოს. ჯაყელმა მთელი ბრალდება მართლაც თავის თავზე მიიღო და ჰულაგუ ყაენს მომხდარი აჯანყების მიზეზისა და დასახული მიზნების განსამარტავად წარუდგა. ყაენს ქართულიდან მონღოლურად სადუნ მანკაბერდელი უთარგმნიდა, რომელიც ენაწყლიანი, ნიჭიერი ადამიანი იყო და მოხდენილი თარგმანით უამბობდა იმას, რასაც სარგის ჯაყელი მოუთხრობდა.

სარგის ჯაყელი აჯანყებას ასე ასაბუთებდა: აჯანყება მონღოლთა

მოხელეების ქმედარე-კი გადასახადების ამკრეფ ხელისუფლების აუწყ-რელი ბოროტმოქმედებით იყო გამოწვეული, რომელნიც ხალხს სძარ-ცვავდნენ და რომელთა თვითნებობისა და ძალმომრეობისაგან დაცვის არავითარი საშუალება არ არსებობდა. ამ დიდი მოხელეების წინააღმდეგ თვით მონღოლთა ყაენის კარზედაც არაფრის გაწყობა არ შეიძლებოდა, რამდენადაც მათი უკანონო ქცევის გასასაჩივრებლად საქართველოს მთავრობას კარი დახშული ჰქონდა, მონღოლთა ყაენის კარზე მყოფ ამა-ლის მოსყდულობის გამო. ასეთ პირობებში, აჯანყების გარდა სხვა არავითარი საშუალება აღარ იყო, რომ თქვენ საქართველოს უმწეო მდგომარეობისათვის ყურადღება მიგექციათ. ამიტომაც ამ გზას დავა-დექითო.

სჯეროდა, თუ არა ეს საბუთიანობა ჰულაგუ ყაენს, არ ჩანდა და არც იცოდა ვინმემ, თუ დავით V და სარგის ჯაყელის ბედი როგორ დატრი-ალდებოდა, ჩრდილოეთიდან მოსულ ამბავს რომ მოულოდნელად საქ-მე სრულებით არ შეეტრიალებინა: იმ დროს, როდესაც ეს საქმე ჰუ-ლაგუ ყაენის კარზე ირჩეოდა, მას სასწრაფო ცნობა მოუვიდა, რომ ოქ-როს ანუ ჩრდილოეთის ულუსის საყაენოს დიდძალი ლაშქარი, თვით ბერქა ყაენის მეთაურობით, დაიძრა და ერანის ილხანის სამფლობელო-ში შესაჭრელად დარუბანდისაკენ მოემართებოდა. ჰულაგუ ყაენი უმაღ-სამხედრო სამზადისს უნდა შესდგომოდა. ასეთ პირობებში მისთვის, რა თქმა უნდა, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რომ საქართველო ესოდენი განსაცდელის უამს ერანის ილხანების ჯართან ერთად ყოფილიყო და მოწინააღმდეგეს არ მიჰმხრობოდა. ამის გამო გამოძიება შეწყდა. ჰუ-ლაგუ ყაენმა როგორც დავით V, ისევე სარგის ჯაყელი, მაშინვე საქარ-თველოში დააბრუნა იმ დავალებით, რომ უმაღ აღმოსავლეთ საქართვე-ლოს მთელი ლაშქრითურთ გამოცხადებულიყვნენ.

მართლაც 1262 წელს ერანის ილხანის მრავალრიცხოვანი ლაშქარი და-საქართველოს ჯარი ბერქას წინააღმდეგ დაიძრა, ბრძოლა მოხდა და პირველს დიდ ბრძოლაში ბერქას ჯარი დამარცხდა. ის იძულებული იყო უკან დაეხია. გამარჯვებით გათამამებული ერანის ილხანის ლაშქა-რი ჰულაგუ ყაენის შვილის, აბაღას, მეთაურობით კვალდაკვალ მისდევ-და. ბერქას ლაშქარი უკვე ქედს იქით იყო გადასული, მაგრამ მეტის-მეტად გათამამებულსა და მოწინააღმდეგე ჯარის ძარცვა-გლეჯით გარ-თულს ერანის ლაშქარს ბერქას ჯარი 1263 წელს მოულოდნელად თავს-დაესხა და ისე საშინლად დაამარცხა, რომ აბაღა უფლისწულმაც-კი ძლივს მოასწრო გამოქცევა. მისმა ლაშქარმა ხომ სულ მთლად დაკარგა-ბრძოლის უნარი და გამარჯვებული მტრის წინაშე უწესრიგოდ იხევდა უკან.

ჰულაგუ ყაენმაც ველარაფერი გააწყო: ის იძულებული იყო უბრძოლ-ველად დაბრუნებულიყო ერანში და თავის მთავარ საჯდომ ქალაქ თავ-რიზში მისულიყო. აქ მან ჯავრი ბერქა ყაენის ქვეშევრდომ ვაჟრებზე

იყარა, რომელნიც თავრიზში ბლომად იყვნენ და რომელთაც დიდი სა-
ვაჭრო სახლები და საწყობები ჰქონდათ: ყველას მთელი მოძრავ-უძრავი
ქონება ჩამოართვა და თავი გააგდებინა. შეიტყო თუ არა ეს ბერქა ყაენ-
მა, ასეთივე წესით პასუხი გასცა და მის საბრძანებელში მყოფ ყველა
ვაჭრებს იმგვარადვე მთელი ქონება ჩამოართვა და ყველანი დახოცინა.

ბერქა ყაენი ხელმეორე შემოსევისათვის და ჰულაგუ ყაენის წინააღ-
მდე გამოსალაშქრებლად ემზადებოდა. ამიტომაც 1263 წლიდან მოყო-
ლებული ჰულაგუ ყაენმა თეთრ წყალთან დაიწყო ვაკეთება ჭანგრების,
რომელსაც ისინი სიბას უწოდებდნენ, რომ იქ თავისი მოსაზღვრე
ლაშქარი ჩაეყენებინა ჩრდილოეთიდან შემოსეული მტრის შესაკავებ-
ლად და იერაზის მოსაგერიებლად. საქართველოდან ყოველწლივ უნდა
ვასულიყო ჯარი და შემოდგომიდან მოყოლებული საფხულის დამდე-
ვამდის იქ მდგარიყო.

ეკონომიური კრიზისის უკიდურესად გაძლიერება საქართველოში. მისი უმწველვისათვის მთავროვის მიმ- ხმადი ღონისძიების გამო ატმხილრი გარკულა მკლმისასა და მთავრობას უორის

მრავალნაირი ხარკ-ბეგარა-გამოსაღებლებითა და გამუდმებული მო-
ლაშქრეობით გაჭირვებულ მდგომარეობაში ჩავარდნილ ხალხს საქარ-
თველოში ცხოვრება ისე გაუძნელდა და უძრავი ქონება და მიწა ისე და-
იტვირთა, რომ შეწერილ გადასახადებს თითქმის ვედარც-კი ასდიოდა.
მიწის დამუშავება ასეთ პირობებში ხელსაყრელი აღარ იყო. გადასახ-
დების შესატანად ფული არ ჰყოფნიდათ. მიწა რომ ხელიდან არ წასე-
ლოდათ, პირველ ხანებში, იმ იმედით, რომ მომავალში მდგომარეობა გა-
მოსწორდებოდა, საკრედიტო ამხანაგობათა წევრებისაგან რომელთაც
ურტალები ეწოდებოდათ, სესხს იღებდნენ. აღებული სესხის დაბ-
რუნების ვადა რომ დადგებოდა ხოლმე, ვალის დაბრუნება აღარ შეეძ-
ლოთ და ამის გამო მათ მიწა ან ეყიდებოდათ, ან სხვა გზით მისდიოდათ
წელიდან.

მიწის მფლობელმა და მიწის მომქმედმა, ამრიგად, თავისი მარჩენალი
მიწა დაკარგა და ამ გარემოებამ საქართველოში დიდი ეკონომიური კრი-
ზისი დაატრიალა. მიწის დამუშავებლობის გამო სიმშობის აჩრდილი
აიტუხა. მეორე მხრივ სახელმწიფო ხაზინასაც თანდათანობით შემოსა-
ვალი სწრაფად უმცირდებოდა. ასეთ მდგომარეობაში სახელმწიფოს სა-
თავეში მდგომი პირები არ შეიძლება ესოდენ დამაფიქრებელ მდგომარ-
ეობას არ ჩაჰკვირვებოდნენ და ეკონომიური კრიზისის შენელებისათ-
ვის რაიმე არ ელონათ.

აღმოსავლეთ საქართველოში ამ დროს მწიგნობართ-უხუცესად ბ ა-
ს ი ლ ი უ ჯ ა რ მ ე ლ ი იყო და ამისათვის ყველაზე უფრო გამოსა-

დევი ღონისძიების გამონახვა სწორედ მის მოვალეობას შეადგენდა. მან გადასწყვიტა, რომ უმიწაწყლოდ დარჩენილი მოსახლეობისათვის მიწის დასარიგებლად წინანდელ მეფეთაგან საუკუნეთა განმავლობაში ეკლესიისათვის შეწირული მიწები ყოფილიყო გამოყენებული და საქართველოს მთავრობამ სწორედ ამ საშუალებით სცადა ეს ეკონომიური კრიზისი შეენელებინა.

ამგვარმა ღონისძიებამ ეკლესია აღაშფოთა, რადგან ამით მას დიდი ზიანი მოსდიოდა, და მთავრობას მიმართა თხოვნით, რომ ეკლესიისათვის შეწირული მიწების დარიგებისათვის თავი დაენებებინა. მთავრობამ ამ შუამდგომლობას ყურადღება არ მიაქცია. რაკი ამ გზით საქმე ვერ გარიგდა, მაშინ ეკლესიის მესვეურებმა თავიანთ საეკლესიო იარაღს მიჰმართეს და, მთავრობა რომ არ განერისხებინათ, მთელი თავიანთი მოქმედება იმ პირთა წინააღმდეგ დაიწყეს, რომელნიც მთავრობისაგან ეკლესიის წართმეულ მიწებს მიიღებდნენ. მათ ამათუიმ მიზეზის მომიზეზებით, უჯვარობა-შეჩვენების დადებით ისეთ მდგომარეობაში ჩაყენებას უპირებდნენ, რომ მიღებულ მიწებზე თვითონ მათვე ეთქვათ უარი.

საეკლესიო შეჩვენება და უჯვარობა, მაშინდელ დროში, ისეთი მძიმე სასჯელი იყო, რომლის შედეგადაც სახელმწიფო ვალდებული იყო, ასეთი შეჩვენებული პირი ლაშქრიდანაც და სამსახურიდანაც გაეძევებინა და ქონებაც ჩამოერთმია. ამრიგად, ის პირი, რომელიც ეკლესიისათვის წართმეულ მიწას მიიღებდა, არამც თუ ამას დაჰკარგავდა, არამედ იმასაც, რაც მას მანამდე ჰქონდა. ეკლესიის მესვეურთა ვარაუდით ასეთი მკაცრი სასჯელი ყველას ხალისს დაუკარგავდა, ეკლესიისათვის წართმეული მიწები მიეღოთ და თავიანთ საკუთრებად მიეჩნიათ.

მაგრამ სასჯელ-დადებულმა პირებმა კარგად იცოდნენ, რომ მათ ამგვარი მკაცრი სასჯელი იმიტომ კი არ ჰქონდათ დადებული, რომ მართლაც დანაშაულობა ჰქონდათ ჩადენილი, არამედ მხოლოდ იმიტომ, რომ ეკლესიის წართმეული მიწები მიიღეს მთავრობისაგან. ამიტომ ეკლესიისაგან დადებული სასჯელი მათ მთავრობის წინაშე განასაჩივრეს და ზთხოვეს მთავრობას ამ საქმეში ჩარეულიყო. საქართველოს მთავრობამ თვითონაც იცოდა, რითაც იყო ასეთ შემთხვევებში უჯვარობისა და შეჩვენების სასჯელი ნაკარნახევი, ამიტომაც ყოველ ასეთ შემთხვევაში განკარგულებას აძლევდა, რომ უკანონოდ დადებული სასჯელი გაუქმებული ყოფილიყო. ამრიგად, ეკლესიის შელახული უფლებების აღდგენა იმ საშუალებითაც ვერ მოხერხდა, რის იმედიც ჰქონდათ ეკლესიის მესვეურთ. მათ არ ესმოდათ, რომ ისეთი დიდი ეკონომიური კრიზისის დროს, როგორც საქართველოს თავს დაატყდა, ეკლესიაც ვალდებული იყო თავისი წვლილი შეეტანა მის შესანელებლად.

რადგან საქართველოს ეკლესიის მესვეურნი ფიქრობდნენ, რომ მათი კანონიერი უფლებები შელახული იყო, ამიტომ ცალკეული საშუალებ-

ბით მიზნის მიუღწევლობის შემდგომ 1263 წელს საეკლესიო კრება მოიწვიეს, რომელმაც საქართველოს მთავრობას ულტიმატუმი წარუდგინა, რომ ეკლესიისათვის შეწირული მიწების გაცემა შეჩერებული ყოფილიყო და ყველა დარიგებული მიწაც უკან დაებრუნებინათ. წინააღმდეგ ზომებზეაში ისინი დავით V გიორგი-ლავას ძეს, უთვლიდნენ, რომ საეკლესიო კრება იძულებული იქნება უკიდურეს საშუალებას მიმართოს: საქართველოში ყველა ეკლესიები დაკეტოს, ყოველგვარი მღვდელმსახურება აკრძალოს და ნათვლა, ზიარება, ქორწინება, მიცვალებულის დასაფლავება შეაჩეროს.

ასეთი მუქარისდა მიუხედავად, საქართველოს მთავრობას ეს თხოვნა არ შეუწყნარებია და არც ის, რასაც თხოულობდა საეკლესიო კრება, შეუსრულებია. ამგვარად, ეკლესიამ ბრძოლა წააგო, მაგრამ, რაკი ეკლესიის წინააღმდეგ გამოყენებული საშუალება ბასილ უჯარმელ-ჭყონდიდელის მიერ იყო წარდგენილი, ამიტომ ეკლესიის მესვეურთა მთელი სიძულვილი მას დაატყდა თავზე. დაიწყო მითქმა-მოთქმა: საზოგადოებაში ალაპარაკდნენ იმის გამო, რომ ბასილ უჯარმელ-ჭყონდიდელმა ჩონხა, ე. ი. სამღვდლო ტანისამოსი, რომელიც მას, ვითარცა ჭყონდიდელ ეპისკოპოსს ეცვა, გაიხადა. ამას გარდა დავით V-ს ამბავი მიუტანეს და ბასილ უჯარმელს ცილი დასწამეს, ვითომც მას მის მეუღლესთან კავშირი ჰქონდა. დავით V, ვითარცა მალემრწმენი, ამ შემთხვევაშიც ისევე მოიქცა, როგორც ჯიქურის საკითხის გარჩევის დროს: საქმის გამოუძიებელი ბრძანება გასცა, რომ ბასილი უჯარმელ-ჭყონდიდელი ჩამოეხრჩოთ. ამრიგად, წინათ განუსაზღვრელი ნდობით მოსილი მწიგნობართუხუცესი და ვაზირთა ყოველთა უპირველესი ბასილი უჯარმელი თავისი გაბედული სოციალ-ფინანსიური გეგმის მსხვერპლი შეიქმნა და დაიღუპა.

დავით V-ის მალემრწმენობის და უმადურობის პოლიტიკური შედეგი: მესხეთის ულუსიანად ქცევა

ისევე, როგორც ბასილი უჯარმელ-ჭყონდიდელი დავით V-ის მალემრწმენობას შეეწირა მსხვერპლად, მეფის ამავე თვისებას ვერც მესხეთის მთავარი სარგის ჯაყელი გადაურჩა. მაგრამ ამ შემთხვევაში მისი მალემრწმენობის შედეგი იმდენად სამცხის სპასალარისათვის არაა, რამდენადაც საქართველოსათვის აღმოჩნდა საბედისწერო.

1266 წლის შემოდგომაზე სიბაზე, წასასვლელად თბილისში ჩამოსული სარგის ჯაყელი დავით V-მ, რომელიც უკეთურმა მესაიდუმლეებმა დაარწმუნეს, ვითომც მესხეთის მთავარს განდგომილება დაეპირებინოს, სასახლეში დაიბარა და იქ დააჭერინა. სარგის ჯაყელის ამაღამ მა-

შინვე ყაენთან კაცი აფრინა ამ გარემოების საცნობებლად და სამცხის სპასალარის მეფის მრისხანებისაგან დასაცავად. ისინი ემუდარებოდნენ მონღოლთა ყაენს, რომ მას სარგისი თავისთან დაებარებინა და საქართველოს მეფისაგან გამოეთხოვა.

ერანის ილხანმა აბალა ყაენმა ეს თხოვნა სიამოვნებით შეასრულა და საქართველოში წარმოგზავნილი ელჩის პირით დავით V-ს შემოუთვალა, რომ მას სარგის ჯაყელი მასთან წარსადგომად განეთავისუფლებინა. დავით V-ს მეტი რაღა შეეძლო, უნდა აესრულებინა უნებლიეთ.

სარგის ჯაყელი რომ განთავისუფლდა და ერანის ილხანის სატახტო ქალაქში ჩავიდა, უნდა გადაეწყვიტა, რომ ან როგორმე მოეხერხებინა და თავისი თავი მომავალშიც დავით V-ის უმადურობისა და შურისძიებისაგან უზრუნველყო, ან არა და უნდა საქართველოში დაუბრუნებლობას შეჰრიგებოდა.

მან პირველი ირჩია და აბალა ყაენს სთხოვა, რომ მისი სამფლობელო საქართველოს სამეფოდან გამოეყო და უშუალოდ თავის საგამგოსათვის დაემორჩილებინა, ე. ი. როგორც მონღოლები უწოდებდნენ, ხ ა ს ი ნ ჯ უ დ ექცია. ქართველები მას უ ლ უ ს ი ა ნ ა დ ქცევას ეძახდნენ. ასეთ პირს და ასეთ სამფლობელოს ვერავინ ვერ შეეხებოდა. თვით მონღოლთა ყაენის გარეშე, არავის უფლება არ ჰქონდა, რომ მის საქმეებში ჩარეულიყო.

მართალია, სარგის ჯაყელმა დავით V-ის წინაშე იმდენი ერთგულება და თავგანწირულება გამოიჩინა, რომ ის, რაც მან იკადრა, გასაოცარ უმადურობად უნდა ჩაეთვალოს. მაგრამ საქართველოს პოლიტიკური და ეროვნული თვალსაზრისით სარგის ჯაყელის საქციელიც სრულებით შეუწყნარებელ ნაბიჯს წარმოადგენდა და ქვეყნის ღალატს უდრიდა. პოლიტიკური პირობების გამო, საქართველო ისედაც ორ ნაწილად იყო გაყოფილი: აღმოსავლეთი საქართველო მონღოლთა ყმადნაფიცად იქცა, დასავლეთი საქართველო განთავისუფლებული იყო მონღოლთა ბატონობისაგან, მაგრამ საქართველოს ორ ნაწილს შორის პოლიტიკური კავშირი შეწყვეტილი იყო. თუმცა იურიდიულად საქართველო არ იყო გაყოფილი, მაგრამ სინამდვილე მას მაინც ორ ცალკეულ პოლიტიკურ ერთეულად ხდიდა. ესლა, სარგის ჯაყელის ნაბიჯის შემდგომ, საქართველოს მესამე ნაწილიც გამოეყო, რომელიც აღმოსავლეთ საქართველოსაგან განსხვავებით, უკვე მთლიანად და უშუალოდ მონღოლთა ყაენს ექვემდებარებოდა. ამრიგად, სარგის ჯაყელმა თავისი უენებლობა საქართველოს მთლიანობის დარღვევის საფასურით მოიპოვა. ამ ნაბიჯს საქართველოს მთლიანობისათვის უაღრესად საბედისწირო შედეგი მოჰყვა და ქართველი ერისათვის საუკუნეთა განმავლობაში მრავალი უბედურების მიზეზად იქცა.

ბრძოლის განახლება ოქროს ულუსსა და ერანის ილხანს შორის და მისი ანაკეპლი საქართველოში.

1265 წელს რომ ჰულაგუ ყაენი გარდაიცვალა და მის მაგიერ მონ-ლოლთა ყაენად მისი ვაჟიშვილი აბალა გახდა, ბერქა ყაენმა ისევ ერანის ილხანების წინააღმდეგ გალაშქრება გადასწყვიტა. ამ შემთხვევაში მას ძალიან ფართო მიზანი ჰქონდა დასახული. ამ გარემოებას თუნდაც ისიც ამქედანებდა, რომ სამასი ათასი მოლაშქრე ჰყავდა თავმოყრილი. შეიტყო თუ არა ეს ამბავი, აბალაც ჯარის შეყრას შეუდგა, დავით V-ც დაიბარა. მაგრამ რაკი ბერქა ყაენს ასეთი მრავალრიცხოვანი ლაშქარი ჰყავდა, მან მტკვარ გაღმა გადასვლა ვერ გაბედა და მთელი თავისი სამხედრო ძალითურთ გამოღმა გამაგრდა. მტრისათვის სამხედრო მოქმედების შესაფერხებლად, მან ყველა ხიდები, რომელიც-კი მტკვარზე იყო, ააყრეინა, წყალდიდობის გამო, ბერქა ყაენს საშუალება არ ჰქონდა, აზვირთებული მდინარე გადმოელახა, და ოქროს ულუსის მბრძანებელი იძულებული გახდა თბილისისაკენ გამომგზავრებულიყო, რომ თბილისში ხიდზე გადმოსულ მოწინააღმდეგეს ზურგიდან დასცემოდა.

ესოდენ მრავალრიცხოვანი ლაშქრის მოძრაობა მთელი ამ მიწა-წყლისათვის, რასაკვირველია, სტიქიური უბედურების მსგავსი უნდა ყოფილიყო და მართლაც მტკვრის, ალაზნისა და იორის სანაპიროები იმდენად აოხრდა, რომ იმ დროიდან მოყოლებული მრავალი ხნის განმავლობაში მოსახლეობა აქ ამომწყდარი იყო. მხოლოდ იმის გამო, რომ 1265 წელს თბილისზე მიმავალი ბერქა ყაენი მოულოდნელად გარდაიცვალა, განსაცდელს, როგორც აბალა ყაენი, ისევე, რასაკვირველია, აღმოსავლეთი საქართველოც გადაურჩა. ამ ორი გააფთრებული მტრის შებრძოლება ხომ ჰქონდა მის მიწა-წყალზე უნდა მომხდარიყო უპირველესად.

მომხდარი ამბით შეშინებული აბალა ყაენი საზღვრის დასაცავად ყოველწლივ ჯარს სიბაზე გზავნიდა. რაკი სიბა საქართველოს აღმოსავლეთ საზღვარზე იმყოფებოდა, ამ გამაგრებული ჯებირის დაცვის ტვირთის უდიდესი ნაწილი სწორედ საქართველოს სამხედრო ძალას აწევებოდა. წლითი-წლობამდე საქართველო იძულებული იყო თავისი ქვეყნიდან მრავალრიცხოვანი სამხედრო ძალა გაეყვანა, ნაყოფიერი შრომისათვის მოეშორებინა და ამ სანაპიროზე მონღოლთა სახელმწიფოს დასაცავად მდგარიყო.

მრავალრიცხოვანი ჯარის ერთად შეჯგუფების შედეგად, როგორც მრავალჯერ მომხდარა, მუცლის მოარულმა იჩინა თავი. ეს სნეულება იმდენად მოედო ლაშქარს, რომ 1266 წელს თვით დავით V-ის უფროსი ვაჟიშვილი, გ ი ო რ გ ი უ ფ ლ ი ს წ უ ლ ი ც-კი ავად გახდა. შემდეგ მისი მდგომარეობა გამოკეთდა, მაგრამ 1267 წელს ამავე ავადმყოფობით, რომელიც, როგორც ჩანს, ს ი ს ხ ა უნდა ყოფილიყო, თვით მეფე და-

ვით V დასნეულდა. იმავე წელს ეს ავადმყოფობავე გიორგი უფლისწულსაც ხელმეორედ შეეყარა და ამ სნეულებამ 1268 წელს იმსხვერპლა კიდეც. დავით V-ს ეს ავადმყოფობა ქრონიკულ დაავადებად გადაექცა და სიკვდილამდე დრო-გამოშვებით გაუარესდებოდა ხოლმე, სანამ 1271 წელს ისიც, თავისი უფროსი ვაჟიშვილივით, ამ ავადმყოფობის მსხვერპლი არ შეიქნა.

თუ სამეფო ოჯახი, რომელიც განსაკუთრებულ ხელსაყრელ პირობებში იმყოფებოდა ხოლმე, ამ ავადმყოფობის მსხვერპლი შეიქმნა, ადვილი წარმოსადგენია, რა მდგომარეობაში უნდა ჩავარდნილიყო მოსახლეობის დანარჩენი, უფრო დაბლა მდგომი, ფენები. ამგვარად, მოლაშქრეობით გამოწვეულ მსხვერპლს ის მსხვერპლიც მიემატა, რომელიც ჩვენს ქვეყანაში შემოტანილი გადამდები სნეულებით იყო გამოწვეული.

დავით IV, რუსუდანის ძე, და მისი პოლიტიკა დასავლეთ საქართველოში

დავით IV-ის დასავლეთ საქართველოში გადასვლა-დამკვიდრებით შეწყდა მონღოლებთან ხელშეკრულებით დამყარებული დამოკიდებულება, რამდენადაც დასავლეთ საქართველოში ის როგორც აჯანყებული გადავიდა. რაკი მონღოლებმა იქ შეჭრა ვეღარ შესძლეს, ცხადია, რომ იმ დროიდან მოყოლებული დასავლეთი საქართველო მონღოლთა ბატონობისაგან სრულებით დამოუკიდებელი უნდა გამხდარიყო. შემდეგშიც მათ არც ერთხელ არ უცდიათ, რომ თავიანთი ხელისუფლება იქ დაემყარებინათ.

დავით IV-ს, როგორც შორსგამჭვრეტელს პოლიტიკოსს, მაინც ვათვალისწინებელი ჰქონდა, რომ მომავალში შესაძლებელი იყო, ერანის ილხანებს დასავლეთ საქართველოს დამორჩილებაც ეცადათ. ამის გამო მას უნდა თავისი და თავის სამფლობელოს პოლიტიკური გაძლიერებისათვის ეზრუნა. ეს-კი შესაძლებელი იყო სრულებით გარკვეული ამოცანისა და მიზნების დასახვის შემდეგ. დავით IV-მ გადასწყვიტა, რომ ერანის ილხანებისაგან საქართველოს დასაცავად უნდა იმ სახელმწიფოებთან შეეკრა კავშირი, რომელნიც ერანის ან მტრები იყვნენ, ან მეტოქენი.

ცნობილია, რომ გარკვეული დროიდან ერანის ილხანებსა და ეგვიპტის სულტნებს შორის უპირესად მტრული დამოკიდებულება არსებობდა. ჩრდილოეთის ანუ ოქროს ულუსის ყაენებიც, რომელნიც აგრეთვე ერანის ილხანების მოქიშპენი იყვნენ, ყოველნაირად ცდილობდნენ, ეგვიპტის სულტნებს დაახლოვებოდნენ. ამავე პოლიტიკას დაადგა დავით მეოთხეც: 1264—65 წ. მან ეგვიპტის სულტანს ბეიბარს თავისი საჩუქრებით დატვირთული დესპანები გაუგზავნა. 1268 წელსაც საქართველოს მეფემ ამგვარადვე ეგვიპტის მბრძანებელს დესპანები აახლა. თუმცა ამ დესპანობის მიზნისა და მოლაპარაკების შინაარსის შესახებ ცნობები

დაცული არა გვაქვს, მაგრამ საფიქრებელია, რომ, როგორც ოქროს ულუსის ყაენები ეგვიპტის სულტნებთან იმიტომ იყვნენ დაახლოვებულინი, რომ ისინი ერანის ილხანებს მტრობდნენ, ისევე დასავლეთ საქართველოს მბრძანებლებისათვისაც ეგვიპტის სულტანი შესაძლებელია გამოსადეგი ყოფილიყო მხოლოდ ვითარცა ერანის ილხანების მოწინააღმდეგე და მომავალი მოკავშირე.

დავით IV-ს, მეორე მხრით, თვითონ ოქროს ულუსთანაც ჰქონდა მჭიდრო კავშირი, რომელიც იმ ხანში ერანის ილხანების ძლიერი მოწინააღმდეგე იყო.

დავით IV-ს, რასაკვირველია, კარგად ესმოდა, რომ მარტო ამ შორეულ მოწინააღმდეგეებთან კავშირის დამყარებით თავისი თავის უზრუნველყოფა არ შეიძლებოდა. ამიტომ მან ამას გარდა მიზნად ერანის ილხანების სამფლობელოში შინაური ბრძოლისათვის ხელის შეწყობაც დაისახა და დახმარებას უწევდა ყოველ ხელისუფალს, რომელიცკი ერანის მბრძანებელს, მონღოლთა ყაენს, აუჯანყდებოდა.

ხოლო შემდეგ, როცა ოქროს ულუსსა და ერანის ილხანებს შორის დაუძინებელი მტრობა ჩამოეარდა, ოქროს ულუსის ყაენები თავიანთ მოწინააღმდეგეებს მარტო სამხედრო საშუალებებით-კი არ ებრძოდნენ, არამედ თავიანთი მიგზავნილი აგენტების საშუალებითა და შეთქმულების მოწყობითაც. ერთ ამგვარ მიგზავნილ პირად ერანის ილხანის საბრძანებელში თეგუდარ ბატონიშვილი იყო, ოქროს ულუსის მბრძანებლის მახლობელი ნათესავი. მას დავალებული ჰქონდა, საქმე ისე მოეწყო, რომ აბალა ყაენი ჩამოეგდოთ და ოქროს ულუსის გაბატონებისათვის შეეწყოთ ხელი. ჩადენილი შეცდომის წყალობით, ეს საიდუმლოება გამოჰქადაგდა და თეგუდარს სხვა აღარაფერი ჰქონდა დარჩენილი, მთელი თავის მონღოლ მეტომეებიტურთ უნდა გამოქცეულიყო.

როგორც ჩანს, წინასწარი შეთანხმებით თეგუდარი დასავლეთ საქართველოსაკენ გაემგზავრა. აბალა ყაენმა მას თავისი ლაშქარი დაადევნა, რომელიც კვალდაკვალ მისდევდა, მაგრამ საქართველოში სამხრეთ თემიდან შეჭრილი თეგუდარი ბრძოლით და დიდი გაჭირვებისა და ზარალის შემდგომ არტაან-შავშეთ-აჭარის გზით მაინც დასავლეთ საქართველოში გადავიდა და ქუთაისში დავით მეოთხესთან მივიდა. მან, როგორც მოკავშირეს, უხვი მასპინძლობა გაუმართა. ეს მასპინძლობა დასავლეთ საქართველოს ძალიან ძვირად უჯდებოდა, რადგან, თეგუდარს გარდა, მისი ჯარი და მათი ოჯახებიც უნდა შეენახათ.

ჩრდილოეთის ულუსიდან მიღებული ბრძანების თანახმად, თეგუდარი უნდა ქედს იჭით გადასულიყო და ოქროს ულუსს შეერთებოდა, მაგრამ მან გადასწყვიტა, რომ ჯერ აბალა ყაენზე ჯავრი ეყარა. რაკი ისევ ერანში შესევა სახიფათო იყო, მან ამჯობინა ერანის ყაენის იმ საბრძანებელს შეჰსეოდა, რომელიც მეზობლად მდებარეობდა. ამიტომ ის აღმოსავლეთ საქართველოში გადადიოდა და თავს ესხმოდა ხოლმე იქ მდგომ

მონღოლთა ლაშქარს. თავისთავად ცხადია, რომ ყოველი ასეთი შეჭრისა და თავდასხმის დროს, მარტო მონღოლთა ლაშქარი-კი არ ზარალდებოდა, არამედ ზიანი ქართლისა და სომხეთის ჩრდილოეთის თემის მოსახლეობასაც მოსდიოდა.

თუმცა ის შინაური ბრძოლა, რომელიც მონღოლებს შორის იყო ატეხილი ქართველებისათვის ხელსაყრელი იყო; მაგრამ რამდენადაც ეს ბრძოლა საქართველოს მიწაწყალზე მიმდინარეობდა, მათთვის ზარალის მეტს არაფერს წარმოადგენდა. ამიტომ ბუნებრივი იყო, რომ თეგუდარის თარეშს ქართველთა და სომეხთა შორის დიდი აღშფოთება გამოეწვია: ამ გარემოების გამო ქართველები უნებლიეთ აბალა ყაენის მოკავშირენი და თანამგრძობნი უნდა გამხდარიყვნენ, იმ ბრძოლაშიც, რომელსაც მისი ლაშქარი თეგუდარის წინააღმდეგ აწარმოებდა, უნდა მხარი დაეჭირათ. აღმოსავლეთ საქართველოში არსებული ასეთი სულიერი განწყობილებისდა მიუხედავად, აბალა ყაენის სამხედრო ხელისუფლებამ მაინც ვერ მოახერხა თეგუდარის ხელში ჩაგდება, რადგან ყოველთვის, როდესაც მას გაუჭირდებოდა ხოლმე და განსაცდელი მოელოდა, უკან დასახევი გზა ჰქონდა და შეეძლო უმაღლესად დასავლეთ საქართველოში გადასულიყო და იქ შეეფარებინა თავი.

აბალა ყაენი დარწმუნდა, რომ სანამ დავით IV თეგუდარს ზურგს უმაგრებდა და დახმარებას უწევდა, მანამდე თეგუდარის დაჭერა და მისი თარეშისაგან განთავისუფლება შეუძლებელი იქნებოდა. ეს რომ მოეხერხებინა, დავით IV-თან შეთანხმება იყო საჭირო. ამ მიზნით მან, დავით IV-ს დასავლეთ საქართველოში, საჩუქრებით უხვად დატვირთული თავისი ელჩები მიუგზავნა და სთხოვა, რომ, არამც თუ თეგუდარისათვის დახმარების გაწევა შეეწყვიტა, არამედ გარკვეული დროისათვის უკან დასახევი გზაც-კი შეეკრა.

სხვა და წინანდელ პირობებში დავით IV, უეჭველია, ამაზე ერანის ილხანს უარს ეტყოდა, მაგრამ ამ დროისათვის გამომჟღავნდა, რომ თურმე თეგუდარი დასავლეთ საქართველოს ხელში ჩასაგდებად შეთქმულებას აწყობდა. როდესაც ეს დავით IV-მ გაიგო, აბალა ყაენს სიხარულით მაშინვე თანხმობა განუცხადა. ამ შეთანხმების არმკოდნე თეგუდარი 1269 წელს ისევ აღმოსავლეთ საქართველოში გადავიდა და თავისი ჩვეულებრივი თარეში დაიწყო. აბალა ყაენის ლაშქრისაგან გაჭირვებულ მდგომარეობაში ჩავარდნილი თეგუდარი, რომ უკან დახევასა და დასავლეთ საქართველოში დაბრუნებას აპირებდა, გზები შეკრული დახვდა. ამის წყალობით თეგუდარი აბალა ყაენის სამხედრო ძალამ ტყვედ ჩაიგდო და მონღოლთა ყაენს მიჰგვარა.

თეგუდარის ასეთი უმაღლესობის მაგალითის შემდგომაც დავით IV-ს თავისი პოლიტიკური გეზისათვის არ უღალატნია და, როდესაც აბალა ყაენს ერანში ვინმე დალღუარი აუჯანყდა, დავით IV-მ იქიდან ჯამოქცეული ისევ თავის საბრძანებელში შეიფარა. ეს დალღურიც თე-

გუდარივით უმადური გამოდგა. დასავლეთ საქართველოში ყოფნის დროს, ის და კახაბერ კახაბერის ძე, რომელიც ჯერ კიდევ დავით V-ის დასავლეთ საქართველოში ყოფნის დროს დავით IV-ის ტახტიდან ჩამოსაგდებად იბრძოდა, ერთი-ერთმანეთს შეუთანხმდნენ და გადაწყვიტეს, რომ ერანში ილხანთან წასულიყვნენ.

თავიანთი განზრახვის ასასრულებლად, მათ ერანის მბრძანებელს, აბალა ყაენს, თავიანთი დახმარება შესთავაზეს დავით IV-ის დასაჭერად. აბალა ყაენისათვის ეს ამბავი მეტად სასიხარულო იყო: ერანის ყაენს ამით საშუალება ეძლეოდა ხელში ჩაეგდო ის პირი, რომელიც ერანის ილხანებს აუჯანყდა და რომელიც ყველა მის მტრებს მუდმივ დახმარებას უწყევდა. ამას გარდა, დავით IV-ის ხელში ჩაგდება აბალა ყაენს ერთსა და იმავე დროს დასავლეთ საქართველოსაც ჩაუგდებდა ხელში. ამიტომაც აბალა ყაენმა ღალატურს სიამოვნებით აპატია დანაშაულება და, დადებული პირობის თანახმად, დასავლეთ საქართველოში შესასევად დაშეპირებული გეგმის განსახორციელებლად 30 ათასი მონღოლთა ლაშქარი მისცა.

ამ სამხედრო ძალითურთ ღალატურმა და კახაბერ კახაბერის ძემ სასწრაფოდ გადმოიარეს თრიალეთზე და მოულოდნელად დასავლეთ საქართველოში შეიჭრნენ. მათ ქუთაისში იმდენად სწრაფად მოახერხეს მისვლა, რომ აბანოში მყოფმა დავით IV-მ აბანოდან გამოსვლა და გაქცევა ძლივს მოასწრო. ამ გარემოებამ ღალატურს და კახაბერ კახაბერის ძეს იმედი გაუტრუა: მათ მეფის ხელში ჩაგდება ვერ მოახერხეს და სხვა აღარაფერი დარჩენოდათ, რომ უკან დაეხიათ. უკან დახევის დროს მათ ჯავრი იყარეს და ყველა ის ადგილები ააოხრეს, სადაც მათ გავლა უხდებოდათ.

აბალა ყაენთან დაბრუნებულს ღალატურსა და კახაბერს თუნდაც რომ ამ პირველი ცდის განმეორება აღარ სურვებოდათ, თვით აბალა ყაენი როგორ მისცემდა უფლებას, რომ ერთხელ წამოყენებული გეგმის განხორციელება კიდევ არ ეცადათ. მართლაც, ღალატური და კახაბერის ძე, ამავე მიზნით დასავლეთ საქართველოში წამოვიდნენ, მაგრამ მათი მეორე ცდაც წინანდელზე უფრო ამაო გამოდგა. რაკი ისინი მეორეჯერაც აბალა ყაენს ხელცარიელნი დაუბრუნდნენ და მეფის დაჭერა ვერაფრით ვერ მოახერხეს, კახაბერ კახაბერის ძე ერანის ილხანისათვის რაღა საჭირო იყო. ეს გარემოება რაჭის ერისთავთ-ერისთავმაც კარგად იგრძნო და ერანიდან ისევ საქართველოში დაბრუნება ამჯობინა. მაგრამ, რადგან თავის სამშობლოში, ლიხთ-იმერეთში, გადასვლა არ შეეძლო, ის ატენის ხეობაში დასახლდა ყველასგან მოძულებული.

ატენიდან კახაბერ კახაბერის ძე დავით IV-ს ვედრებას ვედრებაზე უგზავნიდა, რომ დანაშაულობა ებატებია და თავის სამშობლოში დაბრუნების უფლება მიეცა. დავით IV-მ ასეთ მოლაპატრესაც აპატია და დაბრუნების ნება დართო. მაგრამ, რამდენიმე ხნის შემდგომ, გამომკლავნდა,

რომ მას აღმოსავლეთ საქართველოში მდგომ აბაღა ყაენის ნოინ ალინაყ-თან საიდუმლო მიწერ-მოწერა ჰქონდა. ეს უკვე საკმარისი იყო, რომ დავით IV-ს მისი დაქერა ებრძანებინა და სასტიკად დაესაჯა თვალთ დაბნელებით და ერთი ფეხისა და ხელის მოკვეთით. მისი შვილი, რომელიც ამ შეთქმულებაში აგრეთვე გარეული ყოფილა, სამუდამოდ იქმნა გაძევებული საქართველოდან და კონსტანტინეპოლში ექსორია ჰყვეს.

დავით IV-ის ღონისძიება ტრაპიზონის საკეისროში საქართველოს პოლიტიკური ინტერესების დასაცავად

მონღოლთა პოლიტიკურმა ბატონობამ ტრაპიზონის საზღვრამდე მიიღწია. თვით საქართველო ზომ იმაზე უწინარეს უკვე მონღოლთა ყმდნაფიც სამეფოდ იქცა. ამასთან დაკავშირებული დასუსტების გამო, საქართველოს პოლიტიკური გავლენა ტრაპიზონის საკეისროში, რასაკვირველია, ძალზე უნდა შემცირებულყო. ტრაპიზონის კეისარი მანუილ II უკვე 1244 წლის შემდეგ მონღოლთა მოხარკედ იყო ქვეყლი-ქართველთა პოლიტიკური ძლიერების შესუსტებით ადვილად შეეძლო ბიზანტიის მბრძანებელს ესარგებლა, რომელსაც არასოდეს არ ჰქონია იმედი დაკარგული, რომ ტრაპიზონის საკეისროს ისევ ხელში ჩაიგდებდა.

რამდენადაც ტრაპიზონის საკეისრო ქართველთა სამხედრო ძალთა და თამარის თაოსნობით იყო დაარსებული და უმთავრესად ქართველთა თანამომე ტომის, ჭანების, მოსახლეობას შეიცავდა, საქართველო ამ თავისი მეზობლად მდებარე სახელმწიფოს ბედილბლით, რომელიც ამასთანავე მისი გავლენის უცილობელ სფეროს წარმოადგენდა, უადრესად დაინტერესებული იყო. საქართველოს პოლიტიკური დასუსტების გამო, ქართველთა მომხრე პოლიტიკური დასიც, რასაკვირველია, დიდ ვაჭირ-კებაში ჩავარდა: თანდათანობით მათი გადაყენება დაიწყეს და ბიზანტიის მომხრეთა დასის წარმომადგენლები დაწინაურდნენ.

ბიზანტიის კეისარი ყოველნაირად ცდილობდა, რომ თავისი პოლიტიკური ზრახვა განეხორციელებინა. ამ მიზნით მან საეკლესიო ღონისძიება-კი გამოიყენა და ტრაპიზონის პოლიტიკოსთა გულის მოსაგებად კონსტანტინეპოლის პატრიარქმა 1260 წელს ტრაპიზონის მიტროპოლიტს თავის სამწყსოში სამღვდელოების ხელდასხმის უფლება მიანიჭა. მაგრამ ეს მარტო გულის მოსაგებად გამოდგებოდა.

ბიზანტიის მთავრობას უნდოდა ტრაპიზონის საკეისრო მთლიანად თავის სამფლობელოდ ექცია და ამიტომ ბიზანტიის მბრძანებელმა სცადა, ტრაპიზონის კეისრისათვის თავისი ქალიშვილი შეერთეინებინა, რომ ამ გზით პოლიტიკური დამოკიდებულება და გავლენა ბიზანტიისა ტრაპიზონის საკეისროში უფრო გაძლიერებულყო. მანამდის ტრაპიზონის კეისრები უმეტეს ნაწილად საქართველოს სამეფო საგვარეულოს ქალიშვილებს ირთავდნენ ზოლმე თანამეცხედრეებად. მათ ოჯახშიც ქართული

გავლენა იყო გაბატონებული, მათი უფლისწულების სახელებიც უმთავრესად ქართულ სახელებთან იყო დაკავშირებული.

ტრაპიზონის მმართველი წრეები და თვით კეისრის სახლობა ბიზანტიის გავლენას გაუზრდობდა. იმისდა მიუხედავად, რომ თვითონ ისინი შთამამავლობით ბერძნები იყვნენ, თანამოქმედებისადმი ასეთი დამოკიდებულება ბიზანტიის პოლიტიკური ზრახვითა და მათი კეისრების, ტრაპიზონის კეისრებისადმი მედიდური დამოკიდებულებით აიხსნებოდა. ისინი არასდროს არ მალავდნენ, რომ ტრაპიზონის კეისრებს ქვეყნის მბრძანებლებად არ სცნობდნენ, რომ ისინი თავიანთ მონა-მორჩილებად ეგულებოდათ და ამიტომ ყოველი შემთხვევით სარგებლობდნენ, რომ მათი ღირსება დაემცივებინათ.

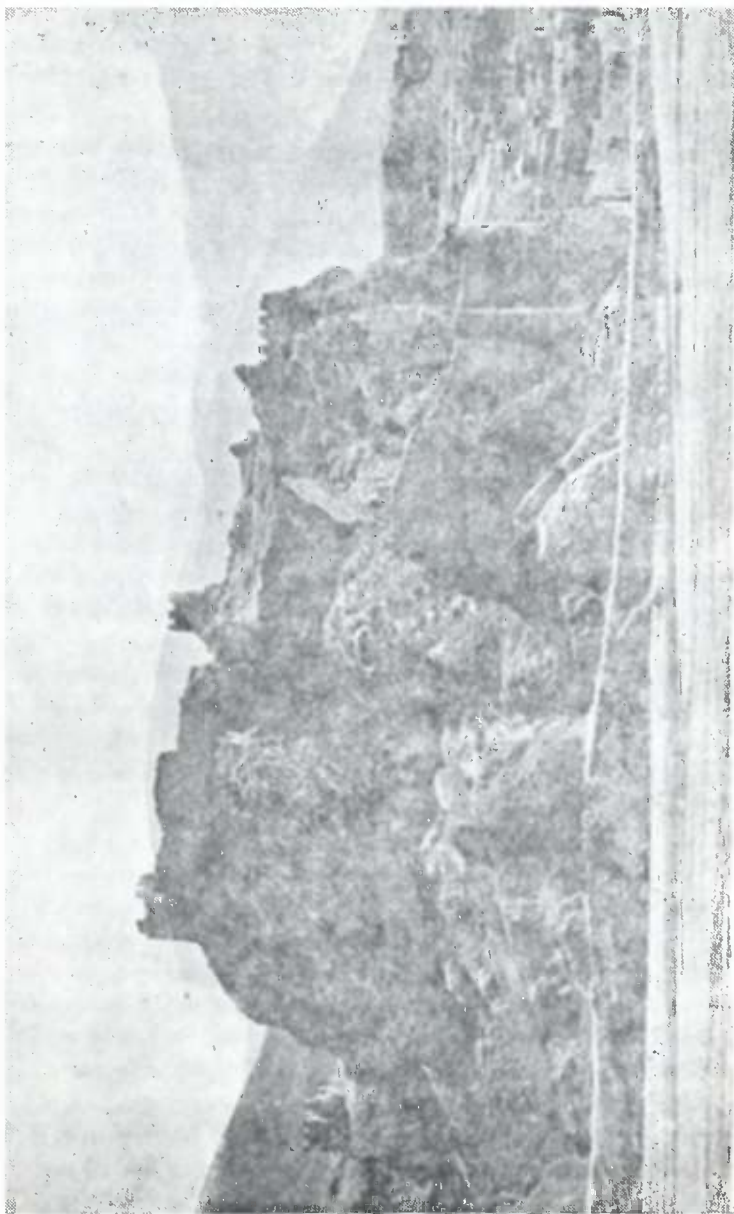
ასეთ სულიერ განწყობილებაში, რასაკვირველია, რომ ტრაპიზონის მმართველ წრეებს არავითარი სურვილი არ შეიძლება ჰქონოდათ, თავიანთ თანამოქმედ ბიზანტიელ ბერძნებს დაახლოვებოდნენ.

ტრაპიზონის კეისარს მანუელს ბიზანტიის მბრძანებელმა თავისი ქალიშვილი შესთავაზა, მაგრამ ეს მისი წადილი ვერ ასრულდა: მანუელის თანამეცხედრე რუსუდანი იყო, რომლის ქართული სახელი მის სადაურობას ცხადად ამჟღავნებს. საქართველოს მომხრე პოლიტიკური დასი შემდეგაც ყოველნაირად ცდილობდა, რომ კონსტანტინეპოლის პრეტენზიებისათვის წინააღმდეგობა გაეწია.

როდესაც 1266 წელს იოანე II კეისრად დაჯდა, ბიზანტიის მთავრობამ ყოველი ღონე იხმარა, რომ ის თავის ხელისუფლებისათვის დაემორჩილებინა. ამ მიზნით მან ჯერ დიპლომატიური ურთიერთობის გზით სცადა იოანე მეორისათვის ჩაეგონებინა, რომ მას უფლება არ ჰქონდა თავის თავისათვის კეისარი ეწოდებინა და კეისრისათვის განკუთვნილი სამეფო ტანისამოსი, მათ შორის წითელი წაღებიც ჩაეცვა, მაგრამ ასეთმა დარიგებამ ვერავითარი გავლენა ვერ მოახდინა. როდესაც ამ გზით მიზანი მიუღწეველი დარჩა, ბიზანტიის კეისარმა შემდეგ სცადა, იგივე თავისი ქალიშვილის იოანე II-ზე მითხოვებით მოეხერხებინა. ამიტომ იოანე II-ეს ბიზანტიის კეისარი ბიზანტიის დედაქალაქში ჰპატიჟებოდა.

ტრაპიზონის საკეისროს დიდებული მოხელეები ყველანი კონსტანტინეპოლში წასვლის წინააღმდეგნი იყვნენ. წასვლას არც თითონ კეისარს ურჩევდნენ და არც თვით იყვნენ თანახმა, რომ მის მაგიერ ამ საქმის მოსაგვარებლად გამგზავრებულიყვნენ. მათ, როგორც შემდეგში გამოირკვა სრულებით სამართლიანად ეშინოდათ, რომ ბიზანტიელები ტრაპიზონის მმართველ წრეებს ვერაფერად მოატყუებდნენ და თავზე მოახვევდნენ იმას, რაც იმათ ნამდვილად სწაღდათ.

პირველი მარცხისდა მიუხედავად ბიზანტიის კეისარმა კიდევ სცადა, მაგრამ ისევ უნაყოფოდ. თავის მიზნის მისაღწევად მესამეჯერ მან უკვე გავლენიანი სამღვდლო პირიც გამოიყენა, რომელსაც დავალებული ჰქონდა, ტრაპიზონის კეისარი დაერწმუნებინა, რომ მისი დაცოლია-

აწყურის ციხის ნაშთები.

ნების გარდა ბიზანტიის მთავრობას სხვა არავითარი პოლიტიკური ზრახვები არ ჰქონდა და, დაქორწინების უმალ, მას თავის სამშობლოში უკან გამოუშვებდნენ. აქაც მმართველი წრეები წინააღმდეგი იყვნენ, რომ იოანე II წასულიყო, მაგრამ მაინც მან გადასწყვიტა, რომ ამ შემთხვევაში ბიზანტიის მთავრობის განცხადება სრულებით გულწრფელი და მართალი იყო.

იოანე II მართლაც გაემგზავრა, მაგრამ გზაშივე მას საშუალება ჰქონდა დარწმუნებულიყო, თუ რამდენად ვერაგები აღმოჩნდნენ ბიზანტიელთა მთავრობის წარმომადგენლები. ყველა სამეფო ნიშნები, რომელიც მას ჰქონდა, გზაშივე ჩამოართვეს მას, ხოლო კონსტანტინეპოლში მისვლისთანავე ისეთ მდგომარეობაში იქნა ჩაყენებული, რომ იძულებული იყო ყველაფერი აესრულებინა, რასაც კი ბიზანტიელთა კეისარი და მისი დაახლოებული პირები უბრძანებდნენ. იოანე II-მ ბიზანტიის კეისრის ქალიშვილი შეირთო, მაგრამ უკან დაბრუნება ისე მალე, როგორც ჰპირდებოდნენ, და ისე აღვილად, როგორც მას ეგონა, ვეღარ მოახერხა.

რასაკვირველია, საქართველოს მთავრობას ინტრიგების მთელი ეს ქსელი არ გამოეპარებოდა. მას არ შეეძლო გულხელდაკრეფილს ეყურასეთი ბრძოლისათვის, რომელსაც უნდა საქართველოსთვის მისი გავლენის უცილობელი სფერო გამოეცალა ხელიდან. ამით უნდა აიხსნებოდეს, რომ 1282 წელს დავით IV რუსუდანის ძე თავისი ჯარითურთ ტრაპიზონის საკეისროს შეესია და, თუმცა თვით ტრაპიზონის აღება ვერ მოახერხა, მაგრამ საკეისროს დიდი ნაწილი მაინც დაპყრობილი ჰქონდა. სამწუხაროდ, ამ ვალაშქრების პოლიტიკური შედეგისა და მიზნის შესახებ ტრაპიზონის ისტორიკოსს არაფერი აქვს ნათქვამი, მაგრამ დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ ამ გარემოებასთან უნდა იყოს დაკავშირებული.

დამახასიათებელია ამასთანავე, რომ იოანე II-ს ასეთი განსაცდელის ქამსაც კი არ შეეძლო თავის სამფლობელოში დაბრუნებულიყო. თუმცა 1284 წელს იოანე II ტრაპიზონის საკეისროში დაბრუნდა, მაგრამ ამის შემდგომ საქართველოში გათხოვილი იოანე II-ის და, თეოდორა, ტრაპიზონის საკეისროს შეესია ჯარითურთ და კეისრად დაჯდა. ცხადია, რომ ასეთი პოლიტიკური გაბედული ნაბიჯის გადადგმა და დასახული მიზნის მიღწევა თეოდორას მხოლოდ-და-მხოლოდ საქართველოს სამხედრო ძალის უშუალო მონაწილეობითა და თანადგომით შეეძლო. უშვებელია, ამიერიდან ტრაპიზონის საკეისროში საქართველოს პოლიტიკური გავლენა კვლავ უნდა გაძლიერებულიყო. მაგრამ ბრძოლა არც ბიზანტიელების მხრით შეჩერებულა და შემდეგში, როგორც ჩანს, ცვლილება მოხდა და იოანე II-მ ხელისუფლება დაიბრუნა. სამწუხაროდ, წყაროებში ამის არავითარი განმარტება არ მოიპოვება და არ ჩანს, თუ რა გზითა და როგორ მოახერხა იოანემ თავის ტახტის უკან დაბრუნება.

დემეტრე II თავდადებული (1272—1289 წ.)

გიორგი-ლამას ძის დავით V-ის სიკვდილის შემდგომ, სამეფო ტახტზე აღმოსავლეთ საქართველოში უნდა დემეტრე უფლისწული ასულიყო. ამ დროს ის 11-12 წლის ყმაწვილი იყო. ჩვეულებრივ არსებული წესის თანახმად, ნორჩი უფლისწული ერანის ყაენის ურდოში წაიყვანეს. ყაენმა დემეტრე საქართველოს მეფეთ-მეფედ დაამტკიცა და მისი საბრძანებელი დაუმკვიდრა.

თუმცა იმდროინდელს წყაროებში ისეა აღნიშნული, რომ მას მიეცა სრულიადი საქართველო ნიკოფსიიდან დარუბანდამდის, ე. ი. ზღვიდან ზღვამდე, მაგრამ ეს რეალურ სინამდვილეს უკვე აღარ შეეფერებოდა; აღმოსავლეთით საქართველოს საზღვარი არამც თუ უკვე დარუბანდამდის აღარ აღწევდა, არამედ საქართველოს მოსაზღვრე ხაზი თეთრი წყალის, ანუ მონღოლურად ჩალან-უსუნის, თურქულად აღსუს გასწვრივ იყო. ანისი და კარი მათი სანახებებიურთ კვლავინდებურად საქართველოს ეკუთვნოდა, მაგრამ ხლათი, ვალაშკერტი და ალატაღი უკვე საქართველოს ყმადნაფიცი აღარ იყო. ნიკოფსიის დასავლეთის საზღვრად მიჩნევაც მხოლოდ იმ შემთხვევაში იყო შესაძლებელი, თუ დასავლეთ საქართველოში დავით IV ნარინის მეფობას არ გავითვალისწინებდით. ნამდვილად-კი ლითხ-იმერეთი, რასაკვირველია, დემეტრე II-ს აღარ ემორჩილებოდა: თუმცა სამეფო იურიდიულად გაყოფილი არ იყო, მაგრამ პოლიტიკური პირობების გამო მისი მთლიანობა უკვე დარღვეული იყო.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ხლათის, ვალაშკერტის და ალატაღის თემები ამ დროს მაჰმადიან მმართველთა ხელში იყო, თუმცა-კი მას სომხეთის ვილაიეტი ეწოდებოდა. როგორც პოლიტიკური ერთეული, ის მაჰმადიანთა სამფლობელოს წარმოადგენდა, სომხეთის ვილაიეტი ამ შემთხვევაში მხოლოდ ისტორიული ტერმინოლოგიის ნაშთად იყო დარჩენილი.

სრულებით ცხადია, რომ დემეტრე II-სა მცირეწლოვანობის გამო, საქართველოს სამეფოს მესაქეობა არ შეეძლო და მას უნდა მზრუნველი

და მეურვე ჰყოლოდა დანიშნული. მონღოლთა ყაენმა აბალამ, რომელმაც დემეტრე II-ს მეფობა დაუმტკიცა, ასეთ მეურვედ და მზრუნველად საღუნ მანკაბერდელი დაუნიშნა, მონღოლთა ბატონობის ხანისათვის ეს ფრად დამახასიათებელი პიროვნება.

ჯერ კიდევ იმ დროს, როდესაც დემეტრე მონღოლთა ყაენის კარზე იმყოფებოდა, 1272 წელსვე, დემეტრემ საღუნ მანკაბერდელს ათაბაგოზა მისცა. ცხადია, რომ ეს ნაბიჯი 11 წლის მეფისათვის თვითონ მონღოლთა ყაენ აბალასაგან უნდა ყოფილიყო ნაკარნახევი.

დემეტრე II ლაშაზი, ტანმაღალი და კარგი აღნაგობის კანთეთრი, ქერა ჭაბუკი იყო. კარგი ცხენოსნის, შვილდოსნისა და გულკეთილი ადამიანის სახელიც ჰქონდა მოხვეჭილი. დემეტრეს 14-15 წლისას ტრაპიზონის კეისრის ასული შერთეს ცოლად, რომლისაგანაც მას ოთხი ვაჟი, მათ შორის უფროსი დავითი, და ერთი ქალიშვილი შეეძინა.

მედროვეობის ხანა აღმოსავლეთ საქართველოში და საღუნ მანკაბერდელი

მონღოლთა მმართველი წრეების მოუმზადებლობისა და გაუნათლებლობის გამო, როგორც ვიცით, მათ ხელქვეშეთ მყოფ სამეფოებისა და სამფლობელოების მართვა-გამგეობისათვის სხვა ეროვნების სათანადოდ განსწავლული მოხელეები სჭირდებოდათ. ორი პირობა იყო ასეთ შემთხვევაში საჭირო, რომ ადამიანს მაღალი თანამდებობა მიეღო და მონღოლთა ნებასურვილის აღმასრულებელი გამხდარიყო: მას უპირველესად უნდა მონღოლური სცოდნოდა, მეორე მხრით ის უნდა უაღრესი ნდობით ყოფილიყო აღჭურვილი. ამრიგად, მოენებობას ძალიან დიდი მნიშვნელობა მიენიჭა.

მონღოლთა ხელისუფლებს არც ერთი საქმის გარჩევა და გადაწყვეტა არ შეეძლოთ, თუ რომ მოენეს არ მოიშველებდნენ. მათ სვინდისიერებაზე იყო დამყარებული, თუ სხვა ენაზე მოთხრობილს მოხსენებასა, თუ თხოვნას, როგორ გადასცემდნენ, როგორ წარმოუდგენდნენ მოდავეთა შორის ინტერესების შეხლა-შემოხლას. ამრიგად, მონღოლთა ხელქვეშეთ მყოფი ხალხის ბედიღბალიცა და სასამართლოში შესული საქმეების მთელი მიმდინარეობაც ამ თარჯიმანი მოხელეების ხელში იყო. მომჩივან-მოდავეთა მოგება-წაგების შესაძლებლობა მათ ენაწყლიანობასა, სვინდისიერებასა, თუ ანგარებაზე იყო დამოკიდებული. ამ გზით მოენენი შედროვეებად იქცნენ და მათი აღზევება ზღაპრული სისწრაფით წარმოებდა, თუ რომ თითოეულს მათგანს შესაფერისი შეგუების ნიჭი აღმოაჩნდებოდა და ჭკუას გამოიჩენდა. ასეთ პირს მონღოლებისათვისაც უნდა ეამებინა და იმავე დროს ისე წაეყვანა საქმე, რომ სრული უკმაყოფილება არც მოსახლეობაში დაემყარებინა.

სადღუნ მანკაბერდელი ერთი ასეთი პირთაგანი იყო. ჯერ კიდევ თამარის ხანაში ასპარეზზე გამოსული გასომეხებული ქურთის შთამომავალი, სომხურის, ქართულისა და სპარსული და მონღოლური ენების კარგი მცოდნე, სწორედ ასეთი ხანისა და ასეთი პირობებისათვის დაბადებული ადამიანი იყო. ის ჯერ კიდევ ავაჯ ათაბაგისა და გვანცას ასულის ხვაშაქის ეჯიბი იყო. ხვაშაქის ყაენის პირველ ვაზირ საჰიბ დივანზე, ხოჯა შემსედინ ჯუფეინზე, გათხოვების შემდგომ, ის უფრო აღზევდა, რადგან ამიერიდან ყოვლად-ძლიერ ვაზირთან დაახლოების საშუალება ჰქონდა. მის სწრაფ დაწინაურებას სწორედ ამან შეუწყო ხელი. აღმოსავლეთ საქართველოს საკითხების განხილვის დროს, საღუნ მანკაბერდელი მონღოლთა ყაენის ურდოში პირველ მრჩევლად იქცა, მაგრამ მისი ძლიერება დამყარებული იყო იმ უნარზე, რომელიც მან ერთი მხრით მონღოლთა ყაენების შექებაში გამოიჩინა, მეორე მხრით მონღოლთა ყაენის ყურადღება როგორც კარგმა ფალავანმაც დაიმსახურა.

ბუნებრივია, რომ აბაღა ყაენს სწორედ ასეთი ნდობით აღჭურვილი ადამიანისათვის ჩაებარებინა დემეტრე II-ცა და საქართველოც. აბაღა ყაენმა საღუნ მანკაბერდელს საქართველოს ლაშქართა მთელი საქმე გადასცა, ხოლო მცირეწლოვანი მეფის მეურვეობა-მწარუნველობამ მას აღმოსავლეთ საქართველოს მართვა-გამგებლობაც ჩაუგდო ხელში. ამგვარად, საღუნ მანკაბერდელი საქართველოს სათავეში მოექცა.

სადღუნი მარტო პოლიტიკურ აღზევებაზე აღარ ზრუნავდა, არამედ ყოველნაირი საშუალებით ცდილობდა, რომ თავისი ქონებრივი შეძლებაც გაედიდებინა და გაეფართოვებინა: 1278 წელს დემეტრე II-ისგან მან თელავი, ბელაქანი და ბევრი სხვა ადგილებიც ჩაიგდო ხელში. როდესაც შემდეგ დემეტრე II ურდოში იმყოფებოდა და მონღოლებმა მას იმდენად დიდი თანხის გადახდა მოსთხოვეს, რომლის გამოღება მეფეს იმ დროს არ შეეძლო, ამ თანხის გადახდა საღუნ მანკაბერდელმა იკისრა, მაგრამ სამაგიეროდ, რასაკვირველია, თავისთვის სასურველი სასყიდელი მოითხოვა: ისეთი მნიშვნელოვანი ადგილი, როგორც ქალაქი დმანისი და მისი სანახები იყო. დემეტრე II-ს სავაჭრო გზაზე მდებარე ასეთი ცენტრისა და ძლიერი ციხის დათმობა არ უნდოდა, მაგრამ ისეთ მდგომარეობაში იყო ჩაყენებული, რომ სხვა საშუალება არ ჰქონდა: უნდა უნებლიედ გაუმადლარი მადის პატრონის საღუნ მანკაბერდელისათვის დაეთმო. შემდეგში იგი აღარც ამით დაკმაყოფილდა. მან დემეტრე II-ს საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთის ისეთი მნიშვნელოვანი ციხე-ქალაქის გადაცემაც სთხოვა, როგორც კარი იყო, ეხლანდელი ყარსი. მიიღო თუ არა კარი საღუნ მანკაბერდელმა, მაშინვე თავის საჯდომად აქცია.

დიდი სიმდიდრის დაგროვებამა და უძრავი ქონების აზვინებამ საღუნს ზღაპრული მოძრავი ქონებაც შესძინა: ოქრო-ვერცხლის, ძვირფასი ქვების, საქონლის ჯოგების სიმრავლე მის ხელში განმაცვიფრებელი სის-

წრავით იზრდებოდა. ამ სიმდიდრის წყალობითა და ფულის საშუალებით, მას თავისუფლად შეეძლო თავისი დასახული მიზანი განეხორციელებინა იქაც-კი, სადაც სხვა ყოველგვარი ღონისძიება პირადი მიზნის მიღწევას ვერას შევლოდა ხოლმე. მაგალითად სადუნ მანკაბერდელმა მრავალი ქვეყანანი იყიდაო, მოგვითხრობს ისტორიკოსი, ხოლო იქ, სადაც საქმის მოგვარება ვერც ამ საშუალებით ხერხდებოდა, სადუნ მანკაბერდელმა მისთვის სასურველი ადგილის და ქვეყნის ხელში ჩაგდება დამოწყებითაც იცოდა ხოლმე. ამგვარად, მან მაგალითად კარის მიმდგომი სანახები ჩაიგდო ხელში: ახალციხელის ასული ითხოვა ცოლად და მისგან კარის მასლობლად მდებარე ქვეყანა მიიღო.

სადუნ მანკაბერდელი თავისებური პიროვნება იყო: ის მონღოლს მონღოლად ეჩვენებოდა, ქართველთან ქართველი, სომეხთან სომეხი იყო, მაგრამ ყველაზე მეტად ის მონღოლთა ზნე-ჩვეულებას შეეგუა. მათი აზროვნება და საოჯახო წესები მისი უაღრესად მოჭარბებული მადიანობის დაკმაყოფილებას კარგად უწყობდნენ ხელს. მონღოლთა წაბაძვით მან სამი ცოლი შეირთო.

საგულისხმოა, რომ საცოლეს მოსაპოვებლად სადუნ მანკაბერდელი ისევე საშუალების განუზრჩევლად მოქმედებდა, როგორც მოძრავ-უძრავი ქონების ხელში ჩასაგდებად. დემეტრე II-ის დაი თამარი იძულებული იყო არღუნის შვილს მისთხოვებოდა და თავის ქმარს ერანში გააყოლოდა. როდესაც არღუნი მოკვდა, მისმა შვილმა თავისი მეუღლე თამარი დროებით თბილისში მოიყვანა, მაგრამ ძალით გათხოვილი თამარი თავის ქმარს გაექცა და მთიულეთში შეაფარა თავი. სადუნ მანკაბერდელმა გადასწყვიტა, თამარ ბატონიშვილი თავის ცოლად გაეხადა. ამ მიზნით მის ქმარყოფილს შეეჯავრა და მონღოლური წესის თანახმად მისგან იყიდა, როდესაც თამარ ბატონიშვილი ქმრისაგან ფულად შეიძინა, ამის შემდგომ მის ძმას დემეტრეს და თითონ თამარსაც მიჰმართა. შესაძლებელია, მონღოლთა ხელში ყოფნას, თამარისათვის მაინც უკეთესი იყო, ისევ საქართველოში დარჩენილიყო, მაგრამ რამდენად ნებაყოფლობითი იყო ეს თანხმობა დემეტრე II-ის მხრით და რამდენად სასურველი იყო მისთვის ასეთი სიძობა, ძნელი სათქმელია, ყოველ შემთხვევაში ამით ყველაზე მეტად სადუნ მანკაბერდელი უნდა ყოფილიყო კმაყოფილი: იმ სამრხელეო და ქონებრივ აღზევებას, რომელიც მას ასეთი სისწრაფით ჰქონდა მოპოვებული, ეხლა საქართველოს მეფის სიძობის ბრწყინვალეობაც ემატებოდა.

ქართველი ისტორიკოსი მოგვითხრობს, რომ სადუნ მანკაბერდელის ყოფა-ქცევა, მისი მრავალცოლიანობა, რომელიც საქართველოში მანამდე გაუგონარს ამბავს წარმოადგენდა. ბუნებრივად იწვევდა აღშფოთებას. მეტადრე საეკლესიო წრეებში. საქართველოს ეკლესიის მოხუცი საჭეთმპყრობელი ნიკოლოზ კათალიკოსი ბევრს ეცადა, ბევრჯერ ამხილა და შეაჩვენა კიდევ, რომ როგორმე მრავალცოლიანობა

დაეშლევინებინა და ერთი ცოლით დაკმაყოფილებულიყო, მაგრამ ვერაფერს გახდა. ყოვლად-ძლიერ სადღუნ მანკაბერდელთან შედარებით მას არაფერი შეეძლო.

ვერაფერი დააკლო კათალიკოსის წყევლა-კრულვამაც. ეს იმიტაც აიხსნება, რომ სადღუნ მანკაბერდელი მოხერხებული ადამიანი იყო, რომელსაც კარგად ესმოდა, რომ მარტო მმართველთა წრეების ნდობისა და ყურადღების დამსახურება არ კმაროდა, რომ წონასწორობის დასაცავად ამასთანავე მოსახლეობის გულის მოგებაც იყო საჭირო. სწორედ ამიტომ იყო, რომ ის, თავის ქცევისდა მიუხედავად, ყოველნაირად ცდილობდა, რომ ეკლესიის ყურადღებაც და კეთილი განწყობილებაც დაემსახურებინა. ამას კარგად ახერხებდა კიდევ; თუმცა მას ყველა საეკლესიო წესები, მათ შორის მრავალცილიანობითაც, ჰქონდა დარღვეული, მაგრამ სამაგიეროდ მას ეკლესიისათვის შეწირულებაც მიჰქონდა და ცდილობდა კიდევ მაშინდელი გავლენიანი სამონასტრო დაწესებულებებზე განეთავისუფლებინა მონღოლთა გადასახადებისაგან. ხალხის ყურადღებაც ჰქონდა მას იმდენად დამსახურებული, რამდენადაც, ვითარცა მონღოლთა დაახლოვებულ პირს, მონღოლების დიდ ნოინთა და მათი ელჩების თავაშვებული თვითნებობის ალაგმა სხვებზე მეტად შეეძლო. რაკი ეკლესიისათვის მისი უხვი შეწირულება და გადასახადებისაგან განთავისუფლებისათვის მზრუნველობა მისდამი კეთილ განწყობილებას ჰქმნიდა, ცხადი იყო, რომ ასეთ პირობებში სადღუნ მანკაბერდელს თავისი თავის ეკლესიის საჭეთმპყრობელის წყევლა-კრულვისაგან უზრუნველყოფა ადვილად შეეძლო: მისთვის ეს არავითარ საშიშროებას არ წარმოადგენდა.

სამაგიეროდ, სადღუნ მანკაბერდელს ერისკაცთა, მეტადრე ქართველთა სომეხ ღიდებულთა, შორის ბევრი მოწინააღმდეგე და მტერი ჰყავდა, რომელთაც მისი ასეთი სწრაფი აღზევებაცა და გამდიდრებაც, რასაკვირველია, არაფრად ექაშნიკებოდათ, მაგრამ სადღუნ მანკაბერდელის წინააღმდეგ ბრძოლა ადვილი საქმე არ იყო: მონღოლებთან უაღრესი დაახლოვებულობა და მისი გავლენიანობა, სადღუნ მანკაბერდელს საშიშარ მტრად ხდიდა, რომელთანაც ბრძოლა მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლებოდა, თუ რომ ადამიანი გადასწყვეტდა, ან თავი შეეკლა, ან გაემარჯვა, ან თუ ამას ვერ მოახერხებდა, უნდა მას სამუდამოდ გასცლოდა ასპარეზიდან.

ამრიგად, დემეტრე II-ს არავითარი საბუთი არ ჰქონდა სადღუნ მანკაბერდელის კმაყოფილი ყოფილიყო. მისი გაუმძღარი მადიანობა, გაბატონებულ მონღოლთა ხელისუფლების დაუფარავი მომხრეობა, მისი პარბაში, სადღუნ მანკაბერდელს მეფისათვის უსიამოვნო პიროვნებად ხდიდა. ქართველი და სომეხი დარბაზის-ერნიც უმეტეს შემთხვევაში მისი მომხრენი არ იყვნენ. საქართველოს მმართველი წრეები ორჯგუფად იყვნენ დაყოფილნი: ერთ მხარეზე ქართველი და სომეხი დარ-

ბაზის-ერნი იყვნენ, რომელნიც მეფეს მხარს უჭერდნენ, მეორე მხრით საღუნ მანკაბერდელი თავისი ფეხის-ხმის-ამყოლ მცირერიცხოვან პირებიტურთ.

საღუნ მანკაბერდელი რომ 1281 წელს გარდაიცვალა, დემეტრე II-მ ათაბაგობა მის შვილს ხუტლუ-ბუღას-კი არ მისცა, არამედ ტარსაიჭ ორბელს უწყალობა, ხუტლუ-ბუღას-კი ამირსპასალარობა აკმარა და შვილს მხოლოდ მამის მამული შეუნარჩუნა. ტარსაიჭ ორბელმა, იმ საგვარეულოს წარმომადგენელმა, რომელიც გიორგი III-ის დროს დემნა-იოანე ორბელის აჯანყების გამო განადგურებული იყო და რომლის რამდენიმე შთამომავალი მხოლოდ ერანში გაქცევით გადურჩა, არამც თუ დაკარგული გავლენის აღდგენა მოახერხა, არამედ საქართველოს სახელმწიფოს ისეთი დიდი ხელისუფლებაც ჩაივდო. კვლავ ხელში, როგორც მაშინდელ საქართველოში ათაბაგობა იყო.

რასაკვირველია, საღუნ მანკაბერდელის აღზევება მხარგრძელთა საგვარეულოსათვის, რომელთა ეჯიბიც საღუნ მანკაბერდელი იყო თავდაპირველად და რომელიც ათაბაგად ქცეული თავზეც-კი დაუსკუბდათ, უსიამოვნო გარემოებას წარმოადგენდა. მაგრამ მხარგრძელებისათვის ამაზე არანაკლებ უსიამოვნო გარემოება ორბელის აღზევება იყო, რადგან მხარგრძელების დაწინაურება გიორგი მესამის დროს სწორედ ორბელთა საგვარეულოს განადგურებასთან იყო დაკავშირებული. მას შემდგომ, რაც გიორგი III-მ საქართველოში ამ საგვარეულოს არსებობას ბოლო მოუღო, მხარგრძელთა საგვარეულომ დაწინაურება შესძლო. ამგვარად, ტარსაიჭ ორბელის გაათაბაგება მხარგრძელთ შეეძლოთ თავიანთი უფლებების შელახვად მიეჩნიათ.

ამნაირად, იმ ბრძოლას, რომელიც მაშინდელ საქართველოში წარმოებდა, დაერთო დიდ საგვარეულოთა შორის დიდი ხელისუფლების გამო ატეხილი ბრძოლაც. ესლა, როდესაც საღუნ მანკაბერდელის შვილს, ხუტლუ-ბუღას, მოულოდნელად ათაბაგობა ხელიდან გაუსხლტა, ტარსაიჭ ორბელი, რასაკვირველია, მასზედაც უფრო დაწინაურდა და მხარგრძელების უფროსადაც იქცა. სხვა დანარჩენ დიდგვარიან აზნაურებზე მეტად, რა თქმა უნდა, მხარგრძელნი უნდა ყოფილიყვნენ უკმაყოფილონი. ჯერ ერთი საღუნ მანკაბერდელი და მისი შვილი ახლად, ამასთანავე უცხო ძალის მომხრეობით აღზევებული და დაწინაურებული პირი იყო. რაც უნდა იყოს, მხარგრძელთა გვარს საქართველოს სახელმწიფოს ერთგული სამსახურით იყო წამოწეული და ორბელთა საისტორიო ასპარეზზე კვლავ ამოტივტივებაც, იმ ორბელთა, რომელნიც გიორგი III-ის ღალატის გამო იყვნენ დასჯილნი, როგორც მხარგრძელებისათვის, ისე სხვა დიდებულთათვის, რომელთაც მხარგრძელებთან ერთად იმავე ხანში დაიწყეს აღზევება, რასაკვირველია, საწყენი უნდა ყოფილიყო.

ხუტლუ-ბუღას თავის მამისგან უარგად ჰქონდა უარყოფითი თვისებები დამკვიდრებული, მისი ნიჭისა და სხვა თვისებების შესახებ-კი, რომლითაც მისი მამა საღუნ მანკაბერდელი იყო დაჯილდოვებული, ცნობები არ მოგვეპოვება. შურის მაძიებლობით ის თავის ყოველად ძლიერ მშობელს არ ჩამოუვარდებოდა, მაგალითად ორნი ძმანი აბულეთის ძენა, რომელნიც ხუტლუ-ბუღას მამას, საღუნს, რუმში გაექცნენ და, იქ შეხიზნულნი, იძულებული იყვნენ დარჩენილიყვნენ საღუნ მანკაბერდელის შიშით, მისი ვაჟიშვილის, ხუტლუ-ბუღასაგან შურისძიების შესაძლებლობა მათ საშუალებას არ აძლევდა, რომ საღუნ მანკაბერდელის გარდაცვალების მერმეც თავიანთ სამშობლოში დაბრუნებულიყვნენ. შემდეგში მათი ეჭვის საფუძვლიანობა სრულებით დადასტურდა კიდევ.

აღმოსავლეთ საქართველოს მდგომარეობა დემეტრე II-ის მეფობაში

იმისდა მიუხედავად, რომ საქართველოს მეფე მცირეწლოვანი იყო, დემეტრე II-საც მონღოლთა იმ ხანის ყოველ ლაშქრობაში წინანდებურად უხდებოდა მონაწილეობის მიღება. თითოეული ასეთი ბრძოლისათვის საქართველოდან მას უნდა გარკვეული რაოდენობის სამხედრო ძალა გამოეყვანა. 1278 წლისათვის რომ სრულწლოვანი შეიქმნა დემეტრე II, უკვე სახელმწიფოს მართვა-გამგეობას შეუდგა. მაგრამ მონღოლთა მძლავრობისა და ხშირი მოლაშქრეობის წყალობით, მასაც საშუალება არ ჰქონდა, რომ საქართველოს სახელმწიფო საქმეებისათვის მოეცალა და საქართველოში ყოფილიყო. ყოველ მათ ლაშქრობაში შორეულ ქვეყნებში მიჰყვებოდა ხოლმე და ამ დროისათვის, საქართველოს მესაჭეობაც, რასაკვირველია, სხვას ვისმე უნდა ჰქონოდა ჩაბარებული.

ამ ხანაში მონღოლები უმთავრესად ეგვიპტის სულტანს ებრძოდნენ. რამდენადაც ეგვიპტის სულტნები მონღოლთა ბატონობის მტრები იყვნენ, საქართველო მათი ბუნებრივი მოკავშირე უნდა ყოფილიყო. ჩვენს ქვეყანას მათთან საბრძოლველი მაინც რა უნდა ჰქონოდა. აქი დასავლეთი საქართველო სწორედ ასეც იქცეოდა: დავით IV, როგორც ვიცით, ამ პოლიტიკურ გეზს ადგა კიდევ, მაგრამ, დემეტრე II-ს სხვა გზა არ ჰქონდა, უნდა მონღოლებთან ერთად მონაწილეობა მიეღო და ლაშქრობაში გასულიყო.

თუ წინათ მონღოლთა ლაშქრობა ძლევამოსილი იყო ხოლმე და, ვინც ამ სამხედრო მოქმედებას გადურჩებოდა და შინ დაბრუნდებოდა, საშუალება ჰქონდა თან ნადავლი მაინც მოეტანა და ამით სამშობლოში თავისი შეთხელებული ქონებრივი მდგომარეობა ცოტათი მაინც გამო-

ესწორებინა, ამ ხანაში მონღოლთა სამხედრო ძლევამოსილება უკვე ძალზე შემცირებული იყო და გამარჯვება მათი მოჭარბებული ლაშქრობის არც თუ ისეთი ხშირი ხვედრი გახდა. მაგალითად, 1277 წელს, რუმის სულტნის ფარავანის (ფარვანას) გამცემლობის გამო, ერანის ილხანის შეერთებული ლაშქრობა საშინლად დამარცხდა და უკუქცეულ იქნა. ამ ომში ქართველთაგან ბევრმა შესწირა თავისი სიცოცხლე. 3.000 მებრძოლისაგან ცოტაღა დაბრუნდა საქართველოში.

საგრძნობი დამარცხებით დამთავრდა 1280 წელსაც მონღოლთა მბრძანებლის მანგუ-დემურის ლაშქრობაც, რომელიც ასურეთში ეგვიპტის სულტნების საბრძანებელ მიწა-წყალზე წარმოებდა. ამ ლაშქრობაში 50 ათასი მონღოლი და 30 ათასი ქართველი, სომეხი და ბერძენი მეომარი იყო ჩაბმული. ქალაქ ჰემესთან (ჰამასთან) მომხდარ ბრძოლაში ერანის ილხანის შეერთებული ჯარი დამარცხებულ იქმნა და იძულებული იყო ლტოლვით ეშველა თავის თავისთვის. ამ ომშიც ქართველთა უმრავლესი ნაწილი დაიღუპა.

წინა წლის მარცხის მიუხედავად, 1281 წელს ერანის მბრძანებელმა ეგვიპტის წინააღმდეგ ბრძოლა კვლავ განაახლა და დემეტრე II-ს აქაც მონაწილეობის მიღება მოუხდა. ქართველ მებრძოლთა რიცხვი 5 ათას ცხენოსან ჯარისკაცს უდრიდა.

1281 წელს ქალაქ ამასიის მახლობლად, მონღოლთა სარდლის მანგუ-დემურის დაჭრის გამო, ერანის მონღოლები დამარცხდნენ და ამ ბრძოლაშიც დიდძალი ხალხი დაიღუპა. მათ შორის ქართველთა ლაშქრის უმრავლესობაც, თვით დემეტრე II ძლივს გადაურჩა სიკვდილს.

ცხადია, რომ, ხშირ მოლაშქრობასთან დაკავშირებით, სამხედრო ექსპედიციების ასეთ მარცხს საქართველოს მოსახლეობის ყველა ფენა დიდ ქონებრივ გაჭირვებაშიც უნდა ჩაეგდო. ის სიღატაკე, რომელიც საქართველოში წინათაც იყო საგრძნობი, ამის გამო არამც თუ შეუძლებელი იყო შენელებულიყო, არამედ, რასაკვირველია, უფრო მეტად უნდა გაძლიერებულიყო. მართლაც, დემეტრე II-ის დროს აღმოსავლეთ საქართველოში ეკონომიურად გამწვავებული მდგომარეობა და სიღარიბე წინანდელზე მეტად ჩანდა. ეს უპირველესად ქალაქებში იყო საგრძნობი, მაგალითად თბილისში. იმდროინდელი ისტორიკოსის ცნობით, ადამიანი მათხოვარ-დავრომილებსა და ობლებს, რომელთაც დახმარების სათხოვნელად ქუჩაში უხდებოდათ გამოსვლა, ბლომად შეხვდებოდა. დემეტრე II თურმე შუაღამისას გამოდიოდა და ეხმარებოდა ხოლმე ამ ცხოვრებითა და ქონებრივი გაჭირვებით გაუბედურებულებს.

ქონებრივი გაჭირვების დამამტკიცებელი მრავალი მაშინდელი საბუთი მოგვეპოვება. სიღატაკე იმდენად მძლავრად იყო მოდებული, რომ თვით მაღალი წრეების წარმომადგენელიც აღარ თაკილობდნენ და თავიანთ უმწეო მდგომარეობას საჯაროდ აღიარებდნენ. ჩვენამდე მოაღწია წარწერებმა, რომლებშიც ეს გარემოება შეუფერადებლივ არის აღ-

ნიშნული. დიდი „იწროება ჟამთა“ და „ნაკულლოვანება სახმართა“ ჩვეულებრივი ჩივილია მაშინდელ წარწერებში. დაწყებული შენობების დამთავრება აღარ შეეძლოთ, დაძველებულ და დანგრეულ ნაგებობათა შეკეთების საშუალება აღარ ჰქონდათ, ახლის აგებისათვის, რასაკვირველია, მით უმეტეს, სახსარი ძნელად თუ მოიძებნებოდა, პატარა ნაგებობის აგებისათვისაც-კი საკმაო ქონებრივი სახსარი არ ჰქონიათ.

ამ ეკონომიურ გაჭირვებას ზედ დიდი კატასტროფიული მიწისძვრაც დაერთო, რომელიც დიდ ხუთშაბათს დაიწყო და აღდგომა დღემდე გავრძელდა, როდესაც მიწა ისე საშინლად შეინძრა, რომ ისტორიკოსის თხრობით, მრავალი საყდარი, მონასტერი, ეკლესია, ციხეები, სახლები და ყოველგვარი ნაგებობა დაიქცა, თვით მთანი და ბორცვნიც-კი ჩამოიშალნენ, კლდეებიც-კი მტერის მსგავსად ჩამოიფშხენა, მიწა განიპო და ნაპრალებიდან კუპრისებრი შავი სითხე გამოვიდა.

ეს საშინელი მიწისძვრა ამის შემდგომაც მთელი ერთი თვის განმავლობაში გრძელდებოდა. მან მრავალი შენობა და სხვა ნაგებობა იმსხვერპლა, დიდძალი ხალხიც დაიღუპა და უსახლკაროდ, უსახსროდაც დარჩა. ამ მიწისძვრის მთავარი ცენტრი სამცხეში იყო, მაგრამ მისი ანარეკლი ქართლშიც საკმაოდ ძლიერად ჩანდა, იმდენად ძლიერად, რომ მცხეთის საყდარიც კი დაიქცა.

საქართველოს სავალალო ეკონომიური მდგომარეობის გარემოება იმდენად ცხადი იყო, რომ მონღოლთა ყაენისათვისაც ეს საიდუმლოებას აღარ შეადგენდა: მას შეეძლო ეს თუნდაც იქიდანაც დაენახა, რომ სახელმწიფო გადასახადები მონღოლთა ყაენის სალაროს წინანდელზე სულ უფრო-და-უფრო ნაკლები მისდიოდა. აბაღა ყაენს უნდოდა გამოერკვია, ეს მართლაც გაღარიბების და აოხრების შედეგი იყო, თუ არა, და, სახელდობრ, რომელი ქვეყანა უფრო აოხრდა, და რომელი ვითომც უნდა აშენებულიყო. XIII საუკუნის 80-ან წლების დამლევს მან ამ მიზნით ხალხის აღწერა და აღრიცხვა მოახდენინა და ამ აღწერამ გამოარკვია, რომ მისი სამფლობელოების უმეტესი ნაწილი აოხრებული ყოფილა, მათ შორის საქართველო. ხოლო საქართველოში ყველაზე მეტად კახეთი, ჰერეთი და კამბეჩიანის ვაკენი იყო გაპარტახებული, ბერქა ყაენსა და ერანის ილხანებს შორის ბრძოლის შედეგად.

სრულებით ცხადი არის, რომ ასეთ გაჭირვებულ მდგომარეობაში ჩავარდნილ მოსახლეობას მშვიდობიანად ყოფნა აღარ შეეძლო და თუ სოციალური ბრძოლა და აგრარული მოძრაობა წინათაც იყო საგრძნობი, მით უმეტეს უნდა ამ ხანში გაძლიერებულიყო. დემეტრე II-ის მეფობის აღწერილობაში ქართველ ისტორიკოსს აღნიშნული აქვს კიდევ ამ ბრძოლის გამწვავების გარემოება. ბრძოლა წარმოებდა, როგორც ერთერთმანეთში, მიმძლავრებისა და მოხვეჭის გზით, თვითნებობასა და ძალმომრეობაზე დამყარებით, ისევე აგრეთვე საყდრებისა და მონასტრე-

ბისათვის შეწირული უძრავი ქონების მიტაცებითაც: სოფლებს და აჯარაკებს იბრუნებდნენ ეკლესიისაგან. თუ რამდენად ძლიერი უნდა ყოფილიყო გაჭირვება, იქიდანაც ჩანს, რომ ეს მოძრაობა, რომელიც თავდაპირველად ქართლ-კახეთში დაიწყო, მესხეთს-კი, რომელიც მაშინ აღმოსავლეთ საქართველოსაგან ადმინისტრატიულად გამოყოფილი იყო, არ შეეხებია, ამ ხანაში მესხეთსაც მოსდებია. მესხთა ეკლესიის ყველაზე უფროსი საეპისკოპოსოს, აწყურის, ქონებრივი მდგომარეობა სწორედ ამ ხანაში ძალიან საგრძნობლად შერყეულა.

საერთო ეკონომიურ გაჭირვებას თავისი ძლიერი დალი ყველა წოდებაზე, მათ შორის სასულიერო წოდებაზედაც ჰქონდა დასმული. თუმცა ისტორიკოსი, რომლის ამდროინდელი ცნობებიც ჩვენ შენახული გვაქვს, თითონაც საეკლესიო წრის წევრი იყო, მაგრამ მასაც არ შეეძლო დამეძალა, რომ მაშინ „მღვდელმთავარი და მღვდელი“ ამპარტავანი, ანგარი და ბოროტისმყოფელი იყო. ასეთ პირობებში ბუნებრივია, რომ ეკლესიის გავლენა ხალხზე ძალიან შემცირებულიყო.

საგულისხმოა, რომ აღმოსავლეთ საქართველოში, თვითონ იმდროინდელ ქართველ ისტორიკოსის ცნობების მიხედვითაც, ეკლესიის გავლენა მართლაც ძალზე შერყეული ყოფილა: მეფეები და დიდებულები არც კათალიკოსის, არც სხვა გამოჩენილ საეკლესიო მოღვაწეთა ქადაგებას ყურადღებას აღარ აქცევდნენ. ისევე როგორც საღუნ მანკაბერდელს სამი ცოლი ჰყავდა, დემეტრე II-მაც სამი ცოლი შეირთო. კათალიკოსი მრავალჯერ ამხელდა, მაგრამ ვერას გზით მეფე ვერ დაარწმუნა, ერთი ცოლით დაკმაყოფილებულიყო და თავის ქვეშევრდომთათვის უწესობების მაგალითი არ მიეცა. რაკი თავისი რჩევა-დარიგებითა და ვედრებით ვერაფერს გახდა, მოხუცებულმა ნიკოლოზ კათალიკოსმა თანამდებობას თავი დაანება და გადადგა. თუ მას ეგონა, რომ ამ ნაბიჯით რაიმე შთაბეჭდილებას მოახდენდა, ეს იმედი მას უნდა ადვილად გასცრუებოდა. თვითონ ნიკოლოზ კათალიკოსმა თავის მოადგილედ დემეტრე II-ის ჯვარისმტვირთელი აბრაამი აკურთხა. ცხადია, რომ ჯვარისმტვირთველი დემეტრე II-ის უფრო დაახლოებული პირი უნდა ყოფილიყო, ვიდრე თვით ნიკოლოზ კათალიკოსი, და, თუ მას რაიმე გავლენის მოხდენა შეეძლო, ამას ხომ მანამდისაც მოახერხებდა. ამიტომაც საფიქრებელია, ნიკოლოზ კათალიკოსი დარწმუნდა, რომ იმდროინდელ პირობებში მდგომარეობის გამოსწორების ყოველგვარი იმედი ამოიყო. უიმედო უთანხმოების მაგიერ, ეტყობა, მან გადასწყვიტა, რომ თვითონ ჩამოშორებოდა და ეკლესიის მესაჭედ ისეთი პირი დაენიშნა, რომელსაც მეფესთან იმდენად გამწვავებული ურთიერთობა არ ჰქონდა, როგორც მას ამ მხილებისა და საყვედურების გამო.

მონღოლთა მმართველი წყნის უინაური ბრძოლა, მისი ანარქული საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში და დემეტრე II-ის გმლის ტრაგიკული დასასრული

მონღოლთა ულუსებს შორის ნათესავური გრძნობის შესუსტებასთან ერთად, ინტერესთა წინააღმდეგობის გამო, მეტოქეობა და მტრობა აღმოცენდა. ჩრდილოეთისა და სამხრეთის ულუსებს შორის ბრძოლა-კი ატყდა. როგორც ვიცით, უთანხმოება და შუღლი თვით ერანშიც ჩამოვარდა და საყაენოში შეთქმულება შეთქმულებას მოჰყვებოდა. იშვიათი შემთხვევა იყო, რომ მონღოლთა ამ ხნის მბრძანებლებს თავისი სიცოცხლე ბუნებრივი სიკვდილით დაემთავრებინათ, მონღოლთა მმართველი წრეების პოლიტიკური დაჯგუფება ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა.

1282 წელს აბაღა ყაენი რომ გარდაიცვალა, მონღოლთა ნოინებმა მისი ძმა აჰმადი დასვეს ყაენად, მაგრამ ის უნიჭოდ აღმოჩნდა და მაჰმადიანობაც ჰქონდა მიღებული, რაც მონღოლთა შორის უკმაყოფილებას იწვევდა. ამ ნიადაგზე ბრძოლის დაწყება ადვილი იყო და მართლაც მისმა ძმამ, რუმის მმართველმა ყონღურად აიმ, შეთქმულება განიზრახა და განახორციელა კიდევ. ეს შეთქმულება ჩაქრობილ იქნა 1284 წელს, მაგრამ სწორედ ამ დროს ყონღურად აისთან ერთად, ვითარცა თანამონაწილენი, რუმის სულტანი დიასედინი და ორი ძმა ძაგან აბულეთის ძენიც იყვნენ დახოცილნი. ამ ორი უკანასკნელი მოღვაწის სისხლში სადღუნ მანკაბერდელის შვილი ხუტლუ-ბულა ყოფილა გარეული. როგორც უკვე აღნიშნული იყო, აბულეთისძენი სწორედ სადღუნ მანკაბერდელს გაექცნენ, მის შურისძიებას-კი ვადაურჩინენ, მაგრამ ბოლოს მაინც მისი შვილის შურისძიების მსხვერპლნი შეიქმნენ.

ისეთი ვითარება დამყარდა, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს მეფე მებრძოლთა, ან ერთ მხარეზე უნდა ყოფილიყო, ან მეორე მხარეზე. ეს გარემოება იმ შინაურ ბრძოლასა და ერანის ილხანების საბრძანებელში გაჩაღებულ შუღლში საქართველოსაც რევდა უნებლიეთ. აჰმად ყაენმა თავის თანამემამულეთა ისეთი უკმაყოფილება და სიძულვილი დაიმსახურა, რომ ბოლოს ის აჯანყების მსხვერპლი შეიქმნა: მას ნოინები აუჯანყდნენ და მის მაგიერ აბაღას შვილი არღუნი გააყაენეს.

აჰმადი მაინც ნებაყოფლობით ყაენობისათვის თავის დანებებას სრულებითაც არ აპირებდა. მან ჯარი შეაგროვა და საქართველოდანაც დემეტრე II დაიბარა სამხედრო ძალითურთ. იმისდა მიუხედავად, რომ 1284 წელს აჰმადმა გაყაენებული არღუნი თავისი და საქართველოს შეერთებული ლაშქრითურთ დაამარცხა, იგი უვნებლობის ფიცის ჩამორთმევის შემდეგ მაინც კვლავ განათავისუფლა, მხოლოდ არღუნი აჰმადმა თავის სარდალს აღინაყს ჩააბარა იმ მიზნით, რომ შემდეგში მას არღუნი მოეკლა.

დემეტრე II საქართველოს ჯარითურთ სამშობლოში გაემგზავრა,

მაგრამ აჰმადის ძლევა მოსილება მალევე გაქარწყლდა: ნოინები თავისას არ იშლიდნენ და ჯერ აჰმადის სარდალს თავს დაესხნენ კარაგში და მოკლეს, ხოლო შემდეგ მეორე დილითვე არღუნი გააყაენეს. ამავე დროს დემეტრე II-ს რომ დახმარება აღარ გაეწია აჰმადისათვის, საქართველოში შეუთვალეს, აჰმადის მოწოდებისათვის არავითარი ყურადღება არ მიექცია და საქართველოდან არ დაძრულიყო. ეს თხოვნა, მეფემ, რასაკვირველია, შეასრულა. აჰმადი უმწურო მდგომარეობაში ჩავარდა და 1284 წელს ნოინების მიერ შეპყრობილი მონღოლური წესის თანახმად დახრჩობილ იქნა.

არღუნი ამის შემდგომ მთელი ერანის ყაენად იქცა. მას, რასაკვირველია, უმალ აჰმადის ყველა მახლობელი პირები უნდა თავიდან მოეშორებინა და ყმადნაფიც ქვეყნებში აჰმადის მიერ დანიშნული წარმომადგენლების მაგიერ ახალი წარმომადგენლები გაეგზავნა. არღუნი რომ გაყაენდა, დემეტრე უკეთეს პირობებში ჩავარდა, პირველ ხანებში მაინც. მისი მდგომარეობა განმტკიცდა: ერანის ილხანის უმთავრესი მრჩეველი ბ. უ. ლ. ა. საქართველოს მეფესთან დაახლოებული პირი იყო და ის მას მხარს უჭერდა ხოლმე.

იმისდა მიუხედავად, რომ არღუნი სახელმწიფო ტახტზე თვით ნოინების მიერ იყო აყვანილი, მაინც ხანგრძლივად თავისი ხელისუფლების შენარჩუნება ვერც მან შესძლო. უკვე 1288 წელს არღუნ ყაენს ხვარასნიდან მოსულმა შიკრიკებმა შეატყობინეს, რომ კაიღუ ყაენის ნოინები ცხენოსანი ლაშქრითურთ ერანზე მოემგზავრებოდნენ და უკვე სინჯარამდისაც-კი მოაღწიეს. 1288 წელსვე მისში მას ცნობა მოუვიდა, რომ ოქროს ურდოს ყაენის უძლიერესი ნოინი და სარდალი ნოყაიცი მრავალრიცხოვანი ლაშქრითურთ მისი საბრძანებლის წინააღმდეგ მოემგზავრებოდა, დარუბანდი უკვე აღებული იყო და იქიდან ერანში შესაჭრელად მიდიოდა. არღუნ ყაენმაც თავისი ლაშქარი დარუბანდისაკენ გაგზავნა და საქართველოდანაც დემეტრე II დაიბარა საქართველოს ჯარითურთ. მაგრამ, ცოტა ხნის შემდეგ, არღუნ ყაენს აცნობეს, რომ მტერი უკვე უკან დახეული იყო და ერანის მბრძანებელს საშუალება ჰქონდა დამშვიდებით თავის ქვეყანაში წასულიყო.

შემდეგში უკმაყოფილება უკვე არღუნ ყაენსა და მის პირველ ვაზირს ბუღას შორის ჩამოვარდა, რომელიც, როგორც ვიცით, დემეტრე II-ის მფარველი და მოკავშირე იყო. არაოჟნ ყაენის წინააღმდეგ ისევე, როგორც წინანდელ ყაენების წინააღმდეგაც არა ერთხელ მომხდარა, შეთქმულების მზადებას შეუდგნენ. მისი თაოსნობა არღუნის პირველ ვაზირს ბუღას დაჰბრალდა, რომელიც ყაენის განუსაზღვრელი ნდობით იყო მოსილი. მას 1286 წელს მონღოლური უმაღლესი მოხელეობა ჩინგ-სანგოზიც-კი ჰქონდა ნაწყალობევი. მაგრამ საკმარისი იყო შეთქმულების ამბავი გამომჟღავნებულიყო, რომ 1289 წელს ბუღა შეპყრობილი და სიკვდილად დასჯილი ყოფილიყო. მისი შვილი და ყველა ნათესავები

ამგვარადვე სასტიკად დაისაჯნენ. ყველა მის მომხრეებსაც იგივე ბედი ეწიათ.

დემეტრე მეორის მდგომარეობა ამის შემდგომ მეტად სახიფათო შეიქმნა. მონღოლური წესით, უკვე ის გარემოებაც, რომ საქართველოს მეფე შეთქმულების მეთაურთან მჭიდროდ იყო დაკავშირებული, ბედის უკუღმა დატრიალებისათვის სრულებით საკმარისი იყო. ამიტომ არღუნ ყაენმა თავისი საგანგებო რწმუნებული გამოგზავნა საქართველოში და დემეტრე ერანში დაიბარა. ცხადი იყო, რომ დემეტრეს იგივე მოელოდა, რაც შეთქმულების მეთაურად მიჩნეულს მის ყველა ნათესავებსა და მომხრეებს გადაჰხდათ. დემეტრე II-ის წინაშე წამოიჭრა საკითხი, როგორ მოქცეულიყო: წასულიყო, თუ მთებში გახიზვნით თავისი თავისთვის ეშველა. მას რომ ისეთივე განსაცდელი მოელოდა, როგორც ბულასა და ყველა მის მომხრეებს თავს დაატყდა, არავითარი ეჭვი არ შეიძლებოდა ყოფილიყო, ამიტომაც ამ განსაცდელის უამს მან სახელმწიფო დარბაზი მოიწვია და შეეკითხა, თუ რას ურჩევდნენ.

პირადად მან ის მოსაზრება გამოსთქვა, რომ მონღოლთა ყაენთან წასვლა აუცილებლად საჭირო იყო. ამ თავის მოვალეობას იმ მოსაზრებით ასაბუთებდა, რომ დანამდვილებით იცოდა, თუ ის არ გამოცხადდებოდა, ერანის ილხანი შურის საძიებლად უეჭველად საქართველოს დააწიოკებდა: ქვეყანასაც ააოხრებდა და ხალხსაც გასწყვეტდა. მას ეს არ ჰსურდა, თავის გულისათვის უდანაშაულო ხალხის დაზარალება და ასეთი მძიმე პასუხისმგებლობის თავის თავზე აღება მას არ უნდოდა. მეორე მხრით, ცხადი იყო, და მან თვითონაც კარგად იცოდა, რომ საკმარისი იყო არღუნ ყაენთან გამოცხადებულიყო, რომ მას იგივე დაჰპართოდა, რაც სხვებს დაემართა.

დარბაზის წევრები ურჩევდნენ, საქართველოში დარჩენილიყო, მის დაცვასაც კისრულობდნენ, ფიქრობდნენ, რომ მასაც შეეძლო თავისი თავი ისევე გადაერჩინა, როგორც სხვებმაც გარეშე მტრის მრისხანებისაგან არაერთხელ, თვით მისმა მამამაც, გადაირჩინეს. მაგრამ დემეტრე II-მ ეს წინადადება უარპყო და გადაჭრით განაცხადა, რომ ურდოში წასვლა მას საქართველოსი და უდანაშაულო ხალხის განადგურებისა და აოხრებისაგან გადასარჩენად გადაწყვეტილი აქვს. მართლაც მან წინასწარ მთელი თავისი მრავალრიცხოვანი ოჯახი, ცოლები და შვილები, სხვადასხვა ალაგას დამალა და შემდეგ გზას გაუდგა.

გზაშივე დემეტრე მეფეს ყაენის საგანგებო მოხელე დაჰხვდა, რომელმაც მეფეს მთელი ქონება, რომელიც თან ჰქონდა, ჩამოართვა, თვითონ ის შეიპყრო და ასე წარუდგინა ყაენს. უკვე ეს გარემოებაც ცხადყოფდა, რა ხიფათიც მოელოდა მას.

მონღოლთადროინდელს ქართველ ისტორიკოსს დაცული აქვს ცნობა, რომ თვით ყაენს ვერ გადაეწყვიტა, დემეტრე მეორე ისევე მკაცრად დაესაჯა, როგორც ბულა და მისი მომხრენი, თუ უფრო ლმობიერად

ქოპპყრობოდა. მას ის გარემოება აფიქრებდაო, რომ დემეტრე II-ის სიკვდილის შემდგომ საქართველოს სამეფო ტახტზე აღარავინ იქნებოდა. მაგრამ ამ დროს ხუტლუ-ბუღა, რომელიც დემეტრე II-ს იმის გამო ემდურებოდა, რომ მისი მამის სიკვდილის შემდეგ ათაბაგობა მას-კი არა, არამედ ტარსაიჭ ორბელს უწყალობა, არღუნს წარუდგა და მოახსენა: ფიქრონუ ვაქეთ, მე აფხაზთა მეფის დავითის შვილს ვახტანგს გადმოვიყვან, მას მიეცი მეფობა და, ამრიგად, საქართველოს ორივე სამეფო შენს ხელში იქნებაო.

არღუნ ყაენს ეს პოლიტიკური გეგმა მოსწონებია, რაც, რასაკვირველია, ადვილად დასაჯერებელიც არის. ამ გარემოებას დემეტრე II-ის ბედი გადაუწყვეტია საბოლოოდ. თუმცა გამოძიების დროს დემეტრე II-ის მონაწილეობა შეთქმულებაში არ დადასტურებულა, მაგრამ უკვე ის გარემოებაც, რომ შეთქმულების მეთაურთან ის ასე დაახლოებული იყო, საკმარისი აღმოჩნდა, რომ მისი ბედი ტრაგიკულად დამთავრებულყო.

სიკვდილად დასჯის წინ დემეტრე მეფეს წინადადება მისცეს, თვითონვე დაესახელებინა სად და რა სიმდიდრე ჰქონდა კიდევ. ამ ცნობის თანახმად, მას მთელი ქონება ჩამოართვეს, ხოლო ამის შემდეგ არღუნ ყაენის განკარგულებით 1289 წელს 12 მარტს დემეტრე II მოკაჯანში, მდინარე მტკვრის პირას, სიკვდილად იქნა დასჯილი. იგივე ბედი დემეტრეს უფროს ვაჟიშვილს დავითსაც მოელოდა, მაგრამ ნოინებმა დაარწმუნეს ყაენი, რომ მცირეწლოვანი ბავშვის სიკვდილად დასჯა მას არავითარ სახელს არ მოუხვეჭდა და ამან დავით უფლისწული სიკვდილს გადაარჩინა.

დემეტრე II თავდადებულის ზოგადი დახასიათება

დემეტრე II რთული პიროვნება იყო. ერთი მხრით მას თავგანწირულების სულისკვეთება ეტყობა, რაც მან თავისი სიკვდილითაც დაამტკიცა: პირადი განსაცდელის ჟამსაც ის იმდენად თავის თავზე არ ფიქრობდა, რამდენადაც ხალხზე და საქართველოს აზრებისაგან და განადგურებისაგან ვადარჩინაზე. მისი ამ გმირობის გავლენით მისი პიროვნების მთლიანი დახასიათებაც მისდროინდელი ისტორიკოსის თხზულებაში შეფერადებულია. ნამდვილად-კი დემეტრე II-ის დამოკიდებულება ცხოვრებისა და ეკლესიისადმი თავისებური და თავისუფალი იყო.

დემეტრე II-ის მთელი ცხოვრებითა და პოლიტიკით მტკიცდება, რომ მას არც ეკლესიის, არც მისი მწყემსმთავრების, არც საეკლესიო მოძღვრებისა და დოგმატიკის მაინც-და-მაინც დიდი პატივისცემა არ ჰქონია. ამ თავისი თვისებებით ის გიორგი-ლაშას მოგვაგონებს, ვიდრე სხვა რომელსაჲე პირს. საყურადღებოა აგრეთვე, რომ თავის სახელმწიფო და აგრარულ პოლიტიკაშიც ის იმავე გზას და იმავე გეზს მისდევდა, რა

გზირთაც მოქმედებდა და რა პოლიტიკითაც ხელმძღვანელობდა დავით V და ბასილი უჯარმელ-ჭყონდიდელი: საეკლესიო მიწების გაცემა მისი მეფობის დროსაც შეუჩერებლად წარმოებდა. მაშასადამე, ამ შემთხვევაში, მას არც იმ წყევლა-კრულვის, რომელიც საეკლესიო კრების მიერ იყო დადებული, არც იმ პასუხისმგებლობის, რომელიც მას ამ შეჩვენებით ვითომც თავს უნდა დასტყდომოდა, არ შეჰშინებია.

დემეტრე II-ის სოციალური პოლიტიკის ასეთი გეზი საქართველოს იმ მდგომარეობით იყო ნაკარნახევი, რომელშიც ის იმყოფებოდა: გაჭირვება, წინანდელთან შედარებით, არამც თუ არ შემცირებულა, არამედ გაცილებით უფრო მეტადაც მძვინვარებდა. რაკი საქართველოს მთავრობას მას შემდგომ სხვა არავითარი ახალი წყარო არ გასჩენია, ცხადი იყო, რომ, თუ არ იმავად საშუალებით, რომელიც დავით V-ის დროს ეკონომიური კრიზისის შესანელებლად იყო გამოყენებული, დასახული სახელმწიფოებრივი მიზნის მიღწევა სხვით არავითარით შეიძლებოდა.

თუმცა დემეტრე II პირადად გულადი და თავდაუზოგავი მებრძოლი იყო, მაგრამ, მაშინდელი პირობების გამო, მას თავისი მამაცობა და სამხედრო ნიჭი მხოლოდ მონღოლთა ინტერესებისათვის ბრძოლის დროს შეეძლო გამოეჩინა: მას საშუალება არ ჰქონდა თავისი ნიჭი და გამჭირახობა საქართველოს საქმეებისათვის მოენდომებინა. უმეტეს შემთხვევაში მასაც საქართველოს გარეშე უხდებოდა ყოფნა. ამ პირობებშიც მაინც ეტყობა, რომ დემეტრე II-ს თავისი გარკვეული სახელმწიფოებრივი გეგმა ჰქონდა, რომ ის შინაური პოლიტიკის გარკვეულ გეზს ადგა. მას დიდგვარიანი მოხელეების ალაგმაც უნდოდა, მაგრამ დასახული მიზნის განხორციელების საშუალება მას მოსპობილი ჰქონდა: ურჩი მოხელეების მონღოლთაგან მფარველობა გადაუღალავად დაბრკოლებას ჰქმნიდა. მაშინდელი ეკონომიური კრიზისისა და მიუხედავად, დემეტრე ცდილობდა აოტრებული ქვეყანა განეახლებინა, ამოწყვეტილი მოსახლეობის მაგიერ სხვები მოეყვანა, მიწაზე დაესვა და ქვეყანა მოეშენებინა.

დემეტრე II-ს აღმშენებლობაზედაც უზრუნვია. მართალია, იმდროინდელი ეკონომიური გაჭირვების პირობებში, უცნაურიც-კია, მეფეს „პალატა შინა“ დიდი ტაძრის აგება, შემოება და სოფლებითა და ზვრებით უზრუნველყოფა როგორ უნდა მოეხერხებინა. თითქოს მისი ასეთი მოღვაწეობა ძნელი შესაგუებელია იმ ცხად ურაცოფით დამოკიდებულებასთან, რომელიც მას საეკლესიო წრეებთან ჰქონდა. მაგრამ, როგორც ეტყობა, დემეტრე II-ს სწორედ იმ წრეებისათვის უნდოდა ეჩვენებინა, რომ, თუ ისინი მის პირად საქმეებში არ ჩაერეოდნენ, მას მათთვისაც შეეძლო ზოგი რამ გაეკეთებინა.

უნდა ითქვას, რომ ისტორიკოსისაგან დასახელებული დემეტრე II-ის

მიერ აშენებული ნაგებობა დღემდეა დაცული და ამჟამად „მეტეხის ხელოვნების მუზეუმს“ ეკუთვნის. ამ ძეგლს ეხლა ჩვენთვის მნიშვნელობა აქვს, როგორც XIII საუკუნის ქართული ხელოვნების უცილობლად მაღალხარისხოვანი განვითარების დამამტკიცებელ ძეგლს. მდიდარი ჩუქურთმით შემკული და მშვენიერი ხელოვნებით ასრულებული მისი კარიბჭე და სხვა გადარჩენილი ნაწილები ცხადად ამტკიცებდნენ, რომ, იმ დიდი ეკონომიური გაჭირვების და კულტურული დაქვეითების მიუხედავად, რომელიც მონღოლთა ბატონობის ხანაში საქართველოს თავს დაატყდა, ქართულ ხელოვნებას მაინც შემოქმედების ნიჭი დაშრეტილი არ ჰქონია და ხელოვნების მაღალი დონეც ჯერ კიდევ კარგად ყოფილა წერჩენილი.

იმდროინდელი ცნობებით დემეტრე II დახასიათებულია, როგორც გულშემმატკივარი ადამიანი: მას არც ღარიბ-ღატაკნი ავიწყდებოდნენ, რომელთა დახმარება მის ჩვეულებად იყო თურმე ქცეული, მაგრამ დემეტრე II არც თავის თავს იფიწყებდა: მას საკმაო დიდი უნარი ჰქონია, რომ იმ გაჭირვებულ ხანაშიც, თავის პირად კეთილდღეობაზე ეწარუნა. ისევე, როგორც მისმა მამამ, დავით V-მ, ისტორიკოსის ცნობით, დიდი ქონების დაგროვება შესძლო, დემეტრე II-საც ასევე გამდიდრება მოუხერხებია: როდესაც დემეტრე II სიკვდილად იყო დასჯილი, ჩამორთმეული ქონების სიდიდემ ქართველ ისტორიკოსის ცნობით, ვითომც თვით მონღოლთა ყაენიც-კი გააოცა. ეს გარემოება ცოტა არ იყოს უსიამოვნო შთაბეჭდილებას ახდენს და მაშინაც, როგორც ეტყობა, ყველანინი არ უნდა ყოფილიყვნენ მისი კმაყოფილნი.

იმ ორმაგი ბუნებისდა მიუხედავად, რომელიც მას ცხადად ემჩნევა, მაინც მისი ძირითადი ზნეობრივი თვისება უცილობლად უკანასკნელის განსაცდელის დროს გამოჟღავნდა. მას შეეძლო ისევე მოქცეულიყო. როგორც მისი მამა დავით V მოიქცა, რომელიც გაიხიზნა და ამგვარად თავისი თავი განსაცდელს გადაარჩინა. მას შეეძლო იგივე ჩადენა, რაც, როგორც შემდეგში დავრწმუნდებით, მისმა შვილმა იკადრა, რომელმაც თავისი სიცოცხლის გადასარჩენად მთიულეთში შეხიზვნა ირჩია და წლების განმავლობაში საქართველო მონღოლთა ყაენის მრისხანების ასპარეზად აქცია. დემეტრე II-ის გმირულმა გამბედაობამ ცხადყო, რომ მას ადამიანის ზნეობრივი მოვალეობა კარგად ჰქონდა შეგნებული და ამიტომაც, რომ მისმა ამ ნაბიჯმა თანამედროვეთა შორისაც აღტაცება გამოიწვია და ყველა ის უარყოფითი მხარეებიც აპატიებინა, რომელიც მას ჰქონდა. შთამომავლობამაც და ისტორიამაც საქართველოს მეფეთაგან თავდადებულის წოდებულებაც მხოლოდ მას მიაკუთვნა, რადგან საქართველო და ხალხი თავისი სიცოცხლის განწირვით მონღოლთა ყაენის არღუნის მრისხანებისა და აოხრებისაგან მართლაც იხსნა.

სსულიად საქართველოს მთლიანობის აღდგენა

ვახტანგ II, ღაზით ნარინის-ქე (1289 — 1292 წ.)

დემეტრეს სიკვდილად დასჯის შემდგომ, საქართველოს სამეფო ტახტზე ვახტანგ მეორე, დავით ნარინის ძე, იქნა აყვანილი. დემეტრე II-ის არც ერთს შვილს, იმ ბრალდების გამო, რომელიც მათ მამას დააწვა, რასაკვირველია, არ შეიძლება იმედი ჰქონოდა, რომ საქართველოს სამეფო ტახტს ელირებოდა. ამას ვარდა, ხუტლუ-ბუღას შიერ ყაენისათვის წარდგენილი გეგმა მეტად მიმზიდველი იყო, რომ მონღოლთა მბრძანებელს მისი განხორციელება არ ეცადა, ამიტომ არღუნ-ყაენმა ხუტლუ-ბუღას დაავალა, რომ თავისი დაპირება აესრულებინა და დასავლეთ საქართველოდან დავით IV-ის უფროსი ვაჟიშვილი, ვახტანგ II გადმოეყვანა.

ეს პოლიტიკური გეგმა ერანის ილხანისათვის ფრიად ხელსაყრელი იყო: ჯერ ერთი იგი საშუალებას მისცემდა თავისი საბრძანებელი დავით IV ნარინის მოუსვენარი და ერანისადმი მტრობით გამსჭვალული პოლიტიკისაგან უზრუნველყო. ის უნებლიეთ უნდა მოთვინიერებული ყოფილიყო, მეორე მხრით, მისი ვაჟიშვილის აღმოსავლეთ საქართველოში სამეფო ტახტზე დასმით იმაზე გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანი საკითხი, საქართველოს გაერთიანებაც, წყდებოდა. ცხადია, რომ მონღოლთა მბრძანებელს ეს საქართველოს თვალსაზრისით-კმ არ აინტერესებდა, არამედ იმით, რომ მას საშუალება ეძლეოდა იმ მიზნისათვის მიეღწია, რომელიც წინათაც დასახული ჰქონდა: მთელი საქართველო რაიმე გზით მონღოლთა ხელისუფლების მონა-მორჩილად ექცია.

დავით IV-ის აჯანყებისა და დასავლეთ საქართველოში გადასვლის შემდეგ, ის პოლიტიკური დამოკიდებულება, რომელიც დასავლეთ საქართველოსა და ერანის ილხანებს შორის არსებობდა, შეწყდა, რადგან მონღოლთა მბრძანებლები ლიხთ-იმერეთში გადასვლას და სამხედრო ძალით იქ თავიანთი ხელისუფლების დამყარებას ვერ ბედადნენ. ამრიგად, დასავლეთი საქართველო პოლიტიკურად ერანის ილხანებს ჩამო-

შორდა. ესლა რაკი დავით IV-ის სიკვდილის შემდეგ დასავლეთ საქართველოში მის მემკვიდრედ უეჭველად ვახტანგ მეორევე განდგებოდა, იმერ-ამერეთის გაერთიანება ბუნებრივად მოხდებოდა. პოლიტიკური მნიშვნელობის გარდა, ეს მონღოლთა ყაენს, სხვა არა იყოს რა, ხარკის რაოდენობას უდიდებდა. საქართველოსათვის ეს მხოლოდ იმდენად იყო ხელსაყრელი, რამდენადაც წინანდელი მდგომარეობა ისპობოდა და, ორად გაყოფილობის მაგიერ, სრულიად საქართველოს მთლიანობის აღდგენა შესაძლებელი ხდებოდა.

ხუტლუ-ბუღა დასავლეთ საქართველოში გადავიდა და დაკისრებული საქმე შეასრულა: აღმოსავლეთ საქართველოში ვახტანგ II გადმოიყვანა, რომელსაც თან მისი მამა დავით-ნარინიც გადმოჰყვა; მას უნდოდა დარწმუნებულიყო, რომ მისი უფროსი ვაჟიშვილის გამეფებას საქართველოს ყველა დიდებულები იყენენ მოწადინებულები. თავის დასაარწმუნებლად, რომ ვახტანგ II-ის წინააღმდეგ მტრული მოქმედება არ დაიწყებოდა, მან დიდებულებს ფიცი ჩამოართვა და მხოლოდ ამის შემდგომ დაბრუნდა ქუთაისში.

ხუტლუ-ბუღამ, ვახტანგ უფლისწული, არღუნ ყაენთან წაიყვანა დასამტკიცებლად. არღუნმა ვახტანგს მეფობა უწყალობა; ან რატომაც არ უნდა მიეცა მისთვის მეფობა, როდესაც ამით ყველაზე მეტად თვითონ მოიგებდა ამას გარდა საქართველოს მეფედ დასმულს ვახტანგ II-ს ილხანმა ცოლად თავისი და ოლჯათი შერთო. ამ გზითაც ის უფრო მტკიცედ უნდა ყოფილიყო დაკავშირებული მონღოლთა მბრძანებელთან.

საქართველოში დაბრუნებულს მას საეკლესიო კურთხევის წესიც აუსრულეს. ამ გზით, მასასადამუ, მისი სრულიადი საქართველოს მეფობა უცილობელი ხდებოდა და ამითვე ერანის ილხანების ბატონობა სრულიად საქართველოზე დაკანონებული იყო. საქართველოსათვისაც ეს ამბავი სასიხარულო მოვლენას წარმოადგენდა, რამდენადაც მაშინდელ პოლიტიკოსებს ეს შემთხვევა ეხატებოდათ, როგორც სრულიადი საქართველოს აღდგენა ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე. ნამდვილად, რასაკვირველია, ასე არ იყო, რადგან ყველამ კარგად იცოდა, რომ თუნდაც სამცხე უკვე საქართველოს მეფეთ-მეფის ხელისუფლებას აღარ ემორჩილებოდა; დარუბანდზე ზომ ლაპარაკიც-კი ზედმეტი იყო: ჩვენ უკვე კარგად ვიცით, სადაც გადიოდა სრულიადი საქართველოს აღმოსავლეთი საზღვარი.

ვახტანგ II დინჯი და მცოდნე მმართველი აღმოჩნდა. თავის მოღვაწეობაში მან თავდაბლობა და ქვეშევრდომთადმი მოწყალე და გულუწვი აღამიანის თვისებები გამოიჩინა. მართლმსაჯულებაშიც მან სამართლიანობითა და პირუთვნელობით გაითქვა სახელი. მისი მაღალი თვისებების ჩამწერგავად მაშინ განთქმული იმდროინდელი მეცნიერი ფარსმანიშვილი იყო მიჩნეული, რომელსაც აღუწრდია.

ხუტლუ-ბუღას თაოსნობით გამეფებულმა ვახტანგ II-მ ყოვლად შემძლებელ მოხელეს ათაბაგობა უწყალობა, ისევე, როგორც თავის დროს დემეტრე II-მ მის მამას, საღუნ მანკაბერდელს, ათაბაგობა მისცა. ცხადია, ხუტლუ-ბუღას ამის შემდეგ იმედი უნდა მისცემოდა, რომ ის ისეთივე ბატონ-პატრონი გახდებოდა, როგორც თავის დროზე მისი მამა საღუნ მანკაბერდელი იყო: ერანის მბრძანებელთან მჭიდრო კავშირი და მისი მფარველობა მას უძლიერეს პიროვნებად ხდიდა. თვით მეფისათვისაც-კი ის საშიში იყო.

მაინც ხუტლუ-ბუღასათვის, ეტყობა, თვით ვახტანგ მეფისთანა სათნო აღამიანთანაც კი ხანგრძლივი შეთანხმება აღვილი არ იყო. ორი წლის შემდგომ მათ შორის მტრობა უკვე გაჩაღებული იყო. ხუტლუ-ბუღა დარწმუნდა, რომ ვახტანგს თავის სათამაშო ბურთად ვერ გახდიდა: მას თავისი პოლიტიკური გეზიც ჰქონდა და სახელმწიფოებრივი ამოცანებ-ს შეგნებაც. როდესაც ხუტლუ-ბუღა დარწმუნდა, რომ მას საშუალება აღარ ჰქონდა ისე თვითნებურად ემოქმედნა, როგორც მას უნდოდა, მაშინვე გადასწყვიტა ვახტანგი საქართველოს სამეფო ტახტიდან ჩამოეგდო და მის მაგიერ დემეტრე II-ის ვაჟიშვილი დავითი აეყვანა. მისთვის ეს, რასაკვირველია, გაცილებით ხელსაყრელი იყო, თუნდაც იმიტომ, რომ დავითი მცირეწლოვანი იყო და, მამასადამე, მართო ამ მიზეზითაც მთელი საქართველოს მართვა-გამგეობა უეჭველად მას ჩაუვარდებოდა ხელში.

იმ დროს, როდესაც არღუნ-ყაენი მძიმე ავადმყოფი იყო, ხუტლუ-ბუღამ მონღოლთა ნოინებთან ამ საგანზე მოლაპარაკება გააბა, მაგრამ მათგან თანხმობა ვერ მიიღო, ვახტანგ II-ის გადაყენება ვერ მოახერხა. მან შესძლო მხოლოდ ვახტანგი ისეთ მდგომარეობაში ჩაეყენებინა, რომ მისი საქმე სასამართლომდე მიეყვანა. სასამართლოს უნდა გადაეწყვიტა, თუ რომელს იმ ორ პირთაგანს ვახტანგ II-ს თუ დავითს უფრო მეტი უფლება ჰქონდა, რომ საქართველოს სამეფო ტახტზე მჯდარიყო. ხუტლუ-ბუღას ასეთი საქციელი მით უფრო გამაცვიფრებელი იყო, რომ ვახტანგის მეფობა სრულიად საქართველოში უკვე ორი წლის წინათ თვით ყაენისაგან იყო გადაწყვეტილი. ხუტლუ-ბუღას იმედი ვერც სასამართლომ გაუშართლა: იმისდა მიუხედავად, რომ ის ყოველნაირად ცდილობდა თავისი გაეტანა და დავით დემეტრეს ძე მეფედ გამოეცხადებინა, დასტური ამ სასამართლოსგანაც ვერ მიიღო. ამ შემთხვევაში სასამართლო იმ გარემოებითაც ხელმძღვანელობდა, რომ ყველა გავლენიანი მოხელეები საქართველოში ვახტანგ II-ის მეფობის მომხრენი აღმოჩნდნენ. საქართველოს სამეფოს მესვეურთ კარგად ჰქონდათ შიგნებული, თუ რა მიზანი ჰქონდა ხუტლუ-ბუღას დასახული, როდესაც მას ვახტანგ II-ის გადაყენება უნდოდა და მის მაგიერ მეფედ მცირეწლოვანი დავით უფლისწულის დასმას აპირებდა; რომ მას საქართველოს მართვა-გამგეობის ხელში ჩაგდება და მეფის სათამაშო ბურთად ქცევა სწადა.

ამრიგად, ხუტლუ-ბუღას ყოველივე ცდა ამო გამოდგა, მაგრამ მას მაინც ნატვრა აუსრულდა: ბედმა ვახტანგ II-ის ხანმოკლე მეფობა არგუნა. მცირე ხნის ავადმყოფობის შემდეგ, ის გარდაიცვალა და სამი წლის განმავლობაში მეფობაზე მეტი მას სრულიად საქართველოს მართვა-გამგეობა არ დასცალდა.

ასეთი ხანმოკლე დროისდა მიუხედავად, ისტორიკოსის ცნობით, ვახტანგმა ყველას პატივისცემა დაიმსახურა და მისი ნაადრევი სიკვდილი თვით მის მოწინააღმდეგეს, დავით დემეტრეს-ძესაც-კი, დაჰნანებია. ერთადერთი პირი, რომელსაც შესაძლებელია ეს ამბავი გაჰხარებოდა, შუარისმაძიებელი ხუტლუ-ბუღა იყო.

თავისი ვაჟიშვილის ნაადრევი სიკვდილით თავზარდაცემული დავით IV ცოტა ხნის შემდგომ თითონაც გარდაიცვალა.

სრულიად საქართველოს მთლიანობის კვლავ ჩაზღა. დავით VI-ე, დემეტრეს ძე, და კონსტანტინე დავით-ნაგინის ძე

ვახტანგის ნაადრევი სიკვდილმა, როგორც სრულიადი საქართველოს მთლიანობა, ისევე აგრეთვე ყველა ის იმედებიც, ჩაშალა, რომელიც მის გამეფებაზე იყო დამყარებული. ვახტანგის შემდგომ სამეფო ტახტზე, როგორც ჩანს, ხუტლუ-ბუღას ვაჟებით, კარგა ხანს არავინ ყოფილა დასმული. მეფედ დავითი იყო განზრახული, მაგრამ ყაენი იმის დამტკიცებას არ ჩქარობდა. ქელათუ ყაენი, რომელიც არღუნ ყაენის სიკვდილის შემდეგ ერანის ილხანი გახდა, ხუტლუ-ბუღას შთაგონებით. დავით, დემეტრეს ძის მომხრე აღმოჩნდა. შესაძლებელია მას უმაღლესი გაემეფებინა კიდევ, მაგრამ გართულებულმა პოლიტიკურმა მდგომარეობამ ამის საშუალება და მოცალეობა არ მისცა.

როდესაც 1293 წელს დავით IV გარდაიცვალა, მისი სამი შვილიდან მეფობა პირმშო ვაჟიშვილს კონსტანტინეს ერგო, მაგრამ მას უმცროსი ძმა აუჯანყდა და რაჭა და არგვეთის თემები დაიპყრო. ამის შემდგომ დასავლეთ საქართველოში შუღლი და მტრობა ჩამოვარდა. არეულობა დიდ ხანს გრძელდებოდა: დროგამოშვებით მდგომარეობა თითქოს გაუმჯობესდებოდა ხოლმე და მტრობა შენეიდებოდა, შემდეგ ძმები კვლავ აიშლებოდნენ და ბრძოლა და სისხლის ღვრა ისევ იწყებოდა ხოლმე. ამგვარად, წინათ მშვიდობიანად მყოფი დასავლეთი საქართველოც შინაური ბრძოლის ასპარეზად იქცა.

ქელათუ ყაენს იმთავითვე საკუთარ სამფლობელოში აჯანყების ჩაქრობა მოუხდა და ამ ბრძოლაში მონაწილეობისათვის მან დავით უფლისწული წაიყვანა. მას უნდოდა დაწმუნებულიყო, რომ ის ისეთს ერთგულებას გამოიჩინდა, რომელიც მას უფლებას მისცემდა, შეთქმულებაში გარეული მამის შვილს მიჰნდობოდა.

1293 წელს ქელათუმ დავით უფლისწული საბერძნეთში გაგზავნა აჯანყებულთა წინააღმდეგ საბრძოლველად და მხოლოდ ამის შემდგომ, როცა ამ ლაშქრობაში მან მონაწილეობა მიიღო, უკან დაბრუნებისას მეფობა დაუმტკიცა. მეფობის დამტკიცებისთანავე, საქართველოში დაბრუნდა და თან ქართველი დიდებულები, მათ შორის, რასაკვირველია, ხუტლუ-ბულაც გამოაყოლა.

ცხადია, რომ დავით VI-ის სამეფო უკვე სრულიად საქართველოს აღარ წარმოადგენდა: მას მხოლოდ აღმოსავლეთი საქართველო ჰქონდა ხელთ. ამასთანავე მთელი მესხეთის გამოკლებით. როდესაც დავით VI საქართველოში დაბრუნდა, მან გადასწყვიტა, რომ მესხეთი თავის ხელქვეშეთ-საბრძანებლად ექცია. მას ეგონა, რომ სარგის ჯაყელსის უსიამოვნება, რომელიც მისმა პაპამ შეამთხვია, უნდა დავიწყებული ჰქონოდა. მაგრამ ეს იმედი არ გამართლდა. სარგის ჯაყელის შვილმა, ბეჟამ, მასთან მოსვლა არ მოისურვა, რადგან თავის თავს იმდენად განდიდებულად სთვლიდა, რომ ყენთან წასვლასაც აღარ კადრულობდა. მან მხოლოდ თავისი ვაჟიშვილი, სამცხის სპასალარი, სარგისი აახლა, რომლის ხელითაც დემეტრე თავდადებულისაგან მიბარებული ჰქონება მიაჩნდა.

იმ დროს, როდესაც დავით VI ჯერ კიდევ დამტკიცებული არ იყო, ჩრდილოეთ კავკასიიდან ოსებმა დაიწყეს საქართველოში შემოსევა. მათ გორის ხელში ჩადგება-კი მოახერხეს. მათ ძარცვა-გლეჯას საზღვარს მხოლოდ ქართლის ერისთავთ-ერისთავი ბეგა სურამელის ძე უღებდა, მაგრამ ოსთა გათამამების ასალაგმავად ძლიერი ნებისყოფის მქონებული ქვეყნის მმართველი იყო საჭირო, ამასთანავე მონღოლთა მთავრობის დახმარებაც. მონღოლები-კი, პირიქით, მხარს სწორედ ოსებს უჭერდნენ. ამ დროიდან მოყოლებული, ოსთა თარეში იშვიათ მოვლენას არ წარმოადგენდა: შუაგულ ქართლში მათთან ბრძოლის შესახებ ჩვენ არა-ერთი ცნობა მოგვეპოვება. ეს გარემოება დამახასიათებელია, რამდენადაც ცხადპყფს, თუ რამდენად შესუსტებული იყო უკვე აღმოსავლეთ საქართველოს პოლიტიკური ძლიერება და რამდენად უკვე აღარ შესწევდა ძალა საქართველოს მთავრობას, მისი სამეფოს მოსახლეობის მშვიდობიანი ცხოვრება და მყუდროება უზრუნველყო.

ერანის ილხანების ნოინებსა და ქელათუს შორის ჩამოვარდნილი მტრობის წყალობით ერანში ისევ არეულობა დაიწყო. საქართველოში 1295 წელს თუკალ ნოინი იქნა გამოგზავნილი. თუკალი (თუქალი) არარატის მთებში დადგა და რაკი ერანის ილხანის წინააღმდეგ მას სრულეზებით გარკვეული მტრული ზრახვები ჰქონდა, მან დავით VI-სთან პარაკება დაიწყო, დაუახლოვდა მას და უნდოდა, რომ დავით VI-სთან, ზემოაღნიშნული პოლიტიკური ზრახვით ნაკარანხევი, ფიცსა და სიყვარულზე დამყარებული ურთიერთობა მოეხერხებინა. დავით VI-ს გული რომ მოუგო თუკალმა, მას მისცა დმანისი, ის დმანისი, რომელიც თავის

დროზე, როგორც ვიცით, დემეტრე II იძულებული იყო ხუტლუ-ბუღას მამის სადღეს მანკაბერდელისათვის დაეთმო. თუკალ ნოინს უნდოდა, რომ ბაიდუს გაყენებისათვის ნიადაგი მოემზადებინა და მის მომხრეთა მძლავრი ჯგუფი შეექმნა. მას იმედი ჰქონდა, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს მეფე თავის ჯარითურთ ამ დასახულ მიზნის განხორციელებას გაუადვილებდა.

საქართველოში შეგროვილი ლაშქრითურთ თუკალი 1295 წელს, როგორც ჩანს, წინასწარი შეთანხმებით ქელათუს წინააღმდეგ გაემგზავრა. ამ ამბის გაგებისთანავე ერანში ქელათუ ყაენი შეიპყრეს და 1295 წელსვე კიდევ მოკლეს. უმაღვე ბაიდუ იქნა გაყენებული, მაგრამ ვერც მისი ყაენობა აღმოჩნდა ხანგრძლივი. შვიდი თვისა და 10 დღის შემდეგ, ბაიდუ ყ ა ზ ა ნ მ ა მოაკვლევინა და თვითონ გაყენდა. მონღოლური წესით ყაზანმა ყველა მისი მომხრეების დასჯა გადასწყვიტა და ამის განხორციელება დაიწყო კიდევ.

რამდენადაც დავით VI ბაიდუს მომხრე თუკალთან ხელშეკრულებით იყო დაკავშირებული, მისი მდგომარეობა მეტად გაუარესდა, მაგრამ ამ განსაცდელს თავი დააღწია. თუკალმა ერანიდან გამოქცევა მოახერხა, ბექასთან მოვიდა სამცხეში. თუმცა უფრო ბუნებრივი იყო, რომ ის დავით VI-სთან მისულიყო, მაგრამ მას, როგორც ჩანს, სახიფათოდ მიაჩნდა, რომ პირდაპირ თვითონ დავით VI-სთან მისულიყო, და თუკალი ბექამ შეიფარა.

ყაზან ყაენმა მაშინვე თავისი ელჩი გამოუგზავნა და აღმოსავლეთ საქართველოს მთავრობასაც და ბექასაც მოსთხოვა, რომ თუკალი და მისი შვილი, რომელიც დავით VI-სთან ერთად იყო შემოხიზნული, გაეცათ. არცერთ მათგანს ამ მონათხოვნის ასრულება არ ჰსურდა,—თავშეფარებული პირის გაცემა არ შეიძლებოდა,—ამიტომ მათ ყაენის წინაშე შუამდგომლობა დაიწყეს, თუკალისათვის უვნებლობის ფიცი მიეცა და, თუ პატიებას აღუთქვამდა, მაშინ გამოუშვებდნენ და დაანებებდნენ. ყაზან ყაენმა ასეთი პირობა მისცა და თუკალი და მისი შვილი მართლაც ერანში გაგზავნეს.

ცხადია, რომ ყაზანი ამის გამო დავით მეფის კმაყოფილი ვერ იქნებოდა, მაგრამ თვითონ დავით VI-საც კარგად ესმოდა, რომ მონღოლებს მისი მტრული განწყობილება ისე ადვილად არ დაავიწყდებოდათ, ამიტომ ყაზან ყაენთან წასვლა მან ვერ გაბედა.

ყაზან ყაენის სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა თავის საზოგადოებაში

1295 წელს ყაენად ქცეული ყაზანი მხოლოდ ოცი წლის ჭაბუკი იყო, მას მაჰმადიანობა ჰქონდა მიღებული და, როგორც მაჰმადიანმა, გულმოდგინეობა გამოიჩინა და ქრისტიანეთა დევნა დაიწყო. ამ მხრივ მის ხანაში ქრისტიანეთა მდგომარეობა წინანდელთან შედარებით გაუარეს-

და, რამდენადაც წინათ მონღოლები წარმართობის დროს სრულებით თანასწორად ეპყრობოდნენ ყველა სარწმუნოების წარმომადგენლებს და მათ სამფლობელოში არავითარი სარწმუნოებრივი დევნა არ ყოფილა.

ქრისტიანეთა დევნისდა მიუხედავად, ყაზანი ქვეყნის კარგი მმართველი გამოდგა: სამართლიანობისა და წესიერების დამყარებას ცდილობდა, ქვეყნის კეთილდღეობის აღდგენას დიდ ყურადღებას აქცევდა, ხოლო სამართალი იმდენად უყვარდა, რომ, ისტორიკოსის ცნობით, მის დროს უსამართლობა არც დიდსა და არც მცირეს არ შეჰჩენია. ყაზანმა სახელმწიფო მართვა-გამგეობის ყველა დარგში მოახდინა ცვლილება, მიაქცია აგრეთვე ყურადღება იმ ბოროტმოქმედებასაც, რომელიც მონღოლთა საყაენოში გადასახადების აკრეფის დროს ჩვეულებრივ წარმოებდა. ხალხის ხელახალი აღწერის შემდგომ, მან განსაზღვრა, თითოეულ მეკომურს რამდენი გადასახადი უნდა გამოეღო. „ხარჯის კანონი“ შეადგინა და მის დამტკიცებული დედნითგან გადაღებული და ბექდით შემოწმებული პირი დაუბრუნებდა მებეგრეებს, რომ თითოეულ მათგანს სცოდნოდა, თავის წილად საყაენოს საღაროში რამდენი გადასახადი უნდა შეეტანა. ასეთი გადასახადების ნორმები მან ქვებზედაც კი ამოაჭრევინა და მოედნებზე და მიზგითებში ამ მიწაარსის წარწერები გააკეთებინა.

მიწის გადასახადებით მეტად დატვირთულობისა და მეცაზნეობის გამო, მიწის დამუშავება ერანის საყაენოში ხელსაყრელი არ იყო. გლეხები თავიანთ მიწას სტოვებდნენ და გარბოდნენ. ქვეყანას გაოხრება მოელოდა. ყაზან ყაენმა ასეთ მდგომარეობას ყურადღება მიაქცია და, გაუცაცრიელებული ქვეყანა რომ კვლავ აღდგენილი ყოფილიყო და მოსახლეობისათვის მიწის დამუშავების ხალხი დაებრუნებინა, დააკანონა, რომ ყოველი მეკომური რომელიც გაპარტახებულ მიწას დაამუშავებდა და კორდს გასტეხდა, პირველ წელიწადს უნდა გადასახადისაგან განთავისუფლებული ყოფილიყო, მეორე წელიწადს გადასახადის მხოლოდ ერთ მესამედს გამოართმევდნენ, მესამე წელიწადს - კი ნახევარს. გაუცაცრიელებულ მიწებში ხალხის დასახლებლად, მან საგანგებო დწესებულებაც-კი შეჰქმნა, მაგრამ მაინც მარტო ამ საშუალებით ძალზე გატყავებული გლეხკაცობის მოზიდვა ვერ მოხერხდა: ხალხი გარბოდა მაინც. ამიტომ მიწის მუშისათვის რომ მიწის დამუშავება ხელსაყრელი გაეხადა, მან გამოაქვეყნა კანონი, რომლის მიხედვითაც მიტოვებული მიწის დამუშავება, ვისიც არ უნდა ყოფილიყო იგი, ყველას, მესაკუთრის დაუკითხავადაც, შეეძლო, თუნდაც რომ შემდგომში პატრონი გამოსჩენოდა, მას კორდგატეხილი მიწის წართმევის უფლება არ ჰქონდა.

ყველა ასეთმა ღონისძიებამ მოსახლეობის ეკონომიური მდგომარეობა ცოტათი მაინც გააუმჯობესა, მაგრამ ვერც ეს აღმოჩნდა საკმარისი: ამიტომ მოსახლეობის აყრის შესაჩერებლად და სოფლებითგან სხვაგან გა-

დასახლების მოსახლობად ყაზანმა სოფლის მოსახლეობას თვითნებურად სჭვავან სადმე გადასვლა აუკრძალა. ამრიგად, სოფლის მოსახლეობა მიწაზე იყო მიმაგრებული და მისი დამუშავება მის აუცილებელ მოვალეობად იქცა.

ბრძოლა დავით VI-სა და ყაზან ქანის შორის და მისი შედეგი

1297 წელს ყაზან ყაენმა დავით VI თავისთან დაიბარა. მეფე თითქოს აპირებდა კიდევ წასვლას, მაგრამ შემდეგ, როდესაც წასვლის დრო დადგა, მან კახეთში ყოფნის დროს დარბაზის კარს მყოფ ყველა უმალღეს მოხელეებს ჰკითხა, წასულიყო ურდოში თუ არა. იმ კავშირის გამო, რომელიც მას წინათ თუკალთან ჰქონდა, დავით VI-ს ყაზან ყაენის შურისძიების ეშინოდა. ყველა ვაზირებმა წასვლა ურჩიეს, მაგრამ მეფემ ამ რჩევისათვის ყურისგდება არ მოისურვა და, ერანში წასვლის მაგიერ, მთებისაკენ იბრუნა პირი და ჟინვანში გამაგრდა. ჟინვანთან მან სიბა შეკრა (ე. ი. საფრები გააკეთა) და შიგ თავისი ჯარი ჩააყენა. ამავე დროს დავით VI-მ ჩრდილოეთ კავკასიის გზით ოქროს ულუსის ყაენს თავისი უმცროსი ძმა ვახტანგი გაუგზავნა მოციქულად და შეუთვალა, რომ მას ერანში შესასვლად გზას მისცემდა. მას უნდოდა, ამრიგად, რომ ჩრდილოეთისა და ერანის ურდოები ერთი-ერთმანეთისათვის წაეკიდებინა და ამგვარი პოლიტიკის საშუალებით განსაცდელისათვის თავი დაეღწია.

ჩრდილოეთის ულუსის ყაენმა ელჩები, რასაკვირველია, სიამოვნებით მიიღო და ეს წინადადებაც სიხარულით მოისმინა. სამაგიეროდ ერანის ილხანისათვის ჩრდილოეთ ილხანის და აღმოსავლეთ საქართველოს პოლიტიკური კავშირის ასეთი შესაძლებლობა დიდ საშიშროებას წარმოადგენდა, რათგან უმოკლესი გზა, დარიალის კარი, რომელიც ჩრდილოეთის ულუსს საშუალებას მისცემდა ერანის ილხანების სამფლობელოს შეპსევოდა, სწორედ აღმოსავლეთ საქართველოში იყო. ამიტომაც ყაზან ყაენმა გადასწყვიტა, როგორმე დავით VI-სთან შეთანხმება მოეხერხებინა, და შემოუთვალა, რომ მასთან ზავს დასდებდა, თუკი ის ყაზან ყაენს შეპფიცებდა, რომ მისი ერთგული იქნებოდა და მის მტრებთან (რასაკვირველია, იგულისხმებოდნენ, ჩრდილოეთის ულუსის ყაენები) კავშირს შესწყვიტა.

ამ დროითგან მოყოლებული დავით VI სიტყვიერად წლითიწლობამდე ასეთ პირობაზე თანხმდებოდა, მძევლებსაც აძლევდა, მაგრამ ყაზან ყაენთან მისვლას და მინდობას მაინც ვერ ბედავდა.

მას შემდგომ, როდესაც ყაზან ყაენი დარწმუნდა, რომ დავით VI თავის სიტყვის პატრონი არ იყო და, ერთგულების ფიცის მიუხედავად, მაინც ჩრდილოეთის, ანუ ოქროს ულუსის ყაენ თოხთასთან მოლაპარა-

კებას განაგრძობდა, განრისხებულმა 1299 წელს გადაწყვიტა, აღმოსავლეთ საქართველოში დავით VI-ის მაგიერ სხვა ვინმე გაემეფებინა. მისი არჩევანი სახელდობრ, დავით VI-ის უმცროს ძმა გიორგი III შეჩერდა. ის, მართალია, ამ დროისათვის ჯერ კიდევ მცირეწლოვანი იყო, და მესხეთის მთავარს ბექა ჯაყელთან იზრდებოდა, მაგრამ ყაზან ყაენმა მაინც მისი მოყვანა გადაწყვიტა. ბექას თაოსნობით, გიორგი უფლისწული, ჩამოყვანილ იქნა და ის გაამეფეს კიდევაც. რასაკვირველია, მეფობა ნამდვილად მას არ შეეძლო: ის თბილისში იჯდა, ამიტომაც მას თბილისის მეფე ეწოდებოდა.

ქართლი, მთიულეთი, მთელი ჩრდილო მთიანეთი და საერთოდ მთელი საქართველს ჩრდილოეთი ნაწილი დავით მეფის ხელში იყო. დავით VI მონღოლთა ყაენის ლაშქარს ენერგიულად ებრძოდა და დიდ ზიანსაც აყენებდა მას. ვერას გზით მონღოლთა ყაენის მოხელეებმა მისი ხელში ჩაგდება ვერ მოახერხეს, მაგრამ ქვეყანას მონღოლთა ჯარის დგომითაც და ლაშქრობითაც მაინც დიდი ზიანი მოსდიოდა: ქართლი აოხრებული იყო, მთიულეთის ის ნაწილი, რომელშიც მათ შესვლა შეეძლოთ, ასეთივე მდგომარეობაში იყო ჩავარდნილი.

1301 წელს გაზაფხულზე რომ ყაზან ყაენის ნონი ყუთლუშაჰი მოვიდა დიდი ლაშქრითურთ და თბილისამდე მოაღწია, მას მთიულეთში შესვლა ჰქონდა გადაწყვეტილი. ამდენი ხნის განმავლობაში განსაცდელში მყოფ მოსახლეობას სისხლის ღვრისა და ქვეყნის აოხრების საშიშროებამ დავით VI-დმი გული და დამოკიდებულება შეუცვალა. მონღოლთა წინააღმდეგ ბრძოლას ყოველგვარი მნიშვნელობა ეკარგებოდა, რათგან რამდენადაც დავით VI მთიანეთში იყო მომწყვდეული, მას მეფობის საშუალება აღარ ჰქონდა და აღმოსავლეთ საქართველოს მთელი შუაგული ნაწილიც სულ მთლად აოხრებულ ქვეყნად იქცა. ამიტომაც ამერეთის დიდებულებმა, იმის შიშით, რომ ასეთი ყოველწლიური მოლაშქრეობისა და მტრის შემოსევის გამო ქვეყანა სულ მთლად უნდა გაწყვეტილიყო, მეფეს სთხოვეს, რომ ის, იმ შემთხვევაში, თუ წინასწარ ერანის ილხანისაგან უვნებლობის ფიცს მიიღებდა, ყაზან ყაენთან წასულიყო.

დავით VI-ც უნდა დარწმუნებულიყო, რომ წინააღმდეგობის ამ სახით გაწევას მართლაც უკვე ყოველგვარი მნიშვნელობა ეკარგებოდა და რომ თავისავე ქვეყანაში მას მოკლე ხანში მომხრე აღარ შერჩებოდა. ამიტომ ის დათანხმდა და ყაენთან თითქოს წასვლასაც აპირებდა. მიიღო კიდევ ყაზან ყაენისაგან უვნებლობის ფიცი და ყველა დარწმუნებული იყო, რომ, დავით VI ამ თავის უკანასკნელ შეპირებას მაინც ასრულებდა, მაგრამ, როდესაც წასვლის დრო დადგა, მეფემ ისევ აღარ მოისურვა წასვლა და წინანდებურად მთიულეთში გამაგრდა: ყველას საშუალება ჰქონდა დარწმუნებულიყო, თუ რა დიდი განსხვავება იყო მის მამას დემეტრე II-სა (თავდადებულად წოდებულსა) და მის შვილს დავით VI-ს

შორის, რომელიც თავის თავის გადასარჩენად ამდენი ხნის განმავლობაში მონღოლებს ქვეყანას აოხრებინებდა.

რაკი დიდებულები დარწმუნდნენ, რომ მეფე ქვეყნის კეთილდღეობას თავის პირად კეთილდღეობას ანაცვალებდა, მათ გადაწყვიტეს, რომ მასთან ყოფნა აღარ შეეძლოთ და მომეტებული ნაწილი მათგანი, მეფისათვის წინასწარ მოხსენებისა და ნებართვის მიღების შემდგომ, ერანის ილხანს დაემორჩილა. ყაზან ყაენის მთავარსარდლისათვის ეს გარემოება ფრიად სასიხარულო უნდა ყოფილიყო. საქართველოსათვის-კი ეს მისი სახელმწიფოებრიობის სრული დაშლის მომასწავებელი იყო: დავით VI მეფედ ითვლებოდა, მაგრამ მას, თითქმის, სამეფო უკვე აღარ ჰქონდა. იმის მაგიერ, რომ მონღოლთა ლაშქართან ეომნა, ისიც მოსახლეობის იმ ნაწილს აოხრებდა, რომელიც მონღოლთა ხელისუფლებასთან ერთად იყო. ამრიგად, ერთსა და იმავე დროს ქვეყანა მონღოლთა ლაშქრის თარეშისაგანაც, სამხედრო მოქმედებისაგანაცა და თვით დავით VI-ის ხელითაც ოხრდებოდა.

რაკი ასეთ გაჭირვებულ მდგომარეობაში მყოფს დავით VI-ს მომხრეთა უმრავლესობა შემოეფანტა, მას უკვე ყველას წინააღმდეგ ეპარებოდა ეჭვი. თვით საკუთარი ძმის ნდობაც-კი მას დაკარგული ჰქონდა. ვახტანგ ბატონიშვილი, ის პირი, რომელიც მან ჩრდილოეთის ულუსის ყაენთან უაღრესად პასუხსაგები პოლიტიკური მოლაპარაკების მიზნით მოციქულად გაგზავნა, მან უინვანის ციხეში დააპატიმრა. რასაკვირველია, ეს უკვე იმ შუღლის გამომჟღავნებელი იყო, რომელიც თვით მეფის ოჯახში იყო შეჭრილი.

დაჭერილი ვახტანგ ბატონიშვილი მაინც გამოიპარა და ივანე ბურსელთან მივიდა, რომელსაც სთხოვა, რომ მას ძმის წინაშე ეშუამდგომლა და მასთან შეერიგებინა: ურდოს მე არ წავსულვარ და ძმისთვის მე არაფერი დამიშავებიაო, მან მაინც დამიჭირა და ბოროტს მიპირებდაო, უვნებლობის ფიცი და საჩიოშიც მომცეს, ამის შემდგომ მე მას შეურიდებოო. დავით VI ამაზე დათანხმდა, მაგრამ შემდეგში მათ შორის უთანხმოება კვლავ ჩამოვარდა და მისი მდგომარეობა სრულებით აუტანელი შეიქმნა. ის იძულებული გახდა დავით VI მიეტოვებინა. ეხლა-კი უკვე ერანის ილხანის ურდოში გაემგზავრა.

რასაკვირველია, ამ ამბავს ყაზან ყაენი უნდა ძალიან გაეხარებინა. თუ გიორგი უფლისწული მცირეწლოვანი იყო და მას ნამდვილად მეფობა არ შეეძლო, ვახტანგ ბატონიშვილი ხომ სამეფოდ გამოსადეგი იყო. რაკი ყაზან ყაენმა დავით VI-სთან ვერც შერიგება მოახერხა, ვერც მისი დაჭერა შესძლო, ამიტომ დავით VI-ის მაგიერ სამეფო ტახტზე მისი ძმის ვახტანგის დასმა გადასწყვიტა. მაგრამ ამ გადაწყვეტილებას ასრულება სჭირდებოდა: მეფობის მიცემა თავისთავად იმას არ ნიშნავს, რომ ის რისმე გაკეთებას შესძლებდა: თბილისში მცირეწლოვანი გიორგი უფლისწული იჯდა, ჩრდილოეთ მთიანეთში დავით VI ბატონობდა და ვახ-

ტანგის გამეფებისათვის სამხედრო ძალა იყო საჭირო. ყაზან ყაენმაც ვახტანგ III-ს თან თავის ლაშქარი გამოატანა. თბილისში მათ მცირე-წლოვანი მეფე გიორგი დახვდა, რომლის მეფობასაც სულ მთლად დაკარგული ჰქონდა მნიშვნელობა. მართლაც, ამ დროიდან მოყოლებული გარკვეულ ხანამდე მის შესახებ არაფერი-ღა იხმის.

ვახტანგ III-სთან ერთად მოსულმა მონღოლებმა მისი გამეფების გასაადვილებლად სამცხის პატრონის ჯარი და სომხეთის თემების მოლაშქრეებიც შემოიერთეს. ესლა-კი დავით VI დარწმუნდა, რომ მის მეფობას მართლაც განსაცდელი მოელოდა. ამიტომ გადასწყვიტა, რომ შეთანხმება სჯობდა. *მონღოლთა ყაენის წარმომადგენელს ხუტლუშას (ყუთლუ-შაჰს) კაცი მიუგზავნა და შეუთვალა, რომ ის თანახმაა ყაენს წარუდგეს, თუ წინასწარ უვნებლობის ფიცს მისცემენ.

ერანის ილხანისათვის იმდენად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რომ საქართველოს პოლიტიკური კავშირი ჩრდილოეთ ულუსთან როგორმე შეეწყვიტა, რომ ამდენი უპირობის მაგალითის შემდგომაც ერთხელ კიდევ სცადა დავით VI-სათვის დაეთმო და უვნებლობის ფიცი მისცა. მაგრამ ამ შემთხვევაშიც, წასვლის დრო დადგა თუ არა, მან ისევ თავის შეპირება დაარღვია, ამის საპასუხოდ ხუტლუშაჰმა დავით VI-ის მიერ მოციქულად მიგზავნილი ბურსელი დააჭერინა და მოაკვლევინა. დავით VI-ის ბედი ესლა-კი უკვე საბოლოოდ გადაწყდა და მონღოლებმა მეფობა ვახტანგ III-ს დაუმტკიცეს. დავით VI-ს აღარაფერი დარჩენოდა, ისევ უნდა მთიულეთში დაბრუნებულიყო, მაგრამ ვერც მონღოლებმა მოახერხეს მისი შეპყრობა.

ამრიგად, დავით VI საკმაოდ მარჯვე გამოდგა, რომ მონღოლთა მბრძანებელს ხელში არ ჩავარდნოდა. მან აგრეთვე მთიულეთისა და მთიანეთის გამაგრებაც იმდენად მოახერხა, რომ მონღოლებმა, მათ განკარგულებაში მყოფი საკმაოდ დიდი სამხედრო ძალისა და მიუხედავად, მაინც შიგ მთიულეთში შესვლა ვერ შესძლეს. ცხადია, ამ გარემოებამ მონღოლთა ძლევამოსილებას ჩრდილი მიაყენა: ყველას შეეძლო დარწმუნებულიყო, რომ მონღოლთა ილხანებისათვის ასეთი პატარა მოწონააღმდეგის დაძლევა-კი უკვე ადვილი საქმე აღარ იყო.

მაგრამ უნდა ითქვას, რომ, თუ ერანის მბრძანებლის ლაშქარს ზარალი მოსდიოდა, თვით აღმოსავლეთი საქართველო, რომელიც ხუთი წლის განმავლობაში თითქმის განუწყვეტელი სამხედრო ბრძოლის ასპარეზად იქცა, ვაცილებით უფრო უარეს მდგომარეობაში იმყოფებოდა: აოხრდა მთლიანად ყველა თემი, სადაც ყოველ გაზაფხულზე ბრძოლა განახლდებოდა ხოლმე. სხვაგანაც-კი, სადაც ბრძოლა არ იყო, მაგრამ სადაც მონღოლთა ჯარი მხოლოდ დაბანაკებული იყო, ხვნა-თესვა და სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოები შეუძლებელი ხდებოდა. მიწა დაუშუშავებელი დარჩა და გასაკვირველი არც არის, რომ ამის გამო აღმოსავლეთ საქართველოში შიმშილობა გაჩნდა, რომელმაც ისედაც გაჭირ-

ვებულ ხალხს მუსრი გაავლო. დამშეული ქართველები მირბოდნენ მესხეთში, სადაც, ბექა მანდატურთ უხუცესის მეუღლის გულშემატკივრობის წყალობით, გაქირვებულებს ყოველნაირად დახმარებას უწევდნენ.

მესხეთი საერთოდ ყოველთვის საქართველოს ბედელს წარმოადგენდა და, რაკი იქ უხვი მოსავალი იყო, ამან ოდნავ შეანელა ის უბედურება, რომელიც აღმოსავლეთ საქართველოს დავით VI-ის პოლიტიკის წყალობით თავს დაატყდა.

მესხეთი და მისი მმართველნი სარგის სამცხისა სპასალარი და მანდატურთ-უხუცესი ბექა ჯაყელ-ცინისჯვარელი

სარგის ჯაყელმა რომ, დავით VI-ის უმადურობის წყალობით, თავისი სამფლობელო და თავისი თავი ულუსიანად გახადა და თავისი საგამგეო საქართველოს მეფის ხელისუფლებისაგან გამოაყოფინა, მას საქართველოს საკმაოდ დიდი ტერიტორია ერგო: მისი საბრძანებელი ტაშისკარიდან მოყოლებული კარნუ-ქალაქამდე იყო გადაჭიმული. რანაირად იყო მოწყობილი მისი დამოკიდებულება მონღოლებთან, ჩვენ ვიცით: ის უშუალოდ ყენის საკუთარ ქონებათა სამმართველოს ემორჩილებოდა, ხასინჯუს უწყებაში იმყოფებოდა, მაგრამ რა დამოკიდებულება დარჩა საქართველოს მეფესთან და საქართველოსთან, ამის შესახებ ცნობები არ მოგვეპოვება. ერთი გარემოება მხოლოდ დამახასიათებელი. გამოყოფის შემდგომაც, სარგისმა ის წოდებულება შეინარჩუნა, რომელიც მას ჰქონდა და წინანდებურად სამცხის სპასალარად იწოდებოდა. რა საშუალებით უნდა აესრულებინა ეს თავისი მოვალეობა, არ ჩანს, მაგრამ ამაზე უფრო დამახასიათებელია, რომ მისი ვაჟიშვილიც, შემდეგ მისი მემკვიდრე და სამფლობელოს გამგე ბექა, მანდატურთუხუცესად იწოდება. ის არის საყურადღებო, რომ თვით სარგის ჯაყელი დემეტრე II-ის დროს დაწინაურებულა და მეჭურჭლეთ უხუცესობაც მიუღია. ქართველი ისტორიკოსი მას სამცხის სპასალარადა და მეჭურჭლეთ უხუცესად იხსენიებს. ცხადია, რომ ის მეჭურჭლეთუხუცესობას დემეტრეს დასტურის გარეშე ვერ მიიღებდა. მამასადამე, საქართველოს სამეფოსთან ურთიერთობა მთლიანად შეწყვეტილი არ ყოფილა, მაგრამ როგორ იყო ეს იმ გამოყოფასა და დამოკიდებულებასთან შეთავსებული, რომელიც მას მოპოვებული ჰქონდა, ჯერ ძნელი გადასაწყვეტია. მხოლოდ ესაღ უკვე შესაძლებელია ითქვას, რომ, რაკი მანდატურთუხუცესობა ბექას მარტო საქართველოს მეფისაგან შეეძლო მიეღო, ეს გარემოება ცხადყოფს, რომ საქართველოსა და მესხეთს შორის პოლიტიკური კავშირი მთლიანად შეწყვეტილი არ ყოფილა და დამოკიდებულებაც ამა თუ იმ სახით უეჭველად უნდა ყოფილიყო.

ჯერ კიდევ მამის დროს, როდესაც საზღვის ჯაყელი მოხუცდა, მესხეთს ბეჟა მანდატურთუხუცესი განაგებდა. საზღვის ჯაყელმა რომ თავისი სამფლობელო ულუსიანად აქცია, მისი მოვალეობა ამ შემთხვევაში იმ ვალდებულებით განისაზღვრებოდა, რომელიც ჩვეულებრივ ყაენის საკუთარ ქონებათა სამმართველოში იყო დაწესებული, მაგრამ შემდეგში, როდესაც მესხეთის მთავრების ხელისუფლება განმტკიცდა, ბეჟა მანდატურთუხუცესის დროს, მაგალითად, ისეთი მფარველობა, როგორც პირველ ხანებში იყო საჭირო, მათ აღარ სჭირდებოდათ და ალბათ ამით უნდა აიხსნებოდეს, რომ მერმინდელ ამბებში არსად მესხეთის ულუსიანობის შესახებ საუბარი აღარ არის, არამედ დამოკიდებულება მესხეთსა და ერანის ყაენს შორის ისეთივე ჩანს, როგორც დანარჩენ ყველა ყმადნაფიც სამფლობელოებსა და ერანის ილხანს შორის არსებობდა: ბეჟა ციხისჯვარელი ხარაჯას იხდიდა და მონღოლებს ლაშქრით ეწეოდა, როდესაც ამას მოთხოვნიენ ხოლმე.

ბეჟა მანდატურთუხუცესი ენერგიით სავსე, მარჯვე ქვეყნის მმართველი იყო. მან კარგად მოახერხა, როგორც გარეშე მტრის მოგერიება, აგრეთვე თავის სამფლობელოში სრული მშვიდობიანობის დამყარებაც.

მისი მთავრობის დროს თავი იჩინა ერთმა საყურადღებო მოვლენამ, რომელსაც შემდეგში ფრიად დიდი მნიშვნელობა მიენიჭა: რუმის თურქმანთა შემოსევა დაიწყო მესხეთში. მათ თავიანთ ჩვეულებრივს საქმიანობას, ძარცვა-გლეჯასა და თარეშებს მიჰყვეს ხელი. როცა ბეჟა მანდატურთუხუცესმა გაიგო, რომ ვინმე ახატ მოსეს მეთაურობით შემოსეული საკმაოდ მრავალრიცხოვანი რაზმი ქვეყანას აოხრებდა, მაშინვე თავის საკუთარ ჯარსაც მოუწოდა და მის მახლობლად მდებარე სამფლობელოებსაც სთხოვა დახმარება.

მესხეთის მფლობელმა ბეჟა მანდატურთუხუცესმა თავმოყრილს ჯარს, როგორც ამას მოგვითხრობს ისტორიკოსი, შემდეგი სიტყვით მიჰმართა: ბთავარნო საქართველოსანო, ძმანო და თანამონათესავენო ჩემნო, დიდმა და სახელგანთქმულმა მეფემ დავითმა ალაგმა და გაანადგურა თურქთა ტომები და საქართველოს-სამეფოდან განდევნა. იმ დროიდან მოყოლებული საქართველოს ძინი აღარ უნახავს. ესლა ჩვენ ისეთ მდგომარეობაში ჩავეარდით, რომ კვლავ ასეთივე თარეში დაიწყო და ამაზე, რაც უკვე მოხდა, უეჭველია, უარესიც არის მოსალოდნელი. ეს იმის შედეგია, რომ საქართველოს მეფე მონღოლთა მძლავრობისაგან დამცირებულა და მის გამოც, რომ საქართველოს მეფენი ცალ-ცალკე არიან გამდგარნი და თურქთა ამ ძალადობას წინააღმდეგობას არავინ უწევს.

ბეჟა მანდატურთუხუცესის მიერ წარმოთქმული ასეთი პოლიტიკური შინაარსით გამსჭვალული სიტყვა კარგად მოწმობს, რომ მას, როგორც იმდროინდელი მდგომარეობის სირთულე, ისევე აგრეთვე ის მიზეზიც, რომლითაც გამოწვეული იყო საქართველოს მაშინდელი დასუსტება, ეს-

მოდა და გათვალისწინებული ჰქონდა, მაგრამ ამისდა მიუხედავად მას ერთი რამ ავიწყდებოდა.

თუ საქართველო მამინ დასუსტებული იყო, ამ დასუსტებაში მხურვალე მონაწილეობა მის მამას სარგის ჯაყელსა და მასაც პირადად ჰქონდა მიღებული. როგორც მესხეთის მმართველს, მას არაფერი გაუკეთებია, რომ მამის შეცდომა გამოესწორებინა და თავისი სამშობლოს დასუსტების ერთ-ერთი მიზეზთაგანი თვითონვე მოესპო. როდესაც თვით მესხეთის მთავარი განსაცდელში იყო, მას საქართველოს მთლიანობისა და დიდ მოხელეთა თანხმობის მნიშვნელობაცა და აუცილებლობაც აგონდებოდა, მაგრამ, როდესაც განსაცდელი უკვე თავიდან აცილებული ჰქონდა ხოლმე, მასაც ისევე, როგორც ყველა დანარჩენ მთავრებსაც ყველაფერი ავიწყდებოდა.

მესხეთის მბრძანებელს მხოლოდ 12 ათასი ჯარისკაცის შეყრა შეეძლო. მოხერხებული სამხედრო გეგმის წყალობით, ბეჭა მანდატურთუხუცესმა შემოჭრილი მტრის არამც თუ დამარცხება შესძლო, დაედევნა კიდევ მას და დიდი დავლაც ჩაიგდო ხელში.

რუმის თურქმანთა შემოსევა საყურადღებოა, როგორც საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთის სანაპიროზე თურქთა გაძლიერების პირველი დასაწყისი, მოვლენა, რომელსაც შემდეგში უალრესი მნიშვნელობა ჰქონდა და საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის და თვით ამავე მესხეთისათვისაც საბედისწერო შედეგი მოჰყვა. მაგრამ მამინ, როგორც ჩანს, არც მესხეთის მთავრებს, არც საქართველოს სამეფოს ჯერ კიდევ კარგად არ ჰქონია გათვალისწინებული, რომ ეს შემთხვევითი მოვლენა არ იყო, რომ თურქთა ტომების გაძლიერება საქართველოსათვის უდიდეს საშიშროებას წარმოადგენდა და ასეთი განსაცდელის წინაშე ყველა ქართველი ტომები და ყველა ქართველი თემები უნდა ცდილიყვნენ წინააღმდეგობა შეერთებული ძალით გაეწიათ.

რაკი ამის შეგნება არ ჩანდა, ამიტომაც მთლიანობის აღდგენაზე არც უზრუნია ვისმე. პირაქით, ცალკეული თემების მმართველნი სულ იმის ცდაში იყვნენ, საქართველოს მთავრობისაგან რაც შეიძლება მეტი დამოუკიდებლობა მოეპოვებინათ და ხელისუფლება თვითონ ჩაეგდოთ ხელში. ასეთ პირობებში ისიც კარგი იყო, თუ ცალკეული თემის მმართველი ქვეყნისათვის ხეირიანი გამგე მანაც აღმოჩნდებოდა: იზრუნავდა ქვეყნის კეთილდღეობისათვის და გარეშე მტრისაგან მის უშიშროებას უზრუნველჰყოფდა. ამ მხრით უნდა ითქვას, რომ ასეთ მოთხოვნილებას ბეჭა საკმაოდ კარგად აკმაყოფილებდა.

ბეჭა მანდატურთუხუცესმა ჯაყელმა მესხეთში დიდი წესიერების დამყარება შესძლო. მართლმსაჯულებასაც ის ყურადღებას აქცევდა: ამის დამამტკიცებელმა ძეგლმა ხომ ჩვენამდეც მოაღწია. სწორედ მისი მთავრობის დროს იყო მოწვეული საკანონმდებლო კრება, რომელმაც სამართლის წიგნი შეადგინა, იმდროისათვის ახლად აღმოჩენილი სხვადა-

სხვა ბოროტმოქმედების ასალაგმავად განკუთვნილი. ამ სამართლის წიგნს ეწოდება „წიგნი სამართლისა კაცთა შეცდომებისა (ე. ი. დანაშაულები-სა) ყოველისავე“. უეჭველია, ეს ძეგლი ქართული სამართლის ისტორიისათვის საყურადღებო ნაწარმოებად უნდა ჩითვალოს.

ბეჭა მანდატურთუხუცესს ტრაპიზონის საკეისროში საქართველოს პოლიტიკურ ინტერესებზე ზრუნვაც დააწვა ვალად, რამდენადაც აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფოში პოლიტიკურ საქმეთა მიმდინარეობა და შინაური ვითარება იმდენად აწეწილ-დაწეწილი იყო, რომ მას ამ საკითხზე მზრუნველობისათვის სრულებით არ ეცალა. ქართველთა და ბიზანტიელთა მომხრე დასებს შორის არსებული ბრძოლა, რომლის შესახებაც ამაზე უწინარეს ხანში გვექონდა საუბარი, არ შეწყვეტილა შემდეგშიაც. პირიქით, ის თანდათან ძლიერდებოდა:

საქართველოს დასუსტებასთან დაკავშირებით, ბიზანტიას უნდოდა ეს გარემოება თავის სასარგებლოდ გამოეყენებინა და ტრაპიზონის საკეისრო მთლიანად ხელში ჩაეგდო. ბიზანტიის კეისარმა და მისმა მთავრობამ განზრახ შეთხზეს ამბავი, ვითომც 1297 წელს გარდაცვლილს ტრაპიზონის კეისარს იოანეს თავისი მცირეწლოვანი მემკვიდრის ალექსი II-ის მეურვეობა ბიზანტიის კეისრის ანდრონიკე II პალეოლოგისათვის ეანდერძოს. ამ ვითომც-და დაკისრებული მოვალეობის შეგნებით, ანდრონიკე II-მ გადაწყვიტა, რომ ჭაბუკ ალექსისათვის ცოლი მოეძებნა და შეერთეინებინა. ბიზანტიის კეისრის მარჯვე მოხელემ ვადასწყვიტა ესარგებლნა შემთხვევით და თავისი ქალიშვილი ტრაპიზონის კეისრის თანამეცხედრედ გაეხადა. ბიზანტიის მბრძანებელს არაფერი არ ჰქონდა ამის საწინააღმდეგო და, ამგვარად, გამხადებული იყო ტრაპიზონის კეისრის სარძლო, რომ მოულოდნელად ეს კარგად მოფიქრებული გეგმა ჩაიშალა.

საქართველოშიცა და ტრაპიზონშიც მშვენივრად ესმოდათ, თუ რით იყო ბიზანტიის კეისრის ასეთი მზრუნველობაცა და გულმოდგინეობაც ნაკარნახევი, და, სანამ კონსტანტინეპოლში ამის შესახებ მსჯელობა ჰქონდათ, უკვე მზა-მზარეული ვითარება დახვდათ: ტრაპიზონის კეისარმა ბეჭა მანდატურთუხუცესის ასული შეირთო ცოლად. ამგვარად, ქართველთა მომხრე დასმა ბიზანტიის მთავრობას დაასწრო და საქმის გამოსწორება უკვე, რასაკვირველია, შეუძლებელი უნდა ყოფილიყო. ბიზანტიის მთავრობა მაინც იმედს არ ჰკარგავდა: განრისხებული ანდრონიკე II იმუქრებოდა, რომ ეს ქორწინება უკანონო იყო, რამდენადაც მას როგორც მეურვეს, უნდა შეჰკითხებოდნენ და მისი ნებართვის გარეშე ამის მოწყობა ვითომც შეუძლებელი უნდა ყოფილიყო. ანდრონიკე II-მ საპატრიარქო სინოდს მიმართა კიდევ თხოვნით, რომ მას ტრაპიზონის კეისრის ქორწინება უკანონოდ გამოეცხადებინა და ცოლქმარნი გაეყარა ერთი-ერთმანეთისაგან. მაგრამ კონსტანტინეპოლის საპატრიარქო სი-

ნოდმა კეისრის ასეთი სურვილი არ შეიწყნარა და ქორწინების უკანონობისათვის საფუძველი ვერ ჰპოვა.

რაკი ეს საქმე ამგვარად ვერ მოგვარდა, მაშინ ანდრონიკე II-მ გადასწყვიტა დასახული მიზნის მისაღწევად თავისი და, ტრაპიზონის კეისრის დედა, გამოეყენებინა: მან სთხოვა თავის დას, რომ მას შვილზე გავლენა მოეხდინა და შერთული ცოლი გაეშვებინა. მისი და თანხმობას აცხადებდა, რომ თავის შვილზე გავლენას მოახდენდა, მაგრამ თუ საშუალება ექნებოდა ტრაპიზონში დაბრუნებულიყო, რათგან სხვა პირების მეშვეობით ასეთი საქმის მოგვარებას საძნელოდ სთვლიდა. ბიზანტიის მთავრობამაც თანხმობა მისცა და ტრაპიზონში გაუშვა, მაგრამ იქ მისვლისთანავე, დამ თავის ძმას, ბიზანტიის კეისარს უმტყუნა და არამცთუ არაფერი გაუკეთებია იმისათვის, რომ მის შვილს თავისი ქართველი ცოლისათვის თავი დაენებებინა, არამედ, როგორც ჩანს, პირიქით, მას ზურგსაც-კი უმაგრებდა.

ამგვარად, ტრაპიზონის საკეისროში საქართველოს მომხრე პოლიტიკურმა დასმა გაიმარჯვა. ქართული გავლენაც, უეჭველია, ამის შემდგომ ძალზე უნდა გაძლიერებულიყო. ამ გაძლიერების წყალობით, საკეისრომ თურქმანთა შემოსევის ალაგმვაც შესძლო, ზღვის სანაპიროზე მეკობრობის მოსპობაც. მაგრამ ბიზანტიის მთავრობა არ ისვენებდა და ტრაპიზონის საკეისროსაც მოსვენებას არ აძლევდა. ალექსი II-ს, ტრაპიზონის კეისარს, ბექას ასულისაგან ოთხი ვაჟი შეეძინა, რომელთაც სახელად: ანდრონიკე, ვასილი, მანუელი-აზანუტლუ და გიორგი-აბდულა ეწოდებოდათ. ორი უკანასკნელი სახელი მონღოლური სახელებია, რომელიც საქართველოში მაშინ გავრცელებული იყო და სწორედ აქაური გავლენის ანარეკლს წარმოადგენს.

ალექსი II რომ 1330 წელს გარდაიცვალა და მის მემკვიდრეს ანდრონიკეს ზანმოკლე სიცოცხლე ხვდა წილად, საკეისრო ტახტზე მცირეწლოვანი მანუელი იქმნა აყვანილი. ბიზანტიის მთავრობამ უმალ ეს გარემოება თავის სასარგებლოდ გამოიყენა და მოულოდნელად კონსტანტინეპოლიდან ტრაპიზონში ალექსი II-ის შვილი ვასილი მოვიდა, რომელსაც კონსტანტინეპოლში ცოლად ბიზანტიის კეისრის ანდრონიკე III-ის უკანონო ქალიშვილი, ირინედ სახელდებული, ჰყავდა ცოლად შერთული, ამ ამბისათვის ბიზანტიის მთავრობას საიდუმლოდ წინასწარ ჰქონდა მომზადებული ნიადაგი. ჩაიდო თუ არა ხელისუფლება ხელში ახალმოსულმა ვასილმა და ბიზანტიის მომხრე ჯგუფმა, მაშინვე საქართველოს მომხრე მოწინააღმდეგე ჯგუფის ზოცვა-ჟღერა დაიწყო. ამ დევნის პირველი მსხვერპლი დიდი დ უ კ ა ლ ე კ ი ჰ ა ნ ო ი ძ ე ვ ა ხ და, რომელიც სამხედრო და სამოქალაქო უფლებების მქონებული დიდი მოხელე იყო. მეორე მსხვერპლად დიდი დომესტიკოსი ჯ ა ბ ა ვ ა ხ და, რომელიც ტრაპიზონის ჯარის უფროსად ითვლებოდა. მათი სადაურობა უკვე მათი სახელებისა და გვარებიდანაც ნათლად ჩანს. ასეთივე ბედი, რა-

საკვირველია, საქართველოს მომხრე დასის სხვა წარმომადგენლებსაც ეწიათ, მაგრამ, ესოდენი დიდი მარცხის შემდგომაც, საქართველოსა და მის მომხრე პოლიტიკურ წრეებს ბრძოლა არ შეუწყვეტიათ, მხოლოდ ეს ბრძოლა, როგორც დაგრწმუნდებით, უკვე შემდეგში განახლდა.

ვახტანგ III (1302 — 1308 წ.)

ვახტანგ III-ის სამეფო მიეღს აღმოსავლეთ საქართველოსაც-კი აღარ შეიცავდა: დავით VI-ს აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთით შემოფარგლული თავისი სამფლობელო ეპყრა წინანდებურად. ასეთ პირობებში, რაკი სამცხეც გამოყოფილი იყო, ვახტანგ III ნამდვილად თბილისისა და თბილისის სამხრეთით მდებარე ნაწილის დმანის-სამშვილდის მმართველად იქცა. მხოლოდ ვახტანგ III-ის მშვიდობიანმა ხასიათმა შეუწყო ხელი, რომ ასეთ დაქსაქსულობის დროსაც საქმე უფრო მეტად არ აირია. მას ისეთი არაფერი გაუკეთებია, რომ ძმათა შორის სისხლის ღვრა გამოეწვია და ცდილობდა ყოველნაირად, რომ თავის ძმას დავითს არ შეჭბრძოლებოდა.

მაშინდელი პოლიტიკური პირობების გამო, ვახტანგ III-ც ისეთსავე მდგომარეობაში იმყოფებოდა, რომ მას თავისი სახელმწიფოებრივი ნიჭის გამოჩენისათვის ძალიან მცირე საშუალება ჰქონდა: ისიც უმთავრესად ერანის ილხანთან ლაშქრობაში იღებდა მონაწილეობას და ქართველთა სამხედრო ძალას მეთაურობდა. მაგალითად, 1299 წლის ნოემბრიდან მყოლებული ის ყაზან ყაენისაგან ეგვიპტის სულტნის წინააღმდეგ მოწყობილ ლაშქრობაში იყო წასული. ამ დროს მონღოლებმა ქალაქი ჰემსი აიღეს, იერუსალიმიცა და ქალაქი დამასკოც, რომელიც 1300 წელს ქართველთა და სომეხთა ჯარისაგან შემდგარ ნაწილს ჩაუვარდა ხელში. და სადაც მათ დიდი სიმკაცრეც გამოიჩინეს. ოთხი თვე ძლივს იყო გასული ამ ლაშქრობიდან დაბრუნების შემდგომ, რომ დამასკოელნი ერანის ილხანს აუჯანყდნენ და ამიტომ 1300 წელს მათ წინააღმდეგ ლაშქრობის მოწყობა კვლავ საჭირო გახდა. ვახტანგ III-ს საქართველოს სამხედრო ჯარითურთ ისევ უნდა მიეღო მონაწილეობა. ამ დროიდან მყოლებული 1303 წლამდე მიმდინარე ომი 1303 წელს მონღოლთა საშინელი დამარცხებით დამთავრდა. ამ ბრძოლამ მონღოლთა და ქართველთა მოლაშქრეთა დიდძალი რიცხვი იმსხვერპლა, თვით სარდალმაც-კი ძლივს მოახერხა სიკვდილისაგან თავის დაღწევა. ვახტანგ III და ნონები, მართალია, განსაცდელს გადაურჩნენ და ყაზან ყაენის წინაშე წარდგნენ, მაგრამ განრისხებულმა ყაზან ყაენმა ნონები ყველანი დასაჯა. ყაზან ყაენი თავისას არ იშლიდა და სამზადისში იყო, რომ აჯანყებულებისათვის სამაგიერო გადაეხადა, მაგრამ აჯანყებულებმა და 1304 წელს მოკვდა კიდეც.

ერანის ილხანად ყაზანის მაგიერ მისი ძმა ოლჯაიტუ დასვეს, რომელსაც მაჰმადიანურად ხუდაბანდა ერქვა, ე. ი. „უფლის მონა“, მაგრამ ხალხმა მას ერანში დაცინვით ხარბანდა ე. ი. მეფერე უწოდა. ოლჯაიტუ ყაენმა იმ გილანელთა დამორჩილებით სახელის მოხვეჭა მოიწოდინა, რომელნიც მანამდის ვერც-ერთს ერანის ბრძანებელს ვერ დაეპყრო. გილანელთა სამფლობელო ვიწრო ხეობებიანს მალღობ მთიანეთს წარმოადგენდა, რომლის შეკვრა სრულებით ადვილი იყო. ყაზან ყაენის ძმას იმედი ჰქონდა, რომ რაც სხეებმა ვერ მოახერხეს, ამას ის შესძლებდა და ამით სახელს გაითქვამდა.

1303 წელს ოლჯაიტუმ მრავალრიცხოვანი ლაშქარი შეჰყარა და საქართველოდანაცა ვახტანგ III და სამცხის სპასალარი დაიბარა თავიანთ ჯარითურთ. გილანელები შემოსეულ მტერს თავგანწირულად ებრძოდნენ და მარჯვედ სარგებლობდნენ იმ უპირატესობით, რომელსაც მათ სამშობლოს გეოგრაფიული მდებარეობა, ვიწრო ადგილად შესაკრავი და მტრის გასანადგურებლად თითქოს განზრახ შექმნილი ხეობები, ანიჭებდა.

ერანის მბრძანებელმა თავისი ლაშქარი სამ ჯგუფად დაყო და სამი მხრით მიუსია გილანელებს. მაგრამ ერანის ილხანის ლაშქარი დამარცხდა და ხუდაბანდა ყაენი იძულებული იყო თავისი სამხედრო ძალისათვის უკან დაეხევიინებინა. უკან დახევა უფრო სახიფათო შეიქმნა, რათგან მამაცი გილანელები ყველა შემთხვევით სარგებლობდნენ, რომ გზები შეეკრათ და დამარცხებული მტერისათვის უფრო მეტი ზიანი მიეყენებინათ. მონღოლთა სარდლებმა, როგორც იერიშის მიტანა, ისევე უკანამავალი ჯარის დაცვა სწორედ საქართველოს ჯარს მიანდვეს. თანამედროვე ისტორიკოსის ცნობით, მხოლოდ ამან გადაარჩინა ჩობან ნოინის ჯარის ნაწილები სრული განადგურებისაგან, მაგრამ, რასაკვირველია, ქართველთა იმ რაზმს, რომელიც მონღოლთა ყაენის ლაშქრის უკან დახევას იცავდა, ეს ძვირად დაუჯდა და დიდძალი მეომარი შეეწირა მსხვერპლად. 1306 წელს ერანის ილხანის ლაშქარი როგორც იყო სამშვიდობოში გამოვიდა და უკანში მოიყარა თავი.

ვახტანგ III გარდაიცვალა 1308 წელს, ხოლო სამი წლის შემდგომ ნიკრისის სენად წოდებული ავადმყოფობისაგან მისი უფროსი ძმა დავით VI-ც მოკვდა. მის მაგიერ ერანის ილხანმა, ოლჯაიტუ ყაენმა, მისი შვილი მცირეწლოვანი გიორგი დასვა, მას თან თავის სამხედრო ძალაც გამოაყოლა, რომ მთელი საქართველო მისი ხელისუფლების ქვეშ ყოფილიყო თავმოყრილი. მონღოლებისათვის ცხადი შეიქნა, რომ საქართველოს ასეთი პოლიტიკური დაქუცმაცება მიზანშეწონილ ნაბიჯს არ წარმოადგენდა, რათგან მართვა-გამგეობაც და საქმის წარმოებაც გაცილებით ვართულებული იყო, ვიდრე როდესაც გაერთიანებულ სახელმწიფოებრივ ერთეულთან ჰქონდათ საქმე.

ამ გაერთიანების გეგმის გახსახორციელებლად, რომელიც, რასაკვირ-
ველია, მონღოლთა ინტერესებით იყო ნაკარნახევი, ერანის ილხანის წოი-
ნებმა შანშე მხარგრძელი და ზაქარია, ავადის ასულის ხვაშაკის ნაშობი
დანიშნეს. მათ უნდოდათ, რომ მთელი აღმოსავლეთი საქართველო მაინც
გაერთიანებინათ. უპირველესად, რასაკვირველია, მესხეთი უნდა ყოფი-
ლიყო შემოერთებული. მივიდნენ კიდევ მესხეთის მთავართან, მაგრამ
მათი ყოფელგვარი ცდა ფუჭი აღმოჩნდა: მას არავითარი სურვილი არ
ჰქონდა, რომ შანშე და ზაქარია მხარგრძელების ხელში ჩავარდნილიყო,
რადგან მისთვის ცხადი იყო, რომ მცირეწლოვანი მეფის მაგიერ ხელი-
სუფლება მათ უნდა ჰქონოდათ.

ერანის მონღოლთა ხელისუფლების დასუსტება, გათი დაგროვა და საქართველოს მთლიანობისა და დამოუკიდებლობის აღდგენა გიორგი V-ე ბრწყინვალე

ყაზან ყაენი უკანასკნელი მმართველი იყო ერანის მფლობელთა შორის, რომელმაც მონღოლთა უკუღმა დატრიალებული პოლიტიკური ბედის შეჩერება სცადა. მან ყოველი ღონისძიება იხმარა, რომ თავის საბრძანებელში კანონიერებაც აღედგინა, მართვა-გამგეობის უწესრიგობაც მოესპო და ფინანსურსა და ეკონომიურ სფეროში გაბატონებული სრული თვითნებობაც აელაგმა. მისი ღვაწლი ამ მხრივ ერანის მონღოლთა სამფლობელოსა და მათი ყმადნაფიცი სამფლობელოების წინაშე დიდია, მაგრამ ბედის ჩარხის უკუღმა მოტრიალება მანაც ვეღარ მოახერხა: საკმარისი იყო ის გარდაცვლილიყო, რომ ერანში ძველებური მდგომარეობა კვლავ გამეფებულიყო. შინაგანმა ბრძოლამ, მონღოლთა შორის მოხელეთა თვითნებობამ და ბოროტმოქმედებამ, უკვე კარგა ხნით ადრე დაწყებულმა სამხედრო ძლიერების შესუსტებამ მონღოლთა ბატონობას ერანსა და მის ყმადნაფიცს ქვეყნებში ბოლო მოუღო.

საქართველოს მდგომარეობა XIII ს. დამლევს და XIV ს. დამდევს. მონღოლთა ბატონობის ანაკმალი და შედეგი

თავისთავად ცხადია, რომ მონღოლთა ხანგრძლივ ბატონობას საქართველოში შეუძლებელია თავისი. მსახერგელი გაელენა არ მოეხდინა. წინა ხანის ისტორიის განხილვის დროს არა ერთხელ გვექონდა აღნიშნული ის მძიმე პოლიტიკური და ეკონომიური მდგომარეობა, რომელშიც მაშინ საქართველო იმყოფებოდა. ყაზან ყაენის ცდამ მდგომარეობა მხოლოდ ხანმოკლე დროის განმავლობაში გამოასწორა. შემდეგში იმაზე უფრო უარესი პირობები შეიქმნა.

მონღოლთა ყაენების ბატონობის მთელი საშინელება თვით მონღოლთა შთაფრობის სათავეში მდგომ აბუსაიდ ყაენის იმ იერლაცშიც (ანუ სიგელ-

ში) არის კარგად აღბეჭდილი, რომელიც 1319 წლის ახლო ხანში გამოცემული იყო და რომლის სპარსულად დაწერილი ტექსტი სხვათაშორის ანისის მანუსკრიპტის მიერ აგებულ მიზგიეთის კედლებზედაც იყო გამოკვეთილი. აბუსაიდ ბაჰადურ ყაენს ამ თავის ბრძანებაში ნათქვამი აქვს, რომ საქართველოში და საქართველოს ქალაქებში, მათ შორის ანისშიც, ისეთი უწყესობა ყოფილა, რომ კანონით განსაზღვრულ გადასახადს, დამლასა და სამართლიან ბაჟს გარდა თურმე სრულებით თვითნებურად და უკანონოდ მოხელეების მიერ მრავალი სხვადასხვა გადასახადი და გამოსაღებელიც იკრიბებოდა. ამ მდგომარეობაში მყოფი საქართველოს ქალაქების მოსახლეობა ისე ყოფილა შევიწროვებულ-შეწუხებული, რომ ხალხი, ნათქვამი აქვს იერლავში, ქალაქებიდან და სოფლებიდან გარბისო, მან თავისი უძრავი და მოძრავი ქონება, სახლკარი მიატოვა და აიყარაო. ამიერიდან ეს თვითნებობა და უკანონობა ამიკრძალია და კანონიერ გადასახადს, დამლასა და სამართლიან ბაჟს გარდა ნურავინ ვაბედავს აკრებასაო.

ეს ხომ ოფიციალური საბუთებია და ოფიციალური საბუთით დასტურდება, რომ მონღოლთა ბატონობამ საქართველო ისეთ მდგომარეობაში ჩააგდო, როდესაც ხალხს სხვა აღარაფერი დარჩენოდა, იმის გარდა, რომ თავის სამშობლოდან აყრილიყო და სადმე გახიზვნიტ ეშველა თავისთავისათვის. ამაზე უკეთესი საბუთი რა საჭიროა იმის დასამტკიცებლად, თუ რამდენად საბედისწერაო გავლენა ჰქონია მონღოლთა ბატონობას თითქმის მთელი საუკუნის განმავლობაში სხვადასხვა ქვეყნებში, უფრო მეტად საქართველოში.

რასაკვირველია, იმის უარყოფა არ შეიძლება, რომ მონღოლთა ბატონობის ხანაში უზარმაზარი სახელმწიფოს დაარსების წყალობით, სხვადასხვა ქვეყნისა და სხვადასხვა მოდემის ხალხებმა ერთი-ერთმანეთი გაიცნეს, მათ შორის კულტურული ურთიერთობაც-კი დამყარდა და მისი გავლენა ხელოვნების დარგშიც ჩანს. ამ ხანაში წინანდელთან შედარებით გეოგრაფიული ცოდნაც უაღრესად გაფართოვდა, იმიტომ რომ დასავლეთ ევროპას და მახლობელ აღმოსავლეთს საშუალება მიეცა შორეული აღმოსავლეთის ქვეყნებისა და მათი მოსახლეობის კულტურაც თავისთავით გაეცნოთ ენაზე. ამას, ცხადია, შეუძლებელია კარგი შედეგი არ მოჰყოლოდა, რამდენადაც მსოფლმხედველობა და ცოდნაც უნდა გაფართოებულყო, მაგრამ ეს მონღოლთა შეგნებული პოლიტიკური საქმიანობისა და მზრუნველობის შედეგი-კი არ არის, არამედ მოვლენათა უნებლიეთი თავისთავადი შედეგი იყო. ისტორიულ მოვლენათა შორის ჩვენ უნდა განვარჩიოთ მიზანშეწონილი პოლიტიკის შედეგები მოვლენათა უნებლიეთი შედეგებისაგან. ის კარგი მხარე, რომელიც მონღოლთა ბატონობას უნებლიეთ თან სდევდა და მის შედეგად იქცა, მონღოლთა ღვაწლად არ შეიძლება მიჩნეული იყოს.

მონღოლთა ბატონობის გავლენის უარყოფითი მხარე, რასაკვირველია, მარტო ეკონომიურსა და ფინანსიურ სფეროში არ ჩანდა, არამედ დიდი

ცვლილებები დაეტყო აგერეთვე სოციალურ წესწყობილებასაც. სამხედრო მართვა-გამგეობის პრინციპზე დამყარებული მათი სახელმწიფოებრიობა სამხედრო ხელისუფლებით აღჭურვილ პირთა აღზევებისათვის საქართველოში ხელსაყრელ პირობებს ჰქმნიდა. ამიტომაც იყო, რომ სწორედ ამ ხანაში, XIII საუკუნეში, საქართველოში ჩნდებიან მთავრებად წოდებულნი საქვეყნოდ გამრავენი, რომელთაც მთელი თემების მართვა-გამგეობა უფარდებათ ხელში. მთავართა ბატონობის ხანა XIII საუკუნიდან იწყება. მართალია, ჩანასახის სახით ამ პროცესის დასაწყისი XII საუკუნეშიც ჩანს, მაგრამ მხოლოდ XIII საუკუნეში, თანაც მონღოლთა წესწყობილების გავლენის წყალობით, მთავრდება იგი.

ამავე ხანაში აზნაურთა წოდების განშრებაც ანუ დიფერენციაციაც ცხადად მოჩანს. წოდებრივ ფენათა შორის უმაღლესი საფეხური საქართველოში წინანდებურად აზნაურებს აღარ უკავიათ, არამედ, როგორც ეს ბექა მანდატურთუხუცესის საკანონმდებლო ძეგლიდან ჩანს, აზნაურებზე უფრო მაღლა უკვე დიდებულები დგანან. დიდებულები აქ უფრო წოდებრივი ფენების წევრთა მსგავსნი არიან. ვიდრე იმ სახის მქონებელნი, როგორცადაც ისინი ძველად, უფრო ადრინდელ ხანაში, გვხვდებიან. მაგრამ მაინც ამ დროს, შემდეგ ხანაში გაჩენილი, აზნაურებზე უფრო ზემდგომი თავადების წრეებრივი შრე ჯერ კიდევ არ არსებობს: თავადობა, როგორც წოდებრიობა, XIII და XIV საუკუნის განმავლობაში არა ჩანს, მაგრამ მაინც აზნაურები იმ პირველ წოდებად, რომელსაც მთელი ქვეყნის მესაჭეობა ხელში ჰქონდა ჩაგდებულნი, უკვე აღარ არიან.

მეორე ამდროინდელ სოციალურ წესწყობილებაში მომხდარი ცვლილება წოდებრივი დიფერენციის შეჩვენებას სიძნელეა. იმ მრავალგვარი პოლიტიკური და ეკონომიური ფაქტორების გამო, რომელთა შესახებაც წინათავე იყო საუბარი, საგვარეულოებსა და კერძო პირებსაც თავიანთი წინანდელი წოდებრივი მდგომარეობის შენარჩუნება უძნელდებოდათ; რათგან წოდებრიობა დამყარებული იყო გარკვეულ ეკონომიურ საფუძველზედაც. მათი გაღარიბება უნებლიეთ მათ დაქვეითებას იწვევდა, ისევე, როგორც დაბალი წოდების საგვარეულოს აღზევება შეეძლო და არაერთი თავისი ქონებრივი მდგომარეობისა და სამსახურობრივი დაწინაურების წყალობით აღზევებულნი კიდევ. ამ გარემოებამ მშინდელი საქართველოს მოსახლეობის მაღალ ფენებში დიდი ცვლილება მოახდინა: დიდი საგვარეულოების წარმომადგენელნი ბევრგან მოისპნენ, მათ მაგიერ კი საისტორიო და პოლიტიკურ ასპარეზზე უკვე დაბალი წოდებრივი მხრიდან სამსახურით, თუ ქონებრივი ავლა-დიდების მოპოვებით დაწინაურებულ-აღზევებული პირები არიან გამოსულნი. ეს გარემოება ამ ხანის საკანონმდებლო ძეგლებშიც მკაფიოდ და ნათლად არის აღბეჭდილი.

საგარდნობი ცვლილება, დასასრულ, აგრეთვე სოფლის მოსახლეობის მდგომარეობაშიც მოხდა. ერანის ილხანების მძარცველობითმა ფინანსითურმა პოლიტიკამა და მოხელეთა ბოროტმოქმედებამ მიწის მუშაკი ისეთ მდგომარეობაში ჩააგდო, რომ მას მიწის დამუშავებას გაქცევა ერჩივნა და აკი სოფლის მოსახლეობა თავის მიწაწყალს მრავლად სტოვებდა კიდევ და ცდილობდა, იმ სუშინელებისათვის, რომელშიაც ის იმყოფებოდა, როგორმე თავი დაეღწია.

ყაზან ყაენმა სცადა აღმოეფხვრა ყველა ის ბოროტმოქმედება, რომელთა შედეგადაც საყაენოში ასეთი საბედისწერო მდგომარეობა დამყარდა, მაგრამ ხალხი იმდენად შეწუხებული იყო, რომ ამ საშუალებით მაინც საგარდნობი ცვლილება ვერ მოხდა: მიწის გაუჟაკარიელების შეჩერება ძნელდებოდა. ამიტომაც ყაზან ყაენმა, როგორც ვიცით, განკარგულება გასცა, რომ სოფლის მოსახლეობას თავის მიწაწყალის თვითნებურად მიტოვება და საღმე სხვაგან გადასახლება აკრძალული ჰქონოდა. ვინც ასეთ რამეს ჩაიდენდა, ის თავის ქვეყანაში და თემში უნდა იძულებით ყოფილიყო დაბრუნებული, ამას გარდა, ის დაესაჯათ კიდევ. მხოლოდ, თუ გაქცევის შემდგომ 30 წლის ხანდაზმულობა იყო გასული, გადასახლებულ მეკომურს შეეძლო უფლება შეენარჩუნებინა, რომ იქვე დარჩენილიყო, სადაც ის ახალს ადგილას დამკვიდრდა.

ცხადია, რომ, რამდენადაც საქართველო ერანის ილხანების ყმადნაფიცს სამფლობელოს წარმოადგენდა, ასეთი კანონი საქართველოშიც უნდა ყოფილიყო ძალაში შესული და მისი გავლენის ანარეკლიც ცხოვრებაში უცილობლად აღბეჭდილი იქნებოდა, და საქართველოშიც ყმათა მიწასთან მიმავრების დამამტკიცებელი ცნობები ამ ხანისათვის ჩვენ მოგვეპოვება კიდევ.

ცხადია, რომ ყმათა მდგომარეობის ასეთი გაუარესების გამო, შეუძლებელია პატრონყმური დამოკიდებულება უადრესად არ გამწვავებულიყო და ამ ნიადაგზე ბრძოლას არ ეჩინა თავი.

სოფლის მოსახლეობის გაქცევის შესანარჩუნებლად გამოყენებული ამ კანონის გარდა, საქართველოში აგრეთვე მონღოლთა წესწყობილების მეორე თავისებურების გავლენის ანარეკლიც ჩანს ცხადად: მონღოლთა წესი და ჩვეულება ადამიანის კერძო ყმობას სამოხელეო ხელისუფლებაზე დამყარებული დამოკიდებულებისა და ყმობისაგან ვერ არჩევდა. ქართული სახელმწიფო სამართალით-კი ეს ორივე მოვლენა ერთი-ერთმანეთისაგან უფლებრივი თვისებებით მკვეთრად განსხვავდებოდა, იმისდა მიუხედავად, რომ ამ ორი მოვლენისათვის ერთი და იგივე სიტყვა, ყმა, არსებობდა.

მონღოლთა ბატონობის გავლენით ქართველმა საქვეყნოდ გამრიგებამაც მოიწადინეს, რომ საქართველოში მათ ხელქვეშეთ მყოფი მოსახლეობა ისეთ დამოკიდებულებაში ჩაეგდოთ, რა დამოკიდებულებაც მათსა

და მათ პირად ყმებს შორის არსებობდა. ეს, რასაკვირველია, უფრო ადვილი იყო იქ, სადაც საქვეყნოდ გამრიგებებს თავიანთი საკუთარი ყმები. ცოტა ჰყავდათ და სადაც მოსახლეობა უმთავრესად მათგან დამოკიდებული იყო მართვაგამგეობასთან დაკავშირებულ ნიადაგზე, ე. ი. საქართველოს მთიანეთში.

რასაკვირველია, მთიანეთის მოსახლეობას მისი უფლებებიც ასეთი შეზღუდვა და მათი დაბატონების ასეთი დაუფარავი წადილი მტკიცუნად უნდა ეგრძნო და უნდა მკაცრი წინააღმდეგობაც გაეწია. მართლაც, გიორგი V ბრწყინვალის ძეგლის დადებიდან ირკვევა, რომ სწორედ გიორგი ბრწყინვალის ხანაში, ე. ი. XIII საუკუნის მეორე ნახევარში და XIV საუკუნის დამდეგს საქვეყნოდ გამრიგე მოხელეთა და ადგილობრივ მოსახლეობას შორის ძალიან გამწვავებული ურთიერთობა ყოფილა. ამ საკანონმდებლო ძეგლში აღნიშნულია, რომ, ცალკეული პიროვნების მკვლელობას გარდა, იქ ისეთი მკვლელობაც ხშირი ყოფილა, რომელიც მთელი სოფლის, ან მთელი ხეობის, ანდა მთელი თემის შეზარახებითა და მონაწილეობით ჩაუდენიათ. მკვლელობაში ესოდენ მრავალი პირისა და მთელი სოფლის, ანდა ხეობა-თემის მონაწილეობა, რასაკვირველია, შესაძლებელია მხოლოდ სოციალური ბრძოლის ნიადაგზე მომხდარიყო: მოსახლეობა გამგესა და მოხელეს იმტომ-კი არ ებრძოდა, რომ მისი პირად მტრობა ჰქონდა, არამედ მას ებრძოდა, როგორც საქვეყნოდ გამრიგე ხელისუფალს, რომელსაც მოსახლეობის უფლებების შეზღუდვა და ხელში ჩაგდება ჰსურდა.

გიორგი ბრწყინვალის შინაური და საგარეო პოლიტიკა

ასევე მძიმე პირობებში იმყოფებოდა საქართველო, როდესაც გიორგი ბრწყინვალეს თავისი პოლიტიკური მოღვაწეობის დაწყება მოუხდა. მისი გამეფების თარიღი საცილობლად არის ქცეული. ვახუშტი ბატონიშვილს მისი მეფობის პირველ თარიღად 1318 წელიწადი აქვს დადებული, მაგრამ ნამდვილად მისი მოღვაწეობა ამაზე გაცილებით უფრო ადრე დაიწყო. როგორც უკვე ვიცით, ის ჯერ კიდევ მცირეწლოვანი იყო სამეფო ტახტზე აყვანილი და თბილისში იმყოფებოდა. მამონ მას, რა თქმა უნდა, თავისი ხელისუფლების გამოყენების საშუალება არ ჰქონდა, მაგრამ როდესაც ის მოიწიფა, მას ხელმეორედ გამეფება არ დასჭირდებოდა და ამით უნდა აიხსნებოდეს, რომ ზედმიწევნითი თარიღი იმ დროისათვის, როდესაც მან ქვეყნის მესაჭეობას უკვე თვითონ მოჰკიდა ხელი, არ მოგვეპოება: ეს, რასაკვირველია, თანდათან მოხდებოდა.

გიორგი ბრწყინვალეს საქართველოს მეფეთა შორის ბაგრატ III-ის, დავით აღმაშენებლის და თამარის შემდგომ ყველაზე უფრო მეტი სა-

ხელი აქვს მოხვეჭილი. მისი ქება-დიდება ყველა იმდროინდელ ქართულ ძეგლებშიც გვაქვს დაცული და უცხოელთა წყაროებშიც მოგვეპოება. მონღოლთა დროინდელი ქართველი უამთააღმწერელი გიორგი ბრწყინვალის შესახებ ამბობს, რომ ის იყო „უმჯობესი ყოველთა კაცთა მის ქაშისათა, არა ოდენ ხელმწიფეთა, არამედ ყოველთა კაცთა“-ო. მეორეგან იგივე ისტორიკოსი გიორგი ბრწყინვალეს იხსენიებს, როგორც „საკვირველს და უმჯობეს ყოველთა კაცთა შორის“. განკერძოების პოლიტიკის მიმდევარ აღბუღა ათაბაგ ამირსპასალარსაც-კი გიორგი ბრწყინვალე მოხსენებულნი ჰყავს, როგორც „დიდი და წარჩინებული მეფე გიორგი“.

ის მდგომარეობა, რომელშიც მამინდელი საქართველო იმყოფებოდა, კარგად არის დახასიათებული „ძეგლის დადება“-ში. იქ ნათქვამია, რომ ქვეყანა ისე იყო არეული, რომ „დიდი უსამართლობა და მძლავრებულობა“ იყო გაბატონებული, ერთმანეთზე „დალატად დასხმა“, ციხეების დაქცევა, მკვლელობა, ცოლის წაგვრა და სხვა მრავალფერი „ულუსობანი“ იყო გავრცელებული. ამავე დაქვეითების შედეგად. შუღლი და მტრობა ჩამოვარდნილი იყო სხვადასხვა თემის მოსახლეობის შორისაც. თემთა ერთი-ერთმანეთზე თავდასხმა ამ დროს იშვიათ მოვლენას არ წარმოადგენდა.

გიორგი ბრწყინვალეს უნდა გადაეწყვიტა, რა გზას დასდგომოდა თავისი პოლიტიკური მოღვაწეობის დროს: ჯერ მონღოლთა ხელისუფლებისაგან განთავისუფლება ეცადა, რათგან მონღოლები ერანში უკვე დასუსტებული იყვნენ, თუ ჯერ შინაური მტრების, გამდარი მთავრებისა და ურჩი მოხელეების, ალაგმავს შესდგომოდა. გიორგი ბრწყინვალემ ბრძნულად განსაჯა, რომ მართალია, ერანის ილხანები უკვე კარგად დასუსტებულები იყვნენ, მაგრამ საქართველოსთან ბრძოლა მათ მაინც შეეძლოთ, მეტადრე იმის გამო, რომ, წინანდელი მთლიანი საქართველოს მაგიერ, დაქუცმაცებული და გაოხრებული ქვეყანა იყო. ამიტომ მან გადასწყვიტა, რომ პირველად ქვეყნის გაერთიანების განხორციელებას შესდგომოდა. ამისათვის-კი საჭირო იყო, რომ გიორგი ბრწყინვალეს თავისი თავი ერანის ილხანების საწინააღმდეგო მოქმედებისაგან უზრუნველყო, რომ მას საშუალება ჰქონოდა, ურჩი ქვეყნები და მთავრები ისე აელაგმა, რომ ერანის მთავრობას მათთვის მხარი არ დაეჭირა.

როდესაც ჩობანი იმეა ერანის ილხანად აბუსაიდი დასვა, ის თორმეტი წლის ყმაწვილი იყო და მას, რასაკვირველია, ქვეყნის მართვა-გამგეობა არ შეეძლო. ამიტომ, 1316 წელს რომ ერანში აბუსაიდი გაყავნდა, ქვეყნის მართვა-გამგეობა ჩობანს ჩაუვარდა ხელში. გიორგი ბრწყინვალემ გადაწყვიტა, რომ ამ ჩობანთან დაეჭირა მჭიდრო კავშირი და ურჩი ქვეშევრდომების წინააღმდეგ ბრძოლის დროს თავისი თავი მასთან შეთანხმებული პოლიტიკის წყალობით უზრუნველყო.

არაბული წყაროებითგან ვიცით, რომ ჩობანი საქართველოს მეფის მე-

გობარი იყო და გიორგი ბრწყინვალეს ის აფასებდა და ეხმარებოდა კიდევ. გიორგი ბრწყინვალეც თავის პოლიტიკურ მეგობარს ანგარიშს უწევდა და იმ შემთხვევაში, როდესაც მისგან დასახული მიზნებისათვის ხელსაყრელი იყო, მისი რჩევით ხელმძღვანელობდა ხოლმე. ჩობანსაც არასდროს დახმარებაზე უარი არ უთქვამს და საქართველოს მეფისათვის ზურგი გაუმაგრებია. მათი ასეთი დამოკიდებულება, რასაკვირველია, პოლიტიკურ ნიადაგზე დამყარებულ მეგობრობას წარმოადგენდა, ანგარიშზე იყო დამოკიდებული: ჩობანი აფასებდა გიორგის ნიჭს და ჭკუას, ამიტომაც მას ეთათბირებოდა ხოლმე ერანის საბრძანებლის საქმეებზე და გიორგი ბრწყინვალე ჩობანისათვის ძვირფასი და საჭირო იყო მარტო როგორც პირადი მეგობარი-კი არა, არამედ როგორც მისი თანამოაზრე და თანაგამზრახი.

რაკი ერანის ილხანების ძლიერება შერყეული იყო და მონღოლთა ჯარმა მათთვის სანდო სამხედრო ძალას აღარ წარმოადგენდა, შინაური შუღლიანობის გამოც, საქართველოს ჯარის გულადობა-კი მათთვის კარგად იყო ცნობილი, ამიტომ საქართველოს ჯარის მომხრეობასა და ერთგულებას მონღოლთა მბრძანებლებისათვის ერანში განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიენიჭა: ამგვარად, საქართველოს სამხედრო ძალა ჩობანისათვის ერთგვარ საყრდნობს წარმოადგენდა. ზემოაღნიშნული გარემოება გიორგი ბრწყინვალისათვის ხელსაყრელი იყო, რათგან მას საშუალება ჰქონდა ამით ესარგებლა. იმ განსაკუთრებული დამოკიდებულების გამო, რომელიც გიორგი ბრწყინვალესა და ჩობანს შუა დამყარდა, საქართველოს მეფეს საშუალება ჰქონდა იმდენად თავისუფლად ემოქმედნა თავის სამფლობელოში, რომ, თუმცა მონღოლთა ილხანების ბრძანება საქართველოში მოსდიოდა, მაგრამ, იმდროინდელი არაბული წყაროების ცნობით, მას არავითარი გავლენა საქართველოში აღარ ჰქონდა. მონღოლთა ერანის მბრძანებლებს საქართველოში ლაშქარიც საკმაოდ შემოცილებული ჰყავდათ. 10 ათას მოლაშქრეზე მეტი მათ აქ არ გააჩნდათ. ეს ძალაც უმთავრესად საქართველოს საზღვრებზე იდგა, საზღვრების დასაცავად.

გიორგი ბრწყინვალე, რასაკვირველია, ამ ურთიერთობის მოსპობას, სანამ მონღოლთა ილხანების დახმარება მისთვის ჯერ კიდევ საჭირო იყო, არ ფიქრობდა, მერმე-კი, როდესაც გამაგრება და ქვეყნის გაერთიანება შესძლო, მან უკვე ადვილად მოახერხა, ერანის ილხანების შერყეული მდგომარეობა თავის სასარგებლოდ გამოეყენებინა. როდესაც 1327 წელს აბუსაიდი სრულწლოვანად იქცა და თავისდა საუბედუროდ, თავისი მზრუნველის ჩობან ნოინის მეურვეობისაგან თავის დახწვევა ისე მოიწადინა, რომ ჩობანი და მისი ორი ვაჟიშვილი მოაკვლევინა, მის საბრძანებელში არეულობა ატყდა და ილხანების ხელისუფლების აღსასრულის დღეც მოახლოვდა.

საქართველოს პოლიტიკური მთლიანობის აღდგენა

საქართველოში შინაური მშვიდობიანობის დასამყარებლად, რასაკვირველია, პირველს აუცილებელ ამოცანას ქართლში არსებული მდგომარეობის გამოსწორება წარმოადგენდა: თუ ოსთა თარეში, რომელსაც შუაგულ ქართლისათვის ასეთი ზიანი მოჰქონდა, არ მოისპობოდა, საქართველოს მოღონიერება არ შეეძლო. ამიტომ გიორგი ბრწყინვალე სწორედ მათი თარეშის აღაგმვასა და მათი ურდოების საქართველოდან განდევნას შეუდგა. რათგან ოსთა სამხედრო ძალა გორში იყო გამაგრებული, ამიტომ გორს ალყა შემოარტყა და, სამი წლის ბრძოლის შემდგომ, გორის აღება მოახერხა და ოსები იქითგან განდევნა.

მეორე ამოცანას მთავართა თვითნებობისა და მათი დამოუკიდებლობისადმი მიდრეკილების მოსპობა წარმოადგენდა: ცალ-ცალკე გამდგარი მთავრები ალაგმული თუ არ იქნებოდნენ, საქართველოს პოლიტიკურ დასუსტებას არასოდეს ბოლო არ მოეღებოდა. რაკი წინათ ასეთს გამდგარ მთავრებს საქართველოში მფარველობას მონღოლები უწყვედნენ და ისინივე აქეზებდნენ, ესლა გიორგი ბრწყინვალეს, აბუსაიდის ყოვლად შემძლე ვაზირთან მჭიდრო კავშირის წყალობით, თავისი ურჩი ხელისუფლების წინააღმდეგ შეეძლო უკვე უშიშრად ემოქმედნა. გიორგი V-მ გადასწყვიტა, რომ, რადიკალურ საშუალებას გარდა, მდგომარეობას სხვა ვერაფერი გამოაკეთებდა: ამის გამო მან ჰერეთ-კახეთისა და სომხეთის ერისთავნი, რომელნიც-კი წინათ მონღოლებს ემხრობოდნენ, კახეთში ცივის მთაზე მიიწვია და ყველა მიწვეულები იქვე ამოაწყვეტინა.

დასავლეთ საქართველოს შემოერთების გეგმის განსახორციელებლად ის უფრო ფრთხილად იქცეოდა, ყველაფერს, რაც ლიხის მთის იქით ხდებოდა, თვალყურს ადევნებდა, მაგრამ ჩარევა მხოლოდ მაშინ გადასწყვიტა, როდესაც საქმე უკვე მომწიფებული იყო. ნარინ-დავითის გარდაცვალების შემდგომ, მისი ვაჟიშვილი კონსტანტინე რომ გამეფდა, მას, როგორც ვიცით, მისივე ძმა მიქელი აუჯანყდა. მათ შორის ბტრობა კარგა ხანს გრძელდებოდა და, 1327 წელს, რომ კონსტანტინე გარდაიცვალა, მიქელი ბოლოს მეფობას ეღირსა, მაგრამ მას ორ წელიწადზე მეტი არ უტოცხლია: 1329 წელს ის უკვე მკვდარი იყო. მას პატარა ბავშვი, ბაგრატი, დარჩა. გიორგი ბრწყინვალემ ამ შემთხვევით ისარგებლა, დასავლეთ საქართველოში გადავიდა, ქუთაისი აიღო და ბაგრატი თან წაჰმოიყვანა. ამით საქართველოში XIII საუკუნეში არსებული ორმეფობა მოსპო და სახელმწიფოებრივი მთლიანობა აღადგინა.

შემდეგ გიორგი ბრწყინვალემ მესხეთის მთავარის სამფლობელოც შემოიერთა. აქ ის უფრო ფრთხილად მოქმედებდა, რათგან თვითონ ის მესხეთის მთავრის ოჯახში იყო გაზრდილი. 1334 წელს რომ მესხეთის მთავარი სარგის II გარდაიცვალა, მისი ვაჟიშვილი ყვარყვარა გიორგი ბრწყინვალემ თვითონ დასვა და დაამტკიცა. ამრიგად, მესხეთის მთავრის სამფლობელოც შემოუერთდა სრულიად საქართველოს.

გიორგი ბრწყინვალის ზრუნვა სამართლისა და ზინანსებისათვის

გიორგი ბრწყინვალემ კარგად იცოდა, რომ მარტო პოლიტიკური გაერთიანებით საქართველოს განახლება შეუძლებელი იყო. შერყეული კანონიერება და სამართლიანობაც უნდა აღდგენილი ყოფილიყო ქვეყანაში. ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ მან განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია საქართველოს უფრო ჩამორჩენილ თემებს, ისეთს, როგორც მაგალითად მთიულეთი იყო, და, საკანონმდებლო კრების მოწვევის შემდგომ, მან ამ მთიანეთისათვის ქართული სამართლის წიგნი „ძეგლის დადება“ შეადგენინა, რომელშიც ამ თემის მაშინდელი უფლებრივი მდგომარეობაც და იურიდიული შეგნებაც არის აღბეჭდილი. ამავე ხანაში შედგენილი იყო „ხელმწიფის“ კარის გარიგება“, რომელიც გაერთიანებული საქართველოს სახელმწიფო წესწყობილებასაცა და საფინანსო-ეკონომიურ ორგანიზაციასაც გვისურათებს. თუმცა ის ძეგლი, რომელმაც ჩვენამდე მოაღწია, ოფიციალური საკანონმდებლო ძეგლი არ არის, მაგრამ მაინც იქ მაშინდელი საქართველოს სახელმწიფო წესწყობილების მაღალი დონე და ეკონომიური მდგომარეობის საგრძნობი მოლონირება კარგად არის აღბეჭდილი. მარტო იმდროინდელი დარბაზობის აღწერილობიდანაც კარგად ჩანს, რა სისწრაფით მოუხერხებია საქართველოს ძალის მოკრება იმ ხანგრძლივი უბედურების შემდეგაც, რომელიც მას მონღოლთა ბატონობის თითქმის მთელი საუკუნის განმავლობაში ჰქონდა გამოვლილი.

გიორგი ბრწყინვალემ საქართველოს ეკონომიური მდგომარეობის გაუმჯობესებასაც მიაქცია ყურადღება; მან წინა ხანაში ყაზან ყაენის დროს მოჭრილი ფულის მაგიერ, რომელიც ყაზანაურთა თეთრის სახელით იყო საქართველოში ცნობილი, საკუთარი ფული მოსჭრა. ყაზანაურობა, ე. ი. ყაზან ყაენის დროინდელი ფული, გიორგი ბრწყინვალის დროს უკვე გამჭრალი ჩანს. მან შემოიღო ახალი ქართული ვერცხლის ფული, რომელსაც შემდეგში და როგორც ეტყობა მის დროსაც გიორგათული თეთრის სახელი ჰქონდა მიკუთვნებული.

გიორგი ბრწყინვალის წინდახედულმა, შორსგამჭვრეტელმა პოლიტიკამ საქართველოს საშუალება მისცა გაერთიანებულიყო კიდევ, სახელმწიფოებრიობაც განემტკიცებინა და ეკონომიურადაც ძალდონე მოეკრიბა. საქართველოს მდგომარეობის ასეთი გაუმჯობესება საქართველოს დედაქალაქსაც კარგად დაეტყო. ჩვენ მოგვეპოება ცნობა, რომ XIV საუკუნის მესამე ათეულში თბილისი საუკეთესო, ერმრავალ, მდიდარ და შესანიშნავ ქალაქად ითვლებოდა. თავისი ოდინდელი მნიშვნელობა მას იმდენად ჰქონდა აღდგენილი, რომ რომის პაპმა და კარდინალების საბჭომ თავიანთ მოქალაქეობის ცენტრად მახლობელ აღმოსავ-

ლეთში თბილისი აქციეს და ქალაქ სმირნიდან საქართველოს დედაქალაქში გადმოიტანეს.

XIV საუკუნის პირველი ნახევრისათვის საქართველომ, გიორგი ბრწყინვალის სამხედრო ნიჭისა და სახელმწიფოებრივი წინდახედული პოლიტიკის წყალობით, თავისი წინანდელი სახელგანთქმულობის აღდგენა იმდენად შესძლო, რომ მისი ძლიერების ხმამ ეგვიპტემდისაც მიიღწია. იმდროინდელი არაბული წყაროებიდან ვიცით, რომ საქართველო მაშინ დიდ და ფართო ქვეყნად ითვლებოდა, ძლიერ სახელმწიფოდ იყო მიჩნეული. რომის პაპსაც სცოდნია, რომ საქართველოს სახელმწიფოში ბევრი ხალხი ცხოვრობდა; ეგვიპტის მთავრობამაც იცოდა, რომ მაშინდელ საქართველოში მტკიცე სახელმწიფოებრიობა იყო დამყარებული და საქართველოს ჯარის მამაცობისა და ქრისტიანობის მტკიცე დამცველობის სახელგანთქმულობა ხომ ეგვიპტის სულტანებსაც ჰქონდათ გაგონილი.

საქართველოს სამართავროდის მნიშვნელობის გაძლიერების გარეგანი გამოხატულება

საქართველოს მნიშვნელობის გაძლიერება კარგად მოჩანდა იმ მიმართვის წესშიც, რომელიც ეგვიპტის სულტანების კარზე იყო მიღებული, როდესაც ისინი საქართველოს მეფეებს თავიანთ ეპისტოლეებს უგზავნიდნენ ხოლმე. არაბული წყაროების ცნობით, ისინი საქართველოს მეფეს ასე სწერდნენ ხოლმე: „დღეგრძელოს ალლაჰმა ბრწყინვალეობა მისი უდიდებულესობისა, ხელმწიფისა სახელოვნისა და სახელგანთქმულისა, მამაცისა, უშიშარისა, ძლიერისა, დაუცხრომელად მებრძოლისა, ლომისა, ტახტ-გვირგვინისა მპყრობელისა, თავის სარწმუნოების მფარველისა, თავის ქვეშევრდომთათვის სამართლიანისა, ბერძენთა (ე. ი. მართლმადიდებელთა) მეფეთა შორის საუკეთესოსი, ქართველთა სულტნისა, ზღვათა და სრუტეების სამფლობელოების განძისა, რაინდთა დამცველისა, თავის წინაპართაგან ტახტ-სკიპტრის დამამკვიდრებელისა, რუმისა და ტრანის ქვეყნების დამცველისა, იონთა (ე. ი. ძველი საბერძნეთის მეფეთა) მეგვიდრისა, ასურეთის მეფეთა მფარველისა, გვირგვინოსანთა შორის ურჩეულესისა, ქრისტიანობის განმადიდებელისა, იესოს სარწმუნოების საყრდნობისა, წმინდა ადგილთა (ე. ი. პალესტინა-იერუსალემის) განმადიდებელისა, ნათელდებულთა მისაყრდნობისა, რომის პაპის მეშველისა, მუსლიმანთა მეგობრისა, დაახლოვებულ მეგობართა შორის უმშვენიერესისა, მეფეთა და სულტანთა უგულითადესი მეგობრისა“-ო.

ამ მომართვაში კარგად არის აღბეჭდილი ის ძლიერება, რომელიც საქართველოს გიორგი ბრწყინვალემ კვლავ მოუპოვა. თუნდაც იგი მახლობელ აღმოსავლეთში ქრისტიან მეფეთა შორის უსახელოვანესად ითვლე-

ბოდა, მაგრამ მაინც საქართველოს მთავრების სათავეში მდგომ პირისკეთვის, ქრისტიანეთა დამცველობისდა მიუხედავად, მუსლიმანთა მეგობრობაც დამახასიათებელ საქებურ თვისებად ითვლებოდა: ძველი პოლიტიკური გეზი, რომელიც ჯერ კიდევ დავით აღმაშენებლის დროიდან მოყოლებული საქართველოს მთავრობას ჰქონდა აღებული, გიორგი ბრწყინვალესაც მთლიანად დაუცავს და მისი პოლიტიკაც მხოლოდ სარწმუნოებრივ საფუძველზე-კი არ იყო დამყარებული, არამედ მას თავის მოღვაწეობაში სახელმწიფოებრივი ინტერესით უხელმძღვანელოა.

გიორგი ბრწყინვალის ზრუნვა საქართველოს წინანდელ საერთაშორისო უფლებათა და კოზიციების დასაბრუნებლად

თავის ქვეყნის პოლიტიკური ძლიერების განმტკიცების შემდგომ, გიორგი ბრწყინვალემ საქართველოს საგარეო და საერთაშორისო მდგომარეობის გამოსწორებაც დაიწყო, რაც XIII საუკუნეში, როგორც ვიცით, თითქმის სრულებით შერყეული იყო. მას უნდოდა საქართველოსათვის საერთაშორისო ურთიერთობაში ის უფლებები დაებრუნებინა, რომელიც მას ძლიერების ხანაში ჰქონდა.

წარსულში საქართველოს ქრისტიანთა მთავარ სალოცავ ადგილებში. თუ პირველი არა, საბატო ადგილი მაინც ყველგან ჰქონდა მოპოვებული: სადაც-კი მაშინდელი განათლების მთავარი ცენტრები იყო, ყველგან თავისი ქართული კულტურის კერა-საგანები ჰქონდა. XI საუკუნეში პროხორეს თაოსნობით ქართველებმა ჯვარის მონასტერი ააგეს. დავით აღმაშენებელმა სინას მთის მწვერვალზე, სადაც, ებრაელთა გადმოცემით, ვითომც მოსე წინასწარმეტყველს ათი მცნება უნდა მიეცეს ებრაელებისათვის, ქართული ეკლესია ააგო, ქართული წირვა-ლოცვითურთ მოწყობილი. ყველა ამას საქართველოსათვის მარტო წმინდა სარწმუნოებრივი მნიშვნელობა არ ჰქონდა, არამედ ის აგრეთვე მახლობელ აღმოსავლეთსა და დასავლეთ ქრისტიანეთა საერთაშორისო სფეროშიც საქართველოს დიდი ხვედრითი წონის გამომხატველი იყო. XIII საუკუნეში ქართველთა ყველა ეს უფლებები შეილახა. პოლიტიკურ-ეკონომიურ დაკნინებასთან ერთად, მას ბევრგან თავისი წინანდელი პოზიციებიც ჰქონდა დაკარგული.

გიორგი ბრწყინვალემ გადასწყვიტა დაებრუნებინა, რაც წინათ საქართველოს ეკუთვნოდა, და ამით მისთვის საერთაშორისო წინანდელი ძლიერების გარეგნული გამოხატულება აღედგინა. მას უნდოდა, რომ მაჰმადიან მმართველებისაგან ქრისტიანეთათვის შემოღებული დამამცირებელი წესები და სხვადასხვა შევიწროება გაუქმებული ყოფილიყო და ქრისტიანეთა მდგომარეობა გაუმჯობესებულიყო. ამ მიზნითა და

ამ დავალებით გიორგი ბრწყინვალე. თავისი დესპანები ეგვიპტის სულ-ტანთან გაგზავნა, რათგან პალესტინა მაშინ მას ექვემდებარებოდა. მაგ-რამ, სანამ ისინი ეგვიპტემდის მივიდოდნენ, მან თავის დესპანებს დაა-ვალა, კონსტანტინეპოლში შეეარნათ. და ბიზანტიის კეისრისათვის მისი გეგმა ეცნობებინათ. მას ჰსურდა, რომ საქართველოს მეფის პოლიტიკუ-რი ზრახვისათვის მეორე საქრისტიანო სახელმწიფოს, ბიზანტიის სა-კეისროსაც, დაეჭირა მხარი. რასაკვირველია, კონსტანტინეპოლში ეს სია-მოვნებით ასრულებული იყო. საქართველოს და ბიზანტიის დესპანები რომ ჯერ ალექსანდრიაში მივიდნენ, ხოლო შემდეგ ეგვიპტის სულტნის დედაქალაქ ქაირომდის მიიღწიეს, ეგვიპტის მთავრობას გიორგი ბრწყინვალის ეპისტოლე გადასცეს.

საქართველოს მეფე სთხოვდა სულტანს, რომ მაჰმადიანთაგან ქართვე-ლებისათვის ძალმომრეობით ჩამორთმეული ჯვარის მონასტერი, რომე-ლიც შემდეგში მიზგითად ჰქონდათ გადაქცეული, ისევ საქართველოსა-თვის დაებრუნებინათ. ამის გარდა გიორგი ბრწყინვალე თხოულობდა, რომ განსაკუთრებული წესები, რომლითაც ქრისტიანებს ცხენზე და სა-ხედრებზე ორთავე მხრივ ფეხებჩამოშვებული ჯდომა აკრძალული ჰქონ-დათ, იმის გამო, რომ მგზავრობის ასეთი წესი მხოლოდ მაჰმადიანთა უპირატესობად იყო ცნობილი, გაეუქმებინათ, რათგან ერთმხრივ ცხენ-სახედრებზე ჯდომა მაჰმადიანებს ქრისტიანეთა დასამცირებლად ჰქონ-დათ შემოღებული. გიორგი ბრწყინვალეს უნდოდა, რომ ასეთი თავმოყ-ვარეობის შემლახველი და გამაწბილებელი წესი. მოსპობრილი ყოფილი-ყო და ქრისტიანებს იგივე უფლებები მოეპოვათ, რა უფლებებიც მაჰ-მადიანებს ჰქონდათ.

არც ერთი ამ თხოვნათაგანის ასრულება ეგვიპტის სულტნისათვის აღვილი არ იყო, რადგან მაჰმადიანთა სამღვდლოება, უეჭველია, ამის წინააღმდეგი იქნებოდა, მაგრამ ამ ორთაგან მაინც ჯვარის მონასტრის ქართველებისათვის დაბრუნება თითქმის გადაუღალსავე დაბრკოლებას წარმოადგენდა, იმიტომ რომ, დაბრუნებასთან ერთად, მიზგითად გადა-ქცეულ ამ ნაგებობას ქართველები, ცხადია, ისევ ეკლესიად აქცევდნენ, რაც მაჰმადიანთა მოძღვრების თანახმად მიუტყეველ ცოდვას წარმო-ადგენდა.

იმისდა მიუხედავად, რომ ამის ასრულება ძალიან ძნელი იყო, მაინც ეგვიპტის სულტანმა ორივე მონათხოვნი აასრულა. მისი ამნაირი გაბე-დული მოქმედება იმაზე იყო დამყარებული, რომ საქართველოს მეფე ეგვიპტის სულტანს პოლიტიკურ დახმარებას შეჰპირებია.

ამრიგად, საქართველომ საერთაშორისო დამოკიდებულებაში მაჰმა-დიანთა შორის ის უპირატესობა დაიბრუნა, რომელიც წინათ ჰქონდა, და იესოს საფლავის ეკლესიის კლიტე კვლავ მის ხელში ვადმოვიდა. ამ გამარჯვებამ ქრისტიანეთა ქვეყნებში დიდი შთაბეჭდილება მჩანდინა

და ამის შესახებ ცნობები დასავლეთ ევროპაშიც-კი მოგვეპოვება. რასაკვირველია, ეს საქართველოს პოლიტიკური გავლენიანობის ზრდის ანარეკლი იყო საერთაშორისო დამოკიდებულებაში და ამას უფრო პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა, ვიდრე სარწმუნოებრივი.

ბრძოლა საქართველოს და ბიზანტიას შორის ტრაპიზონის საკეისროში პოლიტიკური გავლენის გაზომ

როგორც ვიცით, თამარის დროიდან მოყოლებული, ტრაპიზონის საკეისრო საქართველოს სავარეო გავლენის სფეროს შეადგენდა. ბრძოლა, რომელიც ბიზანტიასა და საქართველოს შორის ამ საქართველოს მეზობლად მდებარე სახელმწიფოში წარმოებდა, ამ ხანაშიც, გიორგი ბრწყინვალის დროსაც, მიმდინარეობდა. უკანასკნელი ცნობა, რომელზედაც მოთხრობა გვქონდა შეწყვეტილი, ტრაპიზონში ქართველთა მომხრე დასის განადგურების ამბავს გვისურათებდა. ცხადია, რომ შეუძლებელია საქართველო ასეთ მარცხს შეპრიგებოდა; როგორც საქართველოში, ისევე ტრაპიზონშიც ქართველთა მომხრე დასს შორის სამზადისი უნდა ყოფილიყო მდგომარეობის გამოსასწორებლად.

1341 წელს ტრაპიზონის საკეისროს თურქები შეესივნენ, თვით სატახტო ქალაქიც ჩაიგდეს ხელში, განადგურეს, გადასწვეს და ხალხიც საკმაოდ დაჰხოცეს. სწორედ ამ დროს, თითქოს სრულებით მოულოდნელად, ალექსი კომნენის ასულმა და ვასილ I-ის დამ, რომელიც მოლოზნად იყო შემდგარი და რომელსაც ჩვეულებრივ ან-ახუტლუ ეწოდებოდა, მოლოზნის სამოსელი გაიძრო და საქართველოში გაიქცა. მისი გაქცევის მიზანს, როგორც შემდგომ გამოირკვა, რასაკვირველია, თურქებისაგან თავის დაცვა არ შეადგენდა, არამედ საქართველოს მთავრობასთან წინასწარ შეთანხმებული გეგმის განხორციელება წარმოადგენდა. ათი დღის შემდგომ, იმავე 1341 წელს, ტრაპიზონის საკეისროდან თურქები წავიდნენ თუ არა, ან-ახუტლუ ქართველთა ჯარითურთ თავის სამშობლოში დაბრუნდა და მათი დახმარებით უკვე 17 ივლისს თავისი თავი მეფედ გამოაცხადა. სრულებით ცხადია, რომ მისი მთელი ეს მოქმედებაც და ტრაპიზონის საკეისროში ხელისუფლების ხელში ჩაგდებაც საქართველოს მთავრობის დახმარებითა და საქართველოს მთავრობის სამხედრო ძალის უშუალო მონაწილეობით იყო მომხდარი. ან-ახუტლუს და საქართველოს მთავრობის მოქმედება ირინე დედოფლის სამტროდ იყო მიმართული, რომელიც, ვითარცა ბიზანტიის კეისრის ასული, ტრაპიზონის საკეისროში ბიზანტიური პოლიტიკის გამამტკიცებელი იყო.

ან-ახუტლუმ და საქართველოს მომხრე ტრაპიზონელთა დასმა დედოფალი ირინე უმაღლეს ტახტიდან ჩამოაგდეს და, როგორც აღნიშნული იყო, საემეფო ტახტზე ან-ახუტლუ იქნა აყვანილი. დასახული მიზნის მიღწევის შემდგომაც, საქართველოდან მოსუ-

ლი ჯარი მთლიანად არ დაბრუნებულა, არამედ ნაწილი ისევ ტრაპიზონში დარჩა.

ცხადია, ბიზანტიის მთავრობაც თავის მხრით, ამ ამბავს გულდამწვინდებით ვერც შეჭხედებოდა და ვერც შეურიგდებოდა: უკვე 30 ივლისს კონსტანტინეპოლიდან ტრაპიზონში სამი გემი მოვიდა, რომელთაგან ერთს გემზე ტრაპიზონის ყოფილი კეისრის ბასილის ძმა მიხეილ კომნენი იყო, ხოლო დანარჩენ ორ გემზე ბიზანტიიდან თან გამოყოლებული სამხედრო ძალაც იმყოფებოდა. წინასწარ მოფიქრებული გეგმის თანახმად, საქართველოს მომხრე დასმა არამც თუ წინააღმდეგობა არ გაუწია, არამედ კონსტანტინეპოლიდან ჩამოსულსა და გასაბატონებლად გამზადებულს მიხეილ კომნენს სამღვდელოების მონაწილეობითაც-კი დახვდა: ის ისე მიიღეს, როგორც კეისარს შეეფერებოდა, მაგრამ, რასაკვირველია, მხოლოდ თვალთმაქცობით.

ერთი ღამის მეტი მიხეილ კომნენს ტრაპიზონში მშვიდობიანად არ გაუტარებია: დილა ადრიან ბიზანტიიდან ჩამობრძანებული უფლისწული ტახტიდან ჩამოაგდეს, ხოლო სამხედრო გემებზე მყოფს ბიზანტიის ჯარს საქართველოდან ჩამოსულმა სამხედრო ძალამ შვილდისრით სროლა აუტეხა. ბევრი მათგანი დახოცეს, გემები-კი მთლიანად ხელში ჩაიგდეს. ტახტიდან ჩამოგდებული მიხეილ კომნენი ექსორია ჰყვეს ლიმნიაში. ირინე დედოფალიც თავის სამშობლოში გაისტუმრეს. ამ გზით ტრაპიზონში საქართველოს პოლიტიკური გავლენა აღდგენილ იქნა, ბიზანტიის მთავრობის ცდა, რომ იქ კვლავ გაბატონებულიყო, გაქარწყლდა.

მაგრამ, ამ ქვეყანაში მშვიდობიანობა მაინც არ დამყარებულა, არამედ მოწინააღმდეგეთა შორის ძლიერი ხანგრძლივი ბრძოლა და ერთიერთმანეთის ხოცვა შემდეგშიც წარმოებდა. კონსტანტინეპოლში წასულები ისევე დაბრუნდნენ და ლიმნიაში ექსორია ქმნილი მიხეილის შვილი იოანე 1342 წელს ტრაპიზონის კეისრად გახადეს. ცხადია, რომ ეს მხოლოდ საქართველოს მომხრე დასის დამარცხების მერმე იყო შესაძლებელი და ამ დასს დიდი უბედურება დაატყდა კიდევ. ყველა მეთაურები დახოცილი იყვნენ. თვით დედოფალი ანა-ხუტლუც ბიზანტიის მომხრე დასის წარმომადგენლებმა და ბიზანტიელებმა დაახრჩვეს, მაგრამ ბრძოლა არც ამ შემთხვევაში შეწყვეტილა და ხოცვა-ჟლეტა წლების განმავლობაში გრძელდებოდა.

გიორგი V-ის ზემოაღწერილი მრავალმხრივი და მრავალნაყოფიერი სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა ცხადყოფს, რომ არც თანამედროვეებსა და არც შთამომავლობას ისევე, როგორც ისტორიასაც მისთვის ბრწყინვალისა და მეფეთა შორის წარჩინებულის სახელი ტყუილად არ მიუყუთვნებიათ. 1346 წ. რომ ის გარდაიცვალა, ყველამ კარგად იცოდა, რა მდგომარეობაში იყო საქართველო, როდესაც ის ქვეყნის მესაჭედ იქცა და რამდენად გაძლიერა და ააყვავა მან იგი მცირე ხნის განმავლობაშიც-კი.

დავით VII, გიორგი ბრწყინვალის ძე

1346 წელს გარდაცვლილი გიორგი ბრწყინვალის მაგიერ სამეფო ტახტზე მისი ვაჟიშვილი დავითი ავიდა. სამწუხაროდ, ამ დავითის შესახებ თითქმის აღარავითარი ცნობები არ გვაქვს შენახული. ვიცით მხოლოდ, რომ უკვე 1348 წელს საქართველოში ეკონომიურ კრიზისს უჩენია თავი და ამავე დროს ღიძი სიკვდილიანობაც ყოფილა. ამ წლის ქვეშ „ღიძი სიგლახაკე და ეტრატის სიძვირე“ აღნიშნული აქვს ერთ თანამედროვე მწერალს, რომელიც აგრეთვე შფოთისა და უცალოების შესახებაც ჩივის.

ღიძი სიკვდილიანობა შავი ჭირის შედეგი იყო. შავი ჭირი პირველად 1346 წელს ოქროს, ანუ ჩრდილოეთის ურდოში გაჩნდა და მაშინ ამ მოარულმა დიდძალი ხალხიც იმსხვერპლა. ყირიმსაც იქიდან მოედო და, ცხადია, რომ სწორედ ამ ადგილებიდან ჩრდილოეთიდანვე უნდა ყოფილიყო შავი ჭირი შემოტანილი საქართველოშიც. შემდეგ ის უფრო სამხრეთითაც წავიდა და 1348 წელს ასურეთსა და ეგვიპტეშიც მძვინვარებდა. იქ ამ შავი ჭირისაგან მოსახლეობის ნახევარი დაიხოცა. რამდენ ხანს გაგრძელდა 1348 წელს გაჩენილი შავი ჭირი ჩვენში, ამაზე დანამდვილებით ცნობები ჯერ არ მოგვეპოვება, მაგრამ, რაკი ჩვეულებრივ შავი ჭირი ხანგრძლივ მძვინვარებს ხოლმე და დროგამოშვებით გაძლიერდება, დროგამოშვებით-კი უფრო შესუსტდება ხოლმე, საფიქრებელია, რომ საქართველოშიც ასე უნდა ყოფილიყო. ეს იქითგანაც ჩანს. რომ 1366 წელს ბაგრატ V-ის თანამეცხედრე ელენე დედოფალი სწორედ შავი ჭირისაგან გარდაიცვალა.

დავითის მეფობაში სამხრეთიდან მტრის იერიშიც იყო მოტანილი. სახელდობრ 1358 წლის ორი სომხური წარწერიდან ჩანს, რომ ჰასან ჯვლარის ძმა მელიქ-შრაფი საქართველოს შემოჰსევია, ბიჯნისი აუღია, დაუნგრევია და მოსახლეობაც დაუხოცია.

დავითი 1360 წელს გეგუთში გარდაიცვალა; იგი გელათში დაუსაფლავებიათ. დედოფალ სანხუტარისაგან (სინდუხტარისაგან) მას ბაგრატი ჰყავდა შვილად.

ბაგრატ V-ი დიდი, დავითის ძე

1360 წელს, მამის მაგიერ, ბაგრატ V გამეფდა. ის ძველი წესის თანახმად ქუთაისში აკურთხეს მეფედ. ბაგრატი სრულიადი საქართველოს შეფეთ-მეფე იყო. მას, როგორც აღმოსავლეთი, ისევე დასავლეთი საქართველოც ემორჩილებოდა. იმდროინდელ მის სამფლობელოსი და საქართველოს სახელმწიფო საზღვარი სამხრეთ-დასავლეთით მკვრივად ხეობის გასწვრივ ყოფილა. პარხალი ტრაპიზონის საკეისროს ჰკუთვნებია, ხოლო გონია, მაკრიალი, აჭარა, შავშეთი და

კლარჯეთი-ქი საქართველოს საზღვრებში იყო მოქცეული. ბათომი გურიელის სამფლობელოში შედიოდა; მაშასადამე, აქარაც მასვე ეკუთვნოდა. მესხეთი საქართველოს სახელმწიფოს განუყოფელ ნაწილად ითვლებოდა. ქალაქი ანისიცა და მისი სანახებიც საქართველოს სახელმწიფოს სამფლობელოს შეადგენდა. მაგრამ აღარც კარი, აღარც გარნისი და ნახჭევანი უკვე საქართველოს ფარგლებში არ იყო. იქ ადგილობრივი მმართველები იხსნდნენ, სარწმუნოებითაც მაჰმადიანი და წარმოშობითაც არა ქართველნი იყვნენ ისინი.

თავის წინანდელ ყმადნაფიც სამფლობელოებთან საქართველოს მაინც კავშირი შეწყვეტილი არ ჰქონდა. მათაც საქართველოსთან ურთიერთობა არ მოუხსპიათ და გაჭირვების დროს სწორედ საქართველოს სთხოვდნენ ხოლმე ისინი პოლიტიკურ დახმარებას.

ჩრდილოეთით საქართველოს სახელმწიფოს საზღვარი ქედს იქითაც გადიოდა: დვალეთი და ოსეთი საქართველოს ეკუთვნოდა.

ბაგრატ V-ს პირველი თანამეცხედრე ელენე დედოფალი სავგან ორი ვაჟიშვილი, გიორგი და კონსტანტინე, ჰყავდა. 1366 წელს ელენე დედოფალი შავი ჭირისაგან რომ გარდაიცვალა. ერთი წლის შემდეგ ბაგრატმა ტრაპიზონის კეისრის ქალიშვილი ანაკომენი ოსი მოიყვანა ცოლად, რომლისაგანაც მესამე ვაჟიშვილი დავითი ეყოლა.

ბაგრატი კარგად ჩამონაკვთილი, წარმოსადეგი ვაჟაკი იყო, მხნე და განთქმული მოისარ-მოშვილდოსნე, გულადი მეომარი და, როგორც სარდალიც სახელგანთქმულად ითვლებოდა. ტრაპიზონის ისტორიკოსი მიხეილ პანარეტი მას უსახელოვანეს მხედართ-მთავარს უწოდებს. სომეხთა მწერლებიც მას ასეთსავე სახელს სდებენ. მაგრამ ცნობების უქონლობის გამო, ჩვენ არ ვიცით, რაზე იყო მისი ასეთი სამხედრო სახელგანთქმულობა დამყარებული, რომელიც, უეჭველია, მას თემურლენგის შემოსევამდე უნდა ჰქონოდა მოპოვებული.

ბაგრატ V-ის მეფობის ამბების აღსადგენად ჩვენ იმდროინდელი ქართული წყაროები გადარჩენილი არა გვაქვს და სამწუხაროდ მხოლოდ თემურლენგის ისტორიკოსთა თხზულებებსა და მათზე უფრო უმცროსი თანამედროვის, სომეხთა ისტორიკოსის, თომა მეფელის ცნობებს უნდა დავემყაროთ. ორივე ამ ავტორის თხზულებაში საქართველოს მაშინდელი ამბები, რასაკვირველია, მხოლოდ იმდენად და მარტო ის არის მოთხრობილი, რამდენადაც და რაც თემურლენგის შემოსევასთან არის დაკავშირებული. ამიტომაც მრავალი სხვა საკითხები სრულებით გაუშუქებული რჩება, ჯერჯერობით მაინც.

XIV საუკუნის მეორე ნახევარიდან მახლობელ აღმოსავლეთში დიდი პოლიტიკური ცვლილება მოხდა. ამ ცვლილების მიზეზი თემურლენგის საისტორიო და პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოსვლა იყო.

თემურლენგის გამორჩენა პოლიტიკურ სარბიელში

თემურლენგმა თავდაპირველად თემურად წოდებული, ვითარცა ყაჩაღების ბრბოს მეთაური, ერთ-ერთი ბრძოლის დროს დაჭრილი გამო, დაკოჭლდა და ამის შემდეგ მის საკუთარ სახელს კოჭლობის გამომხატველი სიტყვა ლენგიც დაერთო და იმდროიდან მოყოლებული თემურლენგად ანდა ლანგთემურად არის ცნობილი.

1360 წლიდან მოყოლებული, თემურლენგმა ათი წლის განმავლობაში დიდი საბრძანებელი შექმნა. თავის საჯდომ ქალაქად მან სამარყანდი გაიხადა და იქიდან თავისი სამფლობელოს გასაფართოებლად და ახალ-ახალი ქვეყნების დასაპყრობად თითქმის შეუწელებლივ სამხედრო მოქმედებას აწარმოებდა. თავისი სიცოცხლის განმავლობაში მას სხვა არავითარი ამოცანა და მიზანი არ ჰქონდა, ქვეყნების ხელში ჩაგდებისა და სიმდიდრის მოპოვების გარდა. ის, რამაც თემურლენგი პირველად ვითარცა ყაჩაღების ბრბოს მეთაურად თავის სამოქმედო ასპარეზზე გამოიყვანა, არსებითად შემდეგში მის მთავარ მიზანს შეადგენდა.

1384 წელს მან ავღანისტანი დაიპყრო, შემდეგ ერანის ილხანების ყოფილი სახელმწიფოს ხელში ჩაგდებაც მოიწადინა და გურგანისა და მაზანდარანის დასაპყრობად გამოემგზავრა. ანორი თემის მოსახლეობის მედგარი წინააღმდეგობისდა მიუხედავად, თემურლენგმა, თავისი ჯარის მრავალრიცხვანობის წყალობით, მაინც გურგანელებსა და მაზანდარანელებს სძლია. შემდეგ თემურლენგმა თავრიზისაკენაც გამოემგზავრა. 1385 წელს მან ჯგლირების შთამომავლებს რეი და სულტანია წაართვა, შემდეგ ტაბარისტანის ხელში ჩაგდება მოისურვა, რომ თავისი თავი მომავალში შესაძლებელი განსაცდელისაგან დაეცვა. აქ მან საქმის მოგვარება და ქვეყნის ხელში ჩაგდება უბრძოლველდაც-კი მოახერხა.

თემურლენგის ასეთი სწრაფი გაძლიერება, რასაკვირველია, ყველა იმდროინდელი პოლიტიკური ერთეულებისათვის, როგორც მახლობელ აღმოსავლეთში, ისევე ჩრდილოეთშიც, კერძოდ ჩრდილოეთის ოქროს ულუსისათვის, ძალიან სახიფათო იყო. ამ გარემოებას მიაქცია ყურადღება თოხთამიშ ხანმაც, რომელმაც გადასწყვიტა, თემურლენგის წინსვლის შესაჩერებლად, მისთვის დაესწრო და ქალაქი თავრიზი დაეპყრა.

1385 წელს შამთარში თავისი 90 ათასი მოლაშქრიანი ჯარი თოხთამიშმა თავრეყის ასაღებად წარმოგზავნა. ცხადია, რომ ამ სამხედრო ოპერაციის მოწყობა მას მხოლოდ კავკასიონის ქედის გადმოლახვის შემდგომ შეეძლო: დარიალანისა და დარუბანდის კარები მისთვის ღია უნდა ყოფილიყო და თემურლენგის ისტორიკოსი მოგვითხრობს კიდევ, რომ მის ჯარში „ურწმუნონიც“ მრავლად იყვნენ. როდესაც თოხთამიშის ჯარი ერანის ანერბაიჯანს შეესია და თავრეყი აიღო, მონღოლური ჩვე-

ულებს თანახმად, დიდძალი ხალხი იქნა დახოცილ-დაწოკებული. აუარებელი ნადავლით დატვირთული ჩრდილოეთის ულუსის მოლაშქრენი უკან გაეშურნენ და შინისაკენ მიმავლებმა ნახჭევანის და სივნიეთის 12 თემიც ააოხრეს.

თემურლენგი ამ ამბავში საშინლად განარისხა, მაგრამ, პოლიტიკური შორსგამჭვრეტელობითა და საიდუმლოების დაცვის მიზნით, მას ეს გარემოება არ გამოუქვდავებია. თემურმა გადაწყვიტა, ჯერ ერანში მოეკიდა მტკიცედ ფეხი, ხოლო შემდეგ გათამამებული თოხთამიშისათვის გაეცა პასუხი.

1386 წელს თემურლენგმა თავრეყი აიღო, რაც უკვე მისი ერანის აზერბაიჯანშიც დამკვიდრების მიზნის გამომძღვანელებელი იყო. შესაძლებელია, ადამიანს ეფიქრა, რომ ამის შემდგომ ის თოხთამიშის წინააღმდეგ გაილაშქრებდა, მაგრამ ამის მაგიერ მონღოლთა მბრძანებელმა საქართველოსკენ იბრუნა პირი.

თემურლენგის პირველი შემოსევა საქართველოში

თემურლენგის ისტორიკოსს თუ დავუჯერებთ, თემურლენგს ვითომც სხვა არავითარი მიზანი არ ჰქონდა, იმის გარდა, რომ საქართველოში მას მაჰმადიანობის გავრცელება ჰსურდა. ნამდვილად-კი მისი შემოსევის მიზეზიცა და მისგან დასახული მიზანიც სულ სხვა იყო: მიზეზი თოხთამიშის გამოლაშქრება იყო. თოხთამიშს, რასაკვირველია, არ შეეძლო ჩრდილოეთითგან ერანში შეჭრილიყო, საქართველოს მთავრობასთან რომ წინასწარ რაიმე შეთანხმება არ ჰქონდა. ამგეადაც, საქართველო და თოხთამიში მოკავშირეები გამოდიოდნენ. მომავალში რომ ასეთივე რამ არ გამეორებულყო და მას ჩრდილოეთის საზღვარი ოქროს ულუსის შემოსევის საშიშროებისაგან უზრუნველყოფილი ჰქონოდა, თემურლენგს, რასაკვირველია, უნდა კავკასიონის ქედის, ყველა თუ არა, აღმოსავლეთით მდებარე ორი უდიდესი გადმოსავალი, ან თითონ უნდა შეეკრა, ანდა მათი მფლობელები ისეთს მდგომარეობაში უნდა ჩაეყენებინა, რომ მის მოკავშირეებად და ყმადნაფიცებად ქცეულიყვნენ. სწორედ ეს შეადგენდა მისი შემოსევის მიზეზსაც და დასახულ ამოცანასაც.

ჩვეულებისამებრ, თემურლენგი საქართველოს წინააღმდეგ მოულოდნელად დაიძრა. თავრეყის მართვა-გამგეობა მან სულტან-შაჰს ჩააბარა და თავისი სამხედრო ძალითურთ ნახჭევანის ასაღებად გამოემართა. აქედან გარნისის ციხის დასაპყრობად გამოეშურა და თავის მიზანს მი-აღწია კიდევ. მერმე არეზზე მდებარე სურმალუც აიღო, იქ ჩვეულებისამებრ ციხე დაანგრია და ააოხრა.

ამის შემდგომ, იმის მაგიერ, რომ თემურს ისევ ჩრდილოეთისაკენ გა-ნეგრძო წინსვლა, კარის, ანუ ყარსის ციხე-ქალაქის ხელში ჩა-

საგდებად გაეშურა. კარის ციხე, როგორც ცნობილია, უდიდესი მნიშვნელობის სიმაგრეს წარმოადგენს, რომლის მფლობელობა მტერს საშუალებას აძლევდა თავის თავიც უზრუნველყო სამხრეთიდან და ჩრდილოეთისაკენაც განევითარა სამხედრო მოქმედება. ცხადად ჩანს, რომ თემურლენგს თავის ბანაკში ადგილობრივი ვითარების კარგი მცოდნე მრჩევლები უნდა ჰყოლოდა, რომელთაც გზის ჩვენებაც შეეძლოთ და იმის აღნიშვნაც, თუ რისთვის უნდა მიექცია მას მთავარი ყურადღება. კარის ციხის მტკიცე სიმაგრეებისდა მიუხედავად, თემურლენგის ჯარმა, სიმრავლის წყალობით, ალება შესძლო და მისი ზღუდეებიც დაანგრია.

კარის აღების შემდეგ, თემურლენგი არ შეჩერებულა, თუმცა კი, მკაცრი ზამთარის გამო, მისი წინსვლისათვის ხელსაყრელი პირობები არ იყო. მაინც ის დაიძრა და საქართველოს შემოესია. პირველად თემურლენგმა აღბულა ათაბაგის სამფლობელოს ხელში ჩაგდება მოიწადინა. ჯერ ჯ ა ვ ა ხ ე თ შ ი შემოიჭრა, ხოლო შემდეგ, დიდი ყინვებისდა მიუხედავად, მონღოლთა მბრძანებელი ქაითუს გზით, რომელიც ანისის ჩრდილოეთით მდებარეობდა, საქართველოს დედაქალაქ თ ბ ი ლ ი ს ი ს ა კ ე ნ გამოემგზავრა. თბილისი, მართალია, ბუნებრივადაც მაგარი ციხე იყო და ხელოვნურადაც კარგად იყო გამაგრებული, მაგრამ თემურლენგმა თავისი საკუთარი ხელმძღვანელობითა და ყველა საბრძოლველი იარაღების გამოყენებით თბილისის ალება მოახერხა.

როგორც ჩანს, თბილისზე თავდასხმა ბაგრატ მეფისათვის მოულოდნელი ყოფილა: ამით უნდა აიხსნებოდეს, რომ ბაგრატი გამარჯვებულ თემურლენგს 1386 წ. 21 ნოემბერს თავის მეუღლით ანათი და ვაჟიშვილი დავითითურთ ჩაუვარდა ტყვედ.

თავისი ჩვეულებრივი წესისდა მიუხედავად თემურლენგს თბილისი არ გაუნადგურებია. ეს გარემოება ცხადყოფს, რომ მას გარკვეული მიზანი ჰქონდა დასახული: საფექრებელია, რომ მას საქართველოს მთავრობის სათავეში მდგომ პირთან პოლიტიკური შეთანხმება ჰქონდა მიზნად დასახული. თბილისი რომ აიღო, თემურლენგი აქ არ დარჩენილა, არამედ აღმოსავლეთისაკენ გაემგზავრა. მისთვის სწორედ ამ აღმოსავლეთის საზღვრის ხელში ჩაგდებას ჰქონდა მნიშვნელობა, რამდენადაც, თოხთამიშის წინააღმდეგ დასახული გეგმისათვის, ეს სრულებით აუცილებელ პირობას წარმოადგენდა.

მონღოლთა მბრძანებელმა თავისი ჯარი რამდენიმე ნაწილად გაყო, ერთი მათგანი შაქში გაგზავნა და იქაური ციხე-ქალაქები აალებინა. ამ თემებში მაშინ ჯერ კიდევ ლეკების მოდგმის ტომი ცხოვრობდა, რომელიც ჯერ გამაპმადიანებული არ იყო; ამიტომაც ამ მთიანეთის დაპყრობას და თავისთვის მომტკიცებას მან განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია. სხვა რაზმები ყუბისა და შუშის სანახებში გაგზავნა სათარეშოდ, თვითონ-კი პირადად კავკასიონის ქედის აღმოსავლეთ-სამხრეთის ზოლის „უსჯულოების“ დასაპყრობად გაეშურა. როგორც ვიცით, სწო-

რედ იქ კასპის ზღვის სანაპიროზე მდებარეობდა ის მთავარი კარი, რომლითაც, დარიალის კარს გარდა და უფრო მეტად, ჩრდილოეთის ულუსის ხანები ჩვეულებრივ სარგებლობდნენ ხოლმე, როდესაც მათ მიზნად ერანის სამფლობელოს წინააღმდეგ გამოლაშქრება ჰქონდათ ხოლმე დასახული.

შემდეგ თემურლენგი ქალაქ ბარდავს მიადგა, რომელიც მას უბრძოლველად დაემორჩილა. ყარაბაღში მოვიდა თუ არა, თემურლენგმა ბაგრატ მეფე, რომელიც თავისთან ტყვედ ჰყავდა, მოიხმო და გამაჰმადიანება მოსთხოვა. ბაგრატი დიდი ყოყმანის შემდგომ, გარეგნულად დათანხმდა. უეჭველია, თემურლენგის წინადადება მან მხოლოდ იმ მიზნით მიიღო, რომ ამ მტარვალის ტყვეობისათვის როგორმე თავი დაეღწია.

ბაგრატ V-მ მონღოლთა ხანს ძვირფასი საჩუქრები მიუძღვნა, მათ შორის, თემურლენგის ისტორიკოსის ცნობით, ერთი ჯაჰქვის პერანგიც, რომელიც ვითომც დაეით ებრაელთა მეფისა და წინასწარმეტყველის სახელოსნოში ყოფილიყოს გაკეთებული. მონღოლთა მბრძანებელს ეს საჩუქრები და ძღვენი ძალიან მოეწონა და თვით ბაგრატიც, უხვად დასაჩუქრებული, საქართველოში დააბრუნა. ამის შემდგომ საქართველოს პოლიტიკურ ისტორიაში ბაგრატის ხსენება ქრება. საისტორიო ასპარეზზე ის უკვე აღარ ჩანს. შეთანხმება თემურლენგსა და ბაგრატ V-ს შორის 1387 წელს მოხდა.

იმ დღიდან მოყოლებული 1393 წლამდე საქართველოს საშუალება ჰქონდა ცოტათი მაინც დაწყნარებულიყო, რადგან თემურლენგს ჩვენი ქვეყანა მერმე აღარ შეუწყუხებია. საქართველოს შეიძლო მოყენებულ ზიანისა და ზარალის გამოსწორება დაეწყო.

მეფე გიორგი VI და თემურლენგის მეორე შემოსევა

მონღოლთა მბრძანებლის 1393 წლის მეორეგზისი შემოსევა საქართველოში მომხდარი აჯანყებით იყო გამოწვეული. ამ დროს საქართველოს სამეფო ტახტზე, ბაგრატის მაგიერ, უკვე მისი ვაჟიშვილი გიორგი იჯდა, რომლის გამეფების ნამდვილი თარიღი ჯერ ცნობილი არ არის. აჯანყება, როგორც ჩანს, პირველად მესხეთში უნდა ყოფილიყო ამტყდარი, რათგან თემურლენგი სწორედ ამ თემს შეესია და თავისი ჯარიც ყველაზე უწინარეს ახალციხისაკენ გაგზავნა. ჩვეულებისამებრ, მისი ლაშქარი ამ თემს მოედო და თავისი თარეში დაიწყო, მაგრამ რამდენად გამიარჯვა და რა პოლიტიკურ შედეგს მიაღწია, არ ჩანს. მისი ისტორიკოსის მოთხრობაში, ზოგად ცნობას გარდა, რომ ციხეები ჩაიგდო ხელში და დაანგრიო, კონკრეტული არაფერი მოიპოვება. ყველგან თემურლენგის ჯარს მდგარ წინააღმდეგობას უწყევდნენ: გზის გაკაფვა მას მხოლოდ ბრძოლით შეეძლო.

ს ა მ ც ხ ი დ ა ნ მონღოლთა მზრახნებელი უ ა რ ს ი ს ა კ ე ნ გაემ-
გზავრა და იქ ქალაქ გარეთ მოეწყო, სადაც მას საშუალება ჰქონდა სა-
უცხოვო საძოვრებით, მშვენიერი ჰაერითა და წყლით ესარგებლა. მერმე
კოლის მთაზე გადავიდა და იქითგან სხვადასხვა მიმართულებით
თარეში გაგზავნა. მოთარეშებმა ციხეების აღებაცა და მოსახლეობის
გაძარცვაც მოახერხეს. შემდეგ იქითგან თემურლენგი ბარად ჩამოვიდა
და საქართველოს დედაქალაქ თ ბ რ ლ ი ს ი ს ა კ ე ნ გამოემგზავრა, მაგ-
რამ აქაც დიდხანს არ დარჩენილა, არამედ შაქისაკენ წავიდა და შემდეგ
შაქის აღმოსავლეთით მდებარე მთიანეთის მოსახლეობას დაუწყო დაწო-
კება, როგორც ჩანს, დასახული მიზნის მიუღწევლობის გამო.

თემურლენგის ზესამე შემოსევა

ერთი წლის შემდეგ, თემურლენგს მესამეჯერ მოუხდა საქართველოში
შემოსევა: 1394 წელს მან კვლავ საქართველოსაკენ გამოილაშქრა. ამ მე-
სამე შემოსევის მიზეზიც ჩრდილოეთის ულუსის სამხედრო მოქმედებას-
თან იყო დაკავშირებული. თემურლენგს შირვანიდან ამბავი მოუვიდა,
რომ თოხთამიში თავის საბრძანებელში კვლავ განმტყიცდა და თავისი
ლაშქარი 4 ნოინის წინამძღოლობით დარუბანდის გზით შირვანს შემო-
უსია, ზოგი ადგილების აოხრებაც-კი მოახერხა.

უკველია, თოხთამიშ ხანს, დალისტნის მეთაურებთანა და საქართვე-
ლოსთან შეუთანხმებლივ, არც ამ მოქმედების დაწყება შეეძლო. თემურ-
ლენგს, რომელსაც მრავალი ჯაშუში ჰყავდა, რასაკვირველია, საშუალე-
ბა ჰქონდა ამ საიდუმლო მოლაპარაკების გარემოება გაეგო, ამიტომ
დასწრება ამჯობინა. თოხთამიშისათვის რომ შემდეგშიც შემოსევის სა-
შუალება მოესპო, დარიალის კარის ხელში ჩაგდებას თემურლენგისა-
თვის უაღრესი მნიშვნელობა ჰქონდა, ამიტომ მან არაგვის ხეობისაკენ გა-
მოილაშქრა. მაგრამ იმ დროს, როდესაც თემურლენგის ჯარი არაგვის
ხეობაში იბრძოდა, თოხთამიშ ხანმა თავისი სამხედრო ძალა უფრო ადვი-
ლი გზით, დარუბანდის გზით, წარმოგზავნა.

მართალია, თემურლენგის ჯარმა არაგვის ხეობაში ციხე-
ბიცა და სხვა სიმაგრეებიც ჩაიგდო ხელში, მაგრამ მაინც მთავარი მიზანი,
რომელიც მას დასახული ჰქონდა, დ ა რ ი ა ლ ი ს კ ა რ ი ს ხელში ჩაგ-
დება, განუხორციელებელი დარჩა. თემურს რომ ოქროს ულუსის ჯა-
რის დარუბანდის გზით შემოსევის ამბავი მოუვიდა, თავის სამხედრო
ძალა მაშინვე იქითკენ გაგზავნა, მაგრამ ამ ჯარმა გაიგო, რომ თოხთა-
მიშის მოლაშქრენი უკვე გაბრუნებულყვნენ.

თემურლენგმა ესლა-კი საბოლოოდ გადასწყვიტა, თოხთამიში ისე დაე-
მარცხებინა, რომ მას შემდეგშიც ყოველგვარი შესაძლებლობა ჰქონო-
და მოსპობილი მისთვის რაიმე ვნება მიეყენებინა. 1395 წელს ეს შესძლო

კიდევ თემურლენგმა; თერგის პირას საშინლად დაამარცხა თოხთამიში და მის სატახტო ქალაქ სარაი-ბერქემდისაც-კი მიაღწია, ქალაქი აიღო, მთლიანად გაძარცვა, დაანგრია და გადასწვა კიდევ. მომდევნო წლებში თემური უკვე სხვა პოლიტიკური ამოცანებით იყო გართული. 1398 წელს მან ინდოეთის ლაშქრობა დაიწყო, რომელიც აგრეთვე მისი გამარჯვებით დამთავრდა: ინდოეთის ჩრდილო ნაწილი დაიპყრა და ქალაქი დელიც ამ წლის დამლევისათვის უკვე ხელში ჩაგდებული ჰქონდა.

იმ დროს, როდესაც მონღოლთა მბრძანებელი აღმოსავლეთის ლაშქრობით ასე გატაცებული იყო, მახლობელ აღმოსავლეთში ყველამ ვინც-კი მის ყმადნაფიც, ან დაპყრობილ ქვეყნად იქცა, ამ შემთხვევით ისარგებლეს, რომ წინანდებურად დამოუკიდებლობა მოეპოვებინათ. ამ მისწრაფებას ის გარემოებაც უწყობდა ხელს, რომ მისი ვაჟიშვილი მირან-შაჰი, რომელსაც მანერანი სამმართველოდ ჩააბარა, ვითომც-და ცხენიდან ჩამოვარდნის გამო, თითქმის გიყსა დაემსგავსა. მისი მოქმედება ყოველ შემთხვევაში ნორმალური ადამიანის მოქმედებას არ მიაგავდა.

სხვა ქვეყნების მსგავსად, საქართველომაც სცადა თავისი წინანდელი პოზიციები გაემარებინა და, არამც თუ თემურლენგის ბატონობისაგან თავის დაცვა მოიწადინა, არამედ აქტიური პოლიტიკის წარმოებასაც-კი შეუდგა. ალინჯის ციხეში, მონღოლთა ჯარისაგან ალყა შემორტყმულში, შემწყვედელი იყო სულტან აჰმედ ჯალაირის შვილი ტაჰერი. სულტან ტაჰერმა მიმართა საქართველოს დახმარებისა და მფარველობის გასაწევად. საქართველოს მეფემ გიორგიმ ეს მოწოდება შეიწყინარა და მის გადასარჩენად გაილაშქრა. სეიდ ალი შაქისელიც, იმისდა მიუხედავად, რომ მაჰმადიანი იყო, საქართველოს მიემხრო, რადგან თემურლენგის დაპყრობითი პოლიტიკის წყალობით ისიც განსაცდელში იყო. ქართველები და მისი მოკავშირენი ალინჯის ციხეს მიადგნენ და მონღოლთა ჯარი დაამარცხეს, ალყა-შემორტყმული ტაჰერი გამოიყვანეს, ხოლო ალინჯის ციხე ჰაჯი სალუხს სეიდ აჰმედს და სამ ქართველ აზნაურ მეციხოვნეს გადასცეს.

რაკი მიზანი მიღწეული იყო, გიორგი მეფემ უკან დაბრუნება გადასწყვიტა. ამ დროს მირან-შაჰს დატრიალებული უბედურების შესახებ ამბავი მოუტანეს და მან ამ საქმის გამოსასწორებლად თავისი ვაჟიშვილი აბუბექრი გაგზავნა მონღოლთა ლაშქართურთ. მაგრამ უკვე გვიან იყო: ქართველები და მათი მოკავშირეები თემურლენგის ამ ლაშქარსაც შეებრძოლნენ და გამარჯვება მათ ხვდათ. აბუბექრი დამარცხებულ იქნა და ლტოლვით დააღწია თავი განსაცდელს.

ამრიგად, საქართველოს მთავრობამ და მეფე გიორგიმ აქტიური პოლიტიკის წარმოება დაიწყო და თავისი წინანდელი ყმადნაფიცი სამფლობელოების მომტკიცებას შეუდგა.

თემურლენგი რომ ინდოეთიდან დაბრუნდა და ეს ამბავი გაიგო, რა-საკვირველია, საშინლად განრისხდა: არდაველის გზით ყარაბაღისაკენ წა-

მოვიდა და ყარაბაღში დაბანაკდა. აქ მას ალი შაქისელის შვილი შეიქ იბრაჰიმი ეახლა და მოარჩილება განუცხადა. ეს გარემოება საქართველოსათვის ძალიან უსიამოვნო იყო, რადგან წინათ შაქი მის მოკავშირედ და ყმადნაფიცად ითვლებოდა, ესლა-კი მის მტერს მიემხრო.

თემურლენგს გადაწყვეტილი ჰქონდა ამ კადნიერებისათვის საქართველო სამაგალითოდ დაესაჯა. მიზნის მისაღწევად მან საქართველოში შემოსასევად ყველაზე უფრო მარჯვე გზა აირჩია. ცნობილია, რომ საქართველოს აღმოსავლეთი საზღვარი ბუნებრივი ზღუდით დაცული არ არის, ისე, როგორც ჩრდილოეთი და სამხრეთი საზღვრები. არცერთი ისეთი ბუნებრივი დაბრკოლება აქ არ არსებობს, რომლის გამოყენებაც შემოსეული მტრის შესაკავებლად შესაძლებელი იყოს. რაკი აღმოსავლეთის საზღვარი საქართველოსათვის ისედაც ძნელი დასაცავი იყო და შაქის მფლობელიც თემურლენგს მიემხრო, მონღოლთა მბრძანებელს სრული საფუძველი ჰქონდა გადაეწყვიტა, რომ საქმე უკვე კარგად იყო მოგვარებული და საქართველოში შემოსასევად დაიძრა კიდევ.

ის თემი, რომელსაც თემურლენგი პირველად თავს დაესხა, ჰერეთი იყო. მის მმართველს ხიმშია ეწოდებოდა. თემურლენგს იმედი ჰქონდა, რომ ამ ლაშქრობას ორი კვირის განმავლობაში დაამთავრებდა. ამიტომ მან ბრძანება გასცა, რომ ტყით დაბურულ საქართველოს ამ თემში სამხედრო მოქმედების გასაადვილებლად წინასწარ გზები გაეკაფათ. ხეები მოეჭრათ და ჯარის მოძრაობისათვის შესაფერისი პირობები შეექმნათ. ოცი დღის განმავლობაში განუწყვეტლივ თოვდა და დიდძალი თოვლი იყო დადებული. საქართველოს ჯარი გააფთრებულ წინააღმდეგობას უწევდა. მაგრამ, ამ ორი დაბრკოლებისა და მიუხედავად, თემურლენგმა წინააღმდეგობის დაძლევა მაინც მოახერხა და ხიმშია თავის ჯარითურთ იძულებული იყო, აღსუმდის, ანუ თეთრ წყარომდე, დაეხია, სადაც მაშინ საქართველოს აღმოსავლეთის საზღვარი იყო. მიტოვებულ ქვეყანას მტრის ლაშქარი მოედო, რომელსაც საშუალება ჰქონდა მრავალრიცხოვან მსხვილფეხა და წვრილფეხა საქონელს დაჰპატრონებოდა და ხალხისაგან მიტოვებული სახლები და საცხოვრებელი ბინები გაეძარცვა.

თემურლენგისაგან ეპონოზიური ომის დაწყება საქართველოში

შემოსეული მტრის ჯარი მარტო ზემო აღწერილით არ დაკმაყოფილებულა: გაძარცვის შემდეგ ყველაფერი, ან გადამწვარი, ანდა განადგურებული იყო ხოლმე. თემურლენგის მრისხანებას საზღვარი არ ჰქონდა, რატოვან, ასეთი გააფთრებული დაუნდობელი ბრძოლისა. მიუხედავად, ასტიკს წინააღმდეგობას უწევდნენ, მაგრამ თემურლენგმა წინააღმდეგ-

გობის დასაძლევად და ქართველ ხალხში სასოწარკვეთილების გრძობის გამოსაწვევად, ეკონომიური ომის წარმოება დაიწყო. თემურმა გაითვალისწინა ის გარემოება, რომ ქართველები საერთო ჭამა-სმის ვარკვეულ წესს იყენებდნენ, რომ მწვანილი და ხილი, ღვინოც მათი კვების აუცილებელ კუთვნილებას წარმოადგენდა. მათთვის რომ ეს საშუალებაც მოეხებო, თავის ჯარს უბრძანა, რომ სადაც-კი ხელი მიუწვდებოდათ, ვენახები, ბაღები, ბოსტნები გაეჩეხათ. მერმე ბრძანება გასცა, რომ ნაგებობათა დანგრევასაც-კი შესდგომოდნენ. ეკლესიები, სამლოცველოები, სასახლეები, მკვიდრი შენობები, რის დანგრევაც შესაძლებელი იყო, რომ დანგრეული ყოფილიყო. მისი ისტორიკოსი თავისი მბრძანებლის საქებრად გაიძახის კიდევ, რომ თ ე მ უ რ ლ ე ნ გ ს ი ნ დ რ ე თ ი ს ლ ა შ ქ რ ო ბ ა შ ი ო ც კ ი ო მ დ ე ნ ი შ ე ნ ო ბ ა ა რ და უ ნ გ რ ე ქ ი ა , რ ა მ დ ე ნ ი ც სა ქ ა რ თ ე ე ლ ო შ ი გა ა ა ნ ა დ გ უ რ ა ო .

მანც მონღოლთა მბრძანებლის ანგარიში ვერ გამართლდა: ბრძოლის დამთავრება ისე სწრაფად ვერ მოხერხდა და მთელი თვის განმავლობაში ამ თემში ბრძოლა მიმდინარეობდა, ხალხიც ბევრი დაიხოცა, ეს თემიც აოხრდა, მაგრამ მანც ვერც ამ თემის მთავარსარდალი ხიმშია ჩაგდო ზელში, ვერც სხვა ვინმე, რომ ზავის პირობებზე ხელი მოეწერიებინა. ხოლო, რაკი ძალიან მკაცრი ზამთარი იყო, დიდი მეღვარი წინააღმდეგობის გამოც, მის ლაშქარს ზარალიც დიდი ჰქონდა, ცხენებსაც საჭმელი აღარ მოეპოვებოდათ, ისე რომ იძულებული იყვნენ ხის ქერქით გამოეკვებათ, თემურლენგის ჯარსაც ამისგან დიდძალი საქონელი დაეხოცა. მონღოლთა მბრძანებელი იძულებული იყო საქართველოდან უკან დაეხია და ისევ ყარაბაღში დაბრუნებულიყო.

ომის გაგრძელება და განმეორება

რაკი ამ ლაშქრობითაც თემურმა თავის მიზანს ვერ მიადგინა, იძულებული იყო 1400 წელს საქართველოს ისევ შემოესვოდა. ამ დროს იგი ყარაბაღიდან საქართველოს შუაგულში შემოიჭრა: ჯერ ბ ა რ დ ა ვ შ ი მივიდნენ, შემდეგ იქიდან-კი უკვე საქართველოს საზღვარს მოადგნენ. საქართველოს საზღვრიდან თემურმა გიორგი მეფეს ელჩი წარუდგინა და გადაჭრით მოითხოვა სულთან აჰმედ ჯალაირის შვილი ტაპერი გაეცა, რომელიც საქართველოში იყო შეხიზნული და საქართველოს მფარველობის ქვეშ იმყოფებოდა. გიორგი მეფემ ამაზე მკვახე უარყოფითი პასუხი შეუთვალა. ამით განრისხებულმა თემურლენგმა თავის ლაშქარს უბრძანა, რომ საქართველოს დაუნდობელი აოხრება დაეწყო.

ჰერეთში ნაწარმოები ბრძოლის გამოცდილების შემდეგ, თემურმა უკვე კარგად იცოდა, რომ მარტო სამხედრო მოქმედების საშუალებით

ქართველების წინააღმდეგობის დაძლევა ისეთი ადვილი საქმე არ იყო, ამიტომ აქაც თავიდანვე ეკონომიური ომის წარმოებას მიჰპარათა: თავის ჯარს მან უბრძანა, რომ მარტო ხალხი კი არ ეხოცათ, არამედ შენობები, ნათესები, მოსავალი, ვენახები და ხეხილებიც გაენადგურებინათ. ასეთ პირობებში ბარად მტერთან ბრძოლა საქართველოს გაუჭირდა და საქართველოს მთავარსარდლობამაც გადაწყვიტა, ბრძოლის წესი შეეცვალა: ბარიდან დაიხიეს და მთიანეთში დაიწყეს გამაგრება, რათგან ვიწრო ხეობებში მცირე ლაშქარის საშუალებითაც შესაძლებელი იყო დიდი მტრისათვის გზის შეკვრაცა და დიდი ზიანის მიყენებაც. იმ ხეობებში ქართველებს სახიზნარებიც ჰქონდათ: იქ გამოქვაბულებში შედიოდნენ და შემოსეულ მტერს იქითგან ესროდნენ მშვილდ-ისარს და მუსსრს ავლებდნენ.

თემურლენგი ვერც ბრძოლის წესის ასეთმა შეცვლამ შეაფიქრინა: მან გადასწყვიტა ისეთი საშუალებისათვის მიემართა, რომ გამოქვაბულებში და სახიზნარებში თავშეფარებულები მოესპო: დიდი კალათები დააწნენა, თავისი მოლაშქრეები ზანდუეკებში ჩასხა და ამ გამოქვაბულების გასწვრივ საბლებით ჩამოუშვა, რომ მათ შეხიზნული ქართველი მოლაშქრეებისათვის იქიდან აეტეხათ სროლა. სადაც წინააღმდეგობის დაძლევა ამითაც ვერ მოხერხდა, მან ბრძანება გასცა, იქ ისრის პირებზე ნაძენძი დაეხვიათ, ნავთში ამოევლოთ და გამოქვაბულებში მყოფ ქართველ მებრძოლთათვის ცეცხლმოკიდებული ესროლათ, რომ ან მათ ცეცხლი მოკიდებოდა, ანდა კვამლით დამხრჩვალიყვნენ შიგ.

ამნაირი უღმობელი ბრძოლის საშუალებით, თემურლენგის ჯარმა დიდძალი ხალხის გაწყვეტა მოახერხა. ისტორიკოსის ცნობით 15 ციხეც-კი იქნა აღებული, თუმცა არც ერთი სახელი მას აღნიშნული არა აქვს. ასეთი სიმკაცრით წარმოებულმა ბრძოლამაც თემურლენგს არაგვის ხეობაში საბოლოო გამარჯვება ვერ მისცა და მონღოლთ ბატონი იძულებული გახდა იქითგან უფრო დასავლეთისაკენ ებრუნებინა პირი და თავის ბრძოლის ასპარეზი მუხრანის ველზე გადაეტანა. მუხრანში ყოფნისას თემურლენგს მოუტანეს ცნობა, ვითომც გიორგი მეფე დასავლეთ საქართველოში გადასულიყოს. მუხრანის ველზე ბრძოლისა და თარეშის შემდგომ, ადგილობრივი აზნაურები იძულებული იყვნენ მორჩილება გამოეცხადებინათ.

თემურლენგს ესლა უკვე მიზნად გიორგი მეფის ხელში ჩაგდება ჰქონდა დასახული. მას ალბათ იმედი ექნებოდა, რომ, თუ გიორგი მეფეს ჩაიგდებდა, მასაც ისევე დაატანდა ძალასა და ისევე დაიმორჩილებდა, როგორც ბაგრატ V-ს უყო მან. მაგრამ გიორგი მეფე ხელიდან გაუსხლტა მისი სადამოფობის ამბავი ვერას გზით ვერ გაიფო. არაგვის ხეობაში თემურმა ბოლომდე გზა ვერ გაიკაფა, ბრძოლამაც ვერ დააკმაყოფილა. ამიტომ თემურლენგმა გადასწყვიტა აქეთგანაც აყრილიყო და ჯანიბეგ ქართველის ხეობაში შეჭრილიყო. ჯანიბეგ ზევდგინიძე მუხრანის ველის დასავლეთით მდებარე ხეობის მმართველი იყო. თუმცა თემურლენგის

ისტორიკოსი ამბობს, ვითომც ჯანიბეგი მონღოლთა მბრძანებელს დაპ-
მორჩილებოდეს, მაგრამ თემურლენგის მოქმედებითგან ჩანს, რომ ეს
ცნობა სწორი არ უნდა იყოს, რათგან ის ჯანიბეგ ქართველის სამფლ-
ბელოს აოხრებას შეუდგა.

შემდეგ მონღოლთა მტარვალმა თავისი მარბიელი ლაშქარი აქედან
უფრო დასავლეთითაც წარგზავნა და ბრძოლის უფრო მკაცრად წარმოე-
ბაც დაავალა: ეკონომიური საშუალებით ხალხის განადგურებასაც მიჰყო-
ყვლავ ხელი. აქედან ბრძოლის ასპარეზი შემდეგ მტკვრის სამხრეთით
მდებარე ქართლის თემშიც გადაიტანა, ისე რომ თემისა და სხვა ხეო-
ბებშიც შეიჭრა და, სადაც-კი მისვლა შესძლო, ყველგან ყველაფრის გა-
ნადგურებას შეუდგა. მერმე შიდა ქართლსაც მიუსია თავისი ლაშქარი.
თავის სამხედრო ძალის ერთი ნაწილი-კი სხვადასხვა მიმართულებით გა-
გზავნა და დაავალა, რომ, რაღაც არ უნდა დასჯდომოდათ, გიორგი მე-
ფე უნდა ხელში ჩაეგდოთ. მაგრამ მათ ამ დავალებული საქმის შესრუ-
ლება ვერ შესძლეს: იმისდა მიუხედავად, რომ გიორგი მეფის ამაღლისა და
ხელისუფალთაგან ზოგის შეპყრობა მოახერხეს, მაინც ვერას გზით ისინი
ვერ გამოტყველეს და ვერ ათქმევინეს, სად იყო გიორგი მეფის სადგომი და
საიდან უწყევდა ის მტრის წინააღმდეგ ბრძოლას ხელმძღვანელობას. ამი-
ტომ ეს წარგზავნილი ჯარისკაცები იძულებული იყო თავის მბრძანებელთან
ხელცარიელი დაბრუნებულიყო.

ბოლოს, როგორც იყო, თემურლენგს აცნობეს, სადაც გიორგი მეფე
იყო დაბანაკებული. მაშინვე მან ყველა გზების შეკვრის ბრძანება გასცა
და მთელი თავისი სამხედრო ძალის ნახევარი ნაწილი საქართველოს მე-
ფის შესაპყრობად წარგზავნა. მაგრამ ეს ცდაც სრულებით უშედეგოდ
დამთავრდა: ვერას გზით ვერსად მისი დაჭერა ვერ მოახერხეს და გიორგი
მეფემ დასავლეთ საქართველოში შესძლო გადასვლა.

თუმცა თემურლენგის ისტორიკოსი ამბობს, ვითომც გიორგი მეფის
დასავლეთ საქართველოში გადასვლის მერმე მონღოლთა წინააღმდეგ
აღმოსავლეთ საქართველოში ბრძოლა შეწყვეტილიყო, მაგრამ ეს ცნო-
ბა ქართული წყაროებით არ მტკიცდება. პირიქით, პარტიზანული ბრძო-
ლა წინანდებურად გრძელდებოდა, იმისდა მიუხედავად, რომ იმ დროს
უკვე ქართველთა შორისაც აღმოჩნდნენ ისეთი პირები, რომელნიც თა-
ვიანთი უკუღმართი მოქმედებით საქართველოს ბრძოლას უძნელებდნენ
და შემოსეულ მტერს თავიანთი საშობლოს განადგურებას უადვილებ-
დნენ. ერთი მათგანი ბ უ რ დ ი შ ვ ი ლ ი ვ ი რ შ ე ლ ი ყოფილა, რო-
მელიც თურმე თემურლენგს ამ შემთხვევაში წინ მოუძღოდა, მაგრამ თა-
ვისუფლებინათავის ბრძოლა ვერც ამ ღალატს შეუწყვეტინებია.

ამ ხანაში თემობრივმა შუღლმაც იჩინა თავი და დვალთა თემმაც ისარ-
გებლა იმ უთანხმოებით, რომელიც მათ მეზობელ თემთან ჰქონდათ. მაგ-
რამ აქაც მოღალატენი სასტიკად დასჯილნი იყვნენ, როცა-კი თემურ-
ლენგი ცოტახნით საქართველოს მოჰმორდა და გიორგი მეფეს საშუალე-

ბა ჰქონდა აღმოსავლეთ საქართველოში ისევ გადმოსულიყო და ქვეყნის მართვა-გამგეობას შესდგომოდა.

შინც 1400 წლის თემურლენგის შემოსევის შემდეგ საქართველო საშინელ სურათს წარმოადგენდა. იმის გასათვალისწინებლად, თუ რაოდენ ცოდვა და უბედურება იყო მონღოლთა მბრძანებლის მიერ დატრიალებული, საკმარისია ადამიანმა მარტო 1400 წლის თანამედროვის მიერ დაწერილი ერთი ცნობაც გადაიკითხოს. გრიგოლ ავგაროზის ძე ბანდაიძე ჩივის, რომ ამ წელიწადს ხუთი ძმა დაეხოცა, შემდეგ ექვსი შვილი, სამი ვაჟი და სამი ქალი, და მათი დედაც გამოესალმნენ წუთისოფელს და მთელ ამ მრავალრიცხოვან ოჯახიდან მარტოდ-მარტო-ლა დარჩა. სახლები, ნაგებობანი გადაბუგული და დანგრეული ჰქონდა. მარტო მას პირადად ხუთი სახლი ჰქონია მტრისაგან აოხრებული და დანგრეული. ასეთივე მდგომარეობა იყო, რასაკვირველია, სხვაგანაც, ბარად, სადაც მონღოლებს ხელი მიუწვდებოდათ. მაგრამ მაინც დამახასიათებელია, რომ ამ პირის ცნობიდანაც ჩანს, რომ გაწამებული ხალხი, რა წამს ცოტათოდან მაინც მშვიდობიანი ყოფაცხოვრების საშუალება გაჩნდებოდა, უმალ მოყენებულნი ზიანის გამოსწორებას და ცხოვრების განახლებას იწყებდა.

დაჯავების უზედგოც და

გორგი მეფე რომ დასავლეთ საქართველოში გადავიდა, შეეძლო აღმოსავლეთ საქართველოში იმ დროს დამყარებულ ვითარებას უფრო გულდასმით ჩაკვირებოდა: ქვეყანა საშინელ მდგომარეობაში იყო, აოხრებული, განადგურებული საქართველო მტრის სათარეშოდ იქცა. მეფეს საშუალება ჰქონდა დარწმუნებულიყო, რომ წინააღმდეგობას, ზიანის მტრ, უკვე აღარაფერი მოჰქონდა. ამიტომ მან თემურლენგს მოციქული გაუგზავნა და დამორჩილებისა და ხარკის გადახდაზე თანხმობა შეუთვალა. თუმცა მონღოლთა მბრძანებელი შეჰპირდა, რომ მის თხოვნას შეასრულებდა და სამხედრო მოქმედებას შესწყვეტდა, მაგრამ ეს თავისი დაპირება არ შეუსრულებია: ის დაიძრა და მეცხეთს, ივანე ჯავახლის სამფლობელოს, შეესია. აქ მონღოლთათვის ჩვეულებრივი მოქმედების შემდეგ იმის მაგიერ, რომ თემურლენგს ბრძოლა უფრო სამხრეთით განეეითარებინა, მან თავის ლაშქარს მოულოდნელად აქედან დაახეინა და არაგვის ხეობისაკენ გაგზავნა.

არაგვის ხეობის მოსახლეობა ბრძოლას კარგად იყო მიჩვეული და შემოსეულ მტერს მამაცურად დაუხვდა. მაგრამ მაინც ქვეყნის განადგურებას ვერც ეს თემი გადაურჩა, თუმცა-კი თემურლენგმა დასახული მიზნის მიღწევა მთლიანად ვერც აქ მოახერხა.

ამ დროს თემურლენგს საქართველო უკვე დამორჩილებულად მიაჩნდა და დასასვენებლად კოლის მთებისაკენ საძოვრებზე წავიდა,

რომ აქ მას ქართველთაგან ფანასკერტის ციხეში ქართველთა თავმოყრის ამბავი მოუტანეს. ამიტომ მონღოლთა მბრძანებელმა ფანასკერტისაკენ ჯარი გაგზავნა და ფანასკერტის ციხე ააღებინა; შეზიზნული ქართველები დახოცა და სიმაგრე გაანადგურა.

ამის შემდგომ თემურლენგმა შუაგულ საქართველოს თავი დაანება და ვანშორდა. ქვეყანას საშუალება ჰქონდა ცოტათი მიანიც დაესვენა: გიორგი მეფეც ლიხთ-იმერეთიდან აღმოსავლეთ საქართველოში გადმოვიდა და იმათ დასჯას შეუდგა, რომელთაც თავიანთი ღალატით საქართველოს ზელი შეუშალეს მტერთან მთელი თავისი ძალღონით ბრძოლა ეწარმოებინა.

თემურლენგი რომ საქართველოს გასცილდა, გიორგი მეფემ უძალ გადაწყვიტა, რომ მონღოლთა მბრძანებლის დამორჩილება და ხარკის ძლევა საჭირო აღარ იყო: არც ხარკი გადაუხდია, არც მორჩილებს არავითარი დამამტკიცებელი საბუთი მიუცია. ამიტომაც თემურლენგმაც 1400 წელსვე თავის ჯარს უბრძანა, რომ აღინჯისაკენ დაძრულიყო და საქართველოს შეჰსეოდა. ათი წლის განმავლობაში თემურლენგის სამხედრო ძალას აღინჯის ციხის აღება ვერ მოეხერხებინა და ამ ციხე-ქალაქის მოსახლეობა მხოლოდ შიმშილმა აიძულა, რომ მონღოლთა მბრძანებელს დაჰმორჩილებოდა. აღინჯის ციხე რომ მის ხელში გადავიდა, თემურლენგის სამხედრო ძალა მთლიანად საქართველოსაკენ იყო წარმოგზავნილი და თავისი ჩვეულებრივი წესით ყველაფრის, რაც-კი გზაზე შეხვდა მის ლაშქარს, განადგურებას შეუდგა.

გიორგი VI-ის გეოგრაფიისი ცდა თემურლენგთან დასაჯავებლად, ამის ჩაშლა და ომის განახლება

გიორგი მეფემ ისევ გადასწყვიტა, რომ მონღოლთა მბრძანებელს დაჰზავებოდა, მაგრამ იმის მაგიერ, რომ პირადად თემურლენგისათვის მიემართა, მან სარდლებს სთხოვა, მასსა და თემურლენგს შორის შუამავლობა ეკისრათ. დაზავება ვერ მოხერხდა, და მხოლოდ 1400 წელს ივლისში, თემურლენგის ჯარი რომ საქართველოს მოუახლოვდა, შემოსევის შესაძლებლობით შეშინებულმა გიორგი მეფემ თემურლენგს დიდძალი განძეულობით, ძვირფასი ქვებითა და იშვიათი ნივთების მიძღვნით თავისი მოციქულები მიუგზავნა: გიორგი მეფემ თავისი დესპანების ხელით სანადირო ცხოველები და სხვა იშვიათი საჩუქრები მიართვა. მის დესპანად კონსტანტინე ბატონიშვილი იყო. თავისი ძმის პირით მან მონღოლთა მბრძანებელს დანაშაულის შენდობა სთხოვა.

რასაკვირველია, თემურლენგს გიორგი მეფის თხოვნაცა და დამორჩილების აღთქმაც ესიამოვნა. კონსტანტინე ბატონიშვილის პირით მან გიორგი მეფეს შეუთვალა და მოსთხოვა, რომ მასთან პირადად თითონ გამოცხადებულიყო და თავისი შეპირებაც პირნათლად აესრულებინა,

მაჰმადიანებსაც თავის სამეფოში კარგად მოჰპყრობოდა და მეშველი ჯარიც გამოეყვანა.

1401 წელს დადებული ზავისდა მიუხედავად, თემურლენგმა სამხედრო მოქმედება მაინც განაახლა, ჩანიდან, ყარაბაგიდან წამოსული საქართველოს საზღვარს მოადგა, ხოლო შემდეგ თავისი სამხედრო ძალა თორთუმისა და იქ გამაგრებულ აჯანყებულ 200 ქართველი მეომარის დასაჭერად გაგზავნა. ისინი არც ხარკს იხდიდნენ, მაჰმადიანებსაც მოსვენებას არ აძლევდნენ. წარგზავნილმა ლაშქარმა დავალებული საქმე შეასრულა: თორთუმის ციხე აღებულ იქმნა და 200-ზე მეტი ძოლი დახოცეს.

რაკი 1402 წელს გიორგი მეფემ დადებული ხელშეკრულების ასრულება აღარ მოისურვა, თემურლენგმა გადაწყვიტა, ისევ საქართველოს შემოსეოდა. ამ დროს ის პირველად კოლის მთიანეთს მიადგა. გიორგი მეფის პოლიტიკურმა მოქმედებამ თვით საქართველოშიც განხეთქილება ჩამოაგდო: მესხეთის მთავარი იოანე აღბულასძე და თვით გიორგი მეფის ღვიძლი ძმა, კონსტანტინე ბატონიშვილი, გადაუდგნენ, როგორც ჩანს, ზავის დადებული პირობების აღსრულებლობის გამო. ამასთანავე ორივე თემურლენგს წარუდგნენ და საჩუქრები მიართვეს. ამით, რასაკვირველია, გამოიმყლავნა ცხადად, რომ ისინი გიორგი მეფის ასეთ მოქმედებას და ზავის პირობების აღსრულებლობას არ თანაუგრძნობდნენ.

გიორგი მეფისათვის ამ გარემოებას, რა თქმა უნდა, ძალიან დიდი ზიანი უნდა მოეტანა: შინაური უთანხმოება და განხეთქილება უკვე ცხადად იყო გამოიმყლავებული. შესაძლებელია ადამიანს ეფიქრა, რომ თემურლენგი ამ შემთხვევით ისარგებლებდა და კონსტანტინე ბატონიშვილს მისი ძმის გიორგი მეფის წინააღმდეგ იარაღად გამოიყენებდა. მაგრამ კონსტანტინე ბატონიშვილს თავისი თავი მტრის იარაღად არ უქცევია და არავითარი ცნობები არ მოგვეპოვება იმის შესახებ, რომ მას, ან გიორგი მეფის, ანდა საქართველოს საწინააღმდეგოდ რაიმე ჩაედინოს.

კოლის მთიანეთიდან რომ ყარსში მივიდა, შემდეგ თემურლენგი საქართველოს მოუახლოვდა. მაგრამ სანამ ბრძოლას შეუდგებოდა, შირვანის მმართველს უბრძანა აღმოსავლეთიდან შეჰსეოდა საქართველოს. ამით სამხედრო მოქმედება მისთვის გაადვილებული უნდა ყოფილიყო, რამდენადაც საქართველოს ორმხრივ ბრძოლის წარმოება მოუხდებოდა. გიორგი მეფე დარწმუნდა, რომ ასეთ პირობებში წინააღმდეგობის გაწევა სრული უგუნურება იქნებოდა და თემურლენგს ისევ თავისი დესპანები მიუგზავნა და მორჩილება შეუთვალა.

მრავალჯერ მოტყუებულმა თემურლენგმა არც ელჩების განცხადების მოსმენა და არც საჩუქრების მიღება, რომელიც მას მიძღვნილი ჰქონდა, აღარ მოისურვა. მან საქართველოს მეფის დესპანებს შეუთვალა, რომ გიორგი მეფისათვის მოეხსენებინათ, რომ, თუ მას მონღოლთა მხრძანე-

ბელთან დაზავება სწადდა, თვითონ უნდა გამოცხადებულიყო და ზავის პირობებით ნაკისრი ვალდებულებაც აესრულებინა. ასეთ შემთხვევაში ის უვნებლობასაც და კარგ დამოკიდებულებასაც ჰპირდებოდა. მაგრამ თემურლენგი ამ შემთხვევაშიც დარწმუნებული არ იყო, რომ ასეთი დიპლომატიური მოლაპარაკებით რაიმე გამოვიდოდა. ამიტომ, ჯერ გიორგი მეფის დესპანები საქართველოში დაბრუნებული არც-კი იყვნენ, რომ თემურლენგის განკარგულების თანახმად მონღოლთა ჯარი საქართველოში მოსავლის მომკასა და აკრეფას შეუდგა. ამ საშუალებას მონღოლთა მბრძანებელმა იმ მიზნით მიჰმართა, რომ ქართველებსათვის ბრძოლის წარმოების ყოველგვარი შესაძლებლობა მოეხსო. რაკი სურსათ-სანოვაგე მათ ხელში აღარ იქნებოდა, ისინი იძულებული გახდებოდნენ თემურს დაჰმორჩილებოდნენ.

გიორგი მეფემ რომ ეს ამბავი გაიგო, ზავის პირობების დადებაზე ყოველგვარი ხალისი დაეკარგა, რათგან ჰფიქრობდა, რომ თემურლენგი თავის პირობებს არ აასრულებდა. ამგვარად, ამ შემთხვევაშიც არაფერი გამოვიდა: დაზავება ვერ მოხერხდა, გიორგი მეფის შეპყრობაც მიუღწევლ ოცნებად იქცა. ამის გამო თემურლენგმა 1403 წელს თავისი ლაშქარი ისევ საქართველოს მიუხია. ამ შემთხვევაში მიზნად მას დასახლოებული ჰქონდა, შუაგულ ქართლში ერთი მიუვალად ცნობილი ციხე აეღო, რომელიც 75 მეტრის სიმაღლეზე მქონებელ მთაზე იყო აგებული და ორ ღრმა ხეობას შუა მდებარეობდა. ვიწრო და ციცაბო ბილიკების გარდა, ამ ციხეს არსაიდან მისავალი არ ჰქონდა, შიგნიდანაც ძალიან კარგად იყო გამაგრებული, წყალსადენის წყალობით წყლის მარაგაც ჰქონდა, სურსათიცა და ღვინოც-კი ჰქონდათ იქ.

ამ მიუვალად ცნობილს ქართლის ციხეს 30 დღეგვარჩანი აზნაური და შოზრდილი მეციხოვნე ჯარი იცავდა, მაგრამ, ქართველთა მეციხოვნეთა დაუდევრობის წყალობით, თემურლენგმა განსაკუთრებული ღონისძიებების საშუალებით, ამ მიუვალ ციხის აღებაც მოახერხა.

ამ ციხის ხელში ჩაგდება თემურლენგისათვის დიდ გამარჯვებას წარმოადგენდა. მონღოლთა მბრძანებელმა შიგ ხვარასნელი მეციხოვნენი ჩააყენა, რომელთაც უბრძანა ქართველთა ქრისტიანი მოსახლეობა, ან დაეხოცათ, ანდა განედევნათ და არცერთი ქართველისათვის ამიერიდან იქ დასახლების უფლება აღარ მიეცათ.

თემურლენგისაგან სამხედრო მოქმედების დასავლეთ საქართველოშიც დაწყება

ესლა თემურლენგმა გადასწყვიტა, რომ თავისი სამხედრო მოქმედება უეჭველად დასავლეთ საქართველოშიც გადაეტანა, რომ ამ გზით გიორგი მეფისათვის ზავის დასაღებად ძალა დაეტანებინა. მისი ჯარი დაბურულ ტყეში გზას ჰკაფავდა და ასე ბრძოლით მიდიოდა წინ. თემურლენგის

ლაშქარმა ქუთაისამდე მოახერხა მიღწევა. თუმცა გააფრთხილებული ბრძოლა წარმოებდა, მაგრამ დასუსტებულ ქვეყანას უკვე აღარ შეეძლო ისე ხანგრძლივ-და ებრძოლა, როგორც აქამდე. თემურლენგმა ამ შემთხვევაშიც ისეთსავე საშუალებას მიჰპართა, რა საშუალებითაც ის აღმოსავლეთ საქართველოში ვიწრო ხეობებში სახიზნარებსა და გამოქვაბულებში თავშეფარებულ ქართველ მებრძოლთ ებრძოდა: აქაც საბულების საშუალებით ზანდუკები ჩამოაშვებინა და ქართველი ჯარისკაცები შიგ ჩასხმულ თავის მოლაშქრეებს ნავთში ამოვლებულ ნაძენძით დახვეული ანთებული ისრის სროლით ამოახოცინა.

თემურლენგი ისეთი მრისხანებით აწარმოებდა ბრძოლას, რომ მარტო დასავლეთ საქართველოში განადგურებულ სოფლებს რიცხვი 700-ს აღემატებოდა, იმას გარდა, რომ ქვეითკირით ნაშენი ნაგებობანი, ეკლესიები, მონასტრები და სხვა ცალკეული შენობებიც იყო განადგურებულნი და მიწასთან გასწორებულნი.

თემურისაგან ბრძოლის უფუძვლად და საზავოდ მოლაპარაკების დაწყება

ასეთი დაუნდობელი ომისდა მიუხედავად, 1403 წელს 12 დეკემბერს თემურლენგმა უეცრად ბრძოლა შეაჩერა და დასავლეთ საქართველოთგან აღმოსავლეთ საქართველოში გადმოვიდა. მრავალრიცხოვანებისდა მიუხედავად, მონღოლთა მბრძანებლის ლაშქრისათვისაც ადვილი არ იყო იმ მიმე პირობებში ომის გაგრძელება, რომელშიც დასავლეთ საქართველოში წარმოებდა: დაბურული ტყეები, ვიწრო ხეობები, ხალხის მდგარი წინააღმდეგობა ამ ჯარს დიდ ზარალს აყენებდა. ბრძოლას დასასრული არ უჩანდა, ამიტომაც მონღოლთა ჯარში უკმაყოფილებამა და მოუთმენლობამ იჩინა თავი. თვითონ თემურლენგსაც, როგორც ეტყობა, გორგი მეფის ხელში ჩაგდების იმედი აღარ ჰქონდა, ხოლო ისევე ბრძოლით უფრო შორს შექრა სახიფათოდ მიაჩნდა. ამით უნდა აიხსნებოდეს, რომ თემურლენგმა სამხედრო მოქმედება შესწყვიტა და თუმც გამარჯვებულნი, მაგრამ ძალზე დაზარალებული-ჯარი აღმოსავლეთ საქართველოში გადმოიყვანა დასასვენებლად.

ამასთან ერთად საყურადღებო ამბავიც დატრიალდა. თემურლენგს თავის ბანაკში გამოჩენილი ქართველი სარდლები ჰყავდა დატყვევებული. ამ სარდლებმა გიორგი მეფეს მისწერეს, რომ, დამორჩილებას გარდა, მშვიდობიანობის დასამყარებლად სხვა არავითარი საშუალება აღარ არის და, თუ გორგი მეფე მონღოლთა მბრძანებელს არ დაეზავება, მას გადაწყვეტილი აქვს მთელი სომხეთი და სომხები გაწყვიტოსო. შესაძლებელია შეუმცდარად ითქვას, რომ ეს წერილი თვით თემურლენგის მიერ ნაკარნახევი უნდა ყოფილიყო, რათგან ძნელი დასაჯერებელია, რომ მას დატყვევებულ ქართველ სარდლებისათვის თავისუფალი მიწერ-მოწერ-

რის უფლება მიეცა, თუ რომ მისთვის ეს ხელსაყრელი არ იქნებოდა და თუ ეს მისი თანხმობით არ მოხდებოდა.

გიორგი მეფეს თვითონაც კარგად ესმოდა, რომ ბრძოლის გაგრძელება აღარ შეიძლებოდა, ამიტომ თემურლენგს დესპანები გაუგზავნა, ეხლა უკვე საბოლოოდ შესათანხმებლად. დესპანები ცდილობდნენ ჯერ საქმე თემურლენგის ამალის საშუალებით მოეგვარებინათ. მათ საჩუქრები, მიათვებს და შუამდგომლობის გაწევას სთხოვდნენ. თემურლენგი ვითომც ამის წინააღმდეგი იყო და არ უნდოდა, რომ დათანხმებულიყო. მაგრამ ბოლოს, ვითომც, ისიც დაიყოლიეს. ყველაფერი ეს თემურლენგს იმ მიზნით ჰქონდა მოწყობილი, რომ გიორგი მეფისა და ქართველებსათვის ეგრძობინებია, რომ მას პირადად ბრძოლის გაგრძელება ადვილად შეეძლო და თვით ქართველებისათვის იყო აუცილებლად საჭირო დაზავება. ნამდვილად-კი ისევე, როგორც ქართველებისათვის იმ პირობებში ზავის შეკვრა, რასაკვირველია, შეიძლება აუცილებელ საჭიროებად ყოფილიყო მიჩნეული. თემურლენგისათვისაც ბრძოლის გაგრძელებას მნიშვნელობა ეკარგებოდა, რადგან დასახული მიზანი განუხორციელებელი რჩებოდა: გიორგი მეფის შეპყრობა და მტკიცე ზავის დადებაც ვერ ხერხდებოდა.

ზავის პირობები

თემურლენგმა რომ საქართველოს დესპანებს თავისი თანხმობა განუცხადა და გიორგი მეფისათვის თანხმობის შესატყობინებლად უკან გააბრუნა, რომელნიც მალევე დასავლეთ საქართველოდან დიდი საჩუქრებით უკან დაბრუნდნენ, გიორგი მეფე პირადად თემურლენგს არ ჰხლებია. ამრიგად, პირველი პირობა, რომელსაც თემურლენგი საქართველოს მეფეს უდებდა და ურომლისოდაც დაზავებაზე არ თანხმდებოდა, აუსრულებელი დარჩა. ამისდა მიუხედავად თემურლენგი ამასაც შერიგებოდა. გიორგი მეფემ მონღოლთა ძლევამოსილ მბრძანებელს მრავალგვარი საჩუქრები აახლა, მათ შორის თემურლენგის სახელით შემკული ათასი ოქროს თანგა (ფული), ათასი ცხენი, ბევრი ძვირფასი ქსოვილი, სხვადასხვა ძვირფასი ძღვენი, ოქროს, ვერცხლისა და ბროლის ფიალები და 18-მისხლიანი ლამაზი, მანათობელი ლალი და სხვაც ამის მსგავსი ნივთები იყო. ამით განარებული თემურლენგი აიყარა და თბილისში მივიდა. შეპირებისა და დადებული ზავისდა მიუხედავად, მონღოლთა მბრძანებელმა თბილისის მიდამოებში ყველა ეკლესიები და მონასტრები დაანგრევინა, ხოლო შემდეგ ყარაბაღის გზით საქართველოდან წავიდა.

საქმეთა მერმინდელმა მიმდინარეობამ ცხადჰყო, რომ თუნდაც დაზავება არ ყოფილიყო, თემურლენგს საქართველოში შემოსევის საშუალება უკვე აღარ ექნებოდა: 18 თებერვალს 1405 წელს ის ცხელებისაგან გარდაიცვალა. აღმოსავლეთი და დასავლეთი ევროპის ქვეყნებს საშუალება ჰქონდათ ამის შემდგომ თავისუფლად ამოესუნთქათ.

თემურლენგის ზოგადი დახასიათება

თემურლენგი მსოფლიო ისტორიაშიც-კი იშვიათს სისხლის მღვრელს მტარავალს წარმოადგენს. უცილობელი დიდი სამხედრო ნიჭისა და მიუზღავად, მას მეტად მცირე სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის უნარი ჰქონდა. მისი მთავარი, შესაძლებელია ითქვას, ერთადერთიც-კი, ამოცანა ქვეყნების დაპყრობა იყო. განადგურების მეტი მას მსოფლიოსათვის არაფერი მოუტანია. მისი ხანმოკლე ბატონობას იმ არაპირდაპირი სარგებლობის მოტანაც-კი არ შეეძლო, რომელიც მაშინდელ მსოფლიოს მონღოლთა პირველმა ბატონობამ მოუტანა.

საქართველოში დაბრიალებული ამგების ზოგადი შეფასება

საქართველოში საქმეთა მაშინდელ მიმდინარეობის დაკვირვებული განხილვის შემდგომ, შესაძლებელია ითქვას, რომ საქართველოს ის მრავალგზისი აოხრება, რომელიც ქვეყანას თავს დაატყდა, მართო თემურლენგის ბრალი არ იყო. დამოუკიდებლობის შესანარჩუნებლად ბრძოლა სრულებით კანონიერიცა და ბუნებრივიც იყო საქართველოსათვის, მაგრამ გიორგი მეფეს გათვალისწინებული არ ჰქონდა, რა პირობებში იყო აქტიური პოლიტიკის წარმოება შესაძლებელი და რა პირობებში უკვე ასეთი მოქმედება მიზანშეწონილ ნაბიჯად არ შეიძლება მიჩნეული ყოფილიყო. სანამ ისეთი დიდი სამფლობელოს, როგორც ჩრდილოეთის ულუსი იყო, დამარცხებით არ გამოირკვა, რომ თემურლენგს მაშინდელ მთელს აღმოსავლეთში და აღმოსავლეთ ევროპაში არც ერთი ღირსეული მოწინააღმდეგე არ ჰყავდა, თემურლენგთან ბრძოლის მოგების შესაძლებლობა კიდევ დასაჯერებელი იყო, მაგრამ მას შემდგომ, რაც ეს გამოირკვა, საქართველოს იმდროინდელს მთავრობას უნდა შეეგნო, რომ, შოგერებითი პოლიტიკის გარდა, მისთვის სხვა არავითარი პოლიტიკის გეზი მიზანშეწონილი არ შეიძლება ყოფილიყო.

თემურლენგის საქართველოსადმი პირველი შემოსევის დროს შედარებით „ლმობიერი“ მოქმედება ცხადჰყოფს, რომ საქართველოს მთავრობას რომ ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულება აესრულებინა, ის საქართველოს თავისი შემოსევით აღარ შეაწუხებდა. ამავე დროს გამოიმწვევი აქტიური წარმოებით გიორგი მეფემ ეს მრისხანე მტარავალი გააღიზიანა და თავისი ქვეყანა დაუნდობელი ბრძოლის ასპარეზად აქცევინა. ქვეყნის აოხრებას გარდა, დიდძალი ხალხის დაღუპვამ საქართველო ისე დაასუსტა, რომ საუკუნეთა განმავლობაში ამ სისხლის დენის შედეგისაგან გამოკეთება ვეღარ შეეძლო. იმ დროს გაოხრებული მრავალი ადგილები XV და XVI საუკუნეებშიც-კი, საკმაო მოსახლეობის უქონლობის გამო, გაუკაცრიელებელი დარჩა.

თემურლენგის სიკვდილმა-კი ცხადჰყო, რომ ფრთხილი პოლიტიკის სა-

შუალეობით საქართველოს შეეძლო ის საშინელი უბედურობაც თავიდან აეცილებინა, რომელიც მას თემურლენგის მრავალგზისი შემოსევის დროს თავს დაატყდა, და პოლიტიკური დამოუკიდებლობის აღდგენაც გაცილებით უფრო ადვილად და სწრაფად მოხერხდებოდა. საქართველო რომ თემურლენგთან უსწორო ბრძოლაში ასე არ დასუსტებულიყო, მას XV და XVI საუკუნეში გარეშე მტრის წინააღმდეგ ბრძოლა ისე არ გაუძნელდებოდა, როგორც მას, ხალხის სიმციროსა და ქვეყნის განადგურების გამო, ჰქონდა გაძნელებული. ამრიგად, ისევე, როგორც ბაგრატ V, გიორგი მეფეც გულადი მებრძოლი იყო, მაგრამ პოლიტიკური შორსგამჭვრეტელობა და მიზანშეწონილი საგარეო პოლიტიკის ხელმძღვანელობის უნარი გიორგი მეფეს აკლდა.

საქართველოს მდგომარეობა თემურთან ომის შემდგომ

თემურლენგის სიკვდილის შემდგომ საქართველოს საშუალება ჰქონდა თავისი ჭრილობების მოშუშვას შესდგომოდა. მართალია, ჯერ კიდევ დარჩენილი იყვნენ მონღოლთა ჯარის ნაშთები, რომელთა საქართველოს საზღვრებიდან განდევნა იყო საჭირო. უბრძოლველად, რასაკვირველია, ამის განხორციელება შეუძლებელი იყო და გიორგი მეფეც სწორედ ამ ამოცანის განხორციელებას შეუდგა.

საქართველო თემურლენგის მრავალგზისი შემოსევის დროს იმდენად ზანგარძლივ იყო განსაცდელში, რომ, ბუნებრივია, ამის შედეგად საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა შეცვლილიყო და საქართველოს სამეფოს ის, რაც წინათ მას ზანგარძლივი დროის განმავლობაში უცილობლად ეკუთვნოდა, დაეკარგა; შესაძლებელია, პოლიტიკური მთლიანობაც-კი დაჰრღვეოდა და ქვეყანა ისევე დაღუბვის გზას დასდგომოდა. როგორც XIII საუკუნეში მოხდა, მაგრამ იმდროინდელი წყაროებიდან ჩანს, რომ საქართველოს სამეფოს პოლიტიკური მთლიანობა შეუნარჩუნებია: ყველა ამ თავდამტყდარი უბედურების ამბების მთელს აღწერალობაში მხოლოდ ერთი მეფე ჩანს.

სამაგიეროდ სამხრეთითა და აღმოსავლეთით მდებარე სანაპირო თემები, რომლებიც წინათ საქართველოს ეკუთვნოდნენ, თემურლენგის შემოსევის დროს საქართველოს ხელიდან გამოეცალა. აღმოსავლეთში საქართველომ არამც თუ შანქოჯი დაკარგა, რომელიც წინათ საქართველოს ეკუთვნოდა, არამედ გაჩიანი, ანუ ხაჩენიცი-კი: იქ უკვე მაჰმადიანი მმართველი იჯდა. მართალია, საქართველოს მთავრობის მიერ დანიშნული ამ თემის მმართველის შთამომავალთ რამდენიმე ხნის შემდგომ შეეძლოთ უკან დაბრუნებულიყვნენ, მაგრამ მხოლოდ როგორც კერძო პირებს. საქართველოს აღმოსავლეთის საზღვრის ასე შევიწროებას, რასაკვირველია, საბედისწერა შედეგი უნდა მოჰყოლოდა, მეტადრე მომავალში, რადგან ეს ისედაც ძნელად დასაცავი მხარე ესლათითქმის სრულებით მოშიშვლებული აღმოჩნდა.

ბრძოლა თემურის საფეოდალოზე ბაგო და გიორგი VI-ის სიკვდილი

თემურლენგის მემკვიდრეთა შორის ატეხილი ბრძოლით თურქმენტო ტომების მეთაურებმა ისარგებლეს, მათ შორის შავბატკნიანთა (ყარა-ყონლუ) ტომების უფროსმა ყარა-იუსუფმაც, თავისი პოლიტიკური ბატონობის განსამტკიცებლად. მოწინააღმდეგედ მას ჰყავდა აჰმედ იბნოვის ჯვლარი. ამ ორ მოქიშპე პრეტენდენტს შორის ატეხილი ბრძოლა პირველის გამარჯვებით დამთავრდა. ყარა-იუსუფმა, როგორც თავისი მოწინააღმდეგის, ისევე თემურლენგის შვილის მირან-შაჰის მოკვლა და შვილიშვილის აბუბექრის დამარცხება მოახერხა, რის შემდგომაც მას საშუალება ჰქონდა ერანის აზერბაიჯანის მფლობელად ქცეულიყო.

ეს ვარემოებამ საქართველოსათვის ფრიად საშიშ მოვლენას წარმოადგენდა, რათგან ყარა-იუსუფის დამპყრობელობითი მადა მარტო იმით არ დაკმაყოფილდებოდა, რაც მას უკვე ჩაყლაპული ჰქონდა. საქართველო ამ ბრძოლაში უნებლიედ უნდა ჩათრეული ყოფილიყო და მართლაც 1407 წელს დიდი ომი მოხდა, რომელშიც გიორგი მეფე მოკლულ იქნა და საქართველოს ჯარის უდიდესი ნაწილი ამოწყდა, უეჭველია, ეს დიდი ომი უნდა იმავე ყარა-იუსუფის სამხედრო მოღვაწეობასთან ყოფილიყო დაკავშირებული.

კონსტანტინე მეფე (1407—1411 წ.)

ბრძოლაში მოკლული გიორგი მეფის შვიერი, საქართველოს მეფედ მისი ძმა, კონსტანტინე დაჯდა, რომელიც თემურლენგის შემოსევის დროს გიორგის დესპანადაც-კი იყო. მას, რასაკვირველია, იგივე საზრუნავი უნდა ჰქონოდა, რაც მის ძმას: აზრებულნი ქვეყნის აღდგენა და მტრის ნაშთების გაძევება საქართველოდან. ასეთი ამოცანის განსახორციელებლად შინაურობაში სრული მშვიდობიანობა და პოლიტიკური სიმტკიცე იყო საჭირო. მაგრამ, სამწუხაროდ, არცერთი ამათგანი არ ყოფილა იმდროინდელ საქართველოში. თვით კონსტანტინე მეფის ოჯახშიც-კი განხეთქილება იყო. 1407 წელს კონსტანტინე მეფესა და მის შვილს ალექსანდრეს შორის ისეთი უთანხმოება და უსიამოვნება ჩამოვარდა, რომ უკანასკნელი იძულებული იყო თავისი მამის ოჯახი მიეტოვებინა და სამცხის ათაბაგ ივანე ციხისჯვარელთან წასულიყო.

ივანე ათაბაგი ალექსანდრეს მამის, კონსტანტინე მეფის, მოკვლეობა იყო თემურლენგის შემოსევის დროს, მაგრამ მას შემდგომ, როგორც ჩანს, კონსტანტინესა და ივანე ათაბაგს შორის დამოკიდებულება გაუარესებულა და გამწვავებულა. შვილსა და მამას შორის ატეხილი უთანხმოება იმდენად დიდი ყოფილა, რომ ეს მწყურალობა კარგა ხანს გაგრძელ-

და: სანამ მისი მამა კონსტანტინე ცოცხალი იყო, ალექსანდრე ბატონიშვილი თავის მამის ოჯახში აღარ დაბრუნებულა და თავისი მამა აღარც უნახავს.

სამეფო ოჯახში ატეხილი ასეთი უთანხმოების გარემოებაში, საქართველოს მახლობლად დიდი პოლიტიკური ცვლილება მოხდა. ატყდა კვლავ ბრძოლა ყარა-იუსუფსა და ჯელაირს შორის. ჯელაირისათვის ყარა-იუსუფის ყოველი წარმატება ფრიალ უსიამოვნო გარემოებას წარმოადგენდა და ამიტომ ის ყოველნაირად ცდილობდა, რომ მისი გაძლიერება შეეჩერებინა.

1410 წელს აჰმედ ჯელაირის შეჭრის საპასუხოდ, ყარა-იუსუფი მოწინააღმდეგეს თავს დაესხა და გაიმარჯვა. მან აჰმედ იბნ-ოფეის ჯელაირი და მისი შვილი ხელთ იგდო და დაახოცინა. ესლა უკვე ყარა-იუსუფს არც ერთი ანგარიშგასაწევი მოწინააღმდეგე აღარ ჰყავდა. ამის შემდგომ მან შირვანის ხელში ჩაგდებაც მოიწაღინა: შემოიჭრა ორჯერ და მის დაპყრობას შეუღდა.

შირვანის მფლობელმა საქართველოს მთავრობას სთხოვა დახმარება. ვითარცა წინანდელს ყმადნაფიცს, მას იმედი ჰქონდა, რომ ასეთ პოლიტიკურ დახმარებას მიიღებდა, და ეს იმედი არც გაუმტყუნდა: კონსტანტინე მეფე ორი ათასი მხედრითურთ დაიძრა და შირვანის მმართველს მიეშველა. ყარა-იუსუფი ამ დროს ჩალადანანდის იყო შემოჭრილი. სასტიკი ბრძოლა სწორედ ჩალადანანთან მოხდა 1411 წელს. თავგანწირული ბრძოლისა და გამაცვიფრებელი სიმამაცისა მიუხედავად, რომელიც სპარსელი ისტორიკოსის ცნობით, საქართველოს ჯარსა და თვით კონსტანტინე მეფეს გამოუჩინია, გამარჯვება მაინც ყარა-იუსუფს ერგო. კონსტანტინე მეფე და სხვა ქართველი გამომჩინილი სარდლები ტყვედ ჩაუგარდნენ. ტყვეებაშიც მათ თავიანთი თავი დამოუტიდებლად და მედიდურად ეჭირათ და ამით განრისხებულმა ყარა-იუსუფმა საქართველოს მეფე პირადად თავისი ხელით მოჰკლა, ხოლო დანარჩენი ქართველი სარდლები თავის მახლობელს მოაკვლევინა.

ალექსანდრე პირველი დიდი (1412—1442 წ.)

კონსტანტინე მეფე რომ ჩალადანანში მსხვერპლად შეეწირა, ივანე ათაბაგთან შეხიზნული მისი ვაჟშვილი ალექსანდრე ქართლში დაბრუნდა და 1412 წელს 20 თებერვალს და 21 მარტს შუა საქართველოს სამეფო ტახტზე ავიდა. ალექსანდრე თავისი მამის მხოლოდ უფროსი ვაჟიშვილი იყო. მას ძმებიც ჰყავდა, ბაგრატი და გიორგი ი. იმისდა მიუხედავად, რომ ალექსანდრე 1412 წელს ჯერ კიდევ ცაბუკი იყო, გამეფებისას ის უკვე დაცოლშვილიანებული იყო. თანამეცხედრედ გულანდუხტი ჰყავდა, რომლისგანაც ორი ვაჟიშვილი, ვახტანგ ი და დემეტრე, შეეძინა. 1414 წელს რომ გულანდუხტ დედო-

ფალი გარდაიცვალა, ერთი წლის შემდგომ ცოლად თამარი შეირთო, რომლისგანაც კედევ ორი ვაჟიშვილი, გიორგი და დავითი, ეყოლა. ამრიგად, ალექსანდრე პირველს მრავალრიცხოვანი ოჯახობა ჰყავდა, რამაც შემდეგში საქართველოს სახელმწიფო საქმეებზედაც იქონია გავლენა.

ალექსანდრეს საქართველოში ისეთ პირობებში მოუხდა გამეფება, როდესაც ჩალადანში მეფე და ქართველთა ლაშქარი დამარცხდა. სარდლებიც ამ ბრძოლას შეეწირნენ მსხვერპლად. ცხადია, რომ საქართველოში მწუხარება და სასოწარკვეთილება უნდა ყოფილიყო გამეფებულში. მის მეფობამდის, ამგვარად, საქართველო გაჭირვებულ მდგომარეობაში იმყოფებოდა: მტერთან ბრძოლა და დროგამოშვებით საქართველოს რბევა ჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენდა. ამის გამო ახალი ადგილებიც ვაოხრებული იყო და წინანდელი, თემურლენგის შემოსევების დროს განადგურებული, ნაოხარი ადგილების აღდგენაც ძნელდებოდა. ალექსანდრე I-ს უნდა გადაეწყვიტა, რა დაესახა თავის უპირველეს მიზნად.

მან სცადა ყველაზე უწინარეს საქართველო უზრუნველყო. გარეშე მტრის შემოსევისაგან. თავის არა ერთს სიგელში მას აღნიშნული აქვს, რომ ის იბრძოდა „ურჯულოთა“ წინააღმდეგ და საქართველოს საზღვრებიდან გააძევა. და ამის წყალობით მის მეფობაში შვიდობა და მყუდროება დამყარდა. სამწუხაროდ, ამ ხანის მოღვაწეობის შესახებ კონკრეტული ცნობები იმაზე, თუ რა და რა ბრძოლა, სად და როდის მოხდა, არ მოგვეპოვება. ვიცით მხოლოდ, რომ 1416 წელს, თვით ქართველთავე წინდაუხედავი და გამაღიზიანებელი ქცევით, სამაგიეროს გადასახდელად საქართველოს მტერი შემოესია.

ათაბაგ ივანე აღბუღას ძის სამფლობელოს სამცხეში გაქრისტიანებულ სპარსელ, ქართველ და სომეხ ყმაწვილებს ლორისხორცი უჭამიათ და ძვლები მაჰმადიანთა სამლოცველოში შეუყრიათ. ამ გამაწილებლად მიჩნეულ საქციელს ახალციხელი მაჰმადიანები აუღელვებია, რათგან ყურანით მართლმორწმუნე მუსლიმანს ლორის ხორცის ჭამა არ შეუძლია, რათგან ღარი უწმინდურ ცხოველად ითვლება. განრისხებული მაჰმადიანები წავიდნენ ყარა-იუსუფთან და ქრისტიანეთაგან მაჰმადიანთა დევნა შესჩივლეს. ყარა-იუსუფმაც ისარგებლა ასეთი შემთხვევით და სამაგიეროს გადასახდელად საქართველოს შემოესია. რასაკვირველია, ამავე დროს, შემოსეულ მტრებს ადგილობრივ მაჰმადიანებზე უწევდნენ დახმარებას და ასეთი გამცემლობის წყალობით ქალაქი ახალციხეც მარბიული ლაშქრის მსხვერპლად იქცა, მიდამოებიც მთლიანად გაძარცვული იყო. მაგრამ ამაზე მეტი ყარა-იუსუფს არაფერი გაუკეთებია.

ალექსანდრე მეფეს სრულიადი საქართველო ემორჩილებოდა: ის თავის თავს სრულებით სამართლიანად „აფხაზთა და ქართველთა მეფეთმეფეს“ უწოდებს და, როგორც თბილისი, ისევე ქუთაისი ერთიერთმანეთთან პირდაპირი გზით იყო შეერთებული და მათ საქარაენო-სავაჭრო

ვზაც აერთებდა. მაინც ალექსანდრე პირველის დროინდელი სრულიად საქართველო, იმასთან შედარებითაც, რაც ბაგრატ დიდის დროს იყო, უკვე გაცილებით ჩამომცრობილ სახელმწიფოს წარმოადგენდა. აღმოსავლეთით, როგორც ვიცით, ძველი გაჩიანი, ანუ მერმინდელი ხაჩენი საქართველოს საზღვრებს გარეშე იყო დარჩენილი. საქართველოს სამხრეთის საზღვრის სანაპიროც ძალზე შემცირებული იყო. ამ დროს ანისიცი უკვე საქართველოს აღარ ეკუთვნოდა. ამაზე მეტის თქმაც შეიძლება. საქართველოს დაცვის თვალსაზრისით ისეთი აუცილებელი ციხე-ქალაქიცი, როგორიც ლორეა, მტერს ჰქონდა ხელში ჩაგდებული. ეს უკვე ორი-სამი თაობის წინათ მომხდარი ამბავი იყო და ლორის ველზე წინანდელი მდგომარეობა ისე შეიცვალა, რომ როდესაც შემდეგში ალექსანდრე პირველმა ამ თემის საქართველოსთან კვლავ შემოერთება მოახერხა, ღრმა მოხუცებულებს გარდა და საბუთების გამოყენების გარეშე, მფლობელობის საკითხის გამორკვევა შეუძლებელი შეიქნა.

რაკი მტერი ლორის ველზე ჯერ კიდევ იყო დარჩენილი, ცხადია, რომ მას ყოველთვის საშუალება ექნებოდა საქართველოს უფრო სწრაფად და უფრო ადვილად შემოჰსეოდა. სამაგიეროდ საქართველოსათვის თავის დაცვაცა და მისი უკან დაბრუნებაც გაცილებით უფრო გაძნელებული იყო იმის გამო, რომ ლორის ველი მაღალ მთიანეთს წარმოადგენდა და სამხედრო მოქმედება უნდა დაბლობიდან მაღლობისაკენ ყოფილიყო მიმართული. მხოლოდ 20 წლის მეფობის შემდეგ, 1431 წელს, ალექსანდრე მეფემ, ხანგრძლივი სამხადისის შემდგომ, ამ ლაშქრობის დაწყება გაბედა და ლორის ველი კვლავ საქართველოს შემოუერთდა. რასაკვირველია, ამ გამარჯვებას საქართველოსათვის ფრიალ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, როგორც პოლიტიკური და სამხედრო, ისევე ეკონომიური თვალსაზრისითაც, რათგან ლორის ველი ისეთს აუცილებლად საჭირო მაღალსაძოვრიან ადგილს წარმოადგენს, ურომლისოდაც საქართველოს მესაქონლეობას წესიერი განვითარება და დაწინაურება არ შეეძლო.

1431 წელს ლორის ველის საქართველოსთან შემოერთების შემდგომ, საქართველომ თავისი საზღვრის ბუნებრივ ზღუდეს მიაღწია. მაღალი მთები მის სამეფოს კარგად იცავდნენ. საქართველოს სამეფოს საზღვრების ასეთმა უშიშროებამ, ალექსანდრე მეფესა და საქართველოს მთავრობას საშუალება მისცა წინათ საქართველოს საკუთრებად მყოფი, მახლობლად მდებარე, თემებიც დაებრუნებინა. ალექსანდრე მეფემ ისარგებლა შემთხვევით, რომ შაჰრუსა და ჯეჰან-შაჰს შორის ერანში ბრძოლა იყო ამტყდარი, და მისი ნებართვით ბეშქენ ორბელიანი მასა საქართველოს აღმოსავლეთით მდებარე სივნიეთის თემები შემოუერთა. ალექსანდრემ ბეშქენ ორბელიანს ამ გამარჯვებისათვის ლორის ციხე უწყალობა, ის სიმაგრე, რომელიც მის საგვარეულოს დემნას აჯანყების მოწყობის გამო გიორგი მესამისაგან ჰქონდა ჩამორთმეული.

სივნიეთისა და მახლობელი თემების შემოერთებამ საქართველოს შეთხელებულ მოსახლეობას 60 ათასზე მეტი მცხოვრები კომლი შესძინა და ამასაც, რასაკვირველია, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

რაკი საქართველომ ასე გაძლიერება დაიწყო, საქართველოს საზღვრებს გარეშე მცხოვრებ სომხების ლტოლვილთა ტალღა მოაწყდა, ისინი მაჰმადიანთა საბრძანებლებიდან გადმოდიოდნენ, რომ საქართველოში დასახლებულიყვნენ და მყუდრო ცხოვრებისა და შრომის საშუალება ჰქონოდათ.

ალექსანდრე I-ის ძვეანის აღფრენობლოგიითი მოღვაწეობა

როცა ალექსანდრე პირველმა საქართველო გარეშე მტრის შემოსევისაგან უზრუნველყო და სახელმწიფო განამტკიცა, ის განადგურებული და აოხრებული ქვეყნების განახლებასაც შეუდგა. ალექსანდრე პირველი გამეფებისას 22 წლის ჯაბუჯი იყო. ბავშვობიდან მოყოლებული 17 წლამდის ის თავის ბებია ქუცნა ამირეჯობის მეუღლე რუსასთან იზრდებოდა, იმ შესანიშნავ ქართველ მანდილოსანთან, რომლის სახელი საქართველოს ისტორიაშიც აღიბეჭდა. რუსამ გასაოცარი მხნეობა და თაოსნობა გამოიჩინა: იმ საერთო გაჭირვებისა და მწუხარების დროს რუსამ თემურლენგისაგან განადგურებული სვეტიცხოველის აღდგენასა და განახლებას მიჰყო ხელი. ეს იმდენად დიდი და იმდენად ძნელად გადასაწყვეტი ამოცანა იყო, რომ მისი დაძლევა ერთი ადამიანისათვის გასაოცარიც-კია. მაგრამ ის ამას არ შეჰშინებია და ამ მნიშვნელოვან მოღვაწეობას შეუდგა.

ბებიის მაგალითს ნორჩ ალექსანდრეზე ღრმა შთაბეჭდილება მოუხდენია და შემდეგში, როდესაც რუსა ისე გარდაიცვალა, რომ მას დაწყებული საქმის დამთავრება არ დასცალდა, ალექსანდრე მეფემ თავისი ბებიის თაოსნობის ბოლომდის მიყვანა თავის უშუალოდ და წმინდა მოვალეობად მიიჩნია. ალექსანდრე მეფეს თავის სიველებში ბებიის მახზე ჭირნახულობაც და ის ღვაწლიც, რომელიც მას ალექსანდრეს წინაშე აღზრდისა და მისთვის მაღალი ზნეობრივი მოვალეობის შთავონებით მიუძღვის, არა ერთხელ აქვს აღნიშნული.

ალექსანდრემ, იმას გარდა, რომ ბებიისაგან დაწყებული სვეტიცხოველის განახლება განაგრძო, ამავე დროს უფრო ფართო ამოცანა და უფრო რთული გეგმაც დაისახა. რასაკვირველია, ის, რაც რუსამ დაიწყო, ერთი ადამიანისათვის დიდი და გაბედული ნაბიჯი იყო, მაგრამ განა საქართველოში მართო სვეტიცხოველი იყო დანგრეული. თითქმის არც ერთი დიდი და მნიშვნელოვანი ნაგებობა, საყდრები, ეკლესიები, ციხეები, ქალაქის ზღუდეები არ მოიპოვებოდა, რომლებიც თემურლენგის ურდოებს არ დაეზიანებინათ და არ დაეზრიათ. ვის უნდა ეკისრა ყველა ამის განახლება-აღდგენა და, თუ ეს ნაკისრი არ იქნებოდა, როგორ შეიძლებო-

და, რომ საქართველო პოლიტიკურად გამაგრებულიყო? ამის სათანადოდ მოგვარება მხოლოდ მთელ სამეფოს, მთელ ქართველ ერს შეეძლო. ამიტომ ალექსანდრე პირველმა გადაწყვიტა, რომ ეს საქმე თვით ეთავა და საქართველოში თერმულენგის მიერ დანგრეული ციხეების, ეკლესიების, საყდრებისა და სხვა მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი დანიშნულების ნაგებობათა აღდგენას შესდგომოდა.

ცხადია, რომ ასეთი ფართო ამოცანის განხორციელება, წინასწარ კარგად შემუშავებული გეგმისა და საჭირო სახსრების წყაროს გაუთვალისწინებლად, სრულებით მიუძღებელი იყო. ამ ყველა საკითხების განხილვა ალექსანდრე პირველს მოუხდა. რაკი თემურლენგის შემოსევის შემდგომ იმდროინდელი აზნაურული საქართველო გადატაცებულიც იყო, ისეთი სახსრები, რომლის დასახული მიზნის განსახორციელებლად გამოყოფაც შესაძლებელი ყოფილიყო, სახელმწიფო ხაზინას არ მოეპოვებოდა. მაშასადამე, უნდა სხვა რაიმე წყარო გამოენახათ. ალექსანდრე მეფემა და საქართველოს მამინდელმა მთავრობამ გადაწყვიტეს, საქართველოს განახლებისათვის საგანგებო დროებითი გადასახადები დაეწესებინათ, რომელიც სანამ დასახული ამოცანა მიღწეული და გეგმა შესრულებული არ იქნებოდა ყოველწლიურად უნდა აეკრიბათ. ცხადია, რომ ასეთს ფართო განახლებითს მშენებლობას დიდი დროცა და დიდი თანხაც უნდა დასჭირებოდა. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ერთი ძეგლის, სვეტიცხოვლის, განახლება რუსამ ჯერ კიდევ თავის სიცოცხლის დროს დაიწყო, როდესაც ალექსანდრე ჯერ გამეფებული არ იყო, და ამ სამუშაოს დამთავრება მხოლოდ 1431 წლისათვის გახდა შესაძლებელი, მაშინ ცხადი შეიქმნება, თუ რამდენად ძნელი იყო იმ დროს ასეთი სამუშაოს წარმოება, მით უმეტეს დიდი ღირებულება უნდა ყოფილიყო გადასახადები იმ შეუდარებელი დიადი გეგმის განსახორციელებლად, რომელიც ალექსანდრე მეფეს ჰქონდა დასახული. ალექსანდრე I-მა ამ საგანგებო გადასახადად კომლზე 40 თეთრი შემოიღო: თითოეულ მეკომურს ამ სააღმშენებლო სათავენოს შესადგენად მამინდელ საქართველოში 40 თეთრი (ე. ი. ვერცხლის ფული) უნდა გამოეღო.

ალექსანდრე მეფემ ეს დროებითი საგანგებო გადასახადი 1425 წელს დააწესა და ამ წლიდან მოყოლებული საქართველოს თითოეული სრულფუძიანი მეკომური 40 თეთრს იხდიდა, რომ განადგურებული ქვეყანა აღდგენილი ყოფილიყო. ხოლო 1440 წლისათვის მიზანიცა და ვეგმაც მთლიანად განხორციელებული აღმოჩნდა: ალექსანდრე მეფეს თავის სიგელში აღნიშნული აქვს, რომ, რამდენიც-კი საქართველოში ციხე, საყდარი, მონასტერი და სხვა შენობა იყო, ყოველივე სრულიად ახლად აღვაშენე და შევაძკეო.

რაკი მიზანი უკვე მიღწეული იყო, ალექსანდრე მეფემ განკარგულება ვასცა, რომ 1440 წლიდან მოყოლებული საგანგებო სააღმშენებლო გადასახადი კომლზე 40 თეთრი ამოეკვეთათ და მოესპოთ.

ცხადია, რომ 15 წლის განმავლობაში, რა დიდი თანხაც არ უნდა ყოფილიყო შეგროვებულე, სრულებით შეუძლებელი იყო, რომ ყველაფერი აღედგინათ: ამისათვის მაშინდელ საქართველოს არც საკმაო ქონებრივი სახსრები ჰქონდა და არც ფიზიკური საშუალება იყო იმდროინდელ საქართველოში, რომ 15 წლის განმავლობაში ასეთი უზარმაზარი ამოცანა განხორციელებული ყოფილიყო. ამიტომაც, ცხადია, რომ ალექსანდრე I-სა და საქართველოს მთავრობის მიერ შემუშავებულს გეგმაში განსახლებლად მხოლოდ ისეთ უმთავრეს ნაგებობათა აღდგენა იქნებოდა შეტანილი, რომელთა აღდგენლობა საშიშროებას წარმოადგენდა და რომელთა განახლება კულტურული მითხოვნილებებისათვისაც აუცილებლად საჭირო იყო. რა თქმა უნდა, რომ მრავალი ნაოხარი სოფელი ისევ ისევე დარჩებოდა: ასეთი განადგურებული, გაპარტახებული სოფლებისათვის. სომ უპირველესად მოსახლეობა იყო საჭირო. თემურლენგის მრავალგზისმა შემოსევამ-კი იმდენი ხალხი იმსხვერპლა საქართველოში, რომ არამც თუ სრულიად განადგურებული სოფლებისათვის მოახალშენე, ხალხი არ იყო, არამედ შეთხლებული სოფლებს მოსახლეობის შევსებისთვისაც-კი ხალხი, ტყვეობიდან დაბრუნებულთ გარდა, ძნელად თუ სადმე მოიპოვებოდა. ალექსანდრე მეფემ ამ საშუალებასაც მიმართა და, რამდენადაც-კი შესაძლებელი იყო, ცდილობდა, გაუკაცრიელებელი ადგილები კვლავ შენად გაეხადა. მაგრამ ფართოდ ამ გეგმის განხორციელება იმდენად დიდ თანხას მოითხოვდა, რომ ისევ საქართველოს სამეფოს შერჩენილი მოსახლეობის ხელმეორედ ზედმეტად დატვირთვა სრულებით შეუძლებელი იყო. ამიტომაც ამ ამოცანის გადაწყვეტა უფრო კერძო თაოსნობას ჰქონდა მინდობილი. ასეთ პირობებში ბუნებრივია, რომ თემურლენგის შემოსევის დროს განადგურებული ბევრი სოფელი სამუდამოდ ნასოფლარად დარჩა, დროთა განმავლობაში ტყითაც დაიბურა და მის შემდგომ ვეღარც აღსდგა.

ალექსანდრე პირველის აღმშენებლობითი მუშაობა იმდენად დიად იყო და მისი შედეგი იმდენად ყველასათვის თვალსაჩინო აღმოჩნდა, რა თანამედროვეებმაცა და მომდევნო თაობამაც მას მეფეთა შორის წარჩინებულ სახელი უწოდა და საქართველოს ისტორიამ დიდ ალექსანდრეს წოდებულებაც-კი მიაკუთვნა.

სოციალური ვითარება საქართველოში ალექსანდრე პირველის მიწობაში

რასაკვირველად, ალექსანდრე I-ს ამაზე უფრო ფართო გეგმის განხორციელებაც შეეძლებოდა, რომ მაშინდელი საქართველოს სოციალურ წესწყობილებას მისთვის გადაულახავი დაბრკოლება არ შეექმნა.

მეფის ხელისუფლების გავლენა ხანგრძლივი ომის განმავლობაში, უნებლიედ უნდა შესუსტებულიყო. ამავე დროს დიდგვარაძან აზნაურთა

გაძლიერება იმ არეულობის ხანაში, რომელშიც საქართველო მაშინ იმყოფებოდა ამნაირადვე ბუნებრივი შედეგი იყო. ალექსანდრეს საკუთარ ოჯახშიც-კი, მოცილეები თუ არა, ყოველ შემთხვევაში თანამონაწილენო უკვე აღმოუჩნდნენ. თავის მთავრობასა და ვაზირებთან მას აღარ შეეძლო ისევე თავისუფლად ემოქმედა, როგორც წინათ, როდესაც საქართველოს სახელმწიფოს მხოლოდ მეფეები განაგებდნენ და მათსა და ვაზირთა ნებისყოფაზე იყო ყველაფერი დამოკიდებული და სხვას არავის ჰქონდა უფლება ჩარეულიყო.

ალექსანდრე მეფე უკვე იძულებული იყო თავისი ქმებისა და ცოლშვილისათვისაც გაეწია ანგარიში: მათი აზრი და სურვილი უმნიშვნელო აღარ იყო. ხოლო, რაჯი საქართველოს მეფე ცოლად წინანდებურად უცხო სამეფოების ასულს ვეღარ ირთავდა, არამედ რომელიმე თავისივე ქვეშევრდომის ასული მოჰყავდა ხოლმე ცოლად, ცოლის ნათესავებიც, ვითარცა მეფესთან უფრო დაახლოვებულნი, სხვებზე მეტად გავლენიანი ხდებოდნენ. ბატონიშვილებიც ადგილობრივად ირთავდნენ ცოლებს, მათი ნათესაური კავშირიც სამეფო საგვარეულოს და სახლობას დიდგვარიან აზნაურთა გარკვეულ წრეს უახლოვებდა ხოლმე. ეს დიდგვარიან აზნაურთა დანარჩენ წრეებში ბუნებრივად შურსა და უკმაყოფილებას იწვევდა. მათ ის არ მოსწონდათ, რომ წოდებრივად მათი თანასწორი საგვარეულოების წარმომადგენლები მათზე უფრო გავლენიანი ხდებოდნენ. ეს გარემოებავე საქართველოს მეფეს საშუალებას უსაობდა თავის ყველა ქვეშევრდომთან პირუთვნელობა და მიუკერძოებლობა დაეცვა: ნათესაობის გავლენის ანარეკლი მის მოქმედებაში უნებლიედ ჩანდა ხოლმე და მისი მოქმედების თავისუფლება ამ მხრივ შეზღუდული იყო.

რასაკვირველია, ყველაფერი ეს საქართველოს მეფის ხელისუფლების დასუსტებასა და გავლენიანობის შემცირებას უწყობდა ხელს. ეს გარემოება იმდროინდელ ძეგლებში გარეგნულადაც-კი არის აღბეჭდილი. ალექსანდრე მეფის ხნიდან მოყოლებული, საქართველოს მეფეები თავიანთ სიგელებს წინანდებურად მარტო თავიანთი სახელით-კი აღარ აწერინებდნენ, არამედ შიგ თანამეცხედრეც, ძმებიცა და შვილებიც არიან დასახელებულნი, რომელთაც, რასაკვირველია, არავითარი უფლება არ ჰქონდათ, რომ საქმეებში ჩარეულიყვნენ, მაგრამ რომელთა ჩარევის უცლობელ საბუთს სიგელში მათი მოხსენების გარემოება წარმოადგენს.

ასეთ პირობებში განა ვასაკვირველია, რომ თვით მეფის ოჯახშიც, მის შვილთა შორის ისეთები აღმოჩენილიყვნენ, რომელთა ესეც აღარ დააკმაყოფილებდა და რომელნიც ამაზე მეტი ხელისუფლების ჩაღდებას მოიწადინებდნენ. ალექსანდრე I-ს სიგელში თავისი უფროსი ვაჟიშვილი ვ ა ხ ტ ა ნ გ ი თავისი სიცოცხლის დროსვე მეფეთ-მეფედ ჰყავდა დასახელებული. შემდგომი ალექსანდრე პირველის საბუთებში ვახტანგი მეფედ აღარ იხსენიება, მაგრამ ის გარემოება, რომ ალექსანდრე რატომ-

ლაც იძულებული იყო თავისი ვაჟიშვილი ვახტანგი მეფედ მოეხსენებინა, ამჟღავნებს იმ გარემოებას, რომ მეფის ოჯახში რაღაც ისეთი განხეთქილება მომხდარა, რომელმაც აიძულა ასე არაჩვეულებრივად მოქცეულიყო და თავისი სიცოცხლის დროსაც თავისი ვაჟიშვილი მეფედ მოეხსენებინა.

ამგვარადვე შემთხვევითი მოვლენა არ უნდა იყოს, რომ 1442 წელს საქართველოს მეფემ ალექსანდრემ ქვეყნის მესაჭეობას თავი დაანება და ბერად აღიკვეცა და, ათანასკნელ სახელდებულო, ის ამის შემდეგ სვეტიცხოვლის ეკლერში ცხოვრობდა. სამეფო ტახტზე-კი მის მაგიერ სწორედ მისი ვაჟიშვილი ბაგრატ ი ავიდა, რომელიც ალექსანდრეს თავის სიცოცხლის დროს რამდენიმე წლის წინათ მეფედ ჰყავდა მოხსენებულო. 1442 წელს ალექსანდრე 62 წლის იყო და მას, რასაკვირველია, ჯერ კიდევ კარგა ხანს შეეძლო სამეფო საქმეებს გასძღოლოდა: ფიზიკურიცა და გონებრივი ძალაც ამისათვის მას ექნებოდა. მისი ენერგიული ბუნებაც უმოქმედო ბერმონაზონად ძნელი წარმოსადგენია, ამიტომაც საფიქრებელია, რომ, თავის საკუთარ ოჯახშივე ჩამოვარდნილი უთანხმოების გამწვავების ასაცილებლად, მან ამჯობინა თავის პატივმოყვარე შვილისათვის მეფობა თვითონვე დაეთმო, ვიდრე განხეთქილება ჩამოვგდო და საქართველო განსაცდელში გაეხვია.

ვახტანგ IV ალექსანდრეს ძე (1442—1446 წ.)

ვახტანგ IV-ს დიდხანს არ მოუხდა სამეფო ტახტზე ყოფნა. 1442 წელს გამეფებული, ოთხი წლის შემდგომ ის უკვე მკვდარი ჩანს. მისი მეფობის შესახებ ძალიან მცირე ცნობები მოგვეპოვება და ისიც, რაც არის, დანამდვილებით ძნელი სათქმელია, რამდენად მის მეფობას ეხება. ეს ჯეჰან-შაჰის შემოსევის ამბავია. ვახტანგ IV-ს ქართლის დიდგვარიან აზნაურ მოხელეებთან ბრძოლა ჰქონია, მათი მოღალატური ქცევის გამო, კერძოდ ამილახორი ზევიდგინიძე მას ასეთი ქცევისათვის შეუპყრია კიდევ. რაღაც მძიმე დანაშაული უნდა სდებოდა მას ბრალად, რათგან დაჭერილს ამილახორს ზევდგინიძეს მეფემ მთელი მკვიდრი მამული ჩამოართვა და ყმებიც წაართვა. ამას გარდა დაუჭერია და დასამწყვდევად ლიხთ-იმერეთში წაუყვანია. ეს ერთი გარემოებაა უკვე იმ აშლილობის დასაწყისის მომასწავებელია, რომელმაც შემდეგში საქართველოს სახელმწიფოებრიობის მთლიანობა იმსხვერპლა.

ბრძოლა საქართველოს მთლიანობის დარღვევის წინააღმდეგ

ბიორგვი VII ალექსანდრეს ძე (1446—1466 წ.)

ვახტანგ IV-ის მაგიერ სამეფო ტახტზე საქართველოში 1446 წელს შისი ძმა გიორგი ავიდა. გამეფებისას ის 31—32 წლისა იყო და ქვეყნის მესაჭეობისათვის თითქოს საკმაო გამოცდილება უნდა ჰქონოდა. მას ორი ცოლი ჰყავდა. მეორე ცოლის, ნესტან-დარეჯანისაგან, გიორგი შეფეს 1457 წელს ვაჟიშვილი ალექსანდრე შესძენია. მას ორი ქალიშვილიც ჰყავდა, რომელთაგან ერთი 1452 წელს ბიზანტიის კეისარ კონსტანტინეზე იყო დანიშნული, მაგრამ, თურქებისაგან კონსტანტინეპოლის 1453 წელს აღებისა და კეისრის სიკვდილის გამო, ქორწინება ჩაიშალა.

გიორგი VII-მ მთელი თავისი მეფობა ხელისუფლებისა და ბატონობის გამო ამტყუარს ბრძოლას შეაღია. ამ ხანაში მთავრებმა წამოყვეს თავი, რასაკვირველია, უპირველესად მესხეთის მმართველმა, რომელმაც, როგორც ვიცით, უკვე XIII საუკუნეში საქართველოს მეფისაგან დამოუკიდებლობა მოიპოვა. მართალია, გიორგი ბრწყინვალემ საქართველოს ეს გამდგარი თემი დაუბრუნა, მაგრამ თემურლენგის შემოსევის შემდეგ მომხდარმა საქართველოს დასუსტებამ მესხეთის მთავარს აღბუღას კვლავ საღერღელი აღუძრა, რომ თავისი საბრძანებელი საქართველოს სამეფოსაგან გამოეცალკეებინა.

ბრძოლა მესხეთის მთავარს უპარუპარასა და ბიორგვი მეფეს შორის

უთანხმოება ჯერ თვით მესხეთის მთავრების, ჯაყელთა ოჯახში დაიწყო: გამწვავდა ურთიერთობა აღბუღასა და მის ბიძას ყვარყვარას შორის, რომელთაგან უკანასკნელმა ხელისუფლების ხელში ჩაგდება მოიწადინა და მესხებს თავისკენ გადაბირება დაუწყო. აღბუღამ, თავისი ბიძის შეპყრობა გადაწყვიტა, მაგრამ ყვარყვარამ დაასწრო, 1447 წელს აღბუღას წინააღმდეგ გაილაშქრა და ვაიშარჯვა კიდევ.

დამარცხებული აღბულა გიორგი მეფესთან წავიდა დახმარების სათხოვნელად, მაგრამ ყვარყვარამ აქაც დაასწრო: გიორგი მეფე რომ დახმარების აღმოსაჩენად მესხეთში მივიდა, ყვარყვარა მეფეს არ შებრძოლებია, არამედ გზაშივე დაუხვდა და მისი გულის მოგება მოიწადინა: უდანაშაულობა შეჰფიცა. მას იმედი ჰქონდა, რომ გიორგი VII ასეთი ქცევისათვის მას დაუმადლებდა და დასაჯილდოვებლად მისცემდა იმას, რაც სწადდა. მაგრამ მისი იმედი ტყუილი გამოდგა: გიორგი VII-მ აღბულას დაუჭირა მხარი და ათაბაგად ისევ აღბულა დასტოვა, ყვარყვარა კი თავის კარზე წამოიყვანა და იქ ჰყავდა.

ყვარყვარა საქმის ასეთ დასასრულით ძალზე უკმაყოფილო იყო და უსიამოვნება, რომელიც თავდაპირველად ბიძა-ძმისწულს შორის იყო ჩამოვარდნილი, ეხლა უკვე ყვარყვარასა და გიორგი მეფის უთანხმოებად იქცა.

1451 წელს რომ აღბულა ათაბაგი გარდაიცვალა, კვლავ საკითხი დაიბადა იმის შესახებ, თუ მესხეთის ათაბაგობა ვისთვის მიეცათ. სამეფო დარბაზის დაახლოვებულ წევრთა რჩევით, გიორგი მეფემ ათაბაგობა წინადაუხვდავად ყვარყვარას უწყალობა, რომ ამით მოემშვიდობიანებინა და მისი გული მოეგო. მაგრამ ყვარყვარა ათაბაგი სრულებით სხვა გუნებაზე იყო დამდგარი: მას მეფისაგან დამოუკიდებლობის მოპოვება ჰსურდა. იმას თავისი თავი ისე ეჭირა, რომ საქართველოს მეფისაგან დამოუკიდებელ პოლიტიკის წარმოებასაც-კი ლაშობდა. მაგალითად, 1459 წელს, როდესაც დასავლეთ ევროპაში საქართველოდან საერთო პოლიტიკური გეგმის შესახებ მოსალაპარაკებლად დესპანი უნდა ყოფილიყო გაგზავნილი, ყვარყვარა ათაბაგმა საქართველოს მეფის გიორგი VII-ის დესპანით დაკმაყოფილება არ მოისურვა, არამედ თავის საკუთარი დესპანიც გააყოლა და ეს, რასაკვირველია, მისი დამოუკიდებელი პოლიტიკის გეგმის ცხადი გამომძლავრებელი იყო.

ყვარყვარა ათაბაგის ფართო გეგმა მესხეთის საქართველოს სამეფოთგან გამოსაყოფად და ამის საწინააღმდეგოდ ბრძოლა

მას ამაზე უფრო ფართო გეგმაც ჰქონდა განზრახული. ათაბაგმა თავისი სამფლობელოს საქართველოსაგან მარტო პოლიტიკურად ჩამოშორება-კი არ მოისურვა, არამედ უნდოდა მესხეთის მთელი სამწყსოც ქართული ეკლესიისაგან გამოეყო. ამ მიზნით მან მ ა წ ყ ვ ე რ ე ლ ი ეპისკოპოსის განდიდება მოიწადინა, რომ მისთვის თავის სამფლობელოს ყველა სხვა ეკლესიები დაექვემდებარებინა. რასაკვირველია, ყვარყვარას მთელი მოქმედება საქართველოს პოლიტიკური დანაწილებისათვის საუკეთესო პირობების შექმნას უდრიდა და მთელი ქართველი ერის ინტერესების საწინააღმდეგოდ მოღალატური ნაბიჯი იყო.

საეკლესიო კანონების თანახმად ეპისკოპოსად არჩეული პირი უეჭველად უნდა მცხეთაში წასულიყო და საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის მიერ სვეტიცხოველში ყოფილიყო ხელდასმული. მესხეთის მთავარმა სწორედ ამის მოსაზრება მოისურვა. ეს იმ გარემოებით აიხსნება, რომ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი მესხეთის მთავრის განკერძოებითს პოლიტიკას მთელი თავის ძალღონით ებრძოდა და ყველა იმ საეპისკოპოსოდ არჩეულ პირებს, რომელნიც მესხეთიდან ჩამოდიოდნენ, კურთხევამდის კატეგორიულად ფიცს და აღთქმას ადებინებდა, რომ ის საქართველოს მწყემსმთავრის ერთგული და საქართველოს მეფის მომხსენებელი და მლოცველი იქნებოდა. წირვა-ლოცვის დროს საქართველოს მეფის მოხსენება საქართველოს პოლიტიკური მთლიანობის გამოსატყულებას წარმოადგენდა და ყვარყვარა ათაბაგსაც სწორედ ამის მოსაზრებას უსურდა.

საქართველოს ეკლესიის მეთაურის ბრძოლის შედეგი უვარყვარა ათაბაგის პოლიტიკის წინააღმდეგ

როდესაც ყვარყვარა დარწმუნდა, რომ საქართველოს ეკლესიის საჭეთმპყრობელი მისი პოლიტიკური გეგმების ჩაშლას ლამობს, მაშინ მან გადაწყვიტა, რომ მაწყვერელობა და ეპისკოპოსების ხელისუფლება უმცხეთით ადგილობრივად მიენიჭებინა. მაგრამ საქართველოს ეკლესიის მწყემსმთავარმა ამის საპასუხოდ საეკლესიო კანონებით მისთვის მინიჭებული უფლება გამოიყენა. როგორც მაწყვერელი, ისევე ის საეკლესიო პირებიც, რომელთაც ამ გზით საეკლესიო თანამდებობის ხელში ჩაგდება იკადრეს, შეაჩვენა, საქვეყნოდ შეჩვენებულ პირს საეკლესიო კანონით მღვდელმსახურების ასრულება, — წირვა-ლოცვა, ზიარება, მონათვლა, ჯვარის წერა და დასაფლავება აკრძალული ჰქონდა; ეს იმას ნიშნავდა, რომ ამისათვის განკუთვნილი გასამრჯელოც მას აღარ შემოუვიდოდა და, რასაკვირველია, განკერძოების გუნებაზე დამდგარი მესხეთის საეკლესიო დიდ მოხელეებისათვის ამ სასჯელის ასეთი ეკონომიურ-ფინანსური მხარე ვაცოცხლებით უფრო საგრძნობი იყო, ვიდრე სხვა ყოველგვარი სასჯელის საშუალება. ამიტომაც ამ საშუალებამ ძლიერ გავლენა მოახდინა და უნებლიედ გაჭირვებულ მღვდემარეობაში ჩავარდნილი ეს პირები იძულებულნი გახდნენ, რომ საქართველოს ეკლესიის საჭეთმპყრობელთან შეთანხმების გუნებაზე დამდგარიყვნენ.

გეგმა რომ არ ჩაშლოდა, ყვარყვარა ათაბაგმა ამაზე უფრო უკადრის საქციელს მიჰმართა თავისი დასახული ამოცანის განსახორციელებლად. მან ისარგებლა შემთხვევით, რომ საქართველოში მასლობელი აღმოსავლეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის ერთ-ერთი დიდი სამღვდლო პირთაგანი მოვიდა, რომელსაც მიზნად საქართველოში შემოწირულების შეგროვება ჰქონდა დასახული. ეს სამღვდლო პირი ბერძენი მიტროპოლიტი იყო. ის საკმაოდ ცბიერი აღმოჩნდა: რასაკვირველია, ყვარყვა-

ჩრდითან წინასწარ შეთანხმებითა და სამაგიეროდ შესაფერისი კარგი ქონებრივი ჯილდოს მიღების შემდგომ, ამ უცხოეთიდან მოსულმა ბერძენმა მიტროპოლიტმა სწორედ იმის ქადაგებაზე დაიწყო, რაც თვითონ ყვარყვარა ათაბაგს სწაღდა, ე. ი. რომ მღვდელისა და დიაკონის კურთხევა უმცხეთოთაც იყო შესაძლებელი და რომ საქართველოს საპატრიარქო ეკლესიის მორჩილება სრულეხით მათთვის სავალდებულო არ იყო.

როცა საკალმასოდ მოსულმა ამ ბერძენმა მიტროპოლიტმა ჯიბეები სპეციალად გაისქელა და საქართველოდან წავიდა, მესხეთის სამღვდლო პირები ისევ ისეთსავე მდგომარეობაში ჩავარდნენ, რა მდგომარეობაშიც წინათ იყვნენ. სანამ მაღალი უცხო სამღვდლო პირი მესხეთში იყო, შეჩვენებულ მესხ ეპისკოპოსებსა და სამღვდლო პირებს ზურგი ასეთ-ისე გამაგრებული ჰქონდათ, მაგრამ, როდესაც ის უკვე საქართველოს მოშორდა, მათ დამცველიც შოაკლდათ და, ან უნდა საქართველოს ეკლესიის მწყემსმთავარს დამორჩილებოდნენ, ანდა უნდა იმ გარემოებას შეჰრიგებოდნენ, რომ მათ სამწყსოდან ქონებრივი შემოსავალი აღარ ექნებოდათ.

მუხარყვარა ათაბაგის გეგმის ჩაშლა და ქართული ეკლესიის მთლიანობის შენარჩუნება

უკანასკნელმა გარემოებამ, ქონებრივმა გაჭირვებამ, აიძულა ისინი, დაპირობებოდნენ საქართველოს ეკლესიის მაშინდელ კათალიკოსს და ვითაც, რომელიც ალექსანდრე პირველის შვილი იყო და რომელიც ქართული ეკლესიის მთლიანობის დაცვასთან ერთად საქართველოს პოლიტიკური მთლიანობის დაცვასაც თავის მოვალეობად სთვლიდა.

გაჭირვებულ მდგომარეობაში მყოფი მესხეთის შეჩვენებული სამღვდლო პირები რომ მცხეთაში ჩავიდნენ და კათალიკოსს ვედრება დაუწყეს, მათთვის წინანდელი მათი უცოდება და დანაშაული შეენდო, მან ამ პირების თხოვნა არ შეისმინა, სანამ ფიცის წიგნზე ხელი არ მოაწერინა, რომელიც ისინი აღთქმას სდებდნენ, რომ საქართველოს ეკლესიის კათალიკოს-პატრიარქის ყოველ ბრძანებას დაემორჩილებოდნენ, საქართველოს ეკლესიის სავეთმპყრობელის ერთგული და საქართველოს მეფეთა მლოცავი იქნებოდნენ ყოველი წირვა-ლოცვის დროს. ვისაც კათალიკოს-პატრიარქი შერისხავდა, ისინი ვალდებულნი იყვნენ, რომ იმასთან კავშირი შეეწყვიტათ: შეჩვენებულ ეპისკოპოსებთან ერთად წირვა არ ეწირათ და, სანამ შენდობას არ მიიღებდნენ, მათთან საერთო არაფერი ჰქონოდათ. ამხვე აღთქმაში იყო აღნიშნული, რომ, თუნდაც ყვარყვარამ შაწყვერელობა ან სხვა ეპისკოპოსობა შემოგვთავაზოს, სანამ ყვარყვარა და მისი შეჩვენებული ეპისკოპოსები თქვენს განკარგულებას არ დაემორჩილებიან, მანამდის ყვარყვარასაგან შემოძლეული ხელისუფლება არ მივიღოთ და უარყვართო.

ამ აღთქმის წიგნის პოლიტიკური შინაარსი და მნიშვნელობა სრულე-
ბით ცხადად ჩანს. დავით კათალიკოსი თავის მოვალეობად სთვლიდა,
მის განკარგულებაში მყოფი ყოველი საშუალებით ის დამოუკველი ში-
მართულება შეეჩერებინა, რომელსაც მესხეთის მთავარი დაადგა და რო-
მელსაც მიზნად საქართველოს მეფისაგან სრულ პოლიტიკური და
საკლესიო დამოუკიდებლობის მოპოვება ჰქონდა დასახული. ასეთი
ენერგიული საშუალებით და ბრძოლის წარმოების წესით, დავით კათა-
ლიკოსმა ბოლოს იმდენი მოახერხა, რომ ყვარყვარა ათაბაგმა თავისი წა-
დილის მიღწევა ვერ შესძლო.

რასაკვირველია, ასეთი განკარგულებისა და მთლწანობის დარღვევი-
სადმი მისწრაფება გულში მართო მესხეთის მთავარს არ ექნებოდა.
სხვებს, ეგებებს, ისე მძლავრად არ ჰქონდათ იგი გამოხატული, მაგრამ
მესხეთის მთავრის თანამგრძობნი რომ შესაძლებელია სხვებიც ყოფი-
ლიყვნენ, ამის არავითარი ეჭვი არ უნდა გვქონდეს.

საქართველოს სამეფოს პოლიტიკური ვითარება და სამთავროებად დაწინაურება

ამ დროს საქართველო უკვე მკვეთრად იყო სამთავროებად დაყოფი-
ლი, თუმცა მთლიანობა ჯერ დარღვეული არ იყო: აფხაზეთი და სამეგრ-
ელო ერთ სამთავროს წარმოადგენდა. ამ სამთავროს სათავეში ბე-
დიანი იდგა ჯერ კიდევ XV საუკუნის პირველ წლებში აფხაზეთი
და სამეგრელოც ერთ სამთავროდ არ იყო ქცეული, არამედ აფხაზეთი და
სამეგრელო ცალ-ცალკე საგამგეო ერთეულებს წარმოადგენდნენ. აფხა-
ზეთის მთავარ ქალაქად მაშინ ცხუმში ითვლებოდა, სამეგრელოს
მთავარი ქალაქი კი ბათომი იყო და ეს გარემოება ცხადყოფს, რომ
სამეგრელოს მთავარს მაშინ გურია და აჭარაც სჭერია. მას შემდგომ
ცვლილება მომხდარა: 1459 წლისათვის გურია სამეგრელოს ჩამოჭო-
რებია. ის ცალკე სამთავროს წარმოადგენდა. აფხაზეთი და სამეგრელო
კი ერთ სამთავროდ ქცეულა და მისი მართვა-გამგეობა ბედიანს ჩაუგ-
დია ხელში.

აფხაზეთ-სამეგრელოს მთავარი, ასეთი ვაძლიერებისდა მიუხედავად,
მაინც საქართველოს პოლიტიკურ საზღვრებში დაეტია და ჩამოშორების
მიზანი ამ ხანაში მაინც მას დასახული არ ჰქონდა. მას არც თავისი გან-
საკუთრებული რომელიმე რწმუნებული გაუყოლებია დასავლეთ ევრო-
პაში და საქართველოს დესპანით დაკმაყოფილებულა.

ამრიგად, საქართველოს პოლიტიკური მთლიანობა, მართალია ჯერ
დარღვეული არ იყო, მაგრამ რღვევის პროცესის დასაწყისი უკვე საქმოდ
მკაფიოდ მოჩანს. ყველაზე ძლიერად ეს მესხეთის მთავართა პოლიტი-
კაში იყო გამოხატული.

სამართაშორისო პოლიტიკაში მომხდარი დიდი ცვლილება, ოსმალთაგან ბიზანტიის მოსპობა და ამის შედეგი

საქართველოს ასეთი შინაური ვითარება მეტად სახიფათო იყო ამ სამართაშორისო პირობების გამო, რომლებიც მახლობელ აღმოსავლეთში ამ დროისათვის შეიქმნა: საქართველოს ორივე მხრით, სამხრეთ-აღმოსავლეთითაცა და სამხრეთ-დასავლეთითაც, საკმაოდ ძლიერი ახალი პოლიტიკური მეზობლები გაჩნდნენ.

შაჰროში რომ გარდაიცვალა, 1451 წელს, ერანის მბრძანებლად ჯეჰან-შაჰი გახდა. ქირმანიდან მოყოლებული საქართველოს საზღვრამდე მან უკვე მთელი მიწა-წყალი ექირა ხელში.

სამხრეთ-დასავლეთით საქართველოს უფრო საშიში მეზობელი ოსმალეთი გაუჩნდა. ამ ხანაში, თურქებმა მცირე-აზიაში იმდენად სწრაფად მოახერხეს გაძლიერება, რომ სულთანმა მუჰამედმა 1453 წელს თავისი უშველებელი ზარბაზნების მარჯვედ გამოყენებისა და 70 ათასი ჯარისკაცის იერიშის მიტანით ბიზანტიის სახელმწიფოს დედაქალაქი კონსტანტინეპოლიც-კი აიღო და მთელს მაშინდელ მსოფლიოში მრავალ საუკუნეთა განმავლობაში ცნობილი ბიზანტიის იმპერია, ამგვარად, დედამიწის ზურგიდან აღიგავა. საქართველოსათვის ეს ისეთი უბედურება იყო, რომლის მსგავსი მის წარსულში ბევრი არ მოაპოვებია.

იმას გარდა, რომ ოსმალეთი მახლობელ აღმოსავლეთში უძლიერეს სახელმწიფოდ იქცა, საქართველოს ამიერიდან დასავლეთის გზაც დაეხშო და დასავლეთთან უშუალო კავშირის ყოველგვარი შესაძლებლობა მოესპო. თუ წინათ მას მეზობლად სუსტი ბიზანტიის საყენებელი ჰყავდა, ეხლა უკვე ძლიერი, ენერჯით აღსავსე, საუცხოვოდ შეიარაღებული ოსმალეთის სახელმწიფო აღმოუჩნდა. სწორედ იმ დროს, როდესაც დასავლეთ ევროპაში რენესანსად წოდებულ რეკონსტრუქციის მძლავრი აყვავება დაიწყო და შეუჩერებელი წარმატებით მიმდინარეობდა, საქართველოს ყოველგვარი საშუა-

ლებამ მოესპო, რომ ამ ნაყოფიერს შემოქმედების წყაროს გაცნობოდა და თვითონაც ამ მოძრაობის მოზიარე გამხდარიყო.

საქართველოს მთავრობას, როგორც ჩანს, ოსმალეთის თანდათან გაძლიერება გამოჰპარვია: თურქთა მახლობელ აღმოსავლეთში და მცირე აზიაში ყოფნა იმდენად ხანგრძლივი ისტორიული ამბავი იყო, რომ ოს ცვლილება, რომელიც თანდათან ხდებოდა, ქართველებისათვის ისე საგრძნობი არ აღმოჩნდა, როგორც დასავლეთ ევროპისათვის, რომელსედაც მომხდარმა პოლიტიკურმა ცვლილებამ თავსარამცემი შთაბეჭდილება მოახდინა.

სამხედრო კონსტანტინეპოლის ოსმალთა კონსტანტინეპოლითგან განსაღმვნად

ღამახასიათებელია, რომ კონსტანტინეპოლის ოსმალთაგან აღებას ყველაზე უწინარეს სწორედ დასავლეთ ევროპაში მიაქციეს ყურადღება. რომის პაპმა ნიკოლოზ V-მ მაშინვე სცადა ბიზანტიის დედაქალაქის თურქ-ოსმალთაგან განსათავისუფლებლად ჯვაროსანთა ომი მოეწყო, მაგრამ ვერას გახდა: მისი ცდა უშედეგო აღმოჩნდა. მისმა მოადგილემ კალისტ III-მაც ვერაფერი მოახერხა. მაშინ ჯვაროსანთა ომის მოწყობისათვის ევროპაში უკვე შესაფერი პირობები აღარ არსებობდა, არც რომის პაპის ქადაგებას-ღა ჰქონდა ისეთი ყოვლად ვადაწყვეტი გავლენა, როგორც წინათ. ბიზანტიის დედაქალაქისათვის თავის შეწუხება ევროპაში არავეს ჰსურდა, რამდენადაც ეს მათთვის უშუალო საშიშროებას არ წარმოადგენდა. ორგზისი ცდის უნაყოფობისდა მიუხედავად რომის პაპმა პიომ ვადასწყვიტა დასახული მიზნისათვის ისეთი გეგმა შეედგინა, რომ მის განსახორციელებლად დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ქრისტიანთა სახელმწიფოებს მიეღოთ მონაწილეობა: ოსმალეთის წინააღმდეგ დასავლეთ ევროპიდან უნდა წამოსულიყო მხედრობა და აღმოსავლეთის ქრისტიანებსაც, ოსმალთა საბრძანებლის სათანადო თემებში თურქთა მრავალრიცხოვანი ჯარის დასაბანდებლად აღმოსავლეთიდან უნდა დაეწყო შეტევა; ოსმალებს მაშინ საშუალება არ ექნებოდათ მთელი თავისი სახედრო ძალა ევროპაში გადაეტანათ.

რომის პაპი პიომ რომ საეკლესიო კრებაზე თავის გეგმის წარსაღგენადა და თურქთა წინააღმდეგ ლაშქრობის მოსაწყობად მანტუაში გაემგზავრა, იმავე დროს მახლობელ აღმოსავლეთში მან თავის დესპანად ლუდოვიკო ბოლონიელი გამოგზავნა მახლობელი აღმოსავლეთის ქრისტიანი სახელმწიფოების განზრახულ გეგმაში მხურვალე მონაწილეობის მიღებაზე დასაყოლიებლად.

რომის პაპის დესპანის საქართველოში მოსვლა და ქართველ პოლიტიკოსთა ფართო გეგმა

რომის პაპის დესპანი უპირველესად საქართველოს ესტუმრა, რათგან მისი გეგმის მთავარი ნაწილი ამ საქმეში სწორედ საქართველოს პოლიტიკურსა და სამხედრო მონაწილეობას გულისხმობდა. 1459 წელს ლუდოვიკო ბოლონიელმა გიორგი მეფეს თავისი ეკლესიის უფროსის გეგმა გადაუშალა ოსმალთა ხელიდან კონსტანტინეპოლის გამოსავლევად. ამ განზრახვამ საქართველოს პოლიტიკის მესვეურნი მეტად მოხიბლა და ისე გაიტაცა, რომ მათ ამაზე მეტის განხორციელებაც-კი გადაწყვიტეს.

მართალია, რომის პაპის დესპანის მოსვლისას, საქართველოში მეფემთავრებს შორის შინაური უთანხმოება იყო, მაგრამ ლუდოვიკო ბოლონიელმა სცადა ისინი ერთი-ერთმანეთთან შეერიგებინა. დასახული გეგმის მომხიბვლელობით, ყვარყვარა ათაბაგსა და საქართველოს მეფეს შორის შეთანხმება მოხერხდა: 1459 წელსვე გიორგი მეფესა და მთავართა შორის ზავი დაიდო და განზრახული გეგმის განსახორციელებლად მსჯელობა დაიწყო.

რომის პაპსა და დასავლეთის პოლიტიკოსებს უპირველესად კონსტანტინეპოლის თურქთა ხელიდან გამოგლეჯა აინტერესებდათ, ქართველებისათვის-კი მარტო ეს საკითხი არ იყო საჭირობოროტო. ამ დროისათვის მათ უკვე თურქ-ოსმალთა გაძლიერების მთელი საშიშროება იგრძნეს, ამიტომ უნდოდათ ამ შემთხვევით ესარგებლათ და მცირე აზიაში თურქთა პოლიტიკური ძალა მოესპოთ, რომ მომავლისათვისაც მათი საშიშროება სამუდამოდ ჰქონოდათ თავიდან აცილებული.

ამრიგად, ქართველ პოლიტიკოსთა აზრით გეგმა გაცილებით უფრო ფართო უნდა ყოფილიყო. ფართო გეგმის განხორციელებას-ჴი, რასაკვირველია, უფრო მეტი მონაწილენიცა და უფრო მრავალრიცხოვანი სამხედრო ძალაც სჭირდებოდა, თუ რომის პაპი უმთავრესად ქრისტიანთა მონაწილეობას გულისხმობდა. რაკი ქართველები დასახულ ამოცანას ასე აფართოვებდნენ და მიზნად თურქ-ოსმალთა განადგურება ჰქონდათ დასახული, ის სამხედრო ძალა, რომლის გამოყვანა საქართველოს შეეძლო, — 70 ათასი ჯარისკაცი, რასაკვირველია, სრულებით საკმარი არ იყო. ამიტომ საქართველოს პოლიტიკოსებმაც გადასწყვიტეს, რომ უნდა მეზობელ ბერძნებისათვის, ტრაპიზონის სამეფოს კეისრისათვისაც და მცირე სომხეთის მმართველისათვისაც მიემართათ. მაგრამ ამითაც არ დაკმაყოფილდნენ: მათ გადასწყვიტეს, რომ შესაძლებელი იყო ოსმალთა წინააღმდეგ თვით მახლობელი აღმოსავლეთის იმ მაჰმადიან მმართველთა ძალაც-კი ყოფილიყო გამოყენებული, რომელთაც ოსმალებთან დაუძინებელი შეტოქეობა და მტრობა ჰქონდათ.

საქართველოს კომუნისტური მოკავშირეანი ოსმალთა

წინააღმდეგ ბანჯრასულს ბრძოლაში

ამ გეგმის თანახმად მათ მოლაპარაკება დაიწყეს კიდეც ტრაპიზონის კეისართან, მცირე სომხეთის პატრონთანა და ერანის მბრძანებელთან. დავით ტრაპიზონის მეფე 30 ათასი ჯარისკაცისა და 30 კატარლის გამოყენას შეჰპირდა. მცირე სომხეთის პატრონმა 20 ათასი მოლაშქრის გამოყენა იკისრა თვის თავზე და უკვე ამის წყალობით მართო მახლობელ აღმოსავლეთის ქრისტიან სამფლობელოების ჯარის რაოდენობა 120 ათასს მებრძოლამდე ავიდა და 30 სამხედრო კატარლაც შესაძლებელია ჰყოლოდათ.

ცხადია, იმ ფართო გეგმისათვის, რომელიც ქართველებს ჰქონდათ დასახული, მებრძოლთა არც ეს ოდენობა იყო საკმარისი. ერანის მბრძანებელს უზუნ-ჰასანს უნდოდა თავისი სამფლობელოები ისევე გაედიდებინა, როგორც ოსმალებმა მოახერხეს. ამის გამო, რასაკვირველია, ის შურის თვალთ უყურებდა ოსმალთა გაძლიერებას და მათ შორის მეტოქეობა უაღრესად იყო გამწვავებული. ამით ისარგებლეს ქართველმა პოლიტიკოსებმა და უზუნ-ჰასანს წინადადება მისცეს ოსმალთა წინააღმდეგ განზრახულ ლაშქრობაში მონაწილეობა მიეღო. იმისდა მიუხედავად, რომ ასიც მაჰმადიანი იყო, მან მონაწილეობის მიღება სიხარულით იკისრა, რასაკვირველია, იმ იმედით, რომ სამაგიეროდ შესაფერისს ტერიტორიულ ჯილდოს მიიღებდა.

გეგმის ასეთი გაფართოება ცხადყოფდა, რომ საქართველოს მაშინდელ პოლიტიკოსებს კარგად არ ჰქონდათ წარმოდგენილი დასავლეთ ევროპის იმდროინდელი მდგომარეობაცა და ოსმალეთის მთელი ძლიერებაც. მახლობელ აღმოსავლეთში ასეთი დიპლომატიური გამარჯვებით ადფრთოვანებულმა, ქართველმა პოლიტიკოსებმა დასავლეთ ევროპაში თავიანთი დესპანები გაგზავნეს იქაურ ქრისტიან სახელმწიფოების წარმომადგენლებთან ერთად ამ გეგმის განხორციელების შესახებ საბოლოოდ მოსალაპარაკებლად.

საქართველოს და მის მოკავშირეების დასაინების გამგზავრება დასავლეთ ევროპაში საბოლოო გეგმის შესაღვენად და შესათანხმებლად

ლუდოვიკო ბოლონიელის წინამძღოლობით ისინი საქართველოდან ჩრდილოეთის გზით გაემგზავრნენ, რადგან იმ დროს ასეთი მიზნის დამსახველი თავისებური კოალიციის წარმომადგენლებს კონსტანტინეპოლზე მგზავრობა ხიფათის-მეტს არაფერს უქადდა.

საქართველოს მეფის დესპანს ნიკოლოზ თბილელს გარდა,

ამ დესპანობაში მონაწილეობას იღებდა ყურაყურა ათაბაგის ელჩი, ვილაც ქასადანი, დავით ტრაპიზონის კეისრისა—მიხეილი, მცირე სომხეთის მთავრისა—მორალო და უზუნ-ჰასანისა—მაჰმედი.

ჩრდილოეთის გზით მიმავლებმა უნგრეთამდის რომ მიადწიეს, იქითგან ჯერ გერმანიაში მივიდნენ და ფრედერიკო იმპერატორს წარუდგინენ სადარბაზოდ, რომელსაც საქართველოს მეფე-მთავრების სალამი მოახსენეს. გერმანიიდან იტალიაში გაემგზავრნენ და ქალაქ ვენედიკაში ჩავიდნენ თუ არა, ამ რესპუბლიკის სენატმა ისინი დიდი ზემოთ მიიღო. 1460 წელს-კი ყველა ეს პირები უკვე რომში იმყოფებოდნენ.

გეგმის ჩაშლა

საქართველოდან ჩასულ დესპან-ელჩებს რომშიც საზეიმოდ დაუხვდნენ: საგანგებოდ დანიშნული პირები, სასულიერო დასნიც მოაგებეს, სამთავროს სასახლეში შესაფერისი სადგომიც დაუმზადეს, მაგრამ მაინც რომში ყოფნისას დესპანებს სასიხარულო არაფერი დაჰხვედრიათ. ამ დროისათვის უკვე გამორკვეული იყო, რომ რომის პაპის ყოველივე ცდა ამოაგამოდგა და გეგმა სრულებით უნიადაგო აღმოჩნდა. არც საეკლესიო კრებამ, არც დასავლეთ ევროპის პოლიტიკოსებმა ამ გეგმას არავითარი ყურადღება არ მიაქციეს: განზრახული ომის მოწყობა შეუძლებელი შეიქნა და საქმე უნდა მთლიანად ჩაშლილიყო. რასაკვირველია, საქართველოდან და მსხლობელ აღმოსავლეთიდან ჩამოსულ დესპანების კოალიციაზე ამ ამბავს თავზარდამცემი შთაბეჭდილება უნდა მოეხდინა. მაინც რომ გული მთლიანად არ გაეტეხათ, რომის პაპმა ურჩია: დასავლეთ ევროპის ქრისტიან სახელმწიფოების მესვეურთ თქვენ თვითონ მიმართეთ და სთხოვეთ, რომ ამ გეგმის განხორციელებაში მონაწილეობა მიიღონ.

მართალია, ქართველები და მათი მოკავშირეები სწორედ დასავლეთ ევროპის ქრისტიანეთა და რომის პაპის თაოსნობით და წინადადებით იყვნენ ჩასული, ახლა-კი საქმე ისე დატრიალდა, რომ საქმე თვითონვე გაუხადეს სახვეწნად, მაგრამ, რაკი სხვა გამოსავალი არ იყო და სამშობლოში და ქვეყანაში უკან ისე დაბრუნება, რომ ერთხელ მაინც განზრახული გეგმის განხორციელების შესაძლებლობის გამორკვევა არ ეცადათ, მიუტევებელი დანაშაულება იქნებოდა, ამიტომ მათ რომის პაპის ამ რჩევისათვის უნდა ყური ეგდოთ. 1460 წელს საქართველოს დესპანები საფრანგეთის მეფეს კარლოს VII-ს წარუდგინენ კიდევ და ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში მონაწილეობა სთხოვეს. რასაკვირველია, ამ თხოვნითაც არა გამოსულა რა: დესპანები ჯერ კიდევ საფრანგეთიდან წამოსული არ იყვნენ, რომ კარლოს VII გარდაიცვალა და მათ საშუალება ჰქონდათ მისი შვილის ლუდოვიკოს მეფედ კურთხევას დასწრებოდნენ. საქართველოს დესპანებმა მასაც სთხოვეს ხელახლა, მაგრამ არც ამით გამოსულა რამე.

რაკი მათი მოგზაურობა დასავლეთ ევროპაში ასე უნაყოფო გამოდგა, ისინი ხელცარიელები უნდა დაბრუნებულიყვნენ. ყველაზე მეტად ამ საქმის ჩაშლით უნდა საქართველო ყოფილიყო შეშფოთებული, რამდენადაც პოლიტიკური გეგმის ფართო დასახვა საქართველოს თაოსნობით მოხდა და ამ ფართო გეგმის ჩაშლაც მახლობელ აღმოსავლეთში იმდენად დასავლეთ ევროპის ქრისტიან სახელმწიფოთა მარცხად არ შეიძლება ყოფილიყო მიჩნეული, რათგან ისინი მახლობელ აღმოსავლეთს ძალზე დაშორებულნიც იყვნენ, რამდენადაც საქართველოსათვის, რომელიც მახლობელ აღმოსავლეთში მათი მეზობელი იყო და რომლის პოლიტიკური ზრახვები თურქ-ოსმალთა წინააღმდეგ ეხლა უკვე აღარავითარ საიდუმლოებას აღარ წარმოადგენდა.

წინაური ზავის ჩაშლა საქართველოში; გიორგი მეფისა და ქვარყვარა ათაბაგს შორის ბრძოლის განახლება

დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ქრისტიანეთა შეერთებული ლაშქრობის გეგმის ჩაშლასთან ერთად, დღემოკლე აღმოჩნდა აგრეთვე საქართველოს მეფე-მთავრებს შორის დადებული 1459 წლის ზავის ხელშეკრულებაც. ამასზე უფრო უარესი ის იყო, რომ, გარეშე მტრის დიდი განსაცდელისდა მიუხედავად, საქართველოს შინაურობაში ისეთი დაუნდობელი მტრობა ატყდა, რომელიც საქართველოს საზღვრებზე მოზღვავებული მტრის მოქმედებას ყოველნაირად უწყობდა ხელს.

სწორედ ის პირი, რომელმაც საჭიროდ დაინახა, დასავლეთ ევროპაში გაგზავნილს დელეგაციაში თავისი დესპანიც აუცილებლად გაერია, ყუარყუარა ათაბაგი, ერთი იმ პირველთაგანი იყო, რომელმაც საქართველოში შინაური ბრძოლის კოცონი კვლავ დაანთო: განახლდა ბრძოლა გიორგი VII-სა და ყუარყუარა ათაბაგს შორის. მათი დამოკიდებულება იმდენად გამწვავდა, რომ სამხედრო ბრძოლითაც-კი დამთავრდა. მესხეთის მთავარს თავის თავისთვის ნება მიუცია, რომ საქართველოს მეზობლად მყოფი ერანის მბრძანებელი უზუნ-ჰასანიც-კი გამოეყენებინა. თუ წინათ უზუნ-ჰასანი საქართველოს მეფის მოკავშირე იყო ოსმალთა წინააღმდეგ განზრახულ ბრძოლაში, ეხლა, ყუარყუარა ათაბაგის წყალობით, უზუნ-ჰასანი უნდა მას დაპხმარებოდა თვით საქართველოს მეფის წინააღმდეგ. რასაკვირველია, ერანის მფლობელისათვის სულერთი იყო, სად შესძლებდა ის და რა გზით მოახერხებდა თავის სამფლობელოს გადიდებას. უზუნ-ჰასანი 1462 წელს მოვიდა სამცხეში და ყუარყუარა ათაბაგს საქართველოს მეფის წინააღმდეგ ბრძოლაში მიეშველა. ამის წყალობით ყუარყუარა ათაბაგმა გამარჯვებაც მოიპოვა.

ბაგრატიის აჯანყება გიორგი მეფის წინააღმდეგ და მისი გამარჯვება ჩიხორთან

ათაბაგის გამარჯვება საკმარისი იყო, რომ საქართველოს პოლიტიკურ ასპარეზზე მდგომარეობა წინანდელზე უფრო გართულებულიყო. მეტრძოლთა შორის ბაგრატიც გამოჩნდა, რომლის ვინაობის შესახებ მანამდე ცნობები არ მოგვეპოვება, მაგრამ რომელიც, ყოველ შემთხვევაში, მეფური შთამომავლობისა არ ყოფილა. ქუთაისის სანახებში, ე. ი. სამოქალაქოში, მის საქვეყნოდ გამრიგის თანამდებობა ჰქონდა და ამიტომ ქუთაისიც მას ექვემდებარებოდა. გიორგი მეფემ ამ ბაგრატს ორჭოფული ქცევისათვის ქუთაისი წაართვა. მაშინ ბაგრატი გიორგი მეფეს უკვე ცხადად აუჯანყდა და ისეთ მდგომარეობაში ჩააგდო, რომ ან სამხედრო ძალით უნდა დაემორჩილებინა, ან და ასპარეზი მისთვის დაეთმო.

მეფესა და აჯანყებულ ბაგრატს შორის სკანდას ციხისა და ჩხარის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარე ქ. ჩიხორთან 1463 წელს დიდი ბრძოლა მოხდა. სასტიკი სისხლის ღვრის შემდგომ, გიორგი მეფე დამარცხდა. მრწინააღმდეგეთა შორის იმდენად დაუნდობელი ბრძოლა იყო, რომ ამ ბრძოლის ერთი მონაწილეთაგანის სიტყვით ისრისა, ხმლისა და შუბისაგან 24 ჭრილობა მქონდა, როდესაც ბრძოლის ველიდან თავის დახწევა მოვახერხებო.

დიდგვარიან აზნაურთა კოლიტიპური განსწინილება და შუააქუშარა ათაბაგის დაღუპვა

რასაკვირველია, ბაგრატს ასეთი გამარჯვების მოპოვება მხოლოდ ზოგიერთი დიდგვარიანი აზნაურის მოღალატური ქცევის წყალობით შეეძლო. მაშინდელ დიდგვარიანთა საგვარეულოებში იმდენად იყო შეპარული პოლიტიკური გახრწნილება, რომ ცალ-ცალკე ოჯახის წევრებიც-კი სხვადასხვა პოლიტიკურ ჯგუფს ეკუთვნოდნენ: ზოგი ბაგრატის მომხრე იყო, ზოგი გიორგი მეფეს იცავდა. ბაგრატს გამარჯვების დროს გიორგი მეფის არა ერთი ერთგული აზნაური ჩაპვარდნია ხელში.

აღმოსავლეთ საქართველოში გადმოსვლისას გიორგი მეფემ ბაგრატის მომხრე დიდგვარიან აზნაურებს შავი დღე დააყენა. ყველანი დააჭერინა და გამოუცხადა: თუ ბაგრატს ჩემს ერთგულ დაჭერილ აზნაურებს არ გამოაშვებინებთ, არც ერთს ცოცხალს არ გაგიშვებთო. თუმცა ჯგუფის ერთმა მეთაურთაგანმა, ზევედგინიძემ, პირობა მისცა, რომ ამას მოახერხებდა, რითაც თავისი ცხადი ორჭოფობა და ბაგრატის მოკავშირეობა გამოამყდანა, მაგრამ შეპირების ასრულება ვერ მოახერხა, ბაგრატს არავითარი საფუძველი არ ჰქონდა, შეესრულებინა ის, რაც გიორგი მეფემ ამ აზნაურს ძალით დასტყუა.

თუმცა ბაგრატიმა ჩიხორთან გაიმარჯვა, მაგრამ ქუთაისის დაპყრობა მაინც ვერ შესძლო; ვერც აღმოსავლეთ საქართველოში მოიქცა ფეხი; გორი ყოველ შემთხვევაში ხელში ვერ ჩაიგდო. ამრიგად, ბრძოლის საბოლოო შედეგი ჯერ კიდევ გამორჩეული იყო და მხოლოდ თვითონ გიორგი VII-ის დაბნეულობამ შეუწყო ხელი მის მოწინააღმდეგეს, რომ მოპოვებული უბირატესობა სრულ გამარჯვებად ექციათ. ამგვარი მარჯვე შემთხვევა ბაგრატს ყუარყუარა ათაბაგმა 1465 წელს ჩადენილი ღალატის საშუალებით მისცა: ამ წელს ათაბაგმა გიორგი მეფეს უღალატა და ტყვედ ჩაიგდო ხელში.

შეთქმულება წინასწარ იყო მოფიქრებული და მოწყობილი. ეს ამბავი ამგვარად მოხდა: 1465 წელს გიორგი მეფე თავისი ჯარითურთ ურჩი ყუარყუარა ათაბაგის დასასჯელად სამცხეში გაემართა. მაგრამ, სანამ განზრახულ ადგილს მივიდოდა, ფარავანზე იყო დაბნაკებული. ათაბაგმა შებრძოლება არ მოისურვა, არამედ გამარჯვების მოპოვება ვერაგობით სცადა და მეფის შესაპყრობად და მოსაკლავად საიდუმლო შეთქმულება მოაწყო. გიორგი მეფეს ამ შეთქმულების ამბავი ერთმა განდობილმა კარის კაცმა, იოთამ ზევედგინიძემ აცნობა. თუმცა მეფემ ეს ცნობა არ დაიჯერა, მაგრამ მაინც თვითონ, იოთამ ზევედგინიძის რჩევით, იმ ღამეს გაეცალა, იოთამ ზევედგინიძე-კი მეფის კარავში დაწვა. ყუარყუარა ათაბაგის თავსდამსხმელმა მოღალატეებმა, რომელთაც იქ საქართველოს მეფე ეგულებოდათ, სამეფო კარავში მწოლარე იოთამ ზევედგინიძე სასიკვდილოდ დასჭრეს.

გიორგი მეფის ყუარყუარა ათაბაგისაგან შეპყრობა და ბაგრატის გამეფება

მეფეს საშუალება ჰქონდა დარწმუნებულიყო, რომ მოტანილი ცნობა სრულ ჭეშმარიტებას წარმოადგენდა და ამიტომ მან გადასწყვიტა, ყუარყუარა ათაბაგი სასტიკად დაესაჯა. დაიწყო ამ საქმის გამოძიება, რამაც ბუნებრივად მღელვარება გამოიწვია. ყუარყუარა ათაბაგმა ამ არეულობით ისარგებლა. მეფეს 1465 წელს უეცრად თავს დაეცა, ტყვედ ჩაიგდო და სამცხეში წაიყვანა.

კონსტანტინე ბატონიშვილი, რომელიც იქვე იმყოფებოდა, ამავე ბედობლას ძლივს გადაურჩა: მან იქიდან გამოქცევა მოახერხა და ჯერ გორის ციხეში გამაგრდა. მაგრამ როდესაც დარწმუნდა, რომ ყუარყუარა ათაბაგი მას კვალდაკვალ სდევდა და გორის ციხეს მოადგა, კონსტანტინემ გადასწყვიტა, რომ გორში დარჩენა მისთვის უკვე სახიფათო იყო, ღიბთ-იმერეთში გადავიდა და ქუთაისის ციხეში გამაგრდა.

ბაგრატიმა უმალ ამ ატეხილი შინაური ბრძოლით ისარგებლა და, რაკი გიორგი მეფე დატყვევებული იყო, ხოლო კონსტანტინე ბატონიშვილი ქართლიდან წასული აღმოჩნდა, ბაგრატი ქართლში გადმოვიდა და 1466

წელს თავისი თავი სრულიადი საქართველოს მეფეთ-მეფედ გამოაცხადა. ამისათვის ბაგრატს წინასწარვე ჰქონდა მომზადებული ნიადაგი: მძიმსრე დიდგვარიანი აზნაურები დაფაცურდნენ და დავით ბატონიშვილს, რომელსაც დატრიალებული ამბებით გონება სრულებით დაბნეული ჰქონდა, შეუჩინდნენ, რომ მას ახალი პოლიტიკური მდგომარეობა ეცნო და ბაგრატი მეფედ ელიარებინა. იმ დიდგვარიან აზნაურებსაც და თვით დავით ბატონიშვილსაც ამ შემთხვევაში მხოლოდ საკუთარი საპატრონუჟო მამულების დაკარგვის შიში ამოქმედებდა. დიდგვარიანმა აზნაურებმა დავით ბატონიშვილი თავიანთ ნებაზე დაიყოლიეს: ის ბაგრატს მიემხრო და ბაგრატი მეფეთ-მეფედ აღიარა.

რაკი დავით ბატონიშვილი ბაგრატს დაემორჩილა, მას ქართლში მოწინააღმდეგე პრეტენდენტი უკვე აღარავინ აღმოუჩნდა, რათგან კონსტანტინე ბატონიშვილი დასავლეთ საქართველოში, ქუთაისში იყო გამაგრებული. ხოლო, რაკი დასავლეთი საქართველოს დანარჩენი ნაწილი, ქუთაისის გარდა, იმავე ბაგრატს ჰქონდა დაპყრობილი, ამიტომ კონსტანტინე ბატონიშვილსაც, რომელიც ქუთაისის ციხეში იმყოფებოდა, დიდხანს წინააღმდეგობის გაწევა, ცხადია, აღარ შეეძლო. ამიტომ 1468 წელს ნოემბრამდე ბაგრატსა და კონსტანტინეს შორის მშვიდობიანი მოლაპარაკების გზით შეთანხმება მოხდა და ზავი იქნა დადებული: კონსტანტინე ბატონიშვილმა ბაგრატის მეფეთ-მეფობა სცნო და ბაგრატმა კონსტანტინე ბატონიშვილი თავის სიგელში თავის ძმადაც-კი გამოაცხადა.

გიორგი მფვის შვარჱშვარა ათაბაგისაგან განთავისუფლება და ბაგრატის წინააღმდეგ ბრძოლის აგაო ცად

ყვარყვარა ათაბაგი დარწმუნდა, რომ მისგან ატეხილი არეულობით ყველაზე მეტად სხვამ ისარგებლა: მას არაფერი შერჩა იმის გარდა, რაც წინათაც ჰქონდა: ქართლში მან გორის ციხის აღებაც-კი ვერ შესძლო, ბაგრატ-კი აღმოსავლეთ საქართველოში გადმოვიდა და თავისი თავი მეფედ აღიარა. იმ პოლიტიკური ზრახვებისათვის, რომლებიც ყვარყვარას ჰქონდა, მისთვის გაცილებით უფრო ხელსაყრელი იყო, რომ მოწინააღმდეგედ უფრო სუსტი ნებისყოფის პატრონი, გიორგი VII, ჰყოლოდა, ვიდრე ისეთი ენერგიული პიროვნება, როგორიც ბაგრატი გამოდგა. ამ გარემოებამ ყვარყვარა ათაბაგი იმ დასკვნამდის მიიყვანა, რომ მისი მოქმედების უკიდურესობა მცდარი აღმოჩნდა და მიზანშეწონილი არ იყო. მაშინ ყვარყვარამ გიორგი მეფე ტყვეობიდან გამოუშვა, რომ გიორგისა და ბაგრატს შორის ბრძოლა ატეხილიყო. ეს ამბავი მალევე უნდა მომხდარიყო, ყოველ შემთხვევაში 1468 წლამდის, როდესაც კონსტანტინე ბაგრატს შეურიგდა და მისი მეფეთ-მეფობა სცნო.

განთავისუფლდა, თუ არა, გიორგი მეფე ტყვეობიდან, მან თავის ხელისუფლების დასაბრუნებლად ქართლში ბრძოლა დაიწყო, მაგრამ დიდ-

გვარიან აზნაურთა წრეში ბაგრატს უკვე ბლომად ჰყავდნენ მოძხრეხი გიორგი მეფეს-კი ისეთი დაბნეულობა ეტყობოდა, რომ მისი დროშის ქვეშ ამოდგომასა და მასთან ერთად თავგამოდებული ბრძოლის წარმოებას ველარავენ გაბედვდა.

გიორგი მეფემ არ იცოდა დიდგვარიან აზნაურთა შორის ვის მიჰნდობოდა და ზოგიერთ შემთხვევაში თავისსავე ერთგულ ყმებსაც არ ეხმარებოდა, როდესაც ბაგრატი მათ წინააღმდეგ მოქმედებას იწყებდა ხოლმე. ცხადად ჩანდა, რომ გიორგის მეფეთ-მეფობა აღარ შეეძლო და წინანდელი ხელისუფლების დასაბრუნებლად უკვე ყოველგვარი საშუალება, დაკარგული ჰქონდა. ისიც შექმნილ ვითარებას შეურთვდა და კახეთში გადავიდა.

ბაგრატ VI (1466—1478 წ.)

ბაგრატ VI იქცა იმიერ-ამიერ საქართველოს მეფეთ-მეფედ 1466 წელს, მაგრამ ბრძოლა მის წინააღმდეგ ჯერ კიდევ მთლად დამთავრებული არ იყო, რათგან კონსტანტინე ბატონიშვილი მას მხოლოდ 1468 წლისათვის შეურიგდა. ამ დროს-კი მას თავისი ხელისუფლების განმტკიცების სრული საშუალება ჰქონდა.

როდესაც ბაგრატმა საქართველოს მეფეთ-მეფის ხელისუფლება ჩაიგდო, ის 27 წლის კაცი იყო. მაშინდელი უცხოელი ავტორების ცნობით, ბაგრატი ლამაზი, ტანადი, მაგრამ ახირებული ქცევისა და ზრდილობის პიროვნება ყოფილა. საუბარიც შეუფერებელი სცოდნია: მას სიღინჯე ჰკლებია. ამასთანავე უაღრესად მკაცრი და დაუხოვავი მმართველიც გამოდგა.

ბაგრატ VI-ის საბრძანებლის ფართობი და საზღვრები

ბაგრატი თავის თავს სრულიადი საქართველოს მეფეთ-მეფედ სცნობდა და ასევე არის დაწერილი მისი სახელით ნაბოძები სიგელებიც: აფხაზეთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფედ, შარვანშად და შაჰანშად, ყოვლისა აღმოსავლეთ-დასავლეთის მპყრობელ ხელმწიფედ ასახელებდა ის თავის თავს. ნამდვილად-კი უკვე კარგა ხანია, რაც საქართველოს პოლიტიკური ძლიერების დროს, ისტორიულად შექმნილი ეს წოდებულება რეალურ პოლიტიკურ ვითარებას აღარ შეეფერებოდა: არც შაჰანშას და არც შარვანშას წოდებულობა საქართველოს მეფეს აღარ ეკუთვნოდა: არც ერთი ამ სამფლობელოთაგანი საქართველოს საზღვარში აღარ იყო მოქცეული; ვიწროდ შემოფარგლული საქართველოს ყველა ნაწილიც-კი იმ დროს ბაგრატის ხელთ არ იყო.

ბაგრატ მეფის უშუალო მფლობელობაში მყოფი ტერიტორია დასავლეთით ბედიანის საგამგეოს საზღვრით იყო შემოფარგლული, შავი

ზღვის სანაპიროდან მოყოლებული მდინარე ცხენისწყალამდე სწორედ ბედიანის საგამგეოს შეადგენდა. ამ საგამგეოში, ან სამთავროში აფხაზეთი, სამეგრელო, გურია და აჭარა შედიოდა. ჩრდილოეთით მას კავკასიონის ქედი საზღვრავდა, სამხრეთით მდინარე ჭოროხი. ჭოროხს იქით უკვე ოსმალეთი იყო გაბატონებული: მას ჰქონდა ჩაგდებული საქართველოს ამაზე. უფრო სამხრეთით მდებარე ყველა თემები.

ბ ა თ ო მ ი, იმ დროს პატარა ციხე-ქალაქი, საბედიანოს ეკუთვნოდა. ამგვარად, ბაგრატ მეფის უშუალო მფლობელობაში მყოფი მიწაწყლის დასავლეთის საზღვარი ცხენის წყლიდან იწყებოდა, მთელი დანარჩენი ლიხთ-იმერეთი შედიოდა და აღმოსავლეთ საქართველოში კახთა მეფის საზღვრამდე აღწევდა.

ს ა ბ ე დ ი ა ნ ო ს

საბედიანოს მთავარს, ბათომს გარდა, კიდევ სამი ქალაქი ეკუთვნოდა: აფხაზეთში მდებარე ს ე ბ ა ს ტ ო პ ო ლ ი, შავი ზღვის სანაპიროზე აგრეთვე ფ ო თ ი და შემდეგ კიდევ ერთი (Caitichea), აბრეშუმის ტილოსი და თაფლის სავაჭრო ცენტრი, სადაც საგარეო ვაჭრობა წარმოებდა ხოლმე. საბედიანოს სამთავროს სათავეში ბ ე დ ი ა ნ ი იდგა, რომელსაც ქართულ ძეგლებში და დ ი ა ნ - გ უ რ ი ე ლ ი ეწოდება იმის გამო, რომ ამ ხანაში გურიაც მას ეკუთვნოდა. ბედიანი, იგივე დადიან-გურიელი, ქართულ წყაროებში დიდი ერისთავთ-ერისთავის წოდებულობით არის ხოლმე მოხსენებული და ამაზე მეტს არც თვითონ და არც მისი თანამედროვენი ამ ხანაში ხმარობდნენ. 1470 წლითგან მოყოლებული 1474 წლამდის შ ა მ ა დ ა ვ ლ ა იყო ბედიანად, რომელიც თანამედროვეთა ცნობით 50 წლის შნოიანი ადამიანი ყოფილა.

თუმცა ბაგრატ VI-ის სამფლობელო დასავლეთით ცხენის წყლიდან იწყებოდა, მაგრამ საბედიანო მაინც მას ემორჩილებოდა, როგორც უშენაფს საჭეთმპყრობელს.

მ ე ს ხ ე თ ი

საქართველოს სამხრეთ დასავლეთ თემს მესხეთი წარმოადგენდა, რომელიც ყვარყვარა ათაბაგს ჰქონდა ხელთ, ჯაყელთა საგვარეულოს ამ წარმომადგენელს, რომელიც გამუდმებით საქართველოსაგან გამოყოფის დაუცხრომელი წადილთ იყო შეპყრობილი. საათაბაგო ამ დროს დიდი სამფლობელო იყო: ჭოროხის იქით მდებარე მიწა-წყალი, მართალია, უკვე მას აღარ ეკუთვნოდა, არამედ ოსმალეთის სახელმწიფოს ჰქონდა ჩაგდებული ხელში; ამგვარად, შავშეთ-კლარჯეთი და ტაოც, თავისთავად ცხადია, უკვე ოსმალებს ჰქონდათ დაპყრობილი. მაგრამ დანარჩენი მესხეთი ყვარყვარა ათაბაგის ხელში იყო. მისი სამფლობელოს საკმაოდ დი-

და სივრცის გაძი და მისი ენერგიული ხასიათის წყალობით ყვარყვარა ათაბაგს მეზობელთა შორის ძლიერი მბრძანებლის სახელი ჰქონდა დამსახურებული, მას ყველანი უნებლიეთ უწევდნენ ანგარიშს. ყვარყვარა ათაბაგიც, დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად გამოყენებულ ყოველგვარ საშუალებათა მიუხედავად, არასდროს თავის თავისთვის სხვა წოდებულობას, საქართველოს ათაბაგისა და სამცხის სპასალარის გარდა, არ ხმარობდა, ასევე უწოდებდნენ მას სხვა თანამედროვენიც. ვენედიკოს რესპუბლიკის დესპანი-კი მას ახალციხის მთავარს უწოდებს და, როგორც ჩანს, ამ ხანაში მას მოკლედ ასე ეძახდნენ ხოლმე.

ბაგრატ VI-ის სამფლობელოს სამხრეთ-აღმოსავლეთის საზღვარი

ბაგრატ VI-ის სამეფოს სამხრეთ-აღმოსავლეთის საზღვარი ლოქის მთის გასწვრივ იყო, ლორის ველი და მთელი მთიანეთი-კი უზუნ-ჰასანს ეჭირა, ე. ი. ერანის მფლობელის ხელში იყო. მას ლორის ციხეში თავისი თურქი მეციხოვნენი ჰყავდა, რომელნიც ამგვარად ამ ძლიერ ციხეს ქართველთა შესაძლებელი თავდასხმისაგან იცავდნენ. ამრიგად, ქვეყნის დასაცავად ესოდენ მნიშვნელოვანი ციხე საქართველოს დაკარგული ჰქონდა. უეჭველია, ლორის ველი მტერს იმ დროს უნდა ჰქონოდა ჩავარდნილი ხელში, როდესაც უზუნ-ჰასანი მესხეთში ყვარყვარა ათაბაგის საშველად მოვიდა.

ბაგრატის საბრძანებელში ორი დიდი ქალაქი, ქუთაისი და თბილისი იყო. თბილისი ისევე, როგორც წინათ, დედაქალაქად ითვლებოდა, ბაგრატიც იქ იმყოფებოდა. ქუთაისი უკვე ძალზე დაპატარავებული იყო. იქ გორაზე ბაგრატ მესამის ტაძარი იდგა და ციხე-ქალაქი-კი რიონის გამოღმა ველად იყო მოთავსებული. ციხესა და ქალაქს ქვის ხიდი აერთებდა ერთმანეთთან. სამეფო სასახლე რიონის პირას იყო აშენებული. დასავლეთ საქართველოში ქუთაისის ციხეს გარდა ბაგრატ VI-ს ძლიერ ციხედ სკანდა ჰქონდა მიჩნეული, სადაც ბაგრატ VI-ის საზაფხულო სასახლე იყო.

აღმოსავლეთ საქართველოში, ქართლის შუა გულში, სხვებზე უფრო მნიშვნელოვანი გორის ციხე იყო, მაგრამ ამ დროს გორის ციხეს ნაგებობას წარმოადგენდა, ქვიტყირის ზღუდეები მაშინ მას არ ჰქონდა.

საქართველოს დედაქალაქი თბილისი, რომელიც ძველად თავის სიდიდითა და სიმდიდრითა იყო განთქმული, ამ ხანისათვის უკვე მტრის მრავალგზისი შემოსევის წყალობით წინანდელთან შედარებით აგრეთვე შემცირებული იყო, მაგრამ ქალაქის ის უბნები, რომელთათვისაც მტერს თავისი მსახვრელი ხელი არ ჰქონდა დადებული, იმ ხანაშიც კარგა მკიდ-

როდ იყო დასახლებული. ქალაქი ლამაზი იყო, მხოლოდ მცხოვრებთა ნაკლებობა იყო საგრძნობი. თბილისის ზღუდეს ისინი ციხე წარმოადგენდა, რომელიც მთაზე იყო აგებული. ისნის ციხე იმ დროისათვისაც კარგ და მაგარ ზღუდედ ითვლებოდა.

ბაგრატ VI-ის უზუნური პოლიტიკა და საქართველოს ეკლესიის მთლიანობის დარღვევის გცდებობა

ბაგრატ VI-ს ჯერ კიდევ იმ დროს, როდესაც ის სრულიად საქართველოს მეფეთ-მეფედ არ იყო ქცეული და გიორგი მეფეს ხელისუფლების გამო ებრძოდა, გადადგმული ჰქონდა ისეთი ნაბიჯი, რომელიც მის სრულ პოლიტიკურ სიბეცეს ამჟღავნებდა. საქართველოში ანტიოქიელი-იერუსალიმელი პატრიარქი მიხეილი ჩამოვიდა: როგორც წინათაც არა ერთხელ მოსულნი, ისიც, რასაკვირველია, უმთავრესად, შეწირულებისა და ფულის შესაგროვებლად იყო გარჯილი; მაგრამ ბაგრატმა მისი საქართველოში ყოფნით ისარგებლა და „მცნება სასჯულო“ დააწერინა, რომელშიც საეკლესიო საფარველ ქვეშ საინტერესო პოლიტიკურ-ეროვნული დებულებები არის წამოყენებული. მას აღნიშნული აქვს, რომ წინათ ქართლისა და აფხაზეთის კათალიკოსნი ანტიოქიის პატრიარქისაგან იყვნენ დამოკიდებულნი და მათგან ჰქონდათ მიღებული ხელდასხმა. ქართული ეკლესიის მერმინდელი თვითმწყობა და საეკლესიო თვითმმართველობა ანტიოქიელ-იერუსალიმელ პატრიარქს უკანონო მოვლენად ჰქონდა გამოცხადებული. იმ საფუძველით, როჟ ის ანტიოქიისა და იერუსალიმის პატრიარქად ითვლებოდა, მან, რასაკვირველია, ბაგრატ მეფესთან შეთანხმებით და სათანადო ჯილდოს მიღების შემდეგ, აფხაზეთის კათალიკოსად აკურთხა იოვაკიმე; რომელიც საქართველოს ეკლესიის კათალიკოს პატრიარქისაგან სრულებით დამოუკიდებლად გამოაცხადა.

აღსანიშნავია, რომ ანტიოქიელ-იერუსალიმელმა პატრიარქმა აფხაზეთის კათალიკოსი „საყდარსა ზედა ანდრია მოციქულისასა“ დასმულად აღიარა. ამავე დროს „სასჯულო მცნებაში“ ნათქვამია, რომ ნინო ქართველთა განმანათლებელმა მხოლოდ ქართლი მოაქცია, ანდრია მოციქულმა-კი დასავლეთი საქართველო გააქრისტიანა. ამით ანტიოქიელ-იერუსალიმელ პატრიარქს მიზეზს საქართველოს საეკლესიო მთლიანობის დაშლა, [რაც] ბაგრატ მეფეს იმ დროს პოლიტიკური მიზნით სწადდა, უნდოდა, რომ ისტორიული საბუთით დაემტკიცებინა.

რაკი აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს ქრისტიანობის სხვადასხვა მჭადაგებლები ჰყავდა, ამით მას უნდოდა დაესაბუთებინა, რომ, მაშასადამე, აფხაზეთის კათალიკოსს დამოუკიდებლად არსებობისა და

თვითმწყობის უფლება ჰქონდა: ის მცხეთის კათალიკოსისაგან არ უნდა ყოფილიყო ხელდასხმული.

ამრიგად, ბაგრატ მეფის უფუნური ქცევისა და პოლიტიკის წყალობით, ანტიოქიელ-იერუსალიმელ ანგარ პატრიარქის დახმარებით ბოლო უნდა მოჰდებოდა საქართველოს საეკლესიო მთლიანობასაც კი. თუ წინათ ქართულ ეკლესიის მთლიანობაზე იერიში მესხეთის სამთავროდან იყო მიტანილი, ეხლა უკვე დასავლეთი საქართველოც უნდა ჩამოაშორებოდა და პოლიტიკურ დაშლასთან ერთად პარალელურად საეკლესიო მთლიანობის რღვევაც დაიწყო.

დამახასიათებელია, რომ ამ მიხეილ პატრიარქმა აფხაზეთის კათალიკოსის მთელი იმერეთის, გურია-ოდიშის, აფხაზეთის, აჭარის, შავშეთის და კლარჯეთის ყველა ეკლესიები დაუქვემდებარა. ამგვარად, ქართული ეკლესია სამ ნაწილად უნდა გაყოფილიყო. მხოლოდ საქართველოს დაუძინებელ მტერს შეეძლო ამისთანა საქციელი ჩაედინა და ესეც საკმაოდ ცხადპყოფს, თუ რამდენად პოლიტიკურად ბეცი და საშუალებათა გაურჩეველი იყო ბაგრატ მეფე, შემდეგში მეფეთ-მეფედ წოდებული.

ბაძოლა ეკანსა და ოსმალების შორის და უზუნ-ჰასანის საქართველოში შემოსევის საფაღდისი

უზუნ-ჰასანი, როგორც უკვე დავრწმუნდით, მზად იყო ქართველებთან ერთად ეომნა ოსმალეთის წინააღმდეგ, ოღონდ-კი ამისათვის შესაფერი-სი ტერიტორიული ჯიღლო მიეღო და ის საბრძანებელი ჩაეგდო ხელში, რომელზედაც ასე გაფაციცებით ეჭირა თვალი. მაგრამ, როდესაც ეს ოც-ნება უნიაღვო გამოდგა, ის მანც ცდილობდა, ევროპის ზოგიერთი სა-ხელმწიფოსა და საქართველოს მოკავშირეობით ოსმალეთს შეჰბრძო-ლებოდა.

უზუნ-ჰასანი ამ დროითგან მოყოლებული განზრახ ეხმარებოდა თი-თოეულ ისეთ პირს, რომელიც ოსმალებს აუჯანყდებოდა და განსაცდე-ლისაგან თავის დასახწვევად მათ გამოექცეოდა. 1471 წელს ოსმალეებმა ყარაშანის ამირას აჰმედს სამფლობელო წაართვა. იგი, რასაკვირველია, მაშინვე უზუნ-ჰასანთან გამოიქცა, რომელმაც ამ შემთხვევით ისარგებ-ლა და თავისი მრავალრიცხოვანი ლაშქრითურთ ოსმალეთს შეესია. ერანის მბრძანებელმა ოსმალების დამარცხება მოახერხა და ყარაშანის სამ-ფლობელოს დიდი ნაწილი ხელში ჩაიგდო. უმაღ უზუნ-ჰასანმა იქ თავის ყმადნაფიცად ამირა აჰმედი დასვა. ერანის მბრძანებელი ამ დროს მხო-ლოდ ამით დაკმაყოფილდა და იმის იქით უკვე აღარ დაძრულა. დაპყრო-ბილ ქვეყანაში მან თავისი ათი ათასი მოლაშქრე დასტოვა, თვითონ კი ერანში წამოვიდა.

ოსმალეებმა, რასაკვირველია, 1472 წელს ამ ათი ათასი ჯარისკაცის გა-ნადგურება ადვილად შესძლეს. ერანის მბრძანებელის დასასჯელად მრავ-

ვალრიცხოვან ჯარითურთ თვითონ ოსმალეების სულტანი მუჰამედოც წამოვიდა. მაშინ-კი უზუნ-ჰასანმა იგოდნო, რომ ხუმრობა საქმე არ იყო, ამიტომ საქართველოს სთხოვა დახმარება გაეწია ოსმალეების წინააღმდეგ ბრძოლაში. საქართველოს მთავრობამ უარი შეუთვალა.

საქართველოს უარი იმით იყო გამოწვეული, რომ 1459 წელს შემდგომ პოლიტიკური ცითარება უკვე შეცვლილი იყო, თვითონ ერანის მეფობელმაც საქართველოს ერთი თემის ხელში ჩაგდება იკადრა და, ამგვარად, მტრული მოქმედებით თავისი ზრახვები გამოამყვანა. მეორე მხრით, ოსმალეების სახელმწიფოს საზღვარი საქართველოს დასავლეთით უკვე ქორთხამდის იყო მოსული. საქართველოს მთავრობისთვის ცხადი შეიქმნა, რომ საქართველოსათვის არც უზუნ-ჰასანის გამარჯვება იყო ხელსაყრელი. პირიქით, თორი ძლიერი მამაქანი სამფლობელოს სამხედრო შეხლა და ძლიერი ბრძოლა საქართველოსთვის გაცილებით უფრო ხელსაყრელი იყო, რამდენადაც ერთ-ერთი მათგანი უეჭველად უნდა დასუსტებულყო.

უზუნ-ჰასანისა და სულტან მუჰამედის სამხედრო ძალებს შორის თ ერთი მახლობლად დიდი ბრძოლა მოხდა. ოსმალებმა გაიმარჯვეს და დამარცხებული უზუნ-ჰასანი იძულებული იყო უკან დაეხია. კვალდაკვალ დადევნებულმა ოსმალებმა ერანის მბრძანებელი ისეთ მდგომარეობაში ჩააგდეს, რომ მას ომის გაგრძელება აღარ შეეძლო. უზუნ-ჰასანი თავის სამფლობელოში დაბრუნდა და მეზობლებს, რასაკვირველია, უპირველესად, საქართველოს, რომელმაც დახმარება არ გაუწია ოსმალებს წინააღმდეგ, მუქარას მუქარაზე უთვლიდა. მაგრამ შემდეგ პოლიტიკური მოსაზრებით მან თავისი ვნებათა-ღელვა დაიმორჩილა და დაწყნარდა.

უზუნ-ჰასანის საქართველოში შემოსევა

ერანის ბატონს იღუმალად გადაწყვეტილი ჰქონდა ქართველები და საქართველო დაუხმარებლობისათვის სამაგალითოდ დაესაჯა, მაგრამ, ის დიდი სამზადისი, რომელსაც საქართველოს წინააღმდეგ გამოსალაშქრებლად აწარმოებდა, ისეთი საიდუმლოებით ჰქონდა მოწყობილი, რომ საქართველოს წინააღმდეგ მისი ამხედრების შესახებ არავის ფიქრად არ მოხვლია. საქართველოს მთავრობის შესაცდენად მაშინაც, როდესაც ის 1477 წელს თავის მრავალრიცხოვანი ჯარითურთ დაიძრა, საქართველოზე მომავალმა პირდაპირი გზა-კი არ აირჩია, არამედ თავისი ლაშქარი, რომელიც 40 ათასი ცხენოსანი და ქვეითი ჯარისკაცისაგან შესდგებოდა, შვიდი დღის განმავლობაში სულ სხვა გზაზე დააყენა. მხოლოდ შვიდი დღის ამ სხვა მიმართულებით სიარულის შემდგომ, მან თავის სამხედრო ძალას უეცრად პირი საქართველოსაკენ აბრუნებინა და დიდ სისწრაფით შემოესია.

სამხედრო საიდუმლოების ამგვარად დაცვის საშუალებით, ერანის მბრძანებელს შეეძლო სრულებით მოუმზადებელს ბაგრატ VI-ს თავს დასხმოდა. უზუნ-ჰასანის ლაშქარმა თბილისამდე მოაღწია. ქართველებმა მაინც ამბის გაგებისთანავე აყრა და გახიზნვა მოასწრეს: თბილისისა და მისი მთელი სანახების მოსახლეობა აყრილი იყო. ერანის ლაშქარს საშუალება ჰქონდა მხოლოდ სოფლები და ნაგებობანი გაენადგურებინა, აქედან მან თავისი სამხედრო ძალა გორისაკენ დასძრა, მაგრამ იქაც ისეთსავე მდგომარეობას წააწყდა: ხალხი ყველგან გახიზნული დახვდა. უზუნ-ჰასანმა ამ შემთხვევით ისარგებლა და თბილისიცა და გორიც უბრძოლველად ჩაიგდო ხელში. ცხადია ერანისთვის ეს ხელსაყრელი იყო.

ბაგრატ VI-ის უმჯობესი და დაზავების ცდა

ბაგრატს არც გამბედაობა, არც საჭირო თაოსნობა არ აღმოაჩნდა, რომ მას შემდგომ მაინც, რაც მტერი შემოესია, ძალა მოეკრიფა და უზუნ-ჰასანის ლაშქრისათვის სადმე წინააღმდეგობა გაეწია. პირიქით, ბაგრატს მალე სურვილი აღძრა უზუნ-ჰასანს დაჰზავებოდა. უზუნ-ჰასანმა ზავის საფასურად საქართველოს 16 ათასი დუკატი (ე. ი. ოქროს ფული) ყოველწლიური ხარკის გადახდა მოსთხოვა. ამასთანავე თბილისის, ვითარცა მნიშვნელოვანი სავაჭრო ცენტრის, ხელში ჩაგდებაც ჰქონდა გადაწყვეტილი. თუმცა ბაგრატ VI-მ თანხმობა შემოუთვალა უზუნ-ჰასანს ფულის გადახდაზე, მაგრამ, როდესაც ამ 16 ათასი დუკატის დათვლა იყო საჭირო, სამაგიეროდ თანაბარ ღირებულებად ოთხი დიდი მონღოლური ოქროს ბალიში (ბალიში ფულის სახელია) შეაძლია, რაც უარყოფილ იქნა უზუნ-ჰასანის მიერ და საზავო მოლაპარაკება ამის გამო შეწყდა.

უზუნ-ჰასანმა მაშინვე განაახლა ბრძოლა საქართველოს წინააღმდეგ და ქართლიდან დასავლეთ საქართველოში-კი არ გადავიდა, არამედ მოქმედების ასპარეზად სამცხე აქცია.

უზუნ-ჰასანთან დადებული ზავის პირობები და შედეგი

ყვარყვარა ათაბაგი, რომელიც საქართველოს მეფესთან ბრძოლაში ასე დახელოვნებული იყო, ერანის მფლობელს, თავის წინანდელ მოკავშირეს, მაინც ვერ გაუმკლავდა: უზუნ-ჰასანს შეეძლო ქვეყანა აეოხრებინა და წადაული წაეღო. ბაგრატ VI და ყვარყვარა ათაბაგი ამ გარემოებაში ისეთ დასკვნამდე მიიყვანეს, რომ ისევ დაზავება იყო უკეთესი, რათგან, რაკი მათ წინააღმდეგობის გაწევა არ შეეძლოთ, ქვეყნის აოხრების მეტი, ბრძოლის გაგრძელებას არაფერი შეეძლო მოეტანა. 16 ათასი დუ-

კატის გადახდას დათანხმდნენ და ყოველწლიური ხარკის მიცემაც იკისრეს, უზუნ-ჰასანი ამის შემდგომ საქართველოს საზღვრებიდან გავიდა, მაგრამ ლორის ველი მაინც წინანდებურად თავისად დაიჭირა, არც თბილისი დასცალა, არ ათასი ტყვეც წაიყვანა საქართველოდან.

საქართველოს დამარცხების მიზეზი

ამგვარად, საქართველო უზუნ-ჰასანის მოქმედებით და ბაგრატ VI-ის ქრული უმოქმედობის წყალობით, ძალიან მძიმე მდგომარეობაში იყო ჩადგებული: შინაური შუღლისა და დამღუპველი ბრძოლის შედეგი მთელი თავისი საშინელებით გამოძვლავდა. ბაგრატ VI-მ და ყფარყვარა ათაბაგმა, რომლებმაც საქართველოს პოლიტიკური მთლიანობის დარღვევას ასე გაშმაგებით შეუწყეს ხელი, თავიანთვე უგუნური პოლიტიკის მსხვერპლი თვითონვე შეიქმნენ, მაგრამ ამაზე სამწუხარო ის იყო, რომ ამ მსხვერპლის მთელი საშინელების ატანა იმდენად მათ არა, რამდენადაც ხალხს უხდებოდა. საქართველოს ჯერ კიდევ გიორგი მეფის დროს 70 ათასი ჯარისკაცის გამოყვანა შეეძლო, უზუნ-ჰასანს-კი 40 ათასზე მეტი მოლაშქრე არ მოუყვანია თან, როდესაც საქართველოს შემოესია. საქართველოში რომ თანხმობა ყოფილიყო, ცხადია, საქართველოს არამც თუ მტრის მოგერიება შეეძლო, არამედ თვითონაც სამაგიეროს გადახდის საშუალება ექნებოდა და უზუნ-ჰასანის დამარცხებასაც შესძლებდა, მაგრამ შინაური ბრძოლით და ქვეყნის აოხრებით გაწამებული ხალხი და პოლიტიკურად დაქუცმაცებული საქართველო მტრის თარეშის ასპარეზად უნდა ქცეულიყო.

კონსტანტინე მეფე

ბაგრატი VI გარდაიცვალა თუ არა, სამეფო ტახტზე ასვლა მისმა შვილმა ალექსანდრემ სცადა, მაგრამ ეს ხელისუფლება ვერ შეინარჩუნა და იძულებული იყო რაჭა-ლეჩხუმში გამაგრებით დაკმაყოფილებულიყო. ბაგრატ VI-ის მამიერ 1479 წ. კონსტანტინე ბატონიშვილი გამეფდა, რომელიც გიორგი VII მეფეთ-მეფის ძმის დიმიტრის შვილი იყო. თანამეცხედრედ მას თამარჩი ჰყავდა, რომლისგანაც სამი ვაჟიშვილი, დავითი, გიორგი და ბაგრატ იშვიდინა.

კონსტანტინეს საზრუნავი

თუმცა კონსტანტინე თავის თავს საბუთებში წინანდებურად მეფეთ-მეფესა და ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერის ორისავე სამეფოს გამაერთიანებლად უწოდებდა, მაგრამ მასაც ლიხთ-ამერეთის ისეთი თემი, როგორც ჰერეთ-კახეთი იყო, არ ემორჩილებოდა. ჰერეთ-კახეთს უკვე თავისი მეფე ჰყავდა: 1476 წლიდან იქ გიორგი მეფეთ-მეფის ძე ალექსანდრე მეფობს, რომელიც თავის თავს მხოლოდ მეფეს უწოდებდა და როგორც ჩანს, მეფეთ-მეფობის პრეტენზიები არ ჰქონდა. ეს გარემოება ადასტურებს ვახუშტის ცნობას, რომ კონსტანტინე მეფეთ-მეფე და ალექსანდრე კახთა მეფე ერთმანეთს დაეზავნენ და თავიანთი სამფლობელოების საზღვრებზე საბოლოოდ შეთანხმდნენ.

არადეთის ზამოლა და ალექსანდრეს გამეფება იმერეთში

კონსტანტინემ მეფეთ-მეფობა დიდი ხნით ვერ შეინარჩუნა. რათვან კვლავ განახლდა ბრძოლა საქართველოს მეფესა და სამცხის ათაბაგს ყვარყვარას შორის, რომელიც 1483 წ. აგვისტოში არაღეთთან მომხდარი სამხედრო შეტაკებითაც-კი დამთავრდა. ამ ბრძოლაში ყვარყვარა ათაბაგმა გაიმარჯვა. კონსტანტინე მეფის დამარცხებით მშინვე რაჭა-ლეჩხუმში გამაგრებულმა ალექსანდრე ბატონიშვილმა, ბაგრატ VI-ის ძემ ისარგებლა, თავის სამეფოდ აღიარა და ლიხთ-იმერეთი ჩაიგდო ხელში. ამნაირად, ლიხთ-ამერეთისა და ლიხთ-იმერეთის პოლიტიკურ

მთლიანობას უკანასკნელი საყრდენიც-კი გამოეცალა: ამერეთი ხომ უკვე ისედაც იმდენად იყო შემცირებული, რომ კახეთ-პერეთი ცალკეულ კახთა სამეფოდ იქცა. ესლა ლიხთ-იმერეთის უმთავრესი ნაწილიც იმერეთის სამეფოდ გამოეყო.

კონსტანტინეს ამაო ცდა საკუთარი ძალით მთლიანობის აღსადგენად

კონსტანტინე მეფე ამ ამბავს, გულხელდაკრებით არ შეხვედრია, არამედ, ალექსანდრეს ქუთაისიდან განსადევნად დას. საქართველოში გადავიდა და შეებრძოლა. სამეგრელოს მთავარი ლიპარიტ დადიანი კონსტანტინე მეფეს მიემხრო და ალექსანდრე იძულებული იყო ქუთაისიდან გასცლოდა. მაგრამ გარეშე მტრის, ერანის მბრძანებლის, აღმ. საქართველოში შემოსევამ კონსტანტინეს ლიხთ-იმერეთი მიატოვებინა ისე, რომ ალექსანდრემ, ბაგრატის ძემ, 1489 წ. ქუთაისის კვლავ ხელში ჩაგდება მოახერხა.

იმერეთში გამეფებულს ალექსანდრე ბაგრატის ძესაც თანამეცხედრედ თამარი ჰყავდა. მისგან ორი ვაჟი შეეძინა, რომელთაგან უფროსს 1495 წ. დაბადებულს, ბ ა გ რ ა ტ ი ე რ ქ ე ვ ა, მეორეს-კი დ ა ვ ი თ ი.

კონსტანტინეს გეგმა დასახული მიზნის საბარემო პოლიტიკის საშუალებით მისაღწევად

რაკი კონსტანტინე მეფე დარწმუნდა, რომ საკუთარი ძალით მას საქართველოს უკვე დარღვეული მთლიანობის აღდგენა არ შეეძლო, საქმის გამოსწორება მან გარეშე მოკავშირეების დახმარების მარჯვედ გამოყენებით მოისურვა. ამ მიზნით 1492—1496 წ. შუა კონსტანტინე მეფემ თავისი დესპანი ხუცესი ნილოსი ეგვიპტის მბრძანებელთან მამლუკ ხალიფა აშრაფ სეიფ-ად-დინ კაიტბეისთან (1468—1496 წ.) გაეზავნა, რომელმაც საქართველოს მეფის მოციქული ქაიროში კარგად მიიღო. ქაიროდან იერუსალემში მოსულმა დესპანმა ნილოსმა იქ ესპანიის დედოფლის იზაბელას დესპანებისაგან არაბთა ესპანიიდან საბოლოოდ განდევნის ამბავი შეიტყო. ამით გახარებულს კონსტანტინე მეფის დესპანს ხუცეს ნილოსს იმედი მოეცა და ამიტომ ესპანიის დედოფლის დესპანი მან საქართველოში მოიყვანა თავის მბრძანებელთან.

კონსტანტინე მეფის ეპისტოლე მსკანის დედოფლის იზაბელასადმი

კონსტანტინე მეფესა და მის მრჩეველთ ესპანიის მბრძანებლის ძლევა-მოსილებამ აფიქრებინა, რომ ასეთ გამარჯვებულს სახელმწიფოს საქართველოსთვის შველა შეეძლო ამიტომ ისევე, როგორც კონსტანტინე-პოლის თურქთაგან დაპყრობის შემდეგ ქართველ პოლიტიკოსებს დას.

ევროპის ქრისტიანეთა სამხედრო ძალის თავიანთი გაჭირვებული პოლიტიკური მდგომარეობის გამოსასწორებლად გამოყენება ჰსურდათ, ეხლაც ეგონათ, რომ ხსნის ერთადერთი იმედი დას. ევროპის ძლევამოსილი სახელმწიფო იყო. ამიტომ კონსტანტინე მეფემ იზაბელა დედოფლის დესპანს თავისი მოციქული ხუცესი ნილოსი გააყოლა, რომელსაც თან რომის პაპისა და ესპანიის მბრძანებლისადმი მიწერილი ეპისტოლეები გაატანა. ამ წერილობითს მიმართვას გარდა, ნილოსს უფრო მეტად სიტყვიერად ჰქონდა საიდუმლო მოლაპარაკება დავალებული.

1495 წ. 10 მარტს კონსტანტინე მეფემ ესპანეთის დედოფალს იზაბელას შემდეგი შინაარსის ეპისტოლე მისწერა: არაბეთის დამარცხება-განდევნის გამო სიხარულით ავსებულს, მას აგონდება ამის საწინააღმდეგო შემადრწუნებელი პოლიტიკური მდგომარეობა, რომელშიც აღმოსავლეთის ქრისტიანობა ჩავარდა: კონსტანტინეპოლი და ბიზანტია ისევე, როგორც ტრაპიზონის საკეისრო, მოისპნენ და ოსმალთ ეპყრათ ხელში. ასეთი ბედი ეწია სერბთა სამეფოსაც. საქართველოშიც ჩვენს თავს დიდი განსაცდელი დაგვტრიალებსო: ჩვენ მტრებს ჩვენთვის ბევრი უბედურება მოუყენებიათ და ყოველთვის სამი პირობის ასრულებას გეთხოვენ ხოლმე: დიდი ხარკი გადაიხადეთ, ჩვენთან ერთად იბრძოლეთ და გამაჰმანდანიდითო. ჩვენი მტრები მაჰმადიანნი მრავალრიცხოვანნი არიან, ჩვენ კი, კონსტანტინეპოლისა და ტრაპიზონის ქრისტიან სამეფოების გაქრობის შემდეგ, მახლობელ აღმოსავლეთში მარტოდ-მარტონი-და დავრჩით და ამის გამო ჩვენც დამდაბლებულნი ვართო. მაგრამ ისევე, როგორც თქვენმა არაბებზე მანდაურმა გამარჯვებამ მაჰმადიანი სპარსნი, თურქნი და არაბნი შეაშფოთა, ასევე თქვენმა გამარჯვებამ ჩვენ გაგვახარა, მეტადრე როცა გავიგეთ, რომ ზოგიერთი მანდაური მეფეებიც თქვენი მოკავშირენი არიან და ქრისტიანეთა ასეთი სიყვარულითა და თანხმობით უზრუნველყოფილი ხართო. გვედრებით, ნუ დააყოვნებთ და პირდაპირ კონსტანტინეპოლზე გამოილაშქრეთ და მაცხოვარი თქვენს წადილს ხელს შეუწყობს. მეც პირადად, ჩემი დესპანი დაბრუნდება, თუ არა, და შესაფერის ამბავს მომიტანს, შვილითა და მთელი ჩემი ლაშქრითურთ თქვენთან ერთად საბრძოლველად წამოსვლისათვის განმზადებული ვიქნებიო.

კონსტანტინე მეფის მთავარი მიზანი

ოსმალთა შიშით ესპანიისა და საქართველოს მეფეთა დესპანები უნდა ჩრდილოეთის გზით პოლონეთზე გავლით გასულიყვნენ როგორც მაშინ მოგზაურობდნენ ხოლმე. ამავე პოლიტიკური სიფრთხილით, კონსტანტინეს თავის ეპისტოლეში მთავარს გულისხმადებზე არაფერი აქვს ნათქვამი, რათვან მას ეშინოდა, რომ გზაში მისი ეპისტოლე ხელში არ ჩაეგდოთ და საიდუმლო გეგმა არ შეეტყვოთ. ცხადია, რომ საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობის შემსუბუქებას მარტო კონსტან-

ტინეპოლის ოსმალთა ხელიდან გამოგლეჯით ვერ ელირსებოდა. მას სხვა მხრიდანაც ჰყავდა მტერი. როდესაც კონსტანტინე მეფემ ირეგისტის ხალიფისაგან თავისი მოციქულის პირით პოლიტიკური შეთანხმება მოისურვა, ცხადია, მიზნად კონსტანტინეპოლის განთავისუფლება არ ექმნებოდა დასახული, არამედ უპირველესად მოსაზღვრე მცირე აზიისა, უმთავრესად ერანის მხრძანებლის წინააღმდეგ მოკავშირის მოპოვება. ვინ ეგულებოდა აქ საქართველოს მეფეს მოკავშირედ და რა მონაწილეობის მიღება ჰქონდა მას დას. ევროპის ქრისტიანეთა მხრით ამ გეგმით ნაგულისხმევი, არა ჩანს.

კონსტანტინე მეფის იმედის გაცრუება და ამის მიზეზი

ისევე, როგორც გიორგი VII-ის დასავლეთ ქრისტიანთა და საქართველოსა და მისი მოკავშირეების შეერთებული სამხედრო მოქმედების ფართო გეგმა თავიდანვე ჩაიშალა, ამნაირადვე და ამაზე უფრო შეტად უნდადაგო პოლიტიკურ ოცნებას წარმოადგენდა კონსტანტინე მეფის გეგმაც. მისი ეპისტოლიდან ჩანს, რომ მას მახლობელ აღმოსავლეთში მომხდარი პოლიტიკური ცვლილებების მთელი საშინელება საქართველოსთვის კარგად ჰქონია გათვალისწინებული, მაგრამ მას ავიწყებოდა, რომ საქართველოს სახელმწიფოებრივობის სისტემის მრავალი მიზეზი მაინც მარტო ვარეშე ძალა არ იყო, არამედ ეროვნულ-პოლიტიკური შეგნების დაქვეითებას შედეგად მომხდარი პოლიტიკური მთლიანობის რღვევა და მასთან დაკავშირებული ქიშპობა-შუღლიანობა. შორეული ევროპელი ქრისტიანები რისთვის ჩააგდებდნენ თავიანთ თავს საქართველოს გასაძლიერებლად ომის ცეცხლში, როდესაც თვით ქართველებივე, პოლიტიკური მთლიანობის აღდგენისთვის ზრუნვის მაგიერ, ერთმანეთს ძმათაშორისი სისხლის ღვრით აუძლურებდნენ. წინანდელთან შედარებით, კონსტანტინე მეფის დროს საქართველოს შინაური მდგომარეობა იმდენად გაუარესებული იყო, რომ თუ გიორგი VII-ს შეეძლო დას. ევროპის ქრისტიან სახელმწიფოთა მესვეურებისათვის მიეწერა და დაეჯერებინა, რომ მათთან ერთად საბრძოლველად მთელი საქართველო ყველა თავისი ნაწილებითურთ გამოვიდოდა, კონსტანტინე მეფეს თავის შვილისა და თავისი საკუთარი ძალღონის გამოყვანის გარდა ვეღარავის ჰპირდებოდა. თუ რამდენიმე ათეულის წლის წინათ საქართველოს მთლიანი და მოკავშირეთა დამხმარე სამხედრო ძალის შეპირებითაც არა გამოვიდა რა, როგორ შეიძლებოდა კონსტანტინეს დროინდელს ვითარებას ვისთვისმე დას. ევროპაში ასეთი ომის ატეხა გაეხედინებინა? დასასრულ, აღსანიშნავია, რომ საქართველოს პოლიტიკოსებს ესპანიის სამეფოს სამხედრო ძლიერებაზედაც ვადაჭარბებული წარმოდგენა ჰქონიათ, ვერც ის გარემოება გაუთვალისწინებიათ, თუ რა დიდი მანძილისა და, მასთანადავ, რამდენი დაბრკოლების დაძლევა იყო საჭირო, რომ ესპანიიდან კონსტანტინეპოლის წინააღმდეგ დაეწყოთ ბრძოლა.

ქვარყვარა ათაბაგისა და ქაიხოსროს სიკვდილი და მუმჯაბუკის ბაბატონება მესხეთში

ძალზე მოხუცებული ყვარყვარა ათაბაგი რომ 1498 წ. გარდაიცვალა, მის მავიერ მესხეთის მთავრად მისი უფროსი ვაჟიშვილი ქაიხოსრო გახდა, მაგრამ ბედმა მას მეტად ხანმოკლე დროის განმავლობაში არგუნა მთავრობაცა და სიცოცხლითაც მას ბევრი დრო არ მოუჭამია. ქაიხოსრო ათაბაგი 1500 წელს, როცა ორმოცდაათ წელსაც ძლივს იყო ჯერ გადაცილებული, უკვე გარდაიცვალა, მის მავიერ მესხეთის პატრონად ქაიხოსროს მომდევნო ძმა მუმჯაბუკი დაჯდა. თუმცა მთელ მესხეთს ის განაგებდა, მაგრამ ამირსპასალარად და ათაბაგად მუმჯაბუკი-კი არა, არამედ ქაიხოსროს შვილი ყვარყვარა ითვლებოდა.

მუმჯაბუკის მშვიდობიანი გონიერი პოლიტიკა

მუმჯაბუკს კონსტანტინე მეფესა და საქართველოს ეკლესიის კათალიკოს-პატრიარქთან წესიერი და მშვიდობიანი დამოკიდებულება ჰქონდა. იმ განკერძოებითს პოლიტიკას, რომელსაც ყვარყვარა ათაბაგი აწარმოებდა და მიზნად მესხეთის საქართველოთგან სრული ჩამოშორება ჰქონდა დასახული, მუმჯაბუკი არ მსდევდა. პირიქით, კუმურდოს საეპისკოპოსოს მღვდელმთავრის თანამდებობის განთავისუფლების შემდეგ, მუმჯაბუკმა კუმურდოელად არჩეული გერასიმე საკურთხეველად აფხაზეთის კათალიკოსთან-კი არ გაგზავნა, არამედ მცხეთაში საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქ ევაგრესთან. გერასიმე კუმურდოელმა ეპისკოპოსად კურთხევის წინ ქართული ეკლესიის საკეთმძყრობელს წერილობითი აღთქმა შიართვა, რომელშიც ნათქვამია: „დღესითგან წალბა ჩემად დღედ სიკუდილამდე ვიყო თქუენი და თქუენისა საყდრისა ერთგული და მეფეთა მლოცველი“. ამით მეფის უზენაესობაც იყო ცნობილი და ქართული ეკლესიის განუყოფელობაც.

მუმჯაბუკისა და კონსტანტინე მეფის გადაგზავნა და მესხეთის ბატონის უპუღმარტოს პოლიტიკურ გზაზე დადგომა

სამწუხაროდ, კონსტანტინე-მუმჯაბუკს შორის დამყარებული კარგი დამოკიდებულებაც ხანგრძლივი ვერ გამოდგა: მეფე კონსტანტინე და პატრონი მუმჯაბუკი „შემდურდეს“ და მესხეთის მესაჭემ თავისი მამის პოლიტიკის განხორციელებას მიჰყო ხელი. მუმჯაბუკის პატივმოყვარეობას უკვე საზღვარი აღარ უჩანდა: მის ხელში შემყურე და მისი ქონებრივი წყალობის მოიმედე ანტიოქიის პატრიარქი დოროთეოსი, რომელიც იმ ხანებში მესხეთს იყო საკალმასობოდ მოსული, მუმჯაბუკისათვის არც ერთს მაღალ წოდებულებას არ იმურებს და მას „დიდი პატრონის“, „დიდი მეფისა“ და „ყოვლისა აღმოსავლეთისა ხელმწიფის“ სახელითაც-კი ამკობს. რასაკვირველია, ყველა ეს მესხეთის ბატონ-პატრო-

ნის განუსაზღვრელი პატივმოყვარეობის პრეტენზიების გამომწყლავნებელია. მას და მის მადიდებელს უნდა ყველასთვის, უპირველესად-კი კონსტანტინესთვის, ევრძნობინებინა, რომ მეფობის ღირსიცა და ნამდვილადაც მეფე სწორედ ის არის და არა კონსტანტინე.

მეფეზაზუქისა და დოროთეოს პატრიარქის ღონისძიება საქართველოს ეკლესიის მთლიანობის დასარღვევად

მოკალმასე ანტიოქიის პატრიარქი დოროთეოსი იმდენად იყო მზეჭაბუკის წადლითა და ქცევით წაქეზებული, რომ საჭიროდ სცნო აღენიშნა მზეჭაბუკის ვითომცდა „ღვთისმომშიშობა და მართლმადიდებლობა“ და დაეგმო „უსჯულოება მეფეთა (ე. ი. კონსტანტინესი) და ერისა მათისა“. რასაკვირველია, მზეჭაბუკის „ღვთისმომშიშობა“ ანტიოქიის პატრიარქის თვალში იმაში მოჩანდა, რომ მესხეთის პატრონი მის შეთხლებულ საფულეს უხეად ავსებდა, მაგრამ მუქთად და ტყუილად ზომ არა. პატროსან მწყემსთმთავარს უნდა სამაგიეროდ ყველა ის გაეკეთებინა, რაც მზეჭაბუკს ჰსურდა. პატრიარქი დოროთეოსი სრული გულახდილობით თვითონვე აღიარებს „ბრძანებითა ვიძულენით თქუმადა ამას. დიდისა პატრონის მზეჭაბუკის მიერ“-ო. ანტიოქიის პატრიარქი გვიმჟღავნებს მზეჭაბუკის პოლიტიკურ ზრახვას, თავის გამოთქმულს დალოცვა-სურვილში, რომ კონსტანტინე მეფის საბრძანებელი მას ხელში „თვინიერ ბრძოლისა“ ჩავარდნოდა, რასაკვირველია, იმ საშუალებით, რომ მისი ჯარი წინასწარ „თვინიერ კუთეებისა“, ე. ი. უბრძოლველად გაქცეულიყო „ღვთისმომშიში“ და „ღვთისმოყვარე“ მზეჭაბუკის წინაშე ამრიგად, მესხეთის მესვეური ქართლის მეფის ხელში ჩავდებასაც კი ოცნებობდა.

მაგრამ ეს უფრო შორეული მიზანი იყო. ჯერჯერობით-კი მას მესხეთის ყველა სამწყსოებისა და ეკლესიის ჩამოშორება ჰქონდა გადაწყვეტილი, რომ ამით შეწყვეტილიყო ის მცირედი კავშირიც, რომელიც, მცხეთაში ხელდასხმისა და მეფეთა წირვის დროს მოხსენების სახით, საქართველოს წინანდელი პოლიტიკური მთლიანობისა და ეროვნული ერთობის გამომხატველი იყო. დასახული მიზნის მისაღწევად მზეჭაბუკმა ანტიოქიის პატრიარქს დოროთეოსს აწყურის ეპისკოპოსი მესხეთის ეკლესიის უფროსად გამოაცხადებინა და მესხეთის ყველა ეპისკოპოსების ეკლესიის უფლება მიანიჭებინა. მოკალმასე პატრიარქმაც თავისი უხვი მწყალობების წადილი აასრულა, თუმცა საეკლესიო კანონებით ამის არავითარი უფლება არ ჰქონდა. ამრიგად, არამც თუ საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა, კონსტანტინე მეფის ოცნებისდა მიუხედავად, არ გამოსწორებულა, არამედ ის კავშირიც-კი, რომელიც მანამდე ოდნავ მაინც კიდევ იყო შერჩენილი, შესწყდა და მესხეთის მთავარმა სრული დამოუკიდებლობაც-კი მოიპოვა.

საქართველოს ვითარება მეთხუთმეტე საუკუნეში

საქართველოს ეკონომიური მდგომარეობა XV საუკუნეში

როგორც დავრწმუნდით, თითქმის მთელი მეთხუთმეტე საუკუნის განმავლობაში ბრძოლა წარმოებდა საქართველოს განმაახლებელსა და დამაქვეითებელს ძალას შორის. თემურლენგთან უთანასწორო ხანგრძლივსა და გამანადგურებელს ბრძოლაში ჩვენი ქვეყანა იმდენად აოხრდა და ეკონომიურად დაზარალდა, ხალხი იმდენი დაიხოცა, რომ მხოლოდ საგანგებოდ ხელშემწყობი პირობების წყალობით, თანაც დიდი დროის განმავლობაში შეეძლო ქართველ ერს იმ საშინელი მდგომარეობისათვის დაეღწია თავი, რომელშიც ის ჩავარდა.

წლობის განმავლობაში მიმდინარე ომმა, მეტადრე თემურლენგისაგან ბრძოლის წარმოების წესად ეკონომიური ომის გამოყენებამ საქართველოს ქონებრივი კეთილდღეობის თვით საფუძველიც-კი მოუსპო. რაღა აღადგენდა გაკაფულ ბალ-ვენახებს და მტრის ხელით განადგურებულს სასოფლო მეურნეობის სხვა დარგებს... რამდენი დრო და რამდენი ძალა, მუშა-ხელი იყო ამისათვის საჭირო. ბრძოლის დროს გაწყვეტილი და ომის მსხვერპლად ქცეული მოსახლეობა-კი იმდენად შეთხელდა და შემცივდა, რომ არამცთუ გაუკაცრიელებული სოფლების აღდგენა ძნელი იყო, უმეტეს შემთხვევაში შეუძლებელიც-კი შეიქმნა, არამედ გადარჩენილ დაბა-სოფლებშიც-კი გაპარტახებული მიწების წინანდებურად დასამუშავებლად აღარც მუშა-ხელი იყო და აღარც სხვაფრივ შესწევდათ ძალ-ღონე. XVI ს. საბუთებიდანაც-კი ჩანს, რომ ბარად ქვეყანა სანახევროდ, ზოგან ნახევარზე მეტადაც-კი აოხრებულ-გაპარტახებული ყოფილა.

გვყენის აოხრებულობა და სასოფლო მეურნეობის დაზვიითება

ცხადია, რომ XIV ს-ში, თემურლენგის შემოსევისა და ველურობის მთელი ეს შედეგი ამაზე უფრო მეტი საშინელებით წარმოუდგებოდა აღამიანს და ვაკერანებული ადგილების რაოდენობა ზემოაღნიშნულზე უფრო დიდი იქნებოდა. ამიტომაც არის, რომ XV-ს-ითგან ქართულ ძეგ-

ლებში ასე ხშირად შეხვდება მკითხველი წინათ ასეთს იშვიათსა, ანდა სრულებით უცნობსაც-კი ტერმინებს, როგორც ნ ა ფ უ ზ ა რ ი, ნ ა ს ხ ა ლ ა რ ი, ნ ა ს ს ი ფ ლ ა რ ი, ნ ა ქ ა ლ ა ქ ე ვ ი, ნ ა ვ ე ნ ა ხ ე ვ ი, პ ა რ დ ა ხ ტ ი და სხვაც ამის მსგავსია.

რა თქმა უნდა, ყველა ამის გამო საქართველოს ეკონომიური კეთილდღეობა უნდა ძალზე გაუარესებულიყო, მეტადრე სასოფლო მეურნეობის დაკნინებისა და დაქვეითების შედეგად. დას. საქართველოშიც-კი, რომელიც მტრის შემოსევისაგან, აღმოსავლეთთან შედარებით, ნაკლებ დაზარალდა, კულტურული დაქვეითება ცხნადად საგრძნობი გახდა. მაგამ მიზეზის გამო XV საუკუნეში მევენახეობა-მელღვინეობა იმდენად გაუარესდა, რომ სამეგრელოში ადგილობრივ ღვინოსაც-კი ხეირიანს ვეღარ აყენებდნენ და იქაური ღვინო ტრაპიზონიდან შემოტანილსაც-კი ჩამოუვარდებოდა ღირსებით.

ამგვარადვე წინათ უძველეს დროიდან თავისი სელოს ქსოვილებით, ტილოთი, განთქმული კოლხეთი, ესლა ამ დარგშიც დაქვეითებული იყო-ქსოვილები აქ დაბალხარისხოვანი-და იშოვებოდა. ამიტომაც აქაური ტილოებიც უცხოეთში უკვე გაცილებით ნაკლებ გაჰქონდათ.

თუმცა აღმ. საქართველოში სასოფლო მეურნეობა და მრეწველობა ასე დაქვეითებული არ იყო, მაგრამ აქაც ინტენსიური მეურნეობის წარმოებისათვის ხალხს ძალა აღარ შესწევდა და სასოფლო მეურნეობის დარგიდან სხვებზე ნაკლებ უფრო ადვილად გასაძლიერი შესაქონლეობის დარგი იყო დაზარალებულ-ჩამორჩენილი.

საქართველოს კულტურული დაკნინება

ხანგრძლივმა ომმა და მტრის მტარვალობამ მოსახლეობის გაბოროტებასა და გაავებას, მის გონებრივ-ზნეობრივს დაქვეითებასაც შეუწყო ხელი, რათგან, მშვიდობიანი ნაყოფიერი მუშაობის შავიერ, ადამიანი მაშინ უნებლიედ უნდა იარაღის გამუდმებით ტრიალსა და სისხლის ღვრას მისხვეოდა. ომის საშინელება და ქვეყნის მწარე სინამდვილე აიძულებდა ველურებას შეჰკუთვნებოდა და, წინანდელი კულტურული ყოფა-ცხოვრების მაგიერ, გამოქვამულებსა და სახიზნარებში ყოფნას შეჰპრიგებოდა. სწავლისა და განათლებისათვის, მწერლობისა და ხელოვნებისათვის ასეთს პირობებში ვის შეეძლო მოეცალა, ანდა ვის ექნებოდა ამისათვის გული და ხალისი.

აღზრუნველობითი მოღვაწეობისა და განახლების შედეგად შინაური ბაჟოლის გამწვანების გამო.

ალექსანდრე დიდი, როგორც ვიცით განადგურებული საქართველოს აღორძინებისათვის თავგამოდებით იბრძოდა და ჩვენ სამშობლოს წინაშე მას ამ მხრივ დაუეწიყარი ღვაწლი მიუძღვის. საფიქრებელი იყო, რომ თანდათანობით საქართველოს პოლიტიკური, ეკონომიური და კულტურ-

რული მდგომარეობა სულ უფრო და უფრო უნდა გაუმჯობესებულიყო, მაგრამ XV ს. უკვე ორმოციან-ორმოცდაათიან წლებიდან მოყოლებული შინაურებაში მეფე-მთავართა შორის ამტყდარმა ბრძოლამ არამც-თუ საქართველოს გამოკეთება შეაჩერა, არამედ თანდათანობით მას პოლიტიკური მთლიანობაც-კი მოუსპო და სამ სამეფოდა და სამთავროებად აქცია. საქართველოსთვის გარეშე მტერს იმდენი არ დაუკლია, რამდენი ვნებაც მთავრებისა და დიდგვარიან აზნაურების თავგასულობამ, უგუნურმა ქცევამა და ქვეყნისა და ხალხის ღალატმა მიაყენა. ყოველი დიდი თემის მმართველი გამთავრების დაუშრეტელი პატივმოყვარეობის სენითა და ბორგენტულობით (მანიით) აღმოჩნდა შეპყრობილი. თითოეულს მათგანს საქართველოში გაბატონების იმედი ჰქონდა და დაუცხრომელი წადილი უღვივოდა გულში.

საქართველოს პოლიტიკური მთლიანობის მოსპობის ეკონომიური შედეგი

განკერძობა-გაბატონების გზაზე დამდგარი ყოველი მთავარი ცდილობდა თავისი კარი საქართველოს სამეფო კარის მსგავსად მოეწყო: სათანადო მოხელეები გაეჩინა და გარეგნული ბრწყინვალეობა მოეპოვა. ამრიგად, წინანდელი გაერთიანებული სრულიადი საქართველოს ერთი სახელმწიფო დარბაზის და სამეფო სასახლის და დარბაზის კარსა მყოფი მოხელეების განსაზღვრული რიცხვის მაგიერ, ეხლა ქართველ ხალხს სამი სამეფო და ამდენივე კარ-დარბაზი მრავალრიცხოვან მოხელეებითურთ უნდა შეენახა. ადვილი წარმოსადგენია, თუ რამდენად მძიმე ტვირთად უნდა დასწოლოდა მას მთავრებისა და დიდებულ აზნაურების ქვეყნის დამღუპველი ეს პოლიტიკა.

საქართველოს გაღარიბება.

ეკონომიურად განადგურებისა და მოსახლეობის ძალზე შემცირების გამო, საქართველო ქონებრივადც ვაღარიბდა. ეს ვაღარიბების პროცესი მეთხუთმეტე საუკუნეში ამტყდარი შინაური ბრძოლისა და პოლიტიკური მთლიანობის დაშლის შედეგად უფრო გაძლიერდა. რამდენიმე ათეული წლების მანძილზეც-კი მდგომარეობა იმდენად გაუარესდა, რომ, თუ გიორგი მეფე, ალექსანდრეს ძე, მარტო თავის ასულს, რომელიც ბიზანტიის კეისარს უნდა მისთხოვებოდა, ყოველწლიურად 3.000 ოქროს ფულის ძლევის ჰპირდებოდა, ბაგრატ VI-ის დროს მთელ სამეფო ხაზინასაც 16.000 დუკატის გამოღება უკვე ეძნელებოდა.

საქართველოს პოლიტიკური მთლიანობის დარღვევასა და სამ სამეფოსა და სამთავროების შექმნის შედეგად ხარჯები გადიდა. სამ სამეფოდ და სამთავროებად დაყოფილსა და ქცეულს საქართველოს მესვეურთ ხარჯები თავიანთი სასახლე დარბაზებისა და კარის მოხელეთა შესანახად არამც-თუ არ შემცირებიათ, არამედ უფრო მოემატათ კიდევ.

მოსახლეობის სოციალური განაწილების პროცესი

ამავე ხანში დიდგვარიან აზნაურთა სოციალურს მდგომარეობაში, მათ წიაღშიც თანდათანობით დიდი ცვლილება მოხდა. უკვე XIV ს. ვითარების დახასიათებისას აღნიშნული გვექონდა, რომ აზნაურთა წოდება ამ ხანაში უმაღლეს წოდებრივ ფენას აღარ წარმოადგენდა, არამედ უკვე დიდებულნი ჩანან. ისინი დიდგვარიან აზნაურთა საგვარეულოების უფროს შტოს ეკუთვნოდნენ, „დიდგვართ თავადნი“ იყვნენ. მათი უფროსობა მარტო ხნიერებაზე-კი აღარ იყო დამოკიდებული, არამედ დიდს მოხელეობაზე, დიდებულებაზედაც. როდესაც ამ დიდგვარიან აზნაურთა საგვარეულოების თავადთ თავიანთი აღწევების მეშვეობით კუთვნილებად გადაქცევა შესძლეს, ამ დროითგან მოყოლებული თავადობა უკვე წოდებრიობად იქცა და თავადობამ აზნაურთა წოდებაზე უპირატესი მდგომარეობა მოიპოვა. ამრიგად, ტერმინი თავადი მოსახლეობის სოციალური განაწილების უმაღლესი წოდების წარმომადგენლის სახელად და ტერმინად გახდა. აზნაურთა წოდების წიაღიდან თავადობის წარმოშობის პროცესი XV ს. მიმდინარეობდა, მაგრამ საბოლოოდ მხოლოდ XVI ს. დამთავრდა.

შემდგომი უმოსავლის გასაღიშვლად სახსრების ძიება

ცხადია, რომ ამ ახალ სოციალურ ფენასაცა და აზნაურთა წოდებასაც, ისევე, როგორც მეფე-მთავრებს თავიანთი ძალზე შეთხელებული სახსრების გადიდებაზე უნდა ეზრუნათ იმიტომ, რომ ახალ-აღწევებულ უფლებრივსა და სოციალურ მდგომარეობასაც მეტი ქონებრივი დონის ძიება სჭირდებოდა. მაშინდელ ვითარებაში მმართველსა და ზემდგომ წრეებს ამ მიზნის მისაღწევად უპირველესად მშრომელი, გადასახადების გამომღები, მოსახლეობის გამოყენების აზრი და წადილი გაუჩნდათ.

უმოსავლის გაღიშვის ორგვარი შესაძლებლობა

სამეფო-სამთავროებისა და კერძო-მესაკუთრეთა შეთხელებული ქონებრივი ავლა-დიდების გაძლიერება, ან მეურნეობის გაინტენსივებით შეიძლებოდა, ანდა გადასახადების გადიდებით. ორივე ამ პირობის შესრულება უფლებრივი იძულების გარეშე შეუძლებელი იყო, რათგან, ცხადია, თვითონაც, გაჭირვებული მშრომელი ხალხი ზედმეტ ტვირთს ნებაყოფლობით არ იკისრებდა. მეურნეობის გაინტენსივებისათვის მშვიდობიანი სამოქალაქო ყოფაცხოვრების პირობები და მოსახლეობის გამრავლება იყო საჭირო, რაც ამ ხანაში არც არსებობდა და არც იყო შესაძლებელი, ამიტომაც მეორე საშუალება იქმნა გამოყენებული.

მხრომედი ხალხის მღვდლომარტოვის გაშარება და ბატონყმობის ჩასახვა

იძულებითი უფლების გასაძლიერებლად სოციალური ურთიერთობის შეცვლა იყო აუცილებელი საჭირო. ამიტომაც სოციალურს ურთიერთობაში XV საუკუნის განმავლობაში საქართველოში, წინანდელთან შედარებით, ახალი მოვლენა ჩნდება. მეათე საუკუნის მეორე ნახევარიდან მოყოლებული XVI საუკუნემდე საქართველოში პ ა ტ რ ო ნ - ყ მ ო ბ ა გვხვდება მხოლოდ: სოციალური ურთიერთობის ამ მოვლენის ერთს წარმომადგენელს პ ა ტ რ ო ნ ი ეწოდებოდა, მეორეს ყ მ ა . ხოლო ბ ა ტ ო ნ ის სახელი მთელი იმ ხუთი საუკუნის განმავლობაში წერილობითს ძეგლებში არსად გვხვდება. ბ ა ტ ო ნ ი მხოლოდ XVI საუკუნიდან ჩნდება. ამიტომაც ამ წინა საუკუნეების განმავლობაში ბ ა ტ ო ნ ყ მ ო ბ ის სახელიც არ მოგვეპოვება და ეს გარემოება ცხადყოფს, რომ ბატონყმობაზე დამყარებული ურთიერთობა მაშინ ჯერ არ იყო ჩამოყალიბებული.

პატრონყმობის გვერდით ბატონყმობის გაჩენა და გაბატონება

სოციალური მოვლენა მხოლოდ მაშინ იყრობს ხოლმე განსაკუთრებულ ყურადღებას, როდესაც ხშირ და ზოგად მოვლენად იქცევა ხოლმე. ასეთი პროცესი არც უეცრად ჩნდება და არც სწრაფად ჩამოინაკეთება ხოლმე: ჩანასახი ხანიდან მოყოლებული საბოლოო ჩამოყალიბებამდე: ჩვეულებრივ, დროის გარკვეული მანძილი სჭირდება. ასევე იყო ბატონყმობის ჩასახვა-ჩამოყალიბების პროცესშიც.

პატრონყმობის ურთიერთობას უკვე XIV ს. ისეთი ცვლილება დაეცყო, რომ მის აღსანიშნავად ხალხის მეტყველებას ახალი სახელის აუცილებლობა აგრძნობინა: წინანდელისაგან განსხვავებული მოვლენის გამოსახატავად სახელის განსხვავება მაინც იყო საჭირო, რომ ძველი და ახლის ერთმანერთისაგან განჩივება შესაძლებელი გამხდარიყო.

XIV ს. მეორე ნახევრის ქართულს ძეგლებში პ ა ტ რ ო ნ ის მაგიერ და მის გვერდით ბ ა ტ ო ნ ი ჩნდება, ახალი ფორმა, რომელსაც, წინანდელ ფორმასთან შედარებით, შუაში რ თანხმოვანი აქვს გამჭრალი. ამ ოდინდელი ფორმის მეორე ხმოვან-შენაცვლებული ნაშთი მეგრულს პ ა ტ ე ნ ის ა , პ ა ტ ი ნ ის ა —და პ ა ტ ნ ის სახით დღევანდლამდის აქვს შენარჩუნებული.

პატრონისაგან განსხვავებული ახალი სოციალური მოვლენის გამოსახატავად ქართული ენა მარტო შემომოყვანილი ბგერითი ცვლილებით არ დაკმაყოფილებულა, არამედ მეორე-ნაირი ბგერითი სახესხვაობაც გაჩნდა, რომელმაც გაიმარჯვა და ახალი სოციალური მოვლენის აღმნიშვნელ საბოლოო ტერმინად იქცა.

პატრონისაგან ბგერითი ცვლილებით წარმომდგარი მეორე ფორმა პირველი თანხმოდანის გამყდრებით დაიწყო და ამ გზით პატრონის გვერდით ბატრონი გაჩნდა. XV ს. მეორე ნახევრის ქართულ ძეგლებში ასეთი ტერმინი უკვე ჩვეულებრივია.

„პატრონის“ გამყდრებული ფორმის ბატრონისაგან იმავე ბგერითი ცვლილებით რ-ს გაქრობით, რომელმაც XIV ს. პატრონი პატონად აქცია, ახალი სოციალური მოვლენის გამომხატველი ტერმინი ბატონიც შეიქმნა, რომელიც XVI ს. ძეგლებში უკვე საბოლოოდ განმტკიცებულია. ეს გარემოება ცხადჰყოფს, რომ ფორმა ბატონი XV საუკუნის მეორე ნახევარშია გაჩენილი.

რამდენადაც ტერმინ ბატონის ძველ ქართულ საბუთებში საბოლოოდ დამკვიდრება და მეტყველებაშიც ჩვეულებრივ სიტყვად ქცევა XVI ს. მოვლენას წარმოადგენს, ბატონყმობის გვერდით, ბატონყმობის ტერმინის გაჩენით გამომყდარებული ახალი სოციალური ურთიერთობის რაობის განსაზღვრა XVI ს. ისტორიას ეხება და იქ უნდა იყოს ამაზე საუბარი; აქ-კი უნდა ზოგადად აღინიშნოს ის ძირითადი საფუძველი, რომელმაც პატრონყმობისაგან წარმოშვა [„ბატონყმობა“].

ბატონყმობის წარმოშობის საფუძველი

ამ ორი სოციალური ურთიერთობის გამომხატველი ტერმინის პატრონყმობისა და ბატონყმობის ერთმანეთთან შედარება ცხადჰყოფს, რომ ურთიერთობაში მომხდარი ცვლილების უმთავრესი წარმომადგენელი ამ ურთიერთობის პირველი მონაწილე პატრონი უნდა ყოფილიყო: წინანდელი პატრონი ყმას პატრონად-კი აღარ მოევილინა, არამედ ბატონად. ხოლო, რაკი პატრონი ძირითადად მზრუნველისა და მხოლოდ შემდეგში მესაკუთრის აღმნიშვნელი იყო და ასეთივე მნიშვნელობა ამ ტერმინს შემდეგშიც შეჰჩა, ბატონი-კი უმთავრესად მბრძანებლობის ცნების გამომხატველად იქცა, ეს გარემოება ამჟღავნებს, რომ პატრონყმობისაგან წარმომდგარი ბატონყმობა სწორედ პატრონისაგან ყმის უფლების შეზღუდვითა და მასზე მბრძანებლობის უფლების ხელში ჩაგდებათ წარმოიშვა. XIV ს. სოციალურს ვითარებაში მომხდარმა ცვლილებამ, როგორც თავის ადგილას აღნიშნული იყო, გლეხთა და ყმების უფლებრივი მდგომარეობა ძალზე გააუარესა. ეს პროცესი XV ს. არც შეჩერებულა და არც შეწყვეტილა, არამედ თანდათან უფრო გამწვავდა და ბოლოს ბატონყმობით დამთავრდა.

გადასახად-გამოსაღებების გადიდება და მზრომილი ხალხის და ყმათა მიმე მკონომიური მღგომარეობა

ყმების მარტო უფლების შეზღუდვა ვერც სამეფო სამთავროებისა და ვერც კერძო მესაყუთრე „ბატრონების“ ქონებრივ მდგომარეობას, რასაკვირველია, ვერ გააუმჯობესებდა: შემოსავალს საგრძნობლად მინც ვერ გაუდიდებდა. ამიტომ მეტი შემოსავლის მისაღებად რაიმე სხვა საშუალება იყო საჭირო. ჩვეულებრივ ასეთ საშუალებად ან ახალი გადასახადების შემოღება, ანდა ძველის გადიდება იყო და არის ხოლმე მიღებული. ქართულ საფინანსო პოლიტიკის იმდროინდელს არც მესვეურებსა და არც ყმათა მფლობელ კერძო მემამულეებს ამ ორი გზით დასახული მიზნის მიღწევა არ უცდიათ, არამედ სულ სხვა გამოუჩინავეთ: ამის მაგიერ მათ საზომ-საწყაოები გაუდიდებიათ. რაკი სულადი გადასახადები, მარცვლეულისა და ღვინის მოსავალზე, კაბიწითა (=კოდს) და კოკით იყო განსაზღვრული, თუნდაც რომ გადასახადების ნორმები ჰურისა, ქრთილისა და ქერის ისევე როგორც ღვინის გამოსაღებზე ძველებურად უცვლელი დარჩენილიყო, რაკი საზომ-საწყაო გადიდებული იყო, გადასახადები სამეფო და სამთავრო საღაროებსაცა და ყმათა მფლობელ კერძო მემამულეებსაც, ცხადია, წინანდელზე მეტი შეუვიდოდათ.

ამნაირი ოსტატურად მოფიქრებული საშუალებით ახალი საზომები გაჩნდა XV საუკუნეში. ძველებშიც ძველ საზომ-საწყაოთა გარდა, ახლებიც არის მოხსენებული. თავდაპირველს საზომებს საბუთებში ერთი მხრით პირველი საწყაო, ანუ საზომი ეწოდებოდა, ანდა მეორე მხრით ცოტა (ე. ი. პატარა) საწყაო; ახალ საზომ-საწყაოებს-კი დიდი ლიტრა, კოკა და კაბიწი (=კოდს) ერქვა. საზომ-საწყაოების გადიდებაც, რა თქმა უნდა, შეუძლებელია, რომ მეფე-მთავრებსა და მებატონეებს ერთბაშად გაეხედნათ, არამედ, ცხოვრების გაძვირებასა და ფასების ზრდასთან დაკავშირებით, საზომებიც თანდათანობით დიდდებოდა. ამასთანავე საწყაოებისა და საწონის ყველა საზომების გადიდება არც იყო საჭირო: საკმარისი იქნებოდა, თუ მათი ძირითადი ერთეული გადიდდებოდა, რაკი კაბიწისა და კოკის სიდიდე მათი ლიტრისანობის რაოდენობით იყო ხოლმე განსაზღვრული, ლიტრის გადიდება თავისდათავად კაბიწსაცა და კოკსაც ვაადიდებდა, ასეც მოქცეულან.

საზომების გადიდება უკვე XII—XIII ს-შივე დაუწყიათ, მაგრამ შემდეგში, რაც უფრო მეტად და სწრაფად უარესდებოდა ეკონომიური მდგომარეობა, საზომების შეუჩერებელ გადიდებას მიჰყვეს ხელი, XVI ს. დამდეგისათვის-კი ლიტრა, ამ საზომის თავდაპირველ ოდენობასთან შედარებით, უკვე ექვსჯერ იყო გადიდებული. მაშასადამე, მშრომელ ხალხსაც ამ დროს სულადი გადასახადები წინანდელთან შედარებით ექვსჯერ უფრო მეტი უნდა გადაეხადა. მარტო ეს გარემოებაც

საკმარისია, სხვას ყველაფერსაც რომ თავი დავანებოთ, იმის გასათვალისწინებლად, თუ რამდენად მძიმე იყო ის ტვირთი, რომელიც მაშინ ყმებსა და მიწის დამმუშავებელ მოსახლეობას ჰქონდათ საზიდი, და რა საშინელს მდგომარეობაში უნდა ყოფილიყვნენ ისინი ამის გამო ჩაცვივნულნი.

რასაკვირველია, წინააღმდეგობის გაუწეველც, ყმები თავიანთ ასეთს დატვირთულობას ვერ შეურიგდებოდნენ და ბრძოლაც, უეჭველია, იქნებოდა, მაგრამ, იმდროინდელი გადარჩენილი ძეგლების სიმცირის გამო, ცნობები ამის შესახებ არ მოგვეპოვება. მაინც ზოგიერთი მაშინდელი საბუთებიდანაც ჩანს, რომ მომავალში საზომების მეტატონეთავან თვითნებურად გადიდების საშიშროების. თავიდან ასაცილებლად ყმებს მათთვის წერილობითი ვალდებულება ჩამოუერთმევიათ საზომების გამოუცვლელობისა და გაუდიდებლობის შესახებ. ეს მაინც, უეჭველია, ამ ნიადაგზე ამტყდარი უკმაყოფილებისა და წინააღმდეგობის ანარეკლია.

საქართველოს ეკონომიური დაპირობა: ფულის გაპაცვალვისა და აღმგინვამოგის შემცირება

ყველა ზემოაღნიშნული გარემოების გამო, ცხადია, რომ მაშინდელს საქართველოში მოსახლეობის ქონებრივ-კულტურულ დაქვეითებასთან დაკავშირებით მისი ნაყოფიერებაც და მყიდველობითი ძალაც საგრძობლად შემცირებულიყო. ამის გამო, რასაკვირველია, აღებშიცემობაც უნდა დაქვეითებული ყოფილიყო. საგარეო ვაჭრობა, როგორც მოსალოდნელიც იყო, ძალზე დაკნინდა. როცა აოხრებულ-დაზარალებულ ქვეყანას თავისთვისაც-კი ყველაფერი სამყოფი აღარ ჰქონდა და კულტურაც დაქვეითებული იყო, უცხოეთში გასატანს ბევრსა და კარგს ვერაფერს-ღა დაამზადებდა. შინაგანი აღებშიცემობაც სახარბიელოს ცოტას-ღა შეიცავდა.

მართალია, როგორც უკანასკნელი ათეულის წლების მონაპოვარ განძებმა ცხად-ჰყო, ფულის მოჭრა საქართველოში, იმდროინდელი საშინელი ეკონომიური ვითარებისდა მიუხედავად, თურმე მაინც მთელი XV ს. განმავლობაში არ შეჩერებულა. ეს გარემოება მაინც ფრიად საყურადღებო გარემოებაა, რათგან საქართველოს დაქვეითებული სახელმწიფოებრივობისა და ქართველი ხალხის მაინც ეკონომიური ბრძოლის უნარსა და კულტურულ ცხოვრების მონაპოვართა შენარჩუნების ნებისყოფას ცხადად ამჟღავნებს. მაგრამ მაშინდელი საბუთებიდან ჩანს, რომ ლითონის ფული უმთავრესად ბარად და ქალაქებსა, თუ სხვა საეაჭრო ცენტრებსა და შარავნების მახლობლად მდებარე ადგილებში ყოფილა გავრცელებული; სხვა მოშორებულ თემებში-კი ფული იშვიათი იყო და იქ ვაჭრობა სულადობაზე, გაცვლა-გამოცვლის წესით უწარმოებიათ. ამასთანავე XV ს. მოჭრილი ვერცხლის ფული მეტად მდარე ღირსებისა და მცირე ზომისაც არის. მისი ეს თვისებებიც მაშინდელი საქართველოს გაღარიბება-დაქვეითებისთვის დამახასიათებელია.

კონსტანტინეპოლის ოსმალთაგან დაპყრობამ და დასავლეთის ზღვის საეპიკოპოსოსის შექცევამ ევროპასთან აღმოსავლეთის ვაჭრობისა და მიმოსვლების გზების და ცენტრების შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროების ნავთსადგურებში გადატანამაც ხომ საქართველოს ისედაც სავალალო მდგომარეობა საბედისწერო გახადა...

საპარტიველოს კულტურული დაჰეივითების ნიშნები

პოლიტიკურად დასაწილებული და სამხედრო თვალსაზრისით დასუსტებული, ორს ძლიერს, მტრულად განწყობილ, მაჰმადიან სახელმწიფოს შუა მომწყვდეული საქართველო დამაღონებელს სანახაობას წარმოადგენდა: ქვეყნის მესვეურთ თითქოს გონიერება დაკარგეს და თავიანთ ქვეყნისა და პირადს კეთილდღეობასაც თავიანთივე მოქმედებით აცლიდნენ ნიადაგს.

ადამიანის ეგოისტურმა გრძობამა და მხოლოდ პირად გადარჩენაკეთილდღეობაზე ზრუნვამ სძლია და თემობრივმა განკერძობამაც სახელმწიფოებრივისა და ეროვნული მთლიანობის შეგნებას აჯობა.

მაშინდელი საქართველოს კულტურული დაჰეივითების მთელი სიღრმე იმაშიც ნათლად მოჩანს, რომ XV საუკუნისა და უფრო ადრინდელი ხელნაწერების ანდერძებსა და მინაწერებში წერისაცა და მართლწერის დიდი უვიცობაა საგრძნობი: ზოგიერთს მაშინდელს უცხოეთში გამგზავრებულს პირსაც-კი თავისი სახელისა და გვარის სწორად დაწერაც-კი აღარ შესძლებია. რა გასაკვირველია, რომ ასეთ პირობებში ამ საერთო კულტურული დაჰეივითების წყალობით ქართველი მხატვრული და საისტორიო მწერლობაც დაღუემებული იყო. ეს კი არ არის გასაკვირველი, არამედ უფრო ის გარემოება, რომ, ამ ჯოჯოხეთური პირობებისდა მიუხედავად, ქართველი ხალხი არ დაიღუპა და მაშინაც ცდილობდნენ დამტყდარი უბედურებისათვის თავი დაეღწიათ, რომ ქართული ხელოვნების ზოგიერთ დარგებში მაშინაც ყოფილან კიდევ ისეთი წარმომადგენლები, რომელთაც თავიანთი მაღალხარისხიანი შემოქმედების ნიმუშები დაგვიტოვეს. ამის დასაწმენებლად თუნდაც ულუმბოს ეკლესიის საწმენოებრივი და საერო შინაარსის იმდროინდელი კედლის მხატვრობისა და ალექსანდრე I დიდის ბრძანებით გაკეთებული ნაჭედი სურათებით შემკული დიდი ოქროს ჯვარის დასახელებაც კმარა, რომელნიც მათ შემქმნელ ხელოვანთა იშვიათ ნიჭსა და თავისი დარგის მაღალ ცოდნას უცილობლად ცხად-ჰყოფენ.

საპარტიველოს იმდროინდელი მდგომარეობა უცხო ქვეყნებში

იგივე უნდა ითქვას საქართველოს იმდროინდელს საგარეო მდგომარეობაზე. ყველა იმის შემდგომ, [რაც] საქართველოს გარეშე და შინაური მტრებისაგან XIII საუკუნიდან მოყოლებული გამოვლილი ჰქონ-

და, მისი სამხედრო ძლიერების შესუსტება და სახელმწიფოებრივობის დაკნინება ბუნებრივს შედეგს წარმოადგენს და ესეც, რასაკვირველია, განმაცვიფრებელი არ არის. პირიქით, გასაკვირველია, რომ ასე დაქუც-მაცებულ-დაკნინებულმა საქართველომ შეინარჩუნა მაინც საერთაშორისო დამოკიდებულებაში ზოგი ის უპირატესობანი, რომელნიც მას წინა საუკუნეებში და ხანაში ჰქონდა მოპოვებული, თუ აღდგენილი დასავლეთ ევროპის იმდროინდელი მოგზაურების თხზულებებში. ქართველთა მაშინდელი მდგომარეობა უცხო ქვეყნებში კარგად არის აღბეჭდილი და იქითგან ირკვევა, რომ ამ ხანაშიცა და ისეთ შორეულ ქვეყნებშიც, როგორც საქართველოსთვის ეგვიპტე და პალესტინა იყო, ქართველებს პატივისცემით ეპყრობოდნენ და ყველა ის უპირატესობანი, რომელნიც-კი მათ წინათ ჰქონდათ, შეუნარჩუნებიათ. ბ ა რ თ ო ლ ო მ ე დ ე ს ა ო ლ ი ნ ძ ა გ ო მ ო გ ვ ი თ ხ რ ო ბ ს: იერუსალემში სალოცავად მისულის დროს ქართველები საზეიმოდ მორთულ-მოკაზმულ ცხენებსა და აქლემებზე სხედან და გაშლილ-აფრიალებული ეროვნული დროშებით თავისუფლად შედიოდნენ ქალაქში და სხვებივით სულტანს ამისთვის დაწესებულს გადასახადს არ აძლევენო. ს ა ლ ი ნ ძ ა გ ო ამათთანავე უმატებს, რომ ეგვიპტისა და ოსმალეთის სულტნებს ქართველებისა ემი-ნიათო.

დაცულია იმდროინდელი არაბული საბუთიც, რომლითაც ეგვიპტის მამლუკებს განკარგულება ჰქონდათ გაცემული და ქართველთა იერუსალემის ჯვარის მონასტრის უზრუნველსაყოფად საგანგებო არაბი მოხელე იყო დანიშნული. ის ვალდებული იყო საქართველოდან მომავალ მლოცავებს ალაბშივე (ალეპოში) დაჰხვედროდა, იქიდან იერუსალემამდის მიეცილებინა და უკან გაბრუნებისას ისევე ნაეთსადგურამდე გამოჰყოლოდა. XV ს. მეორე, უკვე სომხური ცნობაც მოგვეპოვება, რომელშიც ქართველთა პოლიტიკური გავლენის მთელი ძალა აგრეთვე ნათლად მოჩანს. რა თქმა უნდა, ყველა ესეც უმთავრესად წარსული საუკუნეების საქართველოს სახელმწიფოებრივობის ანარქულს წარმოადგენდა. თავის ადგილას, გიორგი V ბრწყინვალის მეფობაში, უკვე გვქონდა აღნიშნული, რომ საქართველოს საგარეო მდგომარეობა და წინანდელი უპირატესობანიც სწორედ მან აღადგინა. სახელმწიფოებრივი ძლიერების ძველი მარაგის მდიდარმა მემკვიდრეობამა და ქართველი ხალხის განთქმულმა მამაცობამ საქართველოს პოლიტიკური დაკნინების ხანაშიც მას საერთაშორისო ურთიერთობაში წინანდელი ადგილი და პატივისცემა შეუნარჩუნა.

ქ რ ო ნ ო ლ ო ბ ი ა

974—75 წ.წ.—დავით დიდი კურაპალატი ჯარით ქართლში მივიდა და იქ ბაგრატ III მიიყვანა.

978 წ.—ბაგრატ III დასავლეთ საქართველოში მივიდა.

980 წ.—ბაგრატ III აფხაზეთს გამეფდა.

1001 წ.—დავით დიდი კურაპალატი გარდაიცვალა.

1008 წ.—გურგენ მეფე გარდაიცვალა.

1010 წ.—ბაგრატ III კახეთში შევიდა ჯარით.

1011—1012 წ.წ.—ბაგრატ III სუმბატი და გურგენი კლარჯინ დაატყვევა.

1011—1012 წ.წ.—ბაგრატ III განძაზე გაილაშქრა.

1014 წ.—ბაგრატ III გარდაიცვალა.

1014 წ.—გიორგი I გამეფდა.

1014—1016 წ.—გიორგი პირველმა ტაო დაიპყრო.

1021 წ.—ბასილი II ბულგართა მმუსვრელმა გამოილაშქრა საქართველოში.

1023 წ.—ბიზანტიასა და საქართველოს შორის ზავი დაიდო.

1025 წ.—ბაგრატ IV ბიზანტიიდან საქართველოში დაბრუნდა.

1027 წ.—გიორგი I გარდაიცვალა.

1027 წ.—ბაგრატ IV გამეფდა.

1027 წ.—ტაოელმა აზნაურებმა ბიზანტიას გადასცეს მათ ხელში მყოფი ციხეები.

1028 წ.—საქართველოს ბიზანტიის სარდალი შემოესია.

1028 წ.—კონსტანტინე კეისარი გარდაიცვალა.

1030—31 წ.წ.—ბაგრატის დედა, მარიამ დედოფალი, ბიზანტიაში გაემგზავრა.

1032 წ.—ბიზანტიამ მოაწყო დემეტრე უფლისწულის აჯანყება.

1032 წ.—ლიპარიტმა და ივანე აბასაისძემ შეიპყრეს ამირა ჯაფარი და მის ბერთვისი ჩამოართვეს.

1044—45 წ.წ.—ლიპარიტსა და ბაგრატ IV შორის ბრძოლა ატყდა.

- 1045 წ. — ბაგრატ IV ანისში შევიდა.
- 1046—47 წ.წ. — გრძელდება ბრძოლა ლიპარიტსა და ბაგრატ IV შორის.
- 1048 წ. — თურქებმა დაატყვევეს ლიპარიტი.
- 1051 წ. — ლიპარიტი განთავისუფლდა ტყვეობიდან.
- 1054 წ. — ბაგრატ IV ბიზანტიაში გაემგზავრა.
- 1057 წ. — ბაგრატ IV საქართველოში დაბრუნდა.
- 1059 წ. — ბიზანტიიდან საქართველოში დაბრუნდა ივანე ძე ლიპარიტისა.
- 1060 წ. — ბაგრატ IV კახეთს იპყრობს.
- 1060 წ. — საქართველოში გიორგი მთაწმიდელი ჩამოდის.
- 1065 წ. — საქართველოს ალფარსლან სულტანი შემოესია.
- 1065 წ. — ბაგრატ IV ასული მართა ცოლად გაჰყვა ბერძენთა მეფეს.
- 1068 წ. — ბაგრატ IV კვლავ კახეთს შეესია.
- 1068 წ. — სულთანმა ააოხრა ქართლი და არგვეთი.
- 1072 წ. — გარდაიცვალა ბაგრატ IV.
- 1072 წ. — გიორგი II გამეფდა.
- 1073 წ. — გიორგი II-ს განუდგნენ დიდი აზნაურები: ნიანია ქვაბულის-ძე, ივანე ლიპარიტის-ძე და ვარდან სვანთა ერისთავი.
- 1073 წ. — სულთანმა მელიქ-შაჰმა საქართველოსაკენ გამოილაშქრა.
- 1073 — 74 წ.წ. — სულტანისა და ქართველ ჯარებს შორის ფარცხის დიდი ბრძოლა მოხდა.
- 1074 წ. — ბიზანტიელები და თურქები დაზავდნენ.
- 1080 წ. — თურქთა დიდი შემოსევა საქართველოში („დიდი თურქობა“).
- 1088 წ. — დიდი მიწისძვრა დაიწყო.
- 1089 წ. — დავით აღმაშენებელი გამეფდა.
- 1092 წ. — სულთანმა მელიქ-შაჰმა გარდაიცვალა.
- 1093 წ. — ლიპარიტ ამირამ შეთქმულება მოაწყო დავით აღმაშენებლის წინააღმდეგ.
- 1094—95 წ.წ. — დავით აღმაშენებელმა დაატუსაღა ლიპარიტი.
- 1097 წ. — დავით აღმაშენებელმა ლიპარიტი საქართველოდან გააძევა.
- 1097 წ. — ჯვაროსნებმა იერუსალიმი აიღეს.
- 1101 წ. — დავით აღმაშენებელმა კახთა მეფეს ზედაზენის ციხე წაართვა.
- 1102 წ. — კახთა მეფე კვირიკე გარდაიცვალა.
- 1103 წ. — დავით აღმაშენებელმა რუის-ურბნისის საეკლესიო კრება მოიწვია.
- 1104—1105 წ.წ. — დავით აღმაშენებელმა დაამარცხა განძის ათაბაგი და საბოლოოდ შემოიერთა კახეთი.
- 1106 წ. — გელათის მონასტრის აგება დაიწყო.
- 1110 წ. — დავით აღმაშენებელმა გაილაშქრა სამშვილდეზე.

- 1115 წ. — დავით აღმაშენებელმა რუსთავი დაიპყრო.
- 1116 წ. — დავით აღმაშენებელმა გაილაშქრა დასავლეთ საქართველო-საკენ თურქების წინააღმდეგ.
- 1117 წ. — დავით აღმაშენებელმა ციხე გიში დაიპყრო.
- 1118 წ. — დავით აღმაშენებელმა აიღო სიმაგრენი: ლორის ციხე და აგარანი.
- 1118 წ. — დავით აღმაშენებელი მწიგნობართუხუცესის გიორგის თანხლებით ჩრდილო-კავკასიაში გაემგზავრა ყიფჩაყთა გადმოსახლების საქმის მოსაგვარებლად.
- 1120 წ. — დავით აღმაშენებელმა შირვანში გაილაშქრა და ქალაქი კაბალა დაიპყრო.
- 1121 წ. — მახლობელ აღმოსავლეთის მაჰმადიან სულტან-მთავრების 300 ათასიანმა ჯარმა გამოილაშქრა საქართველოს წინააღმდეგ.
- 1122 წ. — დავით აღმაშენებელმა თბილისს ალყა შემოარტყა.
- 1122 წ. — დავით აღმაშენებელმა თბილისი კვლავ საქართველოს დედაქალაქად აქცია.
- 1123 წ. — სულტანმა შირვანზე გაილაშქრა და შირვანშაჰი შეიპყრო, აიღო შამახია.
- 1123 წ. — დავით აღმაშენებელმა სულტანზე გაილაშქრა, აიღო შამახია და შირვანი დაიპყრო.
- 1123 წ. — დავით აღმაშენებელმა სომხეთის მრავალი ციხე-ქალაქები დაიპყრო.
- 1123 წ. — დავით აღმაშენებელმა ანისი აიღო.
- 1125 წ. — 24 იანვარს დავით აღმაშენებელი გარდაიცვალა.
- 1125 წ. — დემეტრე I გამეფდა.
- 1130 წ. — დავით უფლისწულმა და ივანე აბულეთის ძემ შეთქმულება მოაწყეს დემეტრე I წინააღმდეგ.
- 1131 წ. — დემეტრე I-მა განათავისუფლა ივანე აბულეთის ძე დმანისის ციხიდან.
- 1131 წ. — ივანე აბულეთის ძემ გარნისი დაიპყრო.
- 1138 — 1139 წ.წ. — რანში კატასტროფული მიწისძვრა მოხდა.
- 1145 წ. — დავით უფლისწულმა და ივანე აბულეთის ძემ კვლავ შეთქმულება მოაწყეს დემეტრე I-ის წინააღმდეგ.
- 1153—54 წ. წ. — არზრუმის ამირა სალდუხმა იერიში მოიტანა ანისზე.
- 1154—55 წ. წ. — დემეტრე I მეფობას თავი დაანება და ბერად შედგა.
- 1156 წ. — გიორგი III სამეფო ტახტზე ავიდა.
- 1161 წ. — ანისი ქართველთა ლაშქარმა დაიპყრო.
- 1161 წ. — ანისთან გაიმართა დიდი ბრძოლა მაჰმადიანთა გაერთიანებულ ჯარსა და ქართველ მხედრობას შორის.
- 1162 წ. — ქართველთა ლაშქარმა ქალაქი დვინი დაიპყრო.

- 1163 წ. — მაჰმადიანთა შეერთებული მხედრობა საქართველოს შე-
მოესია.
- 1166 წ. — სხვადასხვა მიმართულებით იწყება სამხედრო მოქმედება სა-
მაჰმადიანო სამყაროს წინააღმდეგ.
- 1167 წ. — ქართველთა ლაშქარმა დარუბანდი დაიპყრო.
- 1173 წ. — ანისი საბოლოოდ შემოუერთდა საქართველოს.
- 1177 წ. — დემნამ და ივანე ორბელმა აჯანყება დაიწყეს.
- 1178 წ. — მოწვეულ ოქნა სახელმწიფო დარბაზი თამარის გამეფების
საკითხის გადასაწყვეტად.
- 1178 წ. — თამარი გიორგი III-ის თანამოსაყდრედ გამოაცხადეს.
- 1184 წ. — გიორგი III გარდაიცვალა.
- 1184 წ. — თამარმა დამოუკიდებელი მეფობა დაიწყო.
- 1185—86 წ.წ. — უფლისწული გიორგი რუსი დაქორწინდა თამარ
მეფეზე.
- 1186—1187 წ.წ. — გიორგი რუსი საქართველოდან გააძევეს.
- 1189 წ. — თამარისათვის საქმროდ ასახელებენ დავით სოსლანს.
- 1190—91 წ.წ. — გიორგი რუსი შეეცადა კვლავ დაებრუნებინა ხე-
ლისუფლება.
- 1192—93 წ.წ. — გიორგი-ლაშა დაიბადა.
- 1195 წ. — შანქორის ომი მოხდა.
- 1196 წ. — ქართველთა ლაშქარმა გელაქუნი და ამბერდი აიღო.
- 1201 წ. — საქართველომ ბიჯნისი შემოიერთა.
- 1203—1204 წ.წ. — სამხრეთ-დასავლეთისაკენ დვინსა და მის სანახებ-
ში მოეწყო ლაშქრობა.
- 1204 წ. — თამარ მეფემ ტრაპიზონის საეპისრო დააარსა.
- 1204—05 წ.წ. — ქართველთა ლაშქარმა დაიპყრო ხლათი, მანსკერტი,
არჭეში და კარნუ-ქალაქი.
- 1206 წ. — საქართველოს მხედრობა იგზავნება რუმის სულტნის რუკ-
ნადინისა და მისი მოკავშირეების წინააღმდეგ და ამარცხებს მათ.
- 1207 წ. — დავით სოსლანი გარდაიცვალა.
- 1208 წ. — საქართველოს ქ. ანისში არდაველის სულტანი შემოესია.
- 1208—09 წ.წ. — ქართველთა ლაშქარმა არჭეში აიღო.
- 1210 წ. — ქართველთა მხედრობის დიდი ლაშქრობა ერანში.
- 1212 წ. — ზაქარია ამირსპასალარი გარდაიცვალა. ამირსპასალარად
დაინიშნა მისი ძმა იოანე ათაბაგი.
- 1212 წ. — ექსპედიცია იგზავნება ფხოველთა და დიდოელთა აჯანყე-
ვის ჩასაქრობად.
- 1213 წ. — თამარ მეფე გარდაიცვალა.
- 1213 წ. — გიორგი IV ლაშა გამეფდა.
- 1218 წ. — დაიწყო ეკონომიური კრიზისი.

1477 წ. — უსუნ-ჰასანი საქართველოს შეპოვისა.

1478 წ. — კონსტანტინე ბატონიშვილი გაძეფდა.

1483 წ. — არადეთში მოხდა ბრძოლა კონსტანტინესა და მესხეთის ათაბაგს ყუარყუარას შორის.

1484 წ. — ალექსანდრე ბატონიშვილმა, ბაგრატ VI-ს ძემ, ქუთაისი დაიპყრო.

1492—96 წ.წ. — კონსტანტინე მეფემ დესპანები გაგზავნა ეგვიპტის სულტანთან.

1495 წ. — კონსტანტინემ წერილი გაუგზავნა ესპანეთის დედოფალს იზაბელას.

1498 წ. — ყუარყუარა ათაბაგი გარდაიცვალა.

1500 წ. — ქაიხოსრო ათაბაგი დარდაიცვალა.

ს ა რ ჩ ე შ ი

	გვ.
საქართველოს სამეფოს პოლიტიკური და კულტურული გაძლიერების ხანა	5
ბაგრატ III (975, 980—1014) და საქართველოს საბოლოო გაერთიანება	5
გიორგი I (1014—1027)	9
ბაგრატ IV (1027—1072)	12
გიორგი II (1072—1089)	19
საქართველოს სოციალური და კულტურული ვითარება XI—XII საუკუნეში	24
საქართველო, ვითარცა მახლობელი აღმოსავლეთის მოწინავე და უძლიერესი სახელ- მწიფო	39
დავით II აღმაშენებელი (1089—1125)	39
დავით აღმაშენებლის პიროვნება, მისი საშინაო და საგარეო პოლიტიკა	53
დემეტრე I (1125—1155)	57
გიორგი III (1156—1184)	60
თამარ მეფე (1184—1213)	69
საქართველოს კულტურული ვითარება XII საუკუნეში	86
მონღოლების შემოსევა	
გიორგი IV ლაშა (1213—1222) და მონღოლთა პირველი გამოჩენა	97
რუსუდან მეფე (1222—1246)	102
მონღოლთა გაბატონება საქართველოში, ბრძოლა მათ წინააღმდეგ, მათი ბა- ტონობის ანარქული საქართველოს სახელმწიფოს წესწყობილებაში და მათი გავლენის შედეგი სოციალ-ეკონომიურ სფეროში	116
ორთა მეფობა საქართველოში	123
დავით V, გიორგი ლაშას ძე, ულუ-დავითად წოდებული, და დავით IV, რუ- სუდანის ძე, ნარინ-დავითად სახელდებული	123
საქართველოს მდგომარეობა მონღოლთა ბატონობის ხანაში	124
საქართველოს სახელმწიფო წესწყობილების შერყევა მონღოლთა ბატონობისა და ორთა მეფობის ხანაში. მესტუმრე ჯიქურის აღზევება და დამბობა	130
საქართველოს მძიმე ეკონომიური მდგომარეობა მონღოლთა ბატონობის ხანაში	134
მონღოლთა ბატონობის წინააღმდეგ აჯანყება საქართველოში	135
ორივე დავით მეფის დასავლეთ საქართველოში გადასვლით შექმნილი მდგო- მარეობა	139
დავით V-ის მონღოლებთან შეთანხმება და აღმოსავლეთ საქართველოში გად- მოსვლა	140
ეკონომიური კრიზისის უკიდურესად გაძლიერება საქართველოში. მისი შენ- ღებისათვის მთავრობის მიერ ნახმარი ღონისძიების გამო ატეხილი ბრძოლა ეკლესიასა და მთავრობას შორის	142
დავით V-ის მალეგრწმენობის და უმადურობის პოლიტიკური შედეგი: მესაფეთის ულუსიანად ქცევა	144
ბრძოლის განახლება ოქროს ულუსსა და ერანის ილხანს შორის და მისი ანარქული საქართველოში	146
დავით IV, რუსუდანის ძე, და მისი პოლიტიკა დასავლეთ საქართველოში	147

დავით IV-ის ღონისძიება ტრაპიზონის საკეისროში საქართველოს პოლიტიკური ინტერესების დასაცავად 151

დემეტრე II თავდადებული (1272—1289 წ.) 155

მედროვეობის ხანა აღმოსავლეთ საქართველოში და სადღუნ მანკაბერდელი . 156

აღმოსავლეთ საქართველოს მდგომარეობა დემეტრე II-ის მეფობაში 161

ერანის მონღოლთა მმართველი წარების შინაური ბრძოლა, მისი ანარეკლი საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში და დემეტრე II-ის ბედის ტრაგიკული დასასრული 165

დემეტრე II თავდადებულის ზოგადი დახასიათება 168

სრულიად საქართველოს მთლიანობის აღდგენა 171

ვახტანგ II. დავით ნარინის-ძე (1289—1292 წ.) 171

სრულიად საქართველოს მთლიანობის კვლავ ჩაშლა. დავით VI-ე, დემეტრეს-ძე, და კონსტანტინე დავით-ნარინის ძე 174

ყაზან ყაენის სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა თავის საბრძანებელში 176

ბრძოლა დავით VI-სა და ყაზან ყაენს შორის და მისი შედეგი 178

მესხეთი და მისი მმართველნი სარგის სამცხისა სპასალარი, და მანდატურთ-უხუცესი ბექა ჯაყელ-ციხისჯვარელი 182

ვახტანგ III (1302—1308) 187

ერანის მონღოლთა ხელისუფლების დასუსტება, მათი დამხობა და საქართველოს მთლიანობისა და დამოუკიდებლობის აღდგენა. გიორგი V ბრწყინვალე 190

საქართველოს მდგომარეობა XIII ს. დამლევს და XIV ს. დამდეგს. მონღოლთა ბატონობის ანარეკლი და შედეგი 190

გიორგი ბრწყინვალის შინაური და საგარეო პოლიტიკა 194

საქართველოს პოლიტიკური მთლიანობის აღდგენა 197

გიორგი ბრწყინვალის ზრუნვა სამართლისა და ფინანსებისათვის 198

საქართველოს საერთაშორისო მნიშვნელობის გაძლიერების გარეგანი გამო-ბატულება 199

გიორგი ბრწყინვალის ზრუნვა საქართველოს წინანდელ საერთაშორისო უფ-ლებათა და პოზიციების დასაბრუნებლად 200

ბრძოლა საქართველოს და ბიზანტიას შორის ტრაპიზონის საკეისროში პო-ლიტიკური გავლენის გამო 202

დავით VII, გიორგი ბრწყინვალის ძე 204

ბაგრატ V-ე დიდი, დავითის ძე 204

თემურლენგის შემოსევები საქართველოში 206

თემურლენგის გამოჩენა პოლიტიკურ სარბიელზე 206

თემურლენგის პირველი შემოსევა საქართველოში 207

მეფე გიორგი VI და თემურლენგის მეორე შემოსევა 209

თემურლენგის შესამე შემოსევა 210

თემურლენგისაგან ეკონომიური ომის დაწყება საქართველოში 212

ომის გავრძელება და გამწვავება 213

დაზავების უშედეგო ცდა 216

გიორგი VI-ის მეორეგზისი ცდა თემურლენგთან დასაზავებლად, ამის ჩაშლა და ომის განაჩლება 217

თემურლენგისაგან სამხედრო მოკმედების დასავლეთ საქართველოშიც დაწყება . 219

თემურისაგან ბრძოლის შეწყვეტა და საზავო მოლაპარაკების დაწყება 220

ზაცის პირობები 221

თემურლენგის ზოგადი დახასიათება 222

საქართველოში დატრიალებული ამბების ზოგადი შეფასება 222

	გვ.
საქართველოს მდგომარეობა თემურთან ომის შემდგომ	223
ბრძოლა თემურის სამფლობელოს გამო და გიორგი VI-ის სიკვდილი	224
კონსტანტინე მეფე (1407—1411)	224
ალექსანდრე პირველი დიდი (1412—1442)	225
ალექსანდრე პირველის ქვეყნის აღმშენებლობითი მოღვაწეობა	228
სოციალური ვითარება საქართველოში ალექსანდრე პირველის მეფობაში	230
ვახტანგ IV ალექსანდრეს ძე (1442—1446)	232
ბრძოლა საქართველოს მთლიანობის დარღვევის წინააღმდეგ	233
გიორგი VII ალექსანდრეს ძე (1445—1465)	233
ბრძოლა მესხეთის მთავარს ყვარყვარასა და გიორგი მეფეს შორის	233
ყვარყვარა ათაბაგის ფართო გეგმა მესხეთის საქართველოს სამეფოთგან გა- მოსაყოფად და ამის საწინააღმდეგოდ ბრძოლა	234
საქართველოს ეკლესიის მეთაურის ბრძოლის შედეგი ყვარყვარა ათაბაგის პოლიტიკის წინააღმდეგ	235
ყვარყვარა ათაბაგის გეგმის ჩაშლა და ქართული ეკლესიის მთლიანობის შენარჩუნება	236
საქართველოს სამეფოს პოლიტიკური ვითარება და სამთავროებად დანაწილება	237
საერთაშორისო პოლიტიკაში მომზადარი დიდი ცვლილება, ოსმალთაგან ბიჭანტის მოსპობა და ამის შედეგი	238
სამხედრო პოლიტიკური გეგმა ოსმალთა კონსტანტინეპოლითგან განსაღვენად რომის პაპის დესპანის საქართველოში მოსვლა და ქართველ პოლიტიკოსთა ფართო გეგმა	240
საქართველოს პოლიტიკური მოკავშირენი ოსმალთა წინააღმდეგ განზრახულს ბრძოლაში	241
საქართველოს და მის მოკავშირეების დესპანების გამგზავრება დასავლეთ ევ- როპაში საბოლოო გეგმის შესაღვენად და შესათანხმებლად	241
გეგმის ჩაშლა	242
შინაური ზავის ჩაშლა საქართველოში; გიორგი მეფესა და ყვარყვარა ათაბაგს შორის ბრძოლის განახლება	243
ბაგრატის აჯანყება გიორგი მეფის წინააღმდეგ და მისი გამარჯვება ჩიხორთან	244
დიდგვარიან აზნაურთა პოლიტიკური გახრწნილება და ყვარყვარა ათაბაგის ღალატი	244
გიორგი მეფის ყვარყვარა ათაბაგისაგან შეპყრობა და ბაგრატის გამეფება	245
გიორგი მეფის ყვარყვარა ათაბაგისაგან განთავისუფლება და ბაგრატის წინა- აღმდეგ ბრძოლის ამაო ცდა	246
ბაგრატ VI (1466—1478)	247
ბაგრატ VI-ის საბრძანებლის ფართობი და საზღვრები	247
საბედიანო	248
მესხეთი	248
ბაგრატ VI-ის სამფლობელოს სამხრეთ-აღმოსავლეთის საზღვარი	249
ბაგრატ VI-ის უგუხური პოლიტიკა და საქართველოს ეკლესიის მთლიანობის დარღვევის მცდელობა	250
ბრძოლა ერანსა და ოსმალეთს შორის და უზუნ-ჰასანის საქართველოში შე- მოსევის საშუალებით	251
უზუნ-ჰასანის საქართველოში შემოსევა	252
ბაგრატ VI-ის უმწეობა და დაზავების ცდა	253
უზუნ-ჰასანთან დადებული ზავის პირობები და შედეგი	253
საქართველოს დამარცხების მიზეზი	254

კონსტანტინე მეფე	255
კონსტანტინეს საბრძანებელი	255
არადეთის ბრძოლა და ალექსანდრეს გამეფება იმერეთში	255
კონსტანტინეს ამაო ცდა საკუთარი ძალით მთლიანობის აღსადგენად	256
კონსტანტინეს გეგმა დასახული მიზნის საგარეო პოლიტიკის საშუალებით მი- სალწევად	256
კონსტანტინე მეფის ეპისტოლე ესპანიის დედოფლის იზაბელასადმი	256
კონსტანტინე მეფის მთავარი მიზანი	257
კონსტანტინე მეფის იმედის ცაცრუება და ამის მიზეზი	258
ყვარყვარა ათაბაგისა და ქაიხოსროს სიკვდილი და მზეჭაბუკის გაბატონებაქმს- ხეთში	259
მზეჭაბუკის მშვიდობიანი გონიერი პოლიტიკა	259
მზეჭაბუკისა და კონსტანტინე მეფის გადამტერება და მესხეთის ბატონის უკუღ- მართს პოლიტიკურ ზნაზე დადგომა	259
მზეჭაბუკისა და დორათეოს პატრიარქის ღონისძიება საქართველოს ეკ- ლესიის მთლიანობის დასარღვევად	260
საქართველოს ვითარება მეოთხთმეტე საუკუნეში	261
საქართველოს ეკონომიური მდგომარეობა XV საუკუნეში	261
ქვეყნის აოხრებულობა და სასოფლო მეურნეობის დაქვეითება	261
საქართველოს კულტურული დაქვეითება	262
აღმშენებლობითი მოღვაწეობისა და განახლების შეჩერება შინაური ბრძოლის გამწვევების გამო	262
საქართველოს პოლიტიკური მთლიანობის მოსპობის ეკონომიური შედეგი	263
საქართველოს გაღარიბება	263
მოსახლეობის სოციალური განწირვების პროცესი	264
შემცირებული შემოსავლის გასადიდებლად სახსრების ძებნა	264
შემოსავლის გადიდების ორგვარი შესაძლებლობა	264
მშრომელი ხალხის მდგომარეობის გაუარესებასა და ბატონყმობის ჩასახვა	265
ბატონყმობის გვერდით ბატონყმობის გაჩენა და გაბატონება	265
ბატონყმობის წარმომშობი საფუძველი	266
გადასახად-გამოსადებების გადიდება და მშრომელი ხალხის და ყმათა მძიმე ეკონომიური მდგომარეობა	267
საქართველოს ეკონომიური დაქვეითება: ფულის გავრცელებისა და აღებმიცე- მობის შემცირება	268
საქართველოს კულტურული დაქვეითების ნიშნები	269
საქართველოს იმდროინდელი მდგომარეობა უცხო ქვეყნებში	269
ქრონოლოგია	271

რედაქტორი ს. ყაუხჩიშვილი
ტექრედაქტორი ე. ტოროტაძე

გამომშვები გ. დონაძე
კონტროლ.-კორ. ვ. ხოშტარია
კორექტორი შ. იამანიძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 2/XI—49 წ. უე 04384. შეკვ. № 1022. ანაწყოების ზომა
6,5×10,5. ქაღალდის ზომა 60×92, ნაბეჭდ ფურმათა რაოდენობა 17,75.
ტირაჟი 5.000.

საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული პოლიგრაფიისა და გამომცემლობის
საქმეთა სამმართველოს ბეჭდვითი სიტყვის კომბინატი. თბილისი, მარჯანიშვილის ქ. № 5.

Комбинат Печати Управления по делам Полиграфии и Издательства при
Совете Министров Грузинской ССР. Тбилиси, ул. Марджанишвили № 5.

3360 18 8. 50 3.

И. АВАХИШВИЛИ
ИСТОРИЯ ГРУЗИИ
XI—XV в.

(На грузинском языке).

Госиздат Грузинской ССР
Тбилиси — 1949